

T.C.
MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

ZÂHİD BİN MUHAMMED'İN
KİTÂB-I ŞEM'Î VE SÜRÛRÎ 'ALÂ DÎVÂN-I HÂFİZ ADLI
ESERİ
(İnceleme-Metin: 52a-103b vr.)

Cansu AKGÜNDÜZ

15760001

Tez Danışmanı

Dr. Öğr. Ü. Emrullah YAKUT

Mardin - 2019

T.C.
MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

ZÂHİD BİN MUHAMMED'İN
KİTÂB-I ŞEM'Î VE SÜRÛRÎ 'ALÂ DÎVÂN-I HÂFİZ ADLI
ESERİ
(İnceleme-Metin: 52a-103b vr.)

Cansu AKGÜNDÜZ

15760001

Tez Danışmanı

Dr. Öğr. Ü. Emrullah YAKUT

Mardin – 2019

T.C.
MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüzün Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı 1576001 numaralı öğrencisi Cansu AKGÜNDÜZ'ün hazırladığı “Zâhid bin Muhammed’in Kitâb-ı Şem’i ve Sürûrî ‘alâ Divân-ı Hâfız Adlı Eseri (İnceleme-Metin: 52a-103b vr.)” başlıklı Tezli Yüksek Lisans tezi ile ilgili Tez Savunma Sınavı, Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 19/08/2019 Pazartesi günü saat 10:00’da yapılmış, tezin onayına oy çokluğu/oybirliğiyle karar verilmiştir.

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Emrullah YAKUT

Üye

Doç. Dr. Adnan OKTAY

Üye

Dr. Öğr.Üyesi Turgay ŞAFAK

ONAY:

Bu tezin kabulü, Enstitü Yönetim Kurulu’nun/...../20.. tarih ve/..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

...../...../20..

Enstitü Müdürü

.....

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
KISALTMALAR.....	vii
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	6
1.HÂFİZ DÎVÂNİ ŞERHLERİ VE ZÂHİD BİN MUHAMMED.....	6
1.1. Anadolu Sahasında Başlıca Hâfız Dîvânı Şerhleri.....	6
1.1.1. Sürûrî ve Hâfız Dîvânı Şerhi.....	6
1.1.2. Şem'î ve Hâfız Dîvânı Şerhi.....	8
1.1.3. Sûdî ve Hâfız Dîvânı Şerhi.....	8
1.1.4. Konevî ve Hâfız Dîvânı Şerhi.....	9
1.2. Bir Mürettib: Zâhid bin Muhammed.....	10
1.2.1. Hayatı.....	10
1.2.2.Eseri.....	11
İKİNCİ BÖLÜM.....	14
2. KİTÂB-I ŞEM'Î VE SÜRÛRÎ 'ALÂ DÎVÂN-I HÂFİZ.....	14
2.1. Eserin Tavsifi.....	14
2.2. Şerh Usûlleri ve Eserde İzlenmiş Olan Usûl.....	17
2.3. Eserin Şem'î ve Sürûrî Şerhleriyle Kıyaslanması.....	19
2.4. Şem'î ve Sürûrî Şerhlerindeki Tasavvufî Bakış Açısı.....	25
2.5. Eserde İktibâs Edilen Sözler.....	29
2.5.1. Ayetler.....	29
2.5.2. Hadisler.....	35
2.5.3. Kelâm-ı Kibâr ve Darb-ı Mesel.....	37
2.5.4. Şiirler.....	38
2.5.4.1. Türkçe Şiirler.....	38
2.5.4.2. Farsça Şiirler.....	44

2.5.4.3. Arapça Şiirler.....	64
3.METİN.....	67
SONUÇ	421
KAYNAKÇA	423
ÖZGEÇMİŞ	424

ÖNSÖZ

Klasik Edebiyatın daha iyi anlaşılabilmesi için sadece Osmanlı coğrafyası içerisinde yazılmış olan eserleri değil, bu edebiyata bir çok bakımdan örnek teşkil eden ve kaynaklık eden Fars Edebiyatını da göz önünde tutmak gerekir. Fars Edebiyatının en büyük şairlerinden biri olarak kabul edilen Hâfız'ın İranlıların ve Türklerin kalbinde önemli bir yeri vardır. Eserlerinin Türk edip ve şairlerince şerh edilmesi ona duyulan ilgiyi gösterir.

Molla Câmi *Baharistan* adlı eserinde Hâfız'ın önemini şöyle dile getirir: "Her ne kadar Hazret-i Muhammed benden sonra peygamber gelmeyecektir buyurmuşsa da şiir sanatında üç kişi peygamberdir. Destanda Firdevsî, kasidede Enverî, gazelde ise Sa'dî." Ali Nihat Tarlan bu rivayeti naklettikten sonra buna ek olarak Hâfız hakkında sorulan bir suale şu şekilde cevap verir: "Bugzâr ki ân Hudâ-yı şî' rest." Yani "Bırak o şiirin Tanrısıdır" der. Tüm bunlar da Hâfız'ın klasik şiirdeki yerini ve önemini ifade eder.

Bu çalışma 16. Yüzyıl Türk Edebiyatının önde gelen âlim ve ediplerinden olan Sürûrî mahlaslı Mustafa Muslihu'd-din bin Şa'bân'ın (ö.1562) ve Şem'î mahlaslı âlim ve şair Muhammed bin Mustafa'nın (ö.1602-3) Hâfız Dîvânına yazmış oldukları şerhlerin Zâhid bin Muhammed tarafından '*Kitâb-ı Şem'î ve Sürûrî 'Alâ Dîvân-ı Hâfız*' ismiyle tertip edilerek bu eserin 52a-103b varakları arası transkript edilerek aktarılmıştır.

İlk olarak giriş bölümünde Türk Edebiyatındaki şerh geleneğine değinilmiştir. Birinci bölümde ise Hâfız'ın hayatı, edebi kişiliği ve eseriyle ilgili bilgi verildikten sonra Türk edebiyatında önemli Hâfız Dîvânı şerhlerine ve şârihlerine yer verilmiştir. Ayrıca eserin mürettibi olan Zâhid bin Muhammed hakkında ulaşılabilen bilgiler aktarılmıştır. İkinci bölümde ise eserin şekilsel özelliklerine değinilmiş ve eserde iktibâs edilen sözlere yer verilmiştir. Bunun yanı sıra şerh usûllerine bütüncül bir gözle bakılarak bu eserde takip edilen usûle dikkat çekilmiş ve eserin tasavvufî bakımdan değerlendirilmesiyle bu şerhlerin edebiyatımızdaki önemine değinilmiştir. Eserin üçüncü bölümünde ise '*Kitâb-ı Şem'î ve Sürûrî 'Alâ Dîvân-ı Hâfız*' adlı eserinin 52a-103b varakları arası transkript edilerek aktarılmıştır.

Çalışmam boyunca hemen hemen her aşamada yardımlarını esirgemeyen, yol gösteren saygıdeğer hocam Dr. Öğr. Üyesi Emrullah YAKUT'a en içten teşekkürlerimi sunuyorum.

Cansu AKGÜNDÜZ

ZÂHİD BİN MUHAMMED'İN
‘KİTÂB-I ŞEM'Î VE SÜRÛRÎ ‘ALÂ DÎVÂN-I HÂFİZ’ ADLI ESERİ
(İnceleme-Metin: 52a-103b vr.)

Cansu AKGÜNDÜZ

Artuklu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yüksek Lisans Tezi

ÖZET

2019: 424 Sayfa

Bu çalışmada 16. yüzyıl şerh geleneğinin iki önemli ismi olan Sürûrî ve Şem'î'nin ‘Şerh-i Dîvân-ı Hâfız’ adlı eserlerini tertip ederek ‘Kitâb-ı Şem'î ve Sürûrî ‘Alâ Dîvân-ı Hâfız’ ismiyle kaleme alan Zâhid bin Muhammed’in eseri ‘52a-103b Varakları Arası’ transkripsiyonlu bir şekilde yazılmış ve metin çeşitli şekillerde incelenmiştir.

Giriş bölümünde Türk Edebiyatındaki şerh geleneğine kısaca değinilmiştir. Birinci bölümde ise şerhin tanımı yapılmış ve şerh geleneğiyle ilgili bilgi verilmiştir. Ayrıca Hâfız’ın hayatı, edebi kişiliği ve eseriyle ilgili bilgi verildikten sonra Türk edebiyatında önemli Hâfız Dîvânı şerhlerine ve şârihlerine yer verilmiştir. Ayrıca ‘Kitâb-ı Şem'î ve Sürûrî ‘Alâ Dîvân-ı Hâfız’ adlı eseri kaleme alan mürettip Zâhid bin Muhammed’in hayatı ve eseri hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde ise eserin şekilsel özelliklerine değinilmiş ve eserde iktibâs edilen sözlere yer verilmiştir. Bunun yanı sıra şerh usûllerine bütüncül bir gözle bakılarak bu eserde takip edilen usûle dikkat çekilmiş ve eserin tasavvufi bakımdan değerlendirilmesiyle bu şerhlerin edebiyatımızdaki önemine değinilmiştir. Son olarak ise üçüncü bölümde Zâhid bin Muhammed’in ‘Kitâb-ı Şem'î ve Sürûrî ‘Alâ Dîvân-ı Hâfız’ adlı eserinin 52a-103b varakları arası transkripsiyonlu bir şekilde aktarılmıştır.

Şerhi derleyen kişi Zâhid bin Muhammed’dir. Hakkında elimizde bulunan tek bilgi eserin dua ve sebep-i tertip bölümünde geçen ibarelerdir. Bu ibareler arasında eserin derlendiği tarih olan ‘Hicri-1005 şaban’ ve mürettibin ismi yer almaktadır.

Çalışmamızın esas amacı ise daha önce üzerinde çalışılmamış olan Sürûrî ve Şem'î'nin Hâfız Dîvânı’na yazmış oldukları şerhlerin birleştirilmiş olan nüshasını incelemektir. Bu inceleme neticesinde Divan edebiyatında şerh geleneği, Hâfız’ın eserlerine yazılmış olan şerhler ve incelenmekte olan metnin şekilsel özellikleri ortaya konulmuştur.

Anahtar Kavramlar: Sürûrî, Şem'î, Hâfız, Zâhid bin Muhammed

**ZÂHİD BİN MUHAMMAD'S 'BOOK OF ŞEM'Î AND SURÛRÎ 'ALÂ DÎVÂN-I
I HÂFİZ (Review-Text: 52a-103b vr.)**

Cansu AKGÜNDÜZ

Artuklu University, Institute of Social Sciences Master's Thesis

ABSTRACT

2019: 424 Pages

In this study, Zahid bin Muhammad who wrote 'Book of Şem'î and Surûrî 'Alâ Dîvân-ı Hâfız by arranging the works of Şerh-i Dîvân-ı Hâfız Book in of two important names of 16th century commentary tradition, Surûrî and Şem'î. '52a-103b Leaf Between' is written in a transcribed form and the text has been examined in various ways.

In the introduction part, the commentary tradition in Turkish Literature is briefly mentioned. In the first chapter, the definition of annotation is made and information about annotation tradition is given. In addition, after giving information about the life, literary personality and work of Hâfız, important commentaries and commentaries of Hâfız Dîvân were included in Turkish literature. In addition, 'Kitâb-ı Şem'î and Surûrî 'Alâ Dîvân-ı Hâfız was written about the life and work of Zahid bin Muhammad, the crew. In the second part, the formal features of the work are mentioned and the words quoted in the work are mentioned. In addition to this, the methods followed in this work were taken into consideration with a holistic view of the commentary methods and the importance of these commentaries in our literature was mentioned by evaluating the work in terms of Sufism. Finally, in the third chapter, the texts 52a-103b of Zahid bin Muhammad's 'Kitâb-ı Şem'î and Surûrî 'Alâ Dîvân-ı Hâfizeser have been transcribed.

The commentary is compiled by Zahid bin Muhammad. The only information we have about him is the phrases in the prayer and reason section of the work. These phrases include Hijri History-1005 Şaban and the name of the crew.

The main purpose of our study is to examine the unified copies of the commentaries written by Surûrî and Şem'î Hafız Dîvanı, which have not been studied before. As a result of this study, commentary tradition in Divan literature, commentaries written in Hâfız's works and formal features of the text are examined.

Key Concepts: Surûrî, Şem'î, Hâfız, Zâhid bin Muhammad

KISALTMALAR

a.e.:aynı eser

a.g.e.:adı geçen eser

a.g.m.:adı geçen makale

C.:Cilt

Haz.:Hazırlayan

İA. : İslam Ansiklopedisi

Ktp.:Kütüphane

Mad. : Madde

OM.:Osmanlı Müellifleri

s.: Sayfa

ünv. : Üniversite

vrk. : varak

Yay. : Yayınları

GİRİŞ

Türk Edebiyatında şerh geleneğine bakmadan önce şerhin etimolojik açıdan taşıdığı anlama bakmak gerekir. Sözlüklerde; “bir şeyi kesmek ve içini açığa çıkarmak”(Saraç, 2006), gibi anlamlar verilen şerh kelimesi, daha sonra ilk anlamını korumakla birlikte anlam genişlemesi ile “keşf etmek ve beyan etmek” (Mustafa b. Şemseddîn el-Karahisarî, 1321); “müşkil, mübhem ve mahfî ma’kûlesini keşf ve izhâr eylemek, fehîm eylemek” (Mütercim Âsım Efendi, 1301); “bir durumu açıklığa kavuşturmak, müşkil bir meseleyi açıklamak, kapalı ve gizli şeyleri ortaya çıkarmak”(Saraç, 2006: 121) gibi anlamlar kazanmıştır.

Kâmûs-i Türkî’de ise "Bir kitabın ibâresini yine o lisânda veya bir lisân-i âherde tafsil ve izâh ederek müşkilâtı açma"(Şemseddin Sami, 2010: 773) olarak tanımlanmıştır.

Tunca Kortantamer ise şerhi “bir metnin daha iyi anlaşılın diye, o metni başkalarından daha iyi anladığı kanaatinde olan kişiler tarafından açıklanması”(Kortantamer, 1994: 1) olarak tarif eder.

Edebi metnin şerhi, o metnin daha iyi anlaşılabilmesini sağlar. Metnin içinde geçen kelimelerin tahlili, edebi sanatların tesbiti, mazmunların işaret ettiği durumların tarifi şeklinde yapılır. Metinlerin şerhleri şârihlerin dünya görüşüne göre şekil alır. Manzum metin şerhlerinde beyit esas alınarak bütüne doğru bir plan takip edilerek şerh yapılır. İncelenmekte olan Sürûrî ve Şem’î’nin Hâfız Dîvânı şerhinde de yine aynı şekilde beyit esas alınarak, beyit içerisinde yer alan mazmun niteliğindeki sözcüklerin tahlili yapılarak bir sonuç cümlesine bağlandığı görülmektedir. Bu bölümlerde yer yer anlaşılması güç kavramlar başka şair ya da yazarlardan örneklerle desteklenir. Bu yöntemde divan edebiyatının en önemli kaynaklarından biri olan Kur’an-ı Kerim’i anlama çabaları da önemli bir yer tutmaktadır. Bundan da yola çıkarak islamiyetin ilk dönemlerinde Kur’ân’ı anlama etrafında gelişen bu tefsîr usûlünün zamanla dinî, tasavvufî ve edebi metinlerin şerhinde de takip edildiği söylenebilir. Bu gelişme süreci Osmanlı sahasında 20. yüzyıla dek devam etmiştir.

Ali Nihad Tarlan, metin şerhinin bir ilim olduğunu söyler. Metin şerhinin bir çok noktada edebiyat teorileri, edebiyat tarihi ve psikoloji ile ilgili olduğunu belirttikten sonra, bu yöntemin kendi alanında hususi formülleri ve incelemeye muhtaç konuları olması lazım gelen bir disiplin olduğunu ifade eder (Tarlan, 1981: 191).

Şerh geleneğinin oluşmasında, divan edebiyatının en önemli kaynaklarından biri olan Kur’ân-ı Kerim’i anlama çabaları önemli bir yer tutar. Zamanla sadeleştirme, yorumlama,

anlama, anlamlandırma ve eseri daha geniş bir okuyucu kitlesine ulaştırma amacıyla metinlerin şerh edildiği görülmektedir.

Kur'ân'ı daha iyi anlama gayretleri İslam dünyasında şerh çalışmalarının temelini oluşturur. Şerhler; hadis, tefsir, kelâm, fıkıh, mantık, sarf, nahiv, belâgat gibi dînî ve ilmî içerikli eserler hakkında kaleme alındığı gibi manzum ve mensur edebî eserler için de kaleme alınmışlardır. Anadolu sahası Türk Edebiyatında şerh geleneğinin 16.yüzyılın ikinci yarısında yaygınlaştığı söylenebilir. Ancak bu yüzyıldan önce de şerh adı altında çalışmalar yapılmıştır. Genellikle ilk dönem şerhleri kısmen Arapça metinler üzerinde yapılmakla beraber çoğunlukla Farsça eserler için kaleme alınmıştır. Edebî kaynaklara göre şiirleri şerh edilen ilk Anadolu şairi Yunus Emre'dir. 'Çıktım erik dalına...' diye başlayan ünlü şathiyesi, ilk defa 15-16.yüzyıl şârihlerinden şehzade Muhyiddin Mehmed Efendi tarafından şerhedilmiştir (Ceylan, 2000: 36).

Sadık Yazar, Anadolu sahasındaki tercüme ve şerh geleneğini incelediği doktora çalışmasında, şerh olarak değerlendirilen en eski çalışmanın Mehmed bin Âşık Selmân el-Lâzkî'nin 1397'de Şâtıbî'nin tecvid ile ilgili kasidesini manzum olarak Türkçeye aktardığı *Keşfü'l-Me'ânî* adlı eseri olduğunu aktarmaktadır. (Yazar, 2011: 41).

Divân Edebiyatında şerh geleneğinin genel gelişimi hususunda Sadık Yazar, 15.yüzyılda şerhlerde bir artış gözlenirken, 16. yüzyılda şerh yazılan metinlerin çeşitliliğinin arttığını dile getirmektedir. 16.yüzyılın önemli şerhçileri Nahîfî Şücâüddîn ilyâs bin İsâ bin Mecdüddîn es-Saruhâni, Mehmed Ali Çelebi el-Bursevî'dir. 17.yüzyılın en önemli şârihi, Rusûhî mahlaslı İsmâil Ankaravî'dir. İsmâil Ankaravî esas şöhretini Mevlânâ'nın mesnevi'sine tazmış olduğu şerhle kazanmıştır. Sadık Yazar tüm bunları yüzyıllarına ayırarak belirttikten sonra 18. yüzyılın öne çıkan şârihlerinden İsmail Hakkı Bursevî'nin kırk civarında şerhinin olduğunu da belirtmiştir (Yazar, 2011: 55).

Türk Edebiyatında Kırk hadis ve Yüz Hadis şerhlerinin yanında felsefe, tasavvuf, mantık ve tarih eserlerinin de şerhleri yapılmıştır. Edebiyatımızda önemli bir yeri olan eserler ise Hâfız Dîvânı, Gülistan, Bostan ve Mesnevi'ye yapılan şerhlerdir.

Yekta Saraç ise şerh sözcüğüyle bağlantılı olan sözcükleri; tefsir, te'vîl, haşiye, ta'lik ve talikât şeklinde sıraladıktan sonra şerh geleneğini besleyen ilim sahalarından birinin de tasavvuf olduğunu dile getirmektedir. Hâfız Dîvânı'nda da tasavvuf etkisinin oldukça fazla olduğunu belirtmektedir. Ona göre İslam dünyasında şerh geleneğinin ilk örneklerine şiirlerde geçen bazı ibarelerin açıklamaları şeklinde rastlanmaktadır. Ancak günümüze kadar tesirleri

süren şerh geleneği İslam medeniyetinin bir ürünüdür. Bu geleneğin gelişmesinde, kendisinin i'câzını, yani bir dil mucizesi olduğunu sürekli vurgulayan ve insanları metni üzerinde düşünmeye çağıran Kur'ân-ı Kerim'i konu alan tefsirlerin birinci derecede rolü vardır (Saraç, 2006: 122).

Sadık Yazar'a göre İslami kültürdeki tefsir/şerh geleneğinin ilk izleri olarak Hz. Peygamberin Kur'ân'da ki bazı meseleleri tefsir etmesi, az bilinen kelimelerin manaları ve Kur'ân hükümlerini açıklaması örnek olarak gösterilebilir. Bunun yanı sıra Hz. Peygambere sorması ve O'nun da bu sözleri açıklaması hadis ilmi çerçevesinde yapılan ilk şerh etkinlikleri olarak görülmektedir. Bu sebeple şerh geleneğinin ilk izleri Hz. Peygamber döneminde hadislerin tedvîni sırasında daha belirgin bir şekilde ortaya çıkar (Saraç, 2006: 122).

Hâfız Divânı 16.yüzyılda Türkçe şerh faaliyetlerine konu olmaya başlamıştır. Anadolu sahasında yazılmış olan Sürûrî, Sûdî, Şem'î, Konevî'nin Hâfız Dîvânı şerhleri günümüze ulaşmıştır fakat Şemseddin bin Üveys el-Mar'aşî ve Hüseyin bin İbrâhim el-Kefevî'nin şerhlerine ise henüz ulaşılammıştır. (Yazar, 2011: 43).

Hayatı hakkında pek fazla bilimsel nitelik taşıyan bilgi olmayan Hâce Şemseddin Muhammed Hâfız 14.yüzyılda (1317-1326 yılları arasında) İran'ın güneybatısında bulunan Şiraz şehrinde dünyaya gelmiştir. Biyografisine dair elde bulunan en eski belge, onun şiirlerini ölümünden sonra toplayıp bir araya getiren sınıf arkadaşı Muhammed Gülendâm'ın bu divâna yazdığı önsözdür (Gölpınarlı, 1992: 1151).

Hâfız lakabı kendisine Kur'ân-ı Kerim'i ezbere bildiğinden ötürü verilmiştir. Döneminde felsefe, mantık, dilbilim ve kelim gibi bilimlerde öğrenim gördüğü eserlerinden anlaşılmaktadır. Gazellerinde sade, tatlı, veciz bir ifadeyle ruhunun derin samimiyetini bize açan şair (791/1388) senesinde Şiraz'da vefat etmiştir (Tarlan, 1944: 191).

Türk Edebiyatına kaynaklık eden Fars Edebiyatı metinleri arasında oldukça önemli bir yeri vardır Hâfız-ı Şîrâzî'nin. O hem yaşadığı dönem içerisinde hem de sonrasında derin bir etki bırakmış şairdir. Kendi döneminde ve sonrasında yetişen şairlere örnek olan bir isimdir. Ayrıca şiirleri coğrafya ve zamanı aşarak bir çok toprağı kendi kokusuna bulayan bir isimdir. Şiirlerinde mecaz-hakikat köprüsünü kurarak orta kısımda durmayı başarabilen ender isimlerden biridir. Bu da onun hem dilindeki hem de sanatındaki beceriyi gösterir. Onun eserine yazılmış olan onlarca şerh hem eserlerine duyulan ilgiyi hem de lisânü'l-ğaybını daha sade ve anlaşılır bir biçimde ele alarak daha geniş bir okuyucu kitlesine ulaştırmak gayesini

gösterir. Onun lisânü'l-ğayb ve tercümânü'l-esrâr lakabıyla tanınması eserlerini bilinmezliklere ait bir dille kaleme aldığını ortaya koyar.

Sanatına ilgi ve saygı duyan devlet ileri gelenlerince zaman zaman korunup desteklendi. Başlıca özelliklerinden biri, eski Arap şiirinin vazgeçilmez nazım biçimi olan kasidenin içindeki tegazzül bölümünü geliştirerek Türk Edebiyatında gazel diye ünlenecek biçimi olgunlaştırmasıdır.

Tüm nazım birimleri arasında gazelde yoğunlaşan Hâfız, mecaz- hakikat çizgisinde orta noktada durmayı başarabilen ender isimlerden biri olmuştur. İfade etmek istediğini doğrudan söylemeyerek imâ yoluyla ifade eden kapalı bir üsluba sahiptir. Gazel türünün en mükemmel örneklerini veren Hâfız, gazelde tam bir konu bütünlüğünün yanı sıra, ses ve uyum etkisini sağladı. Fars dili ve edebiyatının en büyük sanatçılarından biri olarak kabul edilen Hâfız'ın İranlıların kalbinde çok önemli bir yeri vardır.

Rypka, Hâfız'ın Kur'ân'ı, Arapçayı ve dinî ilimleri bildiğini ve bazı kitaplara da haşiye yazdığını ve siyasi makamlara yakınlığının bulunduğunu, bazı istisnalar hariç Hâfız'ın doğuda bugüne kadar sufîyâne bir şekilde yorumlandığını, batının ise onu mistisizmini ihmal eden bir bakışla gördüğünü söyler (Rypka, 1968: 266). Nitekim Rypka'nın ona bakış açısı da batı âleminin ona bakışıyla aynıdır. Bu durum Rypka'nın şu sözlerinden anlaşılmaktadır:

Hâfız'ın şiirleri baştan sona kadar şarap, hayattan kam alma, aşk ve dostluktur. Şeyhlere, sufîlere, ikiyüzlülere, taassup ehline ve medrese hocalarına saldırır, şarap içer ve kendini kanunların sıkı baskısından azade bilir ve bu hareketinin doğruluğunu onaylar. Düşünceleri Ömer Hayyam'a benzer, fakat onun gibi nihilist değildir. Her şeye rağmen daima Allah'a inanır ve Kur'ân'a hürmetkârdır. Kalenderi dervişlerinin geliştirdiği tibü'l-kalb felsefesine dayanan rindane görüşün sahibidir (Rypka, 1968: 268).

Hâfız'ı bir sufi ve mutasavvıf olarak görenlerin yanında onu bir rind, kalender veya eyyameci olarak vasıflandıranlar bulunduğu gibi, bu sıfatlardan hangisini ona yakıştıracaklarını bilemeyen kararsızların durumunu ise Safa'nın bu sözleri çok güzel ifade eder: “Ben açıkça Hâfız'ın büyüklüğünü kavramaktan aciz olduğumu itiraf ediyorum. O da Mevlânâ Celaleddin gibi erişilmez biridir. Fakat öyle erişilmez biri ki herkes, tanışıp dost olmak için ona doğru koşuyor, fakat bu güzel ahlaklı ve güzel sözlü arkadaşlarla yıllar süren tanışıklıktan sonra, kendini ona yabancı buluyor ve ayıplanma korkusuyla kaçıyor.” (Zebîhullâh Safâ, 1347-1361)

Bu sözlerden de anlaşılıyor ki Türkler için Mevlânâ ne ise İranlılar için de Hâfız odur.

Fars muhayyilesinin hafızası olarak kabul edilen Hâfız, bütün şiirlerinin toplandığı Dîvân'ında altmış altı rubai, mesnevi türünde bir sâkinâme ve bir muganninâme, beş kaside, bir muhammes, dört mesnevi, otuz dört kıta, beş yüz dokuz gazel vardır.

Her şair gibi Hâfız'da da kendinden önceki şairlerin etkisi hissedilir. Bu şairler; Hacû-yi Kirmânî, Ömer Hayyam, Mevlânâ Celaleddin-i Rûmî, Sâdî-i Şîrâzî ve Kemâleddin-i İsfahânî olarak sayılabilir. Dünya edebiyatını da derinden etkilemiş olan bu şair 'lisânü'l gayb ve tercümânü'l-esrâr olarak isimlendirilmiştir.

Hâfız Osmanlı şiirinde başta Ahmed Paşa, Şeyhî, Fuzûlî, Bâkî, Hayâlî, Nef'î, Neşâtî, Nâbî, Şeyh Gâlip gibi bir çok Osmanlı şairine de ilham kaynağı olmuştur. Hâfız'ın Dîvânı, Osmanlı coğrafyası içerisinde Mesnevi ve Gülistân'dan sonra en fazla okunan Farsça bir metindir. Hâfız Farsça belletilmek için okutulduğu gibi şiir tekniğiyle estetik bilgiyi iletirmek için de okutulmuştur (Gölpınarlı, 1992: 1151).

BİRİNCİ BÖLÜM

1. HÂFİZ DÎVÂNİ ŞERHLERİ VE ZÂHİD BİN MUHAMMED

1.1. Anadolu Sahasında Başlıca Hâfız Dîvânı Şerhleri

Anadolu sahasında Hâfız Dîvânına yazılmış olan dört önemli şerh vardır. Bunların yanı sıra eserin tamamına değil de bir kısmına yapılmış olan şerhler var olduğu gibi, Hâfız'ın sadece bir gazeline dahi yazılmış olan şerhler bulunmaktadır. Anadolu sahasında Hâfız Dîvânı'nın tamamına yapılmış olan şerhler: Sürûrî, Şem'î, Sûdî ve Konevî'nin şerhleridir. Çalışmamızın bu kısmında önce mürettip Zâhid bin Muhammed tarafından şerhleri telhîsen tertip edilen Sürûrî ve Şem'î'nin, ardından Sûdî ve Konevî'nin Hâfız Dîvânı şerhleri tanıtılarak inceleme kısmına geçilecektir.

1.1.1. Sürûrî ve Hâfız Dîvânı Şerhi

16. yüzyılın tanınmış hadis, tefsir, ve belâgat âlim ve ediplerinden biri olan Sürûrî (Latîfî, 1314), 1491'de Gelibolu'da dünyaya gelmiştir (Faik Reşat, 1312: 26). Kaynaklarda adı Sürûrî Muslihü'd-dîn Mustafâ bin Şa'bân el-Gelibovî er-Rûmî şeklinde geçmektedir. Sürûrî ise mahlasıdır.

Babasının zengin bir tüccar oluşundan ve hatta abartılacak derecede bir zenginliğe sahip oluşu bilgisi (Kınalızâde Hasan Çelebi, 1586: 457), ona bu mahlasın verilmesinin muhtemel sebeplerinden biridir. Babası ilme çok meraklı biridir. Bu durum da onun eğitim hayatında ailesi tarafından desteklenmesini sağlamıştır.

Sürûrî geçim sıkıntısı olmamasından dolayı çalışma hayatına geç başlamıştır. On sene ilm-i zâhir ve bâtın ile meşgul (Aşık Çelebi, 1556: 153) olduktan sonra 1547 yılında müderrislikten istifa ederek Nakşibendi şeyhi Abdüllatif Efendi'ye intisap eder. Dervişliğe sülûk ettikten sonra kendisine şehzade Mustafa'ya hocalık görevi verilir. Aşık çelebi ve Kınalızâde gibi dostlarının bunu kabul etmemesi gerektiği uyarılarına rağmen kabul eder. Konuyla ilgili Kınalızâde "Aleme sultân iken kendüsini kul eyledi." diyerek eleştirir (Kınalızâde Hasan Çelebi, 1586: 459). Şehzade Mustafa Kanûnî'nin en büyük oğluydu.

Sürûrî, şehzade için Hemedanlı Ali bin Şihabüddin oğlu Ali'nin *Zâhiretü'l-Mülûk* adlı eserini tercüme etti. Bu eser güzel ahlaktan ve iyi idare etmenin inceliklerinden söz eden bir kitaptı. Şehzade için telif ve tercüme ettiği eserlerden bir diğeri de *Bahrü'l-Ma'ârif* adlı belâgat eseridir.

Şehzade Mustafa'nın katledilmesi üzerine Sürûrî büyük bir yıkım yaşamıştır. Devlet işinin hile dolu dünyasından nefret eden ve bu elim olaydan sonra vefatına kadar geçen dokuz yılı inzivâda geçiren ihtiyar alim Sürûrî, şehzade için tercümeye başlayıp onun ölümü ile yarıda bıraktığı *Kitabü'l-'Acayib ve'l-Garâib*'de şehzadeye karşı sevgi ve bağlılığını ifade eder(Akün, 1957: 249). Sürûrî halk arasında çok büyük bir alim olarak tanınmıştır (Evliya Çelebi, 1314: 426).

İlk devir şair ve alimlerinden olan Sürûrî Efendi *Mesnevi-i Şerîf* ile Sa'dî'nin *Gülîstân*'ını ve Hâfız'ın *Dîvânı*'nı şerh etmiştir. Bununla beraber Farsçanın derinliklerine ait bazı noktalarda hataları bulunur. Şairlikte ilk devir şairlerinin orta derecelilerindendir (Mehmed Tahir Efendi, 1972: 347). Kaynaklar Sürûrî'nin ilim bakımından çok büyük bir alim olduğunu söylemekle birlikte, dikkatinin dağınık olduğu ve Farsça eserlerinde bazen lisanî incelikleri gözden kaçırmış olduğunu yazmaktadırlar (Kınalızâde Hasan Çelebi, 1586: 460).

Gölpınarlı, Sürûrî'nin şerhi için 'Hâfız'a yazılan en eski şerh' (Gölpınarlı, 1992: 1151) ifadesini kullanır. Kınalızâde onun Farsça eserlerini eleştirir. Şemseddin Sami de aynı şekilde "Lisân-i fârisî'nin gavâmızına vâkıf olmadığı için hataları çokdur (Şemseddin Sâmî, 1311: 2568)" diye belirtmektedir. Sürûrî'de şiirlerinin zayıf olduğunun farkındadır. Şiir bilgisinin şer'î ilimlerdeki bilgisi ile mukayesesini yapmaktadır.

Fuad Köprülü de Sürûrî ile ilgili olarak şunları nakletmektedir.

"16.yüzyılda edebi lisanımız Arapça ve Farsçadan yeni unsurlar alıyor, Fars edebiyatı manevî nüfûzunu kuvvetle muhafaza ediyordu. Sürûrî de bu nüfûzun etkisinde, Fars edebiyatının önemli eserleri üzerine yoğunlaşarak hem tercüme ve şerh çalışmaları hem de lûgat ve gramer kitapları yazan bir edebiyatçıdır." (Köprülü, 1986: 382).

Sürûrî'nin *Şerh-i Dîvân-ı Hâfız* adlı eseri, Hâfız'ın eserinde yer alan remz ve mazmunları Türkçe açıklamak suretiyle kaleme aldığı bir şerhtir. Kendisinden sonra gelenlerce eleştirilmiştir. Sürûrî şerhinde, Hâfız *Dîvânı*'nda bulunan tasavvufî mazmun ve mecazların açıklanmış olması tasavvufî sırlara yabancı olan Batılı araştırmacılar tarafından pek fazla rağbet görmemiştir.

1.1.2. Şem‘î ve Hâfız Dîvânı Şerhi

16.asrın ikinci yarısında yaşamış olan Şem‘î, Fars edebiyatı klasiklerinden on bir eseri Türkçe şerh ederek klasik şerh edebiyatının velûd şârihleri arasındaki yerini almıştır. Doğum yılı hakkında kesin bir bilgi olmayan şârihin doğum yeri hakkındaki bilgiler ise Esrâr Dede’nin Tezkire-i Şuârâ-yı Mevleviyye’sinden itibaren Prizrenli şair Şem‘î’ninkiyle karıştırılmıştır (Öztürk, 2007: 57). İlim ve irfan sahibi Şem‘î’nin anlaşılması büyük bilgi birikimi gerektiren Farsça klasik eserleri şerh etmesi, onun iyi bir eğitim sürecinden geçtiğini göstermektedir. Şem‘î’nin vefat tarihiyle ilgili olarak kaynaklarda farklı bilgiler yer almaktadır. Atâî 1000 (1592), Kâtib Çelebi 1005 (1596-97) yılını vermekte, bu tarihler daha sonraki kaynaklarda tekrar edilmektedir (Öztürk, 2007: 63).

Hâfız Dîvânına yazılmış ikinci şerh de Şem‘î’ye aittir. Şem‘î şerhlerini uzun izahlar yerine sade bir şekilde yaparak herkesin bu eserleri rahatlıkla anlayabilmesi amacını gütmüştür. Onun, hayatını Farsça öğreterek devam ettirdiği bilgisi göz önüne alınırsa, eserlerinde tasavvufi ve edebi izahlardan ziyade dil öğretiminin ön planda olduğu da görülecektir. Metne yüklediği tasavvufi anlamlar bakımından Sürûrî’yi örnek aldığı söylenebilir.

Şârihlerin aynı esere farklı açılardan yaklaşmaları onların dünya görüşüne, bilgisine ve yaşadığı devrin şartlarına paralel olarak değişkenlik gösterir. Aynı zamanda onların şiire olan bakışlarını da gözler önüne serer.

1.1.3. Sûdî ve Hâfız Dîvânı Şerhi

Hayatı hakkında kaynaklarda yeterli ve kesin bilgidен mahrum olduğumuz bu Osmanlı şârihinin, asıl adı Ahmed’tir. Bosna’nın Foça şehrine yakın Çayniça kasabasına bağlı Sudiçi köyünde doğduğu bilinmektedir. Doğum tarihine ve ailesine ilişkin ise herhangi kesin bir kayıt yoktur. Büyük devlet adamı Bosnalı Sokullu Mehmet Paşa zamanında Bosna’dan birçok kişinin İstanbul’a gelip tahsillerini tamamladıkları bilinmektedir. Sûdî de bu kişilerden olmakla beraber, kendisinin hangi hocalardan ders aldığı konusunda kaynaklarda sıhhatli bir bilgi bulunmamaktadır (Mehmed Tahir Efendi, 1972).

Hâfız Dîvânı şerhleri arasında en çok Sûdî’nin şerhi ilgi görmüştür. Onun en büyük şansı Sokullu gibi bir devlet büyüğünün himayesinde bulunması yanında, yaptığı şerhin,

şekilce medrese tekniğine daha yakın olması ve hakkında ileri sürülen, Fars filolojisinde Sürûrî'ye olan üstünlüğüdür. Çünkü bu konuyla ilgili olarak Ritter, Sûdî şerhinin Sürûrî ve Şem'î şerhlerini unutturduğunu söylemektedir (Ritter, 1993: 65-71). Batı dünyası da Sûdî şerhine daha sıcak bakmış ve onu daha tatmin edici bulmuştur.

Hâfız Dîvânı'nın iki Avrupa baskısı tamamen Sûdî'nin verdiği metne dayanmaktadır (Ritter, 1993: 65-71). Abdülbaki Gölpınarlı'da Sûdî hakkında övücü ifadeler kullanmıştır. Hâfız Dîvânı şerhinin bir bölümünde Gölpınarlı, Hâfız'ın en mükemmel şerhinin Şem'î ile çağdaş olan Sûdî şerhi olduğunu söyler (Gölpınarlı, 1992).

Hâfız Dîvânı şârihi Sûdî, Hâfız'ın tasavvuf ehlinden sayıldığına ve sözlerindeki kinaye, mecaz ve tevriyelere eserinde işaret eder (Sûdî-i Bosnevî, 1288).

Sûdî şerhinde tasavvufi yorumlara pek fazla yer vermez. Sûdî, Hâfız'a ait her eseri ve her bilgiyi görüp, sözlü kaynaklardan da bilgi tespit ederek o devrin bütün hususiyetlerini araştırmış iyi de bir tarihçi ve araştırmacıdır. Şerhini yaparken on bir farklı nüshadan faydalandığını belirtir (Sûdî-i Bosnevî, 1288). Bu durum elde sağlam bir metinle yola çıkmak istemesinden kaynaklıdır. Diğer şârihler gibi tasavvufi bir anlam aramaya kalkışmaz.

1.1.4. Konevî ve Hafız Divânı Şerhi

Hâfız'ın Dîvânına Türkçe şerh yazan şârihlerden sonuncusu ise Konevî'dir. Konevî'nin dışındakiler birbirlerine yakın zaman dilimleri içerisinde şerhleri yazmış iken, Konevî bunlardan iki asır sonra yazmıştır.

Konevî, bir Mevlevî şeyhidir. Hâfız Dîvânı'na şerhi 1828 yılında yazmıştır. Bir Mevlevî şeyhi olduğu bilinen Vehbî Efendi'nin hayatına ilişkin kaynaklarda yeterli bilgiye ulaşılamamaktadır. “Osmanlı Müellifleri” eserinde kendisiyle ilgili şu bilgiler mevcuttur: “Urefâ-i mevlevîyeden fâzıl bir zât olup Konya'da Eş'arîzâde denmekle meşhurdur. Hoca Hâfız-ı Şîrâzî Dîvân'ına yazdığı şerh meşhûrdur. V. 1244, merkadi dergâh-ı cenâb-ı Mevlânâ'dadır.” (Mehmed Tahir Efendi, 1972)

Konevî tasavvufi yorumlarıyla Sürûrî ve Şem'î'den daha aşırı giden birisi olarak dikkat çeker (Kaya, 2011: 1458).

Tıpkı Sûdî gibi Konevî de Hâfız'ı evliyaullahdan bir veli sayar. Mana ehlinden başkasının onun eserlerinden istifade edemeyeceğini belirtir (Mehmed Vehbi Konevî, 1288). Her metni okuyan onu kendince anlamlandırır. Nasıl ki sözün manası şairin karnında ise,

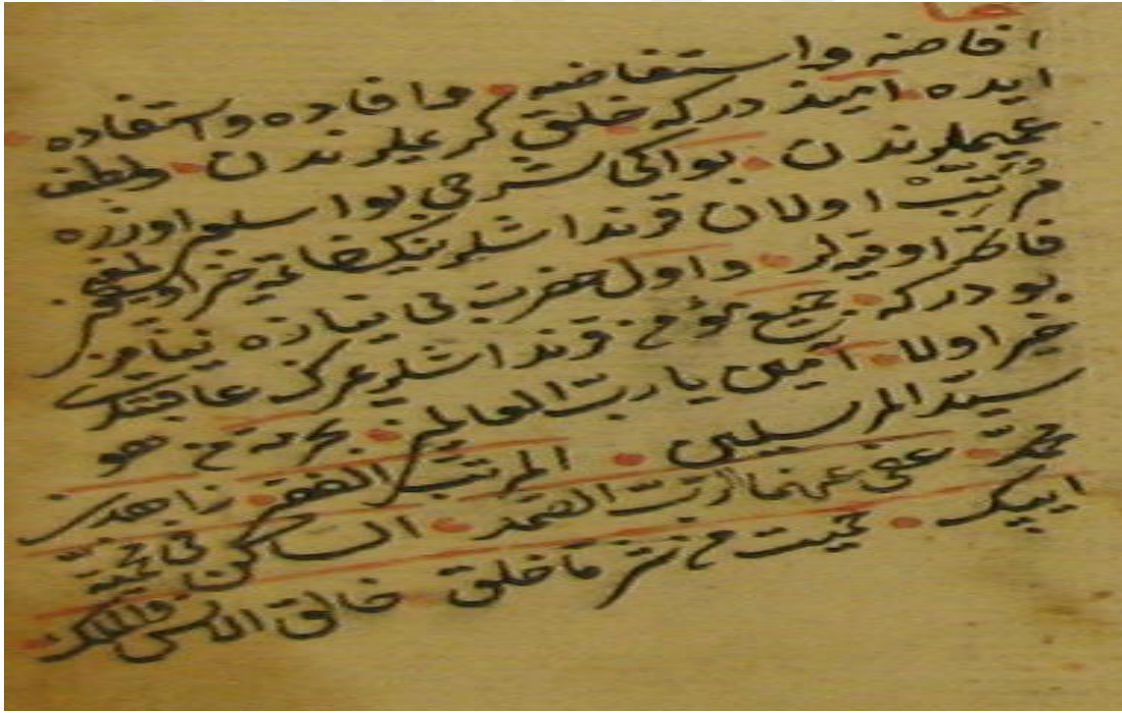
Hâfız'ın söylemiş olduğu bu derinlikli şiirlerden her şârih kendince bir anlam çıkarmıştır. Konevî de bunlardan biridir.

1.2. Bir Mürettib: Zâhid bin Muhammed

1.2.1. Hayatı

İncelenmekte olan 'Kitâb-ı Şem'î ve Sürûrî 'Alâ Dîvân-ı Hâfız' adlı eserin mürettibi Zâhid bin Muhammed'dir. Kendisi hakkında elde edilen bilgiler oldukça kısıtlıdır ve bunlar eserin kendisinde yer alan ve mürettibin kaleminden çıktığı anlaşılan ifadelerle sınırlıdır.

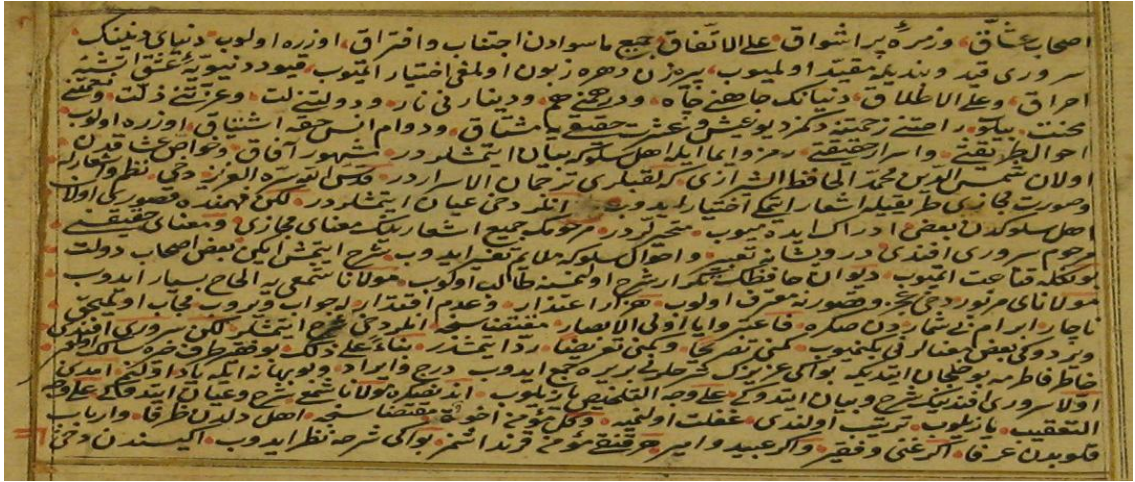
Sadece dua ve sebab-i tertip bölümünde isminin geçtiği görülen Zâhid bin Muhammed hakkında Kınalızâde tezkiresi, Osmanlı Müellifleri eseri, Meşâirü's-Şu'arâ tezkiresi, Lâtifi tezkiresi, Şakayık tezkiresi ve zeyllere bakılmasına rağmen bilgi edinilememiştir.

Yukarıda görüldüğü gibi mürettibin sadece isminden haberdâr olunan kısım şerhin başında dua bölümünün bitiminde derkenarda yer almaktadır. Bu kısımda mürettip; mümin kardeşlerimin bana dua etmelerini, bir fatiha okumalarını ümid ediyorum demektedir. *El mürettib el fakîr Zâhid bin Muhammed, El-Sâkin fî İpek* diye bir ibare yer almaktadır. Bundan hareketle mürettibin Kosova'nın İpek şehrinde yaşadığını söyleyebiliriz. Yukarıdaki ifadenin sonunda da İpekli-zâdelerden olduğunu belirtmektedir.

1.2.2. Eseri

Süleymaniye kütüphanesinde 03962 kayıtlı yazma eserin ismi Zâhid bin Muhammed'in 'Kitâb-ı Şem'î ve Sürûrî 'Alâ Dîvân-ı Hâfız' adlı eseridir. Eserin şârihleri 16.yüzyıl şairlerinden Sürûrî ve Şem'î'dir. Bu iki farklı şerhi bir araya getiren mürettip ise Zâhid bin Muhammed'dir. Mürettibin hayatı ve eseri hakkında bilgi edinebildiğimiz tek kaynak eserin kendisidir. İki farklı şerhi bir araya getiren mürettip hakkında eserin dua bölümünde ve sebebi tertip bölümünde edindiğimiz bilgiler haricinde farklı bir bilgiye ulaşılammıştır.

Zâhid Bin Muhammed yukarıda görüldüğü gibi eserin başında [1b] âşıkzâr zümresinin masivadan sakındığını, dünyâyı denîye itibar etmediklerini, pîre-zen-i dehre esir olmadıklarını, kuyûd-ı dünyevîyeyi aşk ateşiyle yaktıklarını; dünyânın câhını çâh, dirhemini hem, dinârını nâr, devletini let, izzetini zillet, nimetini mihnet bilip; rahatı zahmetine değmez diyerek 'ayş ve işret-i hakikiye yöneldiklerini, tarikat ahvalini ve hakikat sırlarını remz ve ima yolu ile tarikat ehline açıkladıklarını belirtir. Tüm bunlardan hareketle mürettibin eseri kaleme alırken nasıl bir yol izlediği görülmektedir. Eserin te'lif bir eser olmadığını mürettibin telhîs ettiğini dile getirmesinden anlıyoruz. Ayrıca mürettip olan Zâhid bin Muhammed bu şerhin tasavvufî bir şerh olduğuna değinmektedir.

Eserin sonunda [388b] ferağ kaydında şu ifade yer almaktadır. “El-fakîr Zâhid bin Muhammed gaferallâhu lehû ve vâlideyhi ve aḥsene ileyhâ ve ileyh. Fî evâsiti şa‘bânu'l-azîm, min şuhûri sene hamse ve elf” (1005 Şaban ayının ortaları miladi 1597 nisan başı, mart sonları da olabilir.) Aynı zamanda eserin bu bölümünde mürettibe ait olduğunu gördüğümüz şiirler yer almaktadır. Bunları transkript ederek belirtecek olursak:

Her ki ḥ^âned ḥaṭṭ-ı men ümîd mîdârem ez ân

Ez berây-ı ruḥ-ı men yek fâtiḥâ ḥ^âned revân

(Yazımı okuyandan ruhum için hemen bir fatiha okumasını ümit ediyorum.)

Anunçün çekmişim bu denlü zahmet

Diyeler kim yazana Ḥaḫ ide raḥmet

İki şerh buldı bu tertîb üzre itmâm

Mürettib olana din Ḥaḫ ide in‘âm

Mürettibi bunun Zâhid Efendi

İpekli zadelerin şeh-levendi

Kazâ çevgânının tîğ-i esîri

Faḫîri müstemendi derdmendi

Bunı yazdım yâdigâr olmağıçün

Yazıcıya bir du‘â kılmağıçün

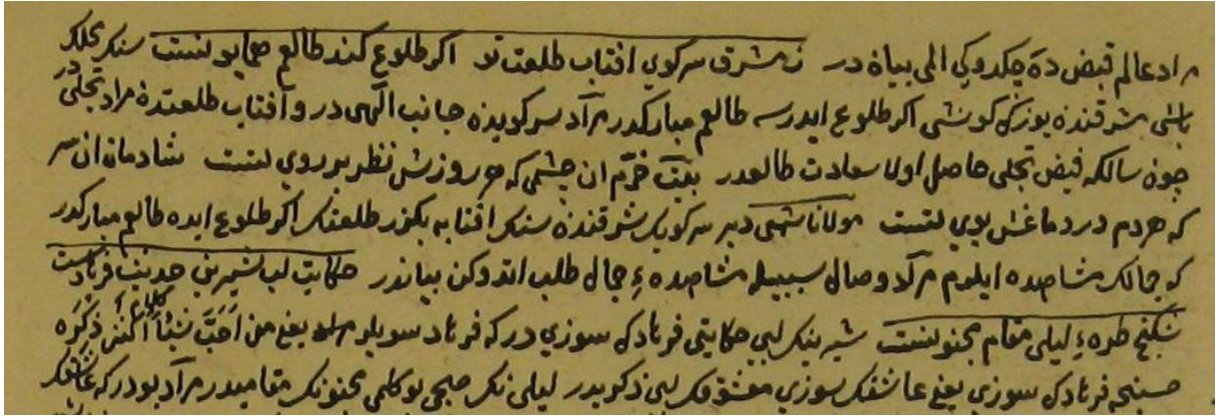

İKİNCİ BÖLÜM

2. KİTÂB-I ŞEM'Î VE SÜRÛRÎ 'ALÂ DÎVÂN-I HÂFİZ

2.1. Eserin Tavsifi

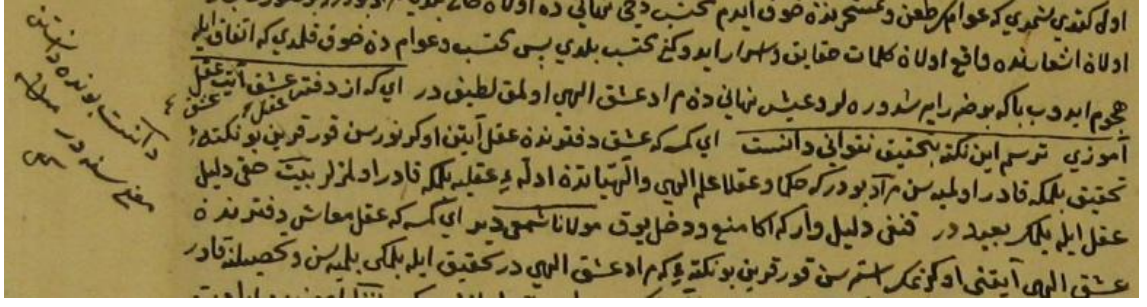
Süleymaniye kütüphanesinde 03962 kayıtlı yazma eserin ismi Zâhid bin Muhammed'in 'Kitâb-ı Şem'î ve Sürûrî 'Alâ Dîvân-ı Hâfîz' adlı eseridir. Eserin şârihleri 16.yüzyıl şairlerinden Sürûrî ve Şem'î'dir. Eser bir tek ciltten oluşmaktadır. Bu iki farklı şerhi bir araya getiren mürettip ise Zâhid bin Muhammed'dir. Mürettip hakkında ulaşılabilen bilgiler eserle sınırlıdır. Sadece dua bölümünde ve sebep-i tertip bölümünde kendisiyle ilgili kısa bilgilere ulaşılmıştır.

Metnin yukarıda verilmiş olan kısmından da [61b] anlaşılmaktadır ki eserin yazı stili nesihthir. Şerhde yazılar çok sık bir şekilde yazılmıştır. Süleymaniye kütüphanesinde bulunan bu eserin farklı bir nüshasıyla karşılaşılmamıştır. Bu durum da nüsha karşılaştırmasını engellemiştir.

Toplamda üç yüz seksen sekiz(388) varaktan oluşan bu eserin her sayfası otuz üç(33) satırdan oluşmaktadır. Eserin yazı dili Türkçe'dir. Hâfîz Divânına şerh yazan Sürûrî ve Şem'î bu eserin şerhini Türkçe olarak kaleme almışlardır. Bu tek ciltten oluşan eser Hâfîz-ı Şîrâzî'nin "elif" harfinden "ye" harfi kafîyesine kadar olan gazellerinin şerhini ihtiva eder. Ayrıca istinsah esnasında satır sonuna rastlandığından satıra sığmamış kelimelerin birkaç harfi cetvel dışına yazılmıştır. Mesela [55a]'da yirmi birinci satırın sonuna rastlayan 'Mevlânâ Sürûrî dimiş' sözcükleri cetvelin dışındadır.

Eserde derkenarların fazla olması dikkat çekicidir. Bu derkenarlar çoğunlukla Sürûrî ve Şem'î şerhlerinde de derkenarda yer alan açıklamalardır. Bazıları ise mürettibin düzeltme, tashih niteliğindeki açıklamalardır. Buna metnin içinden örnek verilecek olunursa;

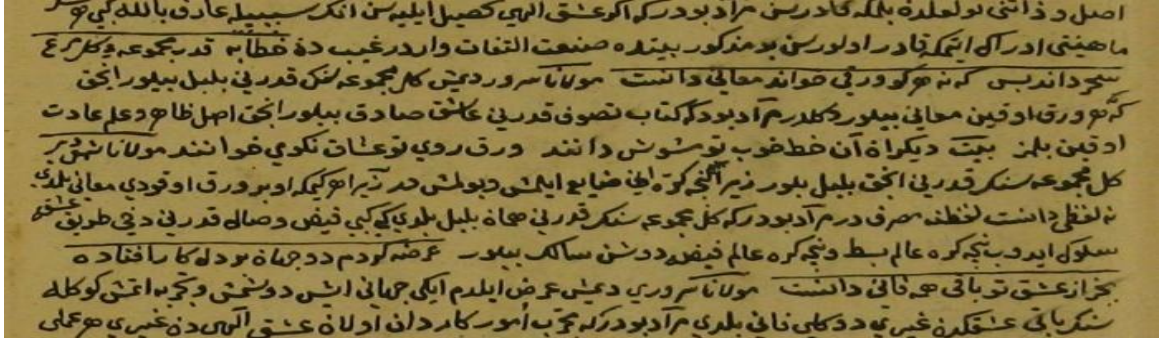

Görüldüğü gibi metnin [57a] sayfasında yer alan beyt içerisinde geçen *dānist* sözcüğünün derkenarda ‘*dānist* bunda *dānisten* ma‘nāsınadur’ açıklaması sözcük için hem sözlükteki kelime anlamını verip hem de ekstra bir açıklamada bulunulmuştur.

Şerhin yapıldığı kısımda sırasıyla her beyte ait yazılmış olan şerhlerde öncelikle Sürûrî’nin şerhi verildikten sonra Şem‘î’nin şerhine geçilir.

Divânda geçen her Hâfız beyti üstü çizili bir şekilde ifade edilmiştir fakat öncesinde beyit ifadesi geçmemiştir. Beyit, üzerine siyah çizgi çekilerek belirtilmiştir. Şerhin yapıldığı açıklama kısmında Hâfız dışında şairlerden alıntı yapılarak örnek verilen beyitler öncesinde “beyt, kıt‘a, ruba‘î” sözcüğüyle ifade edilerek beyitin geleceği ifade edilmiştir. Bu örnek verilmiş olan kısımlar yani beyte şahitlik gösteren kısımlar kimi zaman Arapça bir ibare, hadis, ayet vs. olabilirken kimi zamanda meşhur Farsça veya Türkçe beyitler olabilmektedir.

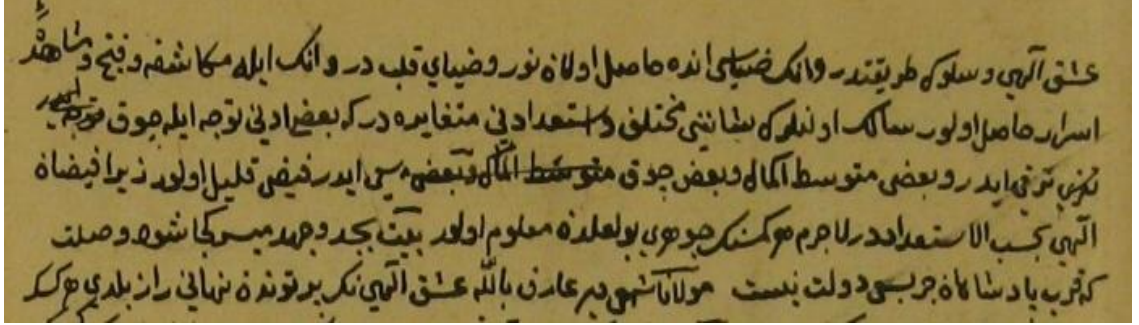
Buna örnek olarak ise;

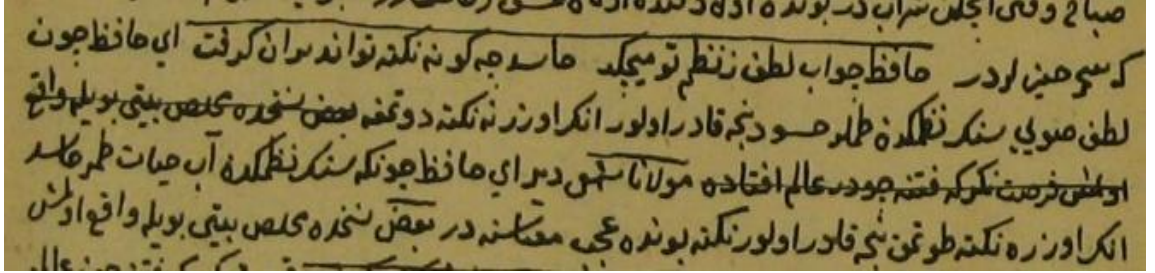
Eserin [56b] sayfasında yer alan bu beyitte şahit olarak gösterilmesi bakımından şerh kısmında örnek olarak verilen beyit Farsçadır. Aynı zamanda Hâfız’a ait beyitler yani şerhi yapılacak olan beytler ise görüldüğü üzere üstü çizilmiş bir şekilde belirtilmektedir.

Eserde bir çok noktada karalamaların olması, eserin tebyiz edilmediğini yani temize çekilmediğini gösterir. Eserin el yazısı ile yazılmış olduğu da görülmektedir.

Mürettip kimi durumlarda hatalı bir sözcük söylemekten kaynaklı olarak veya cümleyi daha uygun bir sözcükle ifade edebilmek bakımından kimi kelimelerin üstünü karalamıştır. Üstünü karaladığı bu sözcüğün yerine bir başka kelime yazmıştır.

Eserin [56b] sayfasında görüldüğü gibi ‘teveccüh ider terfi’ sözcüklerinin iki defa yazılması üzerine birinin üstü karalanmıştır. Bu da hatalı yazmadan kaynaklı olan bir durumdur. Bundan farklı olarak kimi zaman bir iki sözcüğün karalanmasıyla sınırlı kalmayıp aşağıda metnin [58a] sayfasında bulunan bir cümlemin tamamının karalandığı da görülmektedir.

Beyti şerh ederken konuyla ilgili başka bir şairden örnek beytlerin verilmesi durumuna her beytte karşılaşılmamıştır. Bu sık sık başvurulmuş bir yol değil, gerektiğinde başvurulmuş olunan bir durumdur.

Eserin baş kısmı olan dua bölümü mürettipin kaleminden çıkmıştır. Orda genel olarak ne yapmak istediğinden, ne yaptığından, Hâfız’ın sadeleştirilmeye muhtaç dilinden, Hâfız’ın kullandığı mecazların yapısından söz eder.

Tüm bunlardan sonra Hâfız’a övgü dolu cümleleri sıralar. Onun mecaz ile hakikat köprüsünde orta bir yol bularak dimdik ayakta durmasından, ara konumu yakalayan başarısından söz eder. Her okuyanın onu kendine göre yorumlayabileceği, anlamlandırabileceğini söyleyerek şiir yolunda Hâfız’ın başarısını sıralar. Duanın son bölümünde peygamberimize, ehl-i beytine, sahabesine, eserin yazarı olan Hâfız’a, bu şerhi yazıp da bunu anlamlandıran Sürûrî ve Şem’î’ye dua ederek ve de kendi ismini de belirterek dua bölümünü bitirir.

2.2. Şerh Usûlleri ve Eserde İzlenmiş Olan Usûl

Yöntem, metot ve tarz kelimeleriyle benzer anlamlarda olan usûl kelimesi, TDK'nın hazırladığı sözlükte şu şekilde tanımlanmaktadır: “ 1. Bir amaca erişmek için izlenen düzenli yol, tutulan yol, yöntem, tarz; 2. Bilimde belli bir sonuca erişmek için, belli ilke ve kurallara göre izlenen yol, metot.”

Şerh geleneğinin gelişmesinde birinci derecedeki rolün tefsir ilmine ait olduğunu söyleyen Yekta Saraç Kur'an metninin açıklanmasında izlenen usûlün; diğer metinlerin açıklanmasında da izlendiğini şu cümlelerle ifade eder:“...Tefsirlerde ayetlerin açıklanmasında uygulanan yöntem diğer dinî ve gayridinî metinlerin açıklanmasında da etkili olmuştur. Asırlar boyunca Kur'ân metninin kendisinin bizzat kendisi ile açıklanması, sebeb-i nüzul olarak adlandırılan ve ayetlerin indikleri durum ve şartların metnin açıklanmasında rol oynaması, yine tefsir ilminde önemli bir yer tutan sözcükler ile ilgili verilen bilgiler ve gramer izahları gibi tefsirlerdeki açıklama yöntemleri şerh geleneğinde belirleyici olmuştur...” (Saraç, 2006: 124).

Atabey Kılıç, Osmanlı döneminden kalan şerh ve şerhle ilgili eserlerin tasnif edilmesinin gerekliliğine şu ifadelerle işaret eder:

“Bizim Klâsik Türk Edebiyatı çalışmaları içerisinde çözmemiz gereken bir başka önemli mesele ise özellikle Osmanlı döneminden kalan şerh ve şerhle ilgili eserlerin genel bir tasnifinin yapılmasıdır. Şerhle alakalı hiçbir çalışmada göremediğimiz bu tasnif, bilimsel manada düşünüşün ve hâliyle incelemenin de önemli yardımcılarından olacaktır.” (Kılıç, 2007: 417)

Şerh edilen metinler açıklanma usûllerine göre ikiye ayrılmaktadır.

-Aktarma yönü ağır basan şerhler

-Açıklama yönü ağır basan şerhler

a) Geleneksel Şerh

b) Hall-i Müşkilât ve Benzeri veya Tercüme Dayalı Şerhler

c) Modern Şerh (Kılıç, 2007: 418).

Aktarma yönü ağır basan şerhlerde, asıl amaç kaynak metnin içinde barındırdığı anlamın hedef dile başka bir ifadeyle şerhin yazıldığı dile aktarılmasıdır. Bu amaca paralel olarak bu tür şerhlerde kaynak metin, genel olarak sadece anlamı itibarıyla açıklanıp

genişletilmeye çalışılır. Kaynak metnin filolojik özellikleri bakımından açıklanması bu tür şerhlerde ya hiç bulunmaz ya da bu tür açıklamalara çok az yer verilir (Yazar, 2011: 63).

Açıklama yönü ağır basan şerhlerde asıl gaye, kaynak metnin farklı bir dilde yazılmasından ötürü ortaya çıkan anlaşılma zorluğun giderilmesinden ziyade, muhtevasına bağlı olarak muhtelif sebeplerden ötürü bu metnin herkes tarafından anlaşılmasını engelleyen manilerin ortadan kaldırılmasıdır. Başka bir ifadeyle bu tür şerhlerde, kaynak metnin farklı bir dilde yazılması, o metnin açıklanması için öncelikli ve yeterli bir sebep değildir. Hal böyle olunca bu tür şerhlerde, şerh edilen metnin hangi dilde yazıldığından ziyade o metnin kolayca anlaşılma zorlaştırıcı bir müphemiyete sahip olması önem kazanır (Yazar, 2011: 63). Aynı zamanda konuyla ilgili Sadık Yazar bu bilgileri verdikten sonra açıklama yönü ağır basan şerh türüne somut bir örnek vermek için Hâfız Dîvânı şerhlerine değinir. Hâfız Dîvânı'nı şerh eden şârihler, bunun sebebi olarak bu metnin Farsça yazılmasını öne sürmezler; Hâfız'ın benimsediği üsluptan dolayı şiirlerinde anlaşılma zorlaştırıcı müphemiyeti ortadan kaldırmayı veya zahiren İslamî akideye ters düşen kullanımları açıklamayı birincil amaç olarak görürler (Yazar, 2011: 65).

Tüm bu açıklamalardan da yola çıkarak incelenmekte olan Sürûrî ve Şem'î'nin Hâfız Dîvânı şerhlerinin, şerh usûlleri bakımından açıklama yönü ağır basan şerhlere dahil olduğu söylenebilir. Çünkü bu şerhlerin okunması esnasında da görülecektir ki her beytin altında Hâfız'ın o sırlı, mecaz dolu anlatımının kolayca anlaşılması üzerinde durularak ve genellikle önemli görülen mazmunlar noktasından ilerlenmiştir. Şerh kısmında şârihler beytin açıklanma noktasında sık sık 'murâd budur ki' ifadelerini kullanmışlardır.

Sürûrî ve Şem'î'nin Hâfız Dîvânı şerhinden usûlü ortaya koyacak birkaç örnek verilecek olursa;

مراد التون قدحدين قلب حالصدر

Murâd altun kadehden kalb-i hâlişdür (Zâhid bin Muhammed, 1597; 58a).

مراد بودر که بنم اشعارمده جبريلک سوزى فيضندن اثر و نکته واردر

Murâd budur ki benim eş'ârımda cibrilin sözi feyzinden eser ve nükte vardır (Zâhid bin Muhammed, 1597; 80a).

Bu örneklerde de görüleceği üzere eserde beytin yazılışındaki maksadı ifade eden cümle 'murâd budur ki' şeklinde başlayarak gerekli açıklama yapılmıştır.

2.3. ESERİN ŞEM'Î VE SÜRÛRÎ ŞERHLERİYLE KIYASLANMASI

[96b]

Gazel 123

5.Beyt

چه شکفت از گل طبعم ز نسیمش شکفت

مرغ شب خوان طرب از برک گل سوری کرد

Çi şiküft ez gül-i tab' em zi nesîmeş şiküft

Murğ-ı şeb-h'ân tarab ez berg-i gül-i sūrî kerd

Ne 'aceb eger tab'ım güli anuñ yelinden açıldıysa. *Murğ-ı şeb-h'ân* gice okuyıcı kuş ya'nî gice ötici kuş dimekdür ki murād bülbüldür ve bu fā' il-i kerddür ve *tarab* mef' ulidür. [97a] *ez berg* aña müte'allıkdur ve *sūrî* bir nev' kızıl çiçekdür ve kıızıdır ve güldür. Muṭlaḳā çiçege daḥî dirler. Bunda *murğ-ı şeb-h'ân* qarînesi ile kızıl gül murād olmak ma'nâsıdur. Murād budur ki meşâm-ı 'âşıkā ma'sûḳ nesîmi ya'nî anuñ hoş kokuşu irişse gül gibi tab'ı güşâde olup bülbul gibi şâd olur.

Mevlânâ Şem'î dir: Tab'ım güli eger açıldıysa anuñ rāyihasından açıldı. Bülbul gül-i sūrînuñ yaprağından şevke geldi. Murād vişâl müyesser olmazsa meşâm-ı 'âşıkā ma'sûḳ-ı ḥaḳîḳînuñ nefehâtında anuñ ḳalbi münbasıṭ ve mesrûr etmege bir nefḥa yeter dimekdür. Gül-i sūrî bunda kırmızı gül ma'nâsınadır. Berg; muḥabbet ve meyl ma'nâsına daḥî gelür. Bu i'tibâr üzre ma'nâ böyle olur. Bizi bir nefḥa şevke getürür bülbuli muḥabbet ve 'aşḳ ve tarab ve şevke getürdigi gibi. Nesîm; rāyiḥa ma'nâsınadır, yel ma'nâsına degildür. Nihāyeti gāhî mevşûfı ḥazf olunup şıfatı yerine iḳâmet eylerler ki bād-ı nesîm iken nesîm dirler. *Nesîmeş*de olan zamîr-i gâ'ib yukarıda zıkr olunan duḡter-i reze râci'dür ki şarâb ma'nâsınadır.

Sūrî şerhinde ise beytin şerhi şu şekildedir:

Çi şiküft ez gül-i tab‘em zi nesîmeş şiküft: Ne ‘aceb eger tab‘ım güli anuñ yelinden açıldı ise.

Murg-ı şeb-h‘ân tarab ez berg-i gül-i sūrî kerd: *Murg-ı şeb-h‘ân* gice okuyıcı kuş ya‘nı gice ötici kuş dimekdür ki murād bülbüldür ve bu fā‘il-i kerddür ve *tarab* mef‘ûlidür. Ez berg aña müte‘allıkdur ve sūrî bir nev‘ kızıl çiçege daħî dirler. Bunda *murg-ı şeb-h‘ân* qarînesi ile kızıl gül murād olmak münāsibdür. Ve ma‘nā-yı mışrā‘ budur ki bülbul şenlik kızıl gül yaprağı açıl[dığı] içün eyledi. Murād budur ki meşām-ı ‘āşıkā ma‘şūk nesîmi ya‘nı anuñ hoş kokuşu irişse gül gibi tab‘ı güşāde olup bülbul gibi şād olur.

Şem‘î şerhinde ise beytin şerhi şu şekildedir:

Ne şiküft ez gül-i tab‘em zi nesîmeş şiküft: Tab‘ım güli eger açıldıysa anuñ rāyihasından açıldı. Nesîm; rāyiha ma‘nāsınadır, yel ma‘nāsına degildür. Nihāyeti gāhî mevsûfını hāzıf irüp şıfatını yerine iķāmet eyler ki bād-ı nesîm iken nesîm dirler. *Nesîmeş*de olan zamîr-i gā‘ib yuķaruda zıkr olunan duĥter-i reze rāci‘dür ki şarāb ma‘nāsınadır.

Murg-ı şeb-h‘ân tarab ez berg-i gül-i sūrî kerd: Bülbul gül-i sūrînün yaprağından şevķ eylediler. Āħir vişāl müyesser olmazsa meşām-ı ‘āşıkā ma‘şūk-ı ĥaķiķînün nefehātında anuñ ķalbini münbasıť ve mesrūr etmege bir nefħa yeter dimekdür. Gül-i sūrî bunda kırmızı gül ma‘nāsınadır. Berg; muĥabbet ve meyl ma‘nāsına daħî gelür. Bu i‘tibār üzre ma‘nā böyle olur. Bizi bir nefħa şevķe getürür bülbuli gülün muĥabbeti ve ‘aşķı ve tarab ve şevķe getürdiĝi gibi.

Bu şerhlerden hareketle Kitāb-ı Şem‘î ve Sūrûrî ‘Alâ Dîvân-ı Hâfız adlı eserde yer alan Sūrûrî ve Şem‘î şerhi ile bu şerhlerin orijinal hali kıyaslanınca Zâhid bin Muhammed’in şerhi aktarırken ufak tefek müdahalelerinin olduĝu görölmektedir. Şerh birebirde aynen aktarılmamış fakat şârihin büyük müdahaleleri de bulunmamaktadır. Eser daha çok telhîs niteliĝi taşıyarak bir özet, kısaltma biçimindedir.

Bu kıyası ortaya koyabilecek beyitlerden birkaç örnek daha verilecek olunursa;

[52b]

Gazel 62

3.Beyit

هر که آمد به جهان نقش خرابی دارد
در خرابات می‌رسید که هشیار کجاست

Her ki âmed be cihân naqş-ı harâbî dâred

Der harâbât mepürsîd ki huşyâr kocâst?

Mevlânâ Sürûrî demiş: Her kim ki cihâna geldi harâblık naqşını tutar. Ya‘ nî âhîr-harâb olur. Meyhânede şormaň ki ayık kande belki hep mestdür. Lâ-cerem dâr-ı fenâda olanlar cümle fânî olsa gerekdür ve ‘aceb budur ki ehl-i câlus fi's-sefîne olup giderler.

Beyt: Dû tâ nişeste der deyr-i fânî

Nişeste mî revî vü mî nedânî

Beyt: Her ki âmed cihân ehl-i fenâ h'âhed bûd

Ânki pâyende u bâķîst Hudâ h'âhed bûd

Mevlânâ Şem‘î dir: Her kim ki cihâna geldi harâblık naqşını tutar ya‘ nî fenâ bulur dir şormaňuz meyhânede ayık kandedür. Murâd meyhânede huşyâr olmaduğı gibi cihâna gelenlerden bir ferd bâķî kalmaz dımekdür.

Sürûrî şerhinde ise beytin şerhi şu şekildedir:

Her ki âmed be cihân naqş-ı harâbî dâred: Her kim ki geldi cihâna harâblık naqşın dutdı ya‘ nî âhîr-harâb olur.

Der harâbât mepürsîd ki huşyâr kocâst? Meyhânede şormaň ki ayık kandedür. Belki hep mestdür. Lâ-cerem dâr-ı fenâda olanlar cümle fânî olsa gerekdür.

Her ki âmed be cihân ehl-i fenâ h'âhed bûd

Ānki pāyende u bākīst Ḥudā h'āhed būd

Ve 'aceb budur ki ehl-i cihān cālus fi's-sefīne gibi otururken giderler.

Dū tā beniṣeste der diyār-ı fānī

Niṣeste mī revī vü men nedānī

Şem'î şerhinde ise beytin şerhi şu şekildedir:

Her ki āmed be cihān naḡş-ı ḥarābī dāred: Her kim ki cihāna geldi ḥarāblık naḡşını tutar ya' nī fenā bulur.

Der ḥarābāt mepürsīd ki huşyār kocāst?: Şormañuz meyḥānede ayık kandedür. Murād meyḥānede huşyār olmaduğı gibi cihāna gelenlerden bir ferd bākī ḳalmaz dimekdür.

Bu beyitten hareketle Sürūrī şerhi ile Zāhid bin Muhammed'in aktardığı şerh karşılaştırılınca mürettibin kimi cümlelerin yerini değıştirerek ve de kimi sözcüklerde ek değışikliklerine giderek ufak tefek müdahalelerde bulunduğı söylenilebilir.

Bu kıyasa farklı bir beyit daha örnek verilecek olunursa:

[53b]

Gazel 63

4. Beyit

ز شرم آنکه بروی تو نسبتش کردند

سمن به دست صبا خاک در دهان انداخت

Zi şerm-i ānki be rūy-i tu nisbeteş kerdend

Semen be dest-i şabā ḥāk der dehān endāht

Mevlānā Sürūrī dimiş: anuñ ḥicābından ki senüñ yüzüne nisbet eylediler. Semen şabā eliyle toprağı ağıza atdı.

Mevlânâ Şem‘î dir: Ol hicâletden ki semeni senüñ yüzüne nisbet ve teşbîh eylediler. Semen şabâ eliyle ağzına hâk atdı. Murâd kuşûrına i‘tirâf atdı dimekdür. Zîrâ gördi ki senüñ yüzüne hiç müşâbeheti yokdur. *Hâk der dehân endâht* kuşûruna i‘tirâf eyledi ma‘nâsına isti‘mâldür. Murâd yine mürşid olmak rûşendür ki anı maḥbûb menzilesine tenzîl etmiş ola.

Sürûrî şerhinde ise beytin şerhi şu şekildedir:

Zi şerm-i ânki be rûy-i tu nisbeteş kerdend: Anuñ hicâbından ki senüñ yüzüne nisbet eylediler.

Semen be dest-i şabâ hâk der dehân endâht: Semen ak çiçekdür. Gâh ak güle belki her ak çiçeğe ıtlâk olunur. Ma‘nâ-yı mışrâ‘ budur ki semen ve şabâ eli ile toprağı ağıza atdı ve bıraktı.

Şem‘î şerhinde ise beytin şerhi şu şekildedir:

Zi şerm-i ânki be rûy-i tu nisbeteş kerdend: Ol hicâletden ki semeni senüñ yüzüne nisbet ve teşbîh eylediler. Nisbeteşde olan zamîr-i ğâib mışrâ‘-yı şânîde olan semen lafzına râci‘dür. izmâr kıabl ez-zıkr tārîkiyle.

Semen be dest-i şabâ hâk der dehân endâht: Semen şabâ eliyle ağzına hâk atdı. Murâd kuşûrına i‘tirâf atdı dimekdür. Zîrâ gördi ki senüñ yüzüne hiç müşâbeheti yokdur. *Hâk der dehân endâht* kuşûruna i‘tirâf eyledi ma‘nâsına isti‘mâldür. Murâd yine mürşid olmak rûşendür ki anı maḥbûb menzilesine tenzîl etmiş ola.

Bu beyitten hareketle Zâhid bin Muhammed’in aktardığı şerh ve Sürûrî şerhinin orijinal hali kıyaslanınca önemli bir farklılığın olduğu görülmektedir. Zâhid bin Muhammed şerhe Sürûrî şerhinde olmayan bir cümleyi eklemiştir (Semen şabâ eliyle toprağı ağıza atdı).

Aynı zamanda Zâhid bin Muhammed, Sürûrî şerhinde yer alan bir ifadeyi [Semen ak çiçekdür. Gâh ak güle belki her ak çiçeğe ıtlâk olunur. Ma‘nâ-yı mışrâ‘ budur ki semen ve şabâ eli ile toprağı ağıza atdı ve bıraktı] şerhe dahil etmeyerek yer yer kısaltmalar yaptığını göstermektedir. Şem‘î şerhinde ise herhangi bir müdahalenin olmadığı görülmektedir.

2.4. Şem‘î ve Sürûî Şerhlerindeki Tasavvufî Bakış Açısı

Sürûî ve Şem‘î’nin Hâfız’ın şiirlerini nasıl yorumladıklarına geçmeden evvel bu konuda ileri sürülmüş bazı değişik görüşlere değinmek uygun olacaktır.

Bazı ilim ve edebiyat adamları Hâfız’ın şiirlerinin tasavvufî anlamlı olduğunu ileri sürerler. Mesela, ‘Abdu’n-Nebî Fahru’z-Zamân’a göre “Onun ilhamatı daima her asırdaki tarikat ehlinin vird-i zebanî olmuştur.” (‘Abdu’n-Nebî Fahru’z-Zamân, 1367: 84)

Merhum Ali Nihat Tarlan, “İslam tasavvuf aleminde de kendisine mühim bir velî makamı temin eden Hâfız’ın divanına, tamamen tasavvufî bakımdan şerhler yazılmış ve bir nevi fal kitabı haline de gelmiştir. Çünkü derin bir şiir müphemiyeti içinde her ruhun ihtiyacına cevap verecek beytler ihtiva eder.” (Tarlan, 1944: 104) demektedir.

Hâfız’ın bir mana adamı ve tasavvuf erbabı olduğu yolunda görüşler bulunmasına karşılık, onun her şeyi boşvermiş bir rind olduğu, şiirlerinin tasavvuf ve aşk-ı ilahî değil de aşk-ı beşerîyi terennüm ettiğine (Ritter, 1993: 70) inananlar da vardır.

Gölpınarlı, gazellerinde Hâfız’ın Kur‘ân’ı on dört kıraat ile okuyan bir hafız ve derin Arapça bilgisine sahip biri olduğunu istidlal ettiğini söyledikten sonra, Hâfız’ın gazellerindeki şarab, başkalarının tevil ettikleri gibi aşk, feyz, neşe ve vahdet sembolü değil, Şîrâz’ın güzel üzümlerinden çekilmiş ve yıllanmış halis şaraptır ve Hâfız bunu içmektedir, ifadelerini kullanır. (Gölpınarlı, 1992: 8)

Sürûî Hâfız-ı Şîrâzî’nin divanında yer alan beyitleri yorumlarken mazmun ve mefhumların tasavvufî anlamını şiir ile bütünleştirmiş ve uyumlu kılmıştır. Bu uyum ve bütünlük şüphesiz ki şârihin mazmun ve mefhumlar konusunda söz sahibi bir edib ve müellif olmasının yanında edebî mazmunlar hususunda takdir görmüş *Bahrü’l-Ma‘ârif* isimli eserin de sahibi olmasından ileri gelmektedir (Şafak, 1991).

Şârihler yorumlarında gerek tasavvufla, gerekse diğer hususlarla ilgili pek çok konuya değinmiştir ki, bu bilgiler Fars edebiyatını anlama hususunda büyük bir öneme sahiptir. Tasavvufta seyr u sülûk adabı, şeyh ile mürid, sülûk ve sâlik, tarikat, aşk-ı ilahî, ahlakî ve dinî nasihatler, ibadet gibi konulara değinmiştir. Şârih çoğunlukla tasavvufî anlamı ön plana çıkarmasına rağmen kimi zaman ise şâirin tasavvufî maksatlı söylemediği beytleri zahiri anlamı ön plana çıkararak açıklamıştır.

Şem‘î de aynı şekilde mutasavvıf kişiliğinden de kaynaklı olarak genellikle beyitlere tasavvufî anlam yükleyerek yorumlamaya çalışmıştır. Buna örnek olarak [79a]’da yer alan:

Ger zi dest-i zülf-i müşkînet haţâî reft reft

Ver zi hindû-i şomâ ber mâ cefâyî reft reft

Yukarıdaki beyite Şem'î şöyle bir yorumda bulunmaktadır: "Eger senüñ müşkün zülfin elinden bir haţâ gitdi ise gitdi ve ger sizüñ hindûñızdan bir cefâ gitdiyse gitdi. Bundan murâd ma'nâ-yi tasavvufî üzere ğayb-ı hüviyyet ve ebrâr-ı ilâhiyyedür. Ma'nâ-yi mecâzî üzere hindû bunda bende ma'nâsınadır. Zülf ma'nâsına olmağdan evlâdur." Bundan hareketle söyleyebiliriz ki Şem'î beytin hem tasavvufî hem de mecâzî anlamına yer vermiş ve bunu açıklamıştır.

Bunun dışında metin içerisinde tasavvufî anlam taşıyan beyitlere örnek verilecek olunursa:

Dîdemeş hürrem u hoş dil kadeh-i bâde be dest

Venderân âyine şad gûne temâşâ mî kerd

[96a -Gazel 122]

Gördüm ol pîr-i muğân şad ve gönli hoş şarâb kadehi elinde ol âyinede yüz dürlü temâşâ ider. Murâd şarâb kadehinden kalbdür ki mağall-i 'aşk-ı ilâhîdür ki anı taşfîye itmiş anda tecelliyât-ı esmâ ve şıfâtı müşâhede ider dimekdür.

Mevlânâ Şem'î dir: Pîr-i muğânı mesrûr ve hândân gördüm bâde kadehi elinde ve ol âyinede râz ve esrâr temâşâ eylerdi. Gûne; dürlü ma'nâsına şerh olundu. Gûne benz ve yüz ma'nâsına dağî vardır. Bunda vech dağî mümkündür. Kadehden murâd bunda 'aşk-ı ilâhî ile âyineveş şâfî ve mücellâ olmuş kalbdür ki niçe esrâr-ı nihânî anda peydâ ve niçe rumûz-ı nihânî hüveydâ olur.

Şeb-i târest u reh-i vâdî-i Eymen der pîş

Âteş-i Tûr kocâ mev'id-i dîdâr kocâst?

[52b - Gazel 62]

Mevlânâ Şem'î dir: Leyl muzlimdür. Vâdî-i Eymen yolu öndedür. Tûr âteşi kânde, dîdâr mev'idi kânedür. Şeb-i târdan murâd dünyâdur ve eymeden murâd cenâb-ı kudsîdür. Târ kıranu dimekdür. Vâdî-i Eymen Tûr tığına karîb bir vâdînüñ ismidür. Âteş-i Tûrdan murâd nûr-ı Hudânuñ zühûr ve tecellîsidür. Dünyâda mev'id ism-i mekândur. Bâb-ı şâniden ki murâd rûz-ı kıyâmetdür. Zîrâ dîdâr anda olur.

Bî-dilî rā ki Hudā der heme cā bā vey būd

Ū nemîdîdeş u ez dūr Hudā rā mî kerd

[96a - Gazel 122]

Bir 'âşık ki Hudā her yerde anuñ ile bile idi. Ol görmez idi Hudâyı ve uzakdan Hudâyâ idirdi. Murâd budur ki *ve hüve me'aküm eyne mâ küntüm* mûcibince ve hadîş-i sâbık mûcibince kendü ile bile olanı görmedüğüçün ırāk olan kimseye çağırır gibi ref'-i şavt idüp Hudâyâ dir. Bî-dilî gâh yüreksiz ya'nî korkak ma'nâsına ve gâh gönülsüz ya'nî gönli gitmiş 'âşık ma'nâsına isti'mâl olunur. Ma'nâ-yi evvel luğavî ve ma'nâ-yi şânî ıstılâhıdır. Bunda ma'nâ-yi şânî münâsibdür.

Mevlânâ Şem'î dir: Gönülüm ki dükeli yerde Hudā anuñ ile idi ve gönülüm anı görmezdi ve bir 'âşık ırākdan Hudā içün baña medh ve mu'âvenet ile dirdi. Bu beyt bu vechle şerh olundu, ziyâde müşkil olduğundan ötüri. Bî-dil 'âşık ma'nâsınadır. Bu vech üzre *bî-dil rā* da *rā* lafzı zâid olmaz. Bu dahî vechdür. Bir 'âşık ki Hudā dükeli yerde anuñ ile idi. Ol 'âşık Hudâyı görmezdi ve ırākdan Hudâyâ eylerdi. Ya'nî Hudā dirdi murâd Hudâyı kendüsinden dūr zann idüp Hudâdan 'avn ve meded taleb eylerdi dimekdür. Bu vech üzre Hudâyadır ve *bî-dil rā* da olan *rā* lafzı zâ'id olur.

Beyād-i la'l-i tu bî-çeşm-i mest-i meygūn

Zi cām-i ğam mey-i la'l ki mîhorem hūn est

[61a - Gazel 72]

Senûñ lebûñ yâdı ile şarâb gibi gözsüz ğam kadehinden la‘l-i şarâb ki içem kandur. Murâd la‘lden bütûn kelâm ve esrâr-i ilâhiyyedür ve çeşm-i mestden murâd zuhûr ve tecellî ve zâtdur. Pes sâlike esrâr-i ilâhiye yâd idüp ammâ tecellî olmayup ansız olıcak ‘ayş mükedder olur.

Beyt: La‘l-i nâbuñ yâdına ger sen leb-i meygünsuz

Nûş-ı bâde kim idem her demde kan olur baña

Mevlânâ Şem‘î dir: Senûñ la‘lûñ şevķine mey-reng-âlûd mest-i çeşmüñsüz ğam cāmından şol kırmızı şarâbı ki nûş eylerim kandur. Hıtâb Hudâyâdur. Murâd ‘âlem-i kabzda çekdügi eleme beyândur.

Bu beyitlerden hareketle söylenebilir ki Sürûrî ve Şem‘î Hâfız beyitlerini şerh ederken genellikle eserin tasavvufî boyutuna da yer vermişlerdir. Tüm bu çıkarımlar hitâbın Hudâ’ya olduğunu belirtmeleriyle, ayrıca tecellî, zuhûr, zat olarak açıklanan sözcükler ve beyitlere yüklenen anlamlar ile anlaşılmaktadır.

Hâfız’ın bütün gazellerini sufîyane saymak ve tüm beyitlere tasavvufî anlam yüklemek ne kadar yanlışsa, onun gazelleri arasında tasavvufî yorumların bulunmadığını ifade etmek de o kadar yanlıştır.

2.5. Eserde İktibâs Edilen Sözler

Klasik şiir geleneğimizin anlam dünyasının şekillenmesinde âyet ve hadisler büyük bir rol oynamıştır. Bunun bir sonucu olarak her iki şârih, metni yorumlarken birçok âyet ve hadisten istifade etmişlerdir. Bunun yanı sıra bazı darb-ı meseller, kelâm-ı kibârlar ve başka şairlerden yapılan alıntılarla yorumlar desteklenmiştir. Zâhid bin Muhammed tarafından tertip edilen metnin 52a-103b arasındaki kısmında geçen iktibas niteliğindeki sözler aşağıda anlamlarıyla birlikte aktarılmıştır.

2.5.1. Ayetler

فَلَمَّا أَتَاهَا نُودِيَ يَا مُوسَى إِنِّي أَنَا رَبُّكَ فَاخْلَعْ نَعْلَيْكَ إِنَّكَ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى

Fe lemmâ etâhâ nûdiye yâ Mūsâ inni ene rabbuke fehla‘ na‘leyke inneke bil vâdil muḳaddesi tuvâ:52b

Ateşin yanına varınca ona şöyle seslenildi: ‘Ey Mūsâ!’ Şüphe yok ki ben senin Rabbinim. Hemen ayakkabılarını çıkar. Çünkü sen mukaddes vadi Tuvâ’dasın. (Taha, 11-12)

إِنَّمَا أَمْوَالُكُمْ وَأَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ

İnnemâ emvâliküm ve evlâdiküm fitnetü: 52b

Mallarınız ve çocuklarınız sadece sizi imtihan etmek içindir. (Tegabun,15)

وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ

Ve te‘âvenü ‘ale’l-birri ve’t-takvâ: 57a

İyilik ve takva(Allah’a karşı gelmekten sakınma) üzere yardımlaşın. (Maide,2)

لَعَمْرُكَ

Le ‘amruke: 59a

Senin hayatına and olsun ki(Hicr,72)

هُوَ اللَّهُ الْخَالِقُ الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ

Hüvallahü'l-hâliku'l-bâriu'l-musavvir: 59b

O, yaratan, yoktan var eden , şekil veren Allah'tır. (Haşr, 24)

الست بربكم

Elestu bi-rabbiküm: 62b

Ben sizin Rabbiniz değil miyim? (A' râf,172)

هُوَ الَّذِي يُحْيِي وَيُمِيتُ

Hüvellezi yuhyî ve yumîtu: 63a

Yaşatan da öldüren de O'dur. (Mü' min,68)

وَجْهَهُ إِلَّا هَالِكٌ شَيْءٌ كُلُّ

Küllü şey'un hâlikun illâ vechehu: 63a

O'nun zatından başka her şey yok olacaktır. (Kasas,88)

اللَّهُ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ

Allāhu bıķavmin yuħıbbuhum ve yuħıbbūnehu: 63b

Allah onları sever, onlar da Allahı severler. (Maide,54)

فَرِيقٌ فِي الْجَنَّةِ وَفَرِيقٌ فِي السَّعِيرِ

Ferîķun fi'l-cenneti veferîķun fi's-sa'ir: 64a

Bir bölük cennette ve bir bölük ateştedir. (Şûrâ,7)

فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ

Fe innallāhe ğaniyyun 'ani'l-'âlemin: 64b

Allah bütün âlemlerden ğaniydür. (Âl-i imrân,97)

وَاللَّهُ الْغَنِيُّ وَأَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ

Vallāhü'l-ğaniyyun ve entümü'l-fuķara: 64b

Allah ğaniydür ve siz fakirsiniz. (Muhammed,38)

يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ

Yef' alu mā yeşā: 65b

Dilediğini yapar ve dilediğince hükmeder. (Âl-i imrân,40)

يُضِلُّ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ

Yuğillu men yeşā ve yehdi men yeşā: 66b

Dilediğini saptırır ve dilediğini hidayete erdirir. (Nahl, 93)

الْهُدُودُ أَرَى لَا لِي مَا

Mâliye lâ era'l-hudhude: 67b

Neden ben hüdhüdü göremiyorum. (Neml,20)

وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ

Allāhu me' aküm eyne mā küntüm: 68a

Siz nerede iseniz, O sizinle beraberdir. (Hadid, 4)

وَلَا تَرْكَنُوا إِلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا فَتَمَسَّكُمُ النَّارُ

Velā terkenu ilellezine zalemū fe-temesse kümü'nnār: 70a

Zalimlere meyl etmeyin, sonra size de Allahın azabı erişir, yanarsınız (Hūd,113)

وَأِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلَكِنْ لَا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ

Ve in min şey'in illā yusebbihū bi ħamdihī velā kin lâ tefkahūne tesbīḥahüm: 70b

Her şey O'nu hamd ile tespih eder. Ancak, siz onların tespihlerini anlamazsınız.(İsra,

44)

مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغَىٰ

Mā zāga'l-başaru vemā tağā: 71a

Gözü oradan ne kaydı ve ne de onu aştı. (Necm,17)

وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ أَمَلًا

Ve'l-bâkıyâtü's-şâlihātu hayrun 'inde rabbike sevâben veḥayrun emelen: 72a

Bâki olan salih ameller sevap olarak ve ümit olarak, Rabbinin katında daha hayırlıdır. (Kehf,46)

كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ

Küll-i şey'in hâlikun illâ vechehu: 72b

Ondan başka her şey helak olacaktır. (Kasas,88)

وَسَارِعُوا إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ

Ve sâri'û ilâ mağfiretin min rabbiküm: 75b

Rabbinizin bağışına koşun. (Âl-i imrân,133)

كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ

Küll-i nefis zâikatu'l mevt: 77b

Her nefis ölümü tadacaktır. (Ankebût,57)

فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ

Fe izâ sevveytuhû ve nefahtu fîhi: 78a

Sad;72: Onu tamamladım ve ona ruhumdan üfledim.

فَإِنَّمَا تُؤَلُّوْا فَنِّمَ وَجْهَ اللَّهِ

Fe eynemâ tevellû fesemme vechullâh: 78b

Bakara,115: Nereye dönerseniz Allah'ın yüzü oradadır.

فَإِذَا نُفِخَ فِي الصُّورِ فَلَا أَنْسَابَ بَيْنَهُمْ

Fe ızā nufiḥa fiş-şuri fe lā ensābe beynehum: 84b

Sur'a üfürüldüğü zaman, (işte) o gün aralarında soy sop yakınlığı kalmayacak. (Mu' minun,101)

إِنَّ عَلَيْكُمْ لَحَافِظِينَ كِرَامًا كَاتِبِينَ يَعْلَمُونَ مَا تَفْعَلُونَ

İnne ' aleyküm lehāfizīn kirāmen kātibīn ya' lemūne mā tef' alūne: 85a

Onlar yapmakta olduğunuzu bilirler. Şüphesiz iyiler Naīm cennetindedirler. (İnfitar,10-12)

مَنْ عَمِلْ صَالِحًا فَلِنَفْسِهِ وَ مَنْ أَسَاءَ فَعَلَيْهَا

Men ' amile şālihā felinefsihive men esā'e fe ' aleyhā: 85a

Kim iyilik ederse kendisinedir ve kim kötülükte bulunursa yine kendisinedir.(Casiye,15)

فَلَا يَأْمَنُ مَكْرَ اللَّهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْخَاسِرُونَ

Felā ye'menü mekrallāhi ille'l-ķavmü'l-ķasirūn: 85a

Allahın hilesinden emin miydiler? (Araf,99)

فَأَيْنَمَا تُوَلُّوْا فَتَمَّ وَجْهُ اللَّهِ

Fe eynemā tuvellū feşemme vechullāh: 86a

Nereye dönerseniz Allahın yüzü (zātı) oradadır. (Bakara,115)

لِكَيْلَا تَأْسَوْا عَلَى مَا فَاتَكُمْ وَلَا تَفْرَحُوا بِمَا آتَاكُمْ

Likeylā te' sev ' alā mā fa'teküm ve lā tefrahū bimā etāküm: 86b

Elinizden çıkan iyi şeylere üzülmeyesiniz ve elinize geçen iyi şeylerle boş yere şımarmayasınız. (Hadid,23)

وَجَعَلَ الظُّلُمَاتِ وَالنُّورَ

Vece' alez-zülümât ve'nnûr: 89a

Karanlıkları ve aydınlığı var eden Allah'tır. (En' am,1)

وَجَعَلَنِي مُبَارَكًا أَيْنَ مَا كُنْتُ

Ve ce' alnâ mübâreken eyne mâ küntü: 90a

Nerede olursam olayım beni kutlu ve erdemli kıldı.(Meryem,31)

وَلَقَدْ زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحَ

Velekad zeyyenne's-semâe'd-dünyâ bi-mesâbîha:91a

Andolsun biz, en yakın göğü kandillerle donattık. (Mülk,5)

كُنْونِي بَرْدًا وَسَلَامًا عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ

Künî berden ve selâmen ' alâ İbrâhîm: 94a

İbrahim'e karşı serin ve esenlik ol. (Enbiyâ,69)

فَاتَّبِعُوا مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا

Fettebi' ū millete İbrâhîme hanîfâ: 94a

Öyle ise hakka yönelen İbrahim'in dinine uyun. (Ali İmran,95)

أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَىٰ

Elestü birabbiküm şalu belâ: 94a

Ben sizin rabbiniz değil miyim? (A' râf, 172)

وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ

Ve hüve me' aküm eyne mâ küntüm: 65b

Her nerede olursanız olun, O sizinle beraberdir. (Hadid,4)

اتَّأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنْسَوْنَ أَنْفُسَكُمْ

E te'murüne-nāse bi'l-birri ve tensevne enfusekum: 101a

Siz Kitab'ı (Tevrāt'ı) okuyup durduğunuz halde, kendinizi unutup başkalarına iyiliği mi emrediyorsunuz? (Bakara,44)

2.5.2. Hadisler

Ene 'inde'l-münkesirati kulūbuhum ve'l-münderisatī kubūruhum: 52b

Ben (kullarımın) kırık gönüllerinde ve izi kalmamış kabirlerindeyim (Hadîs-i Kudsi)

Mütū kable en temütū: 54b

Ölmeden önce ölünüz. (Hadîs-i Şerif)

İnni le ecīdu riḥu' r-raḥmāni min kıbeli'l-Yemen: 56b

Yemen tarafından Rahmân'ın kokusunu alıyorum. (Hadis-i Şerif)

Levlāke levlāk leme ḥalaḳtul eflāk: 59a

Sen olmasaydın 'âlemleri yaratmazdım.(Hadîs-i Şerif)

Eşedd'en-nâsi belâen el-enbiyâu sümme'l-evliyâu sümme'l-emselü fe'l-emselü: 59a

Bela yönünden insanların en şiddetlisi, Nebilerdir! Sonra evliyalar, sonra rütbece en üstün olanlardır! (Hadis-i Şerif)

Men eḥabbe şey'en ekşera zikrahū: 61b

Kişi neyi severse, onu çok anar." (Hadîs-i Şerif)

Ulüvvü'l-himmeti mine'l-îmân: 62a

Himmetin yüceliği imandandır. (Hadis-i Şerif)

İnnellâhe haleka'l-halka fi zulmetin, sümme raşşe 'aleyhim min nûrihî femen esâbehû min zâlike fekadîhtedâ vemen ahtâe fekad ğavâ: 63b

Allah mahlûkatı karanlıkta yarattı. Sonra nûruyla onu kapladı. Kim bu nura ulaşabilirse hidâyete erer. Kim de hata ederse sapıtır. (Hadîs-i Şerif)

Lâ tezâlû ta'ifetün min ümmeti zâhirine 'ale'l-hakķı hattâ ye'tiyallahü bi emrillâh: 69b

Ümmetimden bir taife Allahın emri gelinceye kadar hak üzerinde galip olacaktır. (Hadis-i Şerif)

Miftâhü'l-cennete ħubbül mesakîn: 74a

Miskinlerin sevgisi cennetin anahtarıdır. (Hadîs-i Şerif)

Ni'me'l-emîr 'alâ bâbi'l-fakîr ve bi'sel-fakîr 'alâ bâbi'l emîr: 74b

Sultanların iyisi fakirleri ziyaret edendir, fakirlerin kötüsü sultanların kapısına gidendir. (Hadis-i Şerif)

Ķalbü'l mü'mîn 'arşü'r-raĥman: 76a

Müminin kalbi Allahın arşıdır. (Hadîs-i Şerif)

Ve ilhâmü'l-veli ke vahyi'n-nebî: 80a

Velinin ilhamı nebinin vahyi gibidir. (Hadis-i Şerif)

Tefekkerû fî alâllâhî ve lâ tefekkerû fi zâtillâh : 86b

Allahın zâtını düşünmeyin, yarattıklarını düşünün. (Hadîs-i şerif)

Eddünyâ mezra‘ tül âhire: 87a

Dünya ahiretin tarlasıdır. (Hadîs-i şerif)

Zâte küntü kenzen maḥfiyân fe âḥbebtü en u‘ rafe fe ḥalektül ḥalkâ li ya‘ rüfûni: 88a

Ben gizli bir hazine idim. Bilinmek istedim,mahlukatı yarattım. (Hadîs-i şerif)

En'naẓrate sehmün mesmûm min siḥâmi iblîse: 91a

Bakışta zehirli bir ok vardır, o şeytanın oklarındanadır. (Hadîs-i Şerif)

2.5.3. Kelâm-ı Kibâr ve Darb-ı Mesel

Men lem yeşkürün-nâse lem yeşkürüllâh: 54a

Size iyilik edene teşekkür etmezseniz, Allah’a şükretmiş olmazsınız.

Nebürred ‘aşk râ cüz ‘ışk-ı dîger: 56a

Bir aşkı ancak başka bir aşk geçirebilir. (Mevlânâ)

Küllî inâün yeraşṣehu bimâ fih: 62a

Her kutunun içinde ne varsa o dışarı çıkar.

Ve men talebe ve cedde vecede: 62a

Kim birşeyi ister ve elde etmek için ciddî çalışırsa istediği şeye ulaşır.

Ḳıymetü'l-mer‘u mâ yuhsinuhû: 62b

İnsanın değeri yaptığı iştedir. (Hz. Ali)

El-emnu min'allahi teālā küfrun: 72b

Tanrı'dan emin olmak küfrdür. (Ömer Neseîi)

Ennefsü hiye şanemü'l-ekber: 74b

Nefis en büyük puttur.

Silâhü'z-zü' afâiş-şikâyetü: 75b

Zayıfların silahı şikayettir. (Hz. Ali)

El-mer'û yatîru bihimmetihi: 77a

İnsan himmetiyle uçar (Mevlânâ)

Zîrâ humrati hacil ve şufrati vecil: 83a

Beniz kırmızılığı utançtan, sarılığı ise korkudandır.

'Ahdi dehenen ve riḥu's-şabâ sevāun: 98b

Ağzın vaad ve sözleri sabah rüzgarı gibidir. (Hz. Ali)

2.5.4. Şiirler

2.5.4.1. Türkçe Şiirler

Çün mevt-i veled olur imiş bâ' iş-i rahmet

Şabr eyle aña gerçi gelür nefsine zaḥmet :52b

Dirilerde yerim göñli sınıklar

Ölilerde yerim kabri yıkıklar :52b

Çün hayât-ı fâniyedür bu hayât

Ölmeyince iremezsün bâķīye:52b

Gözüm ey cān pâresi gördüm ısırdı la' liñi

Āşinā gibi benimle 'ālem-i ervāhda: 54a

Dervīşe budur lâzım şeyhine ola teslīm

Temsīli bunuñ budur ke'l-meyyite'l-ğassāl: 54b

Zāhid oldur zühdi yābis olmaya

'Āķıl oldur kār-i dünyā bilmeye: 55b

Ehl-i 'ırz olmak gerek sırr-ı maķāl

Ķadr u hālī bilmez illā ehl-i hāl: 56b

Ĥafī delīl-i 'aķl ile bilmek ba'iddür

Kanģı delīl var ki aña men' u daħl yok: 57a

İfşā-i sırr-i yār günāh-i 'azīmdür

Manşūrı ol günāhla berdār etdiler: 57b

Āfitāba nūr-i mihr-i ḥaḳdan irür şevḳ-i tâb

Zâhir olmaz zerre zîrâ doğmayınca āfitāb: 57b

Hâm ḥâli kâr-i dünyâ kılmadur

Puḥte ḥâli kâr-i ‘uḳbâ kılmadur: 58a

Nola ger mâtem dutarsa sâlik-i maḥrûm olan

Yegdür biñ kerre andan hâlik-i merhûm olan: 60b

Zâhidüñ fikrinde cennet ‘âşıḳuñ fikrinde yâr

Her kişinüñ lâcerem başında bir sevdâsı var: 61b

Ger metâ‘ı çoğ olan irerse vuşla dâmeni

‘Āşıḳuñ cāndur metâ‘ı aña şey’-i ḳalîl: 62a

Cihānda gerçi her ‘âşık dutar bir nesne’i ma‘şûḳ

Ḳamūnuñ sevdigi Ḥaḳdur velîkin sevdigin bilmez: 62b

Didim terk-i ḥisâb-mâl idüp vaşliçün olmış çok

Didi vâ‘ız aña vaşl içün olına ḥisâb olmaz: 64a

Ḥaḳdur çü ḳamu kevne olan ḥâkim ü ḳâzi

Lâyık ḳula oldur ki ḳazâya ola râzı: 64b

Mağrūr olma devlete ey şāh-i dehr

Fir‘avn çok yaşadı velī buldı itdūgin: 65a

Şem‘e kim teşbih idermiyem bu hūsn-i meh-veşi

Şem‘ bir meftūl-i ser-i ‘üryān ışıkdur āteşi: 65b

Ey muşavvir dutalım kaddiñi taşvīr idesün

Şīve-i reftārına andan ne tedbīr idesün: 65b

Bu Sürūrīden zekāt-i hūsnīni men‘ etme kim

Müsteḥakḳına virilür dūstem zīrā zekāt: 66b

Ḳaḡı gice kim o mehden cānıma te’nīs olur

Nūr-i Āḥmed Ḥaḳḳı baña ol şeb ta‘rīs olur: 67a

‘Aşḳıñı terk kılmazam el benim etek senüñ

Cevr ile seni ḳomazam arḳa benim kötek senüñ: 68b

‘Ārif iseñ zaḥmını çek ol ruḥ-ı gülnār içün

Etme ‘ābidveş ‘ibādet cennet içün nār içün: 72a

Derdime dermān bulunmaz ben ḳatı dermāndeyin

Ġarḳ-ı hūnem ḥayret-i firḳatle bilmem kandeyin: 75a

Diñ eṭibbāya ki Ḳānūn-i Şifā yazmaḳdan

Hüner oldur ki ğam-ı dilbere dermān yazalar: 75a

Hıfz-ı sırra ḳādir olmayan irişmez k'ola Şeyḥ

Hokḳaī ser-beste içen ḥāzin-i şāh olımaz: 76a

Eşkimi sâil deyü sürme ḳapuñdan Sürūrā

Bir yetimdür her biri şehdāne çün dürr-i yetim: 77a

Çün ḳalem-i levḥde vaşf-ı ruḥuñ eyler güzelim

Ne ‘aceb gün gibi meşhūr olur ise ğazelim: 77a

Rehber olan rāhda ol pertev-i rüdur bize

Bend iden zencir-i zülfe andan evvel budur bize: 78b

Vaşl-ı cismāniyi men‘itse ‘Aṭāyiden raḳīb

Vaşl-ı rüḥāniye ḥod kevn u mekân ḥā’il degil: 79a

Çeker il miḥneti düşmenlerinden

Benim hep çekdigim yārān elinden: 79b

Şebdiz-i ḥaṭ-ı ‘āşık tüzüp tüzüp geelden

Gülgün-i eşk-i ‘āşık tutup tutup yenilmez: 81a

Ey yüzi üzre görinen haṭ u kaş

Kimse bilmez hilāl midür yā kāş: 86b

Çün seher vaḳti dūrür vaḳt-i icābet fāsıḳā

Gice iderseñ günehler eyle istiġfār şubḥ: 90a

Bende benlik var idi çün āteş-i ‘aşkıyla yār

Varlığım yakdı yoġ etdi görin yoġ olsun ol: 91b

Riyā ile iderken ṭā‘atı ben

Bi-ḥamdillāh ki ol iḥlāsa döndi: 92a

Ehl-i inşāf çün göre şerḥüm

Bilür ol Ḥāfızın sözi şıdkın: 93b

Şöyle muḥkem dutayın ‘aşkla dildār etegin

Yā elim ḳat‘ ideler yā keseler yār etegin: 98a

Çün gün yüziñi anuñ māha eylesem teşbīh

Her ol kim anı işidür beni ider tesfīh: 98b

Ḥānḳāh içinde etseñ āstīn-efşān-ı semā‘

Ḳalmaya bir ḥırḳa ehlinüñ giribānı dūrüst: 99a

Her hırfet ehlini salar ehline kaçılar

Nā-ehle saldılar beni hayf etdüler dirîğ: 103a

2.5.4.2. Farsça Şiirler

‘Âşık er âmed be-kūyeş dünyā vü ukbā neḥ^vâst

Cānib-i Tūr âmeden maḳşud-ı Mūsā digerest: 52b

Âşık eğer onun mahallesine geldiyse dünyayı ve ahireti istemez. Musa'nın Tur dağına yönelmesinde maksadı başkadır.

Dū tā nişeste der deyr-i fānī

Nişeste mī revī vü mī nedānī: 52b

Fani dünyada iki büküm oturmuş, bir şey bilmeden oturmuş gidiyor.

Her ki âmed cihān ehl-i fenā ḥ^vâhed būd

Ânki pâyende u bâḳīst Ḥudā h^vâhed būd: 52b

Her kim ki cihana gelse sonsuzluğu istiyor, O ki sonsuz olan baki Hüdâyı istiyor.

Dilī deryā bud esrār-ı ma‘ ānī

Ki rūşen şūd be nūr cāvidānī: 52b

Manaların sırları deniz gibi olan gönüldür, ebedi olan nur onun aydınlığıdır.

Ez māye u sūd hemegī dest beşūyī

Sûd turâ hemîn bes ki tehî dest şevî: 52b

Para ve maldan bütünüyle elini yıka. Elinin boş olması sana fayda olarak yeter.

Çü dil dîvâne şüd mîbâyed ân zülf

Ki cüz zencîr û râ nîst tedbîr: 53a

Göñül divane olduğunda o saç gerekir. Zira onun için zincirden başka tedbir yoktur.

Cevr-i düşmen çi küned ger neküşed t̄alib-i dūst

Genc [ü] mār u gül u hār u ğam u şādî behemend: 53a

Düşmanın cevri âşığı öldürmezse ne yapabilir? [Zira âşık için] hazine ve yılan, diken ve gül, gam ve mutluluk aynıdır. (Sa'dî, gazelliyyât)

İmzâ u kazâ u taqdîr-i Hüdâ

Redd mîneşevd ber û rîza deh: 53b

Hüdanın takdiri ve verilen hükmü değişmez, ona razı ol.

Dâmen-i pîr-i muġân giriftâr in yâr bedest

Men-i sergeşte çerâ t̄alib-i mürşid bâşem: 54a

Bu yar meyhane pirinin eteğine tutulmuş. Şaşkın olan ben mürşidin talibi olayım.

Be der-i ġayr digerbâr neġ'âhem reften

Ĥayf bâşed ki der in fikret-i fâsid bâşem: 54a

Başka kapıya bir daha gitmem. Eğer bu fasid fikirde olursam yazıklar olsun.

Der bezm-i kadeġ-nuşân çün sâķî vü mey bînem

Mey la‘l-i tu pendârem sâkiyeş turâ dânem: 55a

İçki içenlerin meclisinde saki ve şarabı gördüğümde meyi senin dudağın sanırım, sakiyi de sen bilirim.

Cüz be hem-derdî negüyem derd-i yâr

Û büved kem-yâb ammâ der diyâr: 55b

Dert ortağından başkasına yar derdini söylemem. Ama o, beldede az bulunur.

Egerçi dîde vü dil şüd zi kırbıyyet mahrûm

Zi eşk u süz şüdem nezd-i her kesî merhûm: 55b

Her ne kadar göz ve gönül (dosta) yakınlıktan mahrum olsa da gözyaşı ve yanmaktan ötürü herkesin gözünde merhamete müstahak oldum.

Be cidd u cehd müyesser kocâ şüd vuşlat

Ki kırb-ı pâdişâhân cüz be sa‘y-i devlet nîst: 56b

Gayret ve çabayla vuslat nasıl müyesser olur? Padişahlara yakınlık ancak talihin çabasıyla mümkündür.

Dîgerân ân hatt-ı hûb-i tu müşevveş dânen

Varak-ı rûy-i tu ‘uşşâk nikû mî h‘ânend: 56b

Başkaları senin güzel yazına karmaşık derler. Senin yüzünün sayfasını âşıklar iyi okur.

Cüz ‘aşk râ megüzîn çü dâni

El ömr-i fânî ve‘l ‘aşk-ı bâkî: 56b

Eğer biliyorsan aşktan başkasını seçme. Ömür fani aşk bakidir.

Efsûn-i dil efsâne-i ‘ışkest veger ne

Bâkı be cemâlet ki füsûnest ü fesâne: 56b

Gönlün büyüğü aşk efsanesidir. Güzelliğin dışında ne varsa efsun ve efsanedir.

Mihnet beyâyed müddetî tâ rû nemâyed râhatî

Her kû nedîde zulmetî der âb-i hayvân key resed: 57a

Rahatlık yüz gösterene kadar bir müddet sıkıntı devam eder. Bir karanlık görmeyen kimse ab-ı hayata nasıl erişir?

Çünân ki ma‘ şiyet-i hîş mîkûnî tu nihân

Bekûn ‘ibâdet u tâ‘at hemçünî pinhân: 57b

Günahı nasıl gizli yapıyorsan ibadet ve taati de öylece gizli yap.

Nâ bürde renc genc müyesser nemîşevd

Müzd ân girift cân birâder ki kâr kerd: 57b

Sıkıntı çekmeden hazine elde edemezsin. Ey canım kardeşim, ücreti çalışan alır.

‘Aleş-şabâh ki merdüm be kâr u bâr revend

Belâ-keşân-i muhabbet be-kûy-i yâr revend: 58a

İnsanlar sabah vakti işine gücüne gider. Muhabbet belasını çekenler yarin mahallesine gider.

Gû şem‘ meyârîd der in cem‘ ki imşeb

Der meclis-i mâ mâh-i ruḥ-i yâr temâmet: 58b

Söyle, bu toplantıda mum getirmeyin. Zira bu gece meclisimizde yarın yüzü (dolunay gibi) hazırdır.

Seyr u sülūk ān ki büved pāk ez riyā

Nīkest vakt-i ān bedehed nīkeş Hūdā: 59b

Seyr ü süluk odur ki riyazadan arınmış ola. Onun vakti güzeldir, Tanrı iyiliğini verir.

Her çi ez Hāk beresed maḥẓ-ı ‘aḫā vū minenest

Her belāyī ki be men mī resed ez nefis-i menest: 60a

Haktan her ne gelirse o ihsanın ta kendisi ve minnetidir. Her ne bela gelirse o benim nefsimdendir.

‘Azīzī ki hergiz dereş ser neyāft

Be her der ki şūd hīç ‘izzet neyāft: 60a

O Azîz (Tanrı)'nın kapusına varmayan bir baş, hangi kapuya gitse izzet bulamadı.

Gedā-yı deret muḥteşem mī şümār

Şafā-i dileş cām-ı Cem mī şümār: 60a

Çapunun dilencisini muhteşem say. Onun gönlünün safasını Cem'in kadehi say.

Bemīred her ān ki zi māder bezād

Bebāyed ‘ibādet giriften bezād: 60b

Anneden doğan herkes ölür. Azık olarak ibadet götürmek gerekir.

Nihān şūd rûz-i vaşl-i yār u şām-i hicr peydā şūd

Kocāyī ey eccl ki esbāb-i merg-i men müheyyā şūd: 61a

Can terki aşıklar içino kadar zor değildir. Onlara can terki kolay ama cananın terki zordur.

Çün ecel dāmen-i kesī gired

Dest-i ū ber nemītevān pīçed: 61a

Ecel bir kimsenin eteğini tutarsa kimse onun elini çeviremez.

Bī-mār-ı gamet rā becüz ez şabr devā nīst

Şabrest devā-yi men u derdā ki merā nīst: 61a

Senin gamının hastası için sabırdan başka deva yoktur. Benim devam sabırdır yazık ki bende sabır yok.

Hūb rū bāyed nikū hūlḡ u nikū güftār hem

Z'ānki kār-i her kesī mānend-i rūy-i ū būved: 61b

Güzel yüze iyi ahlāk ve iyi söz de gerekir. Zira herkesin işi kendi yüzü gibi olur.

Men u vuşlat çi hayālest ki der ḡāk-i deret

Naḡş-ı pīşānī-i şāhān-i cihān mībīnem: 62a

Benim için kavuşmak nasıl bir hayaldir ki çapunun toprağında dünya sultanlarının alınlığının izlerini görürüm.

Kesī reh sūy-ı genc-i Ḳarūn nebürd

Veger bürd rāh bāz bīrūn nebürd: 62a

Kimse Karun'un hazinesine yol bulamadı. Eğer bulsa da geri dönüş yolunu bulamadı.

Beğāyet şabr maḥmūdest ezān rū

Ḥudā fermūd ni‘me'l-abdu Eyyūb: 62a

Sabır ziyadesiyle övülmüştür, o yüzden Tanrı Eyyūb için "O ne güzel bir kuldu" buyurdu.

Ey Ḥudā-yi bī-nihāyet cüz tu kīst

Der dü ‘ālem cüz tu yek mevcūd nīst: 62b

Ey sonsuz olan Tanrı, senden başka kim vardır? İki âlemde senden başka varlık yoktur.

Sākī biyār bāde çi cāy-ı tefekkūrest

Der kār-i ḥayr ḥācet-i hīç istiḥāre nīst: 63a

Ey saki şarap getir ki tefekkür vakti değildir. Hayırlı işte istihare hiç gerekli değildir.

Ger ez gerdūn belāyī bāşed ber ‘aşk imlā kūn

Ki ‘aşk āmed derīn şekl-i müdevver ḥall-i müşkilhā: 63a

Eğer felekten bir bela gelirse aşka yönel. Zira aşk bu dairesel şekildeki felekte müşkillerin çözücüsüdür.

Bedeh keştī-i mey tā ḥoş berayīm

Ezin deryā-i nā-peydā kerāne: 64a

Şarap gemisini ver ki sahili görünmeyen bu deryadan selamete çıkalım.

Firāk-ı yār rā didem nişāneş güftem ez u dūzaḥ

Ma‘āzallāh ḥaṭā güftem ki dūzaḥ z‘ān nişān bāşed: 64a

Senin ayrılık gamından can ve gönülde sellerin gelmediği ve feryatların yükselmediği bir an olmadı.

Müsellem ân gehî gerded tu rā mülk-i Süleymānī

Ki hâtem-râ zi-dest-i dīv nefis-i ẖvīş bestānī: 64b

Kendi nefsinin şeytanının elinden hâtemî(yüzük-mühür) aldığında Süleymân mülkü o vakit senin için müsellem olur.

Hem çün tu hezâr ‘âşık ez ğam küştem

K'ez ẖn-ı kes âlûde negeşt engüştem: 65a

Senin gibi binlerce aşığı ğamdan öldürdüm ki kimsenin kanı parmağıma bulaşmadı.

Âteş-i ‘aşkest k’ender ney fütād

Cūş-i ‘aşkest k’ender mey fütād: 65b

Neyin içine düşen aşk ateşidir. Şaraba düşen aşk coşkudur. (Mevlânâ: Mesnevî 1.cilt)

Serv-i âzad ez hevâ-i kâmet-i cân-pervereş

Şüd çünân mecnûn ki cā kerdend murġân ber sereş: 66a

Azad servi onun cana can katan kâmetinin hevesinden öyle mecnûn oldu ki kuşlar onun başını yuva edindiler.

Eger ez cānib-i ma‘ şūḳ nebāşed meylī

Kūş-i ‘âşık-ı bī-çāre becāyī neresed: 67b

Eğer ma‘ şūḳın tarafından bir meyil olmazsa bī-çāre aşığın çabası bir sonuca varmaz.

‘Aşıkân râ terk-i cân kerdn ne çendân müşkilest

Terk-i cân sehlest ammâ terk-i cânân müşkilest: 68a

Aşıklar için canı terketmek o derece zor değildir. Canı terketmek kolaydır ammâ cananı terketmek zordur.

Dîden-i rûy-i habîb maṭlab-ı cân-ı menest

Pîş-i ū mürden hemân ‘ıyd-i ḳurbân-ı menest: 69a

Sevgilinin yüzünü görmek benim canımın matlabıdır. Onun huzurunda ölmek benim kurban bayramımdır.

Her çe gūyem ‘aşḳ râ şerḥ u beyân

Çün be ‘aşḳ âyem ḥacil bâşem ezân: 69b

Aşkın şerhi ve beyanı için her ne desem aşka geldiğimde ondan utanırım.

Vez ‘aḳl bihteret siperi bâyed ey ḥakîm

Tâ ez ḥadeng-i ḡamze-i ḥübân ḥaz̤er küni: 70a

Ey bilge kişi, güzellerin gamzesinin okundan sakınmak için aklıdan daha iyi bir sipere ihtiyacın var.

Zulmet-i kevnem ḡaraḡ bâşed zi zülf

Nokṭa-i zâtem murâd âmed zi ḥâl: 70b

Saçtan kastım kâinat karanlığıdır. Benden muradım ise zatın noktasıdır. (Câmî)

Âdemî dîdest u bâḳî pūstest

Dîd ân est ân ki dîd-i dūstest: 71a

İnsan gözden ibarettir, göz ise dostu görmüş olandır. (Mevlânâ)

‘Îlâc-ı derd pürsîdem tabîb râ rûzî

Zi fikr-i ‘uqbâ vu sevdâ-i dünyâ dâd perhîz: 71a

Bir gün tabibe derdimin ilacını şordum, dünya sevdasından ve ukba(ahiret) fikrinden perhiz verdi.

Çü dî reft ferdâ neyâmed bedest

Hisâb ez hemîn yek nefes kûn ki hest: 73a

Dün gitti yarın henüz ele geçmedi. O hâlde var olan, sadece bir nefesten ibarettir.

Ey ki ez âb-ı hayât-ı sühan çün cânest

Der ten-i mürde-i men cân-ı diger peydâ şüd: 73b

Ey sözü âb-ı hayat gibi can (kaynağı) olan (sevgili). Benim ölü tenimde başka bir can ortaya çıktı.

Ey besâ iblîs-i âdem rûy hest

Pes behr destî neyâbed dest-i dâd hest: 74a

Nice insan suretli iblis var. O hâlde her el adalet ve ihsan eli değildir.

Îlâhî be hengâm-i pîrî merâ

Temennâ-i nefis-i cüvânân medeh: 74a

Ey Tanrım baña yaşlılık dönemimde gençlerin nefsinin arzusunu verme.

Çü kilk-i şun‘ çünin reft ber şahîfe-i kün

Megîr horde ber erbâb-i ‘aşk u ‘ayb mekûn: 75a

Sâni'-i Mutlak'ın kâlemi kün ("ol" emri) sayfasına böyle buyurduğundan aşk erbabına kusur bulma ve onları ayıplama. (Şâhî)

Derdîst merâ der dil-i şürîde ki ânrâ

Sâkin netüvân kerd be-dermân-ı Âristo: 75a

Benim âşık ve perişan gönlümde bir dert vardır. Ona Aristo bile çare bulamaz.

Tedbîr-i hûd imrûz kün ey H‘âce ki ferdâ

Her çend ki feryâd küni sûd nedâred: 75a

Ey H‘âce kendi hazırlığını bugünden yap çünkü yarın ne kadar feryat edersen et faydası yoktur.

Ne her cây merkeb tevân tâhten

Ki câhâ siper bâyed endâhten: 75b

Her tarafa binek sürülmez çünkü öyle yerler vardır ki kalkanı bırakmak gerekir. (Sa‘ dî-i Şirâzî, Bostan)

Kâfirî râ pîşe gîr u âteş ender Ka‘be zen

Sâkin-i meyhâne bâş u merdüm-âzârî mekûn: 75b

Kafirliği yol edin ve Ka‘beyi ateşe ver. Meyhanede otur ve insanları incitme.

Feyz-i ‘âmeş niger ey şâhid-i gül horde megîr

Derîn bâğ çerâ perverîş hûsn kerdend: 77a

Ey güzel gül, onun kuşatıcı feyzini gör, kusur arama. Bu bağda niçin güzelliği yetiştirdiler?

İmrūz nesīm-i seherī būy-i dīger dāšt

Gūyī gūzer ez ḥāk-i ser-i kūy-i dīger dāšt: 77a

Bugün sabah yelinin başka bir kokusu vardı, sanki başka bir mahallenin toprağından geçmişti.

La‘l-i cān-baḥşet ki yād ez āb-ı ḥayvān mīdehed

Zinde rā cān mīstānd mürde rā cān mīdehed: 77b

Can bağışlayan dudağın ab-ı hayatı hatırlatıyor. Canlıdan can alıyor, ölüye can bağışlıyor.

Hergiz hevā-i vuşl-i tu ez cān-ı mā nereft

Sevdā-i saltanat zi ser-i īn gedā nereft: 78a

Sana kavuşma hevesi bizim canımızdan asla gitmedi. Bu kölenin başından saltanat sevdası gitmedi.

Reh-i ‘aql cüz pīç ber pīç nīst

Ber ‘ārifān cüz Ḥuda hīç nīst: 78a

Akıl yolu karmakarışıktır. Arifler için Allah'tan başkası yoktur.

Mā rā be māl u cennet u ni‘met çi ḥācest

Maḫşūd-ı mā beher dū cihān çün liḳā-i tust: 78b

Bizim mal, cennet ve nimete ihtiyacımız yoktur. Bizim iki cihanda gayemiz senin cemalindir.

Ger der belā fütāde ey dil meşüvv melûl

Çendîn belā güzeste vü in nîz be güzered: 79a

Ey gönül, eğer belaya düştüysen üzülme. Birçok bela geçti, bu da geçer.

Çerāğ-i ‘ālem-i ‘ulvî fūrū her rûz mî âyed

Tu ender şavma‘ â didî u mâ der künc-i meyḥāne: 80a

Yücelikler âleminin kandili her gün aşağı iner. Sen (bunu) tapınakta ben ise meyhanede gördüm.

Her kes be-ḳadr-ı ḥîş giriftār-ı miḥnetend

Kes rā nedādend berāt-i müselleḡ: 81b

Herkes kendi takatince sıkıntıya giriftardır. Kimseye selamet beratı verilmemiştir.

Men‘em küñi zi ‘aşḡ velî ey müftî-i zemān

Ma‘zûr dāremet ki tu ū rā nedīdeî: 81b

Ey zamanın müftüsü, beni aşktan men' ediyorsun. Beni mazur gör, zira sen onu görmedin.

Elā tā neḡlaṡî nāgeh negūyî

Ki ez mā ‘aşıḡî ez vey nikūyî: 82a

Dikkat et, yanılp demiyesin: "aşıklık bizden ve iyilik ondan." (Câmî, Yusuf u Züleyha)

Be h d reh n st der k y-i tu m  t k n-ı  eyd  r 

 am-i z lfet be-k ll b-ı mu abbet m  ke ed m  r : 82a

 eyda  şıklar i in senin semtine m sade yoktur. Sa ının b kl m  bizi muhabbet  engeline  ekmektedir.

D nb l-i tu b den g neh ez c nib-i m  n st

B   amze beg  t  dil-i merd m nesit ned: 82a

Senin pe inde olmak bizim g nahımız de il. Gamzene s yle, insanların g nl n  almasın.

Ez ‘ r  t  be fer  eger binger 

Der hi  zerre n st ki s rri  ar b n st: 82b

Ar tan fer e kadar nereye bakarsan kendisinde garip bir sır olmayan bir zerre g remezsin.

N zen n r  ‘    verz den ne z bed c n-ı men

  r-merd n-ı bel -ke  p  der n  av  -nihend: 83a

Ey benim canım,  şıklık kibarlara yak şmaz. (Ancak) bela  eken aslan yi itler bu kavgaya g ri irler.

‘ llet-i ‘    zi ‘ lleth  c d st

‘    u  url b-ı esr r-ı  ud st: 83b

    n hastal   di er hastalıklardan ayrıdır. A k Tanrı sırlarının usturlabıdır. (Mevl n )

  f z     b-ı lu f zi nazm-ı tu m  eked

Hāsid çigūne nükte tevāned ber ān girift: 84a

Hafız, nazmından letafet suları damlıyor, kıskananlar nasıl onu tenkit edebilirler?

Cevr-i düşmen çi küned ger nekeşed t̄alib-i dūst

Genc ü mār u gül ü hār u ğam u şādī behemend: 84b

Eğer dostun talibi çekmezse düşmanın cevri ne yapar? Hazine ile yılan, gül ile diken, gam ile mutluluk birliktedir. (Sa'dî)

Kūfr ü dīn der tarīk-i ū pūyān

Vaḥdehū lā şerīke leh gūyān: 84b

Küfür ve din onun onun yolunda koşar ve "O tektir, onun ortağı yoktur" derler.

Çi gūyem vaşf-ı ān çeşmī ki ū rā

Be-ḥūn-ı men kemān ender kemīn est: 85a

Benim kanımı dökmek için yayı pusuda olan o gözün tarifi [hakkında] ne söyleyeyim.

‘Ayb-ı men ne niger u bā ‘ayb merā ta‘ne mezen

Heme mevcūd bedānend ki bī-‘ayb Ḥudāst: 85b

Benim ayıbıma bakma ve beni ayıpla kınama. Herkes bilir ki sadece Tanrı ayıpsızdır.

Ber her ān çi şād kerdī der cihān

Ez firāk-ı ū beyendiş ān zemān: 86a

Dünyada her neye sevindiysen o sırada onun ayrılığını düşün.

Cihân mir 'ât-i hüsn-i şâhid-i mâst

Feşâhid vecchê fi küll-i zerrât: 87a

Cihân bizim sevgilimizin güzelliğinin aynasıdır. Bütün zerrelerde onun yüzüne şahit olursun.

Elest ez ezel hem-çünânşân be-güş

Be feryâd-ı kâlû belâ der hurûş: 87b

Ezelden beri "elest" (hitabı) onların kulaklarındadır. Ve "kâlû belâ" feryadıyla coşmaktadırlar. (Sa'dî, Bûstân)

Ez leb-i la'1-i tu dil rā hest bûse iltimās

Cân temennâ-i digêr dâred 'alâ hindâ el-ğiyâs: 88a

Senin kırmızı dudağından gönül öpmek ister. Canın diğer istekleri karşısında meded.

Âbâd neşûd dil ki harâb-ı piserân şûd

Rûy-i piserân âfet-i şâhib-nazarân şûd: 88a

Güzeller yüzünden harap olan gönül abad olmadı. Güzellerin yüzü nazar sahiplerinin afeti oldu.

Rûhî fedâke ey şanem el baḥḥî laḥab

Âşûb-i Türk u şûr-i 'Acem fitne-i 'Arab: 88b

Türkün fitnesi, acemin şamatası ve arabın fitnesi. Ey put kadar güzel olan sevgili ruhum saña feda olsun.

Bâ leb-i şîrîn-i tu zed lâf-i şîrînî nebât

Mışriyân ez şehîr-i ḥod bîrûn kerdendeş be-çûb: 88b

Nebât senüñ tatlı dudağınla şirinlikte iddialaştığı için Mısırlar kendi şehirlerinden onu değnekle kovdular.

Güftemet küşt be bâtlı ğam-ı hicr-i tu merâ

Güft bâtlı nebüved her çi be taķdîr-i Hâķ est: 89a

[Dedim ki] senin ayrılığının gamı beni haksız yere öldürdü. [O ise] haķķın takdiriyle olan[bir şey] haksız olmaz dedi.

Eger mî pürsî bâde nüşî'-i men

Benüşem mey becâm u sâķiyeş hem: 89b

Ben şarap içiciye şoracaksan eğer kadehe ve sakiye şor.

‘Ömri du‘â-yı câh u celâl-i tu güfteim

Minnet Hüdâ râ ki heme müstecâb şüd: 89b

Bir ömür senin celalin ve makamın için dua ettik. Tanrı'ya şükür ki hepsi kabul oldu.

Mülk-i iķlîmî begired pâdşâh

Hemçünân derbend-i iķlîmî diger: 89b

Padişah bir ülkeyi fetheder, hemen başka bir ülkeyi zapt etme fikrine giriftar olur.

(Sa‘ dî, Gülistan)

Ey devîde sū-yi dükkân ez pegâh

Hîn be-mescid rev becū rızķ-ı ilâh: 90a

Ey erkenden dükkâna koşan, aynı şekilde mescide git, Tanrı'dan rızkını ara. (Mevlânâ, Mesnevî)

Zemân-i şâh Şücâ' est u devr-i hikmet u şer'

Be-râhat-i dil u cân kûş der şabâh u râh: 90b

Şah Şücâ' zamanıdır, hikmet ve hukuk devridir. Sabah vaktinde ve işrette gönül ve can rahatlığı için çalış.

Ân bâlâst nihâlist ki ez ravza-i kıds

Be temâşâ-geh-i 'uşşâk-ı revân sâhte end: 90b

O cennet bahçesinden âşıkların temaşa etmesi için revan edilen (yani getirilip yürütülen) bir fidandır.

Eger bülbül bedânistî ki gül bûy ez kocâ dâred

Rehâ kerdî gülistân râ taleb kerdî gül endâmî: 91b

Eğer bülbül gülün kokusunun kaynağını bilseydi gül bahçesini bırakır, bir gül endamlıyı isterdi.

Bülbül zi şevk na' ra zenân der harîm-i bâğ

Gül her zemân be meclîs-i nâ-mahremî diger: 91b

Bülbül iştihakla bağ hariminde (yuvasında) nara atmakta. Gül ise her zaman başka bir nâ-mahrem (yabancı) toplulukta.

Ânçi bâşed müsteḥab ta' cîl-i û

Zûd bâş u hîç te 'hîreş mekûn: 92b

Çabuk yapılması müstehap olan şeylerde acele et ve erteleme.

Nemâz der ẖam-ı ân ebrûvân-ı mihrâbî

Kesî küned ki be ẖûn-i ciger ẗahâret kerd: 93a

O mihrap gibi kaşlarda ciğer kanıyla temizlenenler (abdest alanlar) namaz kılabılır.

Der miyân-i men u maḥbûb hümâ mest ẖicâb

Vaḳt-i ânest ki ĩn perde be yek sũ fikenem: 94a

Hicap, benle sevgili arasında gayret sahibi bir bekçidir. Bu perdeyi yırtıp bir kenara atmanın vaktidir.

Şũfî piyâle peymâ Hâfız kırâbe perdâz

Ey kûteh âstînân tâ key dirâz destî: 95a

Sufi kadeh tut, Hâfız sürahi al. Ey kısa yenliler daha ne zamana kadar uzun ellilik (uzun el:hırsız).

Dũst nezdikter ez men be-menest

Müşkil ânest ki men ez vey dũrem: 95b

Dost baña benden yakındır. Müşkil odur ki ben ondan uzağım.

Ân ḥayâlâtî ki dâm-i evliyâst

‘Aks-i meh-bûtân-ı Ḥudâst: 96b

Evliyaların tuzağı olan bu hayaller Tanrı'nın bostanındaki ay yüzlülerinin yansımasıdır.
(Mevlânâ, Mesnevî)

Tevāzu‘ küned huşmen-i güzîn

Nehed şāh-ı pür-mīve ser ber zemîn: 97a

Seçkin ve akıllı kimse tevazu yapar. Meyve dolu ağaç başını yere koyar.

Derîn meyḥāne ger şadr-ı ḳabūlī ārzū dārī

Çü şāhī himmetī deryūze mīkūn ez der-i dilhā: 97b

Bu meyhanede eğer baş köşede ağırlanmak dilersen, bir şah gibi gönül kapılarında himmet dilen.

Sa‘ ādet ḥvāhī ez ‘ādet güzzer kūn

Ki terk-i ‘ādetest aşl-ı sa‘ ādāt: 97b

Saadet istiyorsan alışkanlığı terk et. Zira asıl saadet alışkanlığı terk etmektir.

Ser endāz der ‘āşīḳī şādīḳest

Ki bed-zehre ber-ḥvīştēn ‘āşīḳest: 97b

Âşıklıkta baş vermek doğrudur. Zira korkak kimse kendine âşıktır.

Dāmen-i çün tu nigārī zi kef āsān nedeheḡ

Ki be ḥūnābe-i bisyār bedest āmedeī: 98b

Senin gibi bir güzelin eteğini kolaylıkla bırakmam. Çünkü çokça kanlı gözyaşı sayesinde ele geçtin.

Nakşibendiyye ‘aceb ḳāfile-sālārānend

Ki berend ez reh-i pinhān be-ḥarem ḳāfile rā: 99a

Nakşibendiler acayip bir kabile reisidirler. Zira gizli yoldan kabileyi hareme götürürler.

Merā ḥod küşed tîr-i ân çeşm-i mest

Çi ḥācet ki ârî be şemşîr dest: 99b

Bizi sarhoş gözün zaten öldürür. Elini kılıca götürmene ne hacet.

Zi dest-i zulm-i kilkem kerde defter

Ḳabā-yı kâgedin hemvâre der ber: 100a

Kalemimin zulmünden dolayı defter, kağıt elbiseyi daima üzerinde taşır.

Cân ez berây-ı tuḥfe-i cānân büved ‘azîz

Ġāfil gümân bered ki bedîn maḥtasar ḥoşîm: 101a

Can cananın tuhfesiyle aziz olur. Gafil sanır ki bu muhtasar ile hoşuz.

Mey-i şîrf-ı vahdet kesî nûş kerd

Ki dünyâ vü ‘uḳbâ-ferāmûş kerd: 101b

Vahdetin saf şarabını içen kişi dünya ve ahireti unuttu.

Figân zi eblehî-i îñ ḥerân-ı bî-düm ü gûş

Ki cümle şeyḥ-tırâş âmedend u şeyḥ-fürûş: 102a

Bu kuyruksuz ve kulaksız eşeklerin aptallığından figân! Hepsi şeyh yontan ve şeyh satan çıktılar.

Berg-i dırâhtân sebz der nazar-ı hûşyâr

Her varaķeş defterîst ma‘rifet-i kird-gâr: 102a

Akıllı kimsenin nazarında yeşil ağaçların her yaprağı Sâni' olan Tanrı'nın marifet defteridir.

2.5.4.3. Arapça Şiirler

Beynî ve beynek nisbeti fi'l-muḥabbe

Mestûratün 'an 'ayni ilmü'l-'âlem

Nehnü'z-zâne te'ârefet ervâhunâ

Min gabli en yehluga tînetü Âdem: 56a

Seninle aramızda sevgi bağı var / (O bağ) Âlemin ilim gözüne örtülüdür / Bizim ruhlarımız tanıştıyordu / Âdemin çamuru yoğrulmadan önce.

Leḳad zaḳnâ mirârete külli şey'in

Femâ şey'ün emerru mine'l-firâḳ: 61b

Herşeyin acısını çektik ama hiçbir şey ayrılık acısı gibi değildir.

Bi kadri'l-keddi tektesibu'l-me'âlî

Ve men talebe'l-'alâ seherü'l-leyâlî: 62b

Eddibu'n-nefse eyyühe'l-aḥbâb

Ṭuriḳu'l-'ışḳi küllehâ âdâb: 83b

Ey dostlar, nefsinizi terbiye edin. Bütün aşk yolları edepten ibarettir.

Âh mine'l-'aşḳî ve ḥâlâtiḥî

Âḥraḳa ḳalbî bi-ḥarâretiḥî: 91b

Aştan ve onun hâllerinden âh! Ḳalbimi hararetiyle yaktı.

Velew kânetü'd-dünyâ tedûmu li-vâḥid

Li-kâne rasûlu'llâh fiha muḥalleden

Vemâ eḥadün yebḳî mine'l-mevti sâlimen

Feinne'l-minnâ yâ ḳad eşâbe muḥammeden: 92a

Leyse'l-'îdu li-men tecezze bi'l-ûd

Beli'l-^çīdu li-men tābe velā ye^çūd: 92b

Yeḡūlūne Leylī bi'l-firākī marīzatū

Fe yā leytenī küntü ṭabīben müdāviyen: 102a

Diyorlar ki Leyla ayrılık sebebiyle hastadır. Keşke onu iyileştirecek bir hekim olsaydım.

3. METİN

[52a]

[GAZEL 62]

1.Beyt

ای نسیم سحر آرامگه یار کجاست

منزل آن مه عاشق کش عیار کجاست

Ey nesīm-i seher ārāmgeh-i yār kocāst?

Menzil-i ān meh-i ‘āşık-küş-i ‘ayyār kocāst?

Mevlānā Sūrūrī demiş: Ey seher yeli yārūn qarārgāhı kandedür. Ol ‘āşık öldürici ‘azîzūn menzili kandedür. Murād nesīm-i seherden feyz-i seheridür ve yārdan ve mehden murād maḥbūb-i ḥaḳīḳidür. Egerçi mekân ve menzilden münezzehdür ammâ bulınacak maḥali vardur. Nitekim Mūsā ‘aleyhisselām demiş: *Eyne ecidke Yā Rabbi?* [52b] Hiṭāb-ı ‘izzete irmiş: *Ene ‘inde'l-münkesirati kulūbuhum ve'l-münderisatī kubūruhum.*¹

Beyt: Dirilerde yerim gönli sınıklar

Ölilerde yerim kabri yıkıklar

Ve ‘āşık-küş olduğu ‘āşıkunı nefsünü katl etdügidür ki ḥaḳīḳatde ‘āşıkı ihyādur. ‘Āşık-küş vaşf-ı terkibidür ve şıfat-ı mehdür. ‘Ayyār çabük ve pāk ma‘nāsınadur ve şıfat ba‘d şıfatdur.

Mevlānā Şem‘ī dir: Ey nesīm-i seher yārūn ārām idecek yeri kandedür. Ol ‘ayyār ‘āşık-küş mehūn menzili kandedür. Nesīm-i seherden murād feyz-i ilāhidür Yār ve mehden murād maḥbūb-ı ḥaḳīḳī idügün iş‘ardur. ‘Ayyarlığı kimseye yüz göstermedügidür. Ḥaḳ Te‘ālā Ḥazreti gerçi mekândan münezzehdür. Murād hemân Ḥudāya vüşul taleb eylemekdür ve bu ḥalet ziyāde şu‘ubet üzere olduğın aşkâr için nesīm-i seherden istifsār eyler.

¹ Ben (kullarımın) kırık gönüllerinde ve izi kalmamış kabirlerindeyim (Hadîs-i Kudsi)

2.Beyt

شب تار است و ره وادی ایمن در پیش

آتش طور کجا موعد دیدار کجاست

Şeb-i tārest u reh-i vādī-i Eymen der pīş

Āteş-i Tūr kocā mev‘id-i dīdār kocāst?

Mevlānā Sürūrī demiş: Qarānu gicedür *Vādī-i Eymen* yolu önde, *Tūr āteşi* kande, dīdār va‘desī kandedür. Mūsā ‘aleyhisselām hātūnı ile peygamber ‘aleyhisselām diyārından şıla-ı raḥim için giderken qarānu gice içinden hātūnunuñ borısı dutup nāre ihtiyāc olup Tūr tarafından nūr-ı ilāhī zuhūr idüp Mūsā aleyhisselām anı nār şanup ehline bunda duruñ deyüp ol cānibe müteveccih olup anda gelicek kelām-ı Rabbānī işitdi. Nitekim Hāḳ Te‘ālā hıṭāb ıder: *Fe lemmā etāhā nūdiye yā Mūsā inni ene rabbuke fehla‘ na‘leyke inneke bil vādil muḳaddesi tuvā.*² Lā-cerem sālike nisbet bu dünyā bir korku gicedür. Vādī-i Eymen ki ‘ālem-i āhiretdür öndedür. Ve lem‘ān-ı envār-ı ilāhīye ve feyzān-ı Rabbü’l-ālemīn ol cānibden zāhir olup sālik-i zāhib olur. Ammā maḳşad aşl-ı dīdārdur.

Beyt: ‘Āşık er āmed be-kūyeş dünyā vü ukbā neḡ‘āst

Cānib-i Tūr āmeden maḳşud-ı Mūsā digereş³

Mevlānā Şem‘ī dir: Leyl muzlimdür. Vādī-i Eymen yolu öndedür. Tūr āteşi kande, dīdār mev‘idi kandedür. Şeb-i tārdañ murād dünyādur ve eymeden murād cenāb-ı ḳudsīdür. Tār qarānu dimekdür. Vādī-i Eymen Tūr ṭāğına ḳarīb bir vādīnūñ ismidür. Āteş-i Tūrdañ murād nūr-ı Ḥudānuñ zuhūr ve tecellīsīdür. Dünyāda mev‘id ism-i mekāndur. Bāb-ı şānīden ki murād rüz-ı ḳıyāmetdür. Zīrā dīdār anda olur.

3.Beyt

هر که آمد به جهان نقش خرابی دارد

²Taha, 11-12: Ateşin yanına varınca ona şöyle seslenildi: ‘Ey Mūsā!’ Şüphe yok ki ben senin Rabbinim. Hemen ayakkabılarını çıkar. Çünkü sen mukaddes vadi Tuvā’dasın.

³Āşık eğer onun mahallesine geldiyse dünyayı ve ahireti istemez. Musa’nın Tur dağına yönelmesinde maksadı başkadır.

در خرابات می‌رسید که هشیار کجاست

Her ki âmed be cihân naqş-ı ħarâbî dâred

Der ħarâbât mepürsîd ki huşyâr kocâst?

Mevlânâ Sürûrî dimiş: Her kim ki cihâna geldi ħarâblık naqşını tutar. Ya‘nî âhîr-ħarâb olur. Meyhâne de şoruñ ki ayık kande belki hep mestdür. Lâ-cerem dâr-ı fenâda olanlar cümle fânî olsa gerekdür ve ‘aceb budur ki ehl-i câlus fis’sefîne olup giderler.

Beyt: Dû tâ nişeste der deyr-i fânî

Nişeste mî revî vü mî nedânî⁴

Beyt: Her ki âmed cihân ehl-i fenâ ħvâhed bûd

Ânki pâyende u bâķîst Ĥudâ ħvâhed bûd⁵

Mevlânâ Şem‘î dir: Her kim ki cihâna geldi ħarâblık naqşını tutar ya‘nî fenâ bulur dir şormañuz meyhâne de ayık kandedür. Murâd meyhâne de huşyâr olmaduğı gibi cihâna gelenlerden bir ferd bâķî qalmaz dimekdür.

4.Beyt

آن کس است اهل اشارت که بشارت داند

نکته‌ها هست بسی محرم اسرار کجاست

Ân kes est ehl-i işâret ki beşâret dâned

Nüktehâ hest besî maħrem-i esrâr kocâst?

Mevlânâ Sürûrî dimiş: Ehl-i işâret ol kimsedür ki beşâret bulur. Nükteler vardur çok maħrem esrâr kandedür. Ân kes est muķaddem ħaberdür. Ehl-i mu‘aħħar mübtedâdur ve bir vechle mübtedâdur. *Beşâret dâned* ħaberdür.

Beyt: Dilî deryâ bud esrâr-ı ma‘ânî

Ki rûşen şûd be nûr câvidânî⁶

⁴Fani dünyada iki büküm oturmuş, bir şey bilmeden oturmuş gidiyor.

⁵Her kim ki cihana gelse sonsuzluğu istiyor, O ki sonsuz olan baki Ĥüdayı istiyor.

Ve ol esrârdan biri budur ki nefis-i fakr vücûduñ sebük-bâr olmakdadur ve hisâb-ı pir ve ecr-i keşîr olmak ‘alâmetidür.

Beyt: Ez mâye u sūd hemegî dest be-şüyî

Sūd turâ hemîn bes ki tehî dest şevî⁷

Ve biri budur ki evlâd mevtinden incinür. Bunı bilmez ki *innemâ emvâliküm ve evlâdiküm fitnetü*⁸ hasebince evlâd fitnedür. Pes mevt-i evlâd noķşân fitnedür ve ehl-i cennet olmak bâ‘ şidür ki *mâte lehu şelâsetü lehu'l-cennetü aşhâbi* demişler ve *ışnân* yâr-i resûlallâh, resûlallâh ‘aleyhisselâm demiş: *Ve ışnân*.

Beyt: Çün mevt-i veled olur imiş bâ‘ iş-i rahmet

Şabr eyle aña gerçi gelür nefsine zaħmet

Ve biri budur ki ‘izzet ister zilletden kaçır. Bunı bilmez ki ‘izzet-i âhîret zillet-i nefis ile bulunur.

Kıı‘ â: Zi hikmet beyâmûzet nükteî

Ki der dü ‘âlem şevî bî-niyâz

Libâs-ı tarîkat çü der ber küni

Zi zillet merenc u zi izzet menâz⁹

Ve biri budur ki mevtiden kaçır hayât ister bunı bilmez ki ta‘b-ı dünyâdan ħalâş ve vüşûl Ĥazret-i Ĥaķ bunun sebebi ile olur ki mevt bâb-ı âhîretdür.

Beyt: Çün hayât-ı fâniyedür bu hayât

Ölmeyince iremezsün bâķîye

Mevlânâ Şem‘î dir: Ehl-i beşâret o kimsedür ki işâret bile nûkteler çokdur ammâ maħrem-i esrâr kandedür bu sırları temâm fehmi ide.

⁶Manaların sırları deniz gibi olan göñüldür, ebedi olan nur onun aydınlığıdır.

⁷Para ve maldan bütününü elini yıka. Elinin boş olması sana fayda olarak yeter.

⁸Teğabün, 15: Mallarınız ve çocuklarınız sadece sizi imtihan etmek içindir.

⁹Hikmetten nûkte öğret ki iki alemde bî-niyâz olasın. Zilletten doğan nîza tarikat giysisi olur.

5.Beyt

هر سر موی مرا با تو هزاران کار است

ما کجاییم و ملامت گر بی کار کجاست

Her ser-i mūy-i merā bā tu hezārān kār est[53a]

Mā kocāim u melāmetger-i bī-kār kocāst?

Mevlānā Sūrūrī demiş: Benim her bir kılım başınıñ senün ile nice biñ işi vardır. Biz kandedüz melāmet idici işsiz kandedür. Murād hezārāndan murād keşretdür. Ta‘yīn aded degildür. Lācerem ben kār-ı dünyāda olmayup senün zıkr ve fikründe olup cemī‘ i‘zām ve eczām saña müteveccih olup zākirler ve şākirlerdür. Meşelā bir kılım mevcūd olduğu ecelden lisān-i hāl ile bir şükrün ider ve cevher ya‘nī kāim bizātih olduğu sebebdan bir şükrün ider ve cism nāmı olduğu ecelden sebebdan bir şükrün ider ve maḥall-i ‘arz olduğu ecelden bir şükrün ider ve kās ‘ala hezā Pes kār-i āhiretden baṭṭāl olup zıkr-i ḥazret-i Ḥudā etmeyüp bunun gibi kār ve āşardan gāfil olan ile bizim ortamızdan tefāvvūt-i nāhoş vardır.

Mevlānā Şem‘ī dir: Benim her kılım ucunuñ senünle nice biñ işi vardır ya‘nī her ser-i mūyım saña başka muḥabbet etmişdür. Biz kande[y]üz ve melāmetinün te‘şīri yok melāmetci kandedür. Murād melāmetle ‘aşk zā‘il olmadığı beyāndur. Ḥiṭāb Ḥudāya ve mürşide olmak rüşendür.

6.Beyt

عقل دیوانه شد آن سلسله مشکین کو

دل ز ما گوشه گرفت ابروی دلداری کجاست

‘Aql divāne şüd ān silsile-i müşkīn kū

Dil zi mā gūşe girift ebrū-i dildār kocāst

Mevlānā Sūrūrī demiş: ‘Aql dīvāne oldı ol müşkīn zencīr kani? Göñül bizden gūşe tutdı dildār kaşı kandedür? Murād budur ki ‘aql dīvāne olup dünyā-yı ‘aşkı olanı kayd-ı gayb-ı hüviyet giriftār gerek ve göñül ki gūşe ihtiyār ider yeridür ki gūşe-i mihrāb ihtiyār ide.

Beyt: Çü dil dīvāne şüd mībāyed ān zülf

Ki cüz zencîr û râ nîst tedbîr¹⁰

Mevlânâ Şem'î dir: 'Aql dîvâne oldu ol miskîn zencîr kani? Dil bizden gûşe tutdı. Ya'nî ferâgat eyledi. Dildârûn ebrûsı kandedür ki lâyıķ olan gûşe odur. Dildârdan murâd maḥbûb-ı ḥaķîķîdür. Ebrûdan murâd ziyâde kurb ve teveccüh tâmdur.

7.Beyt

باده و مطرب و گل جمله مہیاست ولی

عیش بی یارمہیا نشود یار کجاست

Bâde vü muṭrib u gül cümle müheyyâst velî

'Ayş bî-yâr müheyyâ neşevêd yâr kocâst

Mevlânâ Sürûrî demiş: Ya'nî cümle esbâb-ı şoḥbet ḥâzırdur ammâ 'işret yârsız ḥâzır olmaz yâr kande? Murâd budur ki her kimdeki esbâb-ı ğınâ ve imti'a-ı dünyâ olsa ammâ kurb-ı Ḥaķ ḥâşıl olmuş ise ḥazẓ-ı âḥiret aña müyesser olmaz.

Mevlânâ Şem'î dir: Bâde ve muṭrib ve gül cümle ḥâzırdur ammâ yârsız 'ayş müheyyâ olmaz. Yâr kandedür? Muẓâf-ı i'tibâr olunmazsa ma'nâ böyle olur 'ayş yârsız. Murâd budur ki esbâb-ı tḥâ'atûn ḥuşûlî âsândur. Şu'ûbet hemân dildârûn vişâlindedür. Dildârdan murâd cânân-ı ezeldür.

8.Beyt

حافظ از باد خزان در چمن دهر مرنج

فکر معقول بفرما گل بی خار کجاست

Hâfız ez bâd-ı ḥazân der çemen-i dehr merenc

Fikr-i ma'kûl befermâ gül-i bî-ḥâr kocâst

Mevlânâ Sürûrî demiş: Ey Hâfız ḥazân yelinden zemân çemeninde incinme. Fikr-i ma'kûl buyur dikensiz gül kandedür? Murâd budur ki ḥazânsız bahâr olmaz. Nitekim ḥârsız gül olmaz ve ğamsız âdem olmaz.

¹⁰ Gönül divane olduğunda o saç gerekir. Zira onun için zincirden başka tedbir yoktur.

Beyt: Cevr-i düşmen çi küned ger neküşed t̄alib-i d̄ust

Genc [ü] mār u gül u h̄ār u ğam u şādī behemend¹¹

Mevlānā Şem‘ī dir: Ey H̄āfız zemāne çemeninde bād-ı h̄azāndan incinme. Ma‘ k̄ul fikr buyur h̄ārsız gül k̄andedür ya‘ nī k̄ande vardır.

[GAZEL 63]

1.Beyt

خمی که ابروی شوخ تو در کمان انداخت

بقصد خون من زار ناتوان انداخت

Ḥamī ki ebrū-i şūḥ-i tu der kemān endāht

Be kaşd-ı h̄un-ı men-i zār-i nātüvān endāht

Mevlānā Sürūrī demiş: Egriligi ki senün şūḥ kaşuñ yaya atdı ve bırakdı ya‘ nī çeker gibi egdi ben za‘ īfūñ kanı kaşdına atdı ve bırakdı. Murād kaşdan ve anuñ egri olmasından sālīk derecesinden sūkūtı ve anuñ mūḥibbidür. Lācerem sālīk çün derecesinden sākıṭ ola mertebe-i helāke varır andan kendü zilletin bilür tedārik kılmak gerek. Ḥamī lafzını cemī‘ erbāb-i lügāt birinci ma‘ nāya şerḥ etmişlerdür. Ba‘ zı büklüm ma‘ nāsına demişlerdür. Ba‘ zılar demişlerdür ammā ḥaḳ budur ki büklüm egrinüñ envā‘ındandır. Öyle ya ḥam büklüm ma‘ nāsına olmak ‘ām zıkr olunup ḥāş murād olmak k̄ablindendür. Lācerem ma‘ nā-yı mecāz gibidür.

Mevlānā Şem‘ī dir: Şol büklümü ki senün şūḥ kaşuñ kemānına atdı ya‘ nī kodı. Ben za‘ īf zāruñ helākı kaşdına atdı ya‘ nī murādını helāk itmekden ötüri bozuşdurduñ dimekdür.

2.Beyt

شراب خورده و خوی کرده چون شدی بچمن

که آب روی تو آتش در ارغوان انداخت

Şarāb ḥorde vü hey¹² kerde çün şūdī be çemen

¹¹Düşmanın cevri âşığı öldürmezse ne yapabilir? [Zira âşık için] hazine ve yılan, diken ve gül, gam ve mutluluk aynıdır. (Sa’dî, gazelliyyât)

¹²Hey fey k̄āfiyesinde ‘arāk ma‘ nāsınadır.

Ki āb-ı rūy-ı tu āteş der erguvān endāht

Mevlānā Sürūrī dimiş: Şarāb içmiş ve terlemiş olduğu hâlde çün gitmiş idüñ çemene ki senüñ yüzüñ şuyı āteşi erguvāna¹³ atdı ve bırakdı. Ya‘nî senüñ yüzünün ābdārılığı ve leţāfeti çemene gitdi. *Şüdi refî* ma‘nāsınadır.

Mevlānā Şem‘î dir: Şarāb içmişle ve derlemişle çemene kaçan gitdüñ ki senüñ yüzünün leţāfeti erguvāna āteşi atdı. Āteşden murād anuñ [53b] hamaretidür. Murād mürşid olmak rüşendür. *Şarāb hordeden* murād keyfiyyet-i ‘aşkla mütekeyyif olmasıdır. Āb bunda leţāfet ma‘nāsınadır. Āb ma‘nāsından maḥall ābīdür.

3.Beyt

بيك كرشمه كه نرگس به خودفروشى كرد

فريب چشم تو صد فتنه در جهان انداخت

Be yek kirişme ki nergis be ḥod furūşî kerd

Firīb-i çeşm-i tu şad fitne der cihān endāht

Mevlānā Sürūrī dimiş: Bir nāz nazarıyla nergis ki kendüyi satıcılık eyledi. Senüñ gözün aldaması yüz fitne cihāna atdı ve bırakdı. Ya‘nî nergisün hemān göz ucı ile ve nāz ile nazarı var. Bunun sebebi ile kendüyi satar senüñ gözün ile anuñ ne münāsebeti vardır ki ol cihāna yüz fitne bırakmuştur.

Mevlānā Şem‘î dir: Nergis ki ḥod furūşluğla bir kirişme ve şīve eyledi. Ol şīve sebebiyle ya‘nî aña rağmen senüñ çeşmün firībi cihāna yüz fitne atdı. *Be-yek*’de olan bā-i sebebinün ma‘nāsı mışrā‘-yı şāniye kayd olundu sühulet için.

4.Beyt

ز شرم آنکه بروی تو نسبتش کردند

سمن به دست صبا خاک در دهان انداخت

Zi şerm-i ānki be rūy-i tu nisbeteş kerdend

¹³ Erguvānıñ rengi kızılığın āteşe teşbīh ider. -Sürūrī

Semen be dest-i şabā ḥāk der dehān endāht

Mevlānā Sürūrī dimiş: Anuñ hicābından ki senüñ yüzüne nisbet eylediler. Semen¹⁴ şabā eliyle toprağı ağıza atdı.

Mevlānā Şem‘ī dir: Ol hicāletden ki semeni senüñ yüzüne nisbet ve teşbīh eylediler. Semen şabā eliyle ağzına ḥāk atdı. Murād kuşūrına i‘tirāf atdı demekdür. Zīrā gördi ki senüñ yüzüne hiç müşābeheti yokdur. *Ḥāk der dehān endāht* kuşūruna i‘tirāf eyledi ma‘nāsına isti‘māldür. Murād yine mürşid olmak rüşendür ki anı maḥbūb menzilesine tenzīl etmiş ola.

5.Beyt

بنفشه طردهء مفتول را گره میزد

صبا حکایت زلف تو در میان انداخت

Benefşe turre-i meftūl-i rā girih mīzed

Şabā hikāyet-i zūlf-i tu der miyān endāht

Mevlānā Sürūrī dimiş: Benefşe urılmış zülfe düğüm urır idi ya‘nī kendüyi tezyīn iderdi. Şabā senüñ zūlfüñ¹⁵ hikāyetin ortaya atdı ve bıraktı ya‘nī anuñ vaşfin eyledi. Bu dört beytde teşbīh mürekkeb bil mürekkeb vardur. Nitekim yukaruda tafşil olunmuşdur. Lācerem murād cenāb-i ḳuds şevḳ virmek ile ve sālīk emrinde cedd u sa‘y etmek ile fezā-i feyze teveccüh ma‘nevī etdügin ve ol ḥāletın leṭāfeti rengin ve laṭīf olana şevḳ virdigin ve ‘ayn-i ḳulūbī meftūn ve musaḥḥar etdügin ve her ḥüsn ḥasen aña nisbet şermsārolduğın ve ḡayb-ı hüviyyet cemī‘ müşkilātdan aş‘ab idügin beyān ider.

Mevlānā Şem‘ī dir: Benefşe kendünün urılmış turesine girih urırdı. Şabā senüñ zūlfüñ hikāyetini ortaya atdı ya‘nī şabā senüñ zūlfüñ benefşenüñ katında vaşf eyledi. Tā ki benefşe kendü turesinüñ kuşūrını bilüp şerminde ola. *Girih mīzed* lafzı bunıñ gibi maḥallerde tezyīn ma‘nāsına isti‘māl olunur.

6.Beyt

من از ورع می و مطرب ندیدمى زين پيش

¹⁴ Semen ak çiçekdür. Gāh ak gele belki her ak çiçek ıtlāk olunur. Sürūrī

¹⁵ Ol ḡazelde evveli budur zūlf āşifte ve ḥūy kerde ve ḥandān leb ve mestdür. -Sürūrī

هوای مغیجگام در این و آن انداخت

Men ez vera‘ mey u muṭrib nedīdemī zin pīş

Hevā-yi¹⁶ muğbeçegānem der īn u ān endāht

Mevlānā Sūrūrī dimiş: Ben perhīzkārılıkdan şarāb ve muṭrib görmüş idim. Bundan ol muğbeçelerün muḥabbeti buña ve aña atdı. Murād budur ki ben taşavvufdan ictināb idüp şarāb-ı ‘aşk-ı ilāhī nūş etmeyüp pend ve vā‘ iz ve şeyḫ gūş etmeyüp bu ‘ālemden ġāfil idim. Tāze tālibleri kerb şevķi baña sirāyet idüp hem vā‘ iz ve şeyḫ kelāmuñ esemmā‘ hem şarāb-ı ‘aşk ile semā‘ etdüm.

Mevlānā Şem‘ī dir: Ben taqṣvādan ya‘nī muttaķī olduğumdan evvel mey ve muṭrib görmedi. Muğbeçelerün muḥabbeti beni buña ve aña atdı. Murād budur ki ben ‘āşık olmazdan evvel ‘aşk mürşidi ne idüğün bilmezdim. Tālib-i ‘aşk olan mürīdlerün şevķi beni ‘aşk ve mürşide irişdürürdi. Muğ āteşperest ma‘nāsınadır. Muğbeçegān ferzendleri ma‘nāsınadır ki bunda murād mürīdlerdür.

7.Beyt

کنون بلب می لعل خرقه می شویم

نصیبه ازل از خود نمی توان انداخت

Künün be āb-i mey-i la‘l ḫırķa mişüyem

Naşībe-i ezel ez ḫod nemītevān endāht

Mevlānā Sūrūrī dimiş: Şimdi la‘l şarāb suyu ile ḫırķa yurız. ‘Aşk-ı ilāhiyyeye müstağrak oluruz. Ya‘nī taqḍīr-i ezel ile olan ḥaşşa-ı mu‘ayyene[y]i kendüden atmak olmaz. Murād budur ki taqḍīr-i ilāhī redd olunmaz ki *el-muḫadder kāin* ḥasebince muḫadder olan elbette olsa gerek.

Beyt: İmzā u ḫazā u taqḍīr-i Ḥudā

Redd mīneşevēd ber ū rıza deh¹⁷

¹⁶ Hevā bunda muḥabbet ma‘nāsınadır.

¹⁷ Hüdānın takdiri ve verilen hükmü değişmez, ona razı ol.

Mevlānā Şem‘ī dir: Şimdi la‘l ābı ile hırkalarımızı yuruz. Ya‘nī müstağrağ-ı ‘aşkı. Ezelde naşib olan nesneyi kendümüzden ref‘ eylemek mümkün degildir. Meyden murād ‘aşk ve hırkadan murād bedendir.

8.Beyt

نبود رنگ دو عالم که نقش الفت بود

زمانه طرح محبت نه این زمان انداخت

Nebūd reng-i dū ‘ālem ki naqş-ı ülfet būd

Zemāne tarḥ-ı muḥabbet ne ‘īn zemān endāht

Mevlānā Sürūrī demiş: İki ‘ālem rengi yok idi ki üns naqşı var idi. Zemāne muḥabbet bünyādını bu zemān bırakmadı. *El ervāhu cunūdun mücennedetun femāt te‘ārafe minhā i‘telefe ve mā tenākerā ihtelefe*¹⁸ [54a] Murād benim muḥabbetim Hāḳ te‘ālā ḥazretlerine ezelidür ki anuñ suyındandır.

Beyt: Gözüm ey cān pāresi gördüm ısırdı la‘liñi

Āşinā gibi benimle ‘ālem-i ervāḥda

Mevlānā Şem‘ī dir: İki ‘ālem rengi yoğdı ki āşinālık naqşı var idi zemāne muḥabbet temelini bu zemān atmadı belki ezelidür. Tarḥ bunda temel ma‘nāsınadır ba‘zı maḥalde resm ma‘nāsına gelür.

9.Beyt

به بزمگاه چمن دوش مست بگذشتم

چو از دهان توام غنچه درگمان انداخت

Be bezmgāh-i çemen dūş mest bügzeştem

Çü ez dehān-i tūem gönçe der gümān endāht

Mevlānā Sürūrī demiş: Çemen şoḥbetgāhına dün gice mest uğradım ki senüñ ağzuñdan gönca lebini zanna bırakdı. Ya‘nī göncanuñ dehān tengiñi gördüm anuñ daḥī buncılayın

¹⁸ Hadis-i şerif, sahih-i buhari.

dehân tengi var ola deyü gümân düşüp bundan mest oldum. Murâd budur ki bezmgâh-i çemende üns-i Hâk taleb olunan meclisdür ve goncadan murâd fetḥ-i kelâm kalîl ve keşf-i feyz kesîrdür. Lâcerem sâlik tâlib-i üns iken feyz-i cüz'î zuhûr etse mest olur.

Çıt' â: Güftem ez medrese pürsem sebeb-i hürmet-i mey

Der-i herkes ki zeden bî-hod u lâ-ya' kıl bûd

Güftem ez şeyḥ bepürsem çi büved çâre-i mey

Dîdem ân nîz çü men bî-hod u lâ-ya' kıl bûd¹⁹

Mevlânâ Şem'î dir: Çemen bezmgâhına dün gice mest uğradum. Bezmgâh çünkü senûn dehânuñdan gonca lebini gümâna atdı. Murâd budur ki hâṭıra oldı ki goncanuñ senûn dehânuña müşâbeheti ola mest iken varıp nazar eyledüm, gördüm ki aşla münâsebet yokdur. Bezm şarâb meclisine dir. Bezmgâh şarâb meclisi yeri dimekdür.

10.Beyt

خراب خط عذارتوام تعالی الله

چه كلك بود كه اين نقش دلستان انداخت

Ḥarâb-ı ḥaṭ-ı ' izâr-i tüem te' âlâllâh

Çi kil k bûd ki in naḡş-ı dilsitân endâḡt

Senûn ' izâruñ ḥaṭṭınuñ ḥarâbîyin te' âlâllâh²⁰ ne qalem idi ki bu gönül alıcı naḡşı atdı ve bırakdı. Murâd bundan qalem-i şun' -ı Hâkḡı taḡsîndür ki izâr yâḡût reng üzere ḥaṭ-ı ḥûb yazar.

Beyt: Yâḡût kâmil bûd besî ḥaṭhâ nivişt û ber varâḡ

Kâmilterest ân kes ki ber yâḡût bünvîsend ḥaṭ²¹

Bu beyt Şem'î şerḡ etdügi nüshada bulunmadı.

¹⁹ Şaraba hürmetin sebebini medreseden şorayım dedim. Kimin kapusını çaldıysam kendinden geçmiş ve idraksizdi. Dedim şeyhten sorayım şarabın çaresini. Gördüm ki o da benim gibi kendinden geçmiş ve idraksizdi.

²⁰ Te' âlâllâh lafzı ta' accüb maḡallinde isti' mâl olunur. -Sürûrî

²¹ Yakut olgundu, o birçok sayfaya yazılar yazdı. Yakutun üstüne yazı yazan kişi daha olgundur.

11.Beyt

مگر گشایش حافظ درین خرابی بود

که بخشش از لش در می مغان انداخت

Meger guşāyiş-i Hāfız derīn herābī būd

Ki baḡşīş-i ezeleş der mey-i muḡān endāht

Mevlānā Sürūrī demiş: Meger Hāfızın feth ve keşfi bu herāblıktan idi ki anı ezel ‘aṭāsı muḡān şarābına atdı. Murād budur ki feyzān-ı ilāhī ve keşf ve fazl-ı Hāḡ meşārib ihtilāfı ile muḡtelif olur. Meger Hāfızın feyzi mülk-i ‘aşḡdan imiş ‘aṭā-i ezeli anı şevḡ virür şeyḡ irşādına düşürdi. Mürşid yā bes ile me’nis olmadı.

Beyt: Dāmen-i pīr-i muḡān giriftār īn yār bedest

Men-i sergeşte çerā ṭālib-i mürşid bāšem²²

Mevlānā Şem‘ī dir: Meger Hāfıza feth-i bāb ve ḡuşūl-i murād bu herābīde idi ki ezel baḡşīşi anı muḡlar meyine atdı. Ya‘nī luṭf-i ilāhī anı ‘aşḡa sevḡ eyledi. Meyden murād ‘aşḡ ve muḡāndan murād mürşidlerdür.

12.Beyt

جهان بکام من اکنون شود که دور زمان

مرا ببندگی اصف زمان انداخت

Cihān be kām-i men eknūn şeved ki devr-i zemān

Merā be bendegī-i āşaf-i zemān endāht

Mevlānā Sürūrī demiş: Cihān benim murādımca şimdi olur ki devr-i zemān beni āşaf-ı zemān ya‘nī ve pīr ‘ahdüñ kulaḡına atdı. Şöyle hikāyet iderler ki H‘āce Hāfızı gāh Şirāz pādişāhı gāh Yezīd pādişāhı da‘vet idüp muşāḡabet ve kesb-i fazīlet idüp gāh pādişāhların vezīrleri ehl-i fazl muşāḡabetin sa‘ādet bilüp H‘āce Hāfız ile şoḡbet ve muşāḡabet ider imiş.

²² Bu yar meyhane pirinin eteğine tutulmuş. Şaşkın olan ben mürşidin talibi olayım.

H^vâce Hâfız dahî *men lem yeşkürün-nâse lem yeşkürüllâh*²³ hasebince şükr-i ni‘ met kılup bu maḥlaşdan soñra yazılan beyti anuñ ḥaḳḳında söylemiş.

Mevlânâ Şem‘î dir: Cihân şimdi benim murâdımla olur ki zemānuñ devri beni H^vâce-i cihānuñ bendliğine atdı. Ba‘zı nüsaḥda H^vâce-i zemān vâkı‘ olmuşdur.

[GAZEL 64]

1.Beyt

به کوی میکده هر سالکی که ره دانست

دری دگر زدن اندیشه تبه دانست

Be kūy-i meykede her sâlikî²⁴ ki reh dānist

Derî diger zeden endîşe-i tebeh dānist

Mevlânâ Sürûrî demiş: Meyḥâne maḥallesinde her bir sâlik ki yol bildi bir ḳapu dahî urmağı bâṭıl fîkr bildi. Murâd meykededен maḳām-ı münâcât ve maḥall-i ḥâcâtdür. Lâcerem sâlik ki bunuñ yolın bile ğayrı ḳapuyı ḳakmak ve ğayrı ḳapuya ‘arz-i ḥâcet etmek fâsiddür.

Beyt: Be der-i ğayr digerbâr neḥvâhem reften

Ḥayf bâşed ki der in fikret-i fâsid bâşem²⁵

Mevlânâ Şem‘î dir: Meyḥâne maḥallesine her bir sâlik ki yol bildi. Ya‘nî vâşıl oldu bir ğayrı ḳapu ḳakmak nâ-ma‘ḳûl fîkr bildi. Murâd her kim ki vesîle-i ‘aşḳ ile vâşıl-ı Ḥaḳ oldu. Mâsivâyı terk itdi dimekdür.

2.Beyt

بر آستانه میخانه هر که یافت رهی

ز فیض جام می اسرار خانقه دانست

Ber âsitâne-i meyḥâne her ki yâft rehi

Zi feyz-i câm-i mey esrâr-i ḥânḳah dānist

²³ Size iyilik edene teşekkür etmezseniz, Allaha şükretmiş olmazsınız.

²⁴ Sâlikîde yâ vaḥdet içündür.

²⁵ Başka kapıya bir daha gitmem. Eğer bu fasid fikirde olursam yazıklar olsun.

Mevlānā Sürūrī demiş: Meyhāne eşigi üzere her kim ki buldı bir yol[54b] şarāb kadehi feyzinden esrār-ı hānqāhı bildi. Murād meyhāneden hāliyā mezkūr olandur ve cām-ı meyden murād ‘aşk-ı ilāhī ile mālī olan kalbdür. Pes kim ki ol maḳām eşigine yol bildi ve kalb mürşid hayzından esrār-ı hānqāhı bilür ve bulur ki faẓl-ı feyzi hāşıl kılur.

Mevlānā Şem‘ī dir: Meyhānenüñ āsitānı üzere her kim ki bir yol bildi cām-ı meyün feyzinden hānqāhuñ sırlarını bildi. Murād her kim ki şarāb-ı ‘aşkı nūş eyledi hānqāhda riyāzet ve mücāhede ile hāşıl olan esrār ki münkeşif oldu dimekdür.

3.Beyt

زمانه افسر رندی نداد جز بکسی

که سرفرازی عالم درین کله دانست

Zemāne efser-i rindī nedād cüz be kesī

Ki serfirāzī-i ‘ālem derīn küleh dānist

Mevlānā Sürūrī demiş: Zemāne rindlik tācını şol kimseye virdi ki ‘ālem serfirāzlığın bu külāhda bildi. Murād budur ki faḳr ve rindī tācı bir tāc-ı devletdür ki zemāne anı anuñ ḳadrin bilmeyene virmez.

ځای آ: Faḳr-ı rindān bāş ki bā faḳr

Be merdüm her dem istiḡnā nemāyed

Gedāst ān ki çü bīned ḡanī rā

Be zārī ḥācet-i ḥod rā nemāyed²⁶

Mevlānā Şem‘ī dir: Zemāne rindlik tācını şol kimseden ḡayrıya virmedi ki ‘ālemün serfirāzlığını bu külāhda bildi. Ya‘nī mertebe-i vilāyetün kim rif‘at ve ḳadrini fehm eyledi cām-ı ‘aşk aña sunuldı. Rindlikden murād vilāyetdür.

4.Beyt

²⁶Rindlerin fakiri ol. Zira fakirlikle halka istiḡna gösterirler. Zengini gördüğünde ağlayarak ihtiyaçları gösteren kimse dilencidir.

ورای طاعت دیوانگان ز ما مطلب

که شیخ مذهب ما عاقلی گنه دانست

Verāy-i t̄ā' at-i divānegān zi mā maṭlab

Ki şeyḥ-i mezheb-i mā 'āqılī güneh dānist

Mevlānā Sürūrī demiş: Delüler t̄ā' atinden ğayrı bizden isteme ki bizim mezhebimizün şeyḥi 'āqıllığı günāh bildi. Murād budur ki aşḥāb-ı tarīkat ve erbāb-ı ḥaḳīkat katında 'āqıllık ya'nī 'aql-ı ma'āş şāḥibi olmak günāhdur ki 'aql-ı ma'āşül 'aql-ı uḳḳālül ḥasebince āḥiretten 'avḳ ider 'āqıl-ı divāne oldur ki olmaya dīvāne-veş, oldurur mecnūn-i 'āqıl kim ola mecnūn-i Ḥaḳ.

Mevlānā Şem'ī dir: Dīvānelerün t̄ā' atinden ğayr taleb eyleme. Zīrā bizim mezhebimiz şeyḥi 'āqıllığı günāh bildi. Mezhebden murād mezheb-i 'aşḳdur. Şeyḥden murād mürşiddür. 'Āqıllıktan murād 'aceb ve vüçüddür. Dīvānelerden murād meczübān-i 'aşḳdur ki t̄ā' atleri şerī'at ve tarīkatden soñra mertebe-i ḥaḳīkate irişüp *mūtū kable en temūtū*²⁷ ile 'āmil olup vüçüd-i fānīlerini maḥv ve ifnā idüp beḳā ba' del fenā ḥasebince beḳā-i sermed bulmuşlardır.

5.Beyt

هر آن که راز دو عالم ز خط ساقی خواند

رموز جام جم از نقش خاک ره دانست

Her ān ki rāz-i dū 'ālem zi ḥaṭṭ-ı sāqī ḥvānd

Rumūz-i cām-ı Cem ez naḳş-ı ḥāk-ı reh dānist

Mevlānā Sürūrī demiş: Her ol kimse ki iki 'ālem rāzını sāqī ḥaṭṭından okudı. Cām-ı Cem rumūzların yol toprağı naḳşından bildi. Murād sāqīden ki 'aşḳ-ı ilāhī virendür anuñ ḥaṭṭı budur.

Mışrā': Fenā evi bu cihāndur bekā evi o cihān. Pes her kim ki iki 'ālem sırrın bu ḥaṭṭdan cām-ı Cem rumūz ve işāretlerin yol toprağı naḳşından okur bilür.

Ḳıṭ'ā: Egerçi cām-ı Cem evvel dehed zevḳ u ferāḥ ammā

²⁷ Ölmezden önce ölmek. (Hadis-i Şerif)

Nazar hūbek bekūn k'āhīr hūmār āyed ez ū hāşıl

Çü Cem būdend pes şāhān be mürdend īn zemān hākend

Be pürs aḥvāl-ı īşān rā gehī ez hāk u geh ez naḥl²⁸

Mevlānā Şem'ī dir: Her ol kimse ki iki 'ālemūñ rāzını sāğaruñ ḥaṭṭından okudı. Cām-ı Cemūñ rumūzlarını yol toprağı naḫşından bildi. Murād budur ki her kim ki iki 'ālemūñ rāzını vesīle-i 'aşḫ ile bildi dimekdür ve ḥaṭṭ-ı sāğardan murād şarābdur ki bunda 'aşḫ-ı ilāhī murāddur. Nitekim bu ma' nā Ḥasen Dehlūnūñ bu beytinde vāḫı' olmuşdur.

Beyt: Ḥaṭṭ-ı sāğar kocā ki begriṭtest

Dil-i men ez kitābet-i eş'ār²⁹

Cām-ı Cem bir meşhūr cāmuñ ismidür ki ḥissen anda nice rumūzlar nuḫuş nice bī-i' tibār ise cām-ı Cemūñ rumūzları daḫī anuñ katında öyle bī-i' tibārdur.

6.Beyt

دلم ز نرگس ساقی امان نخاست بجان

چرا که شیوه آن ترک دلسیه دانست

Dilem zi nergis-i sāḫī emān neḥāst becān

Çerā ki şīve-i ān Türk-i dil-siyeh dānist

Mevlānā Sürūrī dimiş: Göñül sāḫī gözünden emān olmadı cāna niçün ki ol kara göñüllü Türkūñ şīvesin ya' nī 'ādetin bildi. Murād sāḫīden mirāren mezkūr olundur. Anuñ nergisi 'ayn-i 'ināyetdür. Anuñ şīvesi ḫatlı-ı nefsidür ve siyeh-dil didügi ta' bīr bi'l-naḫīz ya' nī anuñ rüşen-dilligi bunı iḫtizā ider ki ama turā min-nefs iḫyā' hā ḥasebince nefsi öldüre ḥayāt vire. Pes mürīd şafā lāzımdur ki teslīm ola.

Beyt: Dervīşe budur lāzım şeyḫine ola teslīm

Temşīli bunuñ budur ke'l-meyyite'l-gassāl

²⁸ Her ne kadar Cem kadehi önce zevk ve ferahlık verse de, iyice bakarsan sonunda ondan baş ağrısı hasıl olur. Şahlar Cem gibiydiler, sonra öldüler, şimdi topraklar. Onların ahvalini ister topraktan sor, ister ağaçtan.

²⁹Kadehin yazısı nerde? Çünkü benim gönlüm şiirler yazmaktan sıkılmıştır.

Mevlānā Şem‘î dir: Gönlüm sâķīnün çeşminden cânına emān istemedi. Niçün? Zîrā ol siyeh dil Türkün şîvesini bildi ki emān virmesidür. Türk-i dil-siyehden murād bunda çeşm-i sâķî degildür ki mısrā‘-ı [55a] evvelden nergis ‘ibāretiyle zıkr olunmuş dilsiyehligibüyük i‘tibāriyle ve bî-emān olduğu münāsebet iledür. Zîrā mürşid mürīdinün ahlāk zemīmesini ifnā etmekde aşlā teraḥḥüm itmez. Lafz-ı çerā bunda sū‘al ve bāķīyesi cevābdur. Sāķīden murād mürşiddür.

7.Beyt

ز دست کوب طالع سحرگهان چشم

چنان گریست که ناهید دید او مه دانست

Zi dest-i kevkeb-i ṭālī‘ seḥergehān çeşmem

Çünān girīst ki nāhid dīd u meh dānist

Mevlānā Sürūrī dimiş: Ṭālī‘ yıldızı elinden seḥer vāķtlerinde benim gözüm öyle ağladı ki zühre gördi ve ay bildi. Murād budur ki ṭālī‘ şūmlığından ve ‘ibādetde kuşūrdan ve nuḥūset sa‘ādet-i āḥiretten seḥerlerde ağlamak gerek ki feryād āsümāna ne ire.

Beyt: Çün karar etmez benimle ol kamer

Yeridür göge çıkarsa āh u efgānım benim

Ve nāhid zühre yıldızıdır ki kevākib-i seb‘a-i seyyārenün birisidür. O satıcı felekde olur kendünün ve feleginün miķdārı ve ḥavāşı kitābül ‘acāyib vel ġarāyib te‘līfimizde mebītdür.

Mevlānā Şem‘î dir: Ṭālī‘ kevkebinün cevrenden seḥer vāķtlerinde çeşmim ancılayın ağladı ki zühre‘i gördi ve māh bildi. Murād zemīn ḥalkından ġayrı āsümān ḥalkı daḥī bildi dimekdür.

8.Beyt

خوش آن نظر که لب جام او روی ساقی را

هلال یکشبه و ماه چارده دانست

Ḥoş ān nazar ki leb-i cām u ruy-i sâķī rā

Hilāl yeg şebēh u māh çārdeh dānist

Mevlânâ Sürûrî demiş: Hoşdur ol nazar ki kıadeh lebini ve sâķî yüzini bir gicelik hilâl ve ayın on dördü bildi. Murâd bunda ‘ aksdür ya‘nî hûbdur ol nazar ki hilâli kıadeh lebi virür. Ay sâķî yüzü bilüp ‘ işret ‘ ibâdet kıılayâ. Murâd budur ki bunlardan anlara intikâl kıılup nazarı ‘ ayn ‘ ibret ola.

Beyt: Der bezm-i kıadeh-nuşân çün sâķî vü mey bînem

Mey la‘l-i tu pendârem sâķiyeş turâ dânem³⁰

Mevlânâ Şem‘î dir: Taḥsîn ol nazara ki câmuñ lebini ve sâķînüñ yüzini bir gicelik hilâl ve on dört gicelik ay bildi. Hilâl leb-i câma ve mâh-i çârdeh rûy-i sâķiye göredür leff ü neşr-i müretteb tariķiyle.

9.Beyt

حدیث حافظ و ساغر که می زند پنهان

چه جای محتسب و شحنة پادشه دانست

Ḥadîş-i Ḥâfız u sâġar ki mîzened pinhân

Çi cây-i muḥtesib u şîḥne pâdişeh dânist

Mevlânâ Sürûrî demiş: Ḥâfız ve sâġar sözünü kim³¹ gizlü urır ya‘nî kim gizlü söyler ne muḥtesib ve subaşı nâibî pâdişâha bildi. Murâd budur ki ‘ aşık olan ve şarâb-ı muḥabbet nûş kıılan i‘lân ve izḥâr eylemek müstaḥsendür.

Beyt: Ba‘d ez imrûz âşkârâ düst midârem turâ

Ez tu çün pûşem ki peydâ düst midârem turâ³²

Murâd seni âşkâre sevdiğim bildiririn dimekdür yohsa seni saña bildiririn âşkâre dimek degildür.

Mevlânâ Şem‘î dir: Ḥâfız sözü ve anuñ nihânî sâġar çekmesi ya‘nî Ḥâfızlığı ve anuñ nihânî ‘ aşka sa‘y etmesini ne muḥtesib ve subaşı yeridür pâdişâh bildi. Pâdişâhdan murâd

³⁰İçki içenlerin meclisinde saki ve şarabı gördüğümde meyi senin dudağın sanırım, sakiyi de sen bilirim.

³¹ Ki bunda ismdür kim ma‘nâsınadır. -Sürûrî

³² Bugünden sonra seni aşikar seveceğim. Senden nasıl saklarım, zira seni sevdiğim ortadadır.

Ḥaḳ te‘ālā Ḥazreti olmak rüşendür ve kendü pâdişāhı daḥī olmak mümkündür ki medhinde mübālağa etmiş ola bu beyt-i ahîrûn zikriyle.

10.Beyt

بلند مرتبه شاهی که نه رواق سپهر

نمونه‌ای ز خم طاق بارگه دانست

Bülend mertebe şāhī ki nüh revāk-ı sipihr

Numūnei³³ zi ḥam-ı tāk-ı bārgēh dānist

Mevlānā Sürūrī dimiş: Bülend mertebe mübtedādur ve nüh revāk fā‘il-i dānistdür ve ḥaber-i mübtedā mecmū‘-i nüh revāk-ı sipihrdür. Yāḥūd bülend mertebe şāhī mübtedādur ve dānist lafzının fā‘ili zāmīr-i mütesetterdür ki rāci‘dür şāhīye ve revāk-ı sipihr mef‘ıldür. Ma‘nā-yi beyt böyle olur ki bir mertebesi yüce pâdişāhdur ki felegün tokuz çār tāklık kendü bārgāhı kemeri egriliginden bir numūne bildi. Bu ma‘nā-yi mecāziye ḥaml olınacak ḥadden tecāüz olur yāḥūd ma‘nā-yı beyt budur ki bir mertebesi yüce pâdişāhdur ki felegün tokuz tākı kendüyi anuñ bārgāhı kemeri egriliginden bir numūne bildi. Ma‘nā-yi mecāziye ḥaml olunursa kendü pâdişāhını ‘alā vechül mübālağa müddaḥardur ki ‘ādeti üzere maḥlaş beytinden soñra olan beytde zıkr etmişdür ammā murād ma‘nā-yi ḥaḳīkīdür ki ḥazret-i Ḥaḳ bir bülend mertebe pâdişāhdur ki tokuz felek anuñ ‘azamet ve celāli ve kibriyyā ve kemāl bārgāhının kemeri numūnesidür.

Mevlānā Şem‘ī dir: Bülend mertebelü bir şāhdur ki felegün tokuz çār tākı bārgāhı kemerinüñ egrisinden bir numūne bildi. Dānist lafzının fā‘ili pâdişāhdur felek degildür. Revāk çārtāk ve sundurma.

[GAZEL 65]

1.Beyt

سینه ام ز آتش دل درغم جانانه بسوخت

آتشی بود درین خانه که کاشانه بسوخت

³³ Numūnei de olan hemze vaḥdet içündür. - Şem‘ī

Sîne'em zi âteş-i dil der ğam-ı cānāne besūht

Âteşî bûd der in hāne ki kâşāne besūht

Mevlānā Sūrūrî demiş: Benim sīnem gönlüm âteşinden cānāne ğamından yandı. Bir âteş var idi bu evde ki o yandı yā o yakdı. Mısrā' -ı şānī mısrā' -ı evvele ta' līl gibidür. Murād budur ki ẖarāret-i ẖalb şöyle ğālib gerek ki sīne ve anda olan fikr-i māsivā cümle yanup maḥv ola.

Beyt: Ey hoş ān âteş ki der sīne fūrūht

Her çi ğayr-ı dūst bāşed cümle sūht³⁴[55b]

Kāşāne birinci ma' nāya geldüġi yukarıda beyān olunmuştur. Bunda muṭlaḳ ev ma' nāsına olmak münāsibdür ve sūhten lāzım ve müte' addī isti' māl olunur.

Mevlānā Şem' ī dir: Benim sīne dil âteşinden cānānenüñ ğamından yandı. Bu hānede bir âteş var idi ki kâşāne daḥī yandı. Bu daḥī vechdür ki kâşāne yakdı. Bu vech üzere kâşāne rā taḳdīrinde olup besūht müte' addī olur. Hāneden murād ẖalbī ve kâşāneden murād cismīdür.

2.Beyt

تنم از واسطهء دورئ دلبر بگداخت

جانم از آتش مهر رخ جانانه بسوخت

Tenem ez vāsiṭa-i dūrī-i dilber begūdāht

Cānem ez âteş-i mihr-i ruḥ-i cānāne besūht

Mevlānā Sūrūrî demiş: Tenim dilber ārālġı sebebiyle eridi. Cānım cānānenüñ daḥī muḥabbeti âteşinden yandı. Murād budur ki ten fırḳat derdinden naḥīf ve laṭīf olmak gerek ki leṭāfet cihete cāmi' a olup sebab-i fırḳat ola ve cān ki murād bunda andan nefesdür yanmak gerek ki maḥv ve fānī ola.

Қыт' ā: Zūrmendī mekūn ey ḥ'āce be zer

K'āḥir-i kār zebūn ḥ'āhī reft

³⁴ Gönülde yanan o ne güzel ateştir. Dosttan başka ne varsa hepsini yaktı.

Firbehet kerde besî ni' met u nâz

Z'ân beyendiş ki çün h^vâhî reft

Bâ çünîn cüsse nedânem ki çi sân

Be der-i merg be-der h^vâhî reft³⁵

Mevlâna Şem'î dir: Cismim dilberlerüñ ırâqlığı sebebinden eridi. Cânım cānānenüñ yüzi muḥabbetinüñ âteşinden yandı. Mihr bunda muḥabbet ma'nāsından âfitāb ma'nāsına daḡî olmak ziyāde rüşendür ki ma'nā böyle olur. Cānānenüñ âfitāb gibi yüzünüñ âteşinden cānım yandı. Cānāne ve dilberden murād bārî te'ālādur yā mürşid olmak evlā ve rüşendür.

3.Beyt

هر که زنجیر سر زلف پری روی دید

دل سودازده اش بر من دیوانه بسوخت

Her ki zencîr-i ser-i zülf perî-rūyî³⁶ دید

Dil-i sevdāzede'eş ber men-i dīvāne besūht

Mevlānā Sürūrî demiş: Her kim ki bir perî yüzlinüñ zülfî ucu zencîrin gördi anuñ sevdā urmuş gönli ben dīvāneye yandı. Murād budur ki giriftār olan bilür giriftār hālîni.

Beyt: Cüz be hem-derdî negüyem derd-i yār

Û büved kem-yāb ammā der diyār³⁷

Mevlānā Şem'î dir: Her kim ki bir perî yüzlinüñ zencîre beñzer ser-i zülfünü gördi anuñ sevdâyı ḡalbî ben dīvānenüñ üzerine yandı. Ya'nî baña teraḡḡüm eyledi. Zîrā 'âşîquñ hālîni gerü 'âşîḡ bilür. Hāşıl-ı ma'nā budur ki mürşid yanında riyāzet ve mücāhidden ne meşakkātler çekdügi şol kimse bilür ki bunuñ gibi bir hāle giriftār ola.

4.Beyt

³⁵ Ey zengin kimse, altınla güçlülük taslama. Zira sonunda güçsüz ve âciz olacaksın. Birçok nimet ve naz seni beslemiştir. (Fakat bir de) nasıl gideceğini düşün. Böyle bir cüsseyle nasıl ölümün kapusundan geçeceksin?

³⁶ Rūyîde yâ-i şāniye vahdet içündür. -Şem'î

³⁷ Dert ortağından başkasına yar derdini söylemem. Ama o, beldede az bulunur.

سوز دل بین که ز بس آتش عشقم دل شمع

دوش بر من ز سر مهر چو پروانه بسوخت

Sûz-i dil bîn ki zi bes âteş-i 'ışkem dil-i şem'

Dûş ber men zi ser-i mihr çü pervâne besûht

Gönlül ıarâretin gör ki 'aşkıım âteşinüñ keşretinden şem' gönlü dün gice benim üzerime muhabbet evcinden pervâne gibi yandı. Murâd budur ki sûz ve şevk ve âteş-i 'aşk gâlib olmak rahmet ve şefkat olur.

Beyt: Egerçi dîde vü dil şüd zi kurbıyyet maħrûm

Zi eşk u sûz şüdem nezd-i her kesî merhûm³⁸

Mevlânâ Şem'î dir: Kâlbimün ıarâretini gör ki gözüm yaşınuñ âteşi ve ıarâretinden şem'ün gönlü dün gice benim üzerime muhabbet³⁹ evcinden pervâne gibi yandı. Pervâne bunda 'âşık-ı şem' olan kelebek ma'nâsınadır çerâğ ma'nâsına îhâm itmek tarîkıyle. Zîrâ pervâne çerâğ ma'nâsına daħî gelür.

5.Beyt

آشنايان نه غريبنده دلسوز منست

چون من از خویش برفتم دل بیگانه بسوخت

Âşinâyân ne ğarîbend ki dilsûz-i menest

Çün men ez h'îş bereftem dil-i bîgâne besûht

Âşinâlar ğarîb degillerdür ki baña gönülleri yanıcıdur ya'nî âşinâlaruñ baña gönlü yansa 'aceb degildür. Çün ben kendümden gitdüm yârüñ gönlü yandı. Murâd budur ki ğalebe-i ıarâret böyle gerekdür. Mübtelâ olan merhûm hâş ve 'âm ola.

³⁸Her ne kadar göz ve gönül (dosta) yakınlıktan mahrum olsa da gözyaşı ve yanmaktan ötürü herkesin gözünde merhamete müstahak oldum.

³⁹ Mihr bunda muhabbet ma'nâsınadır. -Şem'î

Mevlânâ Şem‘î dir: Bir âşinâ ve dūst ki baña gönli yanıcı ola ve teraḥḥüm idici ola.
‘ Aceb degildür çünki ben kendümden gitdim bigānenüñ gönli yandı. Ya‘nî bigāne daḥî baña
teraḥḥüm eyledi. Bu daḥî câ‘izdür ki âşinâ ‘ aceb degildür ki benim dilsüzumdur.

6.Beyt

خرقهء زهد مرا آب خرابات ببرد

خانهء عقل مرا آتش خمخانه بسوخت

Ḥırқа-i zühd-i merâ âb-ı ḥarâbât bebürd

Ḥâne-i ‘ aql-ı merâ âteş-i ḥumḥâne besūḥt

Benim zühdüm ḥırqasın meyḥâne suyu iletdi. Ya‘nî toparlayup alup gitdi benim ‘ aqlım
evin meyḥâne âteşi yakdı. Murād zühd-i ḥuşküm libāsın ḥubb-ı ilāhî âbı giderüp beni ‘ âşık-ı
nâ-meşreb eyledi ve ‘ aql-ı ma‘âş ḥānesin âteş-i muḥabbet-i Ḥaḳ fānî idüp ‘ âşık-ı dīvāne oldur
‘ âḳıl-ı ṭarīḳat budur.

Beyt: Zāhid oldur zühdi yābis olmaya

‘ Āḳıl oldur kār-i dünyā bilmeye

Mevlânâ Şem‘î dir: Benim zühdüm ḥırqasını ḥarâbât âbı iletdi. Murād ‘ aşk beni zühd
mertebesinden ḥalâş eyledi. Ḥumḥâne âteşi benim ‘ aqlım ḥānesini yakdı. Murād ‘ aşk-ı ilāhî
beni ‘ aql-ı ma‘âş ṭabaḳasından biri eyledi dimekdir. Āb ve âteşden murād şarābdur.

7.Beyt

چون پیاله دلم از توبه که کردم بشکست

همچو باده جگرم بی می و پیمانه بسوخت

Çün piyāle dilem ez tevbe ki kerdem beşikest

Hemçü bâde cigerem bî-mey u peymāne⁴⁰ besūḥt

Ḳadeḥ gibi gönüm etdigim tevbeden sındı bâde gibi cigerim şarābsız ve ḳadeḥsiz yandı
ya‘nî [56a] kaynamış şarāb gibi cigerim şarābsız yandı. Bâde aşlda kaynamış şarāba dirler.

⁴⁰ Nüsha farklılığı: Peymāne - Meyḥâne

Murād budur ki tevbeden alb m nkesir olur. Z r  terk-i hev -i nefsd r ve ciger da  ar b ile tert b⁴¹ olunurken  nsız m te  essir olur. Pes   il c budur ki:

M sr   : *Neb rred  a  r  c z  ı -ı d ger*⁴² asebince ni  mel bedel ile teselli ıl na.

Beyt: S b u bih u en r be tert b leff   ner

Dil r  mi  de r  u ciger r  muavv  end⁴³

Mevl n  em   dir: Tevbeden ya  n  ol tevbeyi ki eyledim g nl m anı piy le gibi ıdı. Mey ve mey anesiz cigerim b de gibi yandı. Mur d budur ki tevbe etd g mden  t ri albim ikest ve peri n oldu dimekd r. B de ar bu  putesine dirler.   l-ı ma  n   a -ı il h den d r olmala albim ziy de peri n oldu dimekd r.

8.Beyt

ماجرى كم كن و باز اى كه مرا مردم چشم

خرقه از سر بدر آورد بشكرانه بسوخت

M cer  kem k n u b z ey ki mer  merd m-i em

 r a ez ser be der  verd be  kr ne bes ht

M cer yı eksik eyle ger  gel ki benim g z m bebegi  r a[y]ı badan ıkardı ve  kr nesi ile yakdı. Riv yet olunur ki   ce  f z n  bir dostı var imi m beynlerinde eker- b v    olup ol d st bundan m n at   olup ba  d zem n mekt b g nder p m beynlerinde v    olan m cer yı z kr etmi.   ce  f z anu  mekt b ve aberinden ziy de az z id p g zi n rlanmı ve zem n-ı s b da   det imi. Bir kimseye bir fera v    olsa eski lib s n  ıkarup  tee urup lib s-ı f hir giy p iz h r s r r ider imi. L cerem ol   dete bin en dir ki m cer yı eksik ıl ya  n  *mez  m  mez * dey p anı fer m  id p ger  mu habete gel ki aberinden g z m merd mi kem l s r rından k hne lib s n  ih r k id p t ze lib s giy p mesr r olmudur. Mur d budur ki  n ezelde d st-ı      ile  ad-ı meveddet olmu idi amm  keret   i  n b   i in ta  olup m btel -i bel  olmu id m dir.

⁴¹ S r r  56b, ترطیب : Anlam problemi g r len yerlerde em   ve S r r  erhleri ile karılatırıp anlamca uygun olan yazılmıtır.

⁴² Bir a  ancak baka bir a  ge irebilir. (Mevl n )

⁴³ Elma, ayva ve nar leff   ne tertibiyle albi, mideyi ve ci eri kuvvetlendirir.

Beyt: Biyā biyā ki men-i müstemend zār-i tûem

Egerçi nîst biyā zûr u bî-ķarār tûem⁴⁴

Ķıı‘ â-i Arabî: Beynî ve beynek nisbetî fi'l-muħabbe

Mestûratün ‘an ‘ayni ilmü'l-‘âlem

Nehnü‘ z-zâne? te‘ ârefet ervâhunâ

Min gabli en yehluga tînetü Âdem⁴⁵

Beyt: Şüdem ez yâr cüdâ vü belâ üftâdem

Çi belâ bûd ki ez yâr cüdâ üftâdem⁴⁶

Çün andan lem‘a-i ‘inâyet zuhûr idüp ‘aynî pür nûr etdi.

Beyt: Be dîde âmed bedîde nûr ez ân nûr

Şüd in dîde vü dil hoş-bîn u mesrûr⁴⁷

Pes lâzım oldu ki rağbet ve taleb ziyâde olup ‘aşķ-ı ilâhî isteyelim.

Mevlânâ Şem‘î dir: Güyâ kendüsiyle bir dostı mabeyninde ħuşûmet vâķı‘ olmuş şulħ etmek için ki ħiķâb idüp dir: Mâcerâyı az ya‘nî terk eyle ve girü gel. Zîrâ benim gözüüm bebegi ħırķasını başından çıkardı ve senüñ kudümüñ şükrânesine yakdı. Bunda merdüm-i çeşmüñ ħırķasından murâd ħ‘âbdur güyâ dostına ider çeşmim ħ‘âbı terk idüp ħudümüne temâm muntazırdur ve cemâliñe ziyâde müteħassirdür. ‘Acemde ‘âdet imiş bir kimseye manşıb verilse üstünde olan libâsını yıķar yeni libâs giyermiş. Güyâ merdüm-i çeşmüñ ħırķası evvel ħ‘âb idi dostuñ mülâķâtı manşıb menzilesine tenzîl olunmağla ki merdüm-i çeşm andan mütemetti‘ oldu. Ĥ‘âb ħırķasını çıkarup yakdı ve bî-dârlık câmesini giydi. Yakmak terkden kinâyetdür.

9.Beyt

⁴⁴Gel, gel ki zavallı ben senin için ağlıyorum. Her ne kadar yoksa da? senin yüzünden mustaripim.

⁴⁵Seninle aramızda sevgi bağı var / (O bağı) Âlemin ilim gözüne örtülüdür / Bizim ruhlarımız tanışıyordu / Âdemin çamuru yoğrulmadan önce.

⁴⁶Yardan ayrıldım ve belaya düştüm. Ne bela idi ki yardan ayrı düştüm.

⁴⁷O nurdan göze nur geldi. Bu göz ve gönül güzelce gören ve mesrur oldu.

ترك افسانه بگو حافظ او می نوش دمی

که نخفتم شب او شمع ز افسانه بسوخت

Terk-i efsâne begû Hâfız û mey nûş demî

Ki nehuftîm şeb u şem‘ be efsâne besûht

Mevlânâ Sürûrî dimiş: Terk-i kışşa di ey Hâfız ya‘nî efsâne ve hikâyeti terk kıl ve şarâb iç bir dem gice yatmakdan ve uyumakdan ‘abeş yere yandı mûm. Şem‘ efsâne ile yandı demekden murâd ya‘nî ‘ibâdet etmedeñ hikâyet ve kışşa söyleşürken yandı. Murâd budur ki gice uyanık olıcak şarâb-ı ‘aşk-ı ilâhî nûş idüp ‘ibâdete iştiğâl gerek dimekdür.

Қыт‘â: Hengâm-i sepîde-dem ħurûs-i şeherî

Dânî ki çerâ mîkuned û nevĥa geri

Ya‘nî ki nemûdend der âyîne-i şubĥ

Ez ‘ömr şebî güzeşt tu bî-ĥaberi⁴⁸

Mevlânâ Şem‘î dir: Ey Hâfız efsâne[y]i terk eyle ve bir dem mey iç ki gice uyumakdan ve şem‘ âverd ve şaverdle yandı. Murâd ‘ömr-i ‘azîzi hevâ ve hevese şarf eyledüñ aşlâ ‘aşk ve ‘ibâdete sa‘y eylemedüñ dimekdür. Lafz-ı *begû* terk lafzıyla isti‘mâl olunsa *kûn* ma‘nâsına olur *güft* terk ile isti‘mâl olunsa *kerd* ma‘nâsına olur. Bâķisi bunlara kıyâs oluna. *Meyden* murâd ‘aşk ve tâ‘atdür, *şebden* murâd dünyâdur, *şem‘den* murâd ‘ömrdür. Murâd ğayra naşîhatdür ki kendüsine hitâb tariķiyle.

[GAZEL 66]

1.Beyt

عارف از پرتو می راز نهانی دانست

گوهر هر کس از این لعل توانی دانست

‘Ârif ez pertev-i mey râz-i nihânî dānist

Gevher-i herkes ezin la‘l tevānî⁴⁹ dānist

⁴⁸Gün ağardığı vakit seher horozu neden ağıt yaktığını biliyor musun? Yani sabah aynasında ömürden bir gece geçtiğini ve senin bî-haber olduğunu gösterdiler.

Mevlânâ Sürûrî demiş: ‘Ârif şarâb ziyâsından gizlû râz bildi. Her kimsenüñ gevherin bu la‘lden bilsün olur. Şarâbdan murâd [56b] ‘aşk-ı ilâhî ve sülûk-i tarîkatdûr ve anuñ ziyâsı anda hâşıl olan nûr ve ziyâ-i kalbdûr ve anuñ ile mükâşefe ve fetḥ ve müşâhede-i esrâr hâşıl olur. Sâlik olanların şânını muḥtelif ve isti‘dâdnı müteğayyiredûr ki ba‘zı ı edni teveccüh ile çok teraḳḳî ider ve ba‘zı ı mutavassıt ikmâl ve ba‘zı çok sa‘y ider feyz-i ḳalîl olur. Zîrâ feyzân-ı ilâhî cesbü’l isti‘dâddur. Lâcerem her kimsenüñ cevheri bu la‘lden ma‘lûm olur.

Beyt: Be cidd u cehd müyesser kocâ şûd vuşlat

Ki ḳurb-ı pâdişâhân cüz be sa‘y-i devlet nîst⁵⁰

Mevlânâ Şem‘î dir: Ârif-i billâh ‘aşk-ı ilâhînün pertevinden nihânî râz bildi. Herkesin aşl ve zâtını bu la‘lden bilmege ḳâdîrsün. Murâd budur ki eger ‘aşk-ı ilâhî taḥşîl eyleyesün anuñ sebebiyle ârif-i billâh gibi herkesin mâhiyetini idrâk itmege ḳâdir olursun. Bu mezkûr beytde şan‘at-ı iltifât vardur ḡaybdan ḥiṭâba.

2.Beyt

قدر مجموعه گل مرغ سحر داند بسی

که نه هر کو ورقی خواند معانی دانست

Ḳadr-i mecmû‘a-i gül murğ-i seḫer dâned besî

Ki ne her gû varaqî ḥvând ma‘ânî dânist

Mevlânâ Sürûrî demiş: Gül mecmû‘asınun ḳadrini bûlbûl bilür ancak ki her varaq okıyan ma‘ânî bilür degildür. Murâd budur ki kitâb-ı taşavvuf ḳadrini ‘âşık-ı şâdık bilür ancak ehl-i zâhir ve ‘ilm-i ‘âdet okıyan bilmez.

Beyt: Dîgerân ân ḥaṭṭ-ı ḥûb-i tu müşevveş dânen

Varaq-ı rûy-i tu ‘uşşâḳ nikû mî ḥvânen⁵¹

Mevlânâ Şem‘î dir: Gül mecmû‘asınun ḳadrini ancak bûlbûl bilür. Zîrâ nice kerre anı zâyî‘ eylemiş ve bulmuşdur. Zîrâ her kim ki o bir varaq okudı ma‘ânî bildi ne lafzı dânist

⁴⁹ Tevânî fi‘l-i muzari‘ muḥâtabdur. - Şem‘î

⁵⁰ Gayret ve çabayla vuslat nasıl müyesser olur? Padişahlara yakınlık ancak talihin çabasıyla mümkündür.

⁵¹ Başkaları senin güzel yazına karmaşık derler. Senin yüzünün sayfasını âşıklar iyi okur.

lafzına maşrifdür. Murād budur ki gül mecmû‘asınun ıadrını hemân bülbül bildi ki feyz-i vişâl ıadrını dağî tarîk-i ‘aşka sülûk idüp nice kerre ‘âlem-i baş ve nice kerre ‘âlem-i feyze düşen sâlik bilür.

3.Beyt

عرضه کردم دو جهان بر دل کار افتاده

بجز از عشق تو باقی همه فانی دانست

‘Arze kerdem dü cihân ber dil-i kâr üftâde

Be cüz ez ‘aşk-ı tu bâkî heme fânî dānist

Mevlânâ Sürûrî dimiş: ‘Arz eyledim iki cihânı iş düşmüş ve tecrübe etmiş gönle senün bâkî ‘aşkuñdan gayrı dükeli fânî bildi. Murād budur ki mücerrib umûr-kârdân olan ‘aşk-ı ilâhiden gayrı her ‘ameli fânî bilmek gerek.

Beyt: Cüz ‘aşk râ megüzîn çü dānî

El ömr-i fânî ve'l ‘aşk-ı bâkî⁵²

Mevlânâ Şem‘î dir: Kâr üftâde ıalbime iki cihânı ‘arz eyledim senün ‘aşkuñı bâkî ve senün ‘aşkundan gayrısını her ne var ise dükelini fânî bildi.

Beyt: Efsûn-i dil efsâne-i ‘ışkest veger ne

Bâkî be cemâlet ki füsûnest ü fesâne⁵³

Bu beytde ve beyt-i şânide hitâb Hudâyadur.

4.Beyt

سنگ و گل را کند از یمن نظر لعل و عقیق

هر که قدر نفس باد یمانی دانست

Seng ü gil râ küned ez yümn-i nazâr la‘l u ‘aķîķ

Her ki ıadr-i nefes-i bād-i yemānî⁵⁴ dānist

⁵² Eğer biliyorsan aşktan başkasını seçme. Ömür fani aşk bakidir.

⁵³ Gönün büyüü aşk efsanesidir. Güzelliğın dışıında ne varsa efsun ve efsanedir.

Taşı ve balçığı nazar bereketinden la‘l ve ‘aķīķ ider her kim ki bād-i yemānī nefesinūñ ķadrini bildi. Murād budur ki resūlallāh ‘aleyhişşalātü vesselām Yemen cānibinden Üveysü'l Karānī rāyiķasın deyüp *innī le ecīdu riķu‘r-raķmāni min ķibeli'l-Yemen*^{55,56} dir idi. Pes her kim ki ehlullāh rāyiķasın duyup ve anuñ ķadrini bilüp anlar gibi ehl-i feyz ola seng ve gil gibi saķt ve zulmānī olanı cevher-i girānmāye ider.

Beyt: Ger tu seng-i şaķrā vü mermer şevī

Çün be ehl-i dil resī cevher şevī⁵⁷

Mevlānā Şem‘ī dir: Seng ve gil nazar yümninden la‘l ve ‘aķīķ eyler. Her kim ki yemene⁵⁸ mensūb olan bāduñ nefesi ķadrini bildi. Pes bundan murād Üveys-i Karānī Hāzretidür ki resūl-i ekrem hāzreti şallallāhü ‘aleyh ü sellem anuñ haķķında buyurmuşlardır: *İnni le ecīdu riķu‘r-raķmāni min ķibeli'l-Yemen*. Līkin bunda evliyā murāddur. Hāşıl-ı ma‘nā budur ki her kim ki evliyānuñ nefesi ķadrini bildi ve anlarıñ hizmetini ihtiyār eyledi. ‘Āķıbet ol nefes ve hizmet sebebiyle ‘aşķ-ı ilāhiden müstefīd ve müstefīz olup seng ve gil meşābesinde haķīr olan kimseleri la‘l ve ‘aķīķ tabaķasına irişdürür. Ya‘nī ‘āsīleri maķbūl-i Hāķ itmege ķādir olur.

5.Beyt

آن شد اکنون که ز ابنای عوام اندیشم

محتسب نیز درین عیش نهانی دانست

Ān şüd eknūn ki zi ebnā-i ‘avām endīşem

Muķtesib nīz derin ‘ıyş-i nihānī dānist

⁵⁴ Yemānī yemen ma‘nāsınadır.

⁵⁵ Yemen tarafından Rahmān'ın kokusunu alıyorum. (Hadis-i Şerif)

⁵⁶ Aşl Yemen bir vilāyet ismidür. Bunda ism nisbī-gelür ve yemān gelü elfiyā-i sabıķdan ‘ivaz olur. İki cem‘ olmaz ammā sībūye demiş ba‘zılar yemānī dirler. Bunda ķāfiye ba‘zı kavli üzeredür. -Sürürī

⁵⁷ Eğer sahra taşı ve mermer (bile) olsan gönül ehline eriştiğinde cevher olursun.

Ol gitdi ki şimdi, ki şimdi ‘avām oğlanlarından guşşalanam muhtesib dahî bu ‘ayş-i nihānide bildi. Ya‘nî beni ‘aşk-ı ilāhîde olduğum bildi. Murād budur ki ihtiyār-i sülûkdan ve esrār-i ilāhîden zevkîm olup bu bâbda tekellüm idüp ammā ‘avāmül-nās kuşûr fehmlerinden baña sū‘-i zan ideler. Belki hücum ve gülüvv idüp zarar yetişdireler deyü vehm ider idim. Hâliyā muhtesib ve hâkim beni bu ahyār ve esrârda idüğim ve şûret-i mecâzda söyler kim esrār-i haqîkat idüğün bildi öyle olıcak ‘avām-i nâsdan ğam kalmadı.

Beyit: Ehl-i ‘ırz olmak gerek sırr-i maḳāl

Ḳadr u ḥālî bilmez illā ehl-i ḥāl

Ve eger sūāl olunursa yukaruda "çi çây-i muhtesib ve şîḡne pâdişeh dānist" demiş idi.[57a] andan bu anlanur idi ki kendünün aḥvālîni ancak muhtesib ve şîḡne bilmeyüp belki pâdişāh dahî bile. Bundan anlanur ki ancak muhtesib bile biz ideriz ehl-i kelāmı kendülerün maḳāmâtı ihtilâfı ile muhtelif olur. Bu kelām muhtesib bildüğü dâirede tekellümdür. Zîrâ tertîb-i dîvân şudûr-ı i‘tibārî ile degildür yâḡûd muhtesibden murād budur ki bunda cümle ehl-i ḥükm olanlara ‘ām ve şāmildür.

Mevlānā Şem‘î dir: Ol gitdi şimdi ki ‘avāmuñ ṭa‘n ve temeshurından ḥavf idem muhtesib dahî nihānide olan ḥālî bildi. Murād budur ki bu şûret-i mecâzda olan iş‘ârında vāḳı‘ olan kelimât-i haḳāyîḳ ve esrār idüğünü muhtesib bildi. Pes muhtesib ve ‘avāmdan ḥavf kılmadı ki ittifāḳ ile hücum idüp baña bir zarar irişdüreler ve ‘ayş-i nihāniden murād ‘ayş-i ilāhî olmak laṭîfdür.

6.Beyt

ای که از دفتر عشق ایت عقل آموزی

ترسم این نکته بتحقیق نتوانی دانست

Ey ki ez defter-i ‘aşk âyet-i ‘aḳl āmūzî

Tersem ĩn nûkte be taḥḳîḳ netüvānî dānist⁵⁹

⁵⁹ Dānist bunda dānisten ma‘nāsınadır. -Şem‘î

Ey kimse ki ‘aşk defterinden ‘aql âyetin öğrenürsen korkarın bu nükte’i taḥkîk bilmege kâdir olmayasın. Murâd budur ki ḥükemâ ve ‘uḳalâ ‘ilm-i ilâhî ve ilâhiyyâtdan edille-i ‘aḳliyye bilmege kâdir olmazlar.

Beyt: Ḥafî delîl-i ‘aql ile bilmek ba‘iddür

Kanğı delîl var ki aña men‘ u daḥl yok

Mevlânâ Şem‘î dir: Ey kimse ki ‘aql-ı ma‘âş defterinden ‘aşk-ı ilâhî âyetini öğrenmek istersen korkarın bu nükte’i ki murâd ‘aşk-ı ilâhîdür taḥkîk ile bilmegi bilmeyesün ve taḥşiline kâdir olmayasın. Murâd semere-i ‘aql-ı ma‘âş kibr ve ‘aceb ile ‘aşk-ı ilâhînün ḥuşûli müyesser olmaz dimekdür. Lafz-ı *âmûzî*den⁶⁰ irâdet ma‘nâsı muḳadderdür ki ansız ma‘nâ dürüst olmaz. Nitekim Bûstânîñ bu beytinde irâdet ma‘nâsı lâzımdur.

Beyt: Ve ger her çi bâşed murâdet ḥârî

Zi devrân besî nâ-murâdî berî⁶¹

7.Beyt

مى بياور كه ننازد بگل از باغ جهان

هر كه غارنگرى باد خزانى دانست

Mey biyâver ki nenâzed be gül ez bâğ-ı cihân

Her ki gâretgerî-i bād-ı ḥazânî dānist

Şarâb getür ki gönenmez gül ile cihân bâğından her kim ki ḥazân yelinüñ yağmâcılığını bildi. Murâd şarâbdan ‘aşk-ı ilâhî ve ‘ibâdetdür. ‘Âḳıl olan aña iştiğâl idüp ‘ömre i‘timâd etmez ki nâgâh bād-ı ecel esüp bād-ı ḥazân gibi gül-i ‘ömri fenâya vire.

Beyt: Çi hoş bâğîst bâğ-ı zindegânî

Ki eymen bûdî ez bād-ı ḥazânî⁶²

⁶⁰ Âmûzî fi‘l-i muzâri‘dür muḥâtabdur. -Şem‘î

⁶¹ Her ne kadar muradını sürsen de devrandan çokça talihsizlik götürürsün.

⁶² Ḥazânîde yâ nisbet içündür. -Şem‘î

Hayat bağı eğer hazan yelinden güvende olsa ne hoş bir bağıdır.

Nasıl güzel bir bağıdır ki ona kinaye vuran hazan rüzgarından emin olmuştur.

Mevlânâ Şem‘î dir: Mey getür ya‘nî ‘aşk ve tâ‘ate çalış zîrâ cihân bâğının güli ile fahr eylemez, her ki hâzâna mensûb bâduñ yağmâcılığını bildi. Murâd fenâsı muğarrer olan nesneye muhabbet etmek ma‘kûl degil idüğün iş‘ârdur bu vech dağî câ‘izdür. Şarâb getür nûş idelüm. Zîrâ cihân bâğının güli ile fahr eylemez. Zîrâ beğâsı yokdur bu vech üzere dağî meyden murâd ‘aşk-ı ilâhîdür.

8.Beyt

لطفش آسایش ما مصلحت وقت ندید

ورنه از جانب ما دل نگرانی دانست

Luṭfeş⁶³ âsâyiş-i mâ maşlaḥat-ı vaḳt nedîd

Verne ez cânib-i mâ dil-nigerânî dānist

Anuñ luṭfı bizim râḥatlığımızı maşlaḥat-ı vaḳt görmedi. Ya‘nî şimdiki vaḳtinde bize münâsib görmedi. Yoğsa bizim cânibimizden göñül ta‘alluḳın bildi ya‘nî bizim ‘âşık idüğimiz bildi. Murâd budur ki muḳtezâ-i ḥikmet-i ilâhîye bu imiş ki biz şimdi râḥat olmayup miḥnet tâ‘atde olup zemân-i ḳalîlde miḥnet sebebiyle ebedü'l-ebed râḥata vâşıl olavuz.

Beyt: Miḥnet beyâyed müddetî tâ rû nemâyed râḥatî

Her kû nedîde ḫulmetî der âb-ı ḥayvân key resed⁶⁴

Mevlânâ Şem‘î dir: Dilber bizim âsâyişimizi şimdiki vaḳt maşlaḥatı görmedi. Belki bir vaḳte dağî te’ḥîr eyledi. Yoğsa bizim cânibimizden olan intizâr ve meylimizi bildi. Dilberden murâd mürşiddür.

9.Beyt

حافظ این گوهر منظوم که از طبع انگيخت

اثر تربيت آصف ثانی دانست

Ḥâfız in gevher-i manzûm ki ez ṭab‘ engîḫt

⁶³ Nûsha farklılığı: Luṭfeş – Dilber

⁶⁴ Rahatlık yüz gösterene kadar bir müddet sıkıntı devam eder. Bir karanlık görmeyen kimse ab-ı hayata nasıl erişir?

Eşer-i terbiyet-i âşaf-ı şânî dānist

Hâfız bu gevher manzûmı ki ṭab‘dan kopardı âşaf-ı şânî terbiyeti eşerin bildi. Murād budur ki ehl-i fazl olan kendü fezâ’iline mağrūr olmayup fazl-i Hâk ve eşer-i ğayr bilmek gerek ve bunda tenbîh vardır ki vezîr olan ehl-i fazl terbiyetdür ‘âyet idüp şafâ-i hâtır virüp kendüsi daḥî memdûḥ lisân-i kalem ve mezkûr efvâh'em ola.

Mevlânâ Şem‘î dir: Hâfız bu manzûm gevheri ki murād şî‘ridür ki ṭab‘ından zuhûra getürdi. Ya‘nî zâde-i ṭab‘ıdur âşaf-ı şânînin terbiyetinün eşeri bildi. Murād budur ki ğazelün zuhûrına vezîrün iltifâtı sebeb oldu dimekdür. Nazm dizmek, manzûm ism-i mef‘ûldür dizilmiş ma‘nâsınadır.

[GAZEL 67]

1.Beyt

حسنه به اتفاق ملاحه جهان گرفت

آرى به اتفاق جهان مىتوان گرفت

Hüsnet be ittifâk-ı melâḥat cihân girift

Ârî be ittifâk⁶⁵ cihân mîtevân girift⁶⁶

Mevlânâ Sürûî dimiş: Senün ḥüsnün melâḥat ve leṭâfet ittifâkı ile cihânı dutdı belî ittifâk ile cihân dutmak olur. Murād budur ki *ve te‘âvenü 'ale'l-birri ve't-takvâ*⁶⁷ ḥasebince ehl-i şalâḥ ittifâk idüp cihân-i âhireti dutarlar ve havâs-ı bedeniyye ve kuvây-ı rûḥâniyye ittifâk idicek devlet-i dâreyn dutarlar.

Mevlânâ Şem‘î dir: Senün ḥüsnün melâḥat ittifâkıyla cihânı dutdı. Belî ittifâk ile cihânı tutmak mümkündür.[57b] Hıṭâb mürşidedür ki ḥüsn ve melâḥat ma‘nevî şâhibidür.

2.Beyt

افشای راز خلوت ما خواست کرد شمع

⁶⁵ Mısrâ‘-y1 şânîde olan ittifâk muzâf degildür. -Şem‘î

⁶⁶ Mısrâ‘-y1 şânîde girift giriften ma‘nâsınadır. - Sürûî

⁶⁷ Maide,2: İyilik ve takva(Allah’a karşı gelmekten sakınma) üzere yardımlaşın.

شکر خدا که سر دلش در زبان گرفت

İfşâ-i rāz-i ḥalvet-i mā ḥ^vāst kerd şem^ç

Şükr-i Hudā ki sırr-i dileş der zebān girift

Ḥ^vāst ve kerd lafzlarının fā^ç ili şem'dür 'alā sebīlū't-tenāzu^ç ya^ç nī bizim ḥalvetimiz sırrını açmak diledi şem^ç şükr-i ilāhiyye ki gönlünün sırrını dilinden dutdı. Ya^ç nī ḥazret-i Hudā lisān-i nuṭṭ virmedi. Murād budur ki biz gicelerde ḥalvetde etdiğimiz 'ibādeti ḥalkdan ketm ider idik. Şem^ç den ğayrı kimse muṭṭalı^ç degil idi ve ol ifşâ-i rāz ide dirdik Ḥaḳ te^ç ālā ḥazreti söyletmedi ki iḥbār-i meşāyiḥdendür. *Lābūd men kitmānū't-tā'ati iz bihā tercū'n-necāt.*

Beyt: Çünān ki ma^ç şiyet-i ḥ^vīş mīkūnī tu nihān

Bekün 'ibādet u tāt at hemçünin pinhān⁶⁸

Mevlānā Şem^ç ī dir: Şem^ç ḥalvetīlerün rāzını keşf eylemek istedi. Hudāya şükr olsun ki anuñ ḳalbiniñ sırrını zebānında tutdı. Murād āteş-i 'aşḳ zebānını yakdı söyletmedi demekdür.

3.Beyt

می خواست گل که دم زند از رنگ و بوی تو

از غیرت صبا سخنش در دهان گرفت

Miḥ^vāst gül ki dem zened ez reng u būy-i tū

Ez ğayret-i şabā sūḥaneş der dehān girift

Diledi gül ki nefes ura ya^ç nī söyleye senün reng ve būyından, şabā ğayretinden anuñ sözini ağızda dutdı. Ya^ç nī seḥer yelinün bürüdeti ağız açdırmadı ki gül açılmadı. Murād budur ki ifşâ-i sırr-i yār münhādur müfşī belāya müntehādur.

Beyt: İfşâ-i sırr-i yār günāh-i 'aẓīmdür

Manşūrī ol günāhla berdār etdiler

Mevlānā Şem^ç ī dir: Gül istedi ki dostuñ reng ve būyında dem ura. Ya^ç nī kendüsini dostu teşbīḥ eyleye ğayretinden şabā anuñ nefesini ağızda tutdı aṣlā söyletmedi.

⁶⁸Günahı nasıl gizli yapıyorsan ibadet ve taati de öylece gizli yap.

4.Beyt

زین آتش نهفته که در سینهء منست

خورشید شعله ایست که در آسمان گرفت

Zîn âteş-i nihüfte ki der sîne-i menest

Hûrşîd şu' leîst ki der âsumân girift

Bu gizlü âteşden ki benim sînemdedür güneş bir şu' ledür ki âsumânda dutdı ki hadîş-i kudsi mûcibince ki *Lâ yese'unî arzî velâ semâi velâkin yese'unî kalbu 'abdiye'l-mü'mini't-takiyyü'n-nakiyyü'l-verâ*⁶⁹, kalb-i mü'min-i müttakî 'arşü'l-a'zamdan a'zamdur ki ma'arr-ı ilâhî ve ma'hal-i âteş-i şevkdür ki âfitâb-i 'âlem-tâb andan bir şu' ledür.

Beyt: Âfitâba nûr-i mihr-i haqdan irür şevk-i tâb

Zâhir olmaz zerre zirâ doğmayınca âfitâb

Mevlânâ Şem'î dir: Bu ma'fî âteşden⁷⁰ ki benim sînemdedür hûrşîd bir şu' ledür ki âsumânda tutdı ve zâhir oldı.

5.Beyt

آسوده بر کنار چو پرگار می‌شدم

دوران چو نقطه عاقبتم در میان گرفت

Âsûde ber kenâr çü pergâr mişûdem

Devrân çü nokta 'âkıbetem der miyân girift

Diñelmiş kenârda pergâr gibi idim. Devrân nokta gibi beni 'âkıbet ortada dutdı. Murâd budur ki dünyâ dar'ül-mihnetdür. Bunda râhat istemeyüp mihnete şabr idüp dâr-i âhiretde râhata vüşûl için sa'y etmek gerek.

Beyt: Nâ bürde renc genc müyesser nemişevd

Müzd ân girift cân birâder ki kâr kerd⁷¹

⁶⁹ Ben yere ve göğe sığmam ama mümin kulumun kalbine sığarım. (Hadis-i Kudsi)

⁷⁰ Âteşden murâd 'aşqdur. -Şem'î

Mevlânâ Şem‘î dir: Kenârda pergâr gibi âsûde oldum ya‘nî âsûde idüm. Devrân beni ‘âkıbet nokta gibi ortada tutdı. Devrân temâm yerindedür.

6.Beyt

آن روز عشق ساغر می خرمم بسوخت

کآتش ز عکس عارض ساقی در آن گرفت

Ân rûz ‘aşq-ı sâğar-ı mey hırmenem besûht

K'âteş zi ‘aks-i ‘ârız-i sâķî der ân girift

Ol gün şarâb kıadehi ‘aşkı harmanım yakdı ki âteş sâķî yüzi ‘aksinden ol sâğarda dutdı.

Mevlânâ Şem‘î dir: Mey sâğarınûñ şevķi benim harmanımı ol gün yakdı ki sâķînûñ ‘ârızı ‘aksinden ki sâķî-i ezelûñ anda tecellisini gördüm. Sâķîden murâd bunda bârî te‘âlâdur.

7.Beyt

خواهم شدن بکوی مغان آستین فشان

زین فتنها که دامن آخر زمان گرفت

H‘âhem şüden⁷² be kūy-i muğân âstîn-feşân

Zîn fitnehâ ki dâmen-i âhîr-zemân girift

Gitmek dilerin muğân maħallesine yeñ silkeriñ ya‘nî isti‘câl ile bu fitnelerden ki âhîr-zemân etegin dutdı. Murâd budur ki fitne-i nefis ve şeytândan ve mâl ve manşıbdan ve fitne-i ihtilâf-ı ‘avâmdan me‘men zâviye ve gûşe-i ‘uzletdür. Pes gûşe-i ferâğat ihtiyâr etmek âhşen-i ahvâldür.

Rubâ‘î: Her lezzetî ki hest be ‘âlem çeşîde gîr

Her mülketî ki hest der afâķ dîde gîr

Mülk-i Sikender ü zer-i Qarûn u ‘ömr-i Nûh

În her se kes nedîde velîkin tu dîde gîr⁷³

⁷¹ Sıkıntı çekmeden hazine elde edemezsin. Ey canım kardeşim, ücreti çalışan alır.

⁷² Şüden bunda reften ma‘nâsınadır. -Sürûî

Mevlânâ Şem‘î dir: Muğlar maḥallesine âstîn-feşân gitmek isterim bu fitnelerden ki âḥir-zemân etegini tutdı. Ya‘nî bu zemânda zâhir olan fitnelerden ḥalâş bulmak için mürşidlerüñ ḥuzûrına varıp ‘aşk ve tã‘ate sa‘y ve kûşîş etmek isterim. Muğândan murâd mürşidlerdür. Âstîn-feşân yeñ silkerek ma‘nâsınadur lîkin bunda isti‘câlden kinâyettür.

8.Beyt

می خور که هر که آخر کار جهان بدید

از غم سبک برآمد و رطل گران گرفت

Mey ḥor ki her ki âḥîr-i kâr-i cihân bedîd

Ez ğam sebük ber âmed ü rıtl-ı girân girift

Şarâb iç ki her kim ki cihânun âḥîr-i kârın gördi[58a]ğamdan yeyni geldi ve ağır rıtl dutdı. Rıtl bir buçuk batmân ya‘nî yüz otuz dirhem miqdâruna dirler. Bunda büyük kadeḥ murâd olunur. Ya‘nî keyfiyyet-i ‘aşk-ı ilâhî ile mütekeyyîf olup ğam-ı cihândan ḥalâş olmakdur.

Mevlânâ Şem‘î dir: Şarâb iç zîrâ her kim ki kâr-i cihânun ‘âḳıbetini gördi ki fenâ muḳarrerdür ğamdan sebük geldi ve rıtl-ı girân tutdı. Murâd dünyâ sevdâsı ğamından fâriğ olup ‘aşk ve tã‘ate sa‘y eyledi dimekdür. Mey ḥor ‘aşka sa‘y eyle ma‘nâsınadur. Rıtl-ı girândan murâd ‘aşk ve tã‘ate ziyâde kûşîşdür. Rıtl nısf-ı men ve men batman ma‘nâsınadur. Lüğatde sebük yeyni girân ağır ma‘nâsınadur.

9.Beyt

بر برگ گل به خون شقایق نوشته اند

کان کس که پخته شد می چون ارغوان گرفت

Ber berg-i gül be ḥûn-ı şakâyık nüvişteend

K'ankes ki puhte şüd mey-i çün erguvân girift

⁷³ Âlemde var olan her lezzeti tattın tut. Ufuklardaki her memleketi gördün tut. İskender'in mülkü, Kârûn'un altını ve Nûh'un ömrü... Bu üçünü kimse görmedi lâkin sen gördün tut.

Gül yaprağı üzere şakāyık kanı ile yazılmışdur ki ol kimse ki puhte oldu erguvān gibi şarāb dutdı. Murād budur ki bu renklerin beķası yokdur. Pes ‘āqıl ve puhte olan zehārif dünyāya rağbet etmeyüp şarāb-ı ‘aşq-ı ilāhī ki ‘ibādetdür, anuñ nūşına iştiğāl ider.

Beyt: Hām hāli kār-i dünyā kılmadur

Puhte hāli kār-i ‘uķbā kılmadur

Mevlānā Şem‘ī dir: Berg-i gül üzere hūn-i şakāyık ile yazmışlardur ki ol kimse ki sülūkda puhte ve kāmīl oldu erguvān gibi kırmızı şarāb tutdı. Ya‘nī nūş eyledi. Meyden murād ‘aşq-ı ilāhīdür. Mısrā‘-yı evvel iddi‘āīdür ve nüvişte olan mısrā‘-yı şānīdür.

10.Beyt

می ده بجام زر که صباح صبوحيان

چون پادشه بتیغ زر افشان جهان گرفت

Mey dih be cām-ı zer ki şabāh-ı şabūhiyān

Çün pādişeh be tiğ-i zer-efşān cihān girift

Şarāb vir altun ķadeh ile ki şabūhīler şabāhı pādişāh gibi altun şāhibi kılıc ile cihān dutdı. Murād altun ķadehden ķalb-i hālişdür. Lācerem ķalb-i şāfīden hubb-i ilāhī ilgā olunmak, galb gulūb-i seher-hīz olup ‘ibādet etmek gerek ki bunların du‘āları müstecāp olup cihāngīr olurlar.

Beyt: ‘Aleş-şabāh ki merdüm be kār u bār revend

Belā-keşān-i muhabbet be-kūy-i yār revend⁷⁴

Mevlānā Şem‘ī dir: Cām-ı zerle şarāb vir zīrā şabāh vaktinde şarāb nūş idicilerin şabūhı cihān tutdı. Pādişāh zer-efşān tiğla cihān tutduğı gibi. Şabūh şabāh vakti içilen şarābdur. Bunda ol vaktde olan ‘aşq ve tātīdür. Şabūhiyāndan murād evliyāullāhdur ki seher-hīzlerdür.

11.Beyt

حافظ چو آب لطف ز نظم تو می چکد

⁷⁴İnsanlar sabah vakti işine gücüne gider. Muhabbet belasını çekenler yarin mahallesine gider.

حاسد چگونه نکته تواند بر آن گرفت

Hâfız çü âb-ı luṭf zi naẓm-ı tu miçeked

Hâsid çigûne nükte tevâned ber ân girift

Ey Hâfız çün luṭf suyu senûñ naẓmuñdan ṭamlar. Ḥasûd nice ḳâdir olur anuñ üzerine nükte dutmağa

Mevlânâ Şem‘î dir: Ey Hâfız çünki senûñ naẓmuñdan âb-ı ḥayât ṭamar. Hâsid anuñ üzere nükte tutmak nice ḳâdir olur. Nükte bunda ‘aceb ma‘nâsnadur. Ba‘zı nüsaḥda maḥlaş beyti böyle vâkı‘ olmuş.

12.Beyt

فرصت نکره فتنه چو در عالم افتاده

حافظ بجام می زد و از غم کنار گرفت

Furşat niger ki fitne çü der ‘âlem üftâde

Hâfız becâm-ı mey zed u ez ğam kenâr girift

Furşatı gör ki fitne çün ‘âleme düşdi. Hâfız şarâb ḳadeḥine dokındı kenâr dutdu. Ba‘zı nüsaḥda *furşat megerd* ki vâkı‘ olmuş megerdiden lafzından nehydür fırsatı döndürme demek olur. Murâd budur ki eyyâm-i fitne ve fetretten mescid ve ḥânḳâhda şarâb-ı ‘aşḳ-ı ilâhî nüşına meşġûl olup ya‘nî ‘ibâdetde olan emîn olup ğamdan kenârda olur.

Mevlânâ Şem‘î dir: Fırşat gözet ‘âkııl ol zîrâ çünki ‘âleme fitne düşdi. Hâfız kendüsini cām-ı meye urdı ve ğamdan kenâr tutdı. Murâd ‘aşḳ ve ‘ibâdete meşġûl olup dünyānuñ ğam ve fitnesinden ḥalâş buldı dimekdür. Ba‘zı kimesne mışrâ‘-yı şâninüñ ma‘nâsı böyle virür: Hâfız cām ile şarâb içdi ve ğamdan kenâr tutdı. Bu vech üzere cām muzâf olmaz ammâ vech-i evvel evlâdur.

[GAZEL 68]

1.Beyt

ساقی بیا که یار ز رخ پرده برگرفت

کار چراغ خلوتیان باز درگرفت

Sākī biyā ki yār zi ruḥ perde bergirift

Kār-i çerāğ-ı ḥalvetiyan bāz dergirift

Mevlānā Sūrūrī dimiş: Ey sākī gel ki yār yañağından perde getürdi ve qaldırdı ḥalvetilerün çerāğı işi gerü tiz gitdi ya' nî yandı. Murād zuhūr ve tecellidür. Ol zemānda ehl-i ḥalvet olanların çerāğı kalbi nûrlanur. Şevk viricek turāib 'ibâdet idicek maḥalli olur.

Mevlānā Şem'î dir: Ey sākī⁷⁵ gel ki yār yüzinden perdeyi ref' eyledi. Ḥalvetilerin çerāğın işini gerü tutdı. Murād cānān-i ezel 'arz-i cemāl idüp gūşe-nişin olan 'uşşâkı çerāğdan müstağnî eyledi demekdür. Sākiden murād mürşiddür. Yārdan murād Ḥudādur. Yine bu dīvānda[58b]bu ma' nâyı müş' irdür.

Beyt: Gū şem' meyārîd der in cem' ki imşeb

Der meclis-i mā mäh-i ruḥ-i yār temāmešt⁷⁶

Bu beytde dostdan murād Ḥudā olmak rüşendür ve mürşid murād olunmak câ' izdür.

2.Beyt

آن شمع سرگرفته دگر چهره بر فروخت

وین پیر سالخورده جوانی ز سر گرفت

Ān şem' -i ser girifte diger çehre berferuht

Vîn pîr-i sālhorde cevānî zi ser girift

Ol başı dutulmuş ya' nî söyündürülmüş şem' daḥî ve gerü yüzi yalıñlandırdı ve bu yıl yemiş ya' nî çok yaşamış pîr yigitliği başdan dutdı. Ya' nî gerü tâze yigid oldu. Murād budur kalb ki nûrna intifā gelmiş idi gerü nûrlandı ve sâlik olan pîr rağbet-i 'ibâdet ve neşât-ı tâ' at ile cevān olup tâzelendi.

Mevlānā Şem'î dir: Ol 'uşşâkıdan ferâgat eylemiş dilber gerü 'arz-i cemāl itdi ve bu yaşlu pîr anuñ cemālî şevkından cevānlığı başdan tutdı. Murād müşāhede-i cānān sebebiyle

⁷⁵ Ey sākī taḥdîrindedür. -Şem'î

⁷⁶Söyle, bu toplantıda mum getirmeyin. Zira bu gece meclisimizde yarin yüzü (dolunay gibi) hazırdır.

hâşıl olan şevk ve hâletın iş‘ardur. Çehre berferūht ‘arz-i cemāl etdi dimekdür. Ser girifte şem‘e nisbet hūb vākı‘ olmuşdur.

3.Beyt

آن عشوه داد عشق که تقوی ز راه برفت

وان لطف کرد دوست که دشمن حذر گرفت

Ān ‘işve dād ‘aşk ki taqvā zi rāh bereft

Vān luṭf kerd dūst ki düşmen ḥazer girift

Ol ‘işve virdi ki taqvā yolından gitdi. Ol luṭf eyledi dūst ki düşmen ḥazer tutdı. Murād budur ki ‘aşk-ı ilāhī şol cezbe saldı ki zāhid-i huşk ‘āşık meşreb oldu ve ehl-i zāhir sālīk-i tarīkat oldu ve dost ol kadar izhār-ı sıyānet eyledi ki şeytān bizden ḥazer idüp ašlā yanımızdan me‘yūs oldu.

Beyt: Mūcib-i kurbettest cezbe-i dūst

Hırz u hısn-ı ḥaşīn u ‘işmet-i dūst⁷⁷

Mevlānā Şem‘ī dir: Ol ‘işve eyledi ‘aşk ki taqvā yolından gitdi ve ol luṭf eyledi. Dost ki düşmen ḥazer tutdı. Dūstdan murād Hudā-yi ‘azze ve celledür ve düşmenden murād şeytāndur. Taqvā yoldan gitdi demek ya‘nī ehl-i taqvā ‘aşk sırlarından bir nice sır fehmi etmek ile taqvāyı terk idüp rāh-i ‘aşka sālīk oldılar dimekdür. Bu ma‘nā daḥī hūbdur ‘uşşākuñ ba‘zı ef‘ālī ehl-i taqvāyı gāfil eyledi ki anlarıñ ḥaqqında nā-ma‘kūl zann idüp nicesinin helākına fetvā virdiler. ‘Aşk taqvāya gālib oldu ma‘nāsına daḥī cā’izdür. Ba‘zı dīvānda bu beytiñ mışrā‘-yı evveli böyle vākı‘ olmuşdur. *Ān cilve kerd yār ki müftī zi reh bereft* ya‘nī ol cilveyi eyledi yār ki müftī yoldan gitdi.

4.Beyt

زنهارازین عبارت شیرین و دل فریب

گویی که پسته تو سخن در شکر گرفت

Zinhār ez īn ‘ibāret-i şīrīn-i dil-firīb

⁷⁷Dost coşkusu köy yardımcısıdır. O dostlar ḥariz ve ḥasan ve ḥaşīn ve işmettir.

Gūyī ki piste-i tu sūḥan der şeker girift

Şakın bu tatlu ve gönül aldıcı ‘ibâretten ya‘nî bu hıfz idüp tâ ehle şarf eyleme ki âna senün pisten ya‘nî ağzuñ sözi şekerde dutdı. Ya‘nî şeker ile kaplandı. Murâd budur ki esrâr-i ilâhiye ‘azîz ve şerîfdür anı tâ ehlden setr kıl ve ikşâr idüp bî-kadr kılma.

Mevlânâ Şem‘î dir: Zinhâr senün bu şîrîn ve dil firîb sözüñden diyesün ki senün dehânuñ sözi şekerde tutdı. Murâd ‘uşşâkı firîfte ve mağrûr etmek için zâhirâ anlara laţîf ve şîrîn söyledüğü dimekdür. Bu ma‘nâ daḥî laţîfdür bu i‘tibâr üzere Hâfız kendüsine ḥitâb idüp ıder: Zinhâr bu esrâr-i ilâhiyye ile âmiḥte olmuş şîrîn ve dil-firîb şi‘riñden ki tâ ehle fâş etmeyesün güyâ senün dehânuñ sözini şekere baturdı ki böyle laţîf ve şîrîndür. Haḳîkatde sözini şekere teşbîh etmiş olur.

5.Beyt

بارغمی که خاطر ما خسته کرده بود

عیسی دمی خدا بفرستاد و برگرفت

Bâr-ı ğamî ki ḥâţır-ı mâ ḥaste kerde bûd

‘İsî demî Ĥudâ befîristâd u bergirift

Bir ğam yüki ki bizim ḥâţırımız ḥaste etmiş idi. Bir ‘İsî nefes gönderdi Ḥaḳ te‘âlâ ki ol ğamı götürdi ve ḳaldırdı. Murâd ğamdan vüṣûl-i Ḥaḳdur ve ‘İsî nefesden murâd mürşid-i kāmildür.

Mevlânâ Şem‘î dir: Şol ğam yüki bizim ḥâţırımızı mecrûḥ eylemişdi. Ḥaḳ te‘âlâ ḥazreti bir ‘İsî nefes gönderdi ve ğam yükini ḳaldırdı. Ğamdan murâd ğam-ı vişâl olmak evlâdur. ‘İsî nefesden murâd mürşiddür ki vişâl-i Ḥaḳḳa vesîle olup anı ğamdan ḥalâş eyledi. Ğamdan murâd ğam-ı dünyâ daḥî olmak iḥmâldür ki ma‘nâ böyle olur. Mürşid ‘aşḳ-ı ilâhî ile ḳalbimden dünyânuñ ğamı ve miḥnetini izâle eyledi.

6.Beyt

هر سروقد که برمه و خور حسن می فروخت

چون تو در امدی پی کار دگرگرفت

Her serv-ḳadd ki ber meh u ḥūr⁷⁸ ḥüsn mîfürûht

Çün tu der âmedî pey-i kâr-i diger girift

Her serv ḳâmet ki aya ve güneşe ḥüsn satar idi çün sen içerü geldün ğayrı iş ardın dutdı
ya‘nî ḥüsn satmağı terk etdi. Murâd budur ki her ḥüsn cemâl-i ilâhî zuhûr idicek mahv olur.

Beyt: Gün [gibi] idelden berü ol mâh zuhûr[ı]⁷⁹

Meh-pârelerün zerre kadar ḳalmadı nûr

Mevlânâ Şem‘î dir: Her serv ḳadd maḥbûb ki mâh ve âfitâb üzere ḥüsn satardı. Çünkü sen geldün her [59a] birisi bir ğayrı iş ardını tutdı. Ya‘nî da‘vâdan ferâğat eylediler bundan murâd mürşiddür ki sâir mürşidler anuñ ḳatında irşâd da‘vâsın etmege ḳâdir olmadılar.

7.Beyt

زین قصه هفت گنبد افلاک پرصداست

کوته نظر ببین که سخن مختصر گرفت

Zîn kışşa heft günbed-i eflâk pür şadâst

Kûteh nazar bebîn ki sühan muhtaşar girift

Bu kışşa-i ‘aşḳdan eflâkuñ yedi ḳubbesi sadâ ile toludur. Nazarı kısa olanı gör ki sözi muhtaşar dutdı.

Rubâ‘î: Sühan be nezd-i sühandân be-zer güvâr büved

Ez âsmân sühan âmed sühan ne ḥ‘âr büved

Sühan çü nîk negûyî hezâr nîst yekî

Sühan çü nîk begûyî yekî hezâr büved⁸⁰

Murâd budur ki ‘aşḳ-ı ilâhî ve anı beyân a‘lâ ve bülend mertebedür ammâ nazarı ḳaşır olanlar bunı ednâ ve ḳalîl dutarlar.

⁷⁸ Ḥūr âfitâb ma‘nâsınadır. -Şem‘î

⁷⁹ Vezin ve anlam esas alınarak Sürûrî şerhine göre düzeltildi. (Sürûrî 59a)

⁸⁰ Söz ehlinin yanında söz altınla tartılır. Gökten söz geldi: Sözün mertebesi alçak olmaz. İyi söz söylemezsen, bini bir etmez. Sözü iyi söylersen biri bin eder.

Mevlânâ Şem‘î dir: Bu kışşadan⁸¹ eflâkuñ yedi kıbbesi pür sadâdur. Kûteh nazarı gör ki sözi muhtaşar ve bî-i‘tibâr tutdı. Halbûki sözden laţîf bir nesne yokdur. Zîrâ on sekiz biñ ‘âlem sözden zühûr bulmuşdur ki ol "kûn"dür ve âsmândan zemîne söz nâzil olmuşdur ve insânunñ hayvânâtdan imtiyâzı sözledür. Murâd budur ki ba‘zı kimse kendünün şi‘rine iltifât ve i‘tibâr etmişlerdür. Hâfız dağî anlara bu vechle cevâb vermişdür.

8.Beyt

حافظ تو این دعا ز که آموختی که بخت

تعویذ کرد شعر ترا و بزر گرفت

Hâfız tu in du‘â zi ki âmûhtî ki baht

Ta‘vîz kerd şi‘r-i tu râ vü be zer girift

Ey Hâfız sen bu du‘âyı kimden öğrendün ki baht⁸² hamâyil ve bâzû-bend eyledi, senün şi‘riñi ve altun ile dutdı ya‘nî altun zarf içine kodı. Murâd kelâmuñ ihbâr-i haqîkat ve esrâr-i tarîkat idüğün beyân ve ehl-i baht ve yâr olan anı hırz-ı cân kıldığın zîkr ider.

Mevlânâ Şem‘î dir: Ey Hâfız sen bu du‘âyı kimden öğrendün ki ehl-i baht senün şi‘rün hamâyil eyledi ve altun kapladı. Bu söz dîvânına göredür ki laţîf haţla yazdırıp cedvel ve levha cildini altunla zînet etdirirler. Huşuşan ‘acem tâ‘ifesinün ol zere ğarķ olmuş zîbâ cildleri ki Hâfızın bu sözüne temâm müvâfıkdur. Ta‘vîzden murâd hamâyil gibi yanlarında getürdikleridür. Ta‘vîz zâl mecmû‘a ile hamâyil ma‘nâsınadır lîkin ‘acemler dâl-i mühmele ile okurlar.

[GAZEL 69]

1.Beyt

بلبلی برگ گلی خوش رنگ در منقار داشت

و اندر آن برگ و نوا خوش ناله‌های زار داشت

Bülbülî berg-i gülî hoş reng der minķâr dâşt

⁸¹ Kışşadan murâd sözdür nitekim mışrâ‘-yı şânî anı mübeyyindür. -Şem‘î

⁸² Ba‘zı nüsağda baht yerine yâr vâķı‘ olmuş mihr taķdîr-i merhûndur. -Sürürî

Venderân berg u nevâ hoş nâlehâ-i zâr⁸³ dâşt

Mevlânâ Sürûrî demiş: Bir bülbül bir hoş reng gül yaprağın burnında dutmuş idi. Ol âzıqda ve ni‘ metde hoş zâr kimse nâleleri var idi.

Mevlânâ Şem‘î dir: Bir bülbül laţîf reŋglü bir gül yaprağını minķârında tutdı ve ol zevķ ve refâhiyyetde ki murâd vişâl degildür hoş zâr nâleler tutdı. Berg yaprak ve ķudret ve azıķ ve meyl ve muħabbet ma‘nâsına gelür. Bunda zevķ ile tefsîr olundu ki ķudretüñ ma‘nâ-yi lâzimiyyesidür. Nevâ bunda refâhiyyet ve huzûr ma‘nâsınadır. Minķâr kuş burnıdır.

2.Beyt

گفتش در عین وصلی ناله و فریاد چیست

گفت ما را جلوهء معشوق در این کارداشت

Güftemeş der ‘ayn-ı vaşlî nâle vü feryâd çîst

Güft mâ râ cılve-i ma‘şûķ der ĩn ķâr dâşt

Didim ol bülbüle ‘ayn-ı vaşldasın nâle ve feryâd nedir? Didi bizi ma‘şûķ salınması ve nâzı bu işde dutdı. Murâd bülbüldeñ sâlik-i ‘âşıkđur ve berg-i gülden murâd vüşûl-i ilallâhdan hâşıl olan hişşedür. Lâcerem bir ‘âşık-ı vâşıl iken nâlân kimsenüñ hoş nâlelerin ider idi. Pes sū‘âl vârid oldu ki ‘âşık-ı vâşılđa bu nâle ve feryâd nedir? Ol ‘âşık şavbından cevâb-ı şavâb oldur ki ta‘azzüz ve kibriyâ-i hâzret-i te‘âlâ ‘âşıkı vâşıl iken daħı nâlân ider.

Қıt‘â: ‘Âşık-ı vâşıl nola feryâd u nâle eylese

Şîve-i ma‘şûķ-ı fettân ‘âşıkı nalân ider

Yâre vâşılı egerçi havf-ı hier u fikr u ķahr

Gözlerin giryân eyler bağrını büryân ider

Mevlânâ Şem‘î dir: Bülbüle eyitdim ‘ayn-ı vaşldı bu nâle ve feryâd nedir? Bülbül lisân-i hâlde baña cevâb virüp eyitdi ma‘şûķuñ şîvesi bizi bu işde ve evliyâ gibi ki tã‘at ve ‘ibâdetden hâlî olmazlar. Hâbîb-i ekrem Hâzreti şâhib-i tâc *le ‘amruke*⁸⁴ ve ķabâ-i *levlake*

⁸³ Zâr nâle ma‘nâsınadır, inleyici demekdir. -Sürûrî

⁸⁴ Hier,72: Senin hayatına and olsun ki.

*levlak lema halaktül eflak*⁸⁵ iken gicelerle nemâzda ayak üzere çok turmakdan ayakları şişdi hem küfre elinden nice belâlar görmüş idi ve hadîş-i şerîfde vardır: *Eşedd'en-nâsi belâen el-enbiyâu sümme'l-evliyâu sümme'l-emselü fe'l-emselü*.⁸⁶

3.Beyt

یار اگر ننشست با ما نیست جای اعتراض

پادشاه کامران بود از گدایان عار داشت

Yâr eger nenşest bâ mâ nîst cāy-i i' tirāz

Pādişāh-ı kāmran būd ez gedāyān 'ār dāşt

Yâr eger bizimle oturmadıysa i'tirāz [59b] yeri degildür. Pādişāh-ı kāmrandur, gedâlardan 'ār dutdı. Murād bundan 'azamet ve kibriyâ-i Hazret-i Hudâyı beyândur.

Beyt: Ārzū-i şohbet-i şeh nîst ez de'b-i gedā

Yek nazar ez şāh ger bâşed gedāyānrâ besest⁸⁷

Mevlânâ Şem'î dir: Yâr eger bizimle oturmadıysa i'tirāz yeri degildür. Kāmran ve müstağnî pādişāh idi gedâlardan 'ār tutdı. Murād Hâk te'âlâ hazretinüñ şıfat-ı istiğnâsını beyândur ki cemî' âlem anuñ gedâsıdır.

4.Beyt

درنمی گیرد نیاز و ناز ما با حسن دوست

حرم ان کز نازنینان بخت برخوردار داشت

Der nemîğîred⁸⁸ niyâz u nâz-i mâ bâ hüsni-i dūst

Hürrem ân kez nâzeninân baht-ı berhordâr dāşt

⁸⁵Sen olmasaydın 'âlemleri yaratmazdım.(Hadis-i Şerif)

⁸⁶Bela yönünden insanların en şiddetlisi, Nebilerdir! Sonra evliyalara, sonra rütbece en üstün olanlardır! (Hadis-i Şerif)

⁸⁷Şehin sohbetinin arzusu kölenin adetinden değil şâhdan bir bakış kölelere yeter.

⁸⁸Der nemîğîred te'sîr eylemez ma'nâsınadır.- Şem'î

Eşer etmez bizim niyâz ve nâzımız düst hüsnüne hürrem ol kimse ki nâzenîlerden naşîblü baht dutdı. Murâd budur ki bizim niyâz ve i'tirâzımız ol hâzretten te'sîr lâyıķ degildür. Meger Hâzret-i Hudâ faẓl-i rahmetinden 'inâyet ide.

Mevlânâ Şem'î dir: Bizim nâz ve niyâzımız düstüñ hüsnüne te'sîre etmez. Hürrem ü sa'âdet-mend ol kimse ki nâzenîlerden fâ'idelenici baht tutdı. Yâr ve dostdan murâd Hudâ-yi 'azze ve celledür. Nâzenînândan murâd esmâullâhdur hâşıl-ı ma'nâ budur ki zihî sa'âdet ol nîk bahte ki maķbûl-i Haķ olup dîdâr-i şerîfiyle mütemetti' ola ki bizim bu hâle ne nâz ve ne niyâzla irişdük.

5.Beyt

خیز تا بر کلک آن نقاش جان افشان کنیم

کین همه نقش عجب در گردش پرگار داشت

Hîz tâ ber kilk-i ân naķķâş cân efşân künîm

Kîn heme naķş-ı 'aceb der gerdiş-i pergâr dâşt

Ķalk yukaru tâ ki ol naķķâşuñ ķalemi üzere cân saçalım ki bu denlü 'aceb naķşı pergâr dönüşünden dutdı. Ya'nî bu denlü nuķûş-ı 'acîbe naķş etdi. Murâd 'acâyib-i şun'-ı Haķķa istihsândur ki hüvallahü'l-hâliku'l-bâriu'l-musavvir.⁸⁹

Beyt: Bu denlü teşâvir-i 'acâyib ki görürsün

Naķķâşı hemân bir durur ol Rabbül muşavvir

Mevlânâ Şem'î dir: Ķalk o naķķâşuñ ki murâd Haķ te'âlâ Hâzretidür ķalemi⁹⁰ üzere cân nişâr idelim ki bu denlü 'aceb naķşı pergâr gerdişinde tutdı. Ya'nî felegüñ pergâr gibi devrinde bu kadar 'acâyibât ve ģarâyibât zâhir eyledi ki murâd havâdiş-i 'âlemdür. Bundan murâd şun'-ı Haķķı istihsândur.

6.Beyt

گر مرید راه عشقی فکر بدنامی مکن

⁸⁹ Haşr,24: O, yaratan, yoktan var eden , şekil veren Allah'tır.

⁹⁰ Kilik ķalemdür.-Şem'î

شیخ صنعان خرقة رهن خانهء خمار داشت

Ger mürīd-i rāh-i ‘aşkī fikr-i bednāmī mekūn

Şeyh-i Şan‘ān hırқа rehn-i hāne-i hammār dāşt

Eger ‘aşk yolunuñ mürīdi iseñ bednāmlık fikrin kılma. Şeyh-i Şan‘ān hırқayı hamr satıcı evine rehn dutdı. Ya‘nī bu kārđan ‘ār etmeyüp bednāmlık ihtiyār etdi. Şeyh-i Şan‘ān kışşası mufaşşal ve meşhūrdur. Muhaşşalı budur ki bir kāfır kızına ‘āşık olup anuñ hınzırı çobanı olup bednāmlık ihtiyār etdi.

Mevlānā Şem‘ī dir: Ger rāh-i ‘aşkuñ muhibb ve mürīdi iseñ bednāmlık fikrin eyleme. Şeyh-i Şan‘ān ‘aşk-ı mecāzide şeyhlik hırқasını mey-fürüşuñ hānesine⁹¹ rehn tutdı. Hergiz ‘ār etmedi ‘ākıbet yine sa‘ādete irişdi Şan‘ā-i Yemen derler nūnsız.

7.Beyt

وقت آن شیرین قلندر خوش که در اطوار سیر

ذکر و تسبیح ملک در خلقهء زنار داشت

Vaqt-i ān şīrīn қalender hoş ki der eṭvār-ı seyr

Zıkr u tesbīḥ-i melek der ḥalka-i zūnnār dāşt

Ol şīrīn қalenderuñ vaḳti hoş ki seyr tavırlarında zıkr ve tesbīḥ melegi zūnnār ḥalkasında dutdı. Murād budur ki ehl-i kisvet şūretinde olmayup melāmiyye hey’etinde zākir ve müsebbiḥ olan ziyāde pāk olur.

Beyt: Seyr u sülūk ān ki büved pāk ez riya

Nikest vaḳt-i ān bedhed nıkeş Hudā⁹²

Mevlānā Şem‘ī dir: Ol şīrīn қalenderuñ vaḳti hoş ki ‘aşk-ı mecāzī seyrinüñ üslūblarında melegin zıkr ve tesbīḥ ini zūnnār ḥalkasında tutdı melek gibi zıkr ve tesbīḥ eyledi. Bundan murād melāmiyye kisvetinde olup Haḳ te‘ālānuñ zıkr ve tesbīḥ ine ve ‘aşk ve ṭā‘atine meşḡūl olan ‘uşşāḳdur ki riyāda ḥalāş bulmuşlardur ve Şeyh Şan‘āna daḥī ihām ve işāret muḳarrerdür

⁹¹ Hāne-i hammārdan murād mey-fürüş evidür.-Şem‘ī

⁹² Seyr ü süluk odur ki riyadan arınmış ola. Onun vakti güzeldir, Tanrı iyiliğini verir.

melek feth-i lâmla ferîşte ma' nâsınadır ki bunuñ üzere şerh olundı. Melek kesr-i lâmla pâdişâh ma' nâsına Hâk te' âlâ murâd olunmak câ' izdür ki ma' nâ aña göre olur.

8.Beyt

چشم حافظ زیر بام قصر آن حوری سرشت

شیوه جنات تجری تحتها لا نهار داشت

Çeşm-i Hâfız zîr-i bâm-i kaçır-ı ân hürî-sirişt

Şîve-i cennât-ı tecrî tahtihe'l enhâr dâşt

Hâfızın gözi ol hürî tabî' at maḥbûbuñ köşki tamınıñ altında cennât ve tecrî min tahtihe'l enhâr resmin dutdı. Ya' nî hürî tabî' at maḥbûbuñ kaçır-ı gūyiyâ cennetdür. Hâfız ki anuñ altında ağlar gūyiyâ 'ayni nehrdür. Lâcerem ol kaçır-ı *cennâtün tecrî min tahtihe'l-enhâr*⁹³ vaşfını gösterir. Murâd kaçırdan kûbbe-i re'sdür ki ne denlû kuvây u havâs anda mezâhir ve müşâhid-i Hâzret-i Hâk dururlar bunlar ki aña mesken-i Hâkdur ve bu kûbbenüñ altında Hâfızın 'aynı ağlamak ile nehr-i cennetdür. Bi-'aynihi ki andan âb cârî olur ve bunda tenbîh vardur ki Hâk te' âlâ içün olan gözyaşı nehr-i cennet gibi 'azîz ve şîrindür.

Mevlânâ Şem'î dir: Hâfızın çeşmi ol hürî sirişt maḥbûbuñ kaçır-ı [60a] tamınıñ altında *cennâtün tecrî min tahtihe'l-enhâr* şîvesini tutdı. Murâd giryeden hergiz ḥalâş bulmadı dimekdür. Âyet-i kerîmenüñ ma' nâsı böyledür. Cennât bağçeleri altında ırmaklar akar. Cennât bağçeler dimekdür. Tecrî akar dimekdür. Tahtihâ ya' nî cennet altında enhâr ırmaklar.

[GAZEL 70]

1.Beyt

دیدي که یار جز سرجور وستم نداشت

بشکست عهد وز غم ما هیچ غم نداشت

Dîdî ki yâr cüz ser-i cevır u sitem nedâşt

Beşkest 'ahd vez ğam-ı mâ hîç ğam nedâşt

⁹³ Muhammed, 12: Altlarından ırmaklar akan Cennetler.

Mevlânâ Sürûrî demiş: Dîdî lafzınıñ mef'ûli andan aşağı mezkûr olan cümledür. Âhîr beyte dek ve nedâşt lafzınıñ fâ'ili zamîr-i müstetirdür ki râci'dür yâre ve mef'ûli *cüz cevır [ü] sitemdür*. *Beşkest* lafzınıñ fâ'ili dağî zamîr-i yârdur ve mef'ûli *vez ğam-ı mâ hiç ğamdur*. Murâd yârdan bunda nefsdür ve hîtâb hazret-i Hudâyadur ve mütekellim olan rûh ve 'aqlıdır ve 'ahdden murâd 'âlem-i ervâhda olan 'ahddür. Pes rûh ve 'aql Hâk te'âlâ Hazretine hîtâb idüp dirler ki: Gördün Yâ Rabbi 'âlem-i ervâhda yâr olan ve beden merkebine bile süvâr olan nefis zulm başından ğayrı kâr dutmadı ve 'ahd-i kâdîmî şıdı ve bizim ğamımızdan dutmadı.

Beyt: Her çi ez Hâk beresed mağz-ı 'ağâ vü minenest⁹⁴

Her belâyî ki be men mî resed ez nefis-i menest⁹⁵

Mevlânâ Şem'î dir: Gördün mi yâr cevır ve zulm hevesinden ğayrı tutmadı 'ahdini şıdı ve bizim ğamımızdan hiç ğam tutmadı.

2.Beyt

یارب مگیرش ارچه دل چون کبوترم

افکند و کشت و عزت صید حرم نداشت

Yâ Rab megîreş⁹⁶ erçi dil-i çün kebûterem

Efkend u küşt u 'izzet-i şayd-ı harem nedâşt

Yâ Rab dutma ol yâri eger gügercin gönli düşürdi ve katl etdi ve şayd-ı harem 'izzetin dutmadı. Efken ve küşt nedâşt bu üç fi'lüñ fâ'ili zamîrleri müstetirdür ki râci'dür yâre ve iki evvelki fi'lüñ mef'ûli *dil-i çün kebûterem*dür. Tenâzü' tarîkiyle ve üçüncü fi'lüñ mef'ûli 'izzet-i haremdür. Ya'nî ol yâr kebûter gibi gönli düşürdi ve katl etdi ve şayd-ı harem 'izzetin dutmadı. Murâd budur ki Yâ Rabbi nefsim'e 'azâb etme egerçi harem-i 'izzetiñde olan kalbün 'izzetin bilmeyüp helâk etdi.

Қыт'â: Dil beğarîm-i harem mağrem ü hem muğremest

Muğteremeş dâr çün şayd-ı harem şüd harâm

⁹⁴ Minen cem'-i minnet ve ni'met ma'nâsına dağî gelür.-Sürûrî

⁹⁵ Haktan her ne gelirse o ihsanım ta kendisi ve minnetidir. Her ne bela gelirse o benim nefsimdendir.

⁹⁶ Megîreşde olan zamîr-i ğâib yâra râci'dür.-Şem'î

Nefs-i men er hürmeteş nîk nedâni bedest

‘Afv-i tu cüyem velîk ez der-i Râbbü'l enâm⁹⁷

Mevlânâ Şem‘î dir: Yâ Rab anı mu‘âheze eyleme egerçi benim kebûter gibi gönlümü düşürdi ve katl eyledi ve harem şaydına ‘izzet tutmadı. Yârdan murâd bunda mürşiddür ki feyzde te‘hîr ve riyâzette ihtimâm itdüğinden şikâyet eyler.

3.Beyt

برمن جفا ز بخت من آمد وگر نه یار

حاشا که رسم لطف و طریق کرم نداشت

Ber men cefâ zi baht-ı men âmed veğerne yâr

Hâşâ ki resm-i luţf u tarîķ-i kerem nedâşt

Benim üzerime cefâ benim bahtımdan geldi. Yoḥsa yâr hâşâ ki luţf resmin ve kerem tarîķatini dutmamış ola. Murâd budur ki bunda yârdan ḥazret-i Ḥudâdur ki şânı ‘aţâdur ammâ nefsi-şûm zâlîme ve baht-i bed müteaddîdür.

Mevlânâ Şem‘î dir: Benim üzerime cefâ benim bahtımdan geldi yoḥsa yâr hâşâ ki luţf resmini ve kerem tarîķini tutmadı ya‘nî tutdı. Yârdan murâd bunda Ḥudâdur.

4.Beyt

با این همه هرآن که نه خواری کشید ازو

هرجا که رفت هیچکسش محترم نداشت

Bâ in heme her ân ki ne ḥ‘ârî keşîd ezû

Hercâ ki reft hîçkeseş muḥterem nedâşt

Bu dükeli ile her ol kimse ki horluk çekmedi ol yârdan her yere ki gitdi hîç kimse anı muḥterem dutmadı. Murâd budur ki bu dükeliden andan luţf ve kerem şâdır olmakdur. Pes her

⁹⁷Göñül, senin haremine mahrem ve muhremdir (ihrama girmiştir). Ona hürmet et zira haremde avlanmak haramdır. Eğer benim nefsimi hürmet etmezsen kötüdür. Ama yine de canlıların Rabb'inden senin için afv dilerim.

kim ki bu cümle ile ol Allāhdan h̄'ārlik çekmeye. Ya' nī āña 'ubūdiyyet ve 'ibādet etmeye ve Vallāhül 'izzetü veli rasūlihî veli'l-mü'minîn hasebince 'azîz ve muhterem olmaz.

Mevlânâ Şem'î dir: Bu dükeli ile ya' nī şöyle iken her ol kimse ki yârdan h̄'ārlik çekmedi. Ya' nī emrine inkıyād ve kazāsına rāzı olmadı her yere ki gitdi hiç kimse anı muhterem tutmadı.

Beyt: 'Azîzî ki hergiz dereş ser neyâft

Be her der ki şüd hiç 'izzet neyâft⁹⁸

5.Beyt

ساقی بیار باده و با مدعی بکوی

انکار ما مکن که چنین جام جم نداشت

Sâķî biyâr bâde vü bâ müdde'î begūy

İnkâr-i mâ mekûn ki çünîn cām-ı Cem nedâşt

Ey sâķî getür şarābı ve müdde'îye di bize inkâr etme ki bunun gibi kadehi Cem dutmadı. Ya' nī Cemün bunun gibi cāmı yok idi. Murād sâķîden merārā ma'lûm olundur ve bâdeden murād 'aşk-ı ilāhîdür ve müdde'îden murād düşmendür ve kadehden murād kalb-i şāfîdür. Pes düşmene demek gerek bize inkâr kılmı ki bunun gibi kadehi Cem dutmamışdır ve mālîk olmuştur.

Beyt: Gedā-yı deret muhteşem mî şümār

Şafā-i dileş cām-ı Cem mî şümār⁹⁹

Mevlânâ Şem'î dir: Ey sâķî bādeyi getür ve müdde'îye di bize inkâr eyleme ki buncılayın cāmı Cem tutmadı deyü bize inkâr eyleme. Bâdeden murād 'aşk ve tāt'dür. Cemden murād hâzret-i Süleymāndur ki rûz şeb 'aşk ve tāt'den hālî degil idi.

6.Beyt

هر راه رو که ره بمحریم درش نبرد

⁹⁸O Azîz (Tanrı)'ın kapısına varmayan bir baş, hangi kapuya gitse izzet bulamadı.

⁹⁹Kapunun dilencisini muhteşem say. Onun gönlünün safasını Cem'in kadehi say.

مسکین برید وادی و ره در حرم نداشت

Her rāhrev ki reh be ḥarīm-i dereş¹⁰⁰ nebürd

Miskīn būrīd vādī vü reh der ḥarem nedāşt

Her yola gidici ki yolu anuñ ḳapu ḥarīmine iletmedi miskīn[60b]kesdi dereyi ya‘nī ḳaṭ‘-ı beriyye eyledi ve yolu ḥareme dutmadı. Ya‘nī iletmedi. Murād budur ki şol sâlik için tahazzündür ki sülûk idüp vüşûl ilallâh ḥâşıl etmeye.

Beyt: Nola ger mâtem dutarsa sâlik-i maḥrûm olan

Yegdür biñ kerre andan hâlik-i merhûm olan

Mevlânâ Şem‘î dir: Her sâlik ki anuñ ḳapısı ḥarīmine yol iletmedi ya‘nī vâşıl-ı Hâḳ olmadı. Miskīn vādīyi ḳaṭ‘ eyledi ve ḥareme yol tutmadı ya‘nī iletmedi. Murād budur ki şol sâlik ki cenâb-i ḳudse vüşûl bulmaya şuna beñzer ki bir kimse Ka‘be-i şerīf şaḥralarını belâ ve meşâḳḳat ile ḳaṭ‘ eyledi lîkin ḥareme vâşıl olmadı dimekdür.

Beyt: Becân şev sâkin-i Ka‘be beyâbân çend peymâyî

Çü nebved ḳurb-ı rûḥânî çi ḥâşıl ḳaṭ‘-ı menzilhâ¹⁰¹

7.Beyt

حافظ ببرتو گوی سعادت که مدعی

هیچش هنر نبود و خبر نیز هم نداشت

Hâfız beber tu gûy-i sa‘âdet ki müdde‘î

Hîçeş hûner nebûd u ḥaber nîz hem nedâşt

Ey Hâfız ilet sa‘âdet topını ki müdde‘î hîç anuñ hûneri yok idi ve ḥaber daḥî dutmazdı. Murād budur ki ‘ilm ve feşâḥat ve fazl ve belâgat sa‘âdet idügin zıkr ve anuñ için şükrdür.

Beyt: Be ‘ilm kûş zi ‘üryân tenî keş asîb

Ki cirm-i mîve çü bî-pûst şüd lezîzterest¹⁰²

¹⁰⁰ Dereşde olan zamîr Hudâya râci‘dür.-Şem‘î

¹⁰¹ Can ile Ka'be'de otur, daha ne kadar çöl aşacaksın. Ruhanî yakınlık olmayınca menzil kat etmekten ne fayda.

Mevlânâ Şem‘î dir: Ey Hâfız sen feşâhat topını ilet ki düşmen¹⁰³ hîç anuñ hünéri yok idi ve hünlerden dañî hem hîç haber tutmadı. Bundan murâd hünér ve ma‘rifet tañşîl etmege i‘zâzdur ki a‘dânuñ mağlûb olmasına sebebdür. Zemânede olan edânî ve süfehâ gibi ki hemân zemm ve gıybet ile kanâ‘at itmişlerdür. Nebûd bunda olmadı ma‘nâsına dañî lañîfdür. Hîç lafzı habere bile maşrûfdur.

[GAZEL 71]

1.Beyt

بی مهر رخت روز مرا نور نمادست

وز عمر مرا جز شب دیجور نمادست

Bî-mihr-i ruñet rûz-i merâ nûr nemâdest

Vez ‘ömr merâ cüz şeb-i deycûr nemâdest

Mevlânâ Sürûrî dimiş: Senüñ ruñuñ âfitâbınsız benim günüm nûrı kılmamışdur. ‘Ömrden baña karañu giceden gayrı qalmamışdur. Murâd budur ki qalbinden câna hıñâbdur ki çün âfitâb-ı ruñ gâret ola beden gününüñ nûrı qalmaz. Lâcerem ‘ömrden karanu giceden gayrı qalmaz ya‘nî her vañt muñlim olur. Pes pişîñ ‘ibâdet gerekdür.

Beyt: Bemîred her ân ki zi mâder bezâd

Bebâyed ‘ibâdet giriften bezâd¹⁰⁴

Mevlânâ Şem‘î dir: Senüñ âfitâb gibi rûşen yüzüñsiz benim günümüñ nûrı qalmamışdur ve benim ‘ömrden karanu giceden gayrı qalmamışdur. Bu vech dañî câ‘izdür ve ‘ömrden baña bu tañrîr üzere ‘ömr-i muñâf olmaz. Mihr bunda âfitâb ma‘nâsınadır ki ruñ muñâfdur. Mihr müşebbehün-bih ve ruñ müşebbehdür.¹⁰⁵

2.Beyt

هنگام وداع تو ز بس گریه که کردم

¹⁰²İlm için çalış, üryan bedenle hırpalan. Zira meyve kabuksuz olduğunda daha lezzetlidir.

¹⁰³Müdde‘iden murâd bunda düşmendür. -Şem‘î

¹⁰⁴Anneden doğan herkes ölür. Azık olarak ibadet götürmek gerekir.

¹⁰⁵Şimdiden ba‘zı elfâzıñ ma‘nâ-i lağvisi i‘tibâre idüp rûmîlere fehmi âsân olsun içün tañtel lafz ma‘nâ virdik. Men ba‘d-i ma‘nâ iştilâ üzere tañrîr idelim.-Sürûrî

دوراز رخ تو چشم مرا نور نمادست

Hengām-i vedā‘-i tu zi bes girye ki kerdem

Dūr ez ruḥ-i tu çeşm-i merā nūr nemāndest

Senün vedā‘ uñ vaktinde çok ağladım Ğamdan senün ruḥuñdan ırāk benim gözüme nūr kalmamışdur. Bunda daḥī beden tarafından rūḥa ḥiṭābdur ki sen vedā‘ idüp gidicek ben çok ağladım senün yüzün müfārekatinden ki gözümde nūr kalmaz. Filvākı‘ rūḥ bedenden müfārekat etdükdüden gözden yaş akup bī-nūr kalur ve murād bundan ‘ālemün fenāsın ve rūḥuñ intikālın beyāndur.

Beyt: Hoşest kaşr-ı cinān u nigārḥāne-i ‘ōmr

Velī çi sūd mergeş ḥerāb ḥāhed kerd¹⁰⁶

Mevlānā Şem‘ī dir: Senün vedā‘ ñ vaktinde ziyāde girye ki eyledim. Ya‘nī ziyāde girye etdüğümden senün ruḥuñdan ırāk benim çeşmim nūrı kalmamışdur. Ḥiṭāb mürşide olmak rüşendür.

3.Beyt

می رفت خیال تو ز چشم من و می گفت

هیئات از این گوشه که معمور نمادست

Mīreft ḥayāl-i tu zi çeşm-i men u mīgüft

Heyhāt ezīn gūşe ki ma‘mūr nemāndest

Gider idi senün ḥayālün benim gözümde ve dir idi ki çün rūḥ gözden gide bu gūşe ḥarāb olur. Maḳūl-ı ḳavı mışrā‘-yı şānīdür. Murād lisān-i ḥāl ile kelāmını ḥikāyetdür ki çün rūḥ gözden gide bu gūşe ḥarāb olur. Heyhāt lafzını ‘Acemler Tahran maḥallinde isti‘māl iderler.

Mevlānā Şem‘ī dir: Senün ḥayālün benim çeşmden giderdi ve eydirdi bu daḥī vechdür. Senün ḥayālün benim çeşmimden gitdi ve eyitdi: Heyhāt bu gūşeden ki ma‘mūr kalmamışdur. Ya‘nī senün ḥayālünsiz şimden sonra ḥarāb olur. Ḥiṭāb yine mürşidedür.

¹⁰⁶Cennet köşkleri ve ömür resimhanesi hoştur fakat ne fayda, ölüm onu harap edecek.

4.Beyt

وصل تو اجل را ز سرم دور همی داشت

از دولت هجر تو کنون دور نمادست

Vaşl-ı tu ecel rā zi serem dūr hemidāşt

Ez devlet-i hicr-i tu künün dūr nemāndest

Senüñ vaşluñ eceli benim başımdan ırāk dutar idi. Senüñ hicrūñ devletinden şimdi ırāk kalmamışdur. Fil-vākı^ç mādāmki rūḥ bedene müte^ç allık ve mütevaşşıl ola. Ecel mevt-i bedenden ba^ç id olur çün müfārekat kıla ecel qarın olur ki müfārekat-ı rūḥ ve kıran-ı mevt mütelāzımāndur ve bunda tenbīh vardır ki hicr-i devlet mevtden eş^ç abdur.

Beyt: ^ç Āşıkān rā terk-i cān kerdēn ne çendān müşkilest

Terk-i cān sehlest ammā terk-i cānān müşkilest¹⁰⁷

Mevlānā[61a] Şem^ç ĩ dir: Senüñ vişālūñ eceli başımdan ırāk tutardı. Senüñ firākıñ¹⁰⁸ devletinden şimdi ecel ırāk kalmamışdur.

5.Beyt

نزدیک شد آن دم که رقیب تو بگوید

دور از درت آن خستهء مهجور نمادست

Nezdīk şüd ān dem ki raqīb-i tu begūyed

Dūr ez deret ān ḥaste-i mehcūr nemāndest

Yakın kıldı oldı ol dem ki senüñ raqībūñ deyü senüñ kapuñdan ırāk ol ḥaste-i metrūk kalmamışdur ya^ç nī ölmüşdür.

Beyt: Nihān şüd rüz-i vaşl-i yār u şām-i hicr peydā şüd

Kocāyī ey ecel ki esbāb-i merg-i men müheyyā şüd¹⁰⁹

¹⁰⁷Can terki aşıklar içino kadar zor değildir. Onlara can terki kolay ama cananın terki zordur.

¹⁰⁸ Hicr firāk ma^ç nāsinadur. -Şem^ç ĩ

¹⁰⁹Yare kavuşma günü gizlendi ve ayrılık gecesi zuhur etti. Ey ecel, neredesin? Benim ölüm sebeplerim hazır oldu.

Mevlānā Şem‘î dir: Qarīb oldu ol dem ki senüñ raqībüñ deyü senüñ kapuñdan ırāq ol mehcür haste qalmamışdur.

6.Beyt

من بعد چه سود ار قدمی رنجه کند دوست

کز جان رمقی در تن رنجور نمادست

Min ba‘d çi sūd er qademî rence küned dūst

Kez cān ramaqî der ten-i rencūr nemāndest

Min ba‘d ne fāide eger qadem rence iderse dost. Cāndan bir baqiye haste tende qalmamışdur. Murād bu ki çün ecel ire ehibbā ve eṭibbā fāide etmez. Ramaq baqiye-i rūḥa dirler.

Beyt: Çün ecel dāmen-i kesî gired

Dest-i ū ber nemītevān pīçed¹¹⁰

Mevlānā Şem‘î dir: Şimden soñra ne fā‘ide eger dūst bir qadem rence ide. Zīrā rencūr tende cāndan bir ramaq qalmamışdur. Ya‘nī ḥālet-i nez‘de olan ‘āşıkuñ ḥātırını şormağa ve ḥālini görmege gele. Ramaq cānuñ soñıdur.

7.Beyt

در هجر تو گر چشم مرا آب روان است

گو خون جگر ریز که معذور نمادست

Der hicr-i tu ger çeşm-i merā āb nemāned

Gū ḥūn-i ciger rīz ki ma‘zūr nemāndest

Senüñ hicrūñden benim gözüme su olmaya. Ya‘nī ağlamakdan āb temām ola. Di göze ciger kanın dök ki ma‘zūr qalmamışdur ya‘nī aña ‘özü yokdur.

Mevlānā Şem‘î dir: Senüñ firāquñda giryeden eger benim çeşmimüñ ābı kalmaya çeşmime di ciger kanın döksün ki ma‘zūr qalmamışdur ki bunda zīrā ma‘nasına daḥī cā‘izdür.

¹¹⁰Ecel bir kimsenin eteğini tutarsa kimse onun elini çeviremez.

Bir maḥalde iki emr-i ḥāzır cem' olsa şānī emr gā'ib ma' nāsına olur rīz gibi. Hiṭāb Hudāya ve mürşide olmak mümkündür. Ba'zı nüsaḥda mışrā'-yı evvelde daḥī nemāndest vāqı' olur ki ma' nā böyle olur eger benim çeşmim ābı kılmamış ise.

8.Beyt

صبرست مرا چارهء هجران تو لیکن

چون صبر توان کرد که مقدور نمادست

Şabrest merā çāre-i hicrān-i tu līkin

Çün şabr tevān kerd ki maḥdūr nemāndest

Şabrdur baña senüñ firāḳuñ çāresi ammā nice şabr etmek olur ki maḥdūr ḳalmamışdur. Lafz-i çün imāle iledür.¹¹¹

Beyt: Bī-mār-ı ğamet rā becüz ez şabr devā nīst

Şabrest devā-yi men u derdā ki merā nīst¹¹²

Mevlānā Şem'ī dir: Senüñ firāḳıña çāre baña şabrdur līkin şabr eylemek nice mümkündür ki ḳudret ḳalmamışdur. Maḥdūr bunda ḳudret ma' nāsınadır. Meftūn be ma' nā fitne olduğu gibi hiṭāb yine Hudāya ve mürşide olmak cā'izdür.

9.Beyt

حافظ زغم از گریه نپرداخت بخنده

ماتم زده را داعیه سور نمادست

Hāfız zi ğam ez girye neperdāht be ḥande

Mātemzede rā dā' iye-i sūr nemāndest

Hāfız ğamdan ağlamakdan fāriğ olmadı gülmege. Mātemzedeye düğün bā' işi ve fikri ḳalmamışdur. Murād bundan mevt mülāḥazasıyla terk-i sūr etmege tenbīh vardır.

Beyt: Behr-i pendet nīst vā' iz dīde ger nem mīkūnem

¹¹¹ Çün imāle ile istifhāmdur.-Şem'ī

¹¹²Senin gamının hastası için sabırdan başka deva yoktur. Benim devam sabırdır yazık ki bende sabır yok.

Ez berāy-ı mürden-i ḥod kaşd-ı mâtem mîkûnem¹¹³

Mevlânâ Şem'î dir: Hâfız gam ve giryeden ḥandeye meşgûl olmadı. Yasluya düğün¹¹⁴ kapısı kalmamışdır. Murād dünyâ cāy-i ḥande ve sūrūr degil idüğün iş' ârdur.

[GAZEL 72]

1.Beyt

ز گریه مردم چشم نشسته درخونست

ببین که در طلبت حال مردمان چونست

Zi girye merdüm-i çeşmem nişeste der ḥûn est

Bebîn ki der talebet ḥâl-i merdümân çûn est

Mevlânâ Sürûrî demiş: Ağlamakdan gözüm bebegi kan içinde müstağrakdur. Gör ki senüñ talebünde kişilerün ḥâli nicedür. Merdüm kişi dimekdür, merdüm-i çeşm göz bebegi ki 'arabî insānu'l-'ayndür. Merdüm-i çeşm zıkr idüp muṭlaḳ merdüme intikâl ider. Merdüm kana ğarḳ olmayınca dosta vâşıl olmaduğın beyân ider. Murād budur ki merdüm-i çeşm ğarḳ-ı dem olduğı dost talebi içündür ki vüşûl-i taleb şedîdsiz olmaz nitekim.

Beyt: Tâ dîde vü dil ḥûn neşûd be çe sâl

Râhî ne dehendet ez kâl be ḥâl¹¹⁵

Mevlânâ Şem'î dir: Giryede çeşmim bebegi ḥûn içinde oturmuşdur. Ya' nî ḥûna ğarḳ olmuşdur. Gör ki senüñ talebünde merdümülerün ḥâlini nicedür. Merdümân bunda göz bebekleri ma'nâsınadur ki cem'-i merdümdür. Ve âdemîler ma'nâsına daḥî îhâm muḳarrerdür.

2.Beyt

بیاد لعل تو بی چشم مست میگون

ز جام غم می لعل که میخورم خونست

¹¹³Ey vaiz, gözüm senin nasihatınla yaşamıyor. Kendi ölümüm için matem tutuyorum.

¹¹⁴Sûr bunda düğün ma'nâsınadur.-Şem'î

¹¹⁵Gözün ve gönlün yıllarca kan olmadıkça kâvlden (sözden) hâle yol vermezler.

Beyād-i la‘l-i tu bî-çeşm-i mest-i meygûn¹¹⁶

Zi cām-i ğam mey-i la‘l ki mîḥorem ḥûn est

Senüñ lebüñ yâdı ile şarâb gibi gözsüz ğam kadehinden la‘l-i şarâb ki içem kandur. Murâd la‘lden bütûn kelâm ve esrâr-i ilâhiyyedür ve çeşm-i mestden murâd zuhûr ve tecellî ve zâtdur. Pes sâlike esrâr-i ilâhiye yâd idüp ammâ tecellî olmayup ansız olıcak ‘ayş mükedder olur.

Beyt: La‘l-i nâbuñ yâdına ger sen leb-i meygûnsuz

Nûş-ı bâde kim idem her demde kan olur baña

Mevlânâ Şem‘î dir: Senüñ la‘lün şevkine mey-reng-âlûd mest-i çeşmüñsüz ğam cāmından şol kırmızı şarâbı ki nûş eylerim kandur. Hiṭâb Hudâyâdur.[61b] Murâd ‘âlem-i kâbzda çekdügi eleme beyândur.

3.Beyt

زمشرق سرکوی آفتاب طلعت تو

اگر طلوع کند طالع همایونست

Zi maşrıḳ-ı ser-i kūy âfitâb-i ṭal‘at-i tû

Eger ṭulû‘ küned tâli‘em hümâyûn est

Senüñ maḥallün başı maşrıḳından yüzün güneşi eger ṭulû‘ iderse tâli‘im mübârekdür. Murâd ser-i kūydan cānib-i ilâhîdür ve âfitâb-i ṭal‘atden murâd tecellîdür çün sâlike feyz-i tecellî ḥâşıl ola sa‘âdet tâli‘dür.

Beyt: Hürrem ân çeşmî ki her rûzeş nazar ber rûy-ı tost

Şâdmân ân ser ki her dem der demâgeş bûy-ı tost¹¹⁷

Mevlânâ Şem‘î dir: Ser-i kūyuñ şarkından senüñ âfitâba beñzer ṭal‘atün eger ṭulû‘ ide tâli‘im mübârekdür ki cemâlün müşâhede eylerim. Murâd vişâl sebebiyle müşâhede-i cemâl ṭaleb etdügin beyândur.

¹¹⁶ Ba‘zı nüsaḥda *beyād-i la‘l-i tu vü çeşm vâkı‘* olur ve o ‘âṭife ile ma‘nâ aña göre olur.-Şem‘î

¹¹⁷ Her gün senin yüzüne bakan göz ne mutludur. Her an burnunda senin kokun olan o baş ne mesrurdur.

4.Beyt

حکایت لب شیرین حدیث فرهادست

شکنج طرہء لیلی مقام مجنونست

Ḥikāyet-i leb-i Şîrîn ḥadîş-i¹¹⁸ Ferhād est

Şikenc-i turre-i Leylî maḳām-ı Mecnûn est

Şîrînün lebi ḥikāyeti Ferhāduñ sözidür ki Ferhād söyler. Ya‘nî *men eḥabbe şey‘en ekşera zikrahū*¹¹⁹ hasebince Ferhāduñ sözi ya‘nî ‘āşıkuñ sözi ma‘şūkuñ lebi zikridür. Leylînün saçı büklümi Mecnūnuñ maḳāmıdır. Murād budur ki ‘āşıkuñ [makāmı]¹²⁰ zülf-i nigār ve ğayb-ı hüviyetdür. Ḥikāyet mübtedādur muzāfdur Şîrîne ḥadîş haberdür muzāfdur Ferhāda.

Mevlānā Şem‘î dir: Şîrînün lebi ḥikāyeti Ferhāduñ kelāmıdır. Ya‘nî hemān Şîrînün lebidür ve ğayrısını ferāmūş etmişdür. Leylînün turre-i büklümi Mecnūnuñ maḳāmıdır ki gönli andan ğayrı yerde qarār eylemez. Murād ‘ālemde her kimse bir nesneye muḳayyed ve tālîb idügin iş‘ardur.

Beyt: Zāhidün fikrinde cennet ‘āşıkuñ fikrinde yār

Her kişinün lācerem başında bir sevdası var

Est lafzı Şîrîn ve Leylîye maşrûf olup ma‘nā böyle olmak laṭîfdür. Ferhāduñ kelāmı Şîrînün lebi ḥikāyetidür. Mecnūnuñ maḳāmı Leylînün turre-i büklümidür.

5.Beyt

دلم بجو که قدت همچو سرو دل جویت

سخن بگو که کلامت لطیف و موزونست

Dilem becū ki ḳaddet hemçü serv-i dîlcüyest

Süḥan begū ki kelāmet laṭîf u mevzūn est

¹¹⁸ Nüsha farklılığı: Ḥadîş - Kelām

¹¹⁹ "Kişi neyi severse, onu çok anar." (Hadis-i Şerif)

¹²⁰ makāmı: Sürûrî 61b (makāmı ifadesini sururi şerhine bakılarak eklendi.)

Göñül ara ki kıaddũñ serv-i dılcũ¹²¹ gıbidũr. Söz söyle ki kelāmuñ laţıf ve mevzũndur. Murād kıadden istıvā-i istılā-i ilāhĩ ve feth-i bāb-i faızdur ki maĥbũb ve ĥũbdur ki źarũrĩ ħalbi māyıl ve meczũb ıder. Sözden murād işāret-i ilāhĩ ve feth-i bāb-i faızdur ki maĥbũb ve ĥũbdur.

Beyt: Ĥũb rũ bāyed nıķũ ĥulķ u nıķũ ġũftār hem

Z'ānki kār-i her kesĩ mānend-i rũy-i ũ bũved¹²²

Mevlānā Şem'ĩ dir: Göñlüme teselli vir źırā kıaddũñ mevzũn serv gıbidũr. Söz söyle źırā senũñ kelāmuñ laţıf ve mevzũndur. Ĥıţāb mürşidedũr. Serv muzāf i'tıbāriyle olsa ma'nā böyle olur serv gibi mevzũndur.

6.Beyt

ز دور باده بجان راحتى رسان ساقى

كه رنج خاطر م از جور دور گردونست

Zi devr-i bāde be cān rāĥatĩ resān sākĩ

Ki renc-i ĥāţırem ez cevr-i devr-i gerdũn est

Şarāb devrinden cāna rāĥat erıřdũr sākĩ ki ĥāţırımın marazı felek devrinũñ cevrındendũr. Murād budur ki devr-i bādeden ġalebāt-i 'aşķdur ki ol müstevlĩ olıcak cevr-i devr-i zemānı ferāmũş etdirũp rāĥat virũr.

Beyt: Mey bedeh sākıyā ki men bĩ-ĥod

Şevem u ġam nedārem ez devrān¹²³

Mevlānā Şem'ĩ dir: Bādenũñ devrinden baña ve cānıma bir rāĥat iriřdũr ey sākĩ. Zırā ĥāţırımũñ renci felegin devri cevrındendũr.

7.Beyt

از آن زمان كه چشمم برفت رود عزيز

¹²¹ Dılcũ aña dırlar ki göñli çekũp kendũye māyıl ide. -Sürũrĩ

¹²² Güzel yüze iyi ahlāk ve iyi söz de gerekir. Zira herkesin işi kendi yüzü gibi olur.

¹²³ Ey saki şarap ver ki ben kendimden geçeyim ve devrandan gamım ħalmasın.

کنار دامن من پر ز رود جیخونست

Ez ān zemān ki çeşmem bereft rūd-i ‘azîz

Kenār-i dāmen-i men pūr zi rūd-i Ceyhūn est

Ol zemāndan ki gözümüzden gitdi ‘azîz maḥbūbım benim yanıḡ ve kenārım Ceyhūn ırmağından toludur. Murād firākuḡ şiddetini beyāndur.

Şi‘ r-i ‘Arabî: Leḡad zaḡnâ mirârete külli şey'in / Femâ şey'ün emerru mine'l-firâḡ¹²⁴

Rūd ırmak ve ır ve sâz kiriş i ve maḥbūb ve ‘işret ma‘nâsına gelür. Bunda ma‘nâ-yı râbi‘ münâsibdür.

Mevlânâ Şem‘î dir: Ol zemāndan ki ‘azîz maḥbūbım benim çeşmimden gitdi. Benim dāmenimüñ kenârı¹²⁵ Ceyhūn deresi gibidür. Muttaşıl gözümün yaşı andan cereyān eyler. Rūd akan su, cūy akacak yeridür. Cūya āb ıtlâḡı zıkr-i maḡall ve irâde-i ḡâl ḡabîlindendür. Rūd maḥbūb ve yır ve dere ki akar ve ‘işret ve sâḡî ammâ bunda ma‘nâ-yı evvel münâsibdür.

8.Beyt

چگونه شاد شود اندرون غمگینم

باختیار که از اختیار بیرونست

Çigüne şād şeved enderūn-i ġamġinem

Be ihtiyār ki ez ihtiyār bîrūn est

Nicesine şād olur ġamlı içim ihtiyāriyle ki ḡudretten ḡāricdür. İhtiyār-i evvel mısrā‘-yı evvele maşrūfdur. İhtiyār-i şānî ḡudret ma‘nâsınadır. Murād kendü ‘acziḡ beyāndur ve ḡaḡḡa teslîmin izḡardur.

Beyt: Der-dest-i mā çü nîst ‘inān-ı irâdetî

Bügzâştım tâ kerem-i ū çi mîküned¹²⁶

¹²⁴ Herşeyin acısını çektiğimiz ama hiçbir şey ayrılık acısı gibi değildir.

¹²⁵ Ba‘zı nüshaḡda kenār ve dāmen vâḡı‘ olur ve o ‘āḡife ile. -Şem‘î

¹²⁶ Bizim elimizde irade dizgini olmadığı için onun lütfu ne yaparsa yapsın diye bıraktık.

Mevlânâ Şem‘î dir: Nice şād olur benim ğamgîn hâtırım ihtiyâriyle ki ihtiyârdan taşradur. Murâd kendü elinde ihtiyâr olmaduĝın izhâr ve temâm ‘aczi ni iş‘ardur. Be ihtiyârũ ma‘nâsı mışrâ‘-yı evvele kayd olundı sühûlet-i ma‘nâ için.

9.Beyt

زببخودی طلب یارمی کند حافظ

چو مفلسی که طلبکار گنج قارون است

Zi bî-ħodî taleb-i yâr mîküned Hâfız

Çü müflisî ki talebkâr-i genc-i Kârũn est

Bî-ħodlıktan yâr talebin ider Hâfız bir müflis gibi ki genc-i Kârũn talebkârıdır. Murâd kendũnũn haķâretin ve cenâb-i ħudsũn ‘azâmetin beyândur. Lâcerem enbiyâ-i ‘izâm ve evliyâ-i kirâm talebkâr olduĝı ħazretdür. Ehâde ümmete ve ‘avâm ve evsâť [62a]nâsa keennehũ liyâķat vardır.

Beyt: Men u vuşlat çi ħayâlest ki der ħâk-i deret

Naķş-ı pîşânî-i şâhân-i cihân mîbînem¹²⁷

Mevlânâ Şem‘î dir: Hâfız bî-ħodlıĝından yâr taleb şol müflis gibi ki genc-i Kârũn taleb idicidir. Murâd vişâl-i Ĥaķķũn ħuşûlüne ziyâde emr ‘asîr idüĝin beyândur.

Beyt: Kesî reh sũy-ı genc-i Kârũn nebürd

Veger bürd râh bâz bîrũn nebürd¹²⁸

[GAZEL 73]

1.Beyt

مردم دیدهء ما جز برخت ناظر نیست

دل سرگشتهء ما غیرترا ذاکر نیست

Merdũm-i dîde-i mâ cüz be ruĥet nâzır nîst

¹²⁷Benim için kavuşmak nasıl bir hayaldir ki ħapũnũn topraĝında dünya sultanlarının alınlarının izlerini görürũm.

¹²⁸Kimse Karun'un hazinesine yol bulamadı. Eĝer bulsa da geri dönüş yolunu bulamadı.

Dil-i sergeşte-i mā ğayr-i turā zākir nīst

Mevlānā Sūrūrī demiş: Benim gözüm bebeği senün ruḥuñdan ğayrıya nāzır degildir. Bizim başı dönmiş göñlümüz senün ğayruñı zākir degildir. Murād budur ki dīde ‘ayn-i ‘ibret ile nazar idüp her nesnede müşāhede-i Ḥaḳ ider deyü merdüm olan böyle gerekdür dimekdür.

Beyt: Ger pür şeved cihân heme ez mâh manzarân

Vallâhu lestü enzarı tav'an ilâ sivâk¹²⁹

Beyt: Her ne vaḳtem beyād-i ḥātır āyī

Ki ḥod hergiz be-men kerdī ferāmūş¹³⁰

Mevlānā Şem‘ī dir: Bizim gözümüz bebeği senün ruḥundan ğayrıya nazar idici degildir. Bizim ‘aşkla müteḥayyir olmuş göñlümüz senden ğayrıyı zıkr idici degildir. Zıkr zāluñ zammıyla ḳalb ile olan zıkrdür ve zāluñ kesriyle lisân ile zıkrdür. Zākir bundan evvelkiden müştāḳdur. Ḥiṭāb Ḥaḳ te‘ālā ḥazretinedür.

2.Beyt

عاشق مغلّس اگر قلب دلش کرد نثار

مكنش عيب كه بر نقد روان قادر نيست

‘Āşık-ı müflis eger ḳalb-i dileş kerd nişār

Meküneş ‘ayb ki ber naḳd-i revân ḳādir nīst

‘Āşık-ı müflis eger ḳalb ḳalbini nişār etdiyse ‘ayblama ki geçer naḳde ḳādir degildir. Murād ‘āşık-ı faḳīrūñ ḥazret-i Ḥaḳḳa nişār idicek nesnesi yok idügin beyāndur.

Beyt: Ger metā‘ı çoğ olan irerse vuşla dāmeni

‘Āşıḳuñ cāndur metā‘ı aña şey‘-i ḳalīl

Mevlānā Şem‘ī dir: Müflis ‘āşık eger saña ḳalb-i ḳalbini nişār itdiyse anı ta‘yib eyleme. Zīrā naḳd revāne ḳādir degildir. Murād ‘āşık-ı ḥaḳīrūñ Ḥaḳ te‘ālāya lāyık nişāra ḳudreti

¹²⁹ Eğer dünya ay yüzlülerle dolu olsa vallahi senden başkasına gönüllü olarak bakmam.

¹³⁰ Ne zaman hatırıma gelsen ki acaba beni unuttun mu?

olmadığın beyândur. Revân bunda cān ma‘nāsına olmak ziyāde rüşendür ve laṭīfdür rāyih ma‘nāsına hem ihām eyler.

Beyt: Ger metā‘ı çoğ olan irerse vaşla dāmeni

‘Āşıkuñ cāndur metā‘ı aña şey’-i ḳalīl

3.Beyt

اشکم احرام طواف حرمت می بندد

گرچه از دل ریش دم ی طاهر نیست

Eşkem iḥrām-i ṭavāf-i ḥaremet mībended

Gerçi ez dil-i riş demī ṭāhir nīst

Benim eşkim ya‘nī gözüm yaşı senüñ ḥaremüñ ṭavāfı iḥrāmın bağlar. Egerçi yaralu göñül kanından bir dem ṭāhir degildür. Murād işār ve i‘māletden telviş ve riyā ve ār idigün beyândur ki *Küllü ināün yeraşşehu bimā fih*¹³¹ ḥasebince derün şāf olmamakdan zāhir olur.

Ḳıṭ‘ā: Pāk gerdān ḥāne-i dil rā zi ğayr

Tā der āyed şāhid-i ma‘nā der ū

Çün tu şūret rā biyārāyī ne dil

Key nemāyed şāhid-i ma‘nā rū¹³²

Mevlānā Şem‘ī dir: Benim gözüm yaşı senüñ ḥaremüñ ṭavāfınuñ iḥrāmını bağlar. Egerçi mecrūḥ göñül kanından bir dem¹³³ pāk degildür. İḥrāma ḥod pāklık lāzımdur. Zāhir zā-i mu‘ceme ile olup, dem ḥūn ma‘nāsına olmak cā’izdür ma‘nā böyle olur: Egerçi mecrūḥ göñül kanından bir dem zāhir degildür. Ya‘nī eşkim ḥūn-ālūd olmuşdur. Ol ḥod süḥūletle müyesser olmaz. Belki nice zemān ḥūn ağlamak gerekdür ammā vech-i evvel zāhirdür ve ḥūna nisbet-i dem ḥūb vāḳı‘ olmuşdur.

¹³¹ Her kutunun içinde ne varsa o dışarı çıkar.

¹³² Gönlü başka şeylerden arındır ki mana güzeli içeri girsin. Ama sen sureti süslüyorsun, gönlü değil. Mana güzeli sana nasıl yüz gösterebilirsin?

¹³³ Vech-i şānī üzere dem ḥūn ma‘nāsınadır. -Şem‘ī

4.Beyt

عاقبت دست بدان سرو بلندت برسد

هر که را در طلبت همت او قاصر نیست

‘Ākıbet dest bedān serv-i bülendet beresed

Her ki rā der talebet himmet-i ū kâşır nîst

‘Ākıbet eli senûñ serv-i bülendüñe irişür. Her kim ki senûñ talebüñde himmeti kâşır degildür. Murād budur ki *Ulüvvü'l-himmeti mine'l-îmân*¹³⁴ mücibince dağî *El mer'ü yetîru bi himmetihî*¹³⁵ muhtezâsınca dağî *ve men talebe ve cedde vecede*¹³⁶ hasebince ‘âlî himmet olan ehl-i i‘mān olur ve vaşl-i cānān bulur ve murād hâşıl kıılır.

Şi‘r-i ‘Arabî: Bi kadri‘l-keddi tektesibu'l-me‘âlî

Ve men talebe'l-'alâ seherü'l-leyâlî

Beyt: Serv ‘âlî-himmet olduğıçün oldı ol bülend

Ehl-i diller anı kadd-i yāre teşbîh etdiler

Mevlānā Şem‘î dir: ‘Ākıbet senûñ ol bülend servüne eli irişür her kim ki senûñ talebüñde himmeti kâşır degildür. Murād tālîb-i Hâk olana ziyāde sa‘y ve bülend himmet lâzım idügin beyāndur *ve men talebe ve cedde vecede*.

5.Beyt

از روان بخشی ء عیسی نزنم پیش تو دم

زانکه در روح فزایی چو لبّت ماهر نیست

Ez revānbağşî-i ‘İsî nezenem pîş-i tûdem

Zān ki der rūḥ-fezāyî çü lebet māhir nîst

¹³⁴ Himmetin yüceliği imandandır. (Hadis-i Şerif)

¹³⁵ İnsan himmetiyle uçar. (Darb-ı mesel)

¹³⁶ Kim birşeyi ister ve elde etmek için ciddî çalışırsa istediği şeye ulaşır.

‘İsînüñ cān bağışlayıcılığından nefes urmazam senüñ önünde. Zîrâ cān artırmakda senüñ lebüñ gibi mâhir degildür. Murâd budur ki i‘tibâr cāna degil belki anuñ ile taḥşîl-i merâtibedür.

Mevlânâ Şem‘î dir: ‘İsînüñ revân baḥşliginden senüñ önünde söylemezem. Zîrâ rûḥ ziyâde idicilikde senüñ lebüñ gibi mâhir degildür. Ḥiṭâb Ḥudâyadur.

6.Beyt

من که در آتش سودای تو آهی نزنم

ئی توان گفت که بر داغ دلم صابر نیست

Men ki der âteş-i sevdâ-i tu âhî nezenem

Key tevân güft ki ber dâğ-i dilem şâbir nîst

Ben ki senüñ sevdâñ âteşünden bir âh urmazam kaçan dimek olur dâğa¹³⁷ benim gönlüm şâbire geldi. Murâd kendünüñ ehl-i şabr idigün beyân ve şabrı medḥdür.

Beyt: Begâyet şabr maḥmûdest ezân rû

Ḥudâ fermûd ni‘ me-l’abdu Eyyûb¹³⁸

Mevlânâ Şem‘î dir: Ben ki senüñ sevdâñ âteşünden [62b] bir âh urmazam. Kaçan dimek mümkündür ki gönlüm dâğı üzere şâbir degildür. Nîstem taḥdîrinde olup ma‘nâ böyle olur. Kaçan dimek mümkündür gönlüm dâğı üzere şâbir degilüm. Ḥiṭâb Ḥudâyadur.

7.Beyt

بستهء دام و قفس باد چو مرغ وحشی

طائر سدره اگر در طلبت طائر نیست

Beste-i dām u kafes bād çü murğ-i vaḥşî

Ṭâ’ir-i sidre eger der ṭalebet ṭâ’ir nîst

¹³⁷Dâğ sükûn-i ğaynladur. -Sürûrî

¹³⁸Sabır ziyadesiyle övülmüştür, o yüzden Tanrı Eyyûb için "O ne güzel bir kuldu" buyurdu.

Ḳafes¹³⁹ ağının bağlanmış olsun vaḥşî kuş gibi Sidre kuşu ya'nî Cibrîl eger senüñ talebünde uçucu degil ise. Murād bundan tālib-i Ḥaḳ olmayan mezmûm olup du'â-i 'aleyh kılınmağa müstaḥaḳ idügin beyāndur ve tālibüñ ḳadri maṭlûb mertebesi ḥasebince idügin zıkrdür. *Ḳıymetü'l-mer'u mā yuhsinuhū*¹⁴⁰ Sidre maḳām-ı Cibrîldür sidretü'l-müntehādurlar. Anda uçar emr olunan yere gider. Anunçün tā'ir sidre deyü ta'bir olunur.

Mevlānā Şem'î dir: Vaḥşî murğ gibi ḳafes tuzagına bağlatmış olsun ya'nî ḥabsden ḥalaş bulsun murğ-ı sidre eger senüñ talebünde pervāz idici degil ise tā'ir sidreden murād Cibrîldür.

8.Beyt

روز اول که سرزلف تو دیدم گفتم

که پریشانی این سلسله را آخر نیست

Rûz-i evvel ki ser-i zûlf-i tu dîdem güftem

Ki perişānî-i in silsile rā āḥir nîst

Evvel günde ki senüñ zûlfüñ başını gördüm, didim ki bu zencîrûñ perişānlığına āḥir degil ise. Murād rūḥ-i insānı *elestü birabbiküm*¹⁴¹ gününde ḡayb-ı hüviyete ta'alluḳ idüp ve bunuñ zātı ve şıfâtı ve ḥubbı ve maşnû'âtı bî-ḡāyet idügin beyāndur.

Beyt: Ey Ḥudā-yi bî-nihāyet cüz tu kîst

Der dü 'âlem cüz tu yek mevcûd nîst¹⁴²

Mevlānā Şem'î dir: Ol gün ki senüñ ser-i zûlfüñi gördüm, didim ki bu silsilenüñ perişānlığına āḥir ve nihāyet yokdur. Ser-i zûlfden murād bunda zûlmet gündür.

9.Beyt

سر پیوند تو تنها نه دل حافظ راست

کیست آنکس سر پیوند تو در خاطر نیست

Ser-i peyvend-i tu tenhâ ne dil-i Ḥâfız râst

¹³⁹ Ḳafes sin ile fârsîdür, şād ile 'arabîdür. -Sürûrî

¹⁴⁰ İnsanın değeri yaptığı iştedir. (Hz. Ali)

¹⁴¹ Araf, 172: Ben sizin Rabbiniz değil miyim?

¹⁴² Ey sonsuz olan Tanrı, senden başka kim vardır? İki âlemde senden başka varlık yoktur.

Kîst ân kes ser-i¹⁴³ peyvend-i tu der hâtır nîst

Saňa ittişâl sevdâsı yalnız Hâfız gönlüne degildür. Kimdür ol ki saňa ittişâl hevesi anuñ hâtırında degildür. Murâd bundan ‘ilm-i taşavvufuñ gâyetin beyândur ki vüşülilallâhdur. Pes maṭlab her ṭalibüñ maṭlûbıdur, belki hemân maṭlûb oldur.

Beyt: Cihânda gerçi her ‘aşık dutar bir nesne’i ma‘şûk

Ḳamûnuñ sevdigi Ḥaḳdur velîkin sevdigin bilmez

Mevlânâ Şem‘î dir: Senüñ vişâlüñ hevesi yalnız Hâfızın göñli içün degildür. Kimdür ol ki senüñ vişâlüñ hevesi anuñ hâtırında yokdur. Bu gazelde olan ḥiṭâb Ḥudâyadur.

[GAZEL 74]

1.Beyt

راهیست راه عشق که هیچ کناره نیست

آنجا جز آن که جان بسپارند چاره نیست

Râhîst râh-i ‘aşḳ ki hîçes kenâre nîst

Ancâ cüz ân ki cân besipârend çâre nîst

Mevlânâ Sürûrî demiş: Bir yoldur ‘aşḳ yolu ki aña hîç kenâr yokdur. Ol yerde cân ısmarlamakdan ğayrı çâre yokdur. Murâd seyr fi’llâh mütenâhi degil idigüne beyândur.

Beyt: Verâ-yı ṭarîḳ-i ‘aşḳa nihâyet bulam diyen

Cân virmek ibtidâdur aña yokdur intihâ

Beyt: Ey birâder bî-nihâyet dergehîst

Ber her ân çi mîresî billâh meîst¹⁴⁴

Mevlânâ Şem‘î dir: Bir yoldur ‘aşḳ yolu ki hîç aña kenâre ve nihâyet yokdur. Anda andan ğayrı ki cânı teslîm eylerler çâre yokdur ya‘nî ölmek muḳarrerdür.

¹⁴³ Ser sevdâ ma‘ nâsına geldügi yukarıda beyân olunmuşdur. –Sürûrî

Ser bütüne heves ma‘ nâsınadır. –Şem‘î

¹⁴⁴Ey kardeş, (bu) nihâyetsiz bir derdahtır. Bu yolda neye ulaşırsan ulaş durma.

Beyt: Ey birāder bī-nihāyet dergehīst

Ber her ān çi mīresi billāh meīst

2.Beyt

ما را بمنع عقل مترسان و می بیار

كان شحنة در ولایت ما هیچ کاره نیست

Mā rā be men[‘]-i [‘]aql metersān u mey biyār

K'ān şıhne der vilāyet-i mā hīç kāre nīst

Bizi [‘]aql men[‘] ile korkutma. Şarāb getir ol subaşı nāibi bizim vilāyetimizde hīç işe lāyık değil ve hīç işe nisbet olunur degildür. Murād [‘]aql dan [‘]aql-ı ma[‘]āşdur ki ol [‘]aşğ-ı ilāhiden men[‘] ider taleb-i dünyāya emr ider ammā [‘]aşık-ı şādıklar ve tālīb-i muhaqqaklar vilāyetine hüküm idemez ki [‘]aql-ı ma[‘]āş anda ma[‘]zūldur.

Қыт'ā: Zi pīr-i cihān-dīde kerdem sūālī

Be behr-i ma[‘]işet zi māl u bızā[‘] at

Çi sermāye sāzem ki sūdī dehed güft

Eger mī tevānī ḡanā[‘] at kün ḡanā[‘] at¹⁴⁵

Mevlānā Şem'ī dir: Bizi [‘]aql gitmek ile korkutma ve şarāb getir. Zīrā ol şıhne bizim vilāyetimizde aşlā işe yarar degildür. Meyden murād [‘]aşğdur ki [‘]aql-ı ma[‘]āşın hükmi anuñ ile zā'il olur. Şıhneden murād [‘]aql-ı ma[‘]āşdur. Vilāyetden murād kişver-i [‘]aşğdur.

3.Beyt

هر دم که دل بعشق دهی خوش دمی بود

در کار خیر هیچ استخاره نیست

Her dem ki dil be [‘]aşğ dehi hoş demī būved

Der kār-i ḡayr [ḡācet]-i hīç istiḡāre nīst

¹⁴⁵Dünya görmüş bir ihtiyara bir şoru şordum: "Geçim için mal ve mülk olarak ne sermaye yapayım ki fayda versin?" Dedi: Eğer yapabilirsen kanaat et, kanaat.

Her dem¹⁴⁶ ki ‘aşka gönül viresün oldum hoş dem idigüne şübhe yokdur. Hayr işde istihâreye hîç hâcet yokdur. İstihâre bir işe şürû‘ etmek dilese hayr mıdur, şer midür deyü tefe’ül idüp hayr ve ihtiyâr taleb etmege dirler. Murâd budur ki ‘aşk-ı ilâhî ve taleb-i âhîret hayr-i maḥẓdur. Anuñçün istihâreye hâcet yokdur. Pes hayrlu iş şürû‘ dileyicek tevaḳḳuf ve istihâre lâzım degildür.

Beyt: Sâķî biyâr[63a]bâde çi cāy-ı tefekkürest

Der kâr-i hayr hâcet-i hîç istihâre nîst¹⁴⁷

Mevlânâ Şem‘î dir: Her dem ki ‘aşka gönül viresün hoş demlik olur. Ya‘nî ğamdan ḥalâş bulursun. Hayr işde istihâreye hîç hâcet yokdur. Murâd her kaçan ki ‘aşk-ı ilâhîye vüṣûl bulasın, dünyānuñ cemî‘ ğamından âzâd olup mesrûr olursun dimekdür. *Demîde* yâ vaḥdet için olur ma‘nâ böyle olmak mümkündür. Bir laṭîf dem olur. İstihâre meşhûrdur. Murâd ‘aşk-ı ilâhî hayr-i maḥẓ idügün beyândur.

Beyt: Ger ez gerdün belâyî bâşed ber ‘aşk imlâ kün

Ki ‘aşk âmed derîñ şekl-i müdevver ḥall-i müşkilhâ¹⁴⁸

4.Beyt

از چشم خود بپرس که مارا که میکشد

جانا گناه طالع و جرم ستاره نیست

Ez çeşm-i ḥod bepürs ki mâ râ ki mîküşed

Cânâ günâh-i ṭâlî‘ ü cürm-i sitâre nîst

Kendü gözünden şor ki bizi kim öldürür? Ey cān ṭâlî‘üñ günâhı ve yıldızuñ cürmi yokdur. İkinci ki lafzı ismdür ve lafz-i küşed zamm-i ḳâf-ı ‘arabî ile küşten lafzından müzâri‘dür ki mîküşed ya‘nî öldürür. Çeşmden murâd ‘ayndür. ‘Ayn lafzınuñ bir ma‘nâsı

¹⁴⁶ Dem nefes ma‘nâsına ve vakt ma‘nâsınadır. -Sürûrî

¹⁴⁷ Ey saki şarap getir ki tefekkür vakti değildir. Hayırlı işte istihare hiç gerekli değildir.

¹⁴⁸ Eğer felekten bir bela gelirse aşka yönel. Zira aşk bu dairesel şekildeki felekte müşkillerin çözücüsüdür.

zāt-i şeydür ya‘ nî hüvellezî yuhyî ve yumîtu¹⁴⁹ hasebince emānet hazret-i Haḡdandır ve ben zātuñ helākıyım ve te‘şîri zāt-i Haḡdan bilürüm. Tâli‘ vilādete ve kevkebe isnād kılmazum.

Beyt: Te‘şîr ne ez haḡest ne ez tâli‘ vü nücüm

Bâ âfitâb cāy-i zuhūr-i sitāre nîst¹⁵⁰

Mevlānā Şem‘î dir: Kendü çeşmiñden şor ki bizi kim öldürür? Ya‘ nî çeşmüñ helāk eyler ey cān tâli‘üñ günāhı ve sitārenüñ cürmi yoḡdur. Bu söz haḡıḡatde tevḡîd-i şırfdur. Çeşmden murād zāt-i Hudādur ki küllü şey‘ün hâlikun illâ vecchehû¹⁵¹ cemî‘ eşyānuñ ḡahrı elinden helāk olısardur.

5.Beyt

رویش بچشم پاک توان دید چون هلال

هر دیده جای جلوه آن ماه پاره نیست

Rūyeş be çeşm-i pāk tevān dîd çün hilāl

Her dîde cāy-i cilve-i ān māh-pāre nîst

Anuñ yüzini pāk göz ile görmek olur hilāl gibi her göz ol māh-pārenüñ cilvesi yeri degildür. Murād budur ki tecellî-i cemāl-i Haḡḡa neḡāḡet gerekdür. Nîtekim H‘āce Hāfız kendüsi dir:

Beyt: Ğusl der eşḡ zedem k'ehl-i tarîḡat gūyend

Pāk şev evvel u pes dîde ber ān pāk endāz¹⁵²

Mevlānā Şem‘î dir: Anuñ yüzini hilāl gibi pāk çeşmle görmek mümkündür. Her çeşm ol māhpārenüñ cilvesi ve zuhūrı yeri degildür. Murād hilālî ibtidāen her çeşm görmeḡe ḡādir olmaduḡı gibi Haḡret-i Hudāyı daḡı her dîde görmeḡe ḡādir olmaz dimekdür. Māh-pāreden murād bârî te‘ālādur teşbîh tarîḡıyle.

6.Beyt

¹⁴⁹Mü‘ min,68: Yaşatan da öldüren de O’dur.

¹⁵⁰Tesir ne topraktan ne talihten ne de yıldızdandır. Yıldız güneşin karşısında zuhur edemez.

¹⁵¹Kasas,88: O’nun zatından başka her şey yok olacaktır.

¹⁵²Gözyaşıyla yıkandım çünkü tarikat ehli der ki: Önce temizlen ve sonra o temize bak.

فرصت شمر طریقه رندی که این نشان

چون راه گنج بر همه کس آشکاره نیست

Furşat şumur ʔarīḳa-i rindī ki ʔn nişān

Çün rāh-i genc ber heme kes āşikāre nīst

Fırşat say rindlik ʔarīḳasının ki bu nişān defīne yolu gibi her kimseye āşikāre degildir. Murād rindlikden a‘ māline nāzır olmayup ḫalāş ile ibādet idüp terk-i riyā etmekdür ammā *mā min 'amelin illā fihi şâibetü mine'riyâ*¹⁵³ mûcibince riyānuñ daḳāyıkı vardır. Her kimse anı idrāk idemez.

Mevlānā Şem‘ī dir: ‘Āşıklık ʔarīḳasını fırşat say zīrā bu nişān genc-i medfūn yolu gibi dükeli kimse üzere āşikāre degildir. ʔarīḳa üslūb ve ʔarīḳ ma‘ nāsınadır.

7.Beyt

نگرفت در تو گریه حافظ بهیچ روی

خیران آن دلم که کم از سبک خاره نیست

Negrift der tu girye-i Ḥāfız be ḥiç rūy

Ḥayrān-i ān dilem ki kem ez seng-i ḫāre nīst

Eşer etmedi saña Ḥāfızıñ ağlaması. Ḥiç vechle ol gönül ḫayrānıyın ki seng-i ḫāreden eksik degildir. Murād muḫāṭabdan nefsdür zīrā gāhī dile ḳalb dirler nefis murād iderler. Ya‘ nī nefis şöyle berk ve ḳatıdır ki aña girye ve zārī kār etmez.

Mevlānā Şem‘ī dir: Ḥāfızıñ giryesi ḥiç vechle ya‘nī aşlā te‘şīr etmedi. Ol dilūñ ḫayrānıyam ki muḫkemlikde ḫāreden eksik degildir. Murād Ḥaḳ te‘ ālānuñ şıfat-ı istiḡnāsını beyāndur ki on sekiz biñ ‘ālemūñ vücūdı anuñ ḳatında dāne-i ḫardal degildir.

[GAZEL 75]

1.Beyt

ساقیا آمدن عید مبارک بادت

¹⁵³ İçinde riya şüphesi olmayan amel yoktur.

وان مواعيد كه كرده مرود يادت

Sāḳiyā āmeden-i ‘ıyd mübārek bādet

Vān mevā‘īd ki kerdī mereved yādet

Mevlānā Sūrūrī demiş: Ey sāḳī bayrām gelmesi mübārek olsun saña ol va‘deler ki eyledün gitmesün hâtırından. Murād sāḳiden mirāren ma‘lûm olan şevk ve hâlet viren mürşiddür.

Ki aña bey‘at kılındıkda çok irşaddan ve faẓl u feyz va‘de kılınmış idi çün rammāzân geldi gerü ‘ibādete meşgûl olup ve i‘tikâf için hâlvette olup irşaddan fâriğ olmuş idi. Lâ-cerem ‘ıyd gelicek. Mürîd şāv tâlib-i ‘âşık aña du‘â kılup va‘delerin tezekkür idüp taleb-i irşād ider.

Mevlānā Şem‘î dir: Ey sāḳī bayrām gelmesi saña mübārek olsun ve ol va‘deler ki eyledün yâdından gitmesün. Sāḳiden murād mürşiddür ki i‘tikâfda iken mürîdlerine ba‘de’l-i‘tikâf feyze va‘deler etdüğün iş‘ârdur.

2.Beyt

در شگفتم كه درين مدت ايام فراق

بر گزفتى ز حريفان دل و دل ميدادت

Der şigeftem ki derīn müddet-i eyyām-i firāk

Ber giriftī zi ḥarīfān dil u dil midādet¹⁵⁴

‘Acıbdeyin ki bu eyyām-i firāk müddetinde[63b]götürdün şol ḥarīflerden gönli saña gönül virdiler. Murād zemân-i i‘tikâfda kendü ‘âdetine meşgûl olup mürîdlerden fâriğ ve gâfil olduğundan şikâyet ider gibi taleb ve rağbet etmekdür.

Mevlānā Şem‘î dir: Ta‘accübdeyim ki firāk eyyāmı müddetinde ḥarīflerden gönül kıldırduñ ve gönül virdi. "*Dilet midād*" taḳrîrindedür ki rāzı ve ḳā‘il olduk ma‘nāsına isti‘māldür. Herkes bu isti‘māle muṭṭalī‘ degildür. Ḥarīflerden murād mürîdlerdür. Ḥiṭāb mürşidedür." *Dil ber giriftī*" ferāğat etdün ma‘nāsnadır.

¹⁵⁴Midādet tā ḥiṭāb içündür.

3.Beyt

برسان بندگی دختر رز کو بدرآی

که دم و همت ما کرد ز بند آزادت

Beresān bendegī-i duḡter-i rez gū be der āy

Ki dem u himmet-i mā kerd zi bend āzādet

Hiṭāb mürşidedür ya‘nī erişdir üzüm çubuğı kızı kullığına ya‘nī hizmetine bu kelāmı ki di taşra çık ki bizim himmetimiz nefesi seni benden āzād eyledi filān hizmetlerine şöyle diyesin diyecek maḥalde ‘Acemler bendegī-i filān dirler ve ‘Acemün Türki bilenleri bir ulu kişiye hizmetine diyeyin diyecek yerde kullığına diyeyin dirler. Velhāşıl bendegī bunda ‘ubūdiyyet ma‘nāsına gelür. Hizmetiñe didim her kimse bunu bilmez. Kullığı bilüp hayr du‘ā ider. Murād duḡter-i rezden şarābdur ve şarābdan murād ‘aşq-ı ilāhī ve şevk ve hāletdür. Şeyḡ ḥalvetde iken ol dem muḳayyed ve maḥbūs idi. Mürīdlerün taleb ve hamiyeti demi anı kayd ve bendden ḥalāş etdi.

Mevlānā Şem‘ī dir: Bizden duḡter-i reze¹⁵⁵ bir kulluk irişdür taşra gelsün. Di ki "bizim himmetimiz nefesi seni bendden āzād eyledi." *Duḡter-i rezden* murād şarābdur ki bunda ‘aşq murāddur ki gūyā mürşidün i‘tikāfiyla ol maḥbūsdur. Bu daḡī vechdür. Mu‘tekif-i şeyḡe duḡter-i rezün bendeliğini irişdür di: "Taşra gelsün" bir maḥalde iki emr-i ḥāzır cem‘ olsa şānī emr-i ḡā‘ib ma‘nāsına olur. *Gū* ve *āy* gibi bu maḥalde ve Cāmī Ḥazretinün bu beytinde vāḳı‘ olmuşdur. *Gū* ve *bāş* gibi:

Beyt: Yek nihāl-i ārzū der bāḡ-ı cān-ı mā nişān

Gū ḥadengī bāş kim ey şūḡ ez tirkeşet¹⁵⁶

4.Beyt

شادی مجلسیان در قدم مقدم توست

جای غم باد هر آن دل که نه خواهد شادت

Şādī-i meclisiyān der ḳadem-i maḳdem-i tust

¹⁵⁵ Rez üzüm çubuğı - Şem‘ī

¹⁵⁶ Bizim canımızın bağına bir arzu fidanı dik / Ey sevgili de ki senin sadağında bir ok olsun. (Cāmī)

Cây-i ğam bād herân dil ki neh^vâhed şâdet

Ehl-i meclisüñ şâdlığı senüñ maḳdemüñ ḳademindedür. Ğam yeri olsun ol gönül ki seni şâd etmez. Murâd budur ki şevḳ ve ḥalet zuhûrî mürîd-i ṭâlibüñ sürûrî idügin beyândur. Anı istemeyen ğamnâk olmak için du‘â-i ‘aliyyedür. Fi‘l vaḳi‘ mest-i ‘aşḳ olmayan gönül ğam-ı dünyâ maḥallidür.

Beyt: Bişnev suhenem tu bâde kün nûş

Tâ cümle ğam küni ferâmûş¹⁵⁷

Mevlânâ Şem‘î dir: Meclisde olanlaruñ şâdlığı senüñ maḳdemiñ ḳademindedür. Ğam yeri olsun her ol gönül ki seni şâd istemez. Murâd ‘aşḳ olmayan dilde ğam-ı dünyâ muḳarrer idügin beyândur. Ḥiṭâb duḡter-i rezedür. Maḳdem maşdar-i mîmîdür gelmek ma‘nâsına, ḳadem ayak ve devlet ma‘nâsına gelür. Lafz-ı ‘arabîdür ammâ bunda şânî murâddur.

5.Beyt

شكر ايزد كه زين باد خزان رخنه نيافت

بوستان سمن و سرو و گل و شمشاد

Şükr-i ĩzed ki zîn bād-i ḥazân raḡne neyâft

Büstân-i semen u serv u gül [ü] şimşâdet

Neyâft lafzınuñ fâ‘ili büstândur ya‘nî Şükr Allâha ki bu ḥazân yelinden gedik bulmadı. Ya‘nî mutazarrı‘ olmadı. Senüñ semen ve serv ve gül ve şimşâduñ büstânı murâd şeyḡ ḥalvetde ve ferâġatde olduġı mürîdlerüñ ihmâline sebep olmadı dimekdür.

Beyt: Hemîşe gülbin-i zât-ı tu sebz u ḥandân bād

Miyân-i bâġ-ı sa‘âdet çenân ki faşl-i bahâr¹⁵⁸

Mevlânâ Şem‘î dir: Ḥudâya şükr olsun ki ol ḥazân yelinden gedik ya‘nî nokşân ve zarar bulmadı senüñ semen ve servüñ ve gül ve şimşâduñ büstânı ḥiṭâb yine duḡter-i rezedür¹⁵⁹ ki ‘aşḳ murâddur ki mâni‘ yok.

¹⁵⁷ Sözümlü işit sen bade iç ki (böylelikle) bütün gamları unutasın .

¹⁵⁸ Senin zatının gül bahçesi bahar mevsimi gibi saadet bağının ortasında hiç bir zamân solmasın ve hep gülsün.

6.Beyt

چشم بد دور کزین تفرقه خوش باز آورد

طالع نامور و دولت مادرزادت

Çeşm-i bed dūr kez in tefrika hoş bāz āverd

Ṭālī' -i nāmver u devlet-i māderzādet

Lafz-i "*çeşm-i bed dūr*", cümle-i du' aiyyedür ve āverd lafzında fā' il ṭālī' ve añā ma' tūf olandur. Ya' nī yaramaz göz ırağ olsun ki sini bu perişānlıktan gerü getirdi. Senün nāmdār ṭālī' ün ve añadan bile toğan ya' nī ḳādīmī devletün devlet-i ṭālī' a ma' tūfdur. Murād *Allāhu biḳavmin yuḥibbuhum ve yuḥibbūnehu*¹⁶⁰ ḥasebince ḳādīm ve nāmdār olup ve ihtidā' -i ṭālīb ḥadīş-i nebevī mūcibince ezeli olduğın beyāndur. Resūlullāh 'aleyhisselām buyurmuşdur: *İnnellāhe haleka'l-halka fī zulmetin, sümme raşşe 'aleyhim min nūrihî femin esābehû min zālīke feḳadihtedâ vemen ahtâc feḳad ğavâ*¹⁶¹

Mevlānā Şem' ī dir: Yaramaz göz ırağ olsun ki seni ol müfareḳat ve ğavğadan laṭīf gerü getürdi adlu eyü ṭālī' ün ve māderzād devletün devlet-i māderzād oldur ki vūsūlüne kimse sebep olmaya ki Hāḳ Te' ālā Hāzreti bilā-kesb añā iḥsān itmiş ola. *Zādet*de olan tā-ı ḥiṭābuñ ma' nāsı mışrā' -yı evvele ḳayd olundu.[64a]Sühūlet-i ma' nā içün ḥiṭāb yine duḡter-i rezedür ki murād ' aşḳ-ı ilāhīdür.

7.Beyt

حافظ از دست مده صحبت این کشتی نوح

ورنه طوفان حوادث ببرد بنیادت

Hāfız ez dest medih¹⁶² şoḡbet-i īn keştī-i nūḡ

Verne tūfān-i ḥavādiş bebered bünyādet

¹⁵⁹ Ḥiṭāb bunda daḡi duḡter-i rez'edür.

¹⁶⁰Maide,54: Allah onları sever, onlar da Allahı severler.

¹⁶¹ Allah mahlūkatı karanlıkta yarattı. Sonra nūruyla onu kapladı. Kim bu nura ulaşabilirse hidāyete erer. Kim de hata ederse sapıtır. (Hadis-i Şerif)

¹⁶² Medih tehi ḥāzırdur- Şem' ī

Ey Hâfız ¹⁶³ elden virme ve giderme bu nûh gemisi şöhetini yoħsa havâdiş tûfânı iletür ve giderür bünyâdını. Murâd Nûh gemisinden şerî' atdur. Nitekim yuħaruda bir kerre beyân olundu yâhud tarîkatdûr. Lâ-cerem şerî' at ve tarîkat içinde olan havâdiş ve fesâdât tûfânından selâmetde olur ve bünyâd-i dîn ki imân ve islâmdur. Sâlim olup âfâtdan müsellemler olur.

Beyt: Mî şevem ğarkâ derîn varṭa begüyîd kocâst

Keşti-i Nûh ki der mühlike-i tûfanem ¹⁶⁴

Mevlânâ Şem'î dir: Hâfız bu Nûh gemisinün şöhetini elden virme yoħsa havâdiş tûfânı senün bünyâdını iledür. Ya' nî ħarâb eyler.

Beyt: Bedeh keşti-i mey tâ hoş berayîm

Ezin deryâ-i nâ-peydâ kerâne ¹⁶⁵

Keşti-i Nûhdan murâd câm-i meydûr ki ' aşk-ı ilâhîdür murâd olınan.

[GAZEL 76]

1.Beyt

شنیده ام سخن خوش که پیر کنعان گفت

فراق یار نه آن میکند که بتوان گفت

Şenide'em sühan-i hoş ki pîr-i Ken'ân güft

Fırâk-ı yâr ne ân mîküned ki betvân güft

Mevlânâ Sürûrî demiş: İştmişem hoş söz ki pîr-i Ken'ân ya' nî Ya'kûb 'aleyhisselâm didi: Yâr fırâkı anı etmez ki dimege güc yite. Murâd fırâk-ı yârdan Hâzret-i Hâkdan dūr olmaħdur ki ' âlem-i İlâhîden rûh-i insân Hâzret-i ' indiyyet-i İlâhîde idi. Şimdi dūrdur ' âşık olan dīvâne ve pūr elem ve zâr olduğı ol fırkatdendür.

Beyt: Yek dem neşüd ki ez ğam-ı hicret zi cân u dil

Seylâbha neyâmed u feryâdhâ nereft ¹⁶⁶

¹⁶³ Ey Hâfız taħdîrindedür- Şem'î

¹⁶⁴ Bu uçurumda boğuluyorum. Söyleyin bu helak edici tufanda benim nuh gemim nerde?

¹⁶⁵ Şarap gemisini ver ki sahili görünmeyen bu deryadan selamete çıkalım.

Mıṣrā‘-y1 evvelde mezkûr olan güft lafzınıñ maḳûli mıṣrā‘-y1 şānī maẓmûmıdır ve mıṣrā‘-y1 şānīde mezkûr olan güft lafzı maşdar ma‘nâsınadır.

Mevlânâ Şem‘î dir: Bir laṭîf söz işitmişem ki pîr-i Ken‘ân didi ki: Murâd Ya‘kûb ‘aleyhisselâmdur. Yârüñ firâķı anı eylemez ki demek mümkün ola. Firâķ-ı yâr muṭlaķâ mûlimdür. Hıuşuşâ Cenâb-i ḳudsdan olan müfâraķat ki aṣlâ şerḥ ve beyâna ḳâbil degildür. Süḥandan murâd mıṣrā‘-y1 şānīnün maẓmûnıdır.

2.Beyt

حديث هول قيامت كه گفت واعظ شهر

كنایتیست كه از روزگار هجران گفت

Ḥadīṣ-i hevl-i ḳıyâmet ki güft vâ‘ız-i şehr

Kinâyetîst ki ez rûzigâr-i hicrân güft¹⁶⁷

Ḳıyâmet ḳorḳısı ḥadīṣini ki didi: Şehr vâ‘ızı bir kinâyedür ki hicrân güninden didi. Murâd budur ki Ḥazret-i Ḥaḳdan müfâraķat elemi hevl-i ḳıyâmetden eşeddür ve ol ki vuşlat-ı Ḥaḳ ḥaşıl ḳılmış olâ. Hevl-i ḳıyâmetden aña ğam olmaz.

Beyt: Firâķ-ı yâr râ didem nişâneş güftem ez u dūzaḥ

Ma‘âzallâḥ ḥaṭâ güftem ki dūzaḥ z‘ân nişân bâşed¹⁶⁸

Beyt: Didim terk-i ḥisâb-mâl idüp vaşliçün olmış çok

Didi vâ‘ız aña vaşl içün olına ḥisâb olmaz

Mevlânâ Şem‘î dir: Ḳıyâmet hey‘etinün sözini ki şehrün vâ‘ızı didi: Bir kinâyetdür ki firâķ zemânından itdi.

3.Beyt

نشان یار سفر کرده از كه پرسم باز

كه هر چه گفت برید صبا پریشان گفت

¹⁶⁶ Senin ayrılık gamından can ve gönülde sellerin gelmediği ve feryatların yükselmediği bir an olmadı.

¹⁶⁷ Güft bunda güften ma‘nâsınadır. -Şem‘î

¹⁶⁸ Sevgilinin ayrılığını gördüm cehennemi ondan işaretler dedim, Allaha sığınırım yanlış söyledim ki cehennem ondan bir işettir.

Nişân-i yâr-i sefer-kerde ez ki pürsem bâz

Ki her çi güft berîd-i şabâ perişân güft

Sefer eylemiş yâr nişânını kimden şoram gerü ki her ne didi ise şabâ peyki perişân didi. Murâd sefer etmiş yârdan âhirete giden yârdur ki *ferîḳun fi'l-cenneti veferîḳun fi's-sa'ir*¹⁶⁹ ḥasebince anuñ nişânı ve ḥaberin bilmek gâyetde 'asîrdür ki teveccüh-i seḥerîgâh aḥsen-i ḥâl gâh ḥilâfın ḥaber virür.

Beyt: Yârân ki [yek yek ez]men-i bî-dil cüdâ şügend

Kes râ vuḳûf nîst ki [her] yek kocâ şügend¹⁷⁰¹⁷¹

Mevlânâ Şem'î dir: Sefer etmiş yârûñ nişânını gördüğümünden şoram zîrâ şabâ peyki her ne ki didi perişân didi.

4.Beyt

غم کهن به می سالخورده دفع کنيد

که تخم خوش دلی این است پیر دهقان گفت

Ġam-i kühen be mey-i sālḥorde def^c künid¹⁷²

Ki toḥm-i ḥoşdilî inest ki pîr-i diḥḳân güft

Eski ġamı yıl yemiş ya' nî eski şarâb ile def^c idüñ ki gönül ḥoşlığınıñ toḥmı budur ki ikinci didi: Murâd ġam-ı köhneden ma'âşî-i ḳadîmidür. Şarâb-ı köhneden murâd tevbe ile taleb sebaḳ-ı raḥmet-i ezelîdür ve inâbet ile i'timâd faẓl-i lem-yezelidür ve pîr-i diḥḳândan murâd 'amel-i şâlih ve pend-i meşâlih idendir.

Beyt: Çün beşüd Şiblî ezîñ cây-i ḥarâb

Ba' d ez ân dîdeş cevânmerdî be ḥ'âb

Güft Ḥaḳ bâ tu çi kerd ey nîk-baḥt

¹⁶⁹Şura,7: Bir bölük cennette ve bir bölük ateştedir.

¹⁷⁰Dostlarım birer birer gönlü daralmış benden ayrıldılar. Kimse bilmiyor ki her biri nereye gitti?

¹⁷¹ Yek yek ez; her: (Sürûrî 64b)

¹⁷² Künide'em ḥâzırdur.- Şem'î

Güft çün şüd der hisâbem kâr saht

Raḥmeteş âmed bedân bî-çâregiyem

Pes bebaḥşîd ez kerem yekbâregiyem¹⁷³

Mevlânâ Şem'î dir: Eski ğamı eski şarâb ile def' eyleñüz ki hoş-dillik toḥmı budur; pîr-i dihkân böyle didi. Ğam-i kühenden murâd dünyâ ğamıdır. Mey-i sâl-ḥorde eski şarâb ma'nâsınadır ki murâd 'aşk-ı ilâhîdür ki cemî'-i mevcûdatdan qadîmdür. Zîrâ cemî'-i eşyânun zuhûrına 'aşk sebeb olmışdur. Niteki Hudâ-yı qadîm Ḥabîb-i ekremün ḥaqqında ayıtmışdur: *Levlâke levlâke lemâ ḥalaqtül eflâk*¹⁷⁴ Pîr-i dihkândan murâd mürşiddür ki mezrâ'-i sülûkda dâne-i 'aşkî zirâ' at idüp biçmişdür.

5.Beyt

فغان که آن مه نامهربان و دشمن دوست

به ترک صحبت یاران خود چه آسان گفت

Fiğân ki ân meh-i nâmihibân u düşmen-düst

Be terk-i şoḥbet-i yârân-i ḥod çi âsân güft

Nâmihibân lafzı ve düşmen ve düst lafzı vaşf-i terkîbidür ve sıfat-ı "ân meh"dür. Ya'nî fiğân ki ol ay ki şefqatsız [64b]düşmen dostıdır, kendi yârânı şoḥbeti terkini ne âsân didi. Ya'nî yârân şoḥbeti terkini âsânlık ile eyledi. Murâd ol mehden nefsdür ki rûḥ-i insâna ve kûvâ-i bedeniyenün maḥbûbıdır ve bir ânlık şehvet sebebi ile rûḥı ve kûvâyı terk ider.

Mevlânâ Şem'î dir: Fiğân ol düşmen sevice muḥabbetsiz mâh kendü yârânun şoḥbetini ne âsân terk eyledi. Güft bunda kerd ma'nâsınadır terk ile isti'mâl olduğçün *be-terkde* "bâ" zâ'idedür.

6.Beyt

من و مقام رضا بعد ازین و شکر رقیب

¹⁷³ Bu harap yerden Şiblî göçtükden sonra, bir yiğit onu uykusunda gördü. Dedi ki ey iyi bahtlı, Tanrı sana ne yaptı, dedi ki hesapta işim zor olduğunda benim çaresizliğime merhamet etti, sonra beni tek seferde keremiyle bağışladı. (Attar, Mantıku't-Tayr)

¹⁷⁴ Sen olmasaydın, ben alemleri yaratmazdım. (Hadis-i şerif)

که دل به درد تو خد کرد و ترک درمان گفت

Men u maḳām-ı rızā ba‘d ezin ve şükr-i raḳīb

Ki dil be derd-i tu ḥod kerd terk-i dermān güft

Ya‘nī baña min-ba‘d rızā maḳāmında olmak ve raḳīb şükrün kılmak gerek ki gönül senüñ derdiñe mu‘tād oldu. Dermānı terk eyledi.

Mevlānā Şem‘ī dir: Şimden soñra ve rızā maḳāmı ki her ne belā ve cefā ki irişe bī-ḥuzūr olmayam ve raḳībe şükr diyem. Zīrā gönül senüñ derdiñe ḥūy eyledi. Ya‘nī mu‘tād oldu ve dermānı terk eyledi. Güft bunda daḥī kerd ma‘nāsınadır.

Beyt: Ḥaḳdur çü ḳamu kevine olan ḥākim ü ḳāzı

Lāyık ḳula oldur ki ḳazāya ola rāzı

7.Beyt

گره به باد مزن گر چه بر مراد رود

که این سخن به مثل باد با سلیمان گفت

Girih be bād mezen gerçi ber murād reved

Ki in sūḥan be meşel bād bā Süleymān güft

Yile düğüm urma ve i‘timād ḳılma egerçi murād üzere eserse daḥī ki bu sözi ḳışşa ve temşil ile yel Süleymāna didi. Murād bādden devlet-i dünyā ve ‘ömr-i bī-vefādur ki her biri bī-beḳādur. Bunlara i‘timād ḳılmak ḥaṭādur.

Beyt: Müsellem ān gehī gerded tu rā mülk-i Süleymānī

Ki ḥātem-rā zi-dest-i dīv nefis-i ḥıṣ bestānī¹⁷⁵

Mevlānā Şem‘ī dir: Bāda i‘timād eyleme egerçi murāduñ üzere ise zīrā bu sözi meşel ile bād Süleymāna didi.

8.Beyt

¹⁷⁵ Kendi nefsinin şeytanının elinden ḥātemī(yüzük-mühür) aldığında Süleymān mülkü o vakit senin için müsellemler olur.

مزن ز چون و چرا دم که بندهء مقبل

قبول کرد بجان هر سخن که جانان گفت

Mezen zi çûn u çerā dem ki bende-i muḳbil

Ḳabûl kerd be cān her sūḥan ki cānān güft

Mezen lafzınıñ mef'ûli demdür. Bende-i muḳbil mübtedâdur. Ya' nî nite ve niçün nefes urma ki maḳbûl ḳul ḳabûl eyledi cān ile her sözi ki cānān didi: Ḳabûl kerd ḥaber-i mübtedâdur. "*Becān*", "*ḳabûl kerd*" e müte' allıḳdur. Ya' nî ḳabûl eyledi. Murād budur ki Ḥaḳ te'ālāya i' tirāz etme. Her ne buyurdı ise cān ile ḳabûl ḳıl ki 'abd-i muḳbil ḥalidür.

Beyt: Ben sinānveş tırımışam ḥızmetde ḳāim Ḥüsrevā

Her ne emek var ise cān üstüne baş üstüne

Mevlānā Şem'î dir: Çûn ve çerādan söz söyleme. Zîrā sa'âdetlü bende cānla ḳabûl eyledi her sözi ki cānān didi. Cānāndan murād Ḥaḳ te'ālâdur.

9.Beyt

به مهلتی که سپهرت دهد ت ز راه مرو

تو را که گفت که این زال ترک داستان گفت

Be mûhletî ki sipihret dehedet zi rāh merev

Turā ki güft ki ĩn zāl terk-i destān güft

Bir mûhlet sebebi ile ki felek saña virür, saña kim didi ki bu ḳarı terk-i mekr ve ḥîle etdi. Murād budur ki Mā'ide-i feleke maḡrûr olup ṭarīḳ-i müstaḳîmden çıkmamāk gerek. Ma'ide-i felek mekr ve ḥîledür. Aña firîfte olmak belâdur.

Mevlānā Şem'î dir: Felek saña bir mûhlet virür. O mûhlet sebebiyle yoldan gitme. Saña kim dedi ki bu 'acûze mekr ve ḥîleyi terk eyledi. Murād 'ömrüne maḡrûr olup şırât-ı müstaḳîmden çıkma dimekdür. *Be-mûhletide* yâ nisbet veyâ vaḥdet içündür. Zāl bunda 'acûz ma'nâsınadür ki murād dünyâdur. Destān bunda mekr ve ḥîle ma'nâsınadur. Zāl ve destān zikrinde leṭâfet vardır. Güft bunda daḥî kerd ma'nâsınadur.

10.Beyt

که گفت که حافظ از اندیشه تو باز آمد

من این نگفتم آن کس که گفت بهتان گفت

Ki güft ki Hâfız ez endîşe-i tu bâz âmed

Men in negüfte'em ân kes ki güft bühtân güft

Kim didi Hâfız senüñ fikründen gerü geldi. Ben bunu dimedim. Ol kimse ki didi bühtân didi. Murâd budur ki ‘âşık-ı şâdık terk-i sevdâ-yı yâr etmez, aña bunu isnâd bühtân-ı ‘azîmdür. Nitekim bir ‘âşık dimiş:

Beyt: Çizîst ki der ezel merâ der ser bûd

Kârîst ki tâ ebed merâ der piş est¹⁷⁶

Mevlânâ Şem‘î dir: Kim didi ki Hâfız senüñ fikründen gerü geldi ya‘nî senüñ ‘aşkıñdan ferâğat eyledi. Ben bunu dimemişim. Ol kimse ki bunu didi, bühtân didi ve bühtân eyledi. Hiṭâb mürşidedür.

[GAZEL 77]

1.Beyt

صبحدم مرغ چمن با گل نخواستہ گفت

ناز کم کن کہ درین باغ - بسی چون تو شگفت

Şubḥ-dem murğ-i çemen bâ gül-i nev-ḥâste güft

Nâz kem kün ki derîn bâğ besî çün tu şüküft

Mevlânâ Sürûrî dimiş: Şeher vâktinde bülbül yeni bitmiş güle didi. Nâzı eksik kıl ki bu bâğda nice senüñ gibi açıldı.

Mevlânâ Şem‘î dir: Şabâḥ vâkti bülbül tâze bitmiş ve henüz açılmış güle didi: Nâzı az eyle zîrâ bu bâğda ki murâd dünyâdur. Çok sencileyin açıldı.

2.Beyt

گل بخندید کہ از راست نرنجیم ولی

¹⁷⁶ Ezelde başımızdan geçen şey ebediyyen bizim işimiz olmuştur.

هیچ عاشق سخن سخت بمعشوق نگفت

Gül beḥandīd ki ez rāst nerencīm velī

Hīç ‘āşık süḥan-i saht be ma‘ şūḵ negüft

Gül güldi ki doğrudan incinmeziz velī hīç ‘āşık ḵatı sözi ma‘ şūḵa dimedi. Bu kelām farz ve temsīl ṭarīḳi iledür. Ya‘nī eger bülbül ve gül şāḥib-i ‘aql ve ehl-i nuṭṭ olsalar mābeynlerinde bunuñ gibi mükāleme olurdı. Murād budur ki ‘āşık-ı şādık Ḥazret-i Ḥaḵḵa i‘tirāz etmeyüp cemi‘-i ḥālde ‘arz-i niyāz etmek gerek ki *Fe innallāhe ġaniyyun ‘ani’l-‘ālemin*¹⁷⁷ ḥasebince *ve vallāhü’l-ġaniyyun ve entümü’l-fuḵara*¹⁷⁸ mūcibince Ḥazret-i Ḥudā ġani-i muṭlaḵ ve bende-i muḥtāc-ı maḥẓdur ve her ne iderse aña revādur. Maḥall-i [65a] i‘tirāz degildür.

Beyt: Hem çün tu hezār ‘āşık ez ġam küştem

K'ez ḥūn-ı kes ālūde negeşt engüştem¹⁷⁹

Mevlānā Şem‘ī dir: Gül güldi ve ayıtdı ki rāst sözden incinmeziz ammā hīç ma‘ şūḵına ‘āşık ḵatı söz söylemedi. Bu ḥālet lisān-i ḥālledür. Bunı ehl-i ḥāl idrāk eyler hem kışşadan ḥisse aḥzetmek mümkindür ki bülbülden murād mürīd, gülden murād mürşid ola. Nitekim bu beyt bunu mübeyyindür.

3.Beyt

تا ابد بوی محبت بمشامش نرسید

هر که خاک در میخانه برخسار نرفت

Tā ebed būy-i muḥabbet be meşāmeş neresīd

Her ki ḥāk-i der-i meyḥāne be ruḥsār nerüft

Meşām burında ḵoḵu idrāk iden yire dirler ve anda olan zamīr her ki lafzına rāci‘dür. Pes mışrā‘-yı evvel merhūndur mışrā‘-yı şāniye. Ya‘nī ebedī muḥabbet ḵapusı meşāmına irmedi. Her kim ki meyḥāne ḵapusı toprağın yañağı ile süpürmedi. Murād meyḥāneden

¹⁷⁷ Ali imran,97: Allah bütün âlemlerden ġaniydür.

¹⁷⁸ Muhammed,38: Allah ġaniydür ve siz fakirsiniz.

¹⁷⁹ Senin gibi binlerce aşığı ġamdan öldürdüm ki kimsenin ḵanı parmağıma bulaşmadı.

maḳām-i ‘aşḳ ve ṭalebdür. Pes her kim ki muḥabbet-i ilāhīye idrāk olunacak yere varup ḥizmet ve ‘ibādet etmese ol idrākden maḥrūm olur.

Nazm:

Dilā ger tu ḥāhēde-i cevherī

Nuḥustīn ṭaleb kūn yekī cevherī

Kemer bend der ḥizmet-i kāmīlī

Ki ez ḥizmet-i ū ṣevī kāmīlī

Eger müşḳ ḥāhī be ‘aṭṭār rev

Mekūn ḥīṣṭen be ḥāne girev¹⁸⁰

Mevlānā Şem‘ī dir: Tā ebedi muḥabbet rāyīḥası anuñ dimāğına irişmez. Her kim ki meyḥāne ḳapısı ḥākinī yañağı ile süpürmedi meyḥāneden murād mürşid-i kāmīl āsitānesidür. Ḥaşıl-i ma‘nā budur ki ṭaleb-i ‘aşḳ-ı ilāhīde her kim ki mürşidne irādet-i külliye getürmese aşlā aña bir feyz müyesser olmaz. *Meşāmeş*de olan zamīr-i gā’ib mısrā‘-yı şānīde olan "*her ki*"ye rāci‘dür ihtimāl ḳable’z zıkr ṭarīḳiyle.

4.Beyt

گر طمع داری از آن جام مرصع می لعل

در و یاقوت به نوک مژدهات باید سفت

Ger ṭamma‘ dārī ez ān cām-i muraşşa‘ mey-i la‘l

Dürr u yāḳūt be nevk-i müje’et bāyed süft

Dārī lafzınuñ mef‘ūli mey-i la‘ldür ve muraşşa‘ aña dirler ki anda cevāhir berkinmiş ola. Ya‘nī eger ṭamā‘uñ var ise ol muraşşa‘ ḳadeḥden la‘l şarāba inciye ve yāḳūtı kirpik ucu ile delmek gerek. Murād cām-i muraşşa‘dan ḳalb-i mürşid-i kāmildür. Anda cevāhir-i me‘ānī berkinmişdür ve la‘l-i şarābdan murād ‘aşḳ-ı ilāhīdür ve inciden murād gözyāşıdır ki ḳanlı olmaya ve yāḳūtdan murād gözyāşıdır ki ḳanlı ola. Pes ḳalb-i mürşidden ‘aşḳ-ı ilāhī isteyen

¹⁸⁰Ey gönül, eğer sen bir cevher taleb ediyorsan, önce bir mücevherci taleb et. Bir kamilin hizmetine kemer kuşan ki onun hizmetiyle kamil kemale erersin. Eğer misk istiyorsan attarın yolunu tut. Kendini eve rehin bırakma.

gözden yaşlar döküp ve kanlar ağlammāk gerek ve gözyāşı kirpikde dirilmek gerek. Nevk lafzınuñ feth-i nūn ve sūkūn-i vāv ile her keskin nesnenüñ sivri ucına dirler. Mısrā‘-yı evvel mażmunı şart mısrā‘-yı şānī mażmunı cezādur.

Mevlānā Şem‘ī dir: Eger ol aña muraşşa‘ cāmdan mey-i la‘l tamma‘ın dutarsın. Kirpik uciyla dürr ve yāķūt delmek gereksin. Ya‘nī bunuñ gibi murāda irmekdür. Āsānıǵla müyesser olmaz.

5.Beyt

در گلستان ارم دوش چو از لطف هوا

زلف سنبل بنسیم سحرى می‌آشت

Der gülistān-ı İrem dūş çü ez luţf-i hevā

Zülf-i sünbül be nesīm-i şehērī mīāşüft

Cennet gülistānından dün gice çün hevā leţāfetinden sünbül zülf şehir yeline qarışdı. Murād gülistān-i İremden ‘ālem-i mükāşefede ğayb-ı hüviyyet ile teveccüh-i qalb-i şehērī mümtezic ola. Fenā-i cihānı müşāhede idüpdür.

Mevlānā Şem‘ī dir: İrem gülistānında dün gice ki hevānuñ leţāfetinden sünbülüñ zülfi şehir yeli ile perişān oldu ya‘nī açıldı.

6.Beyt

گفتم ای مسند جم جام جهان بینت کو

گفت افسوس که آن دولت بیدار بخت

Güftem Ey mesned-i Cem, cām-i cihānbīnet ku?

Güft Efsūs¹⁸¹ ki ān devlet-i bī-dār beħuft

Didim: Ey Cem tahtı senüñ cām-i cihān-bīniñ qanı?

Didi: Ħayf ki ol uyānıķ devlet uyıdı. Murād devlet ve saltanat bāķī degil idüĝin beyāndur.

¹⁸¹ Efsūs bunda ħayf ma‘ nāsınadır -Şem‘ī

Beyt: Mağrūr olma devlete ey şāh-i dehr

Fir‘avn çok yaşadı velī buldı itdügin

Mevlānā Şem‘ī dir: Sünbüle hıṭāb idüp ayıtdım: Ey Cemūñ mesnedi senūñ cām-i cihān-biniñ kani?

Sünbül lisān-i ḥālle bāña didi: Ḥayf ki ol bī-dār devlet uyudı ya‘nı gitdi. Murād devlet-i dünyāyı fānī idügin iş‘ardur. Devlet-i bī-dār eyü devlet ma‘nāsınadur. Cem‘den murād bunda güldür.

7.Beyt

سخن عشق نه آن است که آید به زبان

ساقیا می ده و کوتاه کن این گفت و شنفت

Sūḥan-i ‘aşq ne ānest ki āyed be zebān

Sākīyā mey dih u kūtah kün ĩn güft u şinuft

‘Aşq sözi ol degildür ki dile gele. Ey sākī şarāb vir kışa eyle bu demeyi ve işitmeyi.

Beyt: Zebān-i ‘aşq nedāned edīb-i nükte-şinās

Ki ĩn luğat ne be evzā‘-ı tāzī vü ‘acemest¹⁸²

Murād sākīden ve şarābdan ne idigün merāren mezkūrdur. Ḥülāşa-i murād budur ki Ey vā‘ız ve şeyḥ irşād-i ḳavlı taḳlīl idüp irşād-i fi‘lī eyleyüp ta‘līm-i ‘amel idüp a‘māl etdür.

Ḳıṭ‘ā: Billāh begū ‘ālim-i tefsīr gūy rā

‘Āmil şev evvelā vü hem a‘māl-i mā bekün

Çün ḳavl-i bī-‘amel nedeher sūd mürüren

Ḥod bīş kün ‘ibādet u kem kün[kelāmra]¹⁸³¹⁸⁴

¹⁸² Nükteşinās edip aşk dilini bilmez, Çünkü bu luğat Arap ve Fars evzāında değildir.

¹⁸³ Allah için tefsir söyleyen alime de ki ; öncelikle amel et [ilminle] ve aynı zamānda bizim amellerimizi yap çünkü amelsiz söz fayda vermez/ sen ibādeti arttır ve [söz] azalt.

¹⁸⁴ Beyite kelime eksikliğinden ötürü ve de anlam gereği kelām sözcüğünün yazılması uygun olacaktır.

Mevlānā Şem‘î dir: ‘aşk sözi ol nesne degildür ki zebāna gele. Ey sākî şarābı vir. Bu güft u şinufti kışa eyle. Ya‘nî āverdi ve şavurdı қо sākiden murād mürşid ve meyden murād ‘aşkdur.

8.Beyt

اشك حافظ خرد و صبر بدريا انداخت
چه کند سوز غم عشق نیارست نهوافت

Eşk-i Hâfız hıred u şabr be deryā endāht

Çi küned sūz-i ğam-ı ‘aşk neyārist¹⁸⁵ nihüft

Hâfızın gözi yāşı ‘aql ve şabrı deñize atdı. Neylesün ‘aşk ğamının harāretini. Kādir olmadı gizleme[ge]. Murād ‘aql ve şabrı deryāya attıktan anları yitirmekdür. Bu ğalebe ve ‘aşqdan nāşî[65b]olur ve bu hāl ‘uşşāk içinde mu‘teberdür.

Mevlānā Şem‘î dir: Hâfızın gözyāşı ‘aql ve şabrı deryāya atdı. Neylesün? ‘Aşk ğamının sözni pinhān etmege kâdir olmadı. Murād eşk ğalebe idüp anı ‘aql ve şabrdan cüdā eyledi dimekdür.

[GAZEL 78]

1.Beyt

دل و دینم شد و دلبر بملامت بر خاست
گفت با ما منشین کز تو سلامت بر خاست

Dil u dīnem şüd u dilber be melāmet ber hāst

Güft bā mā menişin kez tu selāmet ber hāst

Mevlānā Sürūrî dimiş: Gönlüm ve dīnim gitdi ve dilber serzeniş kıлмаға durdı. Didi: Bizimle oturma ki sende selāmet kalkdı. Murād dīnden ma‘nā-yı luġavi i‘tibārî ile ṯā‘at ve inkiyāddur ve dilberden murād şeyhdür ki ṯalib-i şādık şeyhini maḥbūb ve maṭlūb dutunur.

¹⁸⁵ Neyārist kâdir olmadı dimekdür -Şem‘î

Hülâşâ-i murâdbudur ki ğalebe-i ‘aşk ve hâletden gönüm kabza-i irâdetden çıkup ve şeyhe itâ‘atden gidüp, şeyh daḥî bu hâletden görüp sûret-i red gösterdi.

Beyt: ‘İşkem çü bîş dîd merâ ta‘ne zed Ḥabîb

Ez behr-i ‘aşk ta‘ne-i maḥbûb hoşterest¹⁸⁶

Mevlânâ Şem‘î dir: Dil ve dînim gitdi. Dilber melâmete kalkdı.

Dilber baña ayıtdı: Bizimle oturma zîrâ senden selâmet kalkdı ya‘nî gitdi. Dilberden murâd mürşiddür ki teslim-i vufur ve iradet-i bî-kuşurdan soñra mürîdini imtiḥân itdüğün beyân eyler.

Beyt: ‘Aşk verzîdem u ‘aqlam be-melâmet ber ḥâst

Her ki ‘âşık şüd ez u rûz-i selâmet ber ḥâst¹⁸⁷

2.Beyt

که شنیدی که در این بزم دمی خوش بنشست

که نه در آخر صحبت به ندامت برخاست

Ki şenîdî ki derîn bezm demî hoş benişest

Ki ne der âḥir-i şoḥbet be nedâmet ber ḥâst

Evvelki ki lafzı ismdür ve şenîdî ḥitâb-i ‘âmdur demîde yâ vaḥdet içündür ve maẓmûn-ı beyt istifhâm-i inkârîdür. Ya‘nî kimi işitdün ki bu şoḥbetde bir dem hoş oturdı ki şoḥbet âḥirinde melâmet ile kalkmadı. Ya‘nî kim ki bu bezmde hoş oturdı. Şoḥbet âḥirinde nedâmet ile kalkdı. Murâd budur ki kim ki sülûk-i tarîḳat idüp bezm-i İlâhîde otursa ta‘n-i düşmen ve ‘avâm işidür.

Beyt: Kûy-i yâre ta‘n-i düşmenden kaçan varur kaçan

Ka‘beye varmaz şu kim ḥâr-i muğaylândan kaçan

¹⁸⁶ Habib sevgili aşkımı fazla görüp beni kınadı aşktan ötürü maḥbûbın kınanması daha güzeldir.

¹⁸⁷ Âşık oldum ve aklım beni kınamaya kalktı. âşık olan kimseden selamet kalkar.

Mevlânâ Şem‘î dir: Kimi işitdün ki bu bezmdeki murâd dünyâdur. Bir dem hoş oturdı ki şöhbet âhırinde nedâmetle kalkmadı. Ya‘nî muğarrerdür. Bezm şarâb meclisidür.

3.Beyt

شمع اگر زان رخ خندان بزبان لافی زد

پیش عشاق تو شبها به غرامت بر خاست

Şem‘ eger zân ruḥ-i ḥandân be zebân lâfî zed

Pîş-i ‘uşşâḳ-i tu şebhâ be ğarâmet ber ḥâst

Eger ol gülici yüzden dil ile lâf urdı ise senün ‘uşşâḳuñ öñünde ödege durdı. Ya‘nî ḥaṭâsın bilüp i‘tizâr içün öri durdı. Murâd budur ki envâr-i za‘îfe nûr-i ilâhiye hergiz müşâbih degildür. Zann-i müşâbehet ḥaṭâdur.

Beyt: Şem‘ e kim teşbih idermiyem bu ḥüsn-i meh-veşi

Şem‘ bir meftûl-i ser-i ‘üryân ışıkdur âteşi

Mevlânâ Şem‘î dir: Şem‘ eger ol ḥandân ve münevver ruḥdan zebânla bir lâf urdıysa senün ‘uşşâḳuñ katında giceler ğarâmete kalkdı. Ğarâmet ödek ve nokşân ve ḥaṭâsın bilüp kuşûrına i‘tirâfdur. Şem‘î ḥod yândıkça nokşân üzeredür.

4.Beyt

در چمن باد بهاری ز کنار گل و سرو

به هواداری آن عارض و قامت برخاست

Der çemen bād-i bahārî zi kenâr-i gül u serv

Be hevâdârî-i ân ‘arîz u kâmet ber ḥâst

Çemende bahar yeli gül ve serv kenârından ol ‘arîz [‘acemler ‘arîz okurlar ve ranuñ fetḥasıyla] ve kâmet hevâdârlığı ya‘nî muḥabbeti ile kalkdı. Murâd ‘aşḳ-ı ilâhî her yerde muḥarrik ve müteḥarrik olup cûş ve ḥurûşda idügin beyândur.

Beyt: Âteş-i ‘aşḳest k’ender ney fütâd

Cüşiş-i ‘aşkeş k’ender mey fütād¹⁸⁸

Mevlānā Şem‘ī dir: Çemende bahar yeli gül ve serv kenārında ol ‘ārız ve kāmētūñ muḥabbeti kalkdı ya‘nī istedi. Murād budur ki bād-i bahārī gül ve serv yanında gūzār itmesi cānānuñ ‘ārızı ve kāmēti şevķinedür ki gül ve ‘ārıza ve serv kāmēte göredür leff ü neşr-i müretteb şan‘atı ile.

5.Beyt

مست بگذشتی و از خلوتیان ملکوت

به تماشای تو آشوب و قیامت بر خاست

Mest bügzeştī vü ez ḥalvetiyān-i melekūt

Be temāşā-i tu āşüb u kıyāmet ber ḥāst

Mest geçdüñ ḥalvetiyān-i melekūtdan senüñ temāşāñ ile fitne ve kabāḥat kalkdı. Mest geçmekden murād zühūr-i farṭ-i tecellīdür ve ‘umūm vüs‘at-i rahmet-i ilāhīdür. ‘Ālem-i melekūt melā’ike maḳāmına dirler. Ḥalvetiyān-i melekūtdan murād melā’ikedür.

Mevlānā Şem‘ī dir: Cenāb-i kudse şarāb-i ‘aşkla mest-i mürūr eyledüñ ve ‘ālem-i melekūt ḥalvetilerinden senüñ temāşāñ ile kıyāmet gāvğası kalkdı. Ḥalvetiyāndan murād melā’ikedür. Ḥiṭāb Ḥabīb-i Ekrem Ḥazretinedür ki anuñ cismānī mi‘rāclığı ya‘nī beyāndur icmāl tarīķiyle.

6.Beyt

پیش رفتار تو پا بر نگرفت از حجلت

سروسرکش که بناز قد و قامت بر خاست

Pīş-i reftār-i tu pā ber negirift ez ḥaclet

Serv-i serkeş ki be nāz ḳad u kāmēt ber ḥāst

Senüñ yürüşüñ öñünde ayāk kaldırmadı utanmaḳdan bāş çekici serv ki ḳad ve kāmēt nāzı ile kalkdı. Murād reftārdan Ḥazret-i Ḥaḳḳuñ āşār-i ef‘ālīdür *ki yef‘alu mā yeşā ve*

¹⁸⁸ Neyin içine düşen aşk ateşidir. Şaraba düşen aşk coşkusudur. (Mevlānā: Mesnevi 1.cilt)

*yahkūmu māyürid*¹⁸⁹ hasebince her ne ki diler ider. Hılâf-i erbâb-i câh u devletüñ ve aşhâb-i mülk ve salṭanatuñ ki[66a]tekebbür ve ta‘azzımları var ammâ taşarruf ve icâda kudretleri yoḡdur ve icâda müte‘allık olan umûrdan şerm-sâr ve ḡayrânlar ve gedâ-i bî-ser u pâ-y ile yeksânlardır. Ehl-i mülk ve māl naḡvet ü tekebbür iderler ammâ kudret-i icâd ve eşerleri yoḡdur.

Beyt: Ey muşavvir dutalım ḡaddiñi taşvîr idesün

Şîve-i reftârına andan ne tedbîr idesün

Beyt: Serv-i âzad ez hevâ-i ḡâmet-i cân-pervereş

Şüd çünân mecnûn ki cā kerdend murḡân ber sereş¹⁹⁰

Mevlânâ Şem‘î dir: Senüñ reftârüñ önünde ḡacâletinden âyâḡ ḡaldırmadı ya‘nî reftârüñ ḡatında reftâre ḡâdir olmadı. Serkeş serv ki ḡad u ḡâmetine tefâḡur idüp ḡalkdı.

7.Beyt

حافظ این خرّقه بینداز مگر جان ببری

کآتش از خرمن سالوس و کرامت خاست

Hâfız in ḡırḡa biyendâz ki meger cân beberi

K’âteş ez ḡırmen-i sālûs u kerâmet ber ḡâst

Hâfız bu ḡırḡayı at ki meger cân ḡurtarasın ki âteş riyâ ve kerâmet ḡırmeninden ḡalkdı. Murâd riyâ şüretin ve kerâmet da‘vâsın terk kııl dimekdür ki *tagyîr-i şekl li ecli’l ekt*¹⁹¹ mezmûmdur ve *terkü’d-dünyâ li’d-dünyâ min cem‘i’d-dünyâ* mücibince ‘amel-i âḡiret ile ṭaleb-i dünyâ ḡayetde şûmdur.

Beyt: Zâhidâ ehl-i riyâ düzaḡıdır didiḡim

Eger inanmaz iseñ işte varasın göresin

¹⁸⁹ Ali imrân,40: Dilediḡini yapar ve dilediḡince hükmeder.

¹⁹⁰ Azad servi onun cana can katan kâmetinin hevesinden öyle mecnûn oldu ki kuşlar onun başını yuva edindiler.

¹⁹¹ Şeklin deḡişmesi yemek sebebiyledir.

Mevlānā Şem‘î dir: Ey Hâfız bu hırkayı at ya‘nî terk eyle. Ola ki cān hālāş eylesün. Zîrā sālūs ve kerāmet hırkasından āteş kâlkıdı ya‘nî zāhir oldu. Murād riya şüretini ve izhār-i kerāmet da‘vāsını terk eyle ki dūzaḥdan hālāş bulasın dimekdür. Zîrā her kimde ki riya ve da‘vā-i kerāmet ola dūzaḥa dāhil olur dimekdür. Kerāmet āteşe ma‘tūf olup ma‘nā böyle olmak cā‘izdür. Zîrā riya hırkasından āteş zāhir oldu ve kerāmet gitdi bu vech üzere "ber ḥāst" muḳarrerdür.¹⁹² İkinci "ber ḥāst" kendi ma‘nāsına olur.

[GAZEL 79]

1.Beyt

روی تو کس ندید و هزارت رقیب هست

در غنچه‌ای هنوز و صدت عندلیب هست

Rūy-i tu kes nedīd u hezāret raqīb hest

Der ḡonçe‘î henūz u şadet ‘andelīb hest

Mevlānā Sūrūrî dimiş: Senūñ yüzūñ kimse görmedi ve biñ raqībūñ vardır. Ğoncalıḳdasın henūz ve yüz bülbulūñ vardır. Murād Ḥazret-i Ḥaḳdur. Pes perdede mestūr iken zuḥūr ve tecellî etmeksizin muḥālif ve münāzi‘ ve ‘āşık ve tālīb çok dimekdür.

Beyt: Ū der derūn-i ḥāne vü ḡavḡā miyān-i şeh̄r

Ey vāy ezān [zamān]¹⁹³ ki beyāzārend derūn¹⁹⁴

Āḫirinde hā olan lafızda hemze vaḥdet içindür ve ḥiṭāb içündaḥî gelür ve maşdariyyet içün olur. Ğonca‘î lafzında maşdariyyet zāhirdür.

Mevlānā Şem‘î dir: Senūñ yüzūñ kimse görmedi ve biñ raqībūñ vardır. Henūz ḡoncadasın ve senūñ yüz ‘andelībūñ vardır. Ḥiṭāb Ḥudāyadur. Ğonca‘î demekden murād ziyāde pinhānsın ve kimse seni mu‘āyene görmemişdür dimekdür. Ğonca‘îde "der" zāid i‘tibār olunup¹⁹⁵ ḡoncasın ya‘nî zāhir olmamışsın ma‘nāsına daḥî olmak mümkündür.

¹⁹² Muḳarrer olan ber ḥāst zāhir oldu ma‘nāsınadır.

¹⁹³ Zamān: Vezin ve anlam hatası sebebiyle Sūrūrî şerhine göre düzeltildi: (Sūrūrî 66b-67a)

¹⁹⁴ O evin ortasındadır. Gönü incitecekleri o zamana eyvahlar olsun.

¹⁹⁵ Der ḡonca‘îde olan hemze ḥiṭāb içündür.

2.Beyt

گر آمدم به کوی تو چندان غریب نیست

چون من درین دیار هزارت غریب هست

Ger âmedem be kū-yi tu çendân ġarīb nīst

Çün men der ĩn diyār hezāret ġarīb hest

Eger senüñ maħalleñe geldim ise ol denlũ ġarīb degildür. Benim gibi bu diyârda senüñ biñ ġarībün vardur. Murād ġarībden rūḥ-i insānīdür ve mısrā‘-yı evvelde olan kūydan murād cānib-i ṭaleb-i Ḥaḫdur ve bu diyârda ‘aşıḳ-i ġarīb çoḫdur.

Beyt: Dildār ferd u aḫad u ‘uṣṣāḳ bī-‘aded

Budur ‘aceb ki her biri andan bulur meded

Mevlānā Şem‘ī dir: Eger senüñ maħalleñe geldimse ol kadar ‘aceb degildür. Zīrā bu diyârda bencileyīn vāfir ġarīb vardur. Murād Rabb’ül âlemīn Ḥazretlerine tazarru‘ ve niyāzdur ki çoḫ kendũ gibinüñ maḳbũl-i dergāḥ olmasından kendüsine daḫī ol sa‘âdet müyesser ola. Ḥiṭāb Ḥudāyadur.

3.Beyt

هر چند دورم از تو که دور از تو کس مباد

لیکن امید وصل توام عن قریب هست

Her çend dürem ez tu ki dürez tu kes mebād

Līkin ümīd-i vaşl-i tuem ‘an-ḳarīb hest

Ne denlũ ki ırāgem senden ki senden kimse ırāğ olmasun līkin senin vaşluñ ümidi ‘an-ḳarīb vardur. Murād budur ki *Eynel rabbū'l-celīl ve eyne'l-abdū'z-zelīl*¹⁹⁶ ḥasebince ṭalīb-i Ḥaḫ ol Ḥazretten ba‘īddür ammā ġāyet-i ṭaşavvuf *feenni ḳarību ucību da‘vātūd da‘ī*¹⁹⁷ mūcibince vüṣũl-i ilāllāhdur. Lā-cerem ref‘-i ḥicāb ile aña vüṣũl ‘an-ḳarīb müyesserdür.

¹⁹⁶ Nerede celīl Rab ve nerede zelīl kul!

¹⁹⁷ Muhakkak ki ben yakının, davet edenin davetine icābet ederim.

Mevlānā Şem‘î dir: Her ne kadar ki senden ırağem ki kimse senden ırağ olmasun. Lîkin baña ‘an-ķarīb senüñ vişālũñ ümîdi vardır. Hîţāb Hūdāyadur.

4.Beyt

در عشق خانقاه و خرابات فرق نیست

هر جا که هست پرتو نور روی حبیب هست

Der ‘aşķ hānķāh u ĥarābāt fark nîst

Her cā ki hest pertev-i nūr rûy-i Ĥabîb hest

‘Aşķda¹⁹⁸ hānķāh ve meyĥāne farkı yoķdur her yerde ki vardır ĥabîb yüzi zîyāsı vardır. Murād budur ki Ĥazret-i Ĥaķ tecellî etmege mevzî‘-i maĥşûş şart degildir.

Beyt: Bişnev kerem-i Ĥaķ rā ġāfil meşev ey tālîb

Der deyr Ĥuda gūyend lebbeyk hemî gūyed¹⁹⁹

Mevlānā Şem‘î dir: ‘Aşķda hānķāh ile meyĥānenüñ farkı yoķdur. Her yer ki vardır. Ĥabîb-i ĥaķîķinüñ [66b]zâtı ve eşeri vardır. Zîrā cem‘îsi anuñ maşnū‘ıdır ki ĥaķîķatde her bir şey’ anuñ zâtı müşāhedesinde bir āyinedür.

5.Beyt

آن جا که کار صومعه را جلوه می‌دهند

ناقوس دیر راهب و نام صلیب هست

Āncā ki ķār-i şavma‘a rā cilve mîdehend

Nāķûs-i deyr-i rāhib u nām-i şalîb hest

Ol yerde ki hānķāh işine şalınmaķ virürler. Ruhbān-i kilîsānın çāñı ve ĥaç adı vardır. Murād budur ki Ĥaķ Te‘ālā hādî olduğı gibi muğilldür. Lā-cerem *Yuđillu men yeşā*²⁰⁰ muķtezāsınca şavma‘ anuñ revnaķı anuñ hidāyeti ve kilîsanuñ nāķûsı ve şalîbi anuñ idlālî iledür.

¹⁹⁸ ‘Aşķda kâf sâkindür.

¹⁹⁹ Ey talib gafil olma Ĥaķın keremini işit, manastırda ĥuda derler (Tanrı), lebbeyk(buyrun) der.

²⁰⁰ Nahl, 93: Dilediğini saptırır.

Mevlânâ Şem‘î dir: Ol yerde ki şavma‘ anuñ işine cilveve ziynet virürler. Zıkr ve tevḥîd ve tâ‘at ve tesbîḥ ile şavma‘a muḳâbelesinde deyrüñ çañı ve keşîşi ve ḥâç adı vardır ki bunlaruñ her birisi ol şâni‘-i pür kemâlüñ vücûd ve tecellîsine dâldür. Zîrâ cem‘isi anuñ maşnû‘ıdır. Nihâyeti ol iki mevzî‘ mâbeyninde fark budur ki biri celâlinüñ ve biri cemâlinüñ mazharıdır ki *Yuḍillu men yeşâ ve yehdi men yeşâ*²⁰¹ muḳteżâsınca herkese isti‘dâd ve ḳâbiliyetine göre hükm-i ilâhî levḥ-i ḥikmet üzere pür ḥâlet taştîr eylemişdür. Aşlâ eşyâdan bir şey’e zulm ve cebr olmamuşdur.

6.Beyt

عاشق که شد که یار به حالش نظر نکرد
ای خواجه درد نیست ولیکن طبیب هست

‘Aşık ki şüd ki yâr be ḥâleş naẓar nekerd

Ey ḥ‘âce²⁰² derd nîst velîkin ṭabîb hest

Kim ‘âşık oldu ki yâr anuñ ḥâline naẓar etmedi. Ey ḥ‘âce²⁰³ derd yoḳdur velîkin ṭabîb vardır. Mışrâ‘-yı evvelde olan ki istifhâm-i inkârîdür. Pes murâd budur ki her kim ki ‘âşık oldu, yâr ḥâline naẓar ḳıldı, lâ-cerem derdi olana ṭabîb bulunur.

Beyt: Ey dil biyâr derd becû ba‘d ezîn ṭabîb

K‘âncâ ki derd hest yaḳîn dân ṭabîb hest²⁰⁴

Mevlânâ Şem‘î dir: Kim ‘âşık oldu ki yâr anuñ ḥâline naẓar eylemedi. Ey kişi sende derd yoḳdur ve illâ ol derde ṭabîb vardır. Yârden murâd bârî te‘âlâdur ki kimsenüñ ḥaḳḳını zâyi‘ eylemez.

Beyt: ‘Aşıkân her çend müştâḳ-i cemâl-i dilberend

Dilberân ber ‘âşıkân ez ‘âşıkân ‘âşıkterend²⁰⁵

²⁰¹ Nahl, 93: Dilediğini saptırır ve dilediğini hidayete erdirir.

²⁰² Ḥ‘âce bunda kişi ma‘nâsınadır.

²⁰⁴ Ey gönül bir dert edin, ondan sonra ṭabî-b ara. Kesinlikle bil ki dert olan yerde ṭabî-b vardır.

7.Beyt

فرياد حافظ اين همه آخر بهرزه نيست

هم قصه غريب و حديث عجيب هست

Feryād-i Ḥāfız ın heme āhir be herze nīst

Hem kışşa-i ġarīb u ḥadīs ʿ acīb hest

Ḥāfız bu dükeli feryādı bāṭıl degildir. Āhir²⁰⁶ hem ġarīb kışşa ve ʿ acīb ḥaber vardur. Murād budur ki derd-i derūnı ve ḥāl-i diğēr-gūnı olan nāçār feryād ider.

Beyt: Nāle rā her çend miḥʿāhem ki pinhān ber keşem

Sīne miğūyed ki men teng āmedem feryād kün²⁰⁷

Mevlānā Şemʿī dir: Ḥāfızın bu dükeli feryādı āhir ʿ abeş²⁰⁸ yere degildir. Hem bir ġarīb-kışşa ve bir ʿ acīb söz vardur. Murād söz ve ḥarāretle nāle ve feryād iden kimsede ʿ aşk-ı ilāhīnün vüçüdü muḳarrer idüğün beyāndur.

[GAZEL 80]

1.Beyt

بدام زلف تو دل مبتلای خويشتن است

بکش بغمزه که اينش سزای خويشتن است

Be dām-i zūlf-i tu dil mübtelā-i ḥʿiştēn est

Beküş beğamze ki īneş sezā-i ḥʿiştēn est

Mevlānā Sürūrī dimiş: Senün zūlfün dāmına gönül kendü mübtelāsıdır. Yaʿnī ḳalb ġayb-ı hüviyete muḳayyed ve giriftār olduğudur. Ḳatlı ḳıl ġamze ile ki bunun kendü lāyıkıdır. Murād ġamzeden şıfat-i ḳahr ve ġalebedür. Yaʿnī ġayb-ı hüviyete ve zāt-i muṭlaḳa taʿalluḳ idüp itṭilāʿ ḳaşdının şıfat-i ḳahr ve istilā ile enāniyyeti ve vüçüdü ḳatlı ve maḥv olınmak gerek

²⁰⁵ Aşıklar her ne kadar dilberin cemālinin müştakı iseler de, dilberler de aşıklara aşıklardan daha aşiktırlar.

²⁰⁶ Āhir lafzı fārisīdür. Maʿnāsı beyān olunmuşdur. -Sürūrī

²⁰⁷ Her ne kadar inlemeyi gizlice yapayım desem de gönlüm diyor ki "ben daraldım, feryat et."

²⁰⁸ Herze ʿ abeş maʿnāsınadır. -Şemʿī

ki fānī ve mücerred olıcağ zāt-i mutlak zuhûrına maḥaldür ve mihr olmağa isti‘ dādı olur ve bu maḥz-i luṭf-i Ḥaḳdur.

Beyt: Āhen ki zi nār zulmeteş nereved

Ū kâbil-i envâr çü âteş şeved²⁰⁹

Mevlânâ Şem‘î dir: Senüñ zülfüñ dāmına gönül kendü ihtiyâriyle mübtelâ olmuşdur. Ġamze ile dipile zîrâ bu aña kendü lâyıkıdır. Zîrâ bu huşûşda aña kimse haber itmemişdür. Zülfden murâd esrâr-i ilâhiyedür. Ġamzeden murâd celâl-i mazharidür ki *mûtû kable en temûtû*²¹⁰ ḥasebince ‘uşşâkuñ vücûdı fenâsını ifnâ etmek ile vücûd-i bâkiye irişdürücüdür. Hiṭâb Hudâyadur.

2.Beyt

گرت بدست بر آید مراد خاطر ما

بدست آر که خیری به جای خویشتن است

Geret be dest berâyed murâd-i ḥâtır-i mâ

Be dest âr ki ḥayrî becây-i ḥîştēn est

Eger senüñ elüñden gelür bizim ḥâtırımız murâdı ele getür ki bir yerinde ḥayrdur. Murâd tâlib-i ‘aşqdan feyz-i dirîğ etmemek muḳtezâ-i ḥikmet-i ilâhiye idügin zıkrdür.

Beyt: Bu Sürûriden zekât-i ḥüsniñi men‘ etme kim

Müsteḥaḳkına virilür düstem zîrâ zekât

Mevlânâ Şem‘î dir: Eger senüñ elüñden bizim ḥâtırımızuñ murâdı gelürse ya‘nî murâdımızın ḥuşûlüne ḳâdir iseñ tîz ol ki kendü yerinde ya‘nî temâm maḥalinde bir ḥayrdur.

"Bedest bâş" tîz ol ma‘nâsına isti‘ mâldür.

3.Beyt

بجانت ای بت شیرین من که همچون شمع

شبان تیره مرادم فنای خویشتن است

²⁰⁹ Ateş vesilesiyle karanlığını mahv etmeyen demirin ateş gibi ışık vermeye nasıl kabiliyeti olur.

²¹⁰ Ölmeden önce ölünüz. (Hadis-i Şerif)

Be cānet ey büt-i şîrîn men ki hemçün şem‘

Şebān-i tîre murādem fenā-i ẖv̱ışten est

Senüñ cānuñ haqqıçün ey benim büt-i şîrînim. Şem‘ gibi karañu gicelerde murād kendü fenāmdur. Murād budur ki sâlik uyanık olup karañu gicelerde ‘ibādet idüp nefsün[67a]varlığın fānî etmek gerek.

Beyt: Çi sevdā sūd ey şeyh her sâ‘ at füzūden hırmen-i ṯā‘ at

Çü netvānî ki yek cev ez vücūd-ı ẖv̱ışten gāhî²¹¹

Mevlānā Şem‘î dir: Senüñ beķāñ haqqıçün ey benim şîrîn maḥbūbum ki şem‘ gibi karañu gicelerde murād kendümi ifnā eylemekdür. H̱aşıl-i ma‘ nā teḥakküb ilallāha ḥuṣūliçün ‘aşk ve ṯā‘ at ile nefsünün maḡlūb ve maḥhūr olduğın taleb itdüğün beyāndur. Bütten murād mürşiddür ve Ḥudā olmak mümkindür. Teşbîh ṯarîķiyle ki bütten murād maḥbūb ve maḥbūbdan murād Ḥudādur. Bunuñ gibi bî-nihāyedür.

4.Beyt

چو رای عشق زدی با تو گفتم ای بلبل

مكن كه آن گل خودرو برای خویشتن است

Çü rāy-i ‘aşk zedî bā tu güftem ey bülbul

Mekün ki ān gül-i ḥod-rū berāy-ı ẖv̱ışten est

Çün ‘aşk fikrün kılduñ saña didim: Ey bülbul etme ya‘nî ‘aşkı ki ol kendü bitici gül kendü fikri iledür. Murād bülbulden ‘āşıķ-ı ṯalibdür ve gül-i ḥod-rūdan murād Ḥazret-i Ḥaḥdur ki *yaḥteẓi zātehu vücūduhu*²¹² ḥasebince kendü vücūdı kendūdendür. Lā-cerem aña ṯalib olup sâlik-i ṯarîķat olan aña teslīm ve rızā gerek.

²¹¹Ey şeyh, her saat ibadet harmanına bir şeyler eklemenin ne faydası var? Zira kendi varlığından bir arpa bile götüremezsin.

Mevlânâ Şem‘î dir: Çünkü ‘aşk râyını urdın, saña didim: Ey bülbül güle ‘âşık olmak fikrin eyleme zîrâ ol gül-i hod-rû kendü râyıyladır ya‘nî hod-râdur. Kimseden söz kabûl eyler degildür. Gül-i hod-rû yabân gülü ki kimse terbiyet itmeye bu dağî vechdür. Güle ‘âşık olmak fikrin eyleme zîrâ ol hod-rû gül kendü içündür. Saña aşlâ fâ‘idesi yokdur. Vech-i şânî üzere"beray" ecl ma‘nâsına olup yâ nefsi kelimededen olur.

5.Beyt

بمشك چین و چگل نیست چین گل محتاج

که نافه‌اش ز بند قباى خویشتن است

Be müşk-i Çîn u Çigil nîst çî-i gül muhtâc

Ki nâfehâş zi bend-i kabâ-i hîştên est

Çîn bir meşhûr bir memleketün adıdır ve büklüm ma‘nâsına gelür ve Çigil Türkistân vilâyetinde bir güzeli çok yerün âdıdır. Ya‘nî Çîn ve Çigil memleketlerinden olan müşke gül büklümü muhtâc degildür ki anuñ nâfeleri kendü kaftanı düğmesindendür. Murâd budur ki Hâzret-i Hâk bir cemâl-i cemîl şâhîbidür ki tezyîn ve tavşîfden müstâğnîdür.

Mevlânâ Şem‘î dir: Güliñ hüsni Çîn ve Çigil müşkine muhtâc degildür. Zîrâ güliñ nâfeleri kendü kabâsı bendindendür. Murâd budur ki her kiminki andan hüner ve kemâlden ve ‘aşk ve hâlden bir behre ola, ol kimsenüñ ol nesnelerde gayra ihtiyâcı yokdur. Güliñ müşk râyıhasına ihtiyâcı olmaduğı gibi Çîn, Çigil her birisi bir şehrüñ ismidür ki; müşki çok ve maḥbûbı gayet ile hûb olur.

6.Beyt

مرو به خانه ارباب بی‌مروت دهر

که گنج عافیت در سرای خویشتن است

Merev be hâne-i erbâb-i bî-mürüvvat-i dehr

Ki künc-i ‘âfiyet der serây-i hîştên est

Gitme zemânenüñ mürüvvetsiz ehlinüñ evine ki saña râhatlık bucâğı kendü serâyıñdadur.

Mevlānā Şem‘î dir: Zemānenüñ mürüvvetsiz şāhib-i devletlerüñ hānesine gitme. Ya‘nî anlardan bir nesne taleb eyleme. Zîrâ ‘āfiyet ve huzūr künci senüñ kendü serāyındadır.

7.Beyt

بسوخت حافظ و در شرط عشق و جانبازی

هنوز بر سر عهد وفای خویشان است

Besūht Hāfız u der şart-i ‘aşk u cānbāzī

Henūz ber ser-i ‘ahd-i vefā-i hū‘īştēn est

Yāndı Hāfız ve ‘aşk ve cānbāzlık şartından henüz kendünün ‘ahd-i vefası başı üzeredir. Murād budur ki ‘āşık-ı şādık ma‘şūkından ne denlü cefā görse i‘rāz etmemek gerek.

Mevlānā Şem‘î dir: Hāfız ‘aşk āteşiyle yāndı ve ‘aşk ve cānbāz şartında henüz kendünün vefası hevesi üzeredir.

[GAZEL 81]

1.Beyt

حل دل با تو گفتم هوس است

خبر دل شنفتم هوس است

Hāl-i dil bā tu güftenem heves est

Hāber-i dil şinüftenem²¹³ heves est

Mevlānā Sūrūrî demiş: Gönül hālin saña demek hevesimdir. Gönül haberin işitmek hevesimdir. Murād budur ki gönül benden gitmiş, sende karar etmişdir. Benden gittiğin saña deyüp, senden anuñ haberin işitmek murādımdır.

Mevlānā Şem‘î dir: Saña gönlümün hālını demekde hevesim vardır. Senden gönlüm haberini işitmege hevesim vardır.

2.Beyt

طمع خام ببین که قصهء فاش

²¹³ Şinüften şeniden ma‘nāsınadır - Şem‘î

از رقیبان نهفتنم هوس است

Ṭamā‘-i ḥām bebīn ki kıṣṣa-i fāṣ

Ez raḳībān nühüftenem heves est

Ḥām Ṭamā‘ı gör ki āşikāre kıṣṣayı raḳīblerden gizlemek hevesimdir. Murād budur ki ‘aşk-ı ilāhī ittişālīm meşhūr olmuş iken ‘avāmdan setr etmek kaçan olsa gerektür.

Mevlānā Şem‘ī dir: Hāşıl olmaz ümīdi gör ki fāṣ olmuş kıṣṣayı ki murād ‘avāmdur.

3.Beyt

شب قدری چنین عزیز و شریف

با تو تا روزنهفتنم هوس است

Şeb-i ḳadrī²¹⁴ çünin ‘azīz-i şerīf

Bā tu tā rüz nihüftenem heves est

Bir ḳadır gicesi buncılayın ‘azīz ve şerīf senüñle tā gündüze dek yatmak hevesimdir. Murād budur ki bundan müşāhede vāḳı‘ olsa şabāḥa dek istiğrākda olmağı talebdür.

Beyt: Ḳaḅgı gice kim o mehden cānıma te’nīs olur

Nūr-i Āḥmed Ḥaḳḳı baña ol şeb ta‘rīs olur[67b]

Mevlānā Şem‘ī dir: Buncılayın ‘azīz ve şerīf bir ḳadr gicesi senüñ ile şabāḥa dek yatmağa hevesim vardır. Ḥiṭāb yine Ḥudāyadur. Bu beytden murād Ḥaḳ Te‘ālā Ḥazretine temām ḳurb ve vüṣūl taleb etdügin beyāndur. Zinhār elfāz-i zāhiriyye iltifāt ve nazar iştilā hattına baḳ tā ki bunların ḥaḳḳında bed nazar olunmağla belāya uğramayasın.

4.Beyt

وه که دردانه چنین نازک

در شب تار سفتنم هوس است

Veh ki dūr-dānei²¹⁵ çünin nāzūk

²¹⁴ Şeb-i ḳadrden murād ‘ālem-i keşfdür - Şem‘ī

²¹⁵ Dāne‘ī de olan hemze vaḥdet içündür.

Der şeb-i tār süftenem heves est

Vāh ki buncılayın nāzik incüyi qarañu gicede delmek hevesimdür. Murād budur ki vüşul-i illallāh ve vuşlat-i ilāhî birdür. Şāhidānedür ki hakkāk-i kāmīl olanlar rûz-i rûşende bunı delmege qādir olmazlar. ‘Acıbdür ki ben bu qarañu gicede isterin.

Mevlānā Şem‘î dir: Veh ki buncılayın nāzik bir dürdāneyi leyl-i müzlimden delmek hevesim vardır. Dāneden murād ‘aşq-ı ilāhîdür. Şeb-i tārda murād muḥabbet-i dünyādur ki anuñ vücūdıyla ‘aşq-ı ilāhînün ḥuşulın taleb itdüğünden taḥazzün ve taḥassür izhār eyler. Zîrâ bunlar ki bu hāl müyesser degildür ve kendüsine isnād tarîkıyle gayrılara pend olmak câ’izdür. Ya‘nî ḥubb-i dünyā ile ‘aşq-ı ilāhî müyesser olmaz.

5.Beyt

ای صبا امشبم مدد فرمای

که سحرگاه شگفتنم هوس است

Ey şabā imşebem meded fermāy

Ki seḥergeḥ şüküftenem heves est

Ey şabā bu gice baña meded buyūr ki seḥer vaḳtinde açılmaḳlık hevesimdür. Murād şabādan bunda feyz ve faẓl-i Ḥaḳdur ki mükāşefe-i seḥer-gāhî anuñ meddi ile olur.

Beyt: Eger ez cānib-i ma‘şūḳ nebāşed meylî

Kūşîş-i ‘āşîḳ-ı bî-çāre becāyî neresed²¹⁶

Mevlānā Şem‘î dir: Ey şabā bu gice baña meded buyūr. Ya‘nî meded ve mu‘āvenet eyle. Zîrâ seḥer vaḳtı açılmaḳa hevesim vardır. Şabādan murād feyz-i ilāhîdür ki ‘ālem-i ḳabẓdan ḥalāşa sebep olup ‘ālem-i başt ve mükāşefeye vüşul bulmaḳa vesîle olur.

6.Beyt

از برای شرف به نوک مژه

خاک راه تو رفتنم هوس است

²¹⁶ Eger ma‘şūḳın tarafından bir meyl olmazsa bî-çāre aşığın çabası bir sonuca varmaz.

Ez berāy-i şeref be nūḳ-i müje

Hāk-i rāh-i tu rüftenem heves est

Şerefden öturi kirpik ucu ile senüñ yoluñ toprağın süpürmek hevesimdir. Murād ṭarīḳ-i Hākda müjgānı cārüb kılmak kesb-i şerefdür dimekdür.

Beyt: Güftei ez rāh-i mā berdār gerd u hār rā

Bā müje her şubḥdem güfitem ki berdārem be çeşm²¹⁷

Mevlānā Şem‘ī dir: Bāna şerefden öturi kirpik ucuyla senüñ yoluñ hākini süpürmege hevesim vardır. Hıṭāb Hudāyadur. Murād rāh-i ‘aşḳda şevḳ ve ihlāşla olan sa‘yini beyāndur. ‘Alām ve şedāyidini kabūl etmek ile.

7.Beyt

همچو مدعیان به رغم حافظ

شعر رندانہ گفتنم هوس است

Hemçü Hāfız be rağm-i müdde‘iyān²¹⁸

Şi‘r-i rindāne güftenem heves est

Hāfız gibi feyz ve fażl da‘vāidenler ḳahrına rindāne şi‘r demek hevesimdir. Murād şi‘r-i rindāneden taşavvuf kelimātın şüret-i mecāzda getürmekdür. Nitekim her beytde beyān olundu.

Beyt: ‘Arifāne ıstılāḥātī hoşest

Rūy-i pūşīde ‘ibārātī hoşest²¹⁹

Mevlānā Şem‘ī dir: Hāfız gibi düşmenlerüñ körlüğüne rindāne şi‘r demeye hevesim vardır. Murād şüret-i mecāzīde olan teveccüh-āmiz ve şevḳengiz-i ‘āşıkāne gāzelleridir. Hāfız bunda kendüsini gāib menzilesine tenzıl etmişdür. Buña şan‘at-ı iltifāt dirler.

²¹⁷ (Dedin ki) bizim yolumuzdan tozu ve dikenini ḳaldır, (dedim ki) her sabah vakti kirpiğimle ve gözümle temizleyeyim.

²¹⁸ Müdde‘iyān bu ma‘nā murād olmak ensebdür düşmen murād olmakdan - Sürürī

²¹⁹ Arifāne ıstılāḥlar hoşdur, yüzü örtülü ibāreler hoşdur.

[GAZEL 82]

1.Beyt

ای هدهد صبا به سبا می فرستمت

بنگر که از کجا به کجا می فرستمت

Ey hüdhüd-i şabā be sebā mîfiristemet

Binger ki ez kocā be kocā mîfiristemet

Mevlānā Sürūrî demiş: Ey şabā hüdhüdi sebā vilāyetine gönderem seni, naẓar ẓıl ki ẓanden ẓande gönderirem seni. Hüdhüd lafzının şabāya izāfeti izāfet-i müşebbehünbih ile'l-müşebbehdür. Hüdhüd ve sebā hikāyeti sûre-i nemlde *mâliye lâ era'l-hudhude*²²⁰ âyetinün tefsîri kütüb-i tefsîrde mezkûrdur. Bunda murād olan zāhir-i kışşadır. Şabādan murād bunda nefahāt-i rahmāniyedür ki cihete meşārık-ı rûhāniyâtdan gelür ve sebādan murād vilāyet-i ğayrdur ki Süleymān-ı ‘aql hükümünde degildür. Lâ-cerem bu iki iqlîmün ortasında beden-i ba‘îd vardır.

Mevlānā Şem‘î dir: Ey şabā hüdhüdi seni sebāya gönderirem. Gör ki seni ẓanden ẓande gönderirem. Ya‘nî ‘âşık tarafından ma‘şûḳ cānibine gönderirem. Şabādan murād feyz-i ilāhîdür ki vişāl ve mükāşefeye vesîledür. Hüdhüd gibi ki Belkîsîñ vişālîne irişmege Süleymān Hâzretine vesîle olmuşdur. Hüdhüd müşebbehünbih ve şabā müşebbehdür.

2.Beyt

حیفست طایری چو تو در خاکدان غم

زینجا باشیان وفا می فرستمت

Ḥayfest ṭā’irî çü tu der ḥākdān-i ğam

Zîncā be āşiyān-i vefā mîfiristemet

Ṭā’irî²²¹ mübtedādur ve anda ḥarf-i yā vaḥdet içindür. Çü tu vaşf-i ṭā’irdür ve der ḥākdān-i ğam haberdür. Bu cümle mübtedādur. Ḥayfest maḳdem haberidür. Ya‘nî ḥayfdur ki

²²⁰ Neml,20: Neden ben hüdhüdü göremiyorum.

²²¹ Ṭā’irîde yā vaḥdet içündür - Şem‘î

senüñ gibi bir kuş ğam çöplüğünde olmak buradan vefâ yuvâsına gönderirem seni. Murâd hâkdân-i ğamdan dünyâdur ki dâr-i miḥnetdür ve âşiyân-i vefâdan [68a]‘ âlem-i ilâhîdür. Lâ-cerem nefaḥât-i rahmâniye ve tevcihât-i canib-i Hâḫḫa müteveccih gerekdür.

Mevlânâ Şem‘î dir: Ḥayfdur ki sencileyin bir ṭâ‘ir ğam çöplüğünde olmak buradan seni vefâ âşiyânına gönderirem. Ṭâ‘irden murâd ‘aşḫ-ı ilâhî sebebiyle bülend pervâz olan gönîlidir. Aña ḥiṭâb eyler. Hâkdân-i ğamdan murâd dünyâdur ki miḥnetdür. Âşiyândan murâd cenâb-i kudsdür.

3.Beyt

در راه عشق مرحله قرب و بعد نیست

می بینمت عیان و دعا می فرستمت

Der rāh-i ‘aşḫ merḥale-i ḫurb u bu‘d nîst

Mî bînemet ‘ayân u du‘â mî firistemet²²²

‘Aşḫ yolında ḫurb ve bu‘d ḫonağı yoḫdur. Seni âşikâre görürem ve du‘â gönderürem. Ḥiṭâb bunda maḥbûb-ı ḥaḫîḫiyedür ki ‘ayn-i ‘ayân-i ḫalbî ile müşâhede ve merâtib-i ma‘neviyye ile ba‘iddür. Pes fî nefsü'l emr ḫurb ve bu‘d yoḫdur.

Mevlânâ Şem‘î dir: ‘Aşḫ yolında ḫurb ve bu‘d merḥalesi yoḫdur. Seni ‘ayân görürem ve saña du‘â gönderürem. ‘Ayân görmesi maşnû‘dan şâni‘â nazardur. Du‘â göndermesi zâhiren görmeyüp ṭa‘ât ve ḥamd itmesidür. Ḥazret-i Câmî Silsiletü'z Zehbede getürmüşdür ki ‘âlemde iki ṭa‘ife vardur ki biri bu mertebede ki keşret-i maşnû‘ât arasında ol şâni‘i görür ve biri evvel maşnû‘u görür lîkin bir ‘aynle nazar eyler ki şâni‘-i bî-naẓîri cemî‘-i ‘ayânda âşikâre görür gibi.

4.Beyt

هر صبح و شام قافله از دعای خیر

در صحبت شمال و صبا می فرستمت

Her şubḫ u şâm ḫāfilei ez du‘â-i ḫayr

²²²Ba‘zı zurefâ aḫibbâya irsâl etdikleri mekâtîbde bu beyti yazarlar - Sürûrî

Der şoĥbet-i ŧemāl u ŧabā mī firistemet

Her ŧubĥ ve aĥŧām du‘ā-i ĥayrden bir kâfile²²³ ŧemāl ve ŧabā yelleri muŧāhib ve muĥārenetinden gönderürem saña. Ĥiṭāb bunda daĥi ma‘ŧūĥ-ı Ĥaĥīķīyedür ve ĥaberde vārid olmuŧdur. Bir cemā‘at-i melā’ikeden ŧabāĥ zemānında ve bir cemā‘at aĥŧām namāzında nāzil olurlar. ŧabāĥ namāzında nāzil olıcaĥ gice ile olan cemā‘at melā’ike ŧu‘ūd idüp ‘ibādet-i ‘ibādı Ĥazret-i Ĥaĥķa ‘arz iderler ve aĥŧām namāzında nāzil olıcaĥ gündüz ile olan melā’ike ŧu‘ūd idüp ‘ibādet-i ‘ibādı Ĥazret-i Ĥaĥķa ‘arz iderler. Lā-cerem ‘ibād her ‘ibād her ŧubĥ ŧām du‘ā-i ĥayrden bir kâfile Ĥazret-i Ĥaĥķa gönderürler.

Mevlānā ŧem‘ī dir: Her ŧabāĥ ve aĥŧām ĥayr du‘ādan bir kâfile ya‘nī vāfir ĥayr du‘ā bād-ı ŧemāl ve bād-i ŧabā ile saña gönderürem. Murād her ŧubĥ ve ŧām saña ṭā‘at iderem dimekdür. Ĥiṭāb Ĥudāyadur. ŧemāl ŧinūñ fethi iledür, kesr-i ŧin ile ĥaṭadur.

5.Beyt

ای غایب از نظر که شدی هم نشین دل

می گویم دعا و ثنا می فرستمت

Ey ġāib ez naẓar ki ŧudī hemniŧin-i dil

Mīgüyemet du‘ā vü ŧenā mī firistemet

Ey nazardan ġāib olan ki ġonūl muŧāhibi olduñ . Saña du‘ā direm muvācehe ve ŧenā gönderürem. Murād budur ki maĥbūb-i ĥaĥīķī ‘ayn-i ‘ayān ĥissiden ġāibdür ammā ĥalb ile muŧāhibdür. Pes dā‘ī ĥāzıra du‘ā ider ve ġāibe selām gönderür gibi ŧenā irsāl ider.

Mevlānā ŧem‘ī dir: Ey nazardan ġā’ib olan cānān ki ĥalbimūñ muŧāhibi olduñ. Saña du‘ā direm ve saña ŧenā gönderürem. Murād *Allāhu me‘aküm eyne mā küntüm*²²⁴ ĥasebince her yerde ĥazır olduĥuñ i‘tibāriyle saña ŧenā gönderürem dimekdür. Ĥiṭāb Ĥudāyadur.

6.Beyt

تا لشکر غمت نکند ملک دل خراب

²²³ Kâfilede olan hemze vaĥdet içündür – ŧem‘ī

²²⁴ Hadid, 4: Siz nerede iseniz, O sizinle beraberdir.

جان عزيز خود بنوا می فرستمت

Tā²²⁵ leşker-i ğamet neküned mülk-i dil ħarāb

Cān-ı ‘azīz-i ħod be nevā mī firistemet

Tā senūñ ğamuñ leşkeri etmeye göñül mülküni ħarāb kendü ‘azīz cānımı fedā vechi ile gönderürdüm. Murād budur ki ħalbe ğumūm ‘arız olup fikr-i Ħaḳdan maḥcūb ve ħarāb kılmakdan bezl-i rūḥ evlā ve āsāndur.

Beyt: ‘Aşıkān rā terk-i cān kerden ne çendān müşkilest

Terk-i cān sehlest ammā terk-i cānān müşkilest²²⁶

Mevlānā Şem‘ī dir: Tā senūñ ğamuñ leşkeri göñül mülküni ħarāb etmeye kendü ‘azīz cānımı saña nevā ile göndürürem. Ħiṭāb Ħudāyadur. Murād Ħudāya ilticā etdüğün beyāndur. *Nevā; rehn* ve *armağān* ve *ġinā* ve *nī‘met* ve *sipāh* ve ‘ilm-i mūsikīde bir maḳāmdur ve sāzendeler sāzıdır ve evc ki ucişırlar ve destān ve revnaḳ-ı ḫāl ve behreve ra‘nā ve firāḳ ve çekirdek ve tūṭī ve zindān ve şadā ma‘nāsına gelür līkin ma‘nā-yı evvel evlādur ve şānī cā’īzdür. Bāḳisi maḫalle mülāyim degildür.

7.Beyt

تا مطربان ز قول منت آگهی دهند

قول و غزل بساز و نوا می فرستمت

Tā muṭribān zi ḳavl-i menet²²⁷ āgeḫī dehend

Ḳavl u ğazel be sāz u nevā mī firistemet

Tā muṭribler benim ḳavlimden saña ḫaberdārılıḳ vireler. Ḳavl ve ğazeli düzen ile ve maḳām ile gönderürem saña. Bunda daḫi ḫiṭāb ma‘şūḳ-ı ḫaḳīḳīyedür. Nevā bir nice ma‘nāya gelür. Bunda ism-i maḳām ma‘nāsına olmak münāsibdür. Murād muṭribden ḫ‘ānende ve gūyendedür. ‘Arz-ı münācātı nazm ile beyān etdüğün zıkrdür ki mecālisde benim ğazellerim okıyup dergāhıña ‘arz-ı ḫācātım bu vechle olsun içündür. Pes nazm-ı mezmūm degildür.

²²⁵ Tā bunda ta‘līl içündür – Şem‘ī

²²⁶ Aşıklar için canı terketmek o derece zor değildir. Canı terketmek kolaydır ammā cananı terketmek zordur.

²²⁷ Menetde tā ḫiṭāb içündür.

Beyt: Pîş u pes her du vaşf-ı kibriyâ

Pes şu‘ arâ med u pîş enbiyâ²²⁸

Mevlânâ Şem‘î dir: Tâ muṭribler benim şevkimden saña âgâhlık vireler. Sâz ve nevâ ile saña ḳavl ve ğazel gönderürem. Bundan murâd vecd [68b]ve semâ‘ meclislerinde kendünün şevḳ-engîz ve zevḳ-âmîz olan ‘ aşîḳâne ğazelleridür ki ṭarîḳat-şî‘âr ve ḥaḳîḳat-dişârdur.

Bu beytde vâḳı‘ olan ḥiṭâb mürşidedür. Ḳavl ğâyetle ḥûb vâḳı‘ olmuştur. Bu sözden murâd mürşidine olan şevḳini ḥalḳa iş‘ârdur.

8.Beyt

ساقی بیا که هاتف غییم به مژده گفت

با درد صبر کن که دوا می‌فرستمت

Sâḳî biyâ ki hâṭif-i ğaybem be müjde güft

Bâ derd şabr kün ki devâ mî firistemet

Ey sâḳî gel ki hâṭif-i ğayb baña müjde ile didi: Derde şabr ḳıl ki devâ gönderürem. Murâd şabra turâibdür.

Ḳıṭ‘â: Dilâ der bend-i miḥnet şabr mîkûn

Meger bîrûn nehî cân ez mehâlik

Cihân peyveste ber yek ḥâl nebüved

Le'allallâhe yuḥdişu ba‘ de zâlik²²⁹

Mevlânâ Şem‘î dir: Ey sâḳî gel ki hâṭif-i ğayb baña beşâretle didi: Derde şabr eyle ki saña devâ gönderürem. Sâḳîden murâd mürşiddür ve şabr-ı cemîl ḥasebince şabr miftâḥ-ı fevâ‘id ve sa‘âdet idügin beyândur. Hâṭif şadâ idici ma‘nâsınadır. Şoñra şol kimseye ıtlâḳ olundı ki çağıra ve kendüsi görünmeye.

9.Beyt

²²⁸ Önce ve sonra her ikisi de kibriyanın vasıflarıdır. Sonra şairler ve önce peygamberler geldi.

²²⁹ Ey gönül mihnet bendine sabret, meğer böylelikle tehlikelerden canını kurtarabilirsin. Dünyâ her zaman bir hâl üzere olmaz. Olur ki Allah, sonra yeni bir durum ortaya çıkarır.

در روی خود تفرج صنع خدای کن

کآیینۀ خدا نما می فرستمت

Der rû-yi ĥod teferrüc-i şun^ç -ı Ĥudâ bekün

K'âyîne-i Ĥudâ-nümâ mî firistemet

Kendü yüziñde Allâh şan^ç atın teferrüc kı l ki Allâh gösterici âyine gönderürem saña. Murâd bunda cânib-i Ĥağdan Ĥiğâb zıkrıdır ki şüret-i insân bir âyinedür ki bunda Ĥazret-i Ĥağ müşâhede olunur. Şanâyı^ç -i ' acıbesin müğâla^ç a etmek ile.

Mevlânâ Şem'î dir: Kendü yüzünde şun^ç -ı Ĥudâyı teferrüc eyle ki saña Ĥudâ-yi Te'âlâyı gösterici âyineyi gönderürem. Âyineden murâd 'aşk-ı ilâhî ile âyine gibi rüşen ve şâf olmuş kalbidür. Bu ĥiğâb Ĥâfızadur hâtifiñ.

10.Beyt

حافظ سرود مجلس ما ذکر خیرتست

تعجیل کن که اسب و قبا می فرستمت

Ĥâfız sürüd-i meclis-i mâ zıkr-i ĥayr-i tust

Ta'cıl kün ki esb u ĥabâ mî firistemet

Ey Ĥâfız bizim meclisimizün ırı senün zıkr-i ĥayrındur. İsti' mâl kı l ki at ve ĥaftân gönderürem saña. Murâd bundan canib-i ilâhiden Ĥ'âce Ĥâfıza ĥiğâb rûğânî beyânıdır ki şunuñ ki 'ibâdeti ve iştiyâkı " *'azze ve celle*" Ĥazret-i Ĥağğa çok 'arz olunur ve zıkr-i bi'l-ĥayr çok kı lınur ola. *Ṭâle şevku'l-ebrâri ile'l-liğāl, ve enni eşeddü şevkân ileyhim minhüm* hasebince Ĥazret-i Ĥağdan aña dağı şevk ġâlib olur. Pes burâğ ve ĥulle ile da'vet olunur 'alâ vechü'l-isti' câl vârmak yâ zâd-i seferî ta'cıl kı lmak gerek.

Mevlânâ Şem'î dir: Ey Ĥâfız bizim meclisimizün sürüdü senün zıkr-i ĥayrındur. İsti' câl eyle ki saña esb ve ĥabâ gönderürem. Bundan murâd mecâz olmak evlâdur. Güyâ bir şâğib-i devlet Ĥâfıza böyle dimiş ola Ĥâfız kendüsini ġayr menzilesine tenzîl idüp kendüsine ĥiğâb itmişdür. *Sürüd* bâ Türki ır.

[GAZEL 83]

1.Beyt

ای غایب از نظر به خدا می‌سپارمت

جانم بسوختی و به دل دوست دارمت

Ey gā'ib ez naẓar be Ḥudā mī sipāremet

Cānem besūḥtī vü be dil dūst dāremet

Mevlānā Sürūrī dimiş: Ey naẓardan gā'ib olan kimse Allāha ısmarladım seni. Cānımı yakduñ göñül ile dūst dutarın seni. Murād muḥāṭabdan şeyḥ ve mürşiddür. Ki mürīd-i şādık naẓarından gā'ib olmuş ammā mürīd aña du'ā ider ve egerçi bunu fırkat ile yā riyāzet ile yakmış ammā şādık ve 'āşık olan mürīd anı sevüb dir.

Mevlānā Şem'ī dir: Ey naẓarımdan gā'ib seni Ḥudāya tefvīz eylerem. Cānımı yakduñ ve göñül ile seni dūst tutaram. Muḥāṭabdan murād mürşiddür ki ṭālib-i feyz olan gā'ib mürīd ki bunda Ḥāfız kendüsi murāddur ki riyāzet ve mücāhede sebebiyle bu kadar zahmet çekmiş iken aña du'ā eyler ve maḥbūb olmak hūbdur.

2.Beyt

تا دامن کفن نکشم زیر پای خاک

باور مکن که دست ز دامن بدارمت

Tā dāmen-i kefen negüşem zīr-i pāy-i ḥāk

Bāver mekūn ki dest zi dāmen bedāremet

Tā kefen etegūñ çekmeyem ṭoprāk ayāğı altına ya'nī tā ki ölmeyem inanma ki eli senūñ etegūñden dutam ya'nī çekem. Pes ṭālib-i şādık böyle gerek ki diye.

Beyt: 'Aşkıñı terk kılmazam el benim etek senūñ

Cevr ile seni kımazam arka benim kötek senūñ

Mevlānā Şem'ī dir: Mādāmki kefenūñ etegini ḳabrin ayāğı altına çekmeyem. Ḥākdan murād ḳabrdür ya'nī ölmeyince i' ṭikād eyleme ki senūñ dāmenūñden el çekem ya'nī seni terk itmezem. Bundan ḥiṭāb mürşidedür.

3.Beyt

محراب ابروان بنما تا سحر گهی

دست دعا برآرم و در گردن آرمت

Mihrāb-i ebrūvān benümā tā sehergehi

Dest-i du‘ā ber ārem u der gerden āremet

Kaşlar mihrābın göster tā seher vaqtinde du‘ā elini kaldıram ve senüñ gerdenüñe götürüm.²³⁰ Murād şeyhden fi’l-cümle ‘arz-i cemāl ve t̄alibden teveccüh ve iqbāl olup mabeyninde kemāl ittişāl olmağa işâretdür.

Mevlānā Şem‘ī dir: Mihrāba beñzer ebrūlarıñ göster tā bir seher vaqti du‘ā elini kaldıram ve senüñ gerdenüñe götürüm.²³¹ Murād çeşm-i bedden zarar irişmemek içün saña du‘ā eylerem dimekdür. Hıf̄ab mürşide ve maḥbūb olmak cā’izdür.²³²

4.Beyt

گر بایدت شدن سوی هاروت بابلی

صد گونه جادویی بکنم تا بیارمت

Ger bāyedet şüden sūy-i hārūt-i bābilī

Şad gūne cādüyī bekünem tā biyāremet

Eger baña gitmek olursa bābile mensūb Hārūt cānibine yüz dürlü cāzūlık idem tā getürem seni. Murād budur ki çün mürīdūñ murāda vūşūline vāsıta mürşiddür. Her ne seher [69a]ve efsūn müyesser ise anuñ ile şeyhi taḥşīl ve anuñ ile tevessül gerek.

Mevlānā Şem‘ī dir: Eger bābil çahından maḥbūs olan Hārūt cānibine baña gitmek olursa lāzım gele ya‘nī müyesser ola yüz dürlü cādūlık idem tā seni getürem. Murād budur ki

²³⁰ Der gerdenet ārem taḫdīrindedür.

²³¹ Du‘ā elini kaldıram ve senüñ gerdeniñe ḥamāyil idem bu daḥī ma‘nādur.

²³² Mevlānā Sürūrī: Ba‘zı zırafā ma‘şūḳ-i mecāziye hıf̄abda bunu okıyub ve ba‘zı ıı irsāl etdügi mektūba yazarlar.

farazā eger senüñ vişālūñ sihrle hāşıl ola. Anı daḡī ihtiyār iderem deyü mübālağa eylerem
iştıyākını izhār için.

5.Beyt

بارم ده از کرم بر خود تا بسوزدل

در پای دم به دم گهر دیده بارمت

Bārem diḡ ez kerem ber ḡod tā be sūz-i dil

Der pāy dembedem güher ez dīde bāremet

İcāzet vir baña keremden kendü yanuña göñül ḡarāreti ile ayaḡıña dembedem gevheri
gözden yaḡdıram saña. Murād firḡatden göñlünde āteş gözünde āb var iken var idigün
beyāndur. Bār bunda icāzet ma' nāsınadır ve lafz-ı *ber* inde ma' nāsınadır.

Mevlānā Şem'ī dir: Baña icāzet vir keremünden kendü ḡatıña tā göñül ḡarāretiyle
dembadem çeşmimden senüñ pāyüne gevher yaḡdırıram. Murād firāḡdan ziyāde müte'ellim
idüḡin iş'ardur. Ḥiḡāb yine mürşidedür ve maḡbūba olmaḡ mümkündür. *Pāy* "pāyet"
taḡdīrindedür.

6.Beyt

صد جوی آب بسته ام از دیده در کنار

بر بوی تخم مهر که در دل بکارمت

Şad cūy-i āb beste'em ez dīde der kenār

Ber būy-i toḡm-i mihr ki der dil bekāremet

Yüz şu ırmagın bağlamışam gözden kenārda muḡabbet toḡmı kokusuna ya'nī anuñ
ricāsına ki göñülde ekem saña.²³³

Mevlānā Şem'ī dir: Yüz ırmaḡ şuyını bend ve cem' itmişem çeşmimden kenārımda
senüñ ḡalbūnde muḡabbet toḡmını ekmek ümīdi üzere ya'nī vāfir girye ekerem. Baña
muḡabbet eylesesin deyü. Bu mışrā' ma' nā-yı muḡaşşalası üzere şerḡ olındı. Bu vechle āsān
olduḡundan ötürü ba' zı nūsaḡda bu beyt böyle vāḡı' olur.

²³³ Būy bunda ümīd ma' nāsınadır.

7.Beyt

می‌گیریم و مرادم ازین اشک سیل بار

تخم محبت است که در دل بکارمت

Mīgiryem u murādem ezīn eşk-i seylbār

Toḥm-i muḥabbettest ki der dil bekāremet²³⁴

Ağların ve murād bu seyl yağıdırıcı gözyaşından muḥabbet toḥmıdır ki gönülde ekdim saña.

Mevlānā Şem‘ī dir: Ağlarım ve murād bu seyl yağıdırıcı ya‘nī ziyāde çok gözüm yāşından muḥabbet toḥmıdır, senüñ ḳalbünde ekem²³⁵ ya‘nī murādım muḥabbet toḥmını ekmekdür.

8.Beyt

خونم بریخت وز غم هجرم خلاص داد

منت پذیر غمزه حنجر گذارمت

Ḥünem berīḥt vez ğam-ı hicrem ḥalāş dād

Minnet peẓīr ğamze-i ḥançer güzāremet

Ḳanım dökdi ve hicr ğamından ḥalāş virdi. Senüñ ḥançer o denlü ğamzeñün minnetin ḳabül idiciyin.²³⁶

Mevlānā Şem‘ī dir: Ḳanımı dökdi ve firāḳ ğamından baña ḥalāş virdi. Senüñ pehlivān ğamzenüñ minnetini ḳabül idiciyim. "*Ḥançer güzār*" pehlivān ma‘nāsınadır. Ḥiṭāb mürşidedür ki riyāzet ve mücāhede ile anuñ vüçüdını ifnā idip kibr ve ‘ucbdan ḥalāş itmeyince vişāl-i cānān müyesser olmaz.

9.Beyt

خواهم که پیش میر مت ای بی وفا طبیب

²³⁴ [Der dilet bekāremet]Der dilet taḳdīrindedür.

²³⁵ Seylbār vaşf-i terkībidür.

²³⁶ *Berīḥt* ve *dād* lafzınıñ fā‘ili ğamzedür.-Sürūrī

بیمار باز پرس که در انتظارم

Ḥāhem ki pīṣ mīremet ey bī-vefā ṭabīb

Bī-mār bāz pürs ki der intizāremet

Dilerin ki senüñ önünde ölem ey vefāsız ṭabīb ḥasteyi gerü şor ki senüñ intizārıñdayın.

Beyt: Mevtden artıkdurur şeyḥüñ firāķı ṭālibe

Anunçün mevti anuñ üstüne tercīh ider

Beyt: Dīden-i rüy-i ḥabīb maṭlab-ı cān-ı menest

Pīṣ-i ū mürden hemān ‘ıyd-i ḳurbān-ı menest²³⁷

Mevlānā Şem‘ī dir: Dilerem ki senüñ önünde ölem ey vefāsız ṭabīb ḥasteni gerü şor ki senüñ intizāruñdayım. Ḥiṭāb mürşidedür ki anuñ temām istignāsını beyān eyler.

10.Beyt

حافظ شراب و شاهد و رندی نه وضع تست

فی الجملة می‌کنی و فرو می‌گذارم

Ḥāfız şerāb u şāhid u rindī ne vaż‘ -i tust

Fi'l-cümle mīkūnī vü fūrū mīgüzāremet

Ey Ḥāfız şarāb ve maḥbūb ve rindlik senüñ vaż‘ uñ degildür. Fi'l-cümle idersin ben seni aşığı iledürem. Murād ‘aşq ve ḥubb-i maḥbūb-i ḥaḳīķī ve iḥlāş ‘alā vech’ül-kemāl olmak degmesinüñ kārı degildür.

Mevlānā Şem‘ī dir: Ey Ḥāfız şarāb ve maḥbūb ve rindlik senüñ vaż‘ u ḥaddüñ degildür. Muḥaşşal-ı kelām bunları ihtiyār eyleyesin seni terk iderem. Murād Ḥaḳ Te‘ālādan ğayrıya muḥabbet etmek anuñ ḥaḳķında cüdā olmasına sebep idügin beyāndur. Mīkūnīden soñra olan vāv-i za‘idedür.

[GAZEL 84]

1.Beyt

²³⁷ Sevgilinin yüzünü görmek benim canımın matlabıdır. Onun huzurunda ölmek benim kurban bayramımdır.

يا رب سببی ساز که یارم به سلامت

باز آید و برهاند از چنگ ملامت

Yā Rab sebebī sâz ki yārem be selāmet

Bāz āyed u berehānedem ez çeng-i melāmet

Mevlānā Sürūrī dimiş: Yā Rab bir sebeb düz ve bir bahāne kııl ki yārim selāmet ile gerü gele ve beni kurtara melāmet pençesinden. Sâz emr-i hâzırdur. Eşahh nüshada bu ğazel-i sâbık ‘aķabinde vāķı’ olduğu iķtizā ider ki murād yārdan şeyh ve mürşiddür ki andan dūr olaldan kendüsi ādāb-ı tarīķati ri‘āyet idemeyüp halkdan ta‘n ve melāmet işüdüp pençe-i melāmete giriftār olmuşdur. Anı ister ki bundan hālāş ide. Lā-cerem anuñ iştiyākındandır.

Mevlānā Şem‘ī dir: Yā Rab bir sebeb eyle ki yārim selāmetle gerü gele ve beni melāmet pençesinden hālāş ide. Yārdan murād mürşidi olmak rüşendür.

2.Beyt

خاک ره آن یار سفرکرده بیارید

تا چشم جهان بین کنم جای اقامت

Hāk-i reh-i ān yār-i sefer-kerde biyārīd

Tā çeşm-i cihān-bīn künemeş cāy-i iķāmet

Ol sefer eylemiş yārūñ yolu [69b]toprāğın getürdüñ tā cihān görici gözi anuñ iķāmeti yeri ya‘nī hāk-i rāhı gözümde mütemekkin kılam tā ki tūtīyā-i rüşenā gibi cālībū'n-nur ola.

Mevlānā Şem‘ī dir: Ol sefer eylemiş yārūñ hāk-i rehini getürñiz tā cihānı görici çeşmimi anuñ iķāmeti yeri idem.²³⁸ Yārdan murād yine mürşid olmak rüşendür sefere nisbet iķāmet hūb vāķı’ olmuşdur.

3.Beyt

فریاد که از شش جهتم راه ببستند

آن خال و خط و زلف و رخ و عارض و قامت

²³⁸ Cihān-bīn vaşf-ı terkībīdür.

Feryād ki ez şeş cihetem rāh bebestend

An hāl u haṭ u zülf ü ruḥ u ‘ārız u kāmēt

Feryād ki cihāt-i sitteden benim yolım bağladılar bu altı nesneler ya‘nī hāl ve haṭ ve zülf ve ruḥ ve ‘ārız ve kāmēt. Lā-cerem şeyḥ ve mürşid gerek ki bu seddleri redd idüp baña feth-i rāh idüp cānib-i Ḥaḳḳa irşād kıla.

Mevlānā Şem‘ī dir: Feryād ki altı taraftan benim yolumı bağladılar. Bu altı nesne ki murād maşnū‘ ātdur ki bunlara muḥabbet iden kişi dergāh-i Ḥaḳdan dūr olur.

4.Beyt

امروز که در دست توام مرحمتی کن

فردا که شوم خاک چه سود اشک ندامت

İmrüz ki der dest-i tūem merḥametī kün

Ferdā ki şevem ḥāk çe sūd eşk-i nedāmet

Bugün ki senüñ elüñdeyim, bir merḥamet kı. Yarın ki toprak olam ne fāide pişmānlık gözyaşı. Murād muḥāṭabdan nefis-i emmāredür.

Mevlānā Şem‘ī dir: Bugün ki senüñ elüñde[y]im bir merḥamet eyle, yarın ki ḥāk olam pişmān olup girye etmegüñ fāidesi yokdur.²³⁹ Hiṭāb yine mürşidedür.

5.Beyt

ای آن که به تقریر و بیان دم زنی از عشق

ما با تو نداریم سخن خیر و سلامت

Ey ānki be taqrīr u beyān dem zenī ez ‘aşḳ

Mā bā tu nedārīm sūḥan ḥayr u selāmet

Ey kimse ki taqrīr ve beyān ile nefes urursın ‘aşḳdan, bizim senüñle sözüm[üz] yokdur. Ḥayr ve selāmet olsun. Murād budur ki ‘aşḳ ḥālī güft ve ḳāl ile ma‘lūm olmaz. Şol müdde‘ī ki anı lafz ile söyler anuñla maḳāl eylemek olmaz.

²³⁹ Nedāmet eşki ne fāide terkīb ma‘nāsı budur.

Beyt: Her çe gūyem ‘aşk rā şerh u beyān

Çün be ‘aşk āyem hacil bâşem ezān²⁴⁰

Mevlānā Şem‘î dir: Ey şol kimse ki takrîr ve beyān ile ‘aşkdan söylersin biz senüñ ile söz tutmazız. Hayr ve selāmet yā‘nî bizim senüñ ile sözimiz yokdur. Var git zîrā hālāt-i ‘aşk kelimāt ile müyesser olmaz.

6.Beyt

درویش مکن ناله زشمشیر احباً

کین طائفه از کشته ستانند غرامت

Dervîş mekûn nāle zi şemşîr-i ahibbā

Kîn tâ’ife ez küşte sitānend ġarāmet

Hiṭābdur ya‘nî ey dervîş nāle eyleme ahibbānîñ kılıcından ki bu tâ’ife ya‘nî ahibbā maḳtûlden alır ḳan bahāyi. Murād budur ki ahibbā-i ṭarîḳat şemşîr-i riyāzet iledür ve sālîkûñ nefsinî ḳatlı iderler *imâtetehâ ehîbbâuhâ* ḥasebince ḥayāt-ı ebediyye virürler. Lâ-cerem māl ve ḳan bahā almağa müsteḥāḳ olurlar.

Mevlānā Şem‘î dir: Ey dervîş²⁴¹ ahibbānîñ şemşîrinden nāle eyleme zîrā bu tâ’ife maḳtûlden ġarāmet ve ḳan bahā alurlar. Ahibbādan murād mürşidlerdür ki mücāhede ve riyāzetle mürîdlerin vücûd-i fānîsini ifnâ etmek ile imtinān eyler zîrā mürîdlere *beḳā ba‘de’l-fenā* ve vişāl-i Hudā müyesser olur. Bunda ahibbā cem‘-i ḥabîbdür ki maḥbûbdur dūstlar ma‘nāsına dahî gelür.

Beyt: Dem-i āḥir sūy-i mā bîn ki şehidān-i turā

Şarṭ bâşed tecellî ḥvâsten ez ḳātil-i ḥvîş²⁴²

7.Beyt

در خرقة زن آتش که خم ابروی ساقی

²⁴⁰ Aşkın şerhi ve beyanı için her ne desem aşka geldiğimde ondan utanırım.

²⁴¹ Ey dervîş taḳdîrindedür. -Şem‘î

²⁴² Son nefeste bizim tarafımıza bak ki senin şehitlerin için kendi katilinden tecelli istemek şart olur.

بر می‌شکند گوشه محراب امامت

Der hırka zen âteş ki ham-i ebrû-i sâkî

Ber mişikened gûşe-i mihrâb-i imâmet

Hırkaya âteş ur ya‘nî hırkayı yak ki sâkînün kaşı büklümün sır ve yıkar imâmet mihrâbını. Mihrâbda ‘ibâdet kırup zâhid-i huşk olan hırkayı yaqub ‘aşk ile mütekeyyif ol ki sâkî-i şarâb-ı bâkî şüret-i riyâyı ifnâ ider ya‘nî tarîkat-ı ihlâş irşadı ile ziyâde halâş eyler.

Mevlânâ Şem‘î dir: Hırkaya od ur ya‘nî hırkañı âteşe ur. Zîrâ sâkînün kaşı büklümü imâmet mihrâbının gûşesini sır ve harâb eyler.²⁴³ Murâd mürşid halât-ı ‘aşkda olan remzi kişiyi zemmden dūr idüp ‘âşık eyler dimekdür.

8.Beyt

حاشا که من از جور و جفای تو بنالم

بیداد لطیفان همه لطفست و کرامت

Hâşâ ki men ez cevır u cefâ-i tu benâlem

Bî-dâd-i laţîfân heme luţfest u kerâmet

Hâşâ ki ben senün cevır ve cefândan inleyem. Laţîflerün zulmi dükeli luţf ve kerâmetdür. Hiţâb Hazret-i Haqqa yâ mürşid-i tarîkatedür ki evvele nazâr luţf-ı şânîye nazâr-ı kerâmetdür.

Beyt: Her ne kim Haqdan gelür yâ ehl-i Haqdan ey gönül

Zulm zann etme anı luţf u kerâmetdür yaqîn

Mevlânâ Şem‘î dir: Hâşâ ki ben senün cevır ve cefândan nâle idem. Laţîflerün zulmı luţf ve kerâmetdür. Laţîfandan murâd mürşidlerdür. Mışrâ‘-yı evvelde olan hiţâb Hudâyadur.

9.Beyt

کوته نکند بحث سر زلف تو حافظ

پیوسته شد این سلسله تا روز قیامت

²⁴³ Ham büklüm ki bunda gûşe murâddur. Ham-i ebrû-i sâkî, gûşe-i ebrû-i sâkî ma‘nâsınadır.

Kūteh nekūned baḥş-i ser-i zūlf-i tu Ḥāfız

Peyveste şūd in silsile tā rūz-i kıyāmet

Kısa eylemez senūn zūlfūn ucı baḥşini Ḥāfız muttaşıl olmuştur. Bu zencīr yevm-i kıyāmete dek murādsız zūlfden silsile-i tarīkatdūr ki *lā tezālū ta‘ifetūn min ümmeti zāhirine ‘ale’l-ḥaḳḳı hattā ye’tiyallahü bi emrillāh*²⁴⁴ ḥadīs-i şerīfinūn şerhinde dimişler. Murād bu ümmetden aşḥāb-ı tarīkatdūr ki bunların silsile ve irşadı kıyāmete dek bâkī olsa gerek.²⁴⁵

Mevlānā Şem‘ī dir: Ḥāfız senūn ser-i zūlfūn baḥşini kısa eylemez ve nihāyetine irişmez. Bu silsile ve baḥş-i kıyāmet[70a]gününe dek müselsel ve muttaşıl oldı. Ser-i zūlfden murād esrār-i ilāhiyyedūr ki nihāyet yokdur. Ḥiṭāb Ḥudāyadur.

[GAZEL 85]

1.Beyt

زان یار دل نوازم شکریست با شکایت

گر نکته دان عشقی خوش بشنو این حکایت

Zân yâr-i dil-nevâzem şükrist bâ şikâyet

Ger nüktedân-i ‘aşkı hoş bişnev in hikâyet

Mevlānā Sürürî dimiş: Ol gönül oḥşayıcı yârdan bir şükrüm vardır. Şikâyetle eger ‘aşkıñ nüktedânı iseñ hoş işit bu hikâyeti gönül oḥşayıcı yârdan murād ma‘ şûḳ-ı mecāzîdür. Dil-nevâz oldığı cihetden şükr olunur ammâ hizmeti taẓyî‘-i ‘ömrdür ki andan ecr u şevâb olmaz ol cihetden şikâyet olunur.

Mevlānā Şem‘ī dir: Ol dil-nevâz yârdan bir şükrüm vardır. Şikâyetle eger nüktedân-i ‘aşk iseñ bu hikâyeti laṭif istimâ‘ eyle. Yârdan murād mürşid olmak rüşendür.

2.Beyt

بی مزد بود و منت هر خدمتی که کردم

²⁴⁴Ümmetimden bir taife Allahın emri gelinceye kadar hak üzerinde galip olacaktır. (Hadis-i Şerif)

²⁴⁵ Mevlānā Cāmī bundan tirâş etmiş; Hergiz ḥadīs-i zūlf-i tu kūteh nemī şevēd / İn güft u güy tā be kıyāmet müselsel est. (Senin saçının hikâyesi özetlenemez. Bu efsane tâ kıyāmete kadar uzar.)

یا رب مباد کس را مخدوم بی عنایت

Bî-müzd bûd u minnet her hıdmetî ki kerdem

Yâ Rab mebâd kes rā maḥdūm-ı bî-‘ināyet

Şevâbsız idi ve minnetsiz her hizmet ki etdim. Yâ Rab, olmasun kimseye ‘ināyetsiz maḥdūm.

Mevlânâ Şem‘î dir: Ücretsiz ve minnetsiz oldu her bir hizmet ki eyledim. Yâ Rabbi kimsenüñ maḥdūmı ‘ināyetsiz olmasun. Maḥdūm muzâf i‘tibâr olunursa ma‘nâ böyle olur: Yâ Rabbi kimsenüñ i‘nāyetsiz maḥdūmı olmasun şikâyeti hizmeti bî-minnet olduğudur. Şükri hizmet sebebiyle maḥdūmından cüdâ olmadığıdır. Maḥdūmdan murâd mürşid olmak evlâdur.

3.Beyt

رندان تشنه لب را جامی نمی دهد کس

گویى ولی شناسان رفتند ازین ولایت

Rindân-i teşneleb rā câmi²⁴⁶ nemîdehed kes

Gûî velî-şinâsân reftend ezin vilâyet

Şusuz rindlere bir kadeh virmez kimse gūiyâ velî bülendler gitdiler bu vilâyetden. Murâd budur ki ehl-i fazl ve feyz olanların kadri bilinmeyüp ri‘âyet kılınmadığından şikâyetdür.

Mevlânâ Şem‘î dir: Teşne-leb rindlere kimse bir içim âb virmez dirsün ki velî-şinâslar bu vilâyetden gitdiler. Vilâyetden murâd şîrâzdur ve murâd halkuñ evliyâyâ ri‘âyet ve iltifâtı olmadığından şikâyetdür. Rindândan murâd evliyâullâh olmak rüşendür. Ba‘zı nüshaḡda *âbî* yerine *câmi* vâkı‘ olmuşdur.

4.Beyt

در زلف چون کمندش ای دل مپیچ کانا

سرها بریده بینى بی جرم و بی جنایت

²⁴⁶Nüsha farklılığı: Câmi - Âbî

Der zülf-i çün²⁴⁷ kemendeş ey dil mepîç k'ancâ

Serhâ bürîde bînî bî-cürm u bî-cinâyet

Anuñ kemend gibi zülfine ey gönül dolaşma ki anda ya'nî zülfde başlar kesilmiş görürsün günâhsız. Murâd kesilmiş başdan bunda zâhir yüzinden zülf kıllaruñ başları kesildügidür. Ma'nâ yüzinden murâd aña giriftâr olan başı kesilmiş 'amel âhîrine kâdir olmaz dimekdür.

Mevlânâ Şem'î dir: Ey dil anuñ kemend gibi zülfine tolaşma zîrâ anda cürmsiz ve cinâyetsiz başlar kesilmiş görürsin. Murâd esrâr-i ilâhiyyenüñ huşûlinde niçe 'uşşâk bî-sebeb telef olduğın beyândur.

5.Beyt

چشمت بغمزه مارا خون خورد و می پسندی

جانا روا نباشد خونریز را حمایت

Çeşmet be gamze mârâ hûn hûrd u mîpesendî

Cânâ revâ nebâşed hûnrîz râ himâyet

Gözüñ gamze ile bizim kânımız içdi ve sen begendüñ ve kabûl kıldıñ. Ey cân revâ olmaz kân dökiciye himâyet. Murâd bundan *Velâ terkenu ilellezine zâlemü*²⁴⁸ mücibince zâlime meyl eylemek münhâdur.

Beyt: Vez 'aql bihteret siperî bâyed ey hâkîm

Tâ ez hadeng-i gamze-i hûbân hâzer küñî²⁴⁹

Beyt: Zâlime meyl eylemek münhâdurur bil ey 'amû

Hâk te'âlâ sûre-i hûdda didi *lâ terkenu*²⁵⁰

²⁴⁷ Çün teşbîh içündür bunda. -Şem'î

²⁴⁸ Hüd,113: *Velâ terkenu ilellezine zâlemü fe-temesse kümü'nnâr.* (Zalimlere meyl etmeyin, sonra size de Allahın azabı erişir, yanarsınız.)

²⁴⁹ Ey bilge kişi, güzellerin gamzesinin okundan sakınmak için ağıldan daha iyi bir sipere ihtiyacın var.

²⁵⁰ Hüd,113.

Mevlânâ Şem'î dir: Senüñ çeşmüñ ğamze ile bizim kanımızı içdi ve sen beğenürsün. Ey cān hūn-rīze hımāyet etmek ma'kūl olmaz ya'nı ma'kūl degildür. Hıṭāb mürşidedür ki gāhı terbiye için mürīdi cānibine hıddet ve ğāzab ile nazar itdügin beyāndur. Bunda ise kendüsine vāqı' olmuşdur.

6.Beyt

در این شب سیاهم گم گشت راه مقصود

از گوشه‌ای برون آی ای کوکب هدایت

Der in şeb-i siyāhem güm geşt rāh-i maqşūd

Ez gūşeī birūn āy ey kevkeb-i hidāyet

Bu karanu gicede yāvı kılındı maqşūd²⁵¹ yolu bir gūşeden doğ ey hidāyet yıldızı. Murād şeb-i siyāhdan dünyādur ve maqşūd yolu dimeden murād Hāḫ te'ālādur. Lā-cerem hidāyet nūrı olmayınca rāh-i maqşūd bulunmaz. Kevkeb lafzınuñ hidāyet lafzına izāfeti izāfet-i müşebbehünbıh ile'l-müşebbehdür.

Mevlânâ Şem'î dir: Bu leyl-i muzlimde maqşūdum ṭarīḫi güm ve nāpeydā oldı. Bir gūşeden ṭulū' eyle ey hidāyet yıldızı. Kevkeb-i hidāyetden murād hidāyet-i Hāḫdur. Şeb-i siyāhdan murād dünyādur. Rāhdan murād ṭarīḫ-i 'aşḫdur.

7.Beyt

از هر طرف که رفتم جز وحشتم نیفزود

زنهار ازین بیابان وین راه بی نهایت

Ez her ṭaraf ki reftem cüz vaḫşetem neyefzud

Zinhār ezin beyābān vīn rāh-i bī-nihāyet

Her ṭarafdan ki gitdim nefretim ve ğamdan ğayrı artmadı. Şaḫın bu beyābāndan ve bu nihāyetsiz yoldan murād ṭarīḫ-i Hāḫdur ki aña nihāyet yokdur.

²⁵¹ Maqşūdta murād cenāb-i ḫudsdür.- Sürūrī

Mevlânâ Şem‘î dir: ‘Aşk yolına her taraftan ki gitdim baña vahşetden ğayrı ziyāde olmadı. Zinhār [70b]bu beyābāndan ve bu nihāyetsiz yoldan. Bu vech daḡī cā’izdür. Zinhār bu nihāyetsiz beyābāndan ve bî-nihāyet yoldan bu vech üzere bî-nihāyet beyābānadur aña maşrūf olur.

8.Beyt

این راه را نهایت صورت نمی توان بست

کش صد هزار منزل بشست در بدایت

În rāh rā nihāyet şūret nemî tevān best

Keş şad hezār menzil bîşest der bidāyet

Bu yola nihāyet şūreti bağlamak olmaz ki anuñ yüz biñ menzil ziyādedür. İbtidāsından bu ma‘nā yukaruda geçmiştir.

Mevlânâ Şem‘î dir: Bu rāha nihāyet mutaşavver degildür ki anuñ ibtidāsında hemān yüz biñ menzilden ziyādedür.

9.Beyt

عشقت رسد بفریاد گر خود بسان حافظ

قرآن ز بر بخوانی در چاه ده روایت

‘Aşket resed be feryād ger ḡod besān-i Ḥāfız

Ḳur‘ān zi ber beḡvānī der çārdeh rivāyet

Ya‘nî ‘aşk erişür senüñ feryāduña ğayrı degildür Egerçi Ḥāfız gibi Ḳur‘ānı nesneden okursuñ on dört rivāyetde. murād budur ki derd-i ilāhî dermānı ve zemān müzāyākada feryād-res-i nihānı ‘aşkdur. Ba‘zı nüsaḡda *Ḳur‘ān seb‘ā ḡvānī der çārdeh rivāyet* vāḡı‘ olmuşdur ve bunun leṡāfeti zāhirdür.

Mevlânâ Şem‘î dir: ‘Aşk-ı ilāhî senüñ feryāduña irişür eger ḡod Ḥāfız gibi Ḳur‘ān-ı ‘azîmi on dört rivāyetde ezber okuyasın. Murād budur ki kurb-ı Ḥaḡḡa vesîle olan ‘aşk-ı ilāhîdür, Ḳur‘ān-ı ‘azîm degildür. Zîrā eger böyle olsa lâzım gelürdi ki ḡāfızlar maḡbûl-i dergāh olalar lîkin böyle degildür.

Beyt: Çü Qur'ân hıfz-ı kârî neküned ez her nâpesendide

Pesendide key üfted hıfz-ı Qur'ân pîş-i Yezdâneş ²⁵²

10.Beyt

ای آفتاب خوبان می جوشد اندرونم

یک ساعت بگنجان در سایه عنایت

Ey âfîtâb-i hûbân micûşed enderûnem

Yek sâ' atem beküncân der sâye-i 'inâyet

Ey hûblar güneşi, taşar benim içim. Bir sâ' at beni şığdır ve mütemekkin kıl 'inâyet gölgesinde.

Mevlânâ Şem'î dir: Ey hûblaruñ âfîtâbı derûnum âteş-i 'aşqdan cûş eyler. Bir sâ' at beni 'inâyetüñ ya'nî 'aşquñ sâyesinde şığındır. Murâd 'inâyet-i Hâk taleb etdügin beyândur. Âfîtâb-i hûbândan murâd bârî te'âlâdur.

11.Beyt

هر چند که بردی آبم روی از تو بر نتابم

جور از حبیب خوشتر کز مدعی حمایت

Her çend ki bürdî âbem rûy ez tu ber netâbem

Cevr ez Hâbîb hoşter kez müdde'î himâyet

Her ne denlü ki yetürdüñ benim şuyım ve 'ırzım senden yüz döndürmezem. Hâbîbden cevri hoşrakdur müdde'î hıfzından.

Mevlânâ şem'î dir: Her çend ki benim yüzim şuyın iletdüñ ya'nî beni hürmetsiz eyledüñ senüñ kapuñdan yüz çevirmezem. Hâbîbden hoşrekdür ki müdde'î den himâyet ya'nî Hâbîbüñ cevri düşmenüñ himâyetinden yegdür. Hiţâb Hudâya olmak evlâdur ve mürşide dalhî olmak câ'izdür.

²⁵² Kur'ân, o beğenilmeyen okuru muhafaza etmez, o hâlde Kur'ân'ı (sadece) ezberlemek Tanrının huzurunda nasıl takdir görür.

[GAZEL 86]

1.Beyt

مدامم مست میدارد نسیم جعد گیسویت

خرابم میکند هر دم فریب چشم جادویت

Müdāmem mest mīdāred nesīm-i ca' d-ı gīsūyet

Ḥarābem mīkūned her dem firīb-i çeşm-i cādūyet

Mevlānā Sūrūrī demiş: Müdām beni mest dutar senüñ gīsūnuñ kıvırcığı nesīmi ḥarāb ider beni her dem senüñ cādū gözünüñ aldaması. Nesīm hoş kokulu yel ma' nāsınadır. Yukaruda bir kere daḥī geçmiştir. Murād maḥbūb-ı mecāziden şükr ve şikāyetdür ğazel-i sābık gibi.

Mevlānā Şem'ī dir: Senüñ gīsū kıvırcığınıñ nesīmi beni her dāim mest ider ve tutar. Senüñ cādū çeşmüñ firībi beni her dem ḥarāb eyler. Çeşmden murād zāt-ı bārīdür. Cādūdan murād te'şīrāt ve kudret şāḥibi olduğudur. Firībden murād feyḫ ve naẓardur. Ḥarābdan murād māsivādan munḳaṭı' olmasıdır. Nesīmden murād nefḥa-i raḥmāniyyedür.

2.Beyt

پس از چندین شکیبایی شبی یارب توان دیدن

که شمع دیده افروزیم در محراب ابرویت

Pes ez çendīn şekībāi şebī yā Rab tevān dīden

Ki şem' -i dīde efrūzīm der miḥrāb-i ebrūyet

Bu denlü şabırluḡdan soñra bir gice görmek olur mı ki göz şem' in yaḫavuz senüñ ḫaşuñ miḥrābında. Murād maḥbūb-ı mecāziden rüşenāyī-i dīde ḫuşūli muḫarrer degil idügin beyāndur.

Mevlānā Şem'ī dir: Bu kadar şabırlıḡdan soñra 'aceb bir gice görmek mümkün midir? Dīde şem' ini şu' lelendürevüz senüñ miḥrāba beñzer ḫaşuñda. Murād budur ki bu kadar riyāzet ve mücāhededen soñra 'aceb dīdār müyesser olur mı dimekdür. Yā Rab bunda 'aceb ma' nāsınadır. Ḥiṭāb Ḥudāyadur.

3.Beyt

سواد لوح بینش را عزیزاز بهرآن دیدم

که جانرا نسخهء باشد ز نقش حال هندویت

Sevād-i levḥ-i bīniş rā ‘azīz ez behr-i ān dīdem

Ki cān rā nūşḥāi bāşed zi naḳş-ı ḥāl-i hindūyet

Nazar levḥinūñ ḳarasını ya‘nī göz bebegi anunçün ‘azīz dutaram ki cāna mişāl olur senūñ hindū benūñ naḳşundan.

Beyt: Ḥāl-i tu yā merdūm-i çeşmest yā misk-i Ḥoten

Ḥāl-i men yā muḳbil-i maḳbūl yā hindū-sitān²⁵³

Mevlānā Şem‘ī dir: Gözümün bebegi andan öturi ‘azīz tutaram ki senūñ siyāh ḥālūñ naḳşından cāna bir nūşḥa olsa bu vech daḥī cā’izdür. Zīrā cāna bir nūşḥa olur bu vech üzere ki ‘illet içün olur. Ḥālden murād bundan zāt-i bārīdür.

Nitekim mevlānā Cāmī dimişdür.

Beyt: Zūlmet-i kevnem ğaraż bāşed zi zūlf

Noḳṭa-i zātem murād āmed zi ḥāl²⁵⁴

Yalñuz hemān biñ [71a]zātdan bir nūşḥa olmasına sebep-i rüçḥān sāir a‘zā üzere anuñ şerefi ziyāde olduğundan ötürüdür. Nitekim meşnevīde vāḳı‘dur:

Beyt: Ādemī dīdest u bāḳī pūstest

Dīd ān est ān ki dīd-i dūstest²⁵⁵

4.Beyt

تو گر خواهی که جاویدان جهان یک سر بیارایی

صبا را گو که بردارد زمانی برق از رویت

²⁵³Senin benin ya Hotenin miski ya da gözbebeğidir. Benim ḥālim ise ya makbulün mukbili ya da hindistandır.

²⁵⁴Saçtan kastım kâinat karanlığıdır. Benden muradım ise zatın noktasıdır. (Cāmī)

²⁵⁵İnsan gözden ibarettir, göz ise dostu görmüş olandır. (Mevlānā)

Tu ger h^vāhī ki cāvidān cihān yekser biyārāyī

Şabā rā gū ki berdāred zemānī burka[‘] ez rūyet

Sen eger isterseñ ki ebedī cihānı bir uğurdan bezeyesin şabāya di ki aldıra bir zemān burka[‘] yūziñden. Bunda itāb maħbūb-ı aııyedir ve murād şabādan feyz ve fazl-ı seherīdūr. Afitāb-i kibriyāyı ref[‘] idicek cihān cān-ı müzeyyen olur.

Mevlānā Şem[‘]ī dir: Eger isterseñ ki bi’t-tamām ebedī bezeyesin ki aşla tağyīr ve fenā abūl etmeye. Şabāya di ki yūziñden bir zemān burka[‘] aldırsın. *Berdāred* lafzı bundan şūret-i muzāri[‘] de emr-i gā’ib olmak rüşendūr ve muzāri[‘] olmak dağī cā’izdūr ki ma[‘]nā böyle olur aldıra. Şabādan murād feyz ü fazl-i ilāhīdūr. Burka[‘] dan murād maşnū[‘] ātdur ki niāb-ı ulūhiyyet ü kibriyyādur. Rūydan murād zātdur. Eger eşyā müzāhir-i zāt olaydı aşla fenā-peżīr olmazdı. Belki cemī[‘] -i eşyā mezāhir-i esmā ve cemī[‘] -i esmā mezāhir-i zātdur.

Beyt: Heme esmā mezāhir-i zātend

Heme eşyā mezāhir-i esmā²⁵⁶

5.Beyt

اگر رسم فنا خواهی که از عالم براندازی

بیفشان تا فرو ریزد هزاران جان زهر مویت

Eger resm-i fenā h^vāhī ki ez [‘]ālem ber-endāzī

Beyefşān tā fūrū rīzed hezārān cān zi her mūyet

Eger fenā resmini ve [‘]ādetini [‘]ālemden aldırmak isterseñ silk zūlfūñi tā aşağı döküle ya[‘] nī ayddan kurtula nice biñ cān her ılıñdan.

Mevlānā Şem[‘]ī dir: Ve eger isterseñ ki [‘]ālemden fenā resmini ref[‘] eylesin ki andan soñra fenā hergiz tārī olmaya silkin tā ki senūñ her mūyuñdan nie biñ cān aşağı dökile. Zūlfūñi silk ma[‘]nāsına degildūr. Nitekim Sūrūrī öyle eytmışdūr. Murād cem[‘] -i ervāḫ senūñ ayduñdandır, ünkü anları alāş eylesin. Andan soñra [‘]ālem fenā-peżīr olmaz dimekdūr. itāb udāyadur.

²⁵⁶ Bütün isimler zātın müzāhiridir, bütün eşyā isimlerin müzāhiridir.

6.Beyt

من و باد صبا مسکین دو سرگردان بی حاصل

من از افسون چشمست مست و او از بوی گیسویت

Men u bād-ı şabā miskīn dü sergerdān-i bī-ḥāşıl

Men ez efsūn-i çeşmet mest u ū ez bŷy-i gīsūyet

Ben daḥī şabā yeli iki sergerdān-i bī-ḥāşıl ben gözün efsūnından mest, ol gīsūn koğusından mest. Murād çeşmden ‘ayndür ve ‘ayn lafzının ma‘nāsı zāt-ı şey’dür. Lācerem zātullāh teşhīrinün mesti olup, ser-gerdān-i ‘aşq-ı Hāḡ olup dünyādan bī-ḥāşılız. Nitekim şabā yeli ol ḡayb-ı hüviyyetden koku alup mest ve ser-gerdāndur.

Beyt: Kārbān-i bŷy-i zŷlf-i yāre uğrayam deyü

Ṭāğlara düşmüş şabā yiler ḡarāmiler gibi

Mevlānā Şem‘ī dir: Ben miskīn bād-ı şabā iki bī-ḥāşıl sergerdānız. Ben senün çeşmün efsūnından ve o gīsūn rāyiḡasından mestdür. Ya‘nī ben zāt-ı Hudānuñ ‘aşqından mestim ve bād-ı şabā nefḡa-i raḡmāniyyeden mestdür. Niteki Hāḡ Te‘ālā Hāzreti buyurmuşdur: *Ve in min şey’in illā yusebbiḡu bi ḡamdihī velā kin lā tefkahūne tesbīḡahūm* ²⁵⁷ Çeşmden murād zāt-ı bārīdür ki cemī‘-i teşīrāt andandur. Bāḡisi cevāmid gibidür.

Beyt: Dil ender şamed bāyed ey dŷst best

Ki ‘ācizterend ez şanem her çe hest²⁵⁸

7.Beyt

زهی همت که حافظ راست کنو دنیی و از عقبی

نیاید هیچ در چشمش به جز خاک سر کویت

Zihī himmet ki Ḥāfız rāst kez dünyā u ez ‘uḡbā

Neyāyed hīç der çeşmeş be cüz ḡāk-i ser-i kūyet

²⁵⁷ İsrā,44: Her şey O’nu hamd ile tespih eder. Ancak, siz onların tespihlerini anlamazsınız.

²⁵⁸ Ey dost, gönü şamed (olan Allah)’e bağlanmak gerekir çünkü (ondan başka) her ne varsa putdan daha acizdir.

Zihî himmet Hâfızındur ki dünyâdan ve ‘uqbâdan hiç gelmez anuñ gözine senüñ maħalleñ toprağından ğayrı. Murâd budur ki ‘aşık-ı ‘âlî himmet *mâ zâğal-başaru vemâ tağā*²⁵⁹ ħasebince düstdan ğayrıya nazar etmeyüp terk-i dünyâ ve ‘uqbâ etmek gerek.

Beyt: ‘Îlâc-ı derd pürsîdem tabîb râ rûzî

Zi fikr-i ‘uqbâ vu sevdâ-i dünyâ dâd perhîz²⁶⁰

Mevlânâ Şem‘î dir: Zihî himmet ki Hâfız içündür ya‘nî Hâfızın himmetine taħsîn ki dünyâden ve ‘uqbâdan hiç anuñ çeşmine gelmez.²⁶¹ Ya‘nî hiç bir nesne anuñ gözüne görünmez senüñ maħalleñ ħâkinden ğayrı. Murâd ‘aşık-ı didâr olan Hudâdan ğayrıya meyl ve muħabbet etmek nâ-ma‘kûl idüğün iş‘ ârdur. Hıttâb Hudâyadur.

[GAZEL 87]

1.Beyt

المنته لله که در میکده بازست

زان رو که مرا بر دراو روی نیازست

Elminnetü lillâh ki der-i meykede bâz est

Zân rû ki merâ ber der-i û rûy-i niyâz est

Mevlânâ Sürûrî dimiş: Minnet Allâha ki meyhâne ħapusı açıktur ol yüzden ki baña anuñ ħapusına niyâz yüzi vardur. Murâd meykededen maħâm-ı talebdür ma‘âbid ve mesâcidden lâ-cerem her kaçan niyâz yüzün getürseñ sedd ve redd yokdur.

Beyt: Biyâ ey tâlib-i kıymet behâ nağdest u şeh ħâzır

Ki ân sultân nefermâyed berev tâ sâl-i âyende²⁶²

Mevlânâ Şem‘î dir: Şükr Hudâyâ ki meyhâne ħapusı açıktur. Ol sebebdan ki anuñ ħapusı üzere benim niyâzım yüzi vardur. [71b] meykededen murâd bunda feyz ve ‘aşk yeridür ki cenâb-i ħuds murâddur.

²⁵⁹Necm,17: Gözü oradan ne kaydı ve ne de onu aştı.

²⁶⁰ Bir gün tabibe derdimin ilacını şordum, dünya sevdasından ve ukba(ahiret) fikrinden perhiz verdi.

²⁶¹ Zihî himmet ki Hâfızındur bu vech daħî câ’izdür. -Şem‘î

²⁶² Gel ey kıymet talibi, ücret nakittir ve sultan hazırdır. Ki bu sultan "bugün git, seneye gel" demez.

2.Beyt

خدها همه در جوش و خروشد ز مستی

وان می که در آن جاست حقیقت نه مجازست

Humhā heme der cūş u ħurūşend zi mesti

Vān mey ki der āncāst ḥaḳīḳat ne mecāzest

Küpler dükeli cūş u ħurūşda dururlar mestiñden ve ol şarāb ki andadur ḥaḳīḳat mecāz degildür. Murād küplerden şeyhdür ve mürşid ve ehl-i ḥāl olandur ki cūş u ħurūş ve şevḳ ve ḥāletdedür.

Mevlānā Şem‘ī dir: Cemī‘ küpler cūş ve ħurūşdadur mestlikden ve ol mey ki andadur, ḥaḳīḳatdür, mecāz degildür. Humhāneden murād mürşidlerdür ki cemī‘si şarāb-ı ‘aşḳla cūşdadur.

3.Beyt

از وی همه مستی و خروشت و تکبر

وزما همه بیچارگی و عجز و نیازست

Ez vey heme mesti u ħurūşest tekebbür

Vez mā heme bī-çāregī vü ‘acz u niyāz est

Andan ya‘nī küpden dükeli mestlik ve ħurūş ve tekebbürlükdür. Bizden dükeli bī-çārelikdür ve ‘acz ve tazarru‘dur. Murād budur ki mürşid ehl-i ḥālden şadır olan mesti-i Ḥāḳ ve girye ve zārī ve zuhūr ve ‘aẓamet-i bārīdür ve bizden tenezzülve teslīm ve tezellül ve ‘arz ḥācetdür ki mürīde edeb budur.

Mevlānā Şem‘ī dir: Andan dükeli mestlik ve ħurūş ve ‘aẓametdür; ve bizden bī-çārelik ve ‘acz ve niyāzdur ya‘nī anlara lāyık olan odur. Bize lāyık olan budur. Vey lafzı meye ve ħumhāneye rāci‘ olmak cā’izdür.

4.Beyt

رازی که بر خلق نگفتیم و نگوییم

با دوست بگوییم که او محرم رازست

Rāzī ki ber-i ḥalk negüftim u negüyim

Bā dūst begüyim ki ū maḥrem-i rāz est

Bir sırrı ki ḥalk ḫatında dimedik ve dimeziz. Dosta diriz ki ol dost rāza maḥremdür.

Beyt: Gel imdi sevdiğimi gizlüce saña diyin

Ki kimse gūşına irişmemiş ḫikāyet

Mevlānā Şem‘ī dir: Şol rāzı ki ḥalk ḫatında dimedik ve dimeziz. Dosta diriz zīrā o maḥrem-i rāzdur. Dostdan murād Ḥaḫ Te‘ālā Ḥazretidür.

5.Beyt

در شرح شکن زلف خم اندر خم جانان

کوته نتوان کرد که این قصه درازست

Der şerḫ-i şiken-i zülf-i ḥam ender ḥam-i cānān

Kūteh netüvān kerd ki in kışşa dirāz est

Cānānuñ büküm büküm içinde zülfı kıvrık şerḫini kısa etmek olmaz ki ol kışşa uzundur. Murād budur ki ḡayb-ı hüviyet aḫbārın tafşıl etmek gerek ki beyāna muḫtāç baş-ı kelām iktizā ider maḫāmdur.

Mevlānā Şem‘ī dir: Cānānuñ ḥam ender ḥam zülfünüñ bükümü şerḫi kısa eylemek mümkün degildür. Zīrā bu kışşa dirāzdur. Murād esrār-ı ilāhiyyenüñ müşkilātına nihāyet yoḫdur dimekdür.

6.Beyt

بار دل مجنون و خم طره لیلی

رخساره محمود و کف پای ایازست

Bār-ı dil-i Mecnūn u ḥam-i ṭurre-i Leylī

Ruḫsāre-i Maḫmūd u kef-i pāy-i Ayāz est

Mecnūnuñ göñli yüki, Leylīnüñ ṭurresi bükümüdür. Maḫmūduñ yañāḡı, Ayāzuñ ayaḡı ayāsıdır. Murād mışrā‘-yı evvelde budur ki ‘aşıḡuñ bār-ı ḫatırı ya‘nī ḡamı ma‘şūḡ-ı ḫaḡiḡi

hazretinün gayb-ı hüviyyeti gerekdür ve murād mısrā'-yı şānīden budur ki 'āşık ma'şūka kemāl-i tazarru' ve tezlīlde gerek bu beyt nūsaḥ-i muḥallefedür. Bu faḳīr ihtiyār etdüğü eṣaḥḥ ve ensebdür.

Ez ān-ı Şeyḥ Sa' dī beyt: Dest-i Mecnūn u dāmen-i Leylī

Rūy-i Maḥmūd ḥāk-i pāy-i Ayāz

Mevlānā Şem'ī dir: Mecnūnuñ göñli yüki ve Leylīnün ṭurresi ḥamı ya'nī Mecnūnuñ murād-ı dīlī Leylīnün ṭurresi ḥamıdır. Sulṭān Maḥmūduñ yañāğı ve Ayāzuñ ayağı ṭabanıdır. Ya'nī Sulṭān Maḥmūd bu kadar salṭanatda iken bu ḥālet aña salṭanatdan laṭīf ve lezīzdir. Rivāyet iderler ki Sulṭān Maḥmūd bir gice şāhāne bir bezm tertīb idüp nūşānūş meşgūl olmuş idi. Keyfiyyet-i 'aşk ve keyfiyyet-i bāde ile sehveş olup bī-ihtiyār emr etmiş. Bir altun legen getürüp gülāb ile pür eylemişler. Sulṭān Maḥmūd ol gülābla Ayāzuñ ayağını yuyup Ruḥsārın üzerine ḳomış. Bu beyt, bu ḥikāyeti mübeyyin olduğundan ötüri bunda yazıldı. Ḥam bunda büküm ma' nāsınadır.

7.Beyt

بردوخته ام دیده چو باز از همه عالم

تا دیده من بر رخ زیبای تو بازست

Ber dūḥte'em dīde çü bāz ez heme 'ālem

Tā dīde-i men ber ruḥ-i zībā-i tu bāz est

Dikmişem gözi ṭoḡān gibi dükeli 'ālemden tā benim gözim senün yaraşık yüzüne açılmışdur. Murād zāhirdür ki dūşt yüzine göz açup ṭālib-i dīdār olan cemī'-i māsivāllāhdan yüz yummaḳ gerek.

Mevlānā Şem'ī dir: Ṭoḡān gibi dükeli 'ālemden gözi dikmişem tā ki benim çeşmim senün zībā yüzün üzere açılmışdur. Murād budur ki 'āşık dīdār-i Ḥaḳla müşerref ola aña lāzımdur ki māsivādan ferāḡat ide. Ḥiṭāb Ḥudāyadur.

8.Beyt

در کعبه کوی تو هر آن کس که در اید

از قبله ابروی تو در عین نمازست

Der Ka‘be-i kūy-i tu her ān kes ki der āyed

Ez kıble-i ebrū-i tu der ‘ayn-i nemāz est

Senūñ maħalleñ Ka‘besinūñ her kim ki içine gele, senūñ ھاşuñ kıblesinde ‘ayn-i nemāzdadur. Murād budur ki her kim ki cānib-i ilāhiye teveccühdedür. Fikri ve zıkrı Hāk Te‘ālā [72a] ‘ibādeti olup ‘ayn-i nemāzdadur.

Mevlānā Şem‘ī dir: Her kim ki senūñ kūyuñ Ka‘besinūñ içine gele, senūñ ebrūñ kıblesinden ‘ayn-i nemāzdadur. Ya‘nī her kim ki Hūdā-yi Rabbū'l-‘ālemīn ile kurb ve vişāl hāşıl eyledi. Fi'l-ħakīķā ol kimse ‘ayn-i nemāzdadur. Zīrā anuñ teveccühi zāt-i pākūñ kendüsinedür.

9.Beyt

ای مجلسیان سوز دل حافظ مسکین

از شمع بپرسید که در سوز و گدازست

Ey meclisiyān sūz-i dil-i Hāfız-ı miskīn

Ez şem‘ bepürsīd ki der sūz u gūdāz est

Ey ehl-i meclis Hāfız-ı miskīnūñ göñli ھاřāretini mūmdan şor ki ھاřāretde ve erimektedir. Murād budur ki ehl-i derd olan bilür ehl-i derdūñ hālını.

Beyt: Şem‘ agāhest her şeb ez dil-i pür sūz-i men

Gūşei benişend u giryed heme ber rûz-ı men²⁶³

Mevlānā Şem‘ī dir: Ey meclisde olanlar miskīn Hāfızın göñli ھاřāretini şem‘den şoruñuz ki ol şem‘ yanmaķda ve erimektedir. Sūz²⁶⁴ u gūdāz şem‘ūñ şıfatı olmak evlā ve rüşendür. Hāfızın hem şıfatı olmak cā’izdür ki ma‘nā böyle olur. Şem‘den şoruñuz ki Hāfız sūz u gūdāzdadur. Murād derd ve ‘aşķ ehlinūñ hālını derd-i ‘aşķ ehli olan bilür dimektür.

²⁶³Giryed heme ber rûz-ı men: Surûrî 72a: Zâid bin M. 72a (Anlam sebebiyle Sürûrî şerhindeki metin esas alındı.)

Mum her gece benim yanık gönlüm yüzünden ayıktır. Bir köşede oturur ve hep benim günüme (talihsizliğime) ağlar.

²⁶⁴Sūz ھاřāret ma‘nāsmadır.

[GAZEL 88]

1.Beyt

حاصل کارگه کون و مکان این همه نیست

باده پیش آرکه اسباب جهان این همه نیست

Hâşıl-ı kârgēh-i kevn u mekân ĩn heme nĭst

Bāde pīş ār ki esbāb-ı cihān ĩn heme nĭst

Mevlānā Sūrūrī dimiş: *Kevn u mekân* dergāh ve dükkānuñ hāşılı bu denlū bu kadar şarābı öñe gönder ki esbāb-ı cihān bu dükeli yoğdur. Murād budur ki kārḥāne ve dükkānda hāşıl olan bekādur ve esbāb-ı cihān āḥirete bile gitmez. Lā-cerem ‘aşq-ı ilāhī ele getürmek gerek *ve'l-bāḳiyātü's-şālihātu ḥayrun ‘inde rabbike sevāben veḥayrun emelen*²⁶⁵ muḳtezāsincā bāḳī ve nāfi‘ olan oldur.

Mevlānā Şem‘ī dir: Kevn u mekân kārḥānesinüñ hāşılı bu dükeli degildür. Ya‘nī bu kadar ‘aşq ve ṭā‘ate sa‘y eyle, zīrā esbāb-ı cihān bu dükeli yoğdur. Zīrā ‘āḳıbet fenā-peḫirdür. Kārgēh-i kevn u mekāndan murād dünyādur ve hāşılında murād anuñ menāşıb ve esbābıdır. Bu dükeli kevn u mekân kārḥānesinüñ hāşılı yoğdur. Bu daḥī vechdür. Vech-i şānī üzere *ĩn heme* terkibi *kevn u mekāna* maşrūf olur.

2.Beyt

از دل و جان شرف صحبت جانان غرض است

همه انست وگرنه دل و جان این همه نیست

Ez dil u cān şeref-i şoḥbet-i cānān ġaraż est

Heme ānest ve gerne dil u cān ĩn heme nĭst

Dil ve cāndan şoḥbet-i cānān şerefi ġarażdur. Dükeli oldur yoğsa dil ve cān bu denli yoğdur. Murād budur ki insānda ḳalb-i derrāk ve rūḥ-i pāk vardır ve şalat ve şoḥbet-i Ḥaḳ şerefin taḥşil etmek ġaraż içündür ve cümle oldur ki maḳşūd-ı aşlīdür. Vesīle ve vāsıṭa menzile-i ‘ademdedür.

²⁶⁵ Kehf,46: Bāki olan salih ameller sevap olarak ve ümit olarak, Rabbinin katında daha hayırlıdır.

Mevlānā Şem‘î dir: Dil ve cāndan ġarāz cānānuñ şoĥbeti şerefidür.²⁶⁶ Dükeli oldur ki ya‘nî murād şeref-i şoĥbet-i cānāndur yoĥsa dil ve cān bu dükeli yoĥdur. Bu hem vechdür. Bu dükeli dil ve cān yoĥdur. Hâşıl-ı ma‘nā insāna ki Ĥudā-yi ‘azze ve celle dil ve cān iĥsān etmişdür. Murād kendinüñ şoĥbet vişāli şerefi içündür. Ve illā dil ve cān ne işe yarar dimekdür.

3.Beyt

دولت آن است که بی خون دل آید به کنار

ور نه با سعی و عمل باغ جنان این همه نیست

Devlet ān est ki bî-ĥūn-i dil āyed be kenār

Verne bā sa‘y u ‘amel bāġ-ı cinān ĩn heme nîst

Devlet oldur ki göñül ħanınsız ya‘nî asānlık ile kenāra gele, yoĥsa ‘amel ve sa‘y ile bāġ-ı cinān bu dükeli yoĥdur. Murād budur ki sa‘ādet ol kimsenüñ ki kûşîş-i ‘amelsiz fazl-i Ĥaĥķa mazĥar ola ve zaĥmet ile olan cemāl-i cānān gerek bāġ-ı cinān degil.

Beyt: ‘Ārif iseñ zaĥmını çek ol ruĥ-i gülnār için

Etme ‘ābidveş ‘ibādet cennet için nār için

Mevl ānā Şem‘î dir: Devlet oldur ki göñül ħan olmaksız kenāra gele. Ya‘nî sühûlet ile ĥaşıl ola dimekdür. Yoĥsa sa‘y ve ‘amel ile bāġ-ı cinān bu dükeli yoĥdur. Zîrā devlet oldur ki müştāķsız maķşûd-ı dil müyesser ola. Bu daĥı vechdür. Bu dükeli bāġ-ı cinān yoĥdur. Cinān cem‘-i cennetdür.

4.Beyt

منت سدره و طوبی ز پی سایه مکش

که اگر بنگری ای سرو روان این همه نیست

Minnet-i Sidre vü Tûbā zi pey-i sāye mekeş

Ki eger bingerî ey serv-i revān ĩn heme nîst

²⁶⁶ Cānāndan murād maĥbûb-i ĥaĥîķîdür. Ġarāz maķşûd ma‘nāsınadır. -Şem‘î

Sidre ve Tūbā minnetini gölge için çekme ki eger nazar iderseñ ey serv-i revān bu dükeli yokdur. Murād budur ki şecerden gölge için çekme ki eger nazar iderseñ ey serv-i revān bu dükeli yokdur. Murād budur ki şecerden meşel hāşıl ola. Zaḥmet ve miḥnet anuñçün gerekdür. Yoḥsa mücerred sāye için lağvdur.

Beyt: Zaḥmet ān şecer meküş ki ezū

Ber nebāşed hemīn büved sāye

Mevlānā Şem‘ī dir: Sāyeden ötüri Sidre ve Tūbā minnetini çekme. Zīrā çünki im‘ān-ı nazar idesin. Ey serv-i revān bu dükeli yokdur. Ol sebebden ki cemī‘nün ḥaqqında *küll-i şey’in*[72b] *hālikun illā vechehu*²⁶⁷ vākı‘ olmuşdur.

5.Beyt

پنج روزی که در این مرحله مهلت داری

خوش بیاسای زمانی که زمان این همه نیست

Penç ruzī ki der īn merḥale mūhlet dārī

Ḥoş beyāsāy zemānī ki zemān īn heme nīst

Beş günlük bu konakdan mūhletūñ vardır. Ḥoş dinlen bir zemān bu dükeli yokdur. Murād budur ki dünyā dārū'l-ḳarār degildür. Bunda müddet kılıla ki mütemekkinsin. Dünyā ğamın yeme ve taḥşīl-i māl ve cāh ve cāme için ta‘b çekme. Az zemānda istirāḥat-ı ferāğ-ı dünyā eyle ‘amel-i āḥirete meşğul ol.

Mevlānā Şem‘ī dir: Beş gün ki bu merḥalede rıḥlet tutarsın. Bir zemān ḥoş deñlü zīrā bu dükeli zemān yokdur. Penç ruzdan murād zemān-i ḳalīldür. Merḥaleden murād dünyādur.

6.Beyt

بر لب بحر فنا منتظریم ای ساقی

فرستی دان که ز لب تا بدهان این همه نیست

Ber leb-i baḥr-i fenā muntazırīm ey sāqī

²⁶⁷ Kasas,24: Ondan başka her şey helak olacaktır.

Fırşatî dān ki zi leb tā be dehān īn heme nīst

Fenā deñizi kenārında muntazırın. Ey sākī bir fırşat bil ki lebden dehāna dek bu dükeli yoğdur. Murād baħr-i fenādan dünyādur ki bunuñ kenārında maħv ve fānī olan şadedindeyiz. Pes ey sākī şarāb-ı bākī fırşatını fevt etme. Lebden dehāna varınca dek fenāya i‘timād yoğdur.

Mevlānā Şem‘ī dir: Fenā deryāsı kenārında muntazırız. Ey sākī hāzır vaḳti bir fırşat bil. Zīrā lebden ağıza dek bu dükeli yoğdur. Murād hergiz fırşatı fevt eyleme dimekdür.

Beyt: Çü dī reft ferdā neyāmed bedest

Ĥisāb ez hemīn yek nefes kün ki hest²⁶⁸

Baħr-ı fenā lebinden murād dünyādur. Sākīden murād mürşiddür.

7.Beyt

از تهتك مكن اندیشه و چون گل خوش باش

زانکه تمکین جهان کذران این همه نیست

Ez tehattük mekūn endīşe u çün gül hoş bāş

Z‘ānki temkīn-i cihān-güzērān īn heme nīst

Perde yırtılmakdan endīşe etme gül gibi hoş ol. Zīrā geçici cihānuñ ḳudretin ve mekān virmesi bu denli yoğdur. Murād budur ki cihān baña ‘izzet ve mekān ve devlet virdi. Sülūk-i tarīḳat idersem perde-i ‘izzetüm yırtılır deyü fikr idüp yırtılup açılmakdan kaçma, gül gibi yırtılup açılup hoş hāl ol dimekdür.

Mevlānā Şem‘ī dir: Tehattükden endīşe eyleme ve gül gibi hoş ol. Ol sebebdan ki fānī dünyānuñ bu denli ḳudret ve devleti yoğdur. Murād budur ki ‘aşḳ ve tā‘ate kūşış etmek ile ḥalk ḳatında ‘izz u ḳudreti ḳalmayup bednām ve rüsvā oluram deyü bī-ḥuzūr olma. Zīrā fānī dünyānuñ ‘izz u ḳudreti fenā-peżīrdür. Ammā ‘aşḳ-ı ilāhī bākīdür. Tehattük perde yırtılmak ma‘nāsınadır ki rüsvālık anuñ ma‘nā-yı lāzımīsidür.

8.Beyt

²⁶⁸ Dün gitti yarın henüz ele geçmedi. O hâlde var olan, sadece bir nefesten ibarettir.

زاهد ایمن مشواز بازی غیرت زنهار

که ره از صومعه تا دیر مغان این همه نیست

Zāhid īmen meşev ez bāzī-i ġayret zinhār

Ki reh ez şavma‘ a tā deyr-i muġān īn heme nīst

Ey zāhid īmen olma, ġayret oyunundan sakın ki yol şavma‘adan kelīsā-yı muġāna dek ya‘nī bu mesāfe bu dükeli yoġdur. Murād budur ki zāhid zūhdine maġrūr olmamaġ gerek ve meger Hāġdan daġī ġāfil ve emīn olmamak gerek. *El-emnu min'allahi teālā küfrun*²⁶⁹ ħasebince emn ħaṭādur. Hem ‘ibādet idüp hem ħavf etmek gerek.

Mevlānā Şem‘ī dir: Ey zāhid Hāġ te‘ālānuñ ġayreti bāzīsinden zinhār īmen olma. Zīrā şavma‘adan deyr-i muġāna deġin bu dükeli yol yoġdur. Murād zūhd ve ‘ibādete ġurūr gerekmez dimekdür. Zīrā Hudāya ne zāhidüñ zūhdi ve ne kāfirüñ küfri ziyān ider.

9.Beyt

دردمندی من سوخته زار و نزار

ظاهرا حاجت تقریر و بیان این همه نیست

Dermendi-i men-i sūhte-i zār u nizār

Zāhirā ħacet-i taqrīr u beyān īn heme nīst

Biz yanmış zār ve za‘īfün derdmendliği aşikāredür. Zāhiren taqrīr ve beyān ħaceti bu dükeli yoġdur. Ya‘nī zāiddür.

Beyt: Benzimün sarulığından ey meh bedr-i mihr-i yār

Gün yüziñi sevdigim rüşen deġil gün gibi

Mevlānā Şem‘ī dir: Ben za‘īf ve lāġar şūhtenün derdmendliği²⁷⁰ zāhirā bu dükeli taqrīr ve beyāna ihtiyāc yoġdur. Zīrā ‘āşık idüğüm ziyāde rüşendür. Zār za‘īf ve nizār lāġar ma‘nāsınadır. Sūhte bunda āteş-i ‘aşġla yanmış ma‘nāsınadır.

10.Beyt

²⁶⁹ Tanrı'dan emin olmak küfürdür (Ömer Neseфі)

²⁷⁰ *Dermendī*de yā maşdariyye içündür.-Şem‘ī

نام حافظ رقم نیک پذیرفت ولی

پیش رندان رقم سود و زیان این همه نیست

Nām-i Ḥāfız raqam-ı nīk peẓīruft velī

Pīş-i rindān raqam-ı sūd u ziyān īn heme nīst

Ḥāfız nām ve şöhreti ‘ār raqam qabūl etdi ammā rindlerüñ önünde aşşı ve ziyān raqamın bu dükeli yoqdur.

Beyt: Rind ‘ārī büved ‘āriyet-i ‘ār-i bedān

Faḥr-i rindān büved terk-i heme ‘ār-i cihān²⁷¹

Mevlānā Şem‘ī dir: Ḥāfızın nāmı eyü raqam qabūl itdi. Ammā rindler qatında bu dükeli sūd ve ziyān raqamı yoqdur. Ḥāşıl-ı ma‘nā budur ki Ḥāfızın nāmı ileñ öyle meşhūr oldı velīkin rindler nām-ı nīke ve şöhrete aşla i‘tibār ve iltifāt etmezler belki hemān faẓl ve luṭf-i Ḥudāya i‘timād eylerler. Ḥāfız daḡı öyledür. Rindlerden murād evliyāullāhdur. Sūd fā’ide dimekdür.

[GAZEL 89]

1.Beyt

چه لطف بود که ناگاه رشحه قلمت

حقوق خدمت ما عرضه کرد بر کرم

Çi luṭf būd ki nāgāh reşḡa-i qalemet

Ḥuḡūq-ı [73a] ḡidmet-i mā ‘arze kerd ber keremet

Mevlānā Sürürī dimiş: Ne luṭf idi ki nāgāh senüñ qalemün nemi bizim ḡidmetimiz ḡaqlarını ‘arz eyledi keremiñe. Şöyle ḡikāyet iderler ki Ḥ‘āce Ḥāfızın bir ‘ālī-cenāb kimseye intisābı olup du‘ā-i devletine iştiḡāl olup ol kimse bir āḡer yerden mektüb irsāl idüp Ḥ‘āce Ḥāfıza selām yazmış. Bu daḡı anuñ cevābında bu ḡazeli dimiş. Meger ol kimse bunu ferāmūş etmiş anuñçün reşḡa-i qalemin bizim ḡuḡūq-ı ḡidmetimiz keremiñe ‘arz idüp andırmış dir.

²⁷¹ Rind kötülerin muvakkat ârından beri olur. Bütün dünyanın ârını terk ederek rindlerin övüncü olur.

Pes murād bunda erbāb-i devlete naşīhidür ki mest-i devlet olup aḥibbāyı ferāmūş etmek ḥaşlet-i qabīḥadur.

Mevlānā Şem‘ī dir: Ne luṭf idi ki nāgāḥ senüñ qalemüñ reşḥası bizim ḥidmetimiz ḥaḳlarını senüñ keremüñ üzere ‘arz eyledi. H‘āce Hāfızla bir şāḥib-i devlet mābeyninde niçe zemān muşāḥabet ve münāsebet vāqı‘ olmuşken nāgāḥ müfāreḳat vāqı‘ olup bu ḥāl üzere bir zemān mürūr itdiginden şoñra ittifāḳ ol şāḥib-i devletden ‘ünvān-i muḥabbet-şī‘ār ve mażmūn-ı meveddet-dişār bir mektüb gelmiş. H‘āce Hāfız daḥī bu ḡazeli yazup aña irsāl eylemiş.

2.Beyt

بنوک خامه رقم کردهء سلام مرا

كه كارخانهء دوران مباد بى رقت

Be nevk-i ḥāme raḳam kerde‘ī selām-i merā

Ki kārḥāne-i devrān mebād bī-raḳamet

Qalem ucu ile yazmışsın selām baña ki devrānuñ kārḥānesi senüñ raḳamunsız olmasun. Murād budur ki mektüb ileyh olana penddür ki selām ve kelām ketb idene du‘ā-i ḥayr etmek gerek.

Rubā‘ī: Zihī selām-ı tu āsāyiş-i sekīne-i rūḥ

Zihī kelām-i tu miftāḥ-i genchā-yi fetūḥ

Menem ki dād zi tūfān-i ḡam ḥalāş

Müfāvażāt-i zāt-i kerīm tu çün sefīne-i Nūḥ²⁷²

Müfāvażāt cem‘-i müfāvażadur. Söz şormak ve ḥayr göndermek ma‘nāsınadır.

Mevlānā Şem‘ī dir: Qalem ucuyla baña selām yazmışsın ki devrān kārḥānesi senüñ raḳamuñsız olmasun. Murād H‘āce Hāfız ol şāḥib-i devlete ‘ömr-i ṭavīl içün du‘ālar ider ve du‘ā itdüğün iş‘ardur. *Kerde‘ī* de hemze ḥiṭāb içündür.

²⁷² Senin güzel selamın ruha sakinlik ve huzur verir. Senin mübarek kelamın fetih hazinelerinin anahtarıdır. Cömert zatının sohbetleri Nuh'un gemisi gibi beni gam tufanından kurtardı.

3.Beyt

نگویم از من مسکین بسهو کردی یاد

که در حساب خرد سهو نیست در قلمت

Negūyem ez men-i miskīn be sehv kerdi yād

Ki der ḥisāb-i ḥired sehv nīst der qālemt

Dimezin ki ben miskīnden sehv ile yād eyledūn ki ‘aql ḥisābında sehv yoḡdur qālemiñde. Murād budur ki bunda daḡī mektūb ile olana nüṣaḡdur ki mektūb irsāl idene sehv nīṣbet itmeyüp kerem isnād etmek gerek.

Şi‘r: Kitābün şerīfün etā min şerīf

Bi-lafẓin ‘acībin ve ḡaṭṭın ḡarīb

Mevlānā Şem‘ī dir: Ben bī-dilden sehvle yād eyledūn dimezem. Zīrā ‘aql ḥisābında senūn qālemūnde sehv yoḡdur.

4.Beyt

مرا ذلیل مگردان بشکراین توفیقی

که داشت دولت سرمد عزیز محترمت

Merā zelīl megerdān be şükr-i īn tevfiḡi

Ki dāṣṡ devlet-i sermed²⁷³ ‘azīz-i muḡteremet

Beni zelīl kılma bu tevfiḡ-i ilāhī şükri ile ki dutdı devlet-i sermed seni ‘azīz ve muḡterem. Murād bunda ‘azīz ve muḡterem olana penddür ki yār-i qādīmi ve aḡ-ı dīni ferāmūş etmemek gerek.

Mevlānā Şem‘ī dir: Bu tevfiḡ şükri beni ḡor eyleme ki ezeli ve ebedi devlet seni ‘azīz ve muḡterem tutdı.

5.Beyt

بیا که با سر زلفت قرار خواهم کرد

²⁷³ Sermed ezel ve ebed[dür.] -Şem‘ī

که گر سرم برود برندارم از قدمت

Biyā ki bā ser-i zūlfet qarār ḥ^vāhem best

Ki ger serem bereved ber nedārem ez ḳademet

Gel ki senin zūlfünün ucı ile qarār tutsam gerek ki eger başım giderse daḥī ḳaldırmayam başım ayağından. Murād bunda daḥī naşīḥatdür. Ol kimseye ki bir şāḥib-i ni‘ metün iḥşānın göre anuñ ḥızmetinde ḳāim gerek.

Beyt: Her kirā ber simāt benişestī

Lāzım āmed beḥızmeteş ber ḥāst²⁷⁴

Mevlānā Şem‘ī dir: Gel ki senün zūlfün ucı ile qarār ta‘allüm gerek ki ger serim gide senün ḳademünden başımı ḳaldırmayam. Zūlf oldur ki ayağıñ altına diken irişe.

6.Beyt

ز حال ما دلت آگه شود مگر وقتی

که لاله بردمد از خاک کشتگان غمت

Zi ḥāl-i mā dilet āgeh şeved meger vaḳtī

Ki lāle ber demed²⁷⁵ ez ḥāk-i küşteḡān-i ḡamet

Bizim ḥālimizden senün gönlün ḥaberdār olur. Ammā bir vaḳitde ki lāle bite senün ḡamuñ maḳtūllerinün toprağından. Murād bunda ni‘metde olan miḥnetde olanuñ ḥālın bilmedüğün beyāndur.

Beyt: Ḥaber ez ḥākhā-i şīne-i men nīst ḥübānrā

Ezīn ḡam ḳāk mī sāzem men-i bī-dil girībānrā²⁷⁶

Mevlānā Şem‘ī dir: Senün ḳalbün bizim ḥālimizden āḡāḥ olur. Ammā şol vaḳt ki senün ḡamuñ maḳtūllerinün ḳabirlerinden lāle bite.

7.Beyt

²⁷⁴ Her kimin sofrasına oturduysan, onun hizmetine ḳalkman gerekir.

²⁷⁵ Demed fi‘l-i muzāri‘dür. -Şem‘ī

²⁷⁶ Benim sinemin tozlarından güzellerin haberi yok, bu ḡamdan aşık benim yakasını yırtayım.

صبا ز زلف تو با هر گلی حدیثی گفت

رقیب که ره غماز داد در حرمت

Şabā zi zülf-i tu bā her gülī ḥadīṣī güft

Raḳīb ki reh-i ḡammāz dād der ḥaremet

Şabā senüñ zülfünden her bir güle bir söz söyledi raḳīb kaçan yol virdi ḡammāza senüñ ḥaremiñe. Murād raḳīb ve ‘adūdan şikāyetdür ki ḡammāza māni‘ olmazlar.

Mevlānā Şem‘ī dir: Şabā senüñ zülfünden her bir güle bir söz didi. Raḳīb senüñ ḥaremine ḡammāza kaçan yol virdi. [73b]Murād ol şāhib-i devlete raḳībden şikāyetdür ki ḡammāza yol virür ki varup beni saña ḡammāz eyler deyü. Zerāfetle anı iş‘ār eyler raḳībden murād bunda der-bāndur. Bu vech daḥī ihtimāldür. Der-bān ḡayrlara senüñ ḥalvetüne girmege icāzet virür ammā baña icāzet virmez deyü. Anı bu vechle ol şāhib-i devlete ḡamz eyler.

8.Beyt

ترا از حال دل خستگان چه غم که مدام

همی دهند شراب خضر ز جام جمت

Turā ez ḥāl-i dil-i ḥastegān çi ḡam ki müdām

Hemī dehend şerāb-ı ḥızır zi cām-ı Cemet

Saña ḥasteler gönli ḥālinden ne ḡam ki, dāim virürler āb-ı ḥayāt saña. Cām-ı Cemden murād ḡani ve şāḥiḥ olan faḳīr ve marīz olanuñ ḥālin bilmedüğün beyāndur. Ba‘zı nüsaḥda bu beyt böyle vāḳı‘ olmuş: Revān-i teşne-i mā rā be cür‘āi deryāb

Ki mīdehend zülāl-i Ḥızır zi cām-ı Cemet²⁷⁷

Mevlānā Şem‘ī dir: Bunı ihtiyār idüp dir: Bizim susuz cānımıza bir cür‘ā ile iriş ya‘nī bize ri‘āyet eyle ki saña Cem cāmından āb-ı ḥayāt vireler. Ya‘nī saña ri‘āyet eyleyeler. *Mīdehend* fā‘ ili Allāhü te‘ālā ḥazretidür. Şıḡā-ı Cem‘ ta‘zīm içündür.

Beyt: İmtihān kün ki besī genc-i murādet bedehend

²⁷⁷ Bizim susuz ruhumuz için bir cür‘ā ver, saña Cem’in kadehinden ḥızırın berrak ab-i ḥayat versinler.

Ger ḥarābī çü merā lutf-i tu abād küned²⁷⁸

9.Beyt

دلم مقیم در تست حرمتش مدار

به حکم انکه خدا داشت بی المت

Dilem muḳīm-i der-i tust ḥürmeteş midār

Be ḥükm-i²⁷⁹ ān ki Ḥudā dāşt bī-elemet

Benim gönlüm senün ḳapun muḳīmidür. Muḥterem dut anı ol ḥükm ile ki Allah dutdı seni elemsiz. Murād bundan muḥtāc-ı ileyh olanun ḥācetin revā etmek şükr-i ni‘met idügin beyāndur.

Beyt: Ḥācetin eyle revā muḥtāc olanun Sürūrā

Gayra muḥtāc olmaduğunu virüp şükrānesin

Mevlānā Şem‘ī dir: Benim gönlüm senün ḳapunun muḳīmidür. Anı ḥürmetlü tut. Terkīb-i ma‘nāsı aña ḥürmet tut ol şükrāneye ki Ḥudā seni ‘ālemde elemsiz ve ğamsız tutmuşdur.

10.Beyt

کمین کهست و تو خوش تیز میروی هشدار

مکن که کرد براید ز شه ره عدمت

Kemīn-gehest ü tu ḥoş tīz mīrevī huş-dār

Mekün ki gerd ber-āyed zi şeh-reh-i ‘ademet

Pusı yeridür, sen ḥoş tīz gidersin ‘aḳluñ dut tīz-revlik etme ki toz ḳalḳar saña ‘adem şāh-rāhından. Murād budur ki erbāb-i devlete naşīḥat ola ki ğurūr atına süvār olup katı sürmemek gerek ki nāğāh sultān yolından toz ḳalḳar. Ya‘nī ḥavādiş-i belā ve miḥnet zuhūr ider.

²⁷⁸ İmtihan et ki muradının bir çok hazinesini verirler. Benim gibi bir harabı senin lütfun abad eder.

²⁷⁹ Be-ḥükm-i: Be-şükr-i (Şem‘î nüshası)

Mevlânâ Şem‘î dir: Pusı yeridür sen tîz ve bî-bâk gidersin ‘aql tut ya‘nî fehm eyle. Ğaflet eyleme ki ‘adem şâh-râhından saña ğubâr gelür. Ya‘nî düşmenden saña helâklîk irişür. Murâd budur ki H‘âce Hâfız ol şâhib-i devlete naşîhat tarîkiyle hitâb ider: Düşmen senün helâkıña pusı komışdur ve sen andan ğâfilsin, tedârik üzere ol.

11.Beyt

همیشه وقت تو ای عیسی صبا خوش باد

که جان حافظ دلخسته زنده شد بدمت

Hemişe vaqt-i tu ey ‘İsî-yi şabâ hoş bād

Ki cān-ı Hâfız-ı dil-ḥaste zinde şüd bedemet

Dâimâ ey şabâ ‘İsâsı senün vaqtün hoş olsun ki dil-ḥaste Hâfızın cānı dirildi senün nefesün ile. Murâd ‘İsâ-yı şabâdan kendüye dost haberün getürendür ki anuñ kelâmı buña cān viridi. ‘İsâ lafzınuñ şabâ lafzına izâfeti izâfet-i müşebbehünbih ile'l-müşebbehdür.

Beyt: Ey ki ez âb-ı hayât-ı sühân çün cānest

Der ten-i mürde-i men cān-ı diger peydâ şüd²⁸⁰

Mevlânâ Şem‘î dir: Ey ‘İsâ gibi hayât bahş olan şabâ senün vaqtün dâimâ hoş olsun ki göñli ḥaste Hâfızın cānı senün nefesün ile diri oldı.

[GAZEL 90]

1.Beyt

ای شاهد قدسی که کشد بند نقابت

و ای مرغ بهشتی که دهد دانه و آبت

Ey şâhid-i qudsî ki keşed bend-i niķâbet

Vey murğ-i behiştî ki dehed dāne vü âbet

²⁸⁰Ey sözü âb-ı hayat gibi can (kaynağı) olan (sevgili). Benim ölü tenimde başka bir can ortaya çıktı.

Mevlânâ Sürûrî demiş: Ey kıdsî maḥbûb kim açar senûñ niḳâbuñ bendini ya‘nî peçeñi, ey cennete mensûb kuş kim virür dâneñi vü suyıñı.²⁸¹ Murâd bundan dūr olan mürîdüñ ve yâr tâ‘atüñ ve ehl-i kıds ve cennetüñ fırḳatı içün teveccüh ve feryâda irşâddur.

Mevlânâ Şem‘î dir: Ey ‘âlem-i kıdsüñ maḥbûbı senin niḳâbuñ bendini kim çözer ya‘nî cemâlüñ kim seyr ider. Vey cennet murgı saña dâne ve âbı kim virür. Murâd kimüñ katında perveriş bulursın dimekdür.

2.Beyt

خوا بم بشد از دیده درین فکر جگرسوز

کاغوش که شد منزل و ماوی که خوابت

H‘âbem beşûd ez dîde derîn fikr-i ciger-sûz

K‘âgûş ki şûd menzil u me‘vâ-geh-i²⁸² h‘âbet

Uykum gitdi gözden bu ciger yakıcı fikrde ki kimüñ kucağı oldu o uykın menzili me‘vâ-gâhı. Ba‘zı nüsaḥda bu beytden bedel bu vâḳı‘ olmuş:

Reftî zi kenâr-i men-i dil-ḥaste be nâgâh

Tâ cây-ı ki şûd menzil u âsâyiş u h‘âbet²⁸³

Ya‘nî gitdüñ ben dilḥastenüñ kenârından vaḳitsiz tâ kimüñ yeri oldu menzilüñ veistirâḥatüñ ve uykın . Murâd bundan mürîd-i şeyḥ nazarında kemâl bulmadan gitmek mezmûm idüğine işâretdür.

Mevlânâ Şem‘î dir: Bu ciger-sûz ve müellim fikrde çeşmimden h‘âb gitdi ki kimüñ kucağı oldu senüñ âsâyiş-i h‘âbuñ menzili. Mürşidini maḥbûb menzilesine tenzîl itmişdür.

3.Beyt

هر ناله و فریاد که کردم نشنیدی

پیداست نگارا که بلندست جنابت

²⁸¹ Bundan âḳdem şeyḥ müfâreḳatin beyân itmiş idi, ḥâliyâ mürîd müfâreḳatin zıkr itti.

²⁸² Me‘vâ-geh: [Mısra altında- âsâyiş]

²⁸³ Gönlü hasta olan benim yanımdan ansızın gittin. Şimdi kimin yeri uyku ve dinlenme menzilin olmuştur?

Her nāle vü feryād ki kerdem neşenīdī

Peydāst nigārā ki bülendest cenābet

Her nāle ve feryād ey nigār ki etdim, saña irişmedi,[74a] zāhirdür ey nigār ki yücedür cenābıñ. Murād bundan ‘ālī-cenāb olan mürşīd şeyhüñ pendini ışgā etmedüğüne ta‘ndur ve mütekebbir olup derd-mendüñ feryādın işitmeyene istihzādur.

Mevlānā Şem‘ī dir: Her nāle ve feryād ki eyledim işitmediñ. Zāhirdür ey nigār ki cenābuñ bülenddür ya‘nī ‘ālī-cenābsın. Murād mürşidinüñ kemāl-i istignāsını beyāndur. *Cenābet*de ‘tā’ hıttāb içündür.

4.Beyt

درویش نمی‌پرسی و ترسم که نباشد

اندیشه آمرزش و پروای ثوابت

Derviş nemī pürsī vü tersem ki nebāşed

Endişe-i amürziş u pervā-i şevābet

Derviş şormazsın korkarın ki olmaya yārlığanmak fikri ve şevāb kayusı saña. Murād budur ki bundan fikr-i mağfiret ve pervā-i şevāb olmamak mezmūmdur ve şūm idüğüne tenbīhdür ve *miftāhü'l-cennete hubbül mesakīn*²⁸⁴ mücibince dervişler muḥabbeti ve ri‘āyeti memdūh-i müteyemmendür aña işāretdür.

Mevlānā Şem‘ī dir: Dervīşi şormazsuñ ya‘nī aña ri‘āyet ve iḥsānuñ yokdur. Korkarım ki olmaya saña mağfiret fikri ve şevāb pervası. Murād āhiretde mağfūr ve müşāb olmayasın dimekdür. Hıttāb mürşidedür ki mürīdini kayurmaduğı içün böyle hıttāb itmişdür.

5.Beyt

ای قصر دل افروز که منزلگه انسی

یا رب مکناد آفت ایام خرابت

Ey qaşr-ı dil-efrūz ki menzilgeh-i enīsī

²⁸⁴Miskinlerin sevgisi cennetin anahtarıdır. (Hadis-i Şerif)

Yâ Rab mekûnâd âfet-i eyyâm-i harâbet

Ey göñül nûrlandırıcı köşk ki üns ve muvâneset menzilgâhısın, Yâ Rab eylesün âfet eyyâmı seni harâb. Murâd kaçrdan hânkâh ve menzil-i ‘ibâdetdür ki egerçi zâhir ehl-i dünyâ kaçırına du‘âdur ammâ maķşûd muķaddime-i dâr-i beķâdur.

Mevlânâ Şem‘î dir: Ey kalbe sürûr ve nûr virici kaçr ki üns menzil-gehisin ki benim mürşidim sende karar eyler. Haķ te‘âlâdan isterim ki âfet-i eyyâm seni harâb eylesün. Egerçi hitâb mürşide olmak üzere şerh olundı lîkin maķbûb ve bir şâhib-i devlet murâd olunmak mümkündür.

6.Beyt

دورست سر آب [در این بادیه] هوش دار

تا غول بیابان نفریبت سرابت

Dûrest ser-i âb [der in bâdiye] hüş-dâr

Tâ ğul-i beyâbân nefirîbet serâbet

Irakdur suyuñ başı bu şahrâda ‘aķl dut tâ beyâbân âdemi aldamaya seni serâbla. Murâd bundan tâlib-i Haķķa penddür ki âb-ı hayât-ı ma‘neviyye başı ba‘iddür. ‘Aķluñ başına cem‘ idüp mürşid-i kâmil bulup aña ittibâ‘ etmek gerek kendüyi âdem gibi gösterüp ve âb olmayanı âb gösterüp şeyh-i nâķışa iķtidâ etmemek gerek.

Beyt: Ey besâ iblîs-i âdem rûy hest

Pes behr destî neyâbed dest-i dâd hest²⁸⁵

Mevlânâ Şem‘î dir: Bu şahrâda ser-çeşme ırakdur fehmi eyle ve tedârik üzere ol, tâ beyâbân ğulı seni serâb ile aldamaya. Murâd budur ki cenâb-i kudse vüşûl ziyâde müte‘assirdür. Her şeyh-şûret kimselerüñ irşâdıyla râh-i ‘aşķa sülûk etme ki ğul-i beyâbân gibi dâll ve muğill bedbahtlar hayâlât-ı bâtıla ile seni sırât-ı müstaķimden çıkarırlar. Huşuşâ bu zemânda şeyh nâmında olan melâhîde ki her birisi deccâl-i vaķtdür. Bu hitâb-ı ‘âmdur. Huş ‘aķl; serâb ısshı zemânda şahrâda su gibi görünen nesnedür.

²⁸⁵ Nice insan suretli İblis var. O hâlde her el adalet ve ihsan eli değildir.

7.Beyt

تیری که زدی بر دلم از غمزه خطا رفت

تا باز چه اندیشه کند رای صوابت

Tirī ki zedī ber dilem ez ġamze ḥaṭā reft

Tā bāz çī endiše küned rāy-ı şavābet

Bir ok ki urduñ benim gönlüme ġamzeden ḥaṭā gitdi ya‘ nī ḥaṭā etdi tā gerü ne fıkr ve tedbīr ide re‘y-i şavābiñ. Murād budur ki mürīd ‘ālī cenāb olsa şeyḥi rencīde-ḥāṭır ider. Ḥiṭāb ḥaṭāsın bilmez.

Mevlānā Şem‘ī dir: Ġamzeden benim ḳalbime şol tīr ki urdın. Ḥaṭā vāḳı‘ oldı ‘aceb görüne fıkr eyler senüñ ma‘ḳūl re‘yiñ. Bunda tīr-i ġamzeden murād naẓar-ı cānāndur gerçi zāhirde tīrdür līkin ma‘nāda ‘āşıḳuñ mecrūh ḳalbine merhemdür. Ol sebebdan ḥaṭā reft deyüp mışrā‘-ı şānīyle her tīr daḥī ṭaleb eyler. Nitekim dīvān-ı Şāhī’de bu maẓmūn vāḳı‘ olmuştur.

Beyt: Tirī zedī vü rīş-i dil āsūde şūd zi der

Hān ey ṭabīb-i ḥaste-dilān merhemī diger²⁸⁶

8.Beyt

تا در ره پیری به چه آیین روی ای دل

باری بغلط صرف شد ایام شبابست

Tā²⁸⁷ der reh-i pīrī be çī āyīn-revī ey dil

Bārī be ġalaṭ şarf şūd eyyām-i şebābest

Tā pīrlik yolında ne ḳānūn ile gidersin ey gönül ḥayf ki ġalat ile ḥarc oldı yigitligin eyyāmı. Murād bunda pīrlik zemānında kemāl-i şalāḥ ve ıslāḥ üzere olmağa irşāddur.

Beyt: İlāhī be hengām-i pīrī merā

Temennā-i nefş-i cüvānān medeh²⁸⁸

²⁸⁶ Senin attığın okla gönül yarası dindi. Ey hasta gönüllerin tabibi hemen bir merhem daha.

²⁸⁷ Tā bunda ‘aceb ma‘nāsınadır. Beyt sābiḳda gibi. -Şem‘ī

Bārī Hāk te‘ālā ma‘nāsına gelür ve edat-ı taḥayyür ve kelime-i taḥassür olur. Bunda taḥassür zāhirdür.

Mevlānā Şem‘ī dir: ‘ Aceb pīrlık yolında ne āyīn ve ne üslūb ile gidersin ey gönül ḥayf ve dirīg ki senūn yigitlik zemānun ğalaṭa ya‘nī hevā ve hevese ve ḥaṭāya şarf oldı. Murād kendüsine ḥiṭābdur tenbīḥ ṭarīķiyle ki cüvānlık zemānın ‘ömrini hevā ve hevese şarf eylediñ. Bārī pīrlık zemānında ṭa‘at ve ‘ibādeti çalış. Belki ḥaķīķatde bize naşīḥatdūr. Bārī Allāh ma‘nāsına gelür; ‘ Arabīde, Fārsīde taḥayyür ve taḥassür ve hele ma‘nāsına gelür. Bu vech daḥī cā’izdūr bir kerre ya‘nī bir uğurdan yigitlik zemānın ğalaṭa şarf oldı. Bu vech üzere bārī anuñ yāsı nefsi-i kelimededen[74b] olmayup vaḥdet içün olur.

9.Beyt

راه دل عشاق زد آن چشم خماری

پیداست ازین شیوه که مستست شرابت

Rāh-i dil-i ‘uşşāk zed ān çeşm-i ḥumārī

Peydāst ezīn şīve ki mestest şerābet

‘Āşīqlarūñ gönli yolın urdı ol ḥumār göz zāhirdür bu şīveden ki mest idicidür şarābın. Murād çeşmden ‘ayndür ve ‘ayn lafzınuñ bir ma‘nāsı zāt-i şey’dür ve bundan zāt-i Hāk murāddur. Çün zāt-i Hāk tecellī ide. ‘Āşīqlar mest olup ğayrı ṭarīke gidemezler ki keyfiyyet-i ilāhiyye ile mütekeyyif olup ḳalurlar ve şarāba mest ıtlākı bi-ṭarīkü’l-mübālağadur. Racul-i ‘adl gibi ‘ādil ma‘nāsına ve ‘azāb-ı elīm müellim ma‘nāsına. Ba‘zı nüsaḥda hest vāķı’ olmuş ğalaṭdur. Zīrā est lafzınuñ ma‘nāsı mu‘teberdür.

Mevlānā Şem‘ī dir: Ol mest-çeşm ‘uşşāķuñ gönli yolını urdı zāhirdür bu şīveden ki senūn şarābuñ mestdür. Ya‘nī nūş etdigüñ şarābun mest idicidür. Mest-i ḳattāl ma‘nāsınadır muḥkem mest eyler. Meyden murād ‘aşḳdur. Bu ḥiṭāb mürşidedür.

10.Beyt

حافظ نه غلامیست از خواجه گریزد

²⁸⁸ Ey Tanrım baña yaşlılık döneminde gençlerin nefsinin arzusunu verme.

لطفی کن و بازآ که خرابم ز عتابت

Hâfız ne ğulāmıst ki ez H^vâce gürized

Luṭfî kün u bāz ā ki ḥarābem zi ‘itābet

Hâfız ol ḫavl degildür ki efendiden kaçā bir luṭf ḫıl ki gerü gel ki ḥarābın ‘itābından. Murād budur ki şeyḫ ve mürşid kendüyi ğulām ve ḫizmetkār bilmek gerek. Anuñçün meşāyih yazdukları mekâtibde kendü ‘ünvânlarını ḥādimü'l-fukarā deyü yazarlar ve tenbîh vardır ki mürīd ve ṭālib ne kadar ‘ālī-cenāb ise daḫī şeyḫe gelmek gerek ki *ni‘me'l-emīr ‘alā bābi'l-faḫīr ve bi‘sel-faḫīr ‘alā bābi'l emīr*²⁸⁹ ḥasebince emīr faḫīre gelmek memdūḥdur. Faḫīr emīre gelmek mezmūmdur belki istiğnā gerek. Zīrā fi'l-ḥaḳīḳa dervīş-i şālih muḥtāc-ı ileyhdür.

Mevlānā Şem‘ī dir: Hâfız öyle bir ğulām degildür ki efendisinden kaçā. Bu luṭf ile gerü gel ki senüñ ‘itābından ḥarābım.²⁹⁰ Hâfız bunda kendüsini ğulām menzilesine tenzīl etmişdür. Meşāyih-i kibār gibi ki ‘ünvânlarını ḥādimü'l-fukarā yazarlar.

[GAZEL 91]

1.Beyt

آن ترک پری چهره که دوش از بر ما رفت

آیا که خطا دید که از راه خطا رفت

Ān Türk-i perī-ḫahre ki dūş ez ber-i mā reft

Āyā ki ḫaṭā dīd ki²⁹¹ ez rāh-i ḫaṭā reft

Mevlānā Sürūrī demiş: Ol perī yüzlü ki dün gice bizim ḫatımızdan gitdi. ‘Acabā ne ḫaṭā gördi ki ḫaṭā yolından gitdi ya‘ nī gitdügi yol ḫaṭā yolıdır ṭarīḳ-i şavāb degildür. Murād Türk-i perī-ḫahreden nefsdür ki rūḥuñ maḥbūbıdır ve giceden murād cihān-i muḫlīmdür ve dün gice gitdi ki sābıḳān hevāya ve māsivāya māil olduğıdur ve rūḥı ve anuñ ile fütūḫı terk etdügi ḫaṭādur. Lā-cerem muşāḫabet-i rūḥdan ve ḫizmet ḫaṭā görmeyüp ḫaṭā yolından gitmişdür.

²⁸⁹ Sultanların iyisi fakirleri ziyaret edendir, fakirlerin kötüsü sultanların kapısına gidendir. (Hadis-i Şerif)

²⁹⁰ Ey Hâfız ğulām degildür. Şol ki efendisinden firār ide. Bu vech üzere ğulāmdan murād Hâfız olmaz.

²⁹¹ Verilen anlam gereği *çi* olması gerekirdi. Başka matbu Hâfız dīvānlarında da *çi* olarak geçmektedir.

Mevlānā Şem‘i dir: Ol perī yüzlü maḥbûb ki dün gice bizim katımızdan gitdi. ‘Acaba ne ḥaṭā gördi ki ḥaṭā yolından gitdi. Ya‘nī ḥaṭā eyledi. Türkden murād bunda bir şıddīķ-ı şādīķīdür ki maḥbûb menzilesine tenzīl etmişdür. Rāh-i ḥaṭāda īhām vardır. Ḥaṭā bunda lafz-ı ‘Arabīdür ki muķābil şavāb olandur ve ḥıṭā bir memleket ismidür kesr-i ḥā ile ḥaṭā feth-i ḥā ile bundan ḥaṭā ve ğalaṭdur.

2.Beyt

تا رفت مرا از نظر آن چشم جهان بین

کس واقف مانیست که از چشم چها رفت

Tā reft merā ez naẓar ān çeşm-i cihān-bīn

Kes vāķıf-ı mā nīst ki ez çeşm çihā reft

Tā ki gitdi benim naẓarımdan ol cihān görici göz kimse vāķıf degildür ki rūḥ ‘aynından neler gitdi ki nice müşāhedeler fevt oldu ve bu ḥasretten yaşlar düketdi.

Mevlānā Şem‘ī dir: Tā ki ol cihān görici çeşm benim naẓarımdan gitdi. Kimse bize vāķıf degildür ki çeşmimizden neler gitdi. Ya‘nī vāfir ağladı. "Mā"lafzı yerindedür.

3.Beyt

بر شمع نرفت از گذر آتش دل دوش

آن دود که از سوز جگر بر سرما رفت

Ber şem‘ nereft ez güzer-i āteş-i dil dūş

Ān dūd ki ez sūz-i ciger ber ser-i mā reft

Şem‘ üzerinden gitmedi gönül āteşi niçesinden dün gice ol tüten ki ciger ḥarāretinden başa çıkar. ²⁹²Anuñçün ki nefis-i muvāfaķat etmeyüp dūst yolından mūrāfaķat eylemez. Ya‘nī gönül odı şem‘ yakar idi. Ammā o ḥālet şem‘ e olmadı..

Mevlānā Şem‘ī dir: Şem‘ üzere gitmedi gönül āteşinüñ o ğarāmından dün gice ol tüten ki ciger yanmasından bizim üzere gitdi. Ya‘nī dūd depemizden çıkdı. Murād ol yārin firāķından şem‘ den ziyāde yandım dimekdür.

²⁹² Ya‘nī gönül odı şem‘ i yakar idi ammā o ḥālet şem‘ e olmadı. -Sürürī

4.Beyt

دور از رخ اودم بدم از چشمهء چشم

سیلاب سرشک آمد و طوفان بلا رفت

Dūr ez ruḥ-i ū dembedem ez çeşme-i çeşmem²⁹³

Seylāb-i sirişk āmed u ṭufān-ı belā reft

Anuñ yañāğından ırak dembedem gözüm çeşmesinden gözyaşı seylābı geldi, ṭufān-ı belā gitdi. Murād rūḥ nefsin müfārekatından ve dūstuñ firkatinden çokluk ağlayup ziyāde müteallim olduğın beyāndur.

Mevlānā Şem'î dir: Anuñ ruḥundan ırak dembedem çeşmim çeşmesinden sirişk seylābı geldi ve belā ṭufānı vāḳı' oldı. Reft bunda vāḳı' oldı ma' nāsınadır, gitdi ma' nāsına aşla mülāim degildür. Reft vāḳı' oldı ma' nāsına ḥadden ziyāde vāḳı' olmuşdur. Hem Şāhīnūñ bu beytinde vāḳı' olmuşdur.

Beyt: Çü kil-k-i şun' [75a] çünin reft ber şaḥīfe-i kün

Megīr ḥorde ber erbāb-ı aşk u ayb mekūn²⁹⁴

Şerḥ olınan beytden murād ol dūstuñ müfārekatinden vāfir girye itdūğın ve ḥadden ziyāde müteallim olduğın beyāndur.

5.Beyt

از پای فتادیم چو آمد غم هجران

دردرد بماندیم چو دست دوا رفت

Ez pāy fütādīm çü āmed ğam-ı hicrān

Der derd bemāndīm çü ez dest devā reft

²⁹³ Ba' z nūsaḥda gūşe-i çeşm vāḳı' olmuşdur. -Şem'î

²⁹⁴ Sāni'-i Mutlak'ın qālemi *kūn* ("ol" emri) sayfasına böyle buyurduğundan aşk erbabına kusur bulma ve onları ayıplama. (Şāhī)

Ayakdan düştük çün firqat ğamı geldi. Derdde kaldık çü elden devā gitdi. Murād rūḥ
nefs hicrânından ve dūst firâkından ayakdan düşüp ya‘nî menzil almakdan qalup derd-i bî-
dermānda qalduĝın beyāndur.

Beyt: Derdime dermān bulunmaz ben qatı dermāndeyin

Ĝarq-ı ḥünem ḥayret-i firqatle bilmem kandeyin

Mevlānā Şem‘î dir: Ayakdan düştük çünkü hicrân ğamı geldi. Derdde oldık çünkü elden
devā gitdi. Murād firâq-ı ğamdan ḥalāşa tedārik etmege qādir olmadık demekdür. Derdden
murād ğam-ı firâq ve devādan murād vişāl-i dūstdur.

6.Beyt

دل گفت وصالش بدعا باز توان یافت

عمریست که عمرم همه درکار دعا رفت

Dil güft Vişāleş be-du‘ā bāz tevān yāft

‘Ömrîst ki ‘ömrüm heme der kār-i du‘ā reft

Göñül didi: Anuñ vişālını du‘ā ile gerü bulmak olur. Bir ‘ömrdür ya‘nî müddet-i
medīdedür ki ‘ömrüm du‘ā işinde gitdi ya‘nî du‘āya şarf oldı. Murād rūḥ-i tazarru‘ ve du‘āda
olup muvāfaqat-i nefis ve vaşl-ı dūst isterken beyāndur.

Mevlānā Şem‘î dir: Göñül eyitdi: Du‘ā ile anuñ vişālını bulmak mümkündür, bir
‘ömrdür. Ya‘nî çok zemāndur ki ‘ömrüm dükeli du‘ā işine gitdi.

7.Beyt

احرام چه بندیم چو آن قبله نه انجاست

در سعی چه کوشیم چو از مروه صفا رفت

İhrām çi bendim çü ān kıble ne āncāst

Der sa‘y çi kūşim çü ez Merve Şafā reft

İhrâmı nice bağlayam? Çün ol kıble anda degildür. Sa‘ye ne dürüşelim çün Merveden Şafâ gitdi. Murâd bundan budur ki *ennefsü hiye şanemü'l-ekber*²⁹⁵ hasebince nefis rûhuñ ma‘bûdudur. Ol bile olmayacak ihrâm sülûk ve vüşûl ilâllâh bağlanmak müşkildür ve merâtib-i sülûk ve menâzil-i vüşûlde sa‘y ‘asîr ve maqşûduñ huşûli ba‘iddür.

Mevlânâ Şem‘î dir: Ne ihrâm bağlayalım çünki ol kıble bunda degildür. Ya‘nî dûstuñ maħallesine ne varalum çünki dûst anda degildür. Sa‘ye ne sa‘y idelim çünki Ka‘beden Şafâ gitdi ve Merve Ka‘bede bir mevzinüñ ismidür ki sa‘y anlaruñ ortasında olur.

8.Beyt

دی گفت طبیب از سر حسرت چو مرا دید

هیہات کہ رنج تو ز قانون شفا رفت

Dî güft tabîb ez ser-i ħasret çü merâ dîd

Heyhât ki renc-i tu zi Qânûn-i Şifâ reft

Dün didi tabîb ħasret ucundan çün beni gördi. Ħayf ki senüñ marazuñ şifâ qânunından gitdi. Murâd şehüñ taħassüridür ki mādām ki nefis rûh-i mäsivāya müte‘allıkdur. Vüşûlullâh huşûlî kitâb-ı taşavvuf ħükmüne muħâlîfdür ve qâbil-i ‘ilâc degildür.

Beyt: Derdîst merâ der dil-i şürîde ki ânrâ

Sâkin netüvân kerd be-dermân-ı Āristo²⁹⁶

Mevlânâ Şem‘î dir: Dün gice ki çün tabîb kendi beni gördi taħassüründe didi: Heyhât ki senüñ rencüñ Qânûn ve Şifâdan gitdi. Ya‘nî saña ‘ilâc müyesser degildür. Zîrâ senüñ marazuñ Qânûn-i Şifâdan gitdi. Ol kitâbda ol marâza ‘ilâc yokdur ve mestûr degildür. Qânûn ve Şifâ ‘ilm-i tıbdan birer kitâbdur. Ammâ bu beytde izâfetledür ki kitâbuñ ismi Şifâdur ki Qânûn üzere tertîb olunmuşdur. Qânûn Ebû ‘Alî Sînânîndur. Şifâ Ħâcî Pâşânîndur.

Beyt: Diñ eṭṭibāya ki Qânûn-i Şifâ yazmaḡdan

Hüner oldur ki ġam-ı dilbere dermân yazalar

²⁹⁵ Nefis en büyük puttur.

²⁹⁶ Benim âşık ve perişan gönlümde bir dert vardır. Ona Aristo bile çare bulamaz.

9.Beyt

ای دوست به پرسیدن حافظ قدمی نه
ز آن پیش که گویند که از دار فنا رفت
Ey dūst be pürsīden-i Ḥāfız ḳademi nih
Zān pīş ki gūyend ki ez dār-ı fenā reft

Ey dost Ḥāfızı şormağa bir ayak ko andan okurdı ki diyeler dār-ı fenādan gitdi. Murād budur ki mādāmki rūḥ bedendedür ve dār-ı fenādadur çün nefis mürāfaḳat ide. Vüşül ilallāh müyesser ve tedbīr dār-ı beḳā muḥaşşaldur.

Beyt: Tedbīr-i ḥod imrūz kün ey Ḥāce ki ferdā

Her çend ki feryād küni sūd nedāred²⁹⁷

Mevlānā Şem‘ī dir: Ey dost Ḥāfızı şormağa bir ḳadem ko. Andan öñ ki diyeler ki Ḥāfız dār-ı fenādan gitdi. Ḥiṭāb sefere gitmiş dūstınadır ki anı muḥāṭab menzilesine tenzīl itmişdür.

[GAZEL 92]

1.Beyt

جز آستان توام در جهان پناهی نیست
سر مرا به جز این در حواله گاهی نیست
Cüz āsitān-i tuem der cihān penāhī nīst
Ser-i merā be-cüz īn der ḥavāle-gāhī nīst

Mevlānā Sürūrī dimiş: Senin eşigiñden ğayrı baña cihānda bir şıgınacaḳ yoḳdur. Benim başıma bu ḳapudan ğayrı bir ḥavāle yeri yoḳdur. Murād bundan zāhirdür ki mütevekkil olanuñ ‘atabe-i Ḥaḳdan ve anuñ ḳapusından ğayrı penāhı ve ḥavāle-gāhı yoḳdur.

Beyt: Nedārem ḥiç kes rā penāhī

Çü tu fermūd firrū ilallāh²⁹⁸

²⁹⁷ Ey Ḥāce kendi hazırlığını bugünden yap çünkü yarın ne kadar feryat edersen et faydası yoḳtur.

Mevlânâ Şem‘î dir: Senin âsitânından ğayrı cihânda baña penâh yokdur. Benim başıma bu bâbdan ğayrı bir mağarr ve havâle-gâh yokdur. Hıttâb Hudâyadur. "Der"den murâd bâb-ı Hudâdur.

2.Beyt

عدو چو تیغ کشد من سپر بیندازم

که تیغ ما به جز از ناله و آهی نیست

‘Adû çü tiğ keşed men siper beyendâzem

Ki tiğ-ı mâ becüz ez nâle vü âhî nîst

Düşmen çün kılıç çeke, ben kalkan atarım. Ya‘nî cenge ve def‘a mübâşeret [75b]etmezem ki bizim tiğimiz nâle ve âhdan ğayrı degildür.

Mevlânâ Şem‘î dir: ‘Adû çünki ceng ve huşûmet içün tiğ çeke, ben ceng etmezem. Zîrâ tiğimiz nâleden ve bir âhdan ğayrı degildür. *Silâhü’z-zü‘afâiş-şikâyetü²⁹⁹ Siper be-endâht ferâğat itdi. Siper biyendâzem ferâğat iderem ma‘nâsına isti‘mâldür. Nitekim Bûstânîñ bu beytinde vâkı‘ olmuşdur.*

Beyt: Ne her cây merkeb tevân tâhten

Ki cāhā siper bāyed endāhten³⁰⁰

3.Beyt

ز راه کوی خرابات بر نتابم روی

کزین بهم بجهان هیچ روی و راهی نیست

Zi rāh-i kūy-i ḥarābāt ber netābem rūy

K'ezīn behem be cihān hīç rūy u rāhî nîst

Ḥarābāt yolu maḥallesinden yüz döndürmezem ki bundan yeg baña cihānda hīç bir yol yokdur. Murād kūy-i ḥarābātđan ‘aşq-ı ilāhî ve keyfiyyet-i zevk ve şevk-i taḥşîl olınan

²⁹⁸ Zariyat,50: Hiçbir sığınacağım kimse yok. Çünkü sen Allah’a firar edin diye buyurdun.

²⁹⁹ Zayıfların silahı şikayettir. (Hz. Ali)

³⁰⁰ Her tarafa binek sürülmez çünkü öyle yerler vardır ki kalkanı bırakmak gerekir. (Sa‘dî-i Şirâzî, Bostan)

maḳāmdur. Mescīd ve ḥānḳāh ve meclis-i va‘z ve zıkr gibi lā-cerem ṭālib-i Ḥaḳ olana bundan yeg vech-i ṭarīḳ yoḳdur.

Mevlānā Şem‘ī dir: Meyḥāne maḥallesi yolından yüz döndürmezem. Zīrā cihānda baña bundan eyü hīç bir semt ve bir ṭarīḳ yoḳdur. Ḥarābātdan murād mürşid āsitānesidür. Rūy bunda ṭaraf ma‘nāsınadır.

4.Beyt

زمانه گر فکند آتشم به خرمن عمر

بگو بسوز که بر من به برگ کاهی نیست

Zemāne ger fikened āteşem be ḥarmen-i ‘ömr

Begū besüz ki ber men be berg-i gāhī nīst

Zemāne eger bırağa āteş benim ‘ömrüm ḥarmanına di yan ki benim üzerimde bir samān yaprağı yoḳdur. Murād bundan faḳīr olan ḡam-ı cihāndan emīn idügin beyāndur.

Mevlānā Şem‘ī dir: Zemāne eger benim ‘ömrüm ḥarmanına āteş bırağa ya‘nī mevt irişe di zemāniye yaḳsun. Zīrā benim ḳatımda ‘ömr ḥarmanı bir saman çöpi kadar degildür. Terkīb ma‘nāsı böyledür bir saman yaprağı kadar yoḳdur.

5.Beyt

غلام نرگس جماش آن سهی قدم

که از شراب غرورش به کسری نگاهى نیست

Ġulām-i nergis-i cemmāş-i ān sehī-ḳaddem

Ki ez şerāb-ı ḡurūreş be kesī nigāhī nīst

Ol şikārın gözleyici doğru ḳametlünün gözinün ḳuluyın ki anuñ şarāb-ı ḡurūrdan kimseye nazarı yoḳdur. Murād sehī-ḳadden şol ṭarīḳde müstaḳīm olup *ve sārī‘ū ilā maḡfīretin min rabbikūm*³⁰¹ ḥasebince maḡfīret ve şevāb şikārın gözleyin ehl-i nazardur ki şarāb-ı ‘aşḳ-ı ilāhiden maḡrūr ve mesrūr olup kimseye nazarı yoḳdur. Lā-cerem bunıñ gibi kimsenün ḳulı

³⁰¹ Ali imrān,133: Rabbinizin bağışına koşun.

olmağa lâyıkdur. *Cemmâş* oldur ki şikârın uğurulayın görüp bu yıla şayd etmek fırsatın gözler.

Mevlânâ Şem‘î dir: Ol sehî servin cemmâş çeşminüñ gulâmıyım ki ğurûr şarâbından anuñ kimseye nazarı yoĸdur. *Sehî-serv*den murâd mürşiddür. Cemmâş oldur ki uğurulayın görüp böyle şayd etmek fırsatın gözler. Hâşıl-ı ma‘nâ budur ki mürşid-i kâmil ‘aşķ-ı ilâhî ile şöyle müstaġnî ve ‘âlî-cenâb olmuştur ki kimseye belki iki ‘âleme iltifatı yoĸdur. Hemân didâr-i cânâna nâzırdur. Bunuñ gibi mürşide ğulam olmak degil belki cânlar fedâ olsun.

6.Beyt

چنین که از همه سو دام راه می بینم

بجز حمایت زلفش مرا پناهی نیست

Çünin ki ez heme sũ dâm-i râh mîbînem

Be cüz ħimâyet-i zülfeş merâ penâhî nîst

Böyle ki her taraftan yol aġın görürem. Anuñ zülfi şıġınmasından ġayrı baña şıġınmak yoĸdur. Murâd budur ki bu cihânda her taraftan tarîķ-i Hâķķa mâni‘ olur bend ve dâm çoĸdur. *El-ma‘şûmu men ‘aşamallâh* muķtezâsınca Hâzret-i Hâķķın ġayb-ı hüviyetden ġayrı şıġınmak yoĸdur.

Beyt: Gerçi besî düşmenân kaçd-ı şikârem künend

‘İşmet-i Hâķ ez heme ħışn-i ħaşîn-i menest³⁰²

Mevlânâ Şem‘î dir: Böyle ki her taraftan yol tuzaġı görürem. Anuñ zülfi ħimâyetinden ġayrı baña bir penâh yoĸdur. Zülfdan murâd bunda esrâr-ı ilâhîyyedür. Hâşıl-ı ma‘nâ budur ki ‘âlem-i kün ve fesâd ki ser-tâ-ser dâm-i râhdur. Andan ħalâş bulmak için esrâr-i ilâhîyyeye ta‘alluķ etmekden ve aña muķayyed olmakdan ġayrı bir çâre yoĸdur.

7.Beyt

عنان کشیده رو ای پادشاه کشور حسن

که نیست بر سر راهی که دادخواهی نیست

³⁰² Her ne kadar beni avlamaya kasteden çok düşman varsa da Tanrı'nın sakınması benim muhkem kalemidir.

‘İnān keşīde rev ey pādīshāh-ı kişver-i hūsn

Ki nīst ber ser-i rāhī ki dādḥ^vāhī nīst

Uyanı çekilmiş git ey hūsn vilāyeti pādīshāhı ki bir yol başı yokdur ki anuñ üzerinde bir şikāyetci yokdur. Murād bundan pādīshāh-ı zāhire penddür ki isti‘cāl ile gitmeyüp tazallüm ideni bi’z-zāt istimā‘ etmek gerek yā şeyḥ ve mürşide tenbīhdür ki nefis-i zālimedden zulm görmüş müteşekkī çokdur. Teennī ile bunların zulmünü def‘ idüp zālīm elinden taḥlīşe çäre ide.

Mevlānā Şem‘i dir: Ey hūsn iklīmünūn pādīshāhı zīrā bir yol başı yokdur ki andan bir şikāyetci yokdur ya‘nī vardur. Murād erbāb-ı devlete zīr-destlerūn aḥvāline naẓar lāzım idüğün beyāndur. ‘İnān keşīde ya‘nī atın başın çekerek yūri. ³⁰³

8.Beyt

مباش در پی آزار و هرچه خواهی کن

که در شریعت ما غیر ازین گناهی نیست

Mebāş der pey-i āzār u herçi ḥ^vāhī kūn

Ki der şerī‘at-i mā ğayr ez īn günāhī nīst

İncitmek ardınca olma ne istersen kıl ki bizim şerī‘atimizde bundan ğayrı bir günāh yokdur. Murād budur ki ehl-i tarīqat mezhebinde ādem incitmek cürm-i ‘aẓīmdür.

Beyt: Kāfirī rā pīşe ğīr u āteş ender Ka‘be zen

Sākin-i meyḥāne bāş u merdüm-āzārī mekūn³⁰⁴

Mevlānā Şem‘i dir: Kimseyi perīşān ve rencide-ḥātır etmek ardınca olma ve her ne ister iseñ eyle. Zīrā bizim şerī‘atimizdeki murād mezhep-i ‘aşqdur. Bundan ğayrı buña mu‘ādil bir günāh yokdur. Murād evliyāullāh katında ḥātır [76a]perīşān etmek gibi bir ‘aẓīm günāh

³⁰³ ‘İnān keşīde ‘inānı çekilmiş ma‘nāsınadır. Dād-ḥ^vāh vaşf terkībīdür.-Şem‘i

³⁰⁴ Kafirliği yol edin ve Ka‘beyi ateşe ver. Meyhanede otur ve insanları incitme.

yoğdur. *Zīrā ḳalbū'l mū'mīn 'arşū'r-raḥman.*³⁰⁵ Ba' zı kimse bu beytden H'āce Hāfızı mübāhī zann eyler ammā ḥatā-i fāhişdür.

9.Beyt

عقَاب جورکشادست بال در همه شهر

کمان کوشه نشین و تیر آه ی نیست

‘Uḳḳāb-i cev̄r küşādest bāl der heme şehr

Kemān-i gūşe-nişīn u tīr-i āhī nīst

Cevr tavşancılı ḳanad açmışdur dükeli şehrde bir gūşe-nişīn yayı ve bir āh okı yoğdur. Murād budur ki şehrde zālīm var ammā bir gūşe-nişīn şālīḥ kimsenūn ḳaddi kemānı ve tīr-i āhı yoğ ki zālīmi helāk ide. Lākin zālīme dimek gerek.

Mevlānā Şem'ī dir: Cevr ‘uḳḳābı dükeli şehre ḳanad açmışdur. Bir gūşe-nişīn yayı ve bir āh okı yoğdur. Ya' nī ‘ālemi cev̄r ve zulm ihāṭa etmişdür. Bir müstecābü'd-da' ve yoğdur ki zālīmlerūn helākı içün du' ā idüp ḥalkı cev̄r ve zulmden ḥalāş ide dimekdür. Ba' zı nüsaḥda *ber heme şehr vāḳı'* olur ki ma' nā böyle olur dükeli şehr üzere cev̄r 'uḳḳāba teşbīḥ etdügiçün kemān ve tīr zikr eylemişdür.

10.Beyt

خزینه دل حافظ بزلف و خال مده

که کارهای چنین حد هر سیاهی نیست

Ḥazīne-i dil-i Hāfız be zūlf u ḥāl medih

Ki kārḥā-i çünīn ḥadd-i her siyāhī nīst

Hāfızın göñli ḥazīnesin zūlf ve ḥāle virme ki bunuñ gibi işler her bir siyāhuñ ḥaddi degildür. Ya' nī her bir ḳara ḳul ḥazīnedārılığa lāyık degildür. Murād bundan mürşid-i kāmīle tenbīhdür ki her bir mürīd ki nāḳış ola aña ḥilāfet ve taşarruf ḳılup tefvīz etmek vech-i münāsib degildür.

Beyt: Hıfz-ı sırra ḳādir olmayan irişmez k'ola Şeyḥ

³⁰⁵ Müminin ḳalbi Allahın arşıdır. (Hadis-i Şerif)

Hokkai ser-beste i en h zin-i   h olmaz

Mevl n   em i dir: H fızın g nli h zinesini z lf ve h le virme. Z r  buncılayın i ler her bir siy hu n h ddi degildir. Mur d budur ki m r  id-i k mild r dey  her  ey e m r  id olmaz. Z r  ir  ad her kimsen n h ddi degildir. H fız bunda kend sini  ayr menzilesine tenz l etmek ile kend sine  it b etmi  d r. Dil muz f olmayup ma n  b yle olmak m mkind r. Ey H fız g n l h zinesini z lf ve h le virme. Bu vech  zere dil sekte ile okunur.

[GAZEL 93]

1.Beyt

 aq  biyar bade ke mah v yam reft

 rde q  h ke m sm nam s u nam reft

S    biy r b de ki m h-i  iy m reft

Der di   ade  ki mevsim-i n m s u n m reft

Mevl n  S r r  dimi : Ey s    get r  ar b  ki oruc ay  gitdi. Vir  ade i  ayret ve n m mevsimi gitdi. Mur d bundan *s   y   ameden-i   yd m b rek b det* didi  i ma  alde z kr olundur ki  ey  ve m r  id ramaz nda h lvetde ve i tik fda olup k' n  n m ve n m s i  n h lvetde  ib detde teva  ul id p m r  id   mu ibb olanlar n ir  adından f ri  olmu  idi. H liy  andan ir  ad ve  ev  ve ta   l-i zev  taleb ider.

Mevl n   em i dir: Ey s    get r  ar b  ki  avm ay  gitdi.  ade i get r vir. Ya n  sun ki n m s ve n m zem n  gitdi. Mur d m r  id n i tik fdan  ı du u ve m r  idler n fey ze iri ecek zem n  geldi dimekd r.

2.Beyt

 qt  z z reft biya ta q  a k nim

 mr  ke bi     r vrac  u  am reft

V  t-i  az z reft biy  t   az  k n m

  mri ki bi    r-i  ur  i v  c m reft

‘Azîz vaqt gitdi. Gel qazâ idelim. Bir ‘ömr ki şurâhî ve cām huzûrsuz gitdi. Murâd şurâhîden maqâm ve câmdan murâd aḥvâldür ve murâda nazar vaqt-i ‘azîz lafzından mezâ’-ı izâfet mülâhaza olunur. Ya‘nî ‘azîzüñ vaqtı gitdi. Lâ-cerem anuñ vaqtı gidecek müridlerüñ zemânı gelür. Anlarıñ aḥvâli ve maqâmı qazâ olunmak lâzım olur.

Mevlânâ Şem‘î dir: ‘Azîz vaqt gitdi. Gel tâ qazâ idelim şol ‘ömri ki şurâhî ve cān huzûrunsuz gitdi. Mısrâ‘-yı şâniye vaqt-i ‘azîzin maзмünıdır ki tefsîr tarîkiyle vâkı‘ olmuşdur. Şurâhîden ve câmdan murâd ‘aşq ve feyzdür.

3.Beyt

در تاب توبه چند توان سوخت همچو عدو

می ده که عمر در سر سودای خام رفت

Der tâb-i tevbe çend tevân sūht hemçü ‘ūd?

Mey diḥ ki ‘ömr der ser-i sevdâ-i ḥām reft

Tevbe ḥarâretinden niceye dek yakmak olur ‘ūd gibi. Şarâb vir ki sevdâ-i ḥām başında gitdi. Murâd budur ki tevbeden ‘avâmuñ tarîkinde a‘râz ve dünyâya iqbâl ḥarâretinde yanmak olur ki bu ser-ber sevdâ-i ḥâmdur. ‘aşq-ı ilâhî vir ki iqbâl-i Ḥaḳ idüp mâsivâyı bi’l-küllîye ferâmûş idelim.

Mevlânâ Şem‘î dir: Tevbe ḥarâretinden ‘ūd gibi nice bir yanmak gerek. Mey vir ki ‘ömr-i ḥām sevdâ tarzında gitdi. Murâd feyż-i ‘aşqdan nice bir bî-behre olalım. Bizi ‘aşq-ı ilâhî ile müstefîz eyle dimekdür.

4.Beyt

مستم کن آن چنان که ندانم ز بیخودی

در عرصهء خیال که آمد کدام رفت

Mestem kün ān çünān ki nedānem zi bî-ḥodî

Der‘ arşa-i ḥayāl ki āmed kudām reft

Beni öyle mest kılmak ki bilmeyem bî-ḥodlıktan ḥayāl meydânında kim geldi? Qankı gitdi? Murâd taleb-i istigrâkdur.

Beyt: Sâkiyâ bâde bedeh mest bekün çendânem

Tâ şevem fâriğ ez âmed ü şüd-i ğamhâ vü sürür³⁰⁶

Mevlânâ Şem‘i dir: Şarâb-ı ‘aşkla beni ancılayın mest eyle ki biñodlıkdan bilmeyem hayâl meydânına kim geldi kankısı gitdi. Murâd vecd-i ‘aşkla ‘âlem-i istiğrâk mertebesinde [76b]vüşul taleb etdügin iş‘ardur. Kudâm kanğı ve kanğısı ma‘nâsına gelür. Kudâmın kanğısınadır.

5.Beyt

بر بوی آن که جرعه جامت به ما رسد

در مصطبه دعای تو هر صبح و شام رفت

Ber bûy-i ân ki cür‘â-i cāmet be mā resed

Der maştaba du‘â-i tu her şubḥ u şām reft

Ol koğu üzere ya‘nî ol ümîde ki senüñ qadehüñ baqîyesi bize erişe. ‘Azab-ḥānede senüñ du‘ân her şabâh ve aḥşam gitdi. Ya‘nî vâkı‘ oldı. Murâd muḥâtabdan şeyḥdür. Ya‘nî saña ey şeyḥ ki ‘aşk-ı ilâhî erişmiş ve mest-i Hâk olmuş idiñ. Andan baqîye bize daḥî irişmek içün ḥanḳāhda şubḥ ve şām du‘āna iştigālde idik.

Mevlânâ Şem‘î dir: Ol ümîd üzere ki senüñ cāmuñ cür‘âsı bize irişse her şubḥ ve şām maştabada saña du‘â vâkı‘ oldı. Maştabadan murâd bunda ḥanḳāhdur. Hâşıl-ı ma‘nâ cenâb-i qudsden saña irişen ‘aşkdan bize bir cür‘â irişe deyü. Her şubḥ ve şām saña du‘â eyleriz dimekdür. Hîṭâb mürşidedür.

6.Beyt

دل را که مرده بود حیاتی به جان رسید

تا بویی از نسیم م‌شش در مشام رفت

Dil rā ki mürde bûd ḥayâtî be cān resîd

Tâ bûyî ez nesîm-i meyeş der meşām reft

³⁰⁶ Ey saki bade ver ve öyle mest et ki gamların ve sevinçlerin gelmesinden ve gitmesinden fâriğ olayım.

Göñül için ki meyyit idi. Bir hayat irişdi tā bir koğu senüñ nesīmüñden anuñ burnuna gitdi. Murād bundan şeyh feyzinden bir şemme meşām-ı kalbe vâsıl olup taze cân belki hayat-ı cavidân bulduğun beyândur.

Mevlânâ Şem‘î dir: Dile ki ölmüş idi yeniden bir hayat irişdi tā ki meyüñ rāyihasından meşām-ı dile bir rāyiha irişdi.³⁰⁷ Murād muhabbet-i dünyā ve haṭā ve ‘isyānla mürde olmuş kalbe ‘aşk-ı ilāhiden bir hālet irişmekle hayat buldı, Haḫ te‘ālā için cūş u hurūşa geldi dimekdür. Nesīm: rāyiha, meşām: dimāğ.

7.Beyt

زاهد غرور داشت سلامت نبرد راه

رندان زره نیاز بدار السلام رفت

Zāhid ğurūr dāşt selāmet nebürd rāh

Rindān zi reh-i niyāz be dārüsselām reft

Zāhidüñ ğurūrı var idi selāmet iletmedi yolu. Rindler niyāz yolından cennete gitdi. Murād bundan ğurūruñ şeāmetini beyān ve niyāza irşāddur.

Mevlânâ Şem‘î dir: Zāhid ‘ameline ğurūr tutdı. Yolu selāmet iletmedi. Dūzaḫa gitdi. Rind tazarru‘ ve niyāz yolından cennete gitdi. Murād ğurūruñ şeāmetini ve niyāzuñ ḫüsn-i ‘aķıbetini iş‘ardur.

8.Beyt

نقد دلی که بود مرا صرف باده شد

قلب سیاه بود از آن در حرام رفت

Naqđ-i dilī ki būd merā şarf-ı bāde şüd

Ḳalb-i siyāh būd ez ān der ḫarām reft

Bir göñül naqđi ki var idi benim şarāba şarf oldı. Ḳalb-i siyāh idi anuñçün ḫarāma gitdi. Murād budur ki ‘aşk-ı ilāhī ehl-i dünyāya ḫarāmdur. Benim ḳalb ḳalbim aña maşrūf oldı ki ol kimyādur ḳalbi ḫāliş ider.

³⁰⁷ Büy bunda ümīd ma‘nāsınadır.

Mevlânâ Şem‘î dir: Benim şol naqd-i dilim ki var idi. Şarāba şarf oldı. Qalb-i siyāh idi ol sebebden hārāma gitdi. Murād keşret-i ‘işyānla siyāh olmuş qalbime zühd ve tã‘atden bir hâlet ve bir şafâ zuhûr bulmaduğundan ötüri ‘aşkı ihtiyâr itdüm dimekdür.

9.Beyt

دیگر مگو نصیحت حافظ که ره نیافت

گمگشتهء که بادهء شیرین بکام رفت

Dîger megû³⁰⁸ naşîhat-i Hâfız ki reh neyâft

Güm-geşteî ki bâde-i şîrîn be kām reft

Dağî dime Hâfız naşîhatini ki yol bulmadı yol azmış kimse ki tatlu şarāb damāğından gitmiş ola aña yol bulmadı deyü naşîhat etme. Murād budur ki şol şâlih olan kimse ki ‘aşk-ı ilâhî anuñ mezākına gide. Mühtedîdür sen anı hidâyet bulmadı deyü irşād kılma.

Mevlânâ Şem‘î dir: Gerü Hâfıza naşîhat eyleme. Zîrâ yol bulmadı. Bir güm-geşte ki muhabbet şarābını nüş etdi. Ba‘zı maḥalde ma‘nâ-yı muhaşşılâsı üzere şerḥ olundu. Haṭāya ḥaml olunmaya. Murād budur ki şarāb-ı ‘aşkla ‘akl-ı ma‘âşdan dūr olmuş ‘âşık ‘avāmdan naşîhat-pezîr olmaduğı gibi Hâfız dağî kimseden pend qabûl eyler degildür. Neyâft kelimesinüñ fã‘ili güm-geştedür. Hemze vaḥdet içündür.

[GAZEL 94]

1.Beyt

غمش تا در دلم مأوی گرفتست

سرم چون زلف و سودا گرفتست

Ğameş tâ der dilem me’vâ girift est

Serem çün zülf-i û sevdâ girift est

Mevlânâ Sürûrî dimiş: Anuñ ğamı tâ benim gönlümde mekân dutmuşdur. Başım anuñ zülfî gibi sevdâ dutmuşdur. Murād budur ki kimüñ qalbine ki ğam-ı Hâḡ gelse sevdâ-i ‘aşk-ı ilâhî anuñ başına gelür.

³⁰⁸Nüşa farklılığı: Megû: Mekün

Mevlânâ Şem'î dir: Anuñ ğamı tâ ki qalbimde mekân tutmuşdur. Benim başım anuñ zülfi gibi sevdâ tutmuşdur. Murâd qalbim mazhar-ı 'aşq-ı ilâhî olalı sevdâyî ve mecnûn olup cemi' nesneden fâriğim dimekdür. Zamîr-i ğâ'ib Hâk te'âlâ hâzretine râci'dür. Bu vech dağî câ'izdür. Başımı sevdâ tutmuşdur. Bu vech üzere "serem râ" taqdiri de olur.

2.Beyt

لب چون آتشش آب حیاتست

ز آبش آتشی در ما گرفتست

Leb çün âteşē āb-ı hayâtest

Zi âbeş âteşî der mâ girift est

Anuñ âteş gibi lebi hayâtdur anuñ şuyundan bir âteş bizde dutmuşdur. Murâd lebden kelâmdur. Lâ-cerem kelânullâh âteşi gibi müeşşirdür ve āb-ı hayâtdur[77a] ki mevt-i haqîkî gelmekden Hâfızdur. Lâ-cerem ol āb-ı hayâtdan bizde âteş dutmuşdur.

Mevlânâ Şem'î dir: Anuñ âteşi gibi kırmızı lebi āb-ı hayâtdur. Ol lebün leṭâfetinden bizde bir âteş tutmuş. Ya'nî zâhir olmuşdur. Lebden murâd kelâm-ı Hudâdur ki qalb-i mü'mine âteş gibi te'sîr eyler ve āb-ı hayâtdur ki ebedî mevtden hıfz eyler. Āb bunda leṭâfet ma'nâsınadır ki "mā"ya nisbet hûb vâkı' olmuşdur. Zamîr-i ğâ'ib yine Hudâya râci'dür. "Āteşî"de yâ vahdet içündür.

3.Beyt

همای همتم عمریست که از جان

هوای آن قد بالا گرفتست

Hümâ-yi himmetem 'ömrîst ki ez cân

Hevâ-i ân qadd-i bālâ giriftest

Benim himmetim hümāsı bir ‘ömrdür. Ya‘nî bir müddetdür ki cānāndan ol ẓadd-i ā‘lā hevāsın dutmuşdur. Murād budur ki ‘*uluvvü’l-himmeti mine’l-îmān*³⁰⁹ hasebince ol Hāzret-i vālāya vüṣūle himmet gerek.

Mevlānā Şem‘î dir: Benim himmetim hümāsı bir ‘ömrdür ki cāndan ol bülend-ẓaddüñ muḥabbetini tutmuşdur.³¹⁰ Ẓadd-i bālādan murād zāt-i bārīdür ki ‘uşşākuñ sa‘y ve himmeti aña vüṣūl bulmakdur.

4.Beyt

شدم عاشق ببالای بلندش

که کار عاشقان بالا گرفتست

Şüdem ‘āşık be bālā-yi bülendeş

Ki kār-i ‘āşıkān bālā giriftest

‘Āşık oldum anuñ yüce ẓaddine ki ‘āşıklaruñ kārı yüce dutmuşdur. Ya‘nî teraḳḳi etmişdür. Murād budur ki *El-mer’u yaṭīru bihimmetihî*³¹¹ mücibince ‘āşık ve ṭālib olan teraḳḳi ve irtifā‘ da olur.

Şi‘r-i ‘Arabî: Bî’kādri’l-keddi tektesibul-me‘ālî

Ve men ṭalebe’l-‘alā seherü’l-leyālî

Mevlānā Şem‘î dir: Anuñ bülend ẓāmetine ‘āşık oldum. Zîrā ‘āşıklaruñ işi bülend tutmuşdur. Murād ‘uşşāk bülend-himmetdür ki muḥabbet-i zātdan ğayrıya ser-fürü etmezler dimekdür.

5.Beyt

چو ما در سایه الطاف اویم

چرا او سایه از ما وا گرفتست

Çü mā der sāye-i elṭāf-i ūyīm

³⁰⁹ Himmetin yüceliği imandandır. (Hadis-i şerif)

³¹⁰ Hevā bunda muḥabbet ma‘nāsınadır.

³¹¹ İnsan himmetiyle uçar (Mevlānā)

Çerā u sāye ez māvā giriftest

Çün biz anuñ luṭfları gölgesindeyüz. Niçün ol gölgeyi bizden gerü dutmışdur? Murād niçün ol gölgeyi bizden gerü dutmaz, dirîğ etmez dimekdür.

Mevlānā Şem‘î dir: Çünki biz anuñ elṭāf sāyesinde[y]iz. Niçün ol sāyesini bizden dirîğ tutmuşdur. Murād sāyesini bizden dirîğ itmez dimekdür. Zîrā elān anuñ elṭāfı sāyesinde[y]iz. Zamîr-i gâ‘ib yine Hudāya rāci‘dür.

6.Beyt

نسیم صبح عنبر بوست امروز

مکر یارم ره صحرا گرفتست

Nesîm-i şubḥ ‘anber-i bûst imrûz

Meger yârem reh-i şahrâ giriftest

Şabâḥ yeli ‘anber kokuludur. Bugün meger yârim şahrâ yolın dutmuşdur. Murād faẓl-i seherî bugün gâlib oldı. Meger feyz-i ‘ām ve keremi tām olmuşdur dimekdür.

Beyt: Feyz-i ‘āmeş niger ey şâhid-i gül ḥorde megîr

Derîn bâğ çerā perveriş ḥüsn kerdend³¹²

Mevlānā Şem‘î dir: Nesîm-i şubḥ bugün ‘anber rāyiḥaludur varayum yârim şahrâ yolını tutmuşdur ki nesîm-i şubḥ anuñ bûyından böyle ḥoş-bûy olmuşdur. Murād nefahât-i rahmāniyyenüñ ‘āleme olan te’şîr ve zuhûrını beyândur ki nesîm-i şubḥ daḥî andan müteşşirdür. Yârdan murād Hudâdur.

Beyt: İmrûz nesîm-i seherî bûy-i dîger dâşt

Güyî güzêr ez ḥāk-i ser-i kūy-i dîger dâşt³¹³

7.Beyt

ز دریای دو چشمم کوهر اشک

جهان در لولوی لالا گرفتست

³¹²Ey güzel gül, onun kuşatıcı feyzini gör, kusur arama. Bu bağda niçin güzelliği yetiştirdiler?

³¹³ Bugün sabah yelinin başka bir kokusu vardı, sanki başka bir mahallenin toprağından geçmişti.

Zi deryā-i dü-çeşmem gevher-i eşk

Cihân der lû'lü-yi lâlâ giriftest

İki gözüm deñizinden gözyaşı gevher cihânı lû'lü-yi bî-naẓîrde dutmuşdur. Ya' nî cihânı bî-meşel incü ile müzeyyen etmişdür. Murâd budur ki gözyaşı 'âlem-i ilâhî zînetidür ve aña bunda lû'lü-yi lâlâ rağbetidür.

Beyt: Eşkimi sâil deyü sürme kapuñdan Sürûrâ

Bir yetimdür her biri şehdâne çün dürr-i yetim

Mevlânâ Şem'î dir: İki çeşmim deryâsından gözüm yaşı gevheri cihânı lû'lü-yi lâlâda tutmuşdur. Ya' nî aña baturmuş ve ğarķ eylemişdür. Lâlâ yaldırıcı ve bahâlu ve bî-naẓîr ma' nâsinadur ki aşlı hemze iledür ve lâlâ hâdim ve maḥdûm ma' nâsına daḥî gelür.

8.Beyt

حدیث حافظ ای سرو صنوبر

چو وصف قد او بالا گرفتست

Ḥadîs³¹⁴-i Ḥâfız ey serv-i şanavber

Çü vaşf-ı kıadd-i û bâlâ giriftest³¹⁵

Ḥâfızın sözi ey serv çam ağacı anuñ kâmeti vaşfı gibi terakķi dutmuşdur. Murâd budur ki kelâmuñ 'ulüvvî medlûlünüñ i'tibâr iledür. Çün Ḥâfız anuñ kıaddini vaşf ider. Ya' nî *subḥâne rabbiye'l-'alâ*³¹⁶ deyüp 'ulüvvini zıkr ider. Ancılayın bunuñ sözi daḥî terakķi etmişdür.

Beyt: Çün kalem levḥde vaşf-ı ruḥuñ eyler güzelim

Ne 'aceb gün gibi meşhûr olur ise ğazelim

Mevlânâ Şem'î dir: Ḥâfızın sözi ey semen sînelü serv senüñ kıaddüñ vaşfıyla bülend tutmuşdur. Ba' zı nüsaḥda çü vaşf vâķı' olmuşdur ki ma' nâ böyle olur. Ḥâfızın sözi ey semen

³¹⁴ Ḥadîşden murâd iş' ârdur.

³¹⁵ Nüsha farklılığı: Ḥadîs-i Ḥâfız ey serv-i semenber / Çü vaşf-i kıadd-i tu bâlâ giriftest.

³¹⁶ Ey Yüce Rabbim! Seni bütün noksan sıfatlardan tenzih ederim.

s̄inelü serv senüñ qaddünün vaşfı gibi bülend dutmışdur. Ammā vech-i evvel evlādur vech-i evvele göre. Hāşıl-ı ma‘nā böyledür Hāfızın sözi bülend oldı. Hudānuñ zāt vaşfıyla olduğından ötüri z̄irā kelāmuñ ‘ulüvvi medlülünün ‘ulüvvine göredür. Hiṭāb Hudāyadur. Şan‘at-ı iltifāt tarīkiyle ğaybdan hiṭāba geçen ebyātdan mu‘allaqdur. [77b]

[GAZEL 95]

1.Beyt

میر من خوش میروی کاند سر اپا میرمت

ترك من خوش میحرامی پیش بالا میرمت

Mîr-i men hoş mîrevî k'ender ser-â-pâ³¹⁷ mîremet

Türk-i men hoş mîḥarāmî pîş-i bālā mîremet

Mevlānā Sürūrî dimiş: Benim begim hoş gidersin, başdan ayağa ölürem saña ve helâkinim benim maḥbûbum hoş salunırsın, qaddün önünde ölürem. Murād reyân-ı kazāya rızā virüp her ne vākı‘ olursa andan maḥbûb ve ḥûb bilmekdür.

Mevlānā Şem‘î dir: Ey benim mîrim laṭîf gidersin ya‘nî yürürsün. Senüñ başdan ayağıña öleyim ya‘nî cemî‘-i a‘zāna qurbân olayım. Ey benim servim laṭîf salunırsın. Senüñ qaddün önünde öleyim. Murād Hudānuñ vech-i iḥsanla olan tecellisini beyāndur.

2.Beyt

گفته بودی که بمیری پیشم این تعجیل چیست

خوش تقاضا میکنی پیش تقاضا میرمت

Güfte būdî ki bemîrî pîşem in ta‘cîl çîst?

Hoş teḳāzâ mîküñî pîş-i teḳāzâ mîremet

Dimiş idüñ ki ölürsün benim önümde bu ta‘cîl nedir? Hoş taḳāzâ idersin. Taḳāzâ önünde ya‘nî taḳāzâdan önden ölürüm saña. Murād *küll-i nefis zâiḳatü'l mevt*³¹⁸ ḥasebince mevtden ḥaber virdiñ. Lâ-cerem irâdetün mevtime müte‘allık imiş. Çünkü mevtim murâdundur isti‘cāl

³¹⁷ Serāpā yet taḳdîrindedür.

³¹⁸ Ankebut,57: Her nefis ölümü tadacaktır.

idüp ‘azrā’îl gelmezden ol mübâderet etmek isterin. Mağşūd *mūtū kablen temūtū*³¹⁹ hasebince mevt ihtiyār ile ölmekdür.

Mevlānā Şem‘î dir: Hâfız cānāna hıttāb idüp dir: Baña dimiş idüñ ki benim öñümde kaçan ölürsin ey cānān bu ta‘cîl nedir? Laţîf taḳāzā eylesin. Senüñ taḳāzāñ öñünde öleyim. Murād *mūtū kablen temūtū* hasebince ölmezden öl. Ölmek cānānuñ maḳbūli idügün iş‘ardur. Ölmekden murād ahlāk-ı zemīme ahlāk-ı hamīdeye tebdîl etmektür. ‘Acem taḳāzā, ‘Arab taḳāzî okurlar zāduñ kesriyle.

3.Beyt

عاشق و مهجور و محمورم بت ساقی کجاست

گو حرامان شو که پیش قد رعنا میرمت

‘Aşık u mehcūr u maḥmūrem büt-i sākî kocāst

Gū hırāmān şüd ki pîş-i ḳadd-i ra‘nā mīremet

‘Aşık ve dūrın ve maḥmūrın sākî dilber kandedür. Di, şalın ki ḳadd-i ra‘nā öñünde ölürem saña. Murād şeyḥ ve mürşidüñ refṭār ve rişte muḳtezāsınca ifnā-i nefis emekdür.

Hikāyet-i manzūme:

Hūniyî rā küşt şāhî der ü ‘iḳāb

Dîd ān şeb şūfîî ü rā be-ḥ‘āb

Der behişt-i ‘adn çendān mīgüzeşt

Gāh şādān geh hırāmān mīgüzeşt

Şūfîyeş güftā turā ĩn menzilet

Key müyesser şüd begū ḥoş ‘illetet

Güft çün ḥūnem revān şüd ber zemî

Mīgüzeşt āncā ḥabīb-i a‘cemî

Der nihān ez zîr-i çeşm ān pîr-i rāh

³¹⁹ Ölmeden önce öl.

Kerd der men ʔarfetü'l-ʔ ayn nigāh

İn heme teʔrîf u şad çendîn diger

Yâftem ez ʔ izzet-i ân yek nazâr³²⁰

Mevlânâ Şemʔî dir: Mehcûr ve maḥmûr ʔ âşîqum. Sâķî maḥbûb ʔandedür di. Salınıcı ol ki senûn raʔ nâ ʔaddûn önünde öleyim. Büt-i sâķîden murâd mürşiddür.

4.Beyt

آن که عمری رفت تا بیمارم از هجران او

کو نکاهی کن که پیش چشم شہلا میرمت

Ān ki ʔ ömrî reft tâ bīmārem ez hicrân-i ū

Gū nigāhî kün ki pîş-i çeşm-i şehlâ mîremet

Ol kimse ki bir ʔ ömr gitdü. Ḥasteyin anuñ hicrânından. Di bir nazâr ʔıl ki çeşm-i şehlâ önünde ölürem saña. Murâd ʔ ayn-ı şeyḥden nazâr ʔalebidür. Yâ ʔ aynullâh ḥükmince ʔ ayn-ı ilâhî nazârı ile teslîm olmakdur.

Mevlânâ Şemʔî dir: Ol kimse ki bir ʔ ömr gitdi ki anuñ firâķından ḥasteyim. Di nazâr eyle ki şehlâ çeşmüñ önünde öleyim. Bu vech daḥî câʔizdür. Di nazâr eylesün ki şehlâ çeşmüñ önünde öleyim.

5.Beyt

گفتهء لعل لبم هم درد بخشد هم دوا

گاه پیش درد و گاه پیش مداوا میرمت

Güfteî laʔ l-i lebem hem derd baḥşed hem devâ

Gāh pîş-i derd u geh pîş-i müdāvâ mîremet

³²⁰ Bir şah bir katili ceza olarak öldürdü. Gece bir sufi onu rüyasında gördü. Adn cennetinde geziyordu. Bazen gülüyor, bazen salınıyordu. Sufi ona dedi: Sana bu makam nasıl müyesser oldu, sebebini söyle. Dedi: Kanım yere aktığında oradan sevgili bir Acem geçiyordu. O yol eri gizlice kaş altından, göz ucuyla baña baktı. Bütün bu teʔrifi ve bunun yüzlercesini o bir bakışın izzetinden buldum. (Attâr, Mantıku't-Tayr)

Dimişsin benim la‘l lehim hem derd bağışlar hem devā. Gāh derdūñ öñünde, gāh devāñ öñünde ölürem saña. Murād kelāmuñ ba‘zı va‘d olup gāh rehīnden gāh rağbetden helāk oldığın beyāndur.

Mevlānā Şem‘ī dir: Dimişsin benim kırmızı lehim hem derd bağışlar hem devā. Gāh senūñ derdūñ ve gāh müdāvāñ öñünde öleyim. Murād ‘āşık-ı şādık katında şıfat-ı celāl ve şıfat-ı cemāl berāberdür. Anı iş‘ār ider.

Beyt: La‘l-i cān-bağışet ki yād ez āb-ı hayvān mīdehed

Zinde rā cān mīstānd mürde rā cān mīdehed ³²¹

6.Beyt

خوش خرامان میروی چشم بد از روی تو دور

دارم اندر سر خیال آنکه دریا میرمت

Hoş hırāmān mīrevī çeşm-i bed ez rüy-i tu dūr

Dārem ender ser hayāl ān ki der pā mīremet

Hoş şalımı gidersin yaramaz senūñ yüzüñden ırağ, başımda ol hayāl vardır ki senūñ ayağıñda ölem. Murād hīzmet-i şeyh hatm olmak dimekdür.

Mevlānā Şem‘ī dir: Yaramaz göz senūñ yüzüñden dūr olsun. Laţīf hırāmān gidersin başımda ol hayāl tutaram ki senūñ ayağıñda ölem. Hoş hırāmāndan murād zāt-ı pāk ve esmā ve şıfāt-ı perdelerinde kemāl-i şun‘ ile tecellī ve zühūridur. Pāy zikri ziyāde kırbı müş‘irdür. Hıţāb Hudāyadur.

7.Beyt

گر چه جای حافظ اندر خلوت وصل تو نیست

ای همه جای تو خوش پیش همه جا میرمت

Gerçi cāy-i Hāfız ender ḥalvet-i vaşl-ı tu nīst

Ey heme cāy-i tu hoş pīş-i heme cā mīremet

³²¹ Can bağışlayan dudağın ab-ı hayatı hatırlatıyor. Canlıdan can alıyor, ölüye can bağışlıyor.

Egerçi Hâfızın yeri senün vaşluñ halvetinde degildür [78a] Ey maḥbûb senün dükeli hoş yer önünde ölürem saña. Murād şeyḥe ḥiṭābdur ki ḥalvete girip erbaʿin çekmege kâdir degilem ammâ senün himmetün her yerde vâsıl olur. Senün her yerde helâkinim.

Mevlânâ Şemʿî dir: Egerçi senün vaşluñ halvetinde Hâfıza yer yokdur. Ey cān senün dükeli yerün hoşdur, dükeli yerün önünde öleyim. Murād budur ki reh-i vaşlından ölmezsem ṭālîbin zümresinden olduğım kâfîdür deyü. İnşiyâd-ı küllî izhâr eyler. Ḥiṭâb Ḥudâyadur, mürşide daḥî mümkündür.

[GAZEL 96]

1.Beyt

مدتی شد کاتش سودای تو در جان ماست

ز آن تمنا تا که دایم در دل ویران ماست

Müddetî şüd k'âteş sevdâ-i tu der cān-ı mâst

Zân-i temennâ tâ ki dâim der dil-i vîrân-ı mâst

Mevlânâ Sürûrî demiş: Bir müddet oldu ki senün sevdân âteşi bizim cānımızdadur. Ol temennâlardan ki dâim bizim vîrân gönlimizdedür. Murād budur ki dilde vüṣûl ilallâh ricâsı ile cānda âteş-i sevdâ vardur.

Beyt: Hergiz hevâ-i vüṣl-i tu ez cān-ı mâ nereft

Sevdâ-i saltanat zi ser-i ʾîn gedâ nereft³²²

Mevlânâ Şemʿî dir: Bir müddet oldu ki anuñ sevdâsı âteşi bizim cānımızdadur. Ol temennâlardan ki dâ'im bizim vîrân gönlimizdedür. Murād niyâz ve temennâ itdigimizden ʿaşq-ı ilâhî bizim qalbimizde qarâr etmiş dimekdür.

2.Beyt

مردم چشمم بخون آب جگر غرقند از آن

چشمهء مهر رخس در سینهء نالان ماست

³²² Sana kavuşma hevesi bizim canımızdan asla gitmedi. Bu kölenin başından saltanat sevdası gitmedi.

Merdüm-i çeşmem be-ḥūn-āb-ı ciger ğarķend ez ān

Çeşme-i mihr-i ruḥeş der sīne-i nālān-ı māst

Benim gözüm bebekleri cigerüñ kanlu suyına ğarķlardır anuñcün anuñ yañağı güneşinüñ çeşmesi bizim inleyici sīnemizdedür. Murād budur ki taş kan [içinde] āfītāb tābından la‘l olur. Bizim merdüm-i çeşmimiz daḥī la‘l olmak esbābı müheyyā olmuştur ve la‘l ḥuṣūlüne ḥūn-āb-ı cigere istigrāk gerek ve vüṣūl-ı Ḥaķ için sermāye olmağa ḥūn-ı cigere ğarķ gerek.

Mevlānā Şem‘ī dir: Benim gözüm bebegi cigerüñ kanlu suyına ğarķdur. Ol sebebdan anuñ āfītāba beñzer ruḥı çeşmesi bizim nālān sīnemizdedür. Murād rāh-i talebde girye-i ḥūn-īn ḥuṣūl-ı ‘aşķa sebebdür ve sebep idügin beyāndur. Bu veh daḥī cā’izdür. Bārī te‘ālānuñ ‘aşķı kalbimde zāhir olalı çeşme-i ḥūn-āb aķıtmak ‘ādet olmuştur. Ba‘zı nüsaḥda *ġarķend* vāķı‘ olur.

3.Beyt

اب حيوان قطرهء زان لعل همچون شكرست

قرص خور عكيس ز روى آن مه تابان ماست

Āb-ı ḥayvān ḳaṭreī zān la‘l-i hemçün şeker est

Ḳurş-ı ḥor ‘aksī zi rūy-i ān meh-i tābān-ı māst

Āb-ı ḥayvān bir ḳaṭredür ol şeker gibi la‘lden. Güneş çöregi bir ‘aksdür, bizim ol māh-i tābānımız yüzinden. Murād budur ki āb-ı ḥayāt bir ḳaṭredür kelām-ı ilāhīden. Zīrā ol ḥayāt eşbāḥa sebep olur ve ḳurş-ı ḥurşīd bu denlü çeşme-i ‘azimesi ile ve nūr-ı maḥz olması ile vech-i bāķiyenüñ ‘aksidür.

Mevlānā Şem‘ī dir: Āb-ı ḥayvān ol şeker gibi lezīz lebdan bir ḳaṭredür. Ḳurş-ı āfītāb ya‘nī ḥarem-i şems bizim ol māh-ı tābānımızuñ yüzinden bir pertevdür. Murād budur ki āb-ı ḥayāt kelām-ı ilāhīden bir ḳaṭredür ki *kūn* demek ile olmuştur ve āfītāb zāt-ı pākinden bir pertevdür ki anuñ şun‘ıyla rūşen olmuştur ve zuhūr bulmuştur.

4.Beyt

تا نفحت فيه من روحى شنيدم شد يقين

بر من این معنی که ما زان وی و زان ماست

Tā nefahtu fīhi min rūḥī şenīdem şūd yaqīn

Ber men īn ma‘ nā ki mā zān-ı vey u zān-ı māst

Ya‘ nī tā ki *fe izā sevveytuhū ve nefahtu fīhi*³²³āyetin işitdim. Yaqīn oldu baña bu ma‘ nā ki biz anuñız ol bizimdür. Murād budur ki Hāḡ te‘ ālā melā’ikeye didi: Kaçan ki ben ādemi temām idem ve aña rūḡumdan üfürem pes bundan añlanur ki rūḡ-i insān nefḡa-i raḡmān imiş. Öyle ya bu ma‘ nā ma‘ lūmdur ki biz anuñ ve ol bizimdür.

Mevlānā Şem‘ī dir: Tā ki bu āyet-i kerīme[y]i işitdim. Ya‘ qīn ve mu‘ īn oldu baña bu ma‘ nā ki biz anuñız ve o bizimdür. Ya‘ nī ḡaḡīḡatde birdür. Zīrā cümle mevcūdāt andan hüveydā olmuş. Bu maḡal ziyāde şu‘ ūbet üzere olmaḡın māba‘ dından zīkr olınan beytle iş‘ ār eyler. Zīrā māl vaḡdet-i vücuda çıkar ve vaḡdet-i vücutdan murād fenā-ḡārī olmayan vücuttur ki ol vücut vācibdür. Ve illā ḡāşā meşāyih-i kibārdan ki mevcūdātuñ vücutına münker olalar. Nihāyeti mümkinātdan zuḡūr bulan te‘ şīrātı vācibül-vücuda isnād iderler. Yoḡsa vācibül-vücut ile mümkin kande bir olur. Nitekim Bustānıñ bu beyti bu sırrı rüşen eyler.

Beyt: Reh-i ‘ aḡl cüz pīç ber pīç nīst

Ber ‘ ārifān cüz ḡuda ḡiç nīst³²⁴

Bu beyt vücut-ı maşnū‘ āt ve vücut-i şānī‘ ye nisbet ‘ adem meşābesinde idüḡin iş‘ ārdur.

5.Beyt

هر دلی را ایطلاعی نیست بر اسرار عشق

محرم این سر معنیدار علوی جان ماست

Her dilī rā ittīlā‘ ī nīst ber esrār-ı ‘ aşḡ

Maḡrem-i īn sırr-ı ma‘ nīdār-ı ‘ ulvī cān-ı māst

³²³ Sad;72: Onu tamamladım ve ona ruhumdan üfledim.

³²⁴ Aklın yolu karmakarışıktır. Arifler için Allah’tan başkası yoktur.

Her bir gönlün ıttılâ'ı yokdur esrâr-ı aşka bu ma'nîdâr sırrın maḥremi bizim 'ulvî cānımızdur. Murād budur ki esrâr-ı ilāhîyyeye vuḳūfa ḳalb-i fāriḡ ve cān-ı 'ulvî gerek. Zîrâ süfliyyâta meşḡul olan bu sırdan ḥaberdâr olmaz.

Beyt: Ger hemî ḥ'āhî ki sırr-ı aşk rā vāḳıf şevî

Dîde-i [78b] dil rā zi cümle māsivâ evvel bepûş³²⁵

Mevlânâ Şem'î dir: Her bir dilün esrâr-ı aşka ıttılâ'ı yokdur. Bu 'ulvî ma'nîdâr sırrın maḥremi bizim cānımızdur ki murād esrâr-ı ilāhîyyeye ıttılâ'-ı aşkla müyesser idüğün iş'ardur. Bu ma'nâ ve sırrın maḥremi bizim 'ulvî cānımızdur. Bu vech üzere ma'nîdâr muzâf olmayup cān-ı 'ulvî-i mâst taḳdîrinde olur ammâ vech-i evvel rûşendür.

6.Beyt

چند کویى ای مذكر شرح دین حاموش باش

دین ما در هر دو عالم صحبت جانان ماست

Çend gūyî ey müzekkir şerḥ-i dîn ḥāmûş bâş

Dîn-i mā der her dū 'ālem şoḥbet-i cānân-ı mâst

Nice söylersin ey vâ'ız dîn şerḥini, sâkit ol. Bizim dinimiz iki 'ālemde cānânımız muşāḥabetidür. Murād budur ki tārîḳat ehlinün dîni terk-i dünyâ ve terk-i 'uḳbâ idüp şoḥbet-i Mevlâ ihtiyâr etmektür. Dünyâda tâ'at ve münâcât ile aḥiretde müşâhede-i cemâl-i zât ile.

Beyt: Mâ rā be māl u cennet u ni' met çi ḥācest

Maḳşūd-ı mā beher dū cihân çün liḳâ-i tust³²⁶

Mevlânâ Şem'î dir: Ey vâ'ız dîn şerḥini nice bir dîrsin. Ḥāmûş ol her iki 'ālemde bizim dînimiz cānânımızuñ şoḥbetidür. Cānândan murād bârî te'ālâdur. "Mâ"dan murād 'uşşâḳdur.

7.Beyt

حافظ تا روز اخر شكر این نعمت كذار

كآن صنم از روز اول مونس و مهمان ماست

³²⁵ Eğer aşk sırrına vakıf olmak istiyorsan önce gönül gözünü bütün masivaya yum.

³²⁶ Bizim mal, cennet ve nimete ihtiyacımız yoktur. Bizim iki cihanda gayemiz senin cemalindir.

Hâfız tâ rûz-i âhîr şükr-i ĩn ni‘ met güzâr

K'ân şanem er rûz-i evvel mûnis u mihmân-ı mâst

Ey Hâfız âhîr güne dek bu ni‘ met şükrün edâ kıl ki ol şanem evvel günden bizim mûnis ve mihmânımızdur. Murâd şanemden ma‘bûd-i haķîķîdür ki ol cân ve dile mûnis ve konuk ola. Bundan â‘ zam ni‘ met olmaz. Lâ-cerem anuñçün âhîr ‘ömre dek şükr lâzımdur.

Mevlânâ Şem‘î dir: Ey Hâfız ölünceye dek bu ni‘ metüñ şükrini edâ eyle ki ol şanem ki ‘âlem-i ervâhdan rûz-i âhîre degin bizim mûnisimizdür. Ve iki ‘âlemde bundan ‘azîm ni‘ met yokdur. Bu ğazelden murâd min evvelihî ilâ âhîrihî maħbûb-ı haķîķîdür. Şanem zikri tesettür içündür ki *ta‘birun bi’n-naķizdur* ve şanem maħbûb ma‘nâsına isti‘mâl olunur ve Hudâya maħbûb ıtlâķı câ‘izdür. Bunun gibi kelimât ıstılâh ve isti‘mâldür. *Lâ müşâķate fi’l-vaz‘i velâ münâķašetü fi’l-isti‘mâl*.

[GAZEL 97]

1.Beyt

خیال روی تو در هر طریق همره ماست

نسیم بوی تو پیوند جان آگه ماست

Ĥayâl-i rûy-i tu der her țariķ hemreh-i mâst

Nesîm-i bûy-i tu peyvend-i cân-ı âgeh-i mâst

Mevlânâ Sürûrî dimiş: Senüñ yüzüñ ĥayâli her yolda bizim yoldaşımızdur. Senüñ kokuñ nesîmi bizim cân agâhımızuñ ittişâlıdur ve sebeb irtibâtıdur. Murâd budur ki her ne țariķe gitseñ *fe eynemâ tevellû fesemme vechullâh*³²⁷ ĥasebince vech-i Ĥaķ ĥayâli bizim refîķimizdür. Ĥazret-i Ĥaķ tarafından koku duymak sebeb ittişâlıımızdur.

Beyt: Rehber olan râhda ol pertev-i rûdur bize

Bend iden zencîr-i zülfe andan evvel budur bize

³²⁷ Bakara,115: Nereye dönerseniz Allah’ın yüzü oradadır.

Mevlânâ Şem‘î dir: Senüñ yüzüñ hayâli her tarîķde bizim yoldaşımızdır³²⁸ ki hergiz cüdâ olmaz. Bu ma‘nâ daḥî vechdür. Bize yoldaşdur senüñ müyuñ rāyihası bizim āgāh cānımıza muttaşıldur. Murād zāt-i pāküñ fikri hayālimizden gıtmez dimekdür. Ḥiṭāb Ḥudāyadur. Müydan murād esrār-ı ilāhiyyedür.

2.Beyt

برغم مدعیانی که منع عشق کنند

جمال چهرهء تو حجت موجه ماست

Be rağm-ı müdde‘iyānī ki men‘-i ‘aşk künend

Cemāl-i çihre-i tu hüccet-i müvecceh-i māst

Şol müdde‘iler rağmına ki ‘aşk men‘in iderler. Senüñ yüzüñ ḥüsni bizim müvecceh hüccetimizdür. Murād budur ki anlar ki ‘aşqdan men‘ iderler. Egerçi vech-i fānī muḥabbetinden men‘ iderlerse men‘leri müteveccih ‘acımız yoķdur. *Zirā külli şey’in hālikun illā vechehu*³²⁹dur. Ammā vechullāh muḥabbetinden men‘ iderlerse men‘leri mündefī‘dür ki vech-i bākī bizim hüccet-i müveccehimizdür.

Mevlânâ Şem‘î dir: Müdde‘iler körliğine ‘aşkı men‘ eylerler senüñ ḥüb yüzüñ bizim laṭif ve ma‘kûl hüccetimizdür çihreye nisbet bu vech vāķı‘ olmuşdur.³³⁰ Ḥiṭāb Ḥudāyadur.

3.Beyt

ببین که جاه زندان تو چه میگوید

هزار یوسف مصری فتاده در چه ماست

Bebīn ki çāh-i zeneḥdān-i tu çi miğūyed

Hezār Yūsuf-ı Mıṣrī fütāde der çeh-i māst

Nażar kıl ki senüñ çāh-i zeneḥdānuñ ne dir: Bīñ Yūsūf-ı Mıṣrī bizim kuyumuza düşmüşdür. Murād budur ki cemāl-i ilāhī bu vechle icmāldür ki ḡāyetde āḥsen ve emlaḥ olanlar anuñ helākı ve mübtelāsıdır.

³²⁸ Hemrāh- Hemreh yoldaş ma‘nāsınadır.

³²⁹ Kasas,88: Onun zatından başka her şey helāk olacaktır.

³³⁰ Rağm yüzi üzere dökmekdür ki körlük ma‘nāsına isti‘māl olunur.

Mevlânâ Şem‘î dir: Gör ki senüñ zenehdānuñ çāhına dir: Bîn Yūsuf-ı Mısrî bizim kuyumuza düşmüşdür. Murād ‘uşşâk-ı Hudâ çok idügin iş‘ardur. Çāh-i zenehdāndan murād ta‘ammuḡ-ı muḡabbet-i zātdur. Ba‘zı nūsaḡda çāh yerine sīb vāḡı‘ olur ki ma‘nā böyle olur senüñ sībē beñzer zenehdānuñ bu andan evlādur. Zîrā vech-i evvele göre çāh mükerrer vāḡı‘ olur.

Beyt: Der çeh efkendi dilem rā zān zeḡan

Ez cefā müyî fūrū neḡzāştî³³¹

4.Beyt

اگر بزلف دراز تو دست ما نرسد

گناه بخت پریشان و دست کوتاه ماست

Eger be zülf-i dirāz-i tu dest-i mā neresed

Günāh-i baḡt-i perişān u dest-i kūteh-i māst

Eger senüñ uzun zülfüne bizim elimiz ermezse [79a] bizim perişān baḡtımızuñ ve kısa elimizüñ günāhıdur. Murād ḡayb-ı hüviyete ıttılā‘ mız olmak bizim ḡuşūr-ı isti‘dādımızdandır demekdür.

Mevlânâ Şem‘î dir: Eger senüñ dirāz zülfüne bizim elimiz irişmeye, günāh bizim perişān baḡtımızuñ ve kısa elimiziñdür. Ḥiṡāb Ḥudāyadır. Murād budur ki esrār-ı ilāhiyyeye ‘adem ıttılā‘ mız isti‘dādımızuñ ḡuşūrındandır deyü. İ‘tirāf izhār eyler zîrā Ḥaḡ Te‘ālā Ḥazreti feyyāzdur feyzden aşla baḡl yokdur. Günāh muzāf degildür.

5.Beyt

بحاجب در خلوت سرای خاص بگو

فلان ز گوشه نشینان حاك درگه ماست

Be ḡācib-i der ḡalvet-serāy-i ḡāşş begū

Fulān zi ḡuşe-nişinān-i ḡāk-i der [geh]-i māst

³³¹ Gönlümü o çeneden kuyuya attın. Cefa eylemek için aşağı bir saç kıllı uzatmadın.

Halvet-sarāy hāş kapusı kapucısına di filān bizim dergāhımız toprağınū gūşe-nişīnlerindendür. Bu beyt merhūndur.

Mevlānā Şem‘ī dir: Hāş halveti sarāy kapusınıū kapucısına di: Filān kimse bizim dergāhımız hānınıū gūşe-nişīnlerinden. Filāndan murād bunda Hāfızdur.

6.Beyt

بصورت از نظر ما اگر چه محجوبست

همیشه در نظر خاطر مرفه ماست

Be-şūret ez nazar-ı mā egerçi maḥcūb-ı māst

Hemişe der nazar-ı ḥāṭir-ı müreffeh-i māst

Şūretde bizim nazarımızdan egerçi memnū‘dur dāim bizim āsūde ḥāṭırımızıū nazarındandır. Murād budur ki sālīk ki müddet-i medīde dergāh-i Hāḳda mülāzemetde ola Hāzret-i fettāḥ aña fetḥ-i bāb ve ref‘-i ḥicāb etmek [içün] tazarru‘ idüp melek-i raḥmet ve firişte-i müvekkile emrin taleb etmek gerekdür. Anunçün dir.

Mevlānā Şem‘ī dir: Şūretā egerçi bizim nazarımızdan mestūr ve dūrdur dāimā bizim müyesserdür ve āsūde ḥāṭırımızıū nazarındadır. Bu üç beyt Hāfızın telkīnidür ki şāḥib-i devlete murād-ı zāhirde olan bu‘d, ḥāṭırda olan muḥabbet ve āşinālīga noḳşān virmez dimekdür.

Beyt: Vaşl-ı cismānīyi men‘ itse ‘Aṭāyiden raḳīb

Vaşl-ı rūḥānīye ḥod kevn u mekān ḥā‘il degil

7.Beyt

اگر بسائلی حافظ دری زند بگشای

که سالهاست که مشتاق روی چون مه ماست

Eger be sâ‘ilî Hāfız derî zened begüşây

Ki sālḥāst ki müştāk-i rūy-i çün meh-i māst

Eger dilencilik ile Hâfız kapu kakarsa aç ki nice yıllardur ki bizim ay gibi yüzümüzün müştâkđur. Begû lafzınıñ maķûli andan soñra vâķı[‘] olan mışrâ[‘]-yı şānī ve bu iki beyt mazmūnıdır.

Mevlānā Şem[‘]ī dir: Eger Hâfız sâ’illik ile bir kerre kapu kaka aç. Zîrâ yıllardur ki bizim mäh gibi yüzümüze müştâkđur. Güyâ Hâfız ol şāhib-i devlete dir ki: Derbānıña di ki āsitānıña vardukda bize māni[‘] olmaya.

[GAZEL 98]

1.Beyt

گر ز دست زلف مشکینت خطایی رفت رفت

ور ز هندوی شما بر ما جفایی رفت رفت

Ger zi dest-i zülf-i müşkīnet ḥaṭāī reft reft

Ver zi hindū-i şomā ber mā cefāyī reft reft

Mevlānā Sürūrī dimiş: Eger zülf-i müşkīnün elinden bir ḥaṭā gitdi ise kendi ya[‘]nī mezā mā mezā ḥasebince olan oldı giden gitdi. Eger sizün hindū gözden bize bir cefā gitdi ise gitdi. Murād zülf-i müşkīnden yā ğayb-ı hüviyet yā ‘ayn-i vaḥdetdür ki andan revāyih-i ṭayyibe meşām-i ervāḥa vüşul yokđur ve anuñ ḥaṭası bizde isti[‘]dād-ı küll iken feyz ve ḥuşulidür ve hindūdan murād zulmet-i tesettürdür ve anuñ cefası feyz ve keşfiñ zuhūr ve incilādan soñra inķibāz ve cefasıdır. Evvel ki reft lafzınıñ fā[‘]ili cefāīdür. Andan yukaru olanlar aña müte[‘]allıķđur. İkinci reft lafzınıñ fā[‘]ili mazmūn-ı cemī[‘]-i mā sebaķđur ve bu reft cezā-ı şartđur.

Mevlānā Şem[‘]ī dir: Eger senün müşkīn zülfün elinden bir ḥaṭā gitdi ise gitdi ve ger sizün hindūnızdan bir cefā gitdiyse gitdi. Bundan murād ma[‘]nā-yi taşavvufī üzere ğayb-ı hüviyyet ve ebrār-i ilāhīyyedür. Ma[‘]nā-yi mecāzī üzere hindū bunda bende ma[‘]nāsınadır. Zülf ma[‘]nāsına olmaķdan evlādur. Güyâ yārān-ı şafā mābeyninde bir cüz[‘]ī ḥuşūmet vāķı[‘] olmuş ki anı bu üslub ile iş[‘]ār eyler.

2.Beyt

برق عشق از خرمن پشمینه پوشی سوخت سوخت

جور شاه کامران گر بر گدایی رفت رفت

Berķ-i ‘aşķ ez ħarman-i peşmîne-pūşī sūht sūht

Cevr-i şāh-i kāmṛān ger ber gedāyī reft reft

‘Aşķ şimşegi eger bir yūn giyicinin ħarmanın yakdıysa yakdı. Murād sürücü şāhınūñ cevri eger bir gedā üzere gitdi ise gitdi. Murād budur ki ġalebe-i ‘aşķ şūfīnūñ varlığın ifnā iderse rızā virmek gerek. Zīrā ‘aşķ bir pādşāh-ı kāmṛāndur ve şūfī bir gedā-i nātüvāndur. Pes ħükm ve taşavvuf anūndur ve andan ‘ayn-i elem ırmeyince ‘ālem-i vüşūl olmaz. Ba‘zı nüsaĥda ħırķa vāķı‘ olmuş. Murād andan riyā olmak gerek egerçi zāhirā cevrdür ammā filĥaķīķa vāsıta-i keremdür.

Mevlānā Şem‘ī dir: ‘Aşķ berķi bir ‘āşıķūñ ħırķasını yakdıysa yakdı. Andan ne lāzım. Kāmṛān şāhuñ cevri eger bir gedā üzere vāķı‘ oldıysa vāķı‘ oldı. Şimdi anı yād eylemek ma‘ķūl ve lāyık degıldür. Peşmîne yūnden olan deyüp, pūşdan murād ‘āşıķ ve dervīş ve şūfīdür. Bundan ol murāddur.

3.Beyt

گر دلی از غمزه دلدار باری برد برد

در میان جان و جانان ماجرای رفت رفت

Ger dilī ez ġamze-i dildār bārī bürd bürd

Der miyān-i [79b] cān u cānān mācerāyī reft reft

Eger bir göñül ġamze-i dildārdan bir yük götürdi ise götürdi. Cān ve cānān ortasında bir mācerā gitdi ise gitdi. Murād budur ki dildārdan ħahr şūrı ni‘ met-i ma‘ neviyyedür. Nitekim ‘Alī rażıya’llāhu ‘anh dimiş: Sübhāne men işteteddēt ni‘ metuhū li a‘ dāi fī sa‘ati raĥmetihī ve sübhāne men ittesa‘at raĥmetihī li evliyāi ve şiddetü ni‘ metihī³³²

Beyt: Mā rā zi derd-i ‘aşķ-ı tu bā kes ĥadıṡ nīst

³³² Hz. Ali

Hem pîş-i yâr güfte şeved mâcerâ-i yâr³³³

Mevlânâ Şem'î dir: Eger bir gönül bir dildâruñ ğamzesinden bir yük iletseyse iletirdi. Eger cân ve cânân ortasında bir mâcerâ gitdi ise gitdi. Ya'nî anı ferâmûş etmek gerek.

4.Beyt

از سخن چینان ملالت‌ها بدید آید ولی

گرمیان هم نشینان ناسزایی رفت رفت

Ez sühançînân melâmethâ bedîd âyed velî

Ger miyân-i hem-nişînân nâsezâyî reft reft

Ṭa'n idicilerden melâmetler zâhir olur velî eger muşâhibler ortasında lâıyık olmayan gitdi ise gitdi. Murâd budur ki ṭa'ân ve ğammâz o 'âdeti ṭa'n ve melâmetdür. O 'aceb degildür. 'Aceb yârân arasında nâ-sezâ vâkı' olmakdur. Aña daḥî taḥammül ger gider.

Beyt: Çeker il miḥneti düşmenlerinden

Benim hep çekdigim yârân elinden

Mevlânâ Şem'î dir: Ğammâzlardan melâmetler zâhir olur velî eger muşâhibler mâbeyninde bir nâ-ma'kûl vâkı' oldıysa oldı. Hâşıl-ı ma'nâ budur ki elem ve ğam ğammâzlardandır yohsa dostlar mâbeyninde ḥuşûmet ve güft-gû 'ayb degildür.

5.Beyt

در طریقت رنجش خاطر نباشد می بیار

هر کدورت را که بینی چون صفایی رفت رفت

Der ṭarîḳat renceş-i ḥâṭır nebâşed mey bîyâr

Her küdüret râ ki bînî çün şafâyî reft reft

Ṭarîḳatde ḥâṭır incitmek olmaz. Şarâb getür her küdüreti ki görürsin şafâ-yı ḥâṭır gibi gitdi. Ya'nî vâkı' oldı gitdi. Murâd budur ki ḥâṭırda rencîdelik vâkı' olsa 'aşḳ-ı ilâhî ile def etmek gerek. Evvelki reft lafzınuñ fâ' ili şafâîdür. İkinci reft lafzınuñ fâ' ili kudüretdür.

³³³ Senin aşkının derdi sebebiyle kimseyle konuşmuyoruz. Yine sevgilinin katında sevgilinin macerası söylenir.

Mevlânâ Şem‘î dir: Târîkatde hâtır incitmek olmaz. Şarâb getür her kudûreti ki görürsin. Bir şafâ gitdi gibi gitdi. Murâd ne kudûret ve ne şafâ kalur. Hemân ‘aşk ve tâ‘ate sa‘y ile ve sa‘y idüp kimsenün hâtırın rencide etme dimekdür. Bu vech dahî câ‘izdür. Târîkatde rencişi-i hâtır ve bî-ñuzûrlık olmaz. Cevr ve belâya tañammül idüp ‘aşka sa‘y eyle. Bu vech üzere rencişi incitmek ma‘nâsına olur.

6.Beyt

عشق بازی را تحمل باید ای دل پایدار

گر ملالی بود بود و گر جفایی رفت رفت

‘Aşk-bâzî râ tañammül bâyed ey dil pây dâr

Ger melâlî bûd bûd u ger cefâyî reft reft

‘Aşk-bâzlığa tañammül gerek ey gönül muhkem ve şâbit kâdem ol eger bir melâl idi ve eger bir haţâ gitdiyse gitdi. Murâd budur ki ‘aşk-bâz olan cefâ-keş ve ehl-i şabr gerek. Melâl ve haţâ gitdi ise ya‘nî vâkı‘ oldıysa bâkî kalmaz Kañr ki gitdikten soñra falân idi dirler lafz idi geñmiş nesnede isti‘mâl olunur ve gitmiş nesnede gitdi dirler. Evvelki bûd lafzının fâ‘ili melâlîdür. İkinci bûd lafzının fâ‘ili cümledür ve cezâî şartdur. İki reft dahî bu vech üzeredür.

Beyt: Ger der belâ fütâde ey dil meşüvv melûl

Çendîn belâ güzeşte vü in nîz be güzered³³⁴

Mevlânâ Şem‘î dir: ‘Âşıklığa tañammül gerek ey gönül şâbit kâdem ol eger bir melâl oldıysa oldu ve ger bir cefâ gitdiyse gitdi. Ya‘nî mezâ mâ mezâ.

7.Beyt

عیب حافظ گو مکن واعظ که رفت از خانقاه

پای آزادان نبندند گر به جایی رفت رفت

‘Ayb-i Hâfız gû mekün vâ‘iz ki reft ez hânkâh

Pây-i âzâdân ne-bendend³³⁵ ger be câyî reft reft

³³⁴ Ey gönül, eğer belaya düştüysen üzülme. Birçok bela geçti, bu da geçer.

Hâfızın ‘aybını di etme ey vâ‘ız ki gitdi hânķāhdan deyü âzādıların ayağın bağlamazlar. Eger bir yere gitdiyse gitdi. Murād budur ki âzāde olan bir kayd ile muķayyed olmayup muṭlaķü’l-‘inān olur ve her yerde ṭālib-i cān olur.

Mevlānā Şem‘î dir: Vâ‘ız di ki hânķāhdan gitdi deyü. Hâfızı ta‘yīb eylesün. Bir âzāduñ ayağını bağlamazlar. Eger bir yere gitdiyse gitdi. Ba‘zı nüsaḥda ne-bendend yerine çi bendî vāķı‘ olur.

[GAZEL 99]

1.Beyt

هر آن خجسته نظر كز بى سعادت رفت

بكنج ميكده و خانه ارادت رفت

Her ān ḥuceste-naẓar kez bî-sa‘ ādet reft

Be künc-i meykede u ḥāne-i irādet reft

Mevlānā Sürūrî demiş: Her ol mübārek naẓarlı ki sa‘ ādet ardınca gitdi. Meyḥāne bucāğına ve irādet evine gitdi. Murād budur ki mübārek naẓar olan ki ṭālib-i sa‘ ādet ola hânķāh ṭarafına ve mürīdlik evine gider.

Beyt: Çerāğ-i ‘ālem-i ‘ulvî fūrū her rüz mî āyed

Tu ender şavma‘ ā didî u mā der künc-i meyhāne³³⁶

Mevlānā Şem‘î dir: Her ol mübārek naẓarlı ki sa‘ ādet ardına gitdi. Ya‘nî ṭālib-i sa‘ ādet oldu meyhāne bucāğına ve irādet-ḥānesine gitdi. Murād bir mürşid-i kāmile mürīd olup hânķāh bucāğında ‘aşķ ve ṭā‘ate sa‘ y eyledi dimekdür.

2.Beyt

بجام نيم منى كشف كرد سالك راه

رموز غيب كه در عالم شهادت رفت

Be cām-ı nīm-i menî keşf kerd sālīk-i rāh

³³⁵ Nüsha farklılığı: Ne-bendend - çi bendî

³³⁶ Yücelikler âleminin kandili her gün aşağı iner. Sen (bunu) tapınakta ben ise meyhanede gördüm.

Rumûz-i ğayb ki der ‘âlem-i şehâdet reft

Bir yarım batmân tolu ile keşf eyledi sâlik-i râh olan [80a]ğayb remzlerin ‘âlem-i şehâdetde gitdi. Ya‘nî vâkı‘ oldı. Murâd budur ki keşret ‘ibâdet iden keyfiyyet-i ‘aşk-ı ilâhî ile ziyâde mütekeyyif olan şâhib-i keşf olur. Esrâr-ı ğaybı ‘âlem-i müşâhedede keşşâf olur.

Mevlânâ Şem‘î dir: Bir yarım batman kadeh şarâbla sâlik-i râh keşf eyledi. Ğayb remzlerini ki ‘âlem-i şehâdetde vâkı‘ oldı. Câm-ı nîm-i menî’den murâd ‘aşkdur ki her kim ki anı hâşıl ide anuñ sebebiyle çok rumûz keşf itmege kâdir olur.

3.Beyt

بیا و مغفرت از من بشنو که در سحنم

ز فیض روح قدس نکته استفادت رفت

Biyâ vu mağfiret ez men bişnev ki der sūhanem

Zi feyz-i rūh-i kuḏs nūkte istifâdet reft

Gel ve mağfireti benden işit ki benim sözimden rūh-i kuḏsi ya‘nî Cebrâ’îl feyzinden nūkte istifâdesi vâkı‘ oldı. Murâd budur *ki İnne rūḥa'l-kuḏsi nefese fi rev'i, inne len temūte nefsün ḥattâ yestevfî rizḳahā*³³⁷ ḥasebince *Ve ilhāmü'l-veli ke vaḥyi'n-nebi*³³⁸ mûcibince kelâmında Cebrâ’îl(a.s.) feyzinden olınmış nūkte vardır.

Mevlânâ Şem‘î dir: Gel ve benden mağfiret istimâ‘ eyle. Zîrâ benim sözimde bu daḥî vechdür. Gel ve ma‘rifeti benden istimâ‘ eyle, rūh-i kuḏsün feyzinden nūkte istifâde vâkı‘ oldı. Murâd budur ki benim eş‘arımda Cibrîlün sözi feyzinden eşer ve nūkte vardır deyü tefâḥür eyler.

4.Beyt

مجوز طالع مولود من بجز رندی

که این معامله با کوب ولادت رفت

Mücevvez ṭâli‘ mevlūd-i men be cüz-i rindî

³³⁷ Hadis-i Şerif

³³⁸ Velinin ilhamı nebinin vahyi gibidir. (Hadis-i Şerif)

Ki ĩn mu‘āmele bā kevkeb-i vilādet reft

İsteme benim t̤ālī‘ mevlidimden rindlikden ğayrı ki bu rindlik mu‘āmelesi vilādet yıldızı ile vāqı‘ oldu. Bu beytin ma‘nāsı şerhinde tafşıl budur ki gice ve gündüz ki yigirmi dört sâ‘atdür. Her sâ‘at kevākib-i seb‘ā-i seyyāreden birine müte‘allıkdur. Her mevlūd ki bir sâ‘atde toĝı ol sâ‘atüñ kevkebi ki aña kevkeb-i vilādet dirler muḳtezāsı nice ise mevlūdde ol zuhūr ider. Meşelā bir sâ‘atüñ kevkebi zühre yıldızı olsa ol sâ‘atde toĝan veled ehl-i ‘ayş u ‘işret ve şāhib-i zevḳ ve ḥālet ve māil-i sāz ve şoḥbet ve rind ve zarīf ṭabī‘at olur. Ve bir sâ‘atüñ kevkebi müşterī yıldızı olsa ol sâ‘atde toĝan veled ehl-i şalāḥ ve şāhib-i felāḥ ve māil-i zühd ve taḳvā ve ḳābil feyz u ḥüdā olur. Pes murād zāhir yüzden budur ki benim kevkeb-i vilādetim rindlik ya‘nī fişḳ u şoḥbet iḳtizā ider. Lā-cerem t̤ālī‘-i mevlūd kitābında bulunacak budur. Murād taḥḳīḳ yüzinden budur ki benim kevkeb-i vilādetim rindlik ya‘nī a‘māline nāzır olmayup ihlāş-ı ‘ibādet iḳtizā ider. Lā-cerem t̤ālī‘-i mevlūd kitābında bulunacak budur ki taḥḳīḳ budur ki Ḥaḳ te‘ālā her şahsuñ isti‘dādına göre ki şalāḥ ve fesād taḳdīr ider. Vilādetin daḥī aña münāsib sâ‘atde ider. Müneccim kevkebi isnād ider. Muvaḥḥid fā‘il-i muḥtāre isnād ider ve bu aḥkām-ı vilādet tafşīlī bu faḳīrūñ ‘ilm-i nücūmda kitābü'l-‘acāyib nām te‘līfinde mübeyyendür.

Mevlānā Şem‘ī dir: Benim t̤ālī‘ mevlūdumdan rindlikden ğayrı isteme. Zīrā bu mu‘āmele ki murād rindlikdür. Vilādet kevkebi ile vāqı‘ oldu. Asla taĝyīre imkān yoḳdur. Bu beytūñ beyānında tafşıl budur ki şeb ve rüz ki yigirmi dört sâ‘atdur. Seb‘ā-i seyyāreden birine müte‘allıkdur. Her mevlūd ki ol sâ‘atlerden bir sâ‘atde mütevellid olur. Ol sâ‘atüñ kevkebi ki aña kevkeb-i vilādet dirler muḳtezāsı nice ise mevlūdde ol zuhūr eyler. Eger sa‘ādet ve ger nuḥūsetdür. Rindlikden murād ma‘nā-yı zāhiri üzere fāsıḳlıkdur ve ma‘nā-yı taşavvufīsi üzere ‘āşıḳlıkdur. Bu beytde mertebe-i taḥḳīḳ budur ki Ḥaḳ celle ve ‘alā ezelde her kimsenüñ isti‘dādına göre küfr ve ĩmān ve şalāḥ tuĝyān taḳdīr etmişdür. Vilādeti daḥī aña münāsib ta‘yīn etmişdür. Bu āḥvālī müneccim ḥamāḳatinde kevkebe nisbet eyler. Muvaḥḥid fā‘il-i muḥtāre nisbet eyledi. Azher mine‘ş-şems-i şānīdür.

5.Beyt

ز با مداد بدست دگر بر امده

وظیفهء می دوشین مگر زیادت رفت

Zi bāmdād be dest-i digeṛ ber āmedei³³⁹

Vazīfe-i mey dūşīn meger zi yādet reft

Şabāḥdan ğayruñ eli ile ve bir ğay vāsıtası ile çıka geldiñ. Dün gice ki şarāb vazīfesi meger ḥātırından gitdi. Murād budur ki vird-i sālīk vaḳtinde āda olunmayup fevt olsa nemāz ḳazā ider gibi vaḳt-i āḥirde ḳazā olunmak gerek. Lā-cerem vird-i şebāne fevt olıcak şabāḥdan anı ḳazā etmek gerek.

Mevlānā Şem‘ī dir: Şabāḥdan bir ğayrı üslūb ile gelmişsin be-dest-i digeṛ bu ma‘ nāya isti‘ mālḍur. Dün gice ki şarāb vazīfesi meger var ise ziyāde vāḳı‘ oldı. Ziyādet lafzı ‘ arabīdür ki fārsīde uzun [80b]tā ile yazılır. H‘āce Ḥāfız mürşidine ḥiṭāb idüp eydür: Bugün bir ğayrı ḥāletle geldüñ var ise dün gice ‘ aşḳ ve tā‘ ate ziyāde kūşīş etmişsün ki cezebāt-i ‘ aşḳ-ı ilāhī yüzünde rūşen ve zāhir olmuşdur.

6.Beyt

مگر معجزه کوشد طبیب عیسی دم

چرا که کار من خسته از عیادت رفت

Meger mu‘ cize gūşed ṭabīb ‘ İṣī dem

Çerā ki kār-i men ḥaste ez ‘ ıyādet reft

Mekr-i mu‘ cizeye dūrüşse ṭabīb-i ‘ İṣī nefes niçün ki ben ḥaste işi ‘ ıyādetde gitdi. Ya‘ nī ol dāireden gitdi ki gelüp görmek ile ‘ ilāc-peziṛ ola. Murād budur ki keşret-i siyādetden maraz ḳalbim bī-ḥoddur. Şeyḥ-i kāmīl baña ‘ ilāc-ı du‘ āyı ve dermān-i Ḥudāyı etmek gerek.

Mevlānā Şem‘ī dir: ‘ İṣī nefeslü ṭabīb benim şoḥbetim içün meger mu‘ cizeye çalış yohsa ben ḥastenüñ işi ‘ ıyādetden gitdi. Ya‘ nī ‘ ilācdan ḳaldı ‘ ıyādet ḥaste ḥātırını şormağa dirler. Murād budur ki benim keşret-i ‘ ıyādet ve ḥaṭā ile tīre olmuş ḳalbim riyāzet ve mücāhedeyle feyz-peziṛ olmakdan geçmiş çāre hemān mürşid-i kāmīl benim içün Ḥaḳ Te‘ ālā Ḥazretine du‘ ā itmekdür.

³³⁹ Ber āmedei de hemze ḥiṭāb içündür. -Şem‘ī

7.Beyt

هزار شكر كه حافظ ز كنج ميکده دوش

بكنج زاويه طاعت و عبادت رفت

Hezār şükr ki Hâfız zi künc-i meykede düş

Be künc-i zāviye-i t̄ā' at u 'ibādet reft

Biñ şükr ki Hâfız meyḥāne bucağında dün gice t̄ā' at ve 'ibādet tekyesi bucağına gitdi. Murād bundan tenbīhdür ki ḍalālden hidāyete gelen şükr-i vāfir etmek gerek.

Mevlānā Şem'ī dir: Hudāya biñ şükr olsun ki Hâfız büḥāne bucağından dün gice t̄ā' at ve 'ibādet ḥānḳāhı bucağına gitdi. 'Düş'dan murād rûz-i ezeldür. Hâşıl-ı ma' nâ bârī te'ālāya hezār şükr olsun ki rûz-i ezelde luṭfiyle beni küfr ve tuḡyān ehlerinden itmeyüp ĩmān ve hidāyet ve iḥsān olınan t̄ā' ifeden eyledi dimekdür. Ve iş'ār eyler ki hidāyet ulu ni' metdür. Aña ziyāde şükr lâzımdur.

[GAZEL 100]

1.Beyt

شربتى از لب لعلش نجشيديم و برفت

روى مه پيکراو سيرنديديم و برفت

Şerbeti ez leb-i la' leş neçeşidim u bereft

Rûy-i meh-peyker-i ũ sîr nedidim u bereft

Mevlānā Sürürî demiş: Bir şerbet anuñ la'1 lebinden tatmadık ve gitdi. Anuñ ay gibi yüzini toyınca görmedim gitdi. Murād bundan şol misâfir gelen vā' iz naşîḥatinden müntefi' olunmağa ve müşāhedesi ile müşerref-i vāfir ḥâşıl kılınmadan gide. Mürîd ve t̄alib olanlar anuñ firḳatinden taḥazzün anda anuñçün dir.

Mevlānā Şem'ī dir: Anuñ kırmızı lebinden bir şerbet tatmadık ve gitdi. Anuñ ay gibi ḥûb yüzini toyınca görmedik ve gitdi. Üstāddan mesmû' dur ki bunda murād mürşid-i kâmil imiş ki Şîrâzda ikāmet kaşdına gelmiş. İttifâḳ sefer lâzım olmuş. Ḥ'âce Hâfız murādı üzere anuñ muşāḥabet ile müşerref olmaduğundan ötürü taḥassüren bu gâzeli anuñ ḥaḳḳında dimüş.

2.Beyt

گویی از صحبت ما نیک به تنگ آمده بود

باریست و به گردش نرسیدیم و برفت

Gūyī ez şoḥbet-i mā nīk be teng āmede būd

Bār best u be gerdiş neresīdīm u bereft

K'aña bizim şoḥbet ve muşāḥabetimizde muḥkem tarlığa gelmiş idi. Yük bağlandı ve anuñ tozuna erişmedik. Murād bundan ‘alā'l-ğafle ve ‘alā vechü'l-isti‘cāl gitdügin beyāndur.

Mevlānā Şem‘ī dir: Dirsın ki bizim muşāḥabetimizden ziyāde daralmış idi ve bī-ḥuzūr olmuş idi. Yükün bağladı anuñ tozuna erişmedik ve gitdi.

3.Beyt

بس که ما فاتحه وحرز یمانی خواندیم

ور پیش سورهء اخلاص دمیدم و برفت

Bes ki mā fātiḥa vü ḥırz-ı yemānī ḥvāndīm

Vez peyeş sūre-i iḥlāş demīdem u bereft

Bir niçe fātiḥa ve ḥamāyil-i yemānī okuduk. Ardınca sūre-i iḥlāş okuduk gitdi. Murād bundan tenbīhdür ki aña ki mürīd ve tālib ve ‘āşık ve muḥibb ve şeyḥ ve maṭlūb ve dūst ve maḥbūb ‘aḳabince fātiḥa ve duā okuyup üfürmek gerek.

Mevlānā Şem‘ī dir: Şehrden gitmeye deyü çok ki biz fātiḥa ve ḥırz-ı yemānī okuduk ve anuñ ardından iḥlāş sūresin okuyup üfürdük ve gitdi. Hergiz te’sīr olmadı. Murād ızḥār-ı teḥazzün taḥassürdür anuñ muşāḥabetinuñ kuvvetünden ötürü.

4.Beyt

عشوه میداد که از کوی ارادت نروم

دیدى آخر که چنان عشوه خریدیم و برفت

‘İşve mīdād ki ez kūy-i irādet nerevem

Dīdī āḥir ki çünān ‘işve ḥarīdīm u bereft

Şîve ider idi ki irâdet maḥallesinden gitmezem ve mürîdleri terk etmezem. Gördük âḥir ki anuñ gibi ‘işve aldık ve ellerinden gitdi. Murâd budur ki o gitmezem didi. Biz daḥî istiğâdan ihmâl etdik ol ‘adem-i rağbet fehmi idüp hicret etdi.

Mevlânâ Şem‘î dir: ‘İşve viridi ki irâdet maḥallesinden gitmezem ya‘nî tâlibleri terk etmezem gördüñ mi âḥir ki buncılayın ‘işvesini satun aldık. Ya‘nî anuñ sözine i‘timâd eyledik ve gitdi. "*Dîdî*"de ma‘nâ-yı istifhâm vardur.

5.Beyt

گفت از خود ببرم که وصالم طلبد

ما با میروی از خویش بریدیم و برفت

Güft ez ḥod bebirem ki vişâlem talebed

Mâ bâ mîrevî ez ḥ^vîş berîdîm u bereft

Didi kendüden keserem her kim ki vişâlim taleb ider. Biz anuñ ümîdi ile kendümüzden kesildik gitdi. Murâd budur ki vuşlat-ı yâr ve vaşl-ı şeyḥ âsîtin-i nefsâniyetden kesilmek gerek biz taḥşîl-i isti‘dâd eyledik.[81a] Taleb-i feyz idecek vaktde gitdi. Gûyiyâ mübâşeretde taḫşîr etmektedir.

Mevlânâ Şem‘î dir: Ol mürşid eytdi: kendüsinden münkaṭı‘ olur her ki benim vişâlimi taleb eyler. Ya‘nî baña mürîd olmak isteyen kibr ve ‘ucbı terk eyler. Biz ol ümîd ile kendümüzden münkaṭı‘ olduk gitdi. *Bebürem* şuret-i muzâri‘ de emr-i ġâ’ib olmak mümkündür ki ma‘nâ böyle olur eytdi: Kendüsinden münkaṭı‘ olsun her ki benim vişâlimi taleb eyler. *Ez ḥ^vîş bürîdîm* ya‘nî kibr ve ‘ucbı terk idüp vücûd-i ṭab‘ dan ferâğat eyledik.

6.Beyt

شد چمن در چمن حسن و لطافت لیکن

در گلستان وصالش نچمیدم و برفت

Şüd çemân der çemen-i ḥüsn u leṭâfet lîken

Der gülîstân-ı vişâleş neçemîdem u bereft

Lafz-ı cemân mübâlağa-i ism-i fâ' ildir. Cemîden lafzından ya' nî mübâlağa ile salımcı oldu. Hüsni ve lefâfet çemeninde ammâ anuñ vişâli gülistânında salınmadı gitdi. Murâd budur ki ol şeyh kemâl bulmuş ve şağrib hâşıl kılmış ve tekmîl mertebesine varmış. Anuñ merâtibinden biz feyz tahşîl idemedik gitdi.

Mevlânâ Şem'î dir: Hüsni ve melâhat çemeninde nâzlı salımcı oldu. Ya' nî kemâline irdi. Ammâ anuñ vişâli gülistânında salınmadı ve gitdi. Murâd andan müstefîz olmadık dimekdir.

7.Beyt

همچو حافظ همه شب ناله و زاری کردیم

کای دریغا بوصالش نرسیدیم و برفت

Hemçü Hâfız heme şeb nâle vü zârî kerdîm

K'ey dirîğâ be vişâleş³⁴⁰ neresîdîm u bereft

Hâfız gibi dükeli nâle ve zârîlik kıldık ki ey hayf ve dirîğ anuñ vişâline irmedik gitdi. Murâd bundan tenbîhdür. Aña ki ehl-i şalâh erbâb-i felâh fırkatini ve 'adem vuşlatı içün ve Hâzret-i Hâk firâkı içün feryâd ve zârî etmek lâzımdur ki muşîbet 'azmi budur.

Mevlânâ Şem'î dir: Hâfız gibi dükeli gice nâle ve zârlık eyledik. Gâhî dirîğâ ve hayf anuñ vidâ'ına irişmedik ve gitdi.

[GAZEL 101]

1.Beyt

دردا که درغم و دردم بماند و رفت

مارا چو دود بر سر آتش نشاند و رفت

Derdâ ki der ğam u derdem bemând u reft

Mârâ çü dūd ber ser-i âteş nişāned u reft

Mevlânâ Sürûrî dimiş: Derde nidâ idüp hicret gösterüp dir: Derdâ ve dirîğâ ki yâr beni derd ğamında kodı ve gitdi. Bizi tütün gibi od üzere dikdi ve gitdi.

³⁴⁰ Nüsha farklılığı: Vişâleş - Vidâ' eş

Mevlānā Şem‘î dir: Derdā ki yār beni derd ve ğamda kodı ve gitdi. Bizi tütün gibi âteş üzere oturtdı ve gitdi. Murād mürşidi içün taḥassür ve taḥazzün izhār ider.

2.Beyt

مخمور بادۀ طرب انکیز عشق را

جامی نداد و زهر گدایی جشاند و رفت

Maḥmūr-ı bāde-i ṭarab-engīz-i ‘aşq rā

Cāmī nedād u zehr-i gedāyī çeşānd u reft

Aşkuñ ṭarab ya‘nī şenlik koparıcı şarābınuñ maḥmūrına bir ḳadeḥ virmedi. Gedālık zehrini tatdırıp ‘aşq-ı ilāhī ḳadeḥin içürmeyüp ḥumār bīmārılığından geçürmeyüp gitdüğinden şikāyetdür.

Mevlānā Şem‘î dir: ‘Aşkuñ şevḳ koparıcı bādesinüñ maḥmūrına bir cām virmedi ve cüdālık zehrini tatdırdı ve gitdi. Maḥmūrdan murād mürīd-i ṭalib-i feyzdür. Bunda kendüsi olmak rüşendür.

3.Beyt

چون صید او شدم من مجروح خسته را

در بحر غم بماند و جنبیت براند و رفت

Çün şayd-ı ū şüdem men-i mecrūḥ³⁴¹ ḥaste rā

Der baḥr-i ğam bemānd u cenībet berānd u reft

Çün anuñ şaydı oldum [ben] mecrūḥ ḥasteyi ğam denizinde kodı ve yedek sürdi ve gitdi. Murād mürīd oldum ammā ol beni baḥr-i ḥayretde koyup refīḳ-i muḳārini ile gitdi deyü ḥikāyetdür.

Mevlānā Şem‘î dir: Çün anuñ şikārı oldum ben feyż-i ‘aşḳdan maḥrūm ḥasteyi ğam deryāsında kodı ve yedegin sürdi.

4.Beyt

³⁴¹ Nüsha farklılığı: Mecrūḥ: Maḥrūm

گفتم مگر بحيله بقيدش در آورم

از من رميد و توسن بختم رماند و رفت

Güftem meger be hîle be kaydeş der-âverem

Ez men remîd u tevsen-i bahtem remând u reft

Didim ya‘nî kendüme mekr ve hîle ile kayda getürem anı benden ürkdi ve bahtım güresin ürkütüdi. Murād irādet gösterüp şeyhi olmak istedim ammā baña şikār olmayup nefret idüp bahtımuñ atını yerinden kaldırıp ürküdüp derdim depresdüdi.

Mevlânâ Şem‘î dir: Kendüme eytdim meger anı hîle ile kayda getürem. Benden urıñdı ve bahtım tevsenini urıñdı ve gitdi. Murād mürşidine zarāfetle muşāhib olayım didim. Benden nefret itdi ve beni temām ıztırāba koyup gitdi dimekdür.

5.Beyt

خون دلم چو در دل من جای تنك یافت

گلگون اسب دیده بصحرا دواند و رفت

Hûn-ı dilem çü der dil-i men cāy-i teng yâft

Gülgün esb dîde beşahrâ devāned u reft

Gönlümüñ kanı çün gönülde yeri tar buldı. Gül-reng atı şahrâya yeldirdi ve gitdi. Murād gözinden kanlu yaş akdığın beyândur.

Mevlânâ Şem‘î dir: Hûn-ı dilem çünki benim gönlümde yerini tar buldı. Ya‘nî tar eyledi. Çeşm yolından gülgünü yeldirdi ve gitdi. Gülgün al at ma‘nâsımadur ki hûn-ı dilem murâddur tecrîd i‘tibâriyle mazmûn-ı beyt ziyâde eleminden kan ağladuğın beyândur.

Beyt: Şebdîz-i haţ-ı ‘âşık tüzüp tüzüp gelelden

Gülgün-i eşk-i ‘âşık tutup tutup yenilmez

6.Beyt

چون بنده را سعادت خدمت نداد دوست

بوسید استانه و خدمت رساند و رفت

Çün bende râ sa‘âdet-i hizmet nedād dūst

Būsīd āstāne u hīzmet resānd u reft

Çün köle sa‘âdet-i hīzmet virmedi. Dūst öpdi eşigi hīzmet erişdirdi ve gitdi. Murād budur ki mürīd hīzmete qabūl olunmasa [81b] kendüye edeb oldur ki āstāniye yüz sürüp Hāzret-i şeyhe selā irişdürüp gide.

Mevlānā Şem‘ī dir: Çünki bendeye ol mürşidūñ hīzmeti sa‘âdeti müyesser olmadı. Mürşidūñ āsitānesini öpdi ve mürşide bendelik hīzmetini irişdirdi ve gitdi. Bendeden murād kendüsüdür.

7.Beyt

گل در حجاب بود که مرغ سحرگهی

آمد بباغ حافظ و فریاد خواند و رفت

Gül der hicāb būd ki murğ-ı sehergehi

Āmed bebāğ-ı Hāfız u feryād hū‘ānd u reft

Gül hicābda idi ki bülbul geldi Hāfızın bāğına ve feryād okudı ve gitdi. Murād gülde keşfdür ve bülbulden murād ‘aql-ı ma‘āddur ki t̄alib-i keşf ve feyzdür ve bāğ-ı Hāfızdan murād qalbidür. Çün geldi keşfi mestür buldı. Feryād ve figān kıldı ve gitdi.

Mevlānā Şem‘ī dir: Gül açılmış idi ki seher vaktinūñ bülbuli Hāfızın bāğına geldi ve feryād eyledi ve gitdi. Gülin hicābda olması ‘ālem-i qabzdan kināyetdür. Murğ-ı sehergehidēn murād cezbe-i seherīdür ki ‘adem-i isti‘dādından qalb-i Hāfıza te’sīr etmedügin iş‘ardur. Bāğ-ı Hāfızdan murād qalb-i Hāfızdur. Hāşıl-ı ma‘nā Hāfız vakt-i seherde nefha-i rahmānīden ve cezbe-i yezdānīden mahrūm oldu dimekdür. Bu vech dahī cā’izdür. Hāfız ol mürşidūñ firāqından bir eleme irişdi ki anuñ bu hālne murğ dahī figān ve nāle eyledi.

[GAZEL 102]

1.Beyt

کسی نیست که افتاده آن زلف دوتا نیست

در رهگذر کیست که دامی ز بلا نیست

Kesī nīst ki ūftāde-i ān zūlf-i dü-tā nīst

Der reh-güzer-i kîst ki dāmî zi belâ nîst

Mevlânâ Sürûrî dimiş: Kimse yokdur ki ol iki kat zülfe düşmemiş degildir. Kimün yolu uğrağı vardur ki belâdan bir âğı yokdur. Zülfdan murâd ğayb-ı hüviyetdür. Dü-tâ olduğu fehm etmesi müşkil olduğudur ki âsânlık ile açılmaz. Lâ-cerem her kimse aña tâlîbdür ki hîç kimse yokdur ki Hakkı istemeye ammâ aña vüşûl için mâni³⁴² çokdur. Lâ-cerem bir mürşide hâcet vardur ki mir'ât-i Hakk ola.

Mevlânâ Şem'î dir: Kimse yokdur ki ol iki kat zülfün üftâdesi degildir. Kimdür ki anuñ reh-güzerinde belâdan bir tuzak yokdur.

Beyt: Her kes be-ğadr-ı hıvîş giriftâr-ı miñnetend

Kes râ nedâdend berât-i müsellemlî³⁴²

"Zülf-i dü-tâ"dan murâd zulmet-i kevndür. Anuñ vücûdî cenâb-i ğudse vâşıl olmağa mâni³⁴² -i kavîdür. Nitekim mışrâ³⁴² -yı şânî anı mübeyyen ve müfesserdür.

2.Beyt

روی تو مگر آینه نور الهیست

حقا که چنین است درین روی و ریا نیست

Rûy-i tu meger âyine-i nûr-i ilâhîst

Hakkâ ki çünîn est derîn rûy u riya nîst

Senün yüzün meger âyine-i nûr-i ilâhîdür. Hıttâb mürşidedür. Fi'l-vâkı³⁴² böyledür bu sözde söylemek riya ile demek degildir. Murâd budur ki mürşid-i tarîkat ve şeyh-i Hakkikat vechi müşâhededesi nûr-i ilâhî âyinesidür ki nûr-i Hakk yüzinde görünür.

Mevlânâ Şem'î dir: Senün yüzün meger nûr-i ilâhî âyinesidür hakkâ ki böyledür ve bu sözde rûy ve riya bu kadr-i Hakkâ iki ma'nâ için isti'mâl olunur ki biri şübût ve biri kâsemdür ve her maħalde ki rûy riya ile cem' ola, rûy anda riya ma'nâsınadır.

3.Beyt

³⁴² Herkes kendi takatine sıkıntıya giriftardır. Kimseye selamet beratı verilmemiştir.

زاهد دھدم توبه ز روی تو زھی روی

هیچش ز خدا شرم و ز روی تو حیا نیست

Zāhid dehedem tevbe zi rūy-i tu zihī rūy

Hîçeş zi Hūdā şerem u zi rūy-i tu hayā nîst

Zāhid baña tevbe virür senüñ yüzüñden zihī yüz hîç anuñ Allāhdan utanması ve senüñ yüzünden hayāsı yoǧdur. Murād budur ki zāhid-i huşk kendü Rabbi ile ‘ibādet ider. Baña dañi şeyhi neylersin deyü tevbe virüp naşihat ider. Vüşul ilallāh mürşidsiz olmadığın bilmez. Allāhdan utanmaz ve mürşidüñ vech vecihinden istihyā etmez.

Mevlānā Şem‘î dir: Zāhid senüñ yüzüñden baña tevbe virür. Zihī yüz, zihī rūy Türkide inşāf şüretinedir. Hūdādan hîç anuñ şermi ve senüñ yüzüñden hayāsı yoǧdur. Murād zāhid Hāfızı mürşidden men‘ itdüğün ve Hāfız anuñ sözini redd idüp kabûl etmedüğün beyāndur.

Beyt: Men‘em küñi zi ‘aşk velī ey müftī-i zemān

Ma‘zûr dāremet ki tu ū rā nedīdei³⁴³

4.Beyt

ای شمع سحر کریه بحال من و خود کون

کین سوز نهائی نه ترا هست بما نیست

Ey şem‘-i şehir girye be-ḥāl-i men u ḥod kün

K’în sūz-i nihānī ne turā hest be-mā nîst

Ey şem‘ şehirde benim ḥālime ve kendü ḥālīñe ağla. Bu gizlü ḥarāret saña yoǧ ise bize yoǧ degildür. Murād budur ki şem‘üñ zāhiri ḥarāreti var nihānī [yoǧ], anuñçün ağlamak gerek. Bizim nihānī ḥarāretimiz var. Bize raḥm idüp ağlamak gerek.

Mevlānā Şem‘î dir: Ey şehir şem‘i³⁴⁴ benim ḥālime ve kendü ḥālīñe nazar eyle. Zîrā öyle degildür ki bu sūz-ı nihānı senüñ var bizim yoǧdur ya‘nī ikimizde bile vardur. Nitekim

³⁴³ Ey zamanın müftüsü, beni aşktan men' ediyorsun. Beni mazur gör, zira sen onu görmedin.

³⁴⁴ Şem‘-i şehirden murād şehere kalan şem‘dür.

bu mışrā'-y1 evvel bu ma' nāy1 mübeyyindür. Sürürî efendi hest yerine nîst getürüp ma' nāy1 'alîl ve vezni şakîl etmişdür.

5.Beyt

الله شهيد و كفى بالله شهيدا

کين کريه کم از ريزش خون شهدا نيست

Allāhu şehīdun ve kefā'llāhu şehidā

K'īn girye kem ez rīziş-i³⁴⁵ hūn-ı şühedā nîst

Allāh şāhiddür ve kâfīdür. Şāhid olmak cihetinden ki bu ağlamak şehidlerüñ kanı dökülmekden eksik degildür.

Mevlānā Şem'î dir: Allāh Hāzreti şāhiddür ve Allāh Hāzreti kâfīdür. Şehādet yöninden murād Allāh te'ālānuñ şehādeti kifāyet eyler. Ğayrınıñ şehādetine [82a]ihtiyāc yok dimekdür ki bu girye şehdānuñ dökündüsünden nākış degildür. Murād budur ki bu girye hūn-ı şühedādan eksik degil idügin kimsenüñ ma' lūmı degil ise Hāḡ te'ālā Hāzretinüñ ma' lūmıdır.

6.Beyt

نرگس طلبد شوه چشم تو زیهی چشم

مسکين خبرش از سرو در دیده حيا نيست

Nergis talebed şīve-i çeşm-i tu zihî çeşm

Miskīn habereş ez ser u der dīde ḡayā nîst

Nergis senüñ gözün şīvesin ister. Zihî göz miskīn nergisün 'aqlı yok başında ve utanmak yok gözünde. Murād budur ki tārīḡatde nergis gibi bî-başar olan şeyḡ-i başīr şīvesin ve taşarrufın ister bu kendünün 'aqlıslılığından ve bî-başarlığıındandır. Lā-cerem bî-'aql ve bî-başr olanı terk idüp 'āql ve başīr olan mürşidden isti' dāduñ miḡdārınca feyz taleb etmek gerek. Ekşer nūsaḡda ḡabereş vāḡı' olmuşdur. Anı ḡired olmayan kimseler yazıp dīdesi

³⁴⁵ Rīziş maşdardur ki dükenen nesneniñ ismidür.- Şem'î

olmayanlar taḳlīd idüp nüsaḥ-i keṣīrede vāḳı‘ olmuşdur. İ‘tibār keṣrete degil fevtedür. Şöhrete nazār etmeyüp pend-i pīri görmek gerek. Ḥaber-i ğayrı terk gerek.

Mevlānā Şem‘ī dir: Nergis senüñ çeşminüñ şīvesini ṭaleb eyler. Miskīnüñ başından ḥaberi yok ve gözünde zīyā yokdur. Zihī çeşm-i taḥsīn ve istihzā içün gelür. Bunda şānī murāddur. Ḥiṭāb mürşide olmak evlādur.

7.Beyt

از بهر خدا زلف میارای که ما را

شب نیست که صد عریده با باد صبا نیست

Ez behr-i Ḥudā zūlf meyārāy ki mā rā

Şeb nīst ki şad ‘arbede bā bād-ı şabā nīst

Allāh içün zūlfı bezeme ki bize gice yokdur ki yüz ceng bād-ı şabā ile yokdur. Murād budur ki şeyḥe ḥiṭāb idüp dir: Bizim isti‘dādımız kāmīl olmadan ğayb vaşfın etme ki şevḳımız ziyāde olup feyzān-ı ilāhī ile ceng idüp andan koku getür deyü ṭalebimiz ğālib olur.

Mevlānā Şem‘ī dir: Allāh içün zūlfıñı zīnet itme. Zīrā bizim gice yokdur ki bād-ı şabā ile yüz ğavġā cengimiz yokdur ya‘nī vardır. Murād esrār-ı ilāhiyyenüñ ‘adem-i zuhūrını ṭalebdür. Ḥiṭāb mürşidedür bād-ı şabādan bunda ehl-i ḥāl olmayandır. ‘Arbede ğavġā ve cengdür.

8.Beyt

دی میشد و گفتم صنما عهد بجای آر

گفتا غلطی خواجه درین عهد وفا نیست

Dī mişūd u güftem şanemā ‘ahd be cāy ār

Güftā ğalaṭī ḥvāce derīn ‘ahd vefā nīst

Dün gider idi didüm: Ey şanem ‘ahdi yerine getür. Didi: Ğalaṭa mensūbsun yā ğalaṭdasun yā ğalaṭsun ki bu zemānda vefā yokdur. Yā bu ‘ahdde vefā yokdur. Murād budur ki mürşid ile olan mu‘āleme ve anuñ cevābını tezekkürdür.

Mevlânâ Şem‘î dir: Dün cānān giderdi ve eytdim: Ey şanem ‘ahdi yerine getür. Şanem eytdi: Ey kişi ğalaṭ eylersin bu zemānda vefā yokdur. Bu daḥî vechdür. Bu ‘ahd ve qavilde vefā yokdur. Bir ‘ahdde daḥî saña vefā iderem. Ğalaṭî fi‘l-i müzārî‘ muḥāṭābdur ve Cāmî’nün "Yūsuf u Züleyhā"’sında nūn ile vāqı‘ olmuşdur ki fi‘l-i nefydür ğalaṭiden müştakdur.

Beyt: Elā tā neglaṭî nāgeh negūyî

Ki ez mā ‘āşıkî ez vey nikūyî³⁴⁶

9.Beyt

چون چشم تو دل میبرد از کوشه نشینان

دنبال تو بودن گنه از جانب ما نیست

Çün çeşm-i tu dil mībered ez gūşe-nişīnān

Dünbāl-i tu būden gūneh ez cānib-i mā nīst

Çün senūn gözün gönül alır gūşe-nişīnlerden senūn ardınca olmak günāhı bizim cānımızdan degildür. Murād budur ki şeyḥ çün gūşe-nişīn olan şūfīlerūn gönlin alır. Zārūrī anuñ cezbese ile anuñ ardınca giderler. Bunlara günāh ‘add olunmaz.

Beyt: Be ḥod reh nīst der kūy-i tu müştākān-ı şeydā rā

Ḥam-i zūlfet be-ḳüllāb-ı muḥabbet mī keşed mā rā³⁴⁷

Mevlânâ Şem‘î dir: Çünkü senūn çeşmūn gūşenişīnlerden gönül iledür senūn ardınca olmak günāh bizim cānımızdan degildür. Ḥiṭāb Ḥudāya olmak rüşendür. Çeşm zāt ma‘nāsınadır Ḥ‘āce Ḥāfız bu mısrā‘-ı şānīyi şeyḥ Sa‘dīnūn dīvānından tazmīn etmişdür.

Beyt: Dünbāl-i tu būden gūneh ez cānib-i mā nīst

Bā ğamze begū tā dil-i merdüm nesitāned³⁴⁸

10.Beyt

³⁴⁶ Dikkat et, yanılıp demiyesin: "âşıklık bizden ve iyilik ondan." (Cāmî, Yusuf u Züleyha)

³⁴⁷ Şeyda âşıklar için senin semtine mücade yoktur. Saçının bükümü bizi muhabbet çengeline çekmektedir.

³⁴⁸ Senin peşinde olmak bizim günahımız değil. Gamzene söyle, insanların gönlünü almasın.

بازای که بی روی تو ای شمع دل افروز

در بزم حریفان اثر نور و صفا نیست

Bâz ây ki bî-rûy-i tu ey şem‘ -i dil-efrûz

Der bezm-i ħarîfân eșer-i nûr u şafâ nîst

Gerü gel senüñ yüzünsiz ey gönül nûrlandırıcı şem‘ muşâhibler şoĥbetinde nûr ve şafâ eșeri yoĥdur. Murâd sefer iden mürşide ĥiţâbdur ki ol ĥâzır olmayıcaĥ şûfîler şoĥbetinde nûr ve şafâ olmaz.

Mevlânâ Şem‘î dir: Ey ĥalbe şu‘le virici şem‘ gerü gel ki senüñ yüzüñsiz ĥarîflerüñ bezminde nûr ve şafâ eșeri yoĥdur. Ĥiţâb mürşidedür.

11.Beyt

گر پیر مغان مرشد من شد چه تفاوت

در هیچ سرى نیست که سرى ز خدا نیست

Ger pîr-i muĥân mürşid-i men şüd çi tefâvüt

Der ĥiç serî nîst ki sırrî zi Ĥudâ nîst

Eger pîr-i muĥân benim mürşidim oldıysa ne tefâvüt ya‘nî tefâvüt yoĥdur. Zîrâ ĥiç bir baş yoĥdur ki ebeden Allâhdan bir râz yoĥdur. Ya‘nî her serde Allâhdan bir sırr vardır. Murâd bunda pîr-i muĥândan şol şeyĥdür ki andan ĥarâret ola ‘ilm ve fazlı yoĥ ise daĥî lâ-cerem anuñ [82b]şeyĥ-i fâzıl ortasında tefâvüt yoĥdur. Zîrâ her serde bir sırr-ı Ĥaĥ vardır.

Beyt: Ez ‘ârş tâ be ferş eger bingerî

Der ĥiç zerre nîst ki sırrî ĥarîb nîst³⁴⁹

Mevlânâ Şem‘î dir: Eger pîr-i muĥân benim mürşidim oldıysa ne tefâvüt ya‘nî tefâvüt yetmez. Zîrâ ĥiç bir ser yoĥdur ki Ĥudâdan anda bir sır olmaya. Ya‘nî herkesde bir sırr ve bir ĥâlet vardır eyleye evvel ser zikri bunda zıkr-i cüz’ ve irâde-i küll ĥabîlindendür.

12.Beyt

³⁴⁹ Arştan ferşe kadar nereye bakarsan kendisinde garip bir sır olmayan bir zerre göremezsın.

گفتی بر خورشید که من چشمهء نور

دانند بزرگان که سزاوار سها نیست

Güfti ber hürşid ki men çeşme-i nūr

Dānend büzürgān ki sezā-vār-ı sühā nīst

Dimişsün: Güneş katında ben çeşme-i nūrın. Bilürler ulular ki sühā lāyıkı degildür. Murād budur ki nūr-i ilāhīye nisbet şems sühā didikleri küçücük yıldız kadar degildür. Sühā bir küçücük yıldızdur ki hiddet-i başarı anuñ ile imtiḥān iderler.

Mevlānā Şem‘ī dir: Hürşid katında ben nūr çeşmesiyim demek ulular bilürler ki sühāya lāyık degildür. Güften lafzı mışrā‘-ı şānīde olan sühānuñ müfessiridür. Sühā bir küçük kevkebūñ ismidür. Murād aḥḳar olan kimse kendüden a‘zam olan kimsenüñ katında kibr eylemek ma‘ḳul degil idügin iş‘ardur. Ber-i rānuñ kesriyle bunda ‘inde ma‘nāsınadur.

13.Beyt

تیمار غریبان اثر ذکر جمیل است

جانا مگر این قاعده در شهر شما نیست

Ṭīmār-ı ğarībān eṣer-i zıkr-i cemīl est

Cānā meger īn ḳā‘ide der şehr-i şomā nīst

Ġarīblere ṭīmār zıkr-i cemīl eṣeridür. Ey dilber bu ḳānūn meger sizūñ şehrūñüzde yoḳdur. Murād ğarīblere iḥsān ve iltifāt olmaduğundan şikāyetdür.

Beyt: Lem yebḳa fi'd-dünyā kerīmün terteci

Minhu'n-nevāle velā melīḥu yu‘şıḳ?

Mevlānā Şem‘ī dir: Ġarīblere ri‘āyet eylemek zıkr-i cemīle sebebdür. Ey cān sizūñ şehrūñüzde meger bu ḳā‘ide yoḳdur. Zīrā ğarīblere hiç iltifātuñ yoḳdur.

14.Beyt

عاشق چه کند گر نخورد تیر ملامت

با هیچ دلاور سپر تیر قضا نیست

‘Āşık çî küned ger neḥored tîr-i melâmet

Bâ hiç dil-âver siper-i tîr-i kazâ nîst

‘Āşık neylesün yetmeyüp melâmet okını hiç behâdur ile tîr-i kazâ kalkanı yokdur. Murâd budur ki Hâk te‘âlânûñ kazâsı tîri elbette eşer ider. Anı men‘ ve def‘ ider kalkan yokdur.

Mevlânâ Şem‘î dir: Āşık neyleye ya‘nî neye kâdirdür eger melâmet tîrini yemeye hiç dilâverle kazâ tîrine siper yokdur. Ya‘nî anı kendüsinden def‘ etmege kâdir degildür. Murâd budur ki ‘âşık melâmetden ḥalâş müyesser degildür dimekdür.

15.Beyt

در صومعه زاهد و در خلوت عابد

جز گوشه آبروی تو محراب دعا نیست

Der şavma‘a-ı zâhid u der ḥalvet-i ‘âbid

Cüz gûşe-i ebrû-i tu miḥrâb-i du‘â nîst

Zâhid şavma‘asında ve ‘âbidûñ ḥalvetinde senûñ kaşûñ gûşesinden ğayrı miḥrâb-i du‘â yokdur. Murâd ebrûdan remz-i ilâhî ve bürüz-ı ḥafîdür. Lâ-cerem zâhid-i ḥuşk olan şavma‘asında ve şûfî ‘âşık ḥalvet-ḥânesinde anı miḥrâb-i du‘â idüp aña müteveccihlerdür.

Mevlânâ Şem‘î dir: Zâhidûñ şavma‘asında ve ‘âbidûñ ḥalvetinde senûñ ebrûñ gûşesinden ğayrı du‘â miḥrâbı yokdur. Hıṭâb Hudâyadur ki cemî‘ sinûñ teveccühi añadur.

16.Beyt

ای چنگ فروبرده بخون دل حافظ

فکرت مگر از غیرت قرآن خدا نیست

Ey çeng fûrû-bürde be ḥûn-i dil-i Hâfız

Fikret meger ez ğayret-i Qur‘ân u Hudâ nîst

Ey pençesin taldırmış Hâfızın yüregi kanına fikrün meger Allâh te‘âlâ Qur‘ânı ğayretinden yokdur. Murâd budur ki Hâfızın kalbi maḥall-i Qur‘ândur. Anuñ kanına pençe taldırıp el uran Qur‘ân ğayretinden ğâfil olmak gerek.

Mevlânâ Şem‘î dir: Ey Hâfızın gönli kanına pençesin baturmış kimse Hudâ-yi ‘azze u cellenün Qur‘ânı ğayretinden meger senün fikrün yokdur. Murâd ehl-i Qur‘âna ri‘âyet ve ta‘zîm lâzım idügin beyândur.

[GAZEL 103]

1.Beyt

روشن از پرتو رویت نظری نیست که نیست

منت خاک درت بر بصری نیست که نیست

Rūşen ez pertev-i rüyet nazari nîst ki nîst

Minnet-i ḥâk-i deret ber başari nîst ki nîst

Mevlânâ Sürürî demiş: Senün yüzün pertevinden rūşen bir nazâr yokdur senün kapuñ toprağı minneti bir başâr üzere yokdur ki yokdur. Ya‘nî bir başâr yokdur ki senün kapuñ toprağı minneti anuñ üzerine olmaya. Murâd bundan Hâzret-i Hâk her nazara nûr ve her ‘ayne kühl-i cilâ virdiginün şükrin etmege irşâddur.

Mevlânâ Şem‘î dir: Bir nazâr yokdur ki senün yüzün pertevinden rūşen degildür. Ya‘nî cem‘îsinün çeşmine nûr sen virürsin bir başâr yokdur ki anuñ üzerine senün ḥâk-ı derinün minneti yokdur. Hiṭâb Hudâ-yi Te‘âlâ Hâzretine cem‘îsi aña muḥtâcdur.

2.Beyt

ناظر روی تو صاحب نظر اننده آری

سر کیسوی تو در هیچ سری نیست که نیست

Nâzır-ı rûy-i tu şâhib-nazarânend âri

Sırr-ı gîsû-i tu der hiç seri nîst ki nîst

Senün yüzün nâzır olanlar şâhib-nazarlardır. Belî senün zülfün sevdâsı hiç bir başda yokdur ki yokdur ya‘nî ki hiç bir baş yokdur ki senün zülfün sevdâsı anda olmaya. Murâd

budur ki zāt-i Hakkā nāzır ve t̄alib olan ehl-i nazar olanlardır ki Hakkı [83a] bātıldan fark ıderler ammā herkes senūñ ğayb-ı hüviyetūñ sevdāsındadır. L̄ikin ba‘zı muḥṭı ve ba‘zı muṣıbdır.

Mevlānā Şem‘ī dir: Senūñ yüzüne nazar idici şāhib-nazarlardır. Belī saña hıç bir sır yokdur ki anda senūñ ğisūñ hevesi yokdur. Murād budur ki herkesūñ esrār-ı ilāhıyyeye muṭṭalı‘ olmak hevesi vardur ammā herkese virilmez. Ḥiṭāb yine Ḥudāyadur. Şāhib-nazarlardan murād evliyāullāhdur.

3.Beyt

اشک من گر ارغمت سرخ برآید چه عجب

خجل از کرده خود پرده دری نیست که نیست

Eşk-i men ger er ğamet sürḥ ber āyed çi ‘aceb

Ḥacl ez kerde-i ḥod perde-derī n̄ist ki n̄ist

Benim gözüm yaşı eger senūñ ğamuñla kızıl çıkarsa ne ‘aceb. Kendü ‘amelinden şermsār bir perde yırtıcı yokdur ki yokdur. Ya‘nī her kimse ki perdesin yırtup açıla ve aḥvālī münkeşif ola kendü ‘amelinden şermsār degil yokdur. Murād bundan her kimsenūñ ‘iṣyānı ve ‘ibādetinde noḡşānı muḡarrerdür. Perde yırtılup aḥvāl açılsa ḡacālet zāhir olur. Pes gözüm yaşınıñ ḡamrını daḡı ol ḡacāletdendür deyü izḡār-ı taḡazzün ıder ve çün bu ḡālden ğamum vardur raḡmetden ḡırmān yokdur deyü tesliyet ıder.

Rubā‘ī: Mey ḡorden ü ğird-i n̄ikuvān ğerdiden

Bih zi ān ki be-zerḡ-i zāhidī verziden

Gūyend behişt bi-ġünāhān b̄inend

Pes rūy-i behişt kes neḡ‘āhed d̄iden³⁵⁰

Mevlānā Şem‘ī dir: Benim gözüm yaşı eger senūñ ğamuñdan kızardıysa ne ‘aceb? Ya‘nī ‘aceb degil bir perde yırtıcı yokdur ki kendü fi‘linden ḡacl degildür. Ya‘nī ḡacldür.

³⁵⁰ İçki içmek ve güzellerin etrafında dolaşmak / Zahidlik riyakârlığıyla uğraşmaktan evladır. / Cenneti günahsızlar görecektir diyorlar. / Öyleyse hiç kimse cennet yüzü görmeyecek. (Ömer Hayyam)

Eşke hacâlet olup kızarmasıdır. *Zîrâ humrati hacil ve şufrati vecil*³⁵¹dür. Murâd ‘aşkda olan girye-i hûnîni kinâyetle iş‘ârdur. Hîtâb Hudâyadur. "Perde-der"den murâd kişinüñ ‘aybını fâş idendür.

4.Beyt

آب چشمم که بر و منت خاک درتست

زیر صد منت او خاک دری نیست که نیست

Âb-ı çeşmem ki ber ū minnet-i hāk-i der-i tust

Zîr-i şad minnet-i ū hāk-i derî nîst ki nîst

Gözüm yaşı ki anuñ üzerinde senüñ kapuñ toprağı minneti vardır. Anuñ yüz minneti altında bir kapu toprağı yokdur ki yokdur. Ya‘nî bir kapu toprağı yokdur ki anuñ yüz biñ minneti altında olmaya. Murâd budur ki her dîde-i giryân ki Hâzret-i Hâk kapusından aña kühl hâşıl ola. Her kapu aña muhtâc olur.

Mevlânâ Şem‘î dir: Gözüm yaşı ki anuñ üzere senüñ hāk-i derinüñ minneti vardır ki bir hāk yokdur ki âb-ı çeşmimüñ yüz minneti altında degildür. Ya‘nî minneti altundadır.

5.Beyt

تا بدامن ننشیند ز نسیمش گردی

سیل خیز از نظرم ره کذری نیست که نیست

Tâ be dâmen nenişined zi nesîmeş gerdi

Seyl-hîz³⁵² ez nazarem reh-güzeri nîst ki nîst

Tâ anuñ etegine konmaya yelden bir toz, kalkıcı seyl benim nazarımdan bir yol uğrağı yokdur ki anda seyl kalkmak olmaya. Murâd budur ki setr-i ‘işyânım ve teskîn-i tuğyânım içün ağların tâ ki dergâh-i Hâkka andan gubâr irmeye.

³⁵¹ Beniz kırmızılığı utançtan, sarılığı ise korkudandır.

³⁵² Seyl-hîz: seyl-i hûn (Şem‘î)

Mevlânâ Şem‘î dir: Tâ bād-i nesīmden senüñ dāmeniñe bir ğubār oturmaya. Bir reh-güz̄er yokdur ki benim nazarımdan kan seyli degildür. Ya‘nî her reh-güz̄erde seyl-i hūn vardur. Murād ‘aşıķa ‘aşķda keşret baña lâzım idügin iş‘ârdur.

6.Beyt

نازكان را سفر عشق حرامست حرام

که بهر کام در آن ره خطری نیست که نیست

Nāzikān rā sefer-i ‘aşķ ħarāmest ħarām

Ki beher gām der ān reh-i ħaṭarī nīst ki nīst

Nāziklere ‘aşķ seferi ħarāmdur ħarām ki her adımda ol yolda bir ħaṭar yokdur ki yokdur. Ya‘nî her adım yokdur ki anda bir ħaṭar olmaya. Murād budur ki sefer-i ‘aşķ-ı ilāhî iden cefā-keş olup zaḥmet-i riyāzet ihtiyār etmek gerek.

Mevlânâ Şem‘î dir: Nāziklere ‘aşķ seferi ħarāmdur ħarām. Zîrā bu yolda ki murād rāh-i ‘aşķdur. Bir adım yokdur ki anda bir ħaṭar yokdur ya‘nî ziyāde ħaṭar-nākdur.

Beyt: Nāzenīn rā ‘aşķ verzīden ne zībed cān-ı men

Şīr-merdān-ı belā-keş pā derīn ğavgā-nihend³⁵³

7.Beyt

تا دم از شام سر زلف تو هر جا نزنند

با صبا گفت و شنیدیم سحرى نیست که نیست

Tā dem ez şām-i ser-i zülf-i tu her cā nezened

Bā şabā güft u şenīdīm seḫerī nīst ki nīst

Tā senüñ zülfüñ ucınuñ şāmından nefes urmaya ya‘nî andan söz söylemeye şabā ile dimem ve işitmem bir seḫer yokdur ki yokdur. Ya‘nî bir seḫer yokdur ki şabā ile demem ve işitmem ve sözüm ve savım olmaya. Murād budur ki her kim ki esrār-ı hüviyetden her yerde ya‘nî ehl-i vefā nā-ehl önünde rāz açsa anuñ ile cedel u baḫş idüp nehy iderem.

³⁵³ Ey benim canım, âşıklık kibarlara yakışmaz. (Ancak) bela çeken aslan yiğitler bu kavgaya girişirler.

Mevlânâ Şem‘î dir: Tâ her yerde senûñ siyâh ser-i zülfûñden söylemeye bir şehir yokdur ki bād-ı şabâ ile güft u şenîdim yokdur ya‘nî vardır. Murâd esrâr-ı ilâhîyyeden ğayb-ı hüviyetden her yerde söz söyleyen kimseyi ifşâ etmekden men‘ iderem dimekdür. *Güft u şenîd* mükâleme ma‘nâsınadır.

8.Beyt

مصلحت نیست که از پرده برون اید راز

ورنه در مجلس رندان خبری نیست که نیست

Maşlahat nîst ki ez perde birün âyed rāz

Verne der meclîs-i rindân haberî nîst ki nîst

Hikmet degildür ki perdeden taşra çıka. Rāz yoḥsa rindler meclisinde bir haber yokdur ki olmaya. Murâd rindlerden[83b] ya‘nî mahlişler ḥaḳâyıḳ-ı şerî‘ati ve daḳâyıḳ-ı tarîḳati ve aḥyâr-ı merâtîb-i velâyeti ve esrâr-ı ğayb-ı hüviyeti bilürler. Anuñ gibileriñ meclisinde bunlar ma‘lûmdur. Lîkin ifşâ-i rāz mezmûmdur anuñçün söylemezler.

Mevlânâ Şem‘î dir: Ma‘ḳûl degildür ki rāz perdeden taşra düşe yoḥsa bir haber yokdur ki evliyâullâh meclisinde yokdur. Murâd budur ki evliyâullâh aḥvâl-i ‘âleme ve esrâra muṭṭali‘lerdür. Lîkin ifşâ etmege Hudâdan icâzet yokdur.

Beyt: ‘İllet-i ‘âşık zi ‘illethâ cüdâst

‘Aşḳ uşṭurlâb-ı esrâr-ı Hudâst³⁵⁴

9.Beyt

من ازین طالع شوریده برنجم ورنه

بهره مند از سر کویت دگری نیست که نیست

Men ezîñ ṭâli‘-i şûrîde berencem verne

Behremend ez ser-i kūyet digeri nîst ki nîst

³⁵⁴Âşığın hastalığı diğer hastalıklardan ayrıdır. Aşk Tanrı sırlarının usturlabıdır. (Mevlânâ)

Ben bu şūrīde t̤ālī' den incinirem yoḥsa naşīblū senūñ maḥalleñden ya' nī maḥalleñ başından bir ġayrı yoḥdur. Ya' nī bir ġayrı yoḥdur ki senūñ dergāhuñda naşībi olmaya. Murād budur ki Ḥāzret-i Ḥaḳ mucībū'd-da' vātdur. Her kim ki dergāhına gele maḥrūm göndermez. Benim ḥācetim revā olmaduġı t̤ālī' mūñ şe'āmetindendür ve isti' dādımuñ kuşūrındandır.

Mevlānā Şem'ī dir: Ben bu perīşān ve yaramaz t̤ālī' mden incinürem. Yoḥsa bir ġayrı kimse yoḥdur ki senūñ ser-i kūyuñdan naşīblū degildür. Ya' nī behremend olmuşlardır. Ḥ'āce Ḥāfız t̤arīḳ-i edebe sülūk idüp eydür ki murādımuñ 'adem ḥuṣūlī t̤ālī' indendür ve gerne Ḥudānuñ kerem ve feyzine nihāyet yoḥdur.

Beyt: Eddibu'n-nefse eyyühe'l-aḥbāb

Ṭurīḳu'l-' ıṣṣı küllehā ādāb³⁵⁵

10.Beyt

از حیای لب شیرین تو ای چشمهء نوش

غرق آب و عرق اکنون شکری نیست که نیست

Ez ḥayā-yi leb-i şīrīn-i tu ey çeşme-i nūş

Ġarḳ-i āb u ' araḳ eknūn şekerī nīst ki nīst

Senūñ tatlu tudaġuñ ḥacāletden ey datlu çeşme suya ve tere ġarḳ şimdi bir şükr yoḥdur ki yoḥdur. Ya' nī bir şükr yoḥdur ki suya ve tere ġarḳ olmaya. Leb-i şīrīnden murād kelām-i ilāhīdür ki ma' den-i lezzātdan şādı ve nāzil olmuşdur. Her kelām-i lezīz ve belīg anuñ ḥicābından ġarḳ-ı āb u ' araḳdur ve baḥr-i ḥacālete müstaġraḳdur.

Beyt: Müyesser nīst Ḳur' ān rā nazīre

Ḥudā fermūd ez ān fe'tū bi-süre³⁵⁶

Nūş birinci ma' nāya gelür. Bunda datlu ma' nāsına olmak şīrīndür.

Mevlānā Şem'ī dir: Senūñ şīrīn lebūñ ḥayāsından ey nūş çeşmesi şimdi bir şükr yoḥdur ki āba ve ' araḳa ġarḳ degildür. Ya' nī ġarḳ olmuşdur. ' Araḳdan murād bunda gül-āb olmak

³⁵⁵ Ey dostlar, nefsinizi terbiye edin. Bütün aşk yolları edepten ibarettir.

³⁵⁶ Ḳur' ānı nazire etmek kolay değildir. Hüda bu yolda ondan ötürü fetvada emretmiştir.

atıyebdür. Nitekim ‘âdet-i nâsdur şekeri şerbet itdikleri vaqt ekşer zemānda gül-âbla ta‘biye iderler.

11.Beyt

نه من دل شده از دست تو خونین جگر

کز غم عشق تو پر خون جگری نیست که نیست

Ne men-i dil-şüde ez dest-i tu hūnīn cigerem

K'ez ğam-ı ‘aşk-ı tu pūr hūn-cigerī nīst ki nīst

Yalnız ben ‘āşık senūñ elūñden cigeri kanlu degilem ki senūñ ‘aşkuñ ğamından pūr hūn bir ciger yoǵdur ki yoǵdur. Ya‘ nī bir ciger yoǵdur ki senūñ ‘aşkuñ ğamından pūr hūn olmaya. Murād budur ki her kim ki yāre ‘āşıkdur aña dil-dāde ve şādıkdur. Cigeri pūr hūn ve efgende ve nefis mürde ve cān zinde olmak gerekdür.

Mevlānā Şem‘ī dir: Senūñ elūñden hūnīn ciger degilem hemān ki bir ciger yoǵdur ki senūñ ‘aşkuñ ğamından pūr hūn degildür. Ya‘ nī pūr hūndur. Hıṭāb Hūdāyadur.

12.Beyt

شیر در بادیه عشق تو روباه شود

آه ازین راه که در وی خطری نیست که نیست

Şīr der bādiye-i ‘aşk-ı tu rūbāh şeved

Āh ezīn rāh ki der vey ḥaṭarī nīst ki nīst

Arslan senūñ ‘aşkuñ şahrāsında dilkü olur. Āh bu yoldan ki anda bir ḥaṭar yoǵdur ki yoǵdur. Ya‘ nī bir ḥaṭar yoǵdur ki bunda olmaya. Murād bundan ṭarīk-i ‘aşk ḥaṭar-nāk idügin beyāndur ki bunda nice şīr-i jiyān rubāh-i nātüvān olur.

Mevlānā Şem‘ī dir: Arslan senūñ ‘aşkuñ şahrāsında dilkü olur. Āh bu yoldan ki bir ḥaṭar yoǵdur ki anda yoǵdur ya‘ nī vardır. Hıṭāb Hūdāyadur. Murād ṭarīk-i ‘aşk ziyāde ḥaṭar-nāk idügin beyāndur.

13.Beyt

از وجود این قدرم نام و نشان هست که هست

لیکن از ضعف در انجا اثری نیست که نیست

Ez vücūd īn ḳadarem nām u niṣān hest ki hest

Līkin³⁵⁷ ez za‘ f der āncā eṣerī nīst ki nist

Benim vücūdumdan bu kadar nām ve niṣān vardır ki vardır. Līkin za‘ f dan anda bir eṣer yoktur ki yoktur ki anda olmaya. Murād bundan ‘ibādet cihetinden za‘ f i kemālde olup ṭā‘ atde noḳṣānın ḥikāyetdür.

Mevlānā Ṣem‘ī dir: Benim vücūdımdan bu kadar nām ve niṣān vardır ki vardır. Ya‘ nī vücūdum hemān vücūd-i maḥbūsdur ki anda aṣlā kibr ve ‘ucbdan bir ṣemme yoktur ki yoksa anda ki murād vücūdudur. Za‘ f dan bir eṣer yoktur, yoktur ki olmaya. Ya‘ nī vücūdımda za‘ f ḥadden ziyādedür.

14.Beyt

غیر ازین نکته که حافظ ز تو ناخشنود ست

در سر و پای وجود هنری نیست که نیست

Ġayr ez īn nūkte ki Ḥāfız zi tu nāḥoṣnūd est

Der ser ü pāy-i vücūdet hūnerī nīst ki nīst

Bu nükteden ġayrı ki Ḥāfız senden ḥoṣnūd degildür. Baṣdan ayaġa[84a] senüñ vücūduñdan bir hūner yoktur ki yoktur. Ya‘ nī bir hūner yoktur ki sende olmaya. Murād bundan nefsine ḥiṭābdur ki kemālūñ çok ammā rūḥa müvāfıḳ degilsin. Ol cihetden senden benim rızām yoktur.

Mevlānā Ṣem‘ī dir: Bu nükteden ġayrı ki Ḥāfız senden ḥoṣnūd degildür. Senüñ cemī‘ vücūduñdan bir hūner yoktur ki yoktur. Ya‘ nī senüñ zātuñda cemī‘ hūner mevcūddur. Nūkte bunda ġayb ma‘ nāsınadır. Nitekim bu beyt daḥī ol ma‘ nāyadır:

Beyt: Ḥāfız çü āb-ı luṭf zi naẓm-ı tu mīçeked

³⁵⁷Nüsha farklılığı: Līkin: Verne

Hâsîd çigûne nûkte tevâned ber ân girift³⁵⁸

[GAZEL 104]

1.Beyt

نظر پیر مغان موجب عیش و طربست

روضهء میکده را آب و هوای عجبست

Nazar-ı pîr-i muğân mûcib ‘ayş u ʔarabest

Ravza-i meykede râ âb u hevâ-i ‘acebest

Mevlânâ Sürûrî demiş: Pîr-i muğân nazarı ‘ayşuñ ve şenligüñ mûcibidür. Meyhâne bağçesinüñ ‘aceb âb ve hevâsı vardır. Murâd pîr-i muğândan nice göre ma‘lûm olan şevk ve ʔarâreti olan mürşiddür. Lâ-cerem anuñ nazarı ‘ayş-i ‘ibâdet ve ferah-ı âhîret mûcibidür ve meyhâneden murâd hânkâh ve ‘ibâdet-hânedür ki anda ‘ibâdet hâşıl olur. Lâcerem ol bağçenüñ ‘aceb âb ve hevâsı vardır ki rûhânî şafâ virür.

Mevlânâ Şem‘î dir: Mürşid-i kâmilüñ nazarı ‘ayş ve ʔarabuñ sebebidür. Meyhâne bağçesinüñ âb ve hevâsı vardır. Murâd budur ki mürşid-i kâmilüñ nazarı mürîdi riyâzet ve ‘aşk ve feyz ve cezbe sebebiyle cenâb-i ʔudse vâşıl eyler. Ravza³⁵⁹-i meykedededen murâd mürşidüñ âsitânesidür ki dilde dünyâ ğamından bir eşer komaz. Maḥv eyler.

2.Beyt

سر ارباب کرم در قدم او اولیست

غیر ازین شرح و بیان جرأت و ترک ادبست

Ser-i erbâb-i kerem der ʔadem-i û evlâst

Ġayr ezîñ şerḥ u beyân cür’et u terk-i edebest

Ehl-i kerem başı anuñ ʔademinde olmak evlâdur. Bundan ğayrı şerḥ ve beyân cür’etdür ve terk-i edebdür. Murâd ehl-i keremden iyilik şâḥibi olanlardır. Lâ-cerem anlarıñ başı şeyḥ-i

³⁵⁸ Hafız, nazmından letafet suları damlıyor, kıskananlar nasıl onu tenkit edebilirler?

³⁵⁹ Ravza lafzının meykede lafzına izâfeti izâfet-i müşebbehünbîh ile'l-müşebbehdür.

pür-hâlet kademinde olmak evlâdur ki merâtib-i ma'neviyyedür. Hâyât-ı uhreviyye tahşîl iderler. Bundan ğayrı şerh ve beyân ya'nî şeyhüñ merâtib ve maķâmâtında ve keyfiyyet ve hâlâtde derecesinde söylemek haddimizden tecâvüzdür.

Mevlânâ Şem'î dir: Erbâb-ı keremüñ başı kademinde olmak evlâdur. Bundan ğayrı ya'nî bundan ziyâde ol mürşid-i kâmilüñ ve vaşfinda söz söylemek terk-i edebe cür'etdür. Bu dağî vechdür. Bu şerh ve beyândan ğayrı ki şerh ve beyân lafzları ezin lafzına maşrûf ola. Murâd kerîmlere ol mürşidden sa'âdet irişsün dimekdür.

3.Beyt

قصه جنت و اوازده بیت المعمور

شرحی از جلوه خمخانه بیت العنب است

Qışsa-i cennet u âvâze-i Beytü'l-ma'mûr

Şerhî ez cilve-i ħumhâne-i Beytü'l-'ineb est

Cennet kışçası ve Beytü'l-ma'mûr âvâzesi üzüm evi küp-ğānesinüñ cilvesi şerhidür. Murâd budur ki Beytü'l-'ineb ki dünyâdur. Bunda nice dürlü telezzüzât vardır ve ħumhāneden murâd keyfiyyet-i ilâhî ile mütekeyyif olanlaruñ maķāmıdır ki anda olanlaruñ harekât-i ğarîbesi olur. Ka'be yerinde yâķût-ı âĥmardan bir beyt var idi. Aña Beytü'l ma'mûr dirler idi. Tûfân-ı Nûĥda semâya ref' olındı. Ka'be anuñ yerine yapıldı.

Mevlânâ Şem'î dir: Cennet kışçası ve Beytü'l-ma'mûr âvâzesi binti'l-'ineb meyhānesinüñ zühûrından bir şerhdür. Beytü'l-'ineb şarâbdur ki bunda 'aşķ-ı ilâhî murâddur. Meyhāneden murâd mürşid-i kâmilüñ âsitānesidür ki 'aşķ-ı ilâhî anuñ cilve ve zühûr idecek yeridür. Ya'nî Ka'be ve Beytü'l-ma'mûr tecellî-i 'aşķdan pertevdür. Zîrâ cemî' eşyānuñ vücûdına 'aşķ sebep olmuşdur. Sürûrî Efendi "*bint*" yerine "*beyt*" ihtiyâr etmişdür ammâ bu yine münâsib degildür ki beytin ma'nâsını ĥarâb idüp *bintüñ* bekâretini izâle etmişdür. Beytü'l-ma'mûr mezûndur ki yâķût-ı âĥmardan bir beyt idi ki Tûfân-ı Nûĥda âsmâna ref' olındı ve Ka'be-i Şerîf anuñ yerinde bünyâd olındı.

4.Beyt

خاطر عاطر ما باده لعلى طلبد

مسك اندر طلب نقره و جذب ذهب است

Hâtır-ı ‘âtır-ı mā bāde-i la‘lî talebed

Misk ender taleb-i nuḳre vü cezb-i zeheb est

Bizim hoş kokulu hâtırımız la‘le mensûb ya‘nî la‘l reng şarâb ister. Hâsîs gümüş talebinde ve altun çekmededir. Murâd budur ki bizim hâtırımız Hâzret-i Hâk cānîbinden koku virür ve keyfiyyet-i ‘aşk-ı ilâhî diler ammâ ehl-i dünyâ sîm ve zer diler.

Mevlânâ Şem‘î dir: Biz nefaḫât-i rahmaniyye sebebiyle ‘âtır u şerîf olmuş hâtırımız ‘aşk-ı ilâhî taleb eyler. Mümsik sîm talebinde ve zer celbindedir. Ya‘nî bunların kesb ve cem‘ine sa‘y eyler. Aşla ‘aşka muḳayyed degildir.

5.Beyt

در ازل بر سر هرکس قلمی رفت خموش

کعبه و بتکده و جنت و دوزخ سیب است

Der ezel ber ser-i herkes ḳalemî reft ḥamûş

Ka‘be u büt-kede vü cennet u dûzaḥ sîb est

Ezelde her bir kimsenüñ başı üzere bir ḳalem gitmişdür. Sâkit [84b]ol Ka‘be puthâne ve cehennem sebab-i zâhirdür. Murâd bundan mü‘eşşir-i ḥaḳîḳî taḳdîr-i ezelîdür. Bâḳî esbâb-ı sebab-i sūrîdür dimekdür

Mevlânâ Şem‘î dir: Ezelde her kimsenüñ başı üzere bir ḳalem vâḳı‘ oldı. Ḥamûş ol Ka‘be ve puthâne ve cennet dûzaḥ sebab ve behânedür. Murâd budur ki hidâyet ve ḫalâlet ve şalâḥ fışḳ rûz-i ezelde meşṭûr şâbit olmuşdur. Ḳalemî reft bir nesne yazıldı ma‘nâsınadır.

6.Beyt

کنج بیمار میسر نشود قصه مجنون

دولت مصطفی را طلب بو لهب است

Künc-i bîmâr müyesser neşevet kışşa-i mecnûn

Devlet-i Muştafâ râ taleb-i bû-Leheb est

Define yılsansuz müyesser olmaz kışşa okuma. Muşafāya mensūb devlete Ebū Leheb talebi vardır. Ya‘nī Resūlallāh ‘aleyhisselām devletine ebū leheb tālīb ve müzāhımdur. Murād budur ki her nīkiñ bir zıddı ve niddi bulunur.

Beyt: Cevr-i düşmen çi küned ger nekeşed tālīb-i dūst

Genc ü mār u gül ü hār u gam u şādī behemend³⁶⁰

Mevlānā Şem‘ī dir: Genc-i mārısız müyesser olmaz kışşa okuma. Ya‘nī avurdı savurdu ço Muşafāya mensūb olan devlete Ebū Lehebün lehebi vardır. Murād Hābīb-i Ekrem Hāzretine egerçi bütün devleti virildi līkin mel‘ūn ebū leheb aña mu‘ārız idi ve anuñ elinden ne kadar belālar çekdi. Pes ma‘lūm oldu ki her devlete miñnet ve her ‘izzete zillet ve her rahmete zahmet lāzımdur.

7.Beyt

كوهر پاك بود جوهر خشمت ليكن

بعمل كوش كه خشمت نه باصل و نسب است

Güher-i pāk büved cevher-i haşmet līkin

Be ‘amel kūş ki haşmet ne be āşl u neseb est

Gevher ve āşl-ı pāk cevher ve mādē-i ‘azamet olur ammā ‘amele düriş ki ‘azamet aşlı ve neseb ile degildür. Murād budur ki dünyāda egerçi aşl ve neseb i‘tibārı ile ‘azamet olur. Līkin *Fe izā nufiħa fiş-şūri fe lā ensābe beynehum*³⁶¹ hasebince āhıretde aşl ve neseb i‘tibārı yokdur. İ‘tibār ‘amel ve tāt atedür.

Mevlānā Şem‘ī dir: Pāk-zāt haşmet cevheri olur. Ammā ya‘nī dünyāda haşmet-i devlete egerçi haseb ve neseb şāhibi içündür. Līkin ‘amele çalış. Zīrā ‘uqbāda haşmet aşl ve neseb ile degildür, ‘amel iledür. *Fe izā nufiħa fiş-şūri fe lā ensābe beynehum*.

8.Beyt

³⁶⁰ Eğer dostun talibi çekmezse düşmanın cevri ne yapar? Hazine ile yılan, gül ile diken, gam ile mutluluk birliktedir. (Sa’di)

³⁶¹ Mu‘minun,101: Sur’a üfürüldüğü zaman, (işte) o gün aralarında soy sop yakınlığı kalmayacak.

دل حافظ بهمین رای بتوفیق خدای

جاودان سعی گناه روز و شب اندر طلب است

Dil-i Hâfız behemîn rāy be-tevfīk-i Hudāy

Cāvidān sa‘ y günāh rûz u şeb ender taleb est

Hâfızın gönlü bu fikr ile Allāh te‘ālā tevfiķ ile ebedi sa‘ y idici gice ve gündüz taleb içindedür. Murād bundan talebde ‘ale'd-devām sa‘ ye turāibdür.

Mevlānā Şem‘î dir: Hâfızın gönlü hemîn bu yolda ki murād rah-i ‘aşķdur. Hudānuñ tevfiķiyle ebedî rûz u şeb talebde sa‘ y idicidür.

[GAZEL 105]

1.Beyt

خم زلف تو دام کفر و دین است

ز کارستان تو یک شمه این است

Ham-i zûlf-i tu dām-i küfr u dîn est

Zi kâristān-i tu yek şemme in est

Mevlānā Sürûrî dimiş: Senün zûlfün büklümi küfr ve dîn ağıdır. Senün kârḫāneñden bir şemme budur. Murād ham-ı zûlfdan ṭabaķa ve istitār-i ğayb-ı hüviyetdür ki anda ehl-i küfr ve ehl-i islām giriftārdur. Şun‘-ı ilāhîde bir şemme budur.

Beyt: Küfr ü dîn der ṭarīķ-i ü pūyān

Vaḥdehū lā şerīke leh gūyān³⁶²

Mevlānā Şem‘î dir: Senün zûlfün büklümi küfr ve dînün tuzağıdır. Senün kârḫāneñden³⁶³ bir şemme budur. Bu daḫî vechdür. Bu bir şemmedür. Ham-ı zûlfdan murād ğayb-ı hüviyetdür. İhtimāldür ki ehl-i islām ve ehl-i küfr aña giriftārdur. Ol sebebden ki iki

³⁶² Küfür ve din onun onun yolunda koşar ve "O tektir, onun ortağı yoktur" derler.

³⁶³ Ba‘zı nüsaḫdan kâristān yerine nigāristān vāķı‘ olur ki ma‘nā böyle olur. Senün nigāristānñ bir şemmesidür.

zümreden bile ‘uşşāk peydā olur. Zīrā vāqı‘ olur ki kâfir iken hüviyet-i Hâkka mazhar düşüp maqbûl-i dergâh olur. Hıtab Hudâyadur.

2.Beyt

لبانت معجز عيسىست لیکن

حدیث ظرّه ات حبل المتین است

Lebānet³⁶⁴ mu‘ciz-i ‘îsîst³⁶⁵ lîkin

Hadîs-i turre‘et³⁶⁶ ḥablü'l-metîn est

Senüñ leblerüñ mu‘ciz-i ‘îsîdür ammâ senüñ saçuñ sözi ḥablül-metîn ya‘nî muhkem âyet gibi tavîl ve şâbit idüğün beyândur.

Mevlânâ Şem‘î dir: Senüñ cemâlün ḥüsñüñ mu‘cizidür. Ya‘nî ḥüsnde saña hem-tâ ve nazîr yokdur. Lîkin ğamzenüñ sözi ya‘nî ğamze kendüsi âşikâre sihrdür ki nice fitneler andan hüveydâ olur. Sihrden murâd kudretde ḥaḫâ etmedügidür ki her neye kaşd eylerse olur. Hıtab Hudâyadur.

3.Beyt

بر آن چشم سیه صد آفرین باد

که در عاشق کُشی سحر آفرین است

Ber ân çeşm-i siyeh şad âferîn bād

Ki der ‘âşık-küşî sihr-âferîn est

Ol kare göze yüz âferîn olsun ki ‘âşık diplicilikde sihr yaradıcıdur. Murâd ‘ayn-i ilâhî şâhib-i te‘şîr olup nice ‘âşıqları helâk etdüğün beyândur.

Mevlânâ Şem‘î dir: Ol siyâh çeşme yüz taḥsîn olsun ki ‘âşık-küşliğinde sihr yaradıcıdur. Çeşmden murâd zât-i bârîdür ki cemâle te‘şîrât andandur. ‘Âşık-küş olması

³⁶⁴Nüsha farklılığı: Lebānet- Cemālet

³⁶⁵Nüsha farklılığı: ‘îsîst- ḥüsnet

³⁶⁶Nüsha farklılığı: Turre‘et - Ğamze‘et

‘āşıkun vüçūd-i fānīsini ‘aşkla ifnā idüp vüçūd-i bâķīye irişdürmesidür. Sihr-âferīnden murād bunda ‘acāib ve ġarāib zuhūra getürmesidür.

4.Beyt

عجب علمست علم هیئت عشق

که چرخ هشتمش هفتم زمین است

‘Aceb ‘ilmest ‘ilm-i hey’et-i ‘aşk

Ki çarḡ-i heştümeş heftüm zemīn est

‘Aceb ‘ilmdür hey’et-i ‘aşk ‘ilmi ki sekizinci felek yedinci yerdür. Murād [85a] mertebe-i ‘aşkuñ ‘adedini beyāndur ki felek-i şāmīn aña nisbet yedinci yer gibi alçakdur.

Mevlānā Şem‘ī dir: ‘Aşkuñ ‘ilm-i hey’eti bir ‘aceb ‘ilmdür ki sekizinci felek aña yedinci yerdür. Murād mertebe-i ‘aşkuñ bülendliğin beyāndur ki felek-i şāmīn bu rif’atle aña yedinci arz gibi alçakdur.

5.Beyt

تو پنداری که بدگو رفت و جان برد

حسابش با کرام الکاتبین است

Tu pindārī ki bed-gū reft u cān bürd

Ḥisābeş bā kirāmü'l-kātibīn est

Sen sanursın ki yaramaz söyleyici oldı ve cān kurtardı. Anuñ ḥisābı kirāmü'l-kātibīn iledür. Murād bunda anı beyāndur ki yaramazlar mevt ile ḡalāş bulmazlar. Etdükleri ‘ameller ve inne ‘aleyküm lehāfızīn kirāmen kātibīn ya‘melūne mā tef‘alūne³⁶⁷ hasebince kirāmen kātibīn defterinde mektūbdur. Yevm-i cezāda ḥisāb olur.

Mevlānā Şem‘ī dir: Zān eylemesin ki ḡalḡ katında yaramaz söz söyleyici dünyādan gitdi ve ‘azābdan cānını ḡalāş eyledi. Anuñ ḥisābı kirāmü'l-kātibīn iledür. Murād dünyāda ne

³⁶⁷ İnfitar,10-12: Onlar yapmakta olduğunuzu bilirler . Şüphesiz iyiler Naīm cennetindedirler.

itdiyse āhiretde daḡī anı bulur dimekdür. *Men ‘amile şāliḡā feli-nefsihī ve men esā’e fe ‘aleyhā*³⁶⁸

6.Beyt

ز چشم شوخ تو جان چون توان برد

که دایم با کمان اندر کمین است

Zi çeşm-i şūḡ-i tu cān çün tevān bürd

Ki dāim bā kemān ender kemīn est

Senūñ şūḡ gözüñden nice cān kurtarmak olur ki dāim yay ile pusudadur. Murād ‘aynullāh nāẓiretün ileynā³⁶⁹ ḡasebince nazār-ı Ḥaḡdan ihtifā mümkün degil idügin ve mevtden ḡalāşa çāre yoḡ idügin beyāndur.

Beyt: Çi gūyem vaşf-ı ān çeşmī ki ū rā

Be-ḡūn-ı men kemān ender kemīn est³⁷⁰

Mevlānā Şem‘ī dir: Anuñ şūḡ çeşminden cān ḡalāş etmek nice mümkündür ki dā’im kemānla ya‘nī tīr ve kemān ile pusudadur. Murād ‘aynullāh nāẓiretün ileynā ḡasebince Ḥaḡ Te‘ālādan ihtifā kābil degil idügin ve mevtden ḡalāş müyesser olmaduḡın beyāndur.

7.Beyt

مشو حافظ ز کید زلفش ایمن

که دل برد و کنون دربند دین است

Meşev Ḥāfız zi keyd-i zülfeş īmen

Ki dil bürd u kūnūn derbend-i dīn est

Olma Ḥāfız anuñ zülfi mekrinden emīn ki göñli aldı şimdi dīn ḡaydındadır. Murād bundan mekr-i ilāḡiden emīn olmaḡa tenbīhdür. *Felā ye ’menü mekrallāhi ille’l-ḡavmü’l-ḡasirūn.*³⁷¹

³⁶⁸ Cāsiye,15: Kim iyilik ederse kendisinedir, ve kim kötülükte bulunursa yine kendisinedir.

³⁶⁹ Allahın gözü bize bakar. Onun vasıfları için ne söyleyeyim ki ne söylesem az ḡalır.

³⁷⁰ Benim kanımı dökmek için yayı pusuda olan o gözün tarifi [hakkında] ne söyleyeyim.

Mevlānā Şem‘î dir: Ey Hâfız anuñ zülfiniñ mekrinden emîn olma ki gönli ilet-di. Dîniñi iletmek kaydındadır. Murād Hüdā anuñ mekrinden emîn olmamağa tenbîhdür. Ba‘zı nüsaḥda maḥlaş beyti böyle vāḳı‘ olmuş.

8.Beyt

ز جام عشق می نوشید حافظ

مدامش رندی و مستی ازین است

Zi cām-ı ‘aşq mey nūşid Hâfız

Müdāmeş rindî vü mestî ezîn est

‘Aşq kadeḥinden şarāb içdi Hâfız müdām anuñ rindliği ve mestliği bundandır ki murād şarāb-ı ‘aşqdur.

Mevlānā Şem‘î dir: Hâfız ‘aşq cāmından mey nūş itdi. Müdām Hâfızın rindliği ve mestliği bundandır ki murād şarāb-ı ‘aşqdur ve ba‘zı nüsaḥda böyle vāḳı‘ olur.

9.Beyt

بجان می کش چو حافظ نازش ای دل

که ناز نازنینان نازنین است

Be cān mey-keş çü Hâfız nāzeş ey dil

Ki nāz-ı nāzenīnān nāzenīn est

Cān ile çek Hâfız gibi nāzını ey gönül ki nāzenīnler nāzı nāzenīndür. Ya‘nî güzelüñ nāzı güzeldür.

Mevlānā Şem‘î dir: Ol nāzenīnüñ nāzını Hâfız gibi cānla çek ey gönül. Zîrā nāzenīnlerüñ nāzı nāzenīn ve laṭīfdür. Nāzeşde olan zamīr-i gâ‘ib Hüdāya rāci‘dür. Hâfız bunda kendüsini gâ‘ib menzilesine tenzîl etmişdür.

[GAZEL 106]

1.Beyt

³⁷¹ Araf, 99: Allahın hilesinden emin miydiler ?

روزه یکسو شد و عید آمد و دلها بر خاست

می زمیخانه بجوش آمد و می باید خواست

Rûze yeksû şûd u ʿıyd âmed u dilhâ ber hâst

Mey zi meyhâne be cûş âmed u mey bâyed hʿâst

Mevlânâ Sürûrî demiş: Oruc bir cânibe oldu ve bir emr geldi ve gönüller kalkdı. Şarâb meyhânedan cûşa geldi gerekdür dilemek. Murâd bundan sâbıkâ beyân olınandır ki; *Sâkıyâ âmeden-i ʿıyd mübârek bâdet* dirken de ve *Sâkı̃ beyâr bâde ki mâh-i şıyâm reft* dirken de murâd olunan gibidür ki ramazânda meşâyiḥ ve zühhâd ḥalvet ve iʿtikâfda olup mürid-i ʿâşık ve sâlik-i şâdık maḥcûb ve mehcûr ve irşâd ve şevḳden dūr idi. Çün şavm bertaraf oldu gönüller kalkup koyup ve şarâb-ı ʿaşḳ-ı ilâhî ḥânḳâhdan cûşa gelüp ol şarâbı isteyecek zemân oldu.

Mevlânâ Şemʿî dir: Şavm bir cânibe gitdi ve bir emr geldi ve gönüller cûş eyledi. Şarâb meyhânedan cûşa geldi istemek gerekdür. Murâd mürşidüñ iʿtikâfdan çıkup müridlerüñ müstefîz olıcak zemânı geldügin beyândur.

2.Beyt

نوبت زهدفروشان و کران جان بگذشت

وقت شادی و طرب کردن رندان بر خواست

Nevbet-ı zühd-fürûşân u girân-cân begüzeşt

Vaḳt-i şādî vü ṭarab kerdan-i rindân ber hʿâst

Zühd satıcı ve cânı şaḳıllar nevbeti geçdi. Rindlerüñ şâdlığı ve şenligi vaḳtı durdı. Murâd budur ki zâhid-i huşḳ olup ḥalkâ zühd satup ve kendüyi ḥalvet-nişân ve ʿâbid gösterenlerüñ müddeti geçüp muḥliş olanlarüñ şevḳ ve zevḳ ile ʿibâdet idecek zemânı geldi dimekdür.

Mevlânâ Şemʿî dir: Girâncân zühd-fürûşlarüñ nevbeti geçdi. Rindlerüñ şâdlığı ve şenligi vaḳtı kalkdı yaʿnî geldi. Murâd [85b] mürâyilerüñ zühd vezni gitdi ve ʿuşşâḳuñ cûş u ḥurûşı zemânı geldi dimekdür.

3.Beyt

چه ملامت رسد آنرا که چو ما باده خورد

این نه عیبست و نه این بی خبری و نه خطاست

Çi melâmet resed ân râ ki çü mâ bâde ħored

În ne ‘aybest u ne ân bi-ĥaberî u ne ĥatâst

Ne ta‘n irişür aña ki bizcileyin şarâb içer bu ‘ayb degildür ve bî-ĥaberlik degildür ve ĥatâ degildür. Murâd budur ki şarâb-ı ‘aşk-ı ilâhî nûş idüp ol keyfiyyet ile mütekeyyif olana ta‘n irişür ki bu ‘ayb degildür ve cehl ve ĥatâ degildür.

Mevlânâ Şem‘î dir: Ne melâmet irişür ol kimseye ki bizcileyin şarâb içe rind ‘âşık katında bu ‘ayb ve ĥatâ degildür. Murâd budur ki şarâb-ı ‘aşkla mest olana ta‘n ve melâmet irişmez. Zîrâ bu ĥâlet-i fışk ve ‘işyânî degildür. Ba‘zı dîvânda böyle vâkı‘ olmuşdur. *Çi melâmet ħored ân kes ki çü mâ bâde neħored* ya‘nî ne melâmet yer ol kimse ki bizcileyin şarâb-ı ‘aşkı nûş etmedi. Hâşıl-ı ma‘nâ çok melâmet yer ol kimse ki ‘aşk-ı ilâhîye sa‘y eylemedi dimekdür. *Çi* bu ma‘nâya çok vâkı‘ olur.

4.Beyt

باده نوشی که در و هیچ ریایی بنود

بهتر از زهدفروشی که در و روی ریاست

Bâde-nûşî ki der u ĥiç riyâî nebüved

Bihter ez zühd-fürüşî ki der u rûy-i riyâst

Bir şarâb içi ki anda ĥiç bir riyâ olmaya yegdür. Ol zühd şatıcıdan ki anda rûy-i riyâ ola. Murâd mürâyî fâsıkdan eşeddür dimekdür ki mürâyî her ne denlü kimseye riyâ ile ‘amel gösterse ol denlü kimseyi ma‘bûd idinür.

Mevlânâ Şem‘î dir: Şol bâde-nûş ki anda ĥiç riyâ olmaya yegregdür. Ol zühd-fürüşdan ki anda riyâ vardur. Rûy bunun gibi maħallerde riyâ ma‘nâsınadır.

5.Beyt

ما نه مردان نفاقیم و نه مردان ریا

وآنکه او عالم سرست بدین حال کواست

Mā ne merdān-i nifāqīm u ne merdān-i riyā

V'ānki ū 'ālem-i sırrest bedīn hāl güvāst

Biz nifāk erenleri degülüz ve riyā erenleri degülüz. Ol 'ālem-i sırddur. Bu hāle şahiddür.

Mevlānā Şem'î dir: Biz ne riyā müridleri[y]iz ve ne ehl-i nifākdanız. Ol Allāh ki 'ālem-i sırddur bu hāl üzere şahiddür.

6.Beyt

فرض ایزد بگذاریم و بکس بد مکنیم

و آنچه کویند روا نیست نکویم رواست

Farz-i İzed begüzārīm u be kes bed mekünīm

V'ançi güyend revā nīst negüyem revāst

Allāhuñ farzın edā ideriz ve kimseye yaramaz etmeziz. Anı ki dirler cā'iz degildür. Cā'izdür dimeziz. Murād kendünün hüsni ü hālını beyāndur.

Mevlānā Şem'î dir: Allāh te'ālānuñ farzını edā ideriz ve nā-meşrū' fi'l dāhī eylemeziz ve anı ki ehl-i şer' meşrū' dur derler, nā-meşrū' dur dimeziz. Zīrā i' tikkādımız pākdur.

7.Beyt

چه شود گر من و تو هر دو بهم باده خوریم

باده از خون رزاست نه از خون شماسست

Çi şeved ger men u tu her dū behem bāde ħorīm

Bāde ez ħūn-i rezest ne ez ħūn-i şomāst

Ne ola eger ben ve sen ikimiz şarāb içevüz. Şarāb üzüm çubuqları kanındandır sizün kanuñızdan degildür. Murād şarāb haqq-ı 'abd degildür. Haqq-ı 'abd hürmetde bundan eşeddür dimekdür ve fi'l-haqq-ı murādı 'aşq-ı ilāhī kimsenün haqqı degildür dimekdür.

Rubā'î: Be niger ki zi mey çi 'ayş mī efzāyed

Vez duhter-i rez çi fitnehā mī zāyed

Mey gerçi harām velī mā'-i tu nīst

Nāmem ki harāmī be tehi hoş ne āyed³⁷²

Mevlānā Şem'ī dir: Ne zarar olur eger ben ve sen her ikimiz bile şarāb içevüz bāde rezlerūñ hūnındandır sizūñ kanuñızdan degildür. Rez üzüm çubuğıdır. Murād 'aşka kūşış etmekden bize fā'ide muḳarrerdür. Size andan ne zarar irişür dimekdür.

8.Beyt

این نه عیب است کزین عیب خلل خواهد یافت

ور بود عیب چه شد مردم بی عیب کجاست

İn ne 'ayb est kezīn 'ayb ḥalel ḥ'āhed yāft

Ver büved 'ayb çi şüd merdüm-i bī-'ayb kocāst

Bu ol 'ayb degildür ki bundan ḥalel bulmak ola eger 'ayb ise noldı? 'Aybsız kişi kandedür? Murād şarāb-ı 'aşq nūş idüp kār-ı dünyāyı ferāmūş etmek 'ayb ise ḥalel ve zarar gelür degildür ve eger öyle 'ayb ise daḥī ma'zūr dutmak gerek ki 'aybsız ādem olmaz.

Beyt: 'Ayb-ı men ne niger u bā 'ayb merā ṭa' ne mezen

Heme mevcūd bedānend ki bī-'ayb Ḥudāst³⁷³

Mevlānā Şem'ī dir: Bu 'ayb degildür ki bundan ḥalel ve noḳşān olsa gerekdür. Eger 'ayb oldı 'aybsız kimse kandedür. Ya' nī 'ālemde yoḳdur.

9.Beyt

حافظ از چون و چرا بگذار و می نوش دمی

نزد حکمش چه مجال سخن چون و چراست

Hāfız ez çün u çerā begüzer u mey nūş demī

³⁷²Bak ki mey nasıl safa veriyor. Ve üzümün kızından ne fitneler doğuyor. Şarap gerçi haramdır ama senin değildir. Diyelim ki haramdır ama tadı ne hoştur.

³⁷³ Benim ayıbıma bakma ve beni ayıpla kınama. Herkes bilir ki sadece Tanrı ayıpsızdır.

Nezd-i hükmeş çi mecâl-i sühan-i çün u çerâst

Ey Hâfız nite ve niçünden geç ve şarâb iç bir dem anuñ hükmi katında niçünden ve nite sözüne ne mecâlî vardır. Murâd *lâ yus 'el 'ammâ yef' al*³⁷⁴ hasebince Hâzret-i Hâkka i' tirâza mecâl yokdur. Pes kazâya rızâ virüp sükût gerekdür dimekdür.

Mevlânâ Şem'î dir: Ey Hâfız çün u çerâdan ferâğat eyle ve bir dem şarâb iç. Ya' nî 'aşka sa'y eyle. Ol Allâhuñ hükmi katında çün ve çerâ sözüne ne mecâl vardır. Lâ yüs'el 'ammâ yef' al hasebince Hâzret-i Hâkka hiç bir vechle i' tirâz etmek imkân ve mecâl yokdur. Hemân kazâya rızâ ve belâya şabr gerek.

[GAZEL 107]

1.Beyt

دلم ملال گرفت از جهان و هر چه در اوست

درون خاطر من کس نکنجد الا دوست

Dilem melâl girift ez cihân u her çi der ūst

Derûn-i hâtır-ı men kes ne günced illâ dūst

Mevlânâ Sürûrî dimiş: Gönlüm melâl dutdı ya' nî yigrendi cihândan[86a] ve her ne ki andadur. Benim hâtırım içinde kimse sığmaz illâ dost. Murâd kendünün mäsivâullâhdan i' tirâz ve qalbinde haqdan gâyrı olmaduğı beyândur ki bu hâl 'âşık-ı şâdık hâlidür.

Mevlânâ Şem'î dir: Gönlüm cihândan ve anuñ içinde olan cemî' nesneden melâl tutdı münkabız oldı. Bizim hâtırımız içine kimse sığmaz illâ dost. Ya' nî qalbimizde 'aşk-ı ilâhîden gâyrı nesne yokdur ve dostdan murâd Hudâdur.

2.Beyt

اگر ز کلشن وصلت بما رسد بویی

دلم چو غنجه نکنجد ز شادی اندر پوست

Eger zi gülşen vuşlat be-mâ resed bûyî

³⁷⁴ Yaptığından dolayı suale uğramayan.

Dilem çü gönca negünced zi şādī ender pūst

Eger senūñ vaşluñ gülşeninde bize irişürse bir koku göñlüm gönca gibi sığmaz şādıktan deriye. Murād budur ki ‘āşıkūñ kemāl-i ferāhı vaşl-ı dūstındandır. Pes *likeylā te‘sev ‘alā mā fā’tekūm ve lā tefraḥū bimā etākūm*³⁷⁵ mūcibince māl ve cāhdan şād olmak gerek. Zīrā anlar bī-beḳādur. Huşūliḥininde anlarıñ iftirākın mülāhaza etmek gerek.

Beyt: Ber her ān çi şād kerdī der cihān

Ez firāk-ı ū beyendiş ān zemān³⁷⁶

Mevlānā Şem‘ī dir: Eger senūñ vaşluñ gülşeninde bize bir rāyīḥa irişse göñlüm gönca gibi sürūrından postına sığmaz. Hıṭāb Hudāyadur. Bundan murād nefḥa-i ilāhiyyedür.

3.Beyt

نصیحت من دیوانه در طریقت عشق

همان حکایت دیوانکی و سنک و سبوست

Naşīḥat-i men-i dīvāne der ṭarīḳat-ı ‘aşq

Hemān ḥikāyet-i dīvānegī vü seng u sebūst

Ben dīvānenūñ naşīḥati ‘aşq ṭarīḳatinde hemān delü ve taş ve desti ḥikāyetidür. Murād budur ki dīvāne taş ile destīyi niçe sır, ben dīvāne daḥī naşīḥati şöyle sıyup ḥarāb iderem. Ḥarf-i hā gāh kāf veyā yā’ya ibdāl olunur. Dīvānegī gibi merdānegī gibi ki aşlda dīvāne ve merdāne idi.

Mevlānā Şem‘ī dir: ‘Aşq ṭarīḳatinde ben dīvāneye naşīḥat hemān bir dīvāne ve taş ve desti ḥikāyetidür. Murād dīvāne destīyi taş ile niçe şikest iderse ben ‘aql-ı ma‘āşdan dūr olmuş ‘āşık daḥī naşīḥat ile şikest ider dimekdür.

4.Beyt

بکو بزاهد خلوت نشین که عیب مکن

³⁷⁵ Hadīd ,23: Elinizden çıkan iyi şeylere üzülmeyesiniz ve elinize geçen iyi şeylerle boş yere şıarmayasınız.

³⁷⁶ Dünyada her neye sevindiysen o sırada onun ayrılığını düşün.

از آنکه کوشهء محراب ما خم ابروست

Begū be-zāhid-i ḥalvet-niṣṣīn ki ‘ayb mekūn

Ezān ki gūṣe-i miḥrāb-i mā ḥam-i ebrūst

Di: Zāhid-i ḥalvet-niṣṣīne ki ‘ayıblama. Ya‘nī bizi anuñçün ki bizim miḥrābımız gūṣesi kaşı бүклүмидүр. Murād bizim teveccühümüz ve cemīlinden zuhūr-i ḥafīye ve bürüz-i maḥfiyedür dimekdür.

Mevlānā Şem‘ī dir: Ḥalvet-niṣṣīn zāhide di ki bizi ta‘yib eylesün. Ol sebebdan ki bizim miḥrābımız gūṣesi cānānın бүклүмидүр. Ḥam-ı ebrūdan murād ğayb-ı hüviyyetdür.

5.Beyt

میان کعبه وبتخانه هیچ فرقی نیست

بهر طرف که نظر میکنی براید دوست

Miyān-ı Ka‘be vü büthāne hiç farqı³⁷⁷ nīst

Beher taraf ki nazar ki mīkūnī berāyed dūst

Ka‘be ve büthāne ortasında hiç farq yoqdur. Her tarafa ki nazar eylesün. Ol dūst muḳābilidür. Murād budur ki her yerde ki ‘ibādet ve teveccüh etseñ *Fe eynemā tuvellū feṣemme vechullāh*³⁷⁸ ḥasebince Ḥaḳ te‘ālā muḳābelesidür.

Mevlānā Şem‘ī dir: Ka‘be ve büthāne ortasında hiç bir farq yoqdur. Her tarfa ki nazar eylesün. Ol Ḥudānuñ berāberidür. Murād *Fe innemā tuvellū feṣemme vechullāh ey zātullāh* ḥasebince her cihetde bī-cihet ḥāzırdur ve vaḳt-i zarūretde nemāzda her cānibe teveccüh cā’iz olmasına ḥikmet budur.

6.Beyt

قلندری نه بریشست و موی یا ابرو

حساب قلندری بدان که مو بموست

³⁷⁷ Farqīde yā vaḥdet içündür. - Şem‘ī

³⁷⁸ Bakara,115: Nereye dönerseniz Allahın yüzü (zâtı) oradadır.

Ḳalenderī ne berīṣest u mūy-i yā-i ebrū

Ḥisāb-ı ḳalenderī be-dān ki mū be mūst

Ḳalenderlik saḳal ve ḳıl ve kaş degildür. Ḳalenderlik yolının ḥisābı bil ki ḳıl be ḳıldur. Murād budur ki ḳalenderlik hemān ḳıl terk etmek degildür. Bil ki bir bir cümle māsivāyi terk etmektedir. Nitekim dir.

Mevlānā Şem‘ī dir: Ḳalenderlik saḳal ve ḳıl ve kaş tırāş etmek ile degildür. Ḳalenderlik yolunuñ ḥisābı bil ki mūy-be-mūydir. Ya‘nī ziyāde müşkildür. Zīrā ḥaḳīḳatde ḳalenderlik māsivādan ferāḡatdır.

7.Beyt

گذشتن از سر مو در قلندری سهلست

چو حافظ آنکه ز سر بگذر و قلندر اوست

Güzeşten ez ser-i mū der ḳalenderī sehlest

Çü Ḥāfız ān ki zi ser³⁷⁹ begüz̄er u ḳalender ūst

Ḳıl başından geçmek ḳalenderlikde āsāndur. Ḥāfız gibi ol ki başdan geçer ḳalender oldur. Murād budur ki ‘ālem ki māsivāllāhdur. Cümleden berī ki kendü vücūduñdur. Ḳalender-i ḥaḳīḳī oldur ki andan geçe.

Mevlānā Şem‘ī dir: Ḳalenderlikde mūy hevesinden geçmek āsāndur. Ol kimse ki Ḥāfız gibi başdan geçer ḳalender odur.

[GAZEL 108]

1.Beyt

حدیث سرو مگویید پیش قامت دوست

که سر بلندی سرو سهی ز قامت اوست

Ḥadīṣ-i serv megūyīd pīş-i ḳāmet-i dūst

Ki ser-bülendī-i serv-i sehī zi ḳāmet-i ūst

³⁷⁹ Ser bunda heves ma‘nāsınadır- Şem‘ī

Mevlânâ Sürûrî demiş: Serv sözün söylemek düst kâmeti önünde ki serv-i sehînüñ ser-bülendliği anuñ kâmetindedür. Murâd budur ki ‘ulüvv-i mertebe-i ilâhîyyeye nisbet a‘lâ olanlaruñ ulüvv-i pestdür. Lâ-cerem anuñ mukâbelesinde bunları zîkr lağvudur. Çün cemî‘ a‘lâ olanlaruñ hâlîkî oldur ve maḥlûḳuñ hâlîkîna nisbeti vardır ki muḳâbelesinde mezkûr ola.

Mevlânâ Şem‘î dir: Serv sözünü kim söyler ya‘nî servi kim vaşf eyler düstüñ kâmeti önünde. Zîrâ serv-i sehînüñ ser-bülendliği anuñ kâmetindendir. [86b] Düstdan murâd Hudâdur ki anuñ zâtına nisbet hiç bir nesnenin vücûdı ve ḳaddi yokdur.

2.Beyt

خیال قامت سروش نمیکم ز آن رو

که سرو اگرچه بلندست قامتش خود روست

Ḥayāl-i kâmet-i serveş nemîkûnem zi ân rû

Ki serv egerçi bülendest ḳameteş ḥod-rûst

Aña serv kâmeti ḥayâlin etmezem. Ol yüzden ki serv egerçi yücedür, anuñ kâmeti kendüden biticidir. Murâd Ḥazret-i Ḥaḳ te‘âlâ vâcibü’l-vücûddur. *Yuḳtezâ zâtehu vücûdehu* mûcibince vücûdı gayrıdan degil idügin beyândur.

Mevlânâ Şem‘î dir: Anuñ kâmetini serve teşbîh etmezem. Ol sebebdan ki servüñ egerçi ḳaddi bülenddür. Lîkin ḥod-rûdur. Ya‘nî terbiyeye mukârin olmuşdur. Ḥod-rû kendüden bitici ma‘nâsınadır. Bu vech daḥî câ’izdür ki serv egerçi bülend [dür ammâ] kâmet-i³⁸⁰ ḥod-rûdur. Bu gâzelde olan düst ve üstdan murâd Hudâ-yi te‘âlâ ‘azze ve celledür.

3.Beyt

خیال قامت سروش مقیم دیده ماست

از آنکه سرو سهی را مقام بر لب جوست

Ḥayāl-i kâmet-i serveş muḳîm-i dîde-i mâst

Ez ân ki serv-i sehî râ maḳâm ber leb-i cûst

³⁸⁰ Bülend[dür ammâ] kamet-i (Şem‘î 103b)

Anuñ serv kâmeti hayâli bizim gözümüzde muķîmdür. Anuñçün serv-i sehî kâmeti ırmak kenârıdır. Murâd budur ki ‘*uluvvül-himmeti mine'l-îmân*³⁸¹ hasebince her ki ‘âlî himmet olup ve zârî ile maķâm-ı bülend-i bârî isteye Rabbül-a‘lâ anuñ ‘aynine tecellî ider.

Mevlânâ Şem‘î dir: Anuñ serv kâmetinüñ hayâli bizim gözümüzüñ muķîmidür ki bir ân nazarımızdan gitmez. Zîrâ serv-i sehîñüñ maķâmı ırmak kenârındadır. Murâd maķbûb-i haķîķinüñ hayâli çeşminden bir ân gâ‘ib olmaduğın beyândur.

4.Beyt

صبا ز زلف و خط و خال او حدیثی چند

بمشك گفت از آنست کین چنین خوش بوست

Şabâ zi zülf u haṭ u hâl-i û hadîşî çend

Be-müşk güft ez ânest k’in çünin hoş-büst

Şabâ anuñ zülf ve haṭ ve hâlinden bir nice söz müşke didi. Anuñçün buncılayın hoş kokuludur. Murâd her kim ki ol Hâzretten istişmâm ide hoş-bû olur dimekdür. *Hadîşî çend* lafzı merhûndur; be-müşk güft lafzına ve güft lafzının fâ‘ili şabâdur.

Mevlânâ Şem‘î dir: Şabâ anuñ zülf ve haṭ ve hâlinden bir nice söz miske didi. Ol sebebdendür böyle hoş-büyüdür. Hoş-büy olan bunda misk olmak evlâdur. Bâd-ı şabâ olmakdan güyâ ol zülf ve hâl ve haṭdan aña bûy te‘şîr eyledi. Murâd müşkden olan laṭîf râyiha-i nefeḥât-i raḥmâniyyeden bir şemme idüğün beyândur. Zülfdan murâd esrâr-i ilâhiye ve hâlden murâd zâtdur. Haṭdan murâd cenâb-i kibriyâdur. Şabâdan murâd feyz-i ilâhîdür.

5.Beyt

فراز بدر منیرش خطیست لیکن کس

نداند آنکه هلالست یا خم ابروست

Firâz-i bedr-i münîreş haṭîst lîkin kes

Nedâned ân ki hilâlest yâ ḥam-i ebrûst

³⁸¹ Himmetin büyüklüğü imandandır.

Bedr-i münîrûñ yukarısında bir haţ vardır. Ammâ kimse bilmez ol hilâl midür yoĥsa kaş bûklûmî midür? Murâd şun³⁸²-ı Hâkķın ġarâbetin beyândur ki münîr gibi yüz üzere yâ bedr-i münîrûñ yüzi üzere haţ vardır ki kimse ol haţķı muĥaķķaķ bilmez hilâl midür yoĥsa kaş midür?

Beyt: Ey yüzi üzre görinen haţ u kaş

Kimse bilmez hilâl midür yâ kâş

Mevlânâ Şem³î dir: Anuñ bedr-i münîri üzere bir haţ vardır ammâ kimse bilmez anı hilâl midür yâ kaş bûklûmî midür? Murâd şun³-ı Hudânuñ ġarâbetini istiĥsân etmek var ola. Vaķt-i münîreşde olan zamîr-i ġâ'ib maĥbûba râci³ olur ve bedr-i münîrden murâd rûy ve rûydan murâd zât-i bârî ve haţdan murâd şıfatı olmak mümkündür. Bu vech üzere zamîr-i ġâ'ib Hudâyâ râci³ dür. Münîrden murâd münevver yüzidür.

6.Beyt

هزار جان کرامی فدای آنکه تنش

فتاد در خم چوکان زلف او چون کوست

Hezâr cân-ı girâmî fedâ-yi ân ki teneş³⁸²

Fütâd der ĥam-i çevgân-i zûlf-i û çün ġûst

Bin girâmî cân-ı mûkerrem o kimsenûñ fedâsı olsun ki bedeni düşmüş ola anuñ zûlfi çevgânı bûklûminde top gibi. Murâd budur ki her kim ki tenini ġayb-ı hüviyet ve irâdet-i Hâzret-i Hâķ öñünde top gibi kıla ki çevgân-i irâdet nice dokunırsa muţâva³ at idüp öñünce gide biñ cânı mûkerrem aña fedâ olsun.

Mevlânâ Şem³î dir: Bin ³azîz cân ol kimseye fedâ olsun ki anuñ başı anuñ çevgânı gibi zûlfînuñ bûklûminde top gibidür. Murâd her kim ki ġayb-ı hüviyete maţla³ olup Hâķķuñ irâdeti çevgânı öñünde rızâ ve teslîm başını top ide. Hezâr cân-ı girâmî aña fedâ olsun dimekdür.

7.Beyt

³⁸² Nûsha farklılığı: Teneş: Sereş

تو از دهانش طلب کام دل اگر جویی

چو حافظ از پی چشمش مرو که عربده جوست

Tu ez dehāneş taleb-i kām-i dil eger cūyī

Çü Hâfız ez pey-i çeşmeş merev ki ‘arbede-cūst

Sen ağzından iste gönül murādın eger isterseñ Hâfız gibi gözi ardınca gitme ki ceng isteyici ya‘nî ceng idicidür. Murād kelāmullāhdan fehmi-i murād āsāndur ve ‘aynüllāh fehmi ve idrāk-i zāt müşkil dimekdür. Anuñçün resûlallāh ‘aleyhisselām buyurur: Tefekkerü fî âlâi'llāhi ve lâ tefekkerü fi zāti'llāh.³⁸³

Beyt: Âfitābuñ yüzini her yerde görmek sehldür

Zātını görmek dilerseñ göz kamaşur hem donar

Mevlānā Şem‘î dir: Sen ger murād [87a] taleb iderseñ anuñ dehānından taleb eyle Hâfız gibi anuñ çeşmi ardınca gitme. Zîrâ çeşmi ceng isteyici ya‘nî ğavġā idicidür. Murād merāma vüşûl kelāmullāhdan āsān ve zātdan müşkil idügin beyāndur. Niteki Hâbîbü'l-ekrem Hâzreti buyurmuş: Tefekkerü fî âlâi'llāhi ve lâ tefekkerü fi zātillāh. Dehāndan murād kelām-i ilāhî ve çeşmden murād zāt-i bârîdür.

[GAZEL 109]

1.Beyt

سخن شناس نهءِ جان من خطا اینجاست

چو بشنوی سخن اهل دل مگو که خطاست

Sühan-şinās neî cān-ı men ḥaṭā ĩncāst

Çü bişnevî sühan-i ehl-i dil megū ki ḥaṭāst

Mevlānā Sürûrî dimiş: Söz añlar diñlesen ey dilber ḥaṭā bundadır. Çün işidesin ehl-i dil sözini dime ki ḥaṭādur. Murād ehl-i dilden aşhāb-ı tarīḳatdür ki bunlar ıştılāḥa mebnî ve bi-

³⁸³ Allahın zātını düşünmeyin, yarattıklarını düşünün. (Hadis-i şerif)

ṭarīḳi'l-mecāz söz söylerler. Ġāfil ve bī-fehm olanlar anı ḥaṭāya ḥaml iderler. Kendü ḥaṭāların bilmezler. Ḥ'āce anlara luṭf vechi ile bu beytde pend eyler.

Mevlānā Şem'ī dir: Söz añlar degilsün ey dilber ḥaṭā bundadır. Çünkü ehl-i dilüñ sözünü işidesin. Ḥaṭādur dime işidirsün ma'nāsına daḥī cā'izdür. Murād eger evliyāullāhuñ işılāḥātını fehm etmege ḳādir olmayasın. Anlara ḥaṭā isnād etmeye belki ḥaṭāyı kendüne nisbet eyle dimekdür. Ehl-i dilden murād evliyāullāhdur.

2.Beyt

سرم بدنیه و عقبی فرو نمی اید

تبارکالله ازین فتنها که در سر ماست

Serem be dünyā vü 'uḳbā fūrū nemī āyed

Tebāreḳallāh ezīn fitnehā ki der ser-i māst

Başım dünyāya ve āḫirete aşağı gelmez. Ya'nī dünyāya ve āḫirete baş indirmezem. Āferīn bu fitnelere ki benim başımdadır. Murād budur ki ḥubb-ı ilāhī ve 'aşḳ benim başımdadır. Pes maṭlab ve maṭlūbum Ḥazret-i Ḥaḳ te'ālādur. Andan mā-'adāya tenezzül ve tedennīdür anı etmezem.

Mevlānā Şem'ī dir: Başım dünyāya ve 'uḳbāya aşağı gelmez ya'nī iki 'āleme ser-fūrū etmezem tebāreḳallāh fitnelerden ya'nī taḥsīn bu fitnelere ki bizim başımızdadur tebāreke te'āzeme ma'nāsınadır isti'māl olunur. Fitnelerden murād 'aşḳ-ı ilāhī ve mestlik ve ḡayb-ı hüviyetdür.

3.Beyt

در اندرون من خسته دل ندانم کیست

که من خموشم و او در فغان و در غوغاست

Der enderūn-i men-i ḥaste-dil nedānem kīst?

Ki men ḥamūšem u ū der fiḡān u der ḡavḡāst

Ben haste-dilüñ içinde ne var bilmez ki ben sâkitin, ol efgân ve gavgâdadur. Murâd derûnumda ‘aşk-ı ilâhî ve şevk-i şâhî vardır ki ol muttaşıl zıkr-i ʔalbî idüp tekellüm ve niyâzdudur dimekdür.

Mevlânâ Şem‘î dir: Ben haste-dilüñ içinde bilmezem kimdir ki ben hamûşem ve o efgânda ve gavgâdadur. *Kîst*’den murâd ‘aşk-ı ilâhî ile bir olmuş ʔalbidür.

4.Beyt

دلم ز پرده برون شد کجایی ای مطرب

بنال هان که ازین پرده کار ما بنواست

Dilem zi perde birün şüd kocâyî ey muṭrib

Benâl hân ki ezîn perde kâr-i mâ be nevâst

Gönlüm perdeden çıkdı kandesin ey muṭribiñle tizcek ki bizim işimiz nevâ iledür. Murâd muṭribden feyz irişdürüp şevk virendür. Cünûn-ı ‘aşk gâlib olup ʔalb perdeyi yırtub çıka. Anuñ intizâm-i ahvâli muṭrib-i ṭarîkat ile olur.

Mevlânâ Şem‘î dir: Gönlüm perdeden ṭaşra gitdi ya‘ nî rüsvây oldı. Kandesin ey muṭrib ki murâd mürşiddür. Nâle ile agâh ol ki bu perdeden murâd nâledür. Bizim işimiz refâhiyet ve ʔudretledür. Murâd Hâk te‘âlâ katında nâle maḳbûl olup vişâle vesîle olduĝın beyândur. Benâl emr-i hâzırdur. Hiṭâb ‘âm ṭarîkiyle muṭribe hiṭâb degildür. Ba‘zı nüsaḥda kâr-i mâ yerine kârḥâ vâḳı‘ olur ki işler ma‘nâsınadır.

5.Beyt

مرا بکام جهان هرگز التفات بنود

رخ تو در نظر من چنین خوشش آراست

Merâ be kâm-i cihân hergiz iltifât nebûd

Ruḥ-i tu der nazâr-ı men çünîn ḥoşeş ârâst³⁸⁴

³⁸⁴ Hiṭâb Hudâyadur. Ârâst fi‘l-i mâzîdür. -Şem‘î

Benim cihân işine hergiz iltifâtım yok idi. Senüñ yanağıñ benim nazarımda böyle anı hoş tezyîñ etdi. Murâd budur ki cihânuñ kârına iltifât etmez idim. Bunda müşâhede-i ruḥ-i pür-nûruñ olduğı için anuñ kârını baña müzeyyen kıldı ki *e'd-dünyâ mezra' tül-âhire*³⁸⁵ ḥasebince ve taḥşîl-i vüṣûl-ilallâh anuñ ile olduğı eelden aña iştiğâl ve i' tibâr etdim.

Mevlânâ Şem'î dir: Cihânuñ işine hergiz benim iltifâtım olmadı. Bu daḥî ma' nâdur. İltifâtım yok idi senüñ ruḥuñ[anı]³⁸⁶ benim nazarımda böyle laṭîf tezyîñ eyledi. Bu söz cihân belki zerrât-i cihân merâyâ-i şâhid-i serâ-perde-i ğayb olduğı i' tibâriyledür.

Beyt: Cihân mir'ât-i ḥüsn-i şâhid-i mâst

Feşâhid vechehû fi küll-i zerrât³⁸⁷

6.Beyt

نخفته ام ز خیالی که می پزد شبهاست

خمار دی شبه دارم شرابخانه کجاست

Neḥufte'em zi ḥayâlî ki mîpezed şebhâst

Ḥumâr-i dî-şebe dârem şerâb-ḥâne kocâst

Yatmadım bir ḥayâlden ki bişürürem giceler dün gicelik ḥumâr vardur. Şarâb evi kandedür? Murâd budur ki 'âlem-i ilâhîde zûlmet-i ketm-i 'ademde idüm. Andan şarâb-ı 'aşq-ı ilâhî nûş idüp bu cihâna geldüm. Ol dün gice ki şarâb ḥumârı bendedür. Ḥâliyâ def'-i ḥumâr için şarâb-ı 'aşq gerekdür. Ol şarâb kande bulunur deyü bu ḥayâlî bişürüp giceler uyımazam.[87b]

Mevlânâ Şem'î dir: Gicelerdür uyumamışam şol ḥayâlden bişürürem ya' nî fıkr iderem. On gicelik ḥumâr tutaram. Şarâbḥâne kandedür? Murâd budur ki zemân-ı keşîrdür ki 'âlem-i ḳabzda idüm. Mürşid-i kâmil kandedür ki anuñ feyzî sebebiyle 'âlem-i basîte irişem.

7.Beyt

³⁸⁵ Dünya ahiretin tarlasıdır.(Hadis-i şerif)

³⁸⁶ Şem'î şerhi: 105-a

³⁸⁷ Cihân bizim sevgilimizin güzelliğinin aynasıdır. Bütün zerrelere onun yüzüne şahit olursun.

چنین که صومعه الوده شد ز خون دلم

کرم بباده بشوید حق بدست شماس

Çünin ki şavma‘a ālūde şūd zi hūn-i dilem

Kerem be bāde beşüyīd haḡ be dest-i şomāst

Böyle ki hānḡāh mülevveş oldu. Benim gönlüm katında eger şarāb ile yursañız haḡ sizūñ eliñizdedür. Murād budur ki hānḡāhda kan ağlayup anı mülevveş eyleyüp taḡhīre ḡacet olup muḡahhar isterem. Eger ehl-i hānḡāh şarāb-ı ‘aşḡ-ı ilāhī ile pāk iderler ise haḡ anlarıñ elindedür.

Mevlānā Şem‘ī dir: Böyle ki şavma‘a hūn-i dilimle mülevveş oldu. Eger beni şarāb ile yursañız Haḡ sizūñ eliñizdedür. Murād şavma‘ada cānān-ı ezeliñ cemāli tecellisinde baña behre müyesser olmaduḡından bir mertebede kan ağladım ki şavma‘a hūn-i dilimle ālūde oldu demekdür ve ger şimdi beni şarābla ya‘nī şarāb-ı ‘aşḡla yursañız haḡ sizūñ elinizdedür. Bu söz ma‘nāda şavma‘asını zemmdür. Anda ‘aşḡdan feyz irişmedi dir.

8.Beyt

از آن بدیر مغانم عزیز میدارند

که آتشی که نمیرد در دل ماست

Ez ān be deyr-i muḡānem ‘azīz mīdārend

Ki āteşi ki nemīred hemīşe der dil-i māst

Anuñçün deyr-i muḡānda beni ‘azīz dutarlar ki bir od ki söyünmez hemīşe bizim gönlümüzdedür. Murād deyr-i muḡāndan hānḡāhdur ki ḡarāret yeridür. Anuñ ki āteşi şevḡi söyünmez ol anda ‘azīz ve muḡteremdür.

Mevlānā Şem‘ī dir: Ol sebebdan beni deyr-i muḡānda ‘azīz tutarlar. Zīrā şol āteşi ki söyünmez dāimā bizim gönlümüzdedür. Deyr-i muḡāndan murād mürşidūñ āsitānesidür. Āteşden murād ‘aşḡ-ı ilāhīdür.

9.Beyt

چه ساز بود که بنواخت دوش این مطرب

که رفت عمر و دماغ هنوز پر سوداست

Çi sâz bûd ki benevaht dūş īn muṭrib

Ki reft ‘ömr u demāgem henūz pūr sevdāst

Ne sâz idi ki ḥūb çaldı dün gice muṭrib ki gitdi ‘ömr dimāgım henūz pūr sevdādur. Murād budur ki ‘ālem-i ilāhīde şıfat-ı kelām sem‘-i cāna *elestü birabbiküm* nidāsın işitirdi. Hāliyā pīr oldum. Dimāgım ol āvāzeden pūr sevdādur ve lebbeyk nidāsından bir nidādur.

Mevlānā Şem‘ī dir: Ne ‘aceb laṭīf sâz idi ki dün³⁸⁸ gice ol muṭrib çaldı ki ‘ömrüm gitdi ve dimāgım henūz şadādan pürdur. Murād budur ki ‘ālem-i ervāḥda maḥbūb-ı ḥaḳīḳiden gūş-i cāna *elestü birabbiküm* nidāsı ki irişdi. ‘Ömr temām oldı. Henūz dimāgım ol şadādan pürdur.

Beyt: Elest ez ezel hem-çünānşān be-gūş

Be feryād-ı ḳalū belā der ḥurūş³⁸⁹

10.Beyt

ندای عشق تو دوشم در اندرون دادند

فضای سینه حافظ هنوز پر صداست

Nidā-i ‘aşḳ-ı tu dūşem der enderūn dādend

Fezā-i sīne-i Ḥāfız henūz pūr şadāst

Senūñ ‘aşḳuñ nidāsın dün gice benim içime virdiler. Ḥāfızın sīnesi meydānı henūz pürdur. Şadādan murād bundan beyt-i sābıḳda olan gibidür.

Mevlānā Şem‘ī dir: Dün gice derūn-i dilde baña senūñ ‘aşḳuñ nidāsını virdiler. Ḥāfızın sīnesi şaḥrası henūz şadādan pürdur. Ḥiṭāb Ḥudāyadur. Bu beytde şan‘at-ı iltifāt vardır. Mütakellimden gā’ibe murād ‘aşḳ-ı ilāhī kesbī degil idügin beyāndur. Ba‘zı nüsaḥda maḥlaş beyti böyle vāḳı‘ olmuş.

11.Beyt

³⁸⁸ Dünden murād rüz-i ezeldür. - Şem‘ī

³⁸⁹ Ezelden beri "elest" (hitabı) onların kulaklarındadır. Ve "kālū belā" feryadıyla coşmaktadırlar. (Sa’dî, Bûstân)

از آن زمان که بحافظ رسید صوت حبیب

فضای سینه ز شوقم هنوز پر ز صداست

Ez ān zemān ki be Ḥāfız resīd şavt-ı ḥabīb

Fezā-i sīne zi şevķem henūz pūr zi şadāst

Ol zemāndan ki Ḥāfıza irişdi. Ḥabīb şavtı sīnem meydānı şevķden henūz şadādan toludur. Murād-ı mezkūra bu beytūn delāleti aẓherdür.

Mevlānā Şem‘ī dir: Ol zemāndan ki Ḥāfıza düstuñ şadāsı irişdi şevķden sīnem saḥrası henūz şadādan pürdür. Bu beytde ğa‘ibden mütekellime şan‘at-ı iltifāt vardır. Henūz elān ma‘nāsınadır. Ḥabībden murād Ḥazret-i Ḥudādur.

[GAZEL 110]

ḤURŪFU'Ş-ŞĀ'İ

1.Beyt

درد ما را نیست درمان الغیث

هجر ما را نیست پایان الغیث

Derd-i mā rā nīst dermān el-ġıyāş

Hicr-i mā rā nīst pāyān el-ġıyāş

Mevlānā Sürūrī demiş: Bizim derdimize yoķdur dermān. Meded bizim hicrimizin yoķdur nihāyet meded. Murād bundan derd-i ilāhī kâbil-i ‘ilâc-ı ṭabīb degil idüğinden şikāyet ve istitār ve firāk nihāyet bulmadüğün hikāyetdür.

Mevlānā Şem‘ī dir: Bizim derdimize dermān yoķdur. El-ġıyāş bizim firākımıza nihāyet yoķdur el-ġıyāş. Hecr hā’nın fetḥasıyla firāk ma‘nāsınadır. El-ġıyāş lügatde meded ve yardım idici ma‘nāsınadır.

2.Beyt

دین و دل بردند و قصد جان کنند

الغیث از جور خوبان الغیث

Dīn u dil bürdend u ẓaşd-ı cān künend

El-ġiyās ez cev̄r-i ḥūbān el-ġiyās

Dīni ve gön̄li aldılar. Cān ẓaşdın iderler. Meded maḥbūblaruñ cev̄rinden meded. Murād bundan maḥbūb-ı mecāzī teşḥīr-i ẓalb idüp dīne ḥalel virüp cānı ‘azāb-ı[88a] āḥirete giriftār idüp helāk-ı ebedīye mü’eddī olduğundan istiğāşedür ve bu ẓā’ifeden ictināba irşāddur.

Mevlānā Şem‘ī dir: Dīde ve dil iletdiler ve cān ẓaşdını eylerler. El-ġiyās ḥūblaruñ cev̄rinden el-ġiyās. Ḥūbandan murād mürşidlerdür. Cev̄rden murād mürīdleri ḥaḳḳında riyāzet ve mücāhede için olan ihtimāmlarıdır ve maḥbūb murād olunmak cā’izdür ki murādı ḥalkı ḥūblardan tağayyür etmek ola.

3.Beyt

در بهای بوسهء جانى طلب

ميکنند اين دلستانان الغياث

Der behā-i buseī cānī ṭaleb

Mīkūnend in dilsitānān el-ġiyās

Bir buse behāsında bir cān ṭaleb iderler bu gön̄ül alıcılar meded. Murād bundan buse muḳaddime-i fesād ve cāna ‘azāb olduğundan şikāyetdür.

Beyt: Ez leb-i la‘l-i tu dil rā hest buse iltimās

Cān temennā-i diḡer dāred ‘alā hindā el-ġiyās³⁹⁰

Mevlānā Şem‘ī dir: Bir buse behāsında biñ cān ṭaleb eylerler bu dil-sitānlar el-ġiyās mīkūnend ma‘nāsı mışrā‘-yı evvele ẓayd olundı sūḥūlet-i ma‘nā için buseden murād cezbe-i Ḥudāyīdür ki anlarıñ terbiyesi ile ḥāşıl olur. Bir cāna degil biñ cāna müftdür. Dil-sitāndan murād mürşidler olmak rüşen ve maḥbūblar olmak cā’izdür.

4.Beyt

خون ما خوردند اين كافر دلان

³⁹⁰Senin kırmızı dudağından gön̄ül öpmek ister. Canın diğ̄er istekleri karşısında meded.

ای مسلمانان چه درمان الغیث

Hūn-i mā ḥordend īn kāfir-dilān

Ey müselmānān çi dermān el-ğıyās

Bizim kanımız içdiler bu kāfir ḳalbler ey müselmānlar ne dermān? meded. Murād bundan anlarıñ kan ve māl alup bā' iş-i fesād olduklarından istimdāddur ve kāfir-dil olanlardan ḥalāş dermānını dünyāda isteyüp 'amel-i āhirete iştiğāl gerek ve illā kıyāmetde dilber ḥidmetinde idüm demek cevāb-i maḳbūl olmaz.

Beyt: Ābād neşūd dil ki ḥarāb-ı piserān şūd

Rūy-i piserān āfet-i şāḥib-naẓarān şūd³⁹¹

Mevlānā Şem'ī dir: Bizi helāk itdiler bu teraḥḥumsuzlar ey müselmānlar ne dermān? el-ğıyās. Bu beytüñ maẓmūnı bundan evvel mezkūr olan beytüñ maẓmūnı gibidür. Ma'nā-yı ḥaḳīḳisinde ba'zı nūşahda hūn-i mā ḥordend u rū gerdān şūdend vāḳı' olmuş. Ya'nı bizim kanımızı içdiler ve i'rāz idici oldılar.

5.Beyt

داد مسکینان بده ای روز وصل

از شب یلداى هجران الغیث

Dād-i miskīnān bedeh ey rūz-i vaşl

Ez şeb-i yeldā-i hicrān el-ğıyās

Miskīnler dādını vir ey vaşl günü, hicrānuñ uzun gicesinden meded. Murād hümūm-i hicrāndan giceler uzun geldüğinden şikāyetdür ve vuşlat-ı ilāhī taleb ḳılmakdur.

Mevlānā Şem'ī dir: Ey vişāl günü miskīnlerüñ dādını vir. Hicrān şeb-i yeldāsından el-ğıyās.

6.Beyt

هر زمان دردی دیگر میرسد

³⁹¹Güzeller yüzünden harap olan gönül abad olmadı. Güzellerin yüzü nazar sahiplerinin afeti oldu.

زین حریف بی دل و جان الغیاث

Her zemān derdī-i diger mīresed

Zīn ḥarīf-i bī-dil u cān el-ğıyās

Her bir zemān bir derd daḥī irişür. Bu yüreksiz ve cānsuz muşāhibden meded. Murād nefis-i bed-kārdan şikāyetdür ki ıalib-i derrāk ve cān-ı idrākı yok. Her dem bir dolu belā andan ‘aqla irişür.

Mevlānā Şem‘ī dir: Her zemān bir ğayr derd irüşür. Bu bī-dil ü cān muşāhibden el-ğıyās. Ḥarīfden murād hicrāndur.

7.Beyt

همچو حافظ روز و شب بخویشتن

گشته ام سوزان و گریان الغیاث

Hemçü Ḥāfız rüz u şeb bī ḥıştēn

Geşte'em sūzān u giryān el-ğıyās

Ḥāfız gibi gice ve gündüz bī-ḥod olmuşam yanıcı ve ağlayıcı meded. Murād ‘aql nefissiz yanup ağlayup firāk-i düstdan munfaşıl olduğın hikāyetdür.

Mevlānā Şem‘ī dir: Ḥāfız gibi rüz u şeb bī-ḥod u bī-iḥtiyār giryān u sūzān olmuşam el-ğıyās. Sūzān bunda yanıcı ma‘nāsınadır.

[GAZEL 111]

ḤURŪFÜ'L CİM

1.Beyt

سزد که از همه دلبران ستانی باج

که بر سر همه خوبان کشوری چون تاج

Sezed ki ez heme-i dil-berān sitānī bāc

Ki ber ser-i heme ḥūbān-ı kişverī çün tāj

Mevlānā Sūrūrī demiş: Lāyıkdur ki cemî' dil-berlerden alasin bâc ki memleket hûbları başı üzere tâc gibisin. Murād 'ulüvv-i Hâzret-i Hâkķı beyândur.

Mevlānā Şem'î dir: Lāyıkdur ki dil-berlerün cemî'sinden bâc alasin. Zîrâ aqlım hûblaruñ cemî'sinüñ başı üzere tâc gibisin. Hıttâb Hâbîb-i ekrem hâzretine olup ve hûblardan murād sâ'ir enbiyâ olmak rûşendür.

Beyt: Ey hâķ-i reh-i tu 'arş rā tâc

Yek pāye zi ķadr-i tust mi' rāc³⁹²

Kişveride olan yâ hıttâb içün olup tâc lafzına maşrûf olmak evlâdur ve yâ'-i nisbet olup tâcda yâ'-i hıttâb maḥzûf olmak câ'izdür.

2.Beyt

دو چشم مست تو آشوب جمله تركستان

بچين زلفاء تو ماجين و هند داده خراج

Du çeşm-i mest-i tu âşûb-ı³⁹³ cümle Türkistân

Be çîn-i zülf-i tu Mâçîn u Hind dâde ḥarâc

Senün iki mest gözün Türkistân fitnesidür. Senün iki zülfün büklümüne Mâçîn ve Hind virmişdür ḥarâc. Murād çeşm-i mestden 'ayn-i zâtdur ve bu çeşm-i mestden şıfat-ı başardur. *Zâte küntü kenzen maḥfiyân fe aḥbebtü en u'rafe fe ḥalektü'l-ḥalka li-ya'rüfün*³⁹⁴ hasebince Türkistân-ı 'âlemi halk idüp her bir şahş bir hevâyla meftûn kıldıgün beyândur ve çîn-i³⁹⁵ zülfdan murād ḡayb-ı hüviyetün tezâ'uf istitâridür ki istitâr ve esrâr-kâr musaḥḥar ve müsellemdür.

Mevlānā Şem'î dir: Senün iki [88b]mest çeşmün cümle Türkistānuñ ḡavḡā ve fitnesidür. Senün zülfün büklümüne Mâçîn ve Hind ḥarâc virmişdür. Mâçîn zülfün çînine ve Hind sevdāsına göredür. Hâbîb-i Ekrem Hâzreti murād olunmak rûşendür.

³⁹² Ey yolunun toprağı arşa tâc olan[sevgili], miraç senin kıymetinden[makamından] bir basamaktır.

³⁹³ Âşûb demekden murād cemî' sine ḡâlib olmakdur dimekdür. - Şem'î

³⁹⁴ Ben gizli bir hazine idim. Bilinmek istedim,mahlukatı yarattım. (Hadis-i şerif)

³⁹⁵ Çîn bunda büklüm ma' nâsınadır. İklim ma' nâsına degildir.- Sūrūrī

Beyt: Rūḥī fedāke ey şanem el baṭḥī laḳab

Āşub-i Türk u şūr-i ‘Acem fitne-i ‘Arab³⁹⁶

3.Beyt

بیاض روی تو روشنتر آمد از رخ روز

سواد زلف تو تاریکتر ز ظلمت داج

Beyāz-i rūy-i tu rūşenter āmed ez ruḥ-i rûz

Sevād-i zūlf-i tu tārīkter zi zūlmet-i dāc

Senüñ yüzüñ beyāzı rūşenrekdür gün yanağından senüñ zūlfüñ sevdāsı karañurakdur karañu gice zūlmetinden. Murād tecellī-i cemāl-i ilāhī zuhūrı *āzharun mine’ş-şems*³⁹⁷ idügin ve ğayb-ı hüviyet *aḥfā min külli ḥafā*³⁹⁸ idügin beyāndur.

Mevlānā Şem‘ī dir: Senüñ yüzünüñ beyāzı rûzuñ yüzinden rūşenrekdür. Senüñ zūlfüñ sevādı karañurakdur. *Zūlmet-i dāc*’dan *dāc* ziyāde siyāhdur. Murād yine Ḥabīb-i Ekrem Ḥazretidür.

4.Beyt

ازین مرض بحقیقت شفا کجا یابم

گر از تو در دل من نمی‌رسد بعلاج

Ezīn marāz be ḥaḳīḳat şifā kocā yābem

Ger ez tu der dil-i men nemîresed be ‘ilāc

Bu marāzdan ḥaḳīḳatde şifā kande bulam? Ger senden benim gönlüm derdi irişmezse ‘ilāca. Murād marāz-ı ilāhiye ṭabīb-i zāhir devā idmeyüp Rabb-i şāfī etmeyince şifā bulunmaduğın beyāndur.

³⁹⁶ Türkün fitnesi, acemin şamatası ve arabın fitnesi. Ey put kadar güzel olan sevgili ruhum saña feda olsun.

³⁹⁷ Güneşten daha âşikâr.

³⁹⁸ Bütün gizliliklerden daha gizli.

Mevlânâ Şem‘î dir: Bu marazdan haķāikatle kande şifâ bulam? Benim gönlüm derdi eger senden ‘ilâca irişmeye. Murād yine Ḥabīb-i Ekrem Ḥazretidür. Marazdan murād firāk-ı Ḥudādur. Şifâdan murād vişâldür ki anuñ vişâli sebebiyle firākdan ḥalâş müyesserdür.

5.Beyt

دهان تنك تو داده بآب حضر حیات

لب چو قند تو برد از نبات مصر رواج

Dehân-i teng-i tu dâde be âb-ı Hızr-ı hayât

Leb-i çü kıand-i tu bürd ez nebât-i Mısr revâc

Senüñ tar ağzuñ virmüşdür âb-ı hayâta hayât. Senüñ kıand gibi lebüñ gidermişdür nebât-i Mısrđan rağbeti. Murād kelâm-i Ḥaķ lafz-i kün ile âb-ı hayât idüp aña şıfat ve ḥâşşa-i hayât virdüğün beyân ve güftâr-i Ḥaķ elezz olandan elezz olduğın beyândur ve ihtimâldür ki ḥiṭâb resûlullâh ‘aleyhisselâm ḥazretine ola.

Mevlânâ Şem‘î dir: Senüñ ḥoķķa dehânuñ virmüşdür âb-ı hayâta beķâyı. Senüñ kıand gibi lebüñ mışruñ nebâtından revâcı iletđi. Ḥiṭâb Ḥaķ Te‘âlâ Ḥazretinedür.

Beyt: Bâ leb-i şîrîn-i tu zed lâf-i şîrînî nebât

Mışriyân ez şehri-i ḥod bîrûn kerdendeş be-çüb³⁹⁹

6.Beyt

چرا همی شکنی جان من ز سنگ دلی

دل ضعیف که هست او ز نازکی چو زجاج

Çerâ hemî şikenî cân-ı men zi seng-dilî

Dil-i za‘îf ki hest ū zi nâzukî çü zücâc

Niçün sırsın benim cânım seng-dillikden kıalb-i za‘îf ki vardır. Ol nâziklikden sırça gibidür. Murād şıfat-i celâl ve kıahr zühûrı kıalb-i za‘îfi kesr etdigün ḥikâyet ve taleb-i re’fetdür.

³⁹⁹ Nebât senüñ tatlı dudağınla şirinlikte iddialaştığı için Mısırlar kendi şehirlerinden onu değnekle kovdular.

Mevlânâ Şem‘î dir: Ey benim cânım seng-dillik ile niçün şırsın za‘îf gönlümi ki ol göñül nâziklikde sırça gibidür. Hıtab Hüdâyadur. Seng-dillikden murâd şıfat-ı istignâdur.

7.Beyt

چهگونه بسته بمویی میان و بکشاده

تنی چو فیل و سرون بسان گنبد عاج

Çigüne beste be-müyî miyân u begüşâde

Tenî çü fîl u serûn besân-i günbed-i ‘âc

Nice bağlamışdur bir kıl ile belî ve çekmişdür. Fil gibi bir ten ve evce ki fil sünüğinden kubbe gibidür. Murâd ğarâbet-i şun‘-ı Hâk beyândur.

Mevlânâ Şem‘î dir: Bir müyla ne laţîf miyân bağlamış ya‘nî müy gibi ne ‘aceb miyân halk eylemiş ve begüşâdenün ma‘nâsı mışrâ‘-ı şâniye kayd olundu. Ya‘nî fil gibi bir teni ve ‘âcdan düzülmüş kubbe gibi bir serûni açmış ya‘nî ‘ademden vücûda getürmüş. Serûn ve sürîn uca ma‘nâsınadur. Murâd şehvet-perestlerin matlab-ı a‘lâsı olan yerdür. ‘Âc fîl üstühvânı, günbed kubbe, beste ve begüşâdenün fâ‘ili Hâk te‘âlâ Hazretidür. Murâd şun‘-ı Hüdâyı istiğrâb ve vechü'l-luţfla şun‘-ını beyândur. Ba‘zı nüsahta bu beyt vâkı‘ olmuş.

8.Beyt

خط تو حضر و دهان تو آب حیوانست

قد تو سرو و میان تو مو و بر چون عاج

Haţ-ı tu Hızr u dehân-i tu âb-ı hayvân est

Kadd-i tu serv u miyân-i tu mü vü ber çün ‘âc

Şakaluñ Hızr ağzuñ [âb-ı] hayvândur kaddün serv ve belün kıl ve sineñ fil sünügi gibi ya‘nî beyâzdur.

Mevlânâ Şem‘î dir: Senün haţtuñ Hızr ve senün dehânuñ âb-ı hayâtdur. Senün kaddün serv ve miyânuñ müy ve sineñ ‘âc gibidür.

9.Beyt

فتاده در سر حافظ هوای چون تو شہی

کمینہ بندہء خاک در تو بودی کاج

Fütâde der ser-i Hâfız hevâ-yi çün tu şehî

Kemîne bende-i hâk-i der-i tu bûdî k'âc

Düşmüşdür Hâfızın başına senün gibi şâhuñ hevâsı. Eksikli senün kapuñ toprağı kulu olaydı kâşkî. Murâd bundan Hâzret-i Hâkkuñ 'ulüvv-i şâhını nihâyetde iken kendüsi anuñ muhibbi olup talebde olduğın istiğrâb idüp ve kendü haķaretin yâd eyleyüp ve ol dergâh-i 'âlî kapusu toprağınun kulu olmağı temennâdur.

Mevlânâ Şem'î dir: Hâfız başına sencileyin bir şâhın[89a] muhabbeti düşmüş kâşkî kimesne senün hâk-i derinün bendesi olaydı bu dağî vechdür. Kâşkî senün derinün kemîne bendesi olaydı. Hıtâb Hâk te'âlâ Hâzretine yâ Hâbîb-i Ekrem Hâzretine olmak rüşendür. Kâc kâşkî ma' nâsınadır.

[GAZEL 112]

ḤURÛFÜ'L ḤÂ

1.Beyt

اگر بمذهب تو خون عاشقست مباح

صلاح ما همه آنست کآن تراست صلاح

Eger be mezheb-i tu hün-i 'âşıkest mübâh

Şalâh-i mâ heme ânest k'ân turâst şalâh

Mevlânâ Sürûrî demiş: Eger senün mezhebünde 'âşıķ kanı helâl ise bize eyü oldur ki saña eyü ola. Murâd bunda irâdet kendünün murâdı olup kaçâyâ rızâ-i küllî etdüğün zikrdür.

Mevlânâ Şem'î dir: Eger senün mezhebünde 'âşıķuñ kanı helâkı mübâh ise cemî'â bize şalâh ve fâ'ide oldur ki ol saña şalâhdur. Hıtâb Hudâyadur. Murâd min külli'l-vücûh kaçâyâ rızâsın izhârdur.

2.Beyt

سواد موی تو جاعل الظلمات

بیاض روی تو بکشود فالق الاصباح

Sevād-i mūy-i tu cā' ilü'z-ẓülümāt

Beyāz-i rūy-i tu beg'şūd fāliḳü'l-eşbāḥ

Senün kılun karalığın gösterdi ḥāliḳü'z-ẓülümāt senün yüzün ağı açdı şubḥ yaradıcı. Murād Ḥazret-i Ḥaḳḳun vecce'ale'z-ẓülümāt ve'n-nūr⁴⁰⁰ ḥasebince ve fāliḳü'l-eşbāḥ vec'alü'l-leyle sükenā mūcibince ḥāliḳ-i sevād u beyāz idügin beyāndur. Lā-cerem sevād-i zülf u beyāz-i vech anun cümle aşārındandır.

Mevlānā Şem'î dir: Senün müyün sevdası cā' ilü'z-ẓülümātı gösterdi. Senün yüzün beyāzı fāliḳü'l-eşbāḥ açdı. Murād budur ki müyünün sevdası mazhar-ı cā' ilü'z-ẓülümātdur. Ve yüzünün beyāzı fāliḳü'l-eşbāḥdur. Cā' il ve fāliḳ bunda ḥāliḳ ma'nāsına eşbāḥ bunda şabāḥ ma'nāsındadır. Ḥiṭāb Ḥabīb-i Ekrem Ḥazretine olmak rüşendür.

3.Beyt

ز دیده ام شده يك چشمه در کنار روان

که آشنا نکند در میان او ملاح

Zi dīde'am şüde yek çeşme der kenār revān

Ki āšinā neküned der miyān-i ū mellāḥ

Gözümünden olmuşdur bir çeşme kenārımda revān ki yüzmek idemez. Anun ortasında gemici ki yüzgec olur. Murād müşāhede-i Ḥazret her bî-başar ve başiret ve vüs'ında degildür.

Mevlānā Şem'î dir: Benim çeşmimden kenārımda bir çeşme revān olmuşdur ki anun içinde mellāḥ yüzmeye kâdir olmaz. Murād rāh-i 'aşḳ ve fütāde-i cānān-ı ezelün vişāl ve dīdārı şevḳinden olan keşret bükāsın iş'ardur.

4.Beyt

لب چو آب حیات تو است فوت روح

⁴⁰⁰ En'am, 1: Karanlıkları ve aydınlığı var eden Allah'tır.

وجود خاکی ما را از اوست لذتِ راح

Leb-i çü âb-ı hayât-ı tu est kıt-ı rûh

Vücûd-ı hâki-i mâ râ ez üst lezzet-i râh

Senün âb-ı hayât gibi lebündür kıt-ı cân bizim hâke mensûb vücûdumuza andandır şarâb lezzeti. Murâd kelâm-ı ilâhî âb-ı hayât gibi mümedd-i hayât olup kıt-i rûh kıt-i ten idüğün ve ehl-i zevk olanlar andan şarâb lezzetin aldığın beyândur.

Mevlânâ Şem'î dir: Senin lebün ki âb-ı hayâtdur ve anda rûhuñ kıtı vardır. Bizim haķır ve za'îf vücûdumuza şarâb lezzeti andandır. Murâd kelimât-ı ilâhiyye rûh ve tene imtidâd-i hayâtda kıt idüğün ve şâhib-diller anda lezzet ve keyfiyyet-i şarâb hâsıl etdiklerin beyândur.

5.Beyt

ز چنك زلف كمندت كسى نجات نيافت

نه از كمانچهء ابرو و تير چشم نجات

Zi çeng-i zülf-i kemendet kesî necât neyâft

Ne ez kemânçe-i ebrû vü tîr-i çeşm necâh

Senün kemend zülfünün pençesinden bir kimesne hâlâş bulmadı. Kaş yay çoğrından ve göz okından dağî necât bulmadı. Murâd Hâzret-i Haķķuñ kabza-ı kudretinden ve şıfat-ı kahrından hâlâş ve karâra imkân yokdur dimekdür.

Beyt: Güftemet küşt be bâtıl gam-ı hicr-i tu merâ

Güft bâtıl nebüved her çi be taķdîr-i Haķ est⁴⁰¹

Mevlânâ Şem'î dir: Senün kemend gibi zülfün pençesinden bir kimse hâlâş ve necât bulmadı. Ne ebrün kemânçesinden ve ne çeşmün tîrinden bir kimse hâlâş bulmadı. Hiṭâb Hudâyadur. Bunda zülfdan murâd ğayb-ı hüviyettür. Tîr-i çeşmden murâd te'sîr-i zâtdur ki hergiz kimseye andan hâlâş müyesser degıldür.

6.Beyt

⁴⁰¹ [Dedim ki] senin ayrılığının gamı beni haksız yere öldürdü. [O ise] haķķın takdiriyle olan[bir şey] haksız olmaz dedi.

صلاح و توبه و تقوى ز ما مجو هرگز

ز رند و عاشق و مجنون كسى نجست فلاح

Şalâh u tevbe vü taqvâ zi mâ mecû hergiz

Zi rind u ‘âşık u mecnûn kesî necüst felâh

Şalâh ve tevbe ve taqvâ bizden isteme. Hergiz rind ve ‘âşık ve dīvāneden kimse istemedi zafer ve şalâh. Murād melāmiyyeden olup taqayyüdât-i şūriye ile muqayyed olmayan şalâh-i şūrî ve tevbe ve zühd-i zāhiri ile mevşûf ve ma‘rûf olmayup ehl-i hâl olan kimesne andan bunları ricâ etmedigin beyândur.

Mevlânâ Şem‘î dir: Bizden hergiz şalâh ve tevbe ve taqvâ isteme. ‘Âşık ve mecnûn rindden bir kimse felâh istemedi. Murād mertebe-i ‘aşk-ı ilâhî zühd ve taqvâ tabaçasından bülend idüğün iş‘ardur. Hâşıl-ı ma‘nâ ‘aşk-ı ilâhî sebebiyle biz anlara ser-fürû etmeziz dimekdür. Zîrâ ol mertebeler ‘aşka nisbet pest ve tabakât-ı ‘avâmdur.

7.Beyt

بداد لعل لبث بوسه بصد تلبیس

نیافت کام دل زو بصد هزار الحاح

Bedād la‘l-i lebet bûse be şad telbīs

Neyāft kām-i dilem zû be şad hezâr ilhâh

Virmedi la‘l lebüñ bir bûse yüz telbīs ile bulmadı gönlüm murâdından yüz biñ ibrām ile murād kelâm-i ilâhiden feyz-i qalîl telbīs-i keşîr ile olmadığın [89b]beyândur ve ‘amelsiz kimse andan ibrām ile murād bulmadığını zikrdür.

Mevlânâ Şem‘î dir: Senüñ la‘le beñzer lebüñ yüz telbīs ile bir bûse virmedi. Yüz biñ ibrāmıla gönlüm andan murâdını bulmadı. Murād cezebât-i ‘aşka isti‘dādı olmayan andan müstefîz olmak ziyâde şu‘ûbet üzere idüğün beyândur.

8.Beyt

پیاله چیست که با یاد تو کشم مدام

و نحن نشرب شربا كذاك الاقداح

Piyāle çīst ki bā yād-ı tu keşem müdām

Ve neḥnu neşrubu şürben kezālike'l-aqdāḥ

Ḳadeḥ nedir ki senüñ yāduñ ile çekeriz müdām biz içeriz şarābı ancılayın ḳadeḥleri. Murād ‘aşḳ-ı ilāhiye tevaḡḡul ve iştiḡālin beyāndur ve bī-pervālık gösterip yalnız şarāb içmek degil zarfların böyle içerin deyü mübālaḡa iderin.

Mevlānā Şem‘ī dir: Piyāle nedir ki dā‘im senüñ şevḳ ve yāduña nüş idelim. Bu daḡı vechdür senüñ yāduñla. Müdām şarāb ma‘ nāsına olup ma‘ nā böyle olmak mümkindür. Piyāle nedir ki senüñ yāduñla şarāb nüş idelim ve biz şarāb nüş ideriz. Nüş etmek ile ve şarāb nüş itdigimiz ḳadeḥleri daḡı nüş eyleriz. Murād ‘aşḳ-ı ilāhiye tevaḡḡul izḡarıdur şarābı zarfıyla nüş iderem dimekle.

Beyt: Eger mī pürsī bāde nüşī‘-i men

Benüşem mey becām u sākīyeş hem⁴⁰²

9.Beyt

دعای جان تو ورد زبان حافظ باد

مدام تا که بود متصل مسا و صباح

Du‘ ā-i cān-ı tu vird-i zebān-i Ḥāfız bād

Müdām tā ki büved muttaşıl mesā u şabāḥ

Senüñ cānuñ du‘ āsı Ḥāfızın vird-i zebānı olsun dā‘im tā ki ola aḡşam ve şabāḥ. Murād budur ki ‘aḡluñ nefse ḡıḡābıdur ki dir senüñ cānınuñ du‘ āsı ey nefis Ḥāfızın vird-i zebānı olsun ve mesā u şabāḥ zıkrinde işāret vardır ki vird-i şabāḡda ve aḡşamda lāzımdur ki ḡarafeyi’n-nehārda ve müdām zıkrinde işāret vardır ki virde müdāvet gerekdür. Lā-cerem vird lāzımdur ki men lā virde lehū lā vurūde lehū ammā virde mübāşeret etdükden soñra terk etmemek gerek ve illā merdūd olur ki *ḡariḳü'l-virdi mel‘ ünün*⁴⁰³ ve cān zıkrinde işāret vardır ki teraḡḡı ve taḡşıl merātib-i cānındur ki menfa‘at vird-i cāna rāci‘dür.

⁴⁰² Ben şarap içiciye şoracaksan eḡer kadehe ve sakiye şor.

⁴⁰³ Virdi terk eden lanetlenmiştir.

Mevlânâ Şem‘î dir: Senüñ cânınıñ du‘âsı Hâfızın vird-i zebânı olsun dâ‘im mādâmki mesâ ve şabâh biri birine muttaşıl ola. Murâd kıyâmete degin dimekdür. Hîṭâb mürşidedür.

Beyt: ‘Ömrî du‘â-yı câh u celâl-i tu güfteim

Minnet Hudâ râ ki heme müstecâb şüd⁴⁰⁴

[GAZEL 113]

1.Beyt

ببین هلال محرم بخواه ساغر راح

که ماه امن و امانست و سال صلح و صلاح

Bebîn hilâl-i muḥarrem be ḥ‘âh sâğar-i râḥ

Ki mâh-i emn u emānest u sâl-i şulḥ u şalâḥ

Mevlânâ Sürûrî demiş: Gör muḥarrem hilâlini iste şarâb ḳadeḫini ki emn u emân ayıdır ve şulḥ ve şalâḥ yılıdır. Murâd budur ki yılda dört ay eşḫuru ḥurumdur ki biri ferd ya‘nî yalnızdır ki recebdür ve üçü serd ya‘nî muttaşıldır ki zî‘l-ḳa‘ de ve zî‘l-ḫicce ve muḥarremdür. Bu dört ay Allâh te‘âlâ ḳatında ḥürmetlüdür ki bu aylarda tâ‘at kîşru’s-şevâbdur ve ḳıtâl bu aylarda ḥarâm oldu ve cāhiliyet ehl-i dîni bu aylara ḥürmet iderlerdi ve ḥâ‘if olanlar bu aylarda emîn olurlardı muḥarremeh muḥarrem didikleri anda ḳıtâl ḥarâmı olduğı içündür ve muḥarrem yıl başıdır. Çün muḥarrem hilâli görüle hilâl ki sâğara teşbîhdür, pes sâğara işâret fehmi idüp sâğar-ı ‘aşḳ-ı ilâhî istemek gerek. Çün mâh-i emn u emân ve sâl-i şulḥ ve şalâḥdur tâ‘ate şürû‘ idüp temâm yılı şalâḥ üzere geçürmege sa‘y etmek gerek.

Mevlânâ Şem‘î dir: Mâh-i muḥarremün helâlini gör şarâb sâğarını iste. Zîrâ emn u emân ve sâl-i şulḥ u şalâḥ yılıdır. Murâd budur ki yılda dört ay eşḫuru ḥurumdur ki biri ferd ya‘nî yalnızdır ki ol receb ayıdır ve üçü serd biri birine muttaşıldır ki zî‘l-ḳa‘ de ve zî‘l-ḫicce ve muḥarremdür. Bu dört ay Hâḳ te‘âlâ Ḥazretinün katında ziyâde maḳbûldur ve bu aylarda tâ‘at etmek şevâb-i keşîre sebebdür. Murâd budur ki çün sâğar-şıfat olan hilâl muḥarremi

Târiku (Sürûrî 89b): sâhibu (Zaid b. Muhammed 89b) anlam gereğı Sürûrî şerhi tercih edildi.

⁴⁰⁴ Bir ömür senin celalin ve makamın için dua ettik. Tanrı’ya şükür ki hepsi kabul oldu.

göresin ve anuñ kadeh devrine işâret itdügi remzi fehmi idesin. Şarâb-ı ‘aşk-ı ilâhî nûşına meşgûl ol, zîrâ temâm zemânıdır.

2.Beyt

نزاع بر سر دنیای دون کدا نکند

بیادشه ببرای نور دیده کوی فلاح

Nizâ‘ ber ser-i dünyâ-i dūn gedâ nekūned

Be pâdişeh beber ey nūr-i dīde gūy-i felâh

Dünyâ-yı denî başı üzere ya‘nî anuñçün nizâ‘ı gedâ etmez pâdişâha ilet ey gözüm nûrî zafer topını. Murâd budur ki fakîr olan dünyâdan yesîr ile kanâ‘at ider anuñçün ceng etmez pâdşâhdur ki anuñ içün ceng iden.

Beyt: Mülk-i iklîmî begîred pâdşâh

Hemçünân derbend-i iklîmî diger⁴⁰⁵

Mevlânâ Şem‘î dir: Denî dünyânun muhabbet ve hevâsı üzere ya‘nî dünyâ içün gedâ kimse ile nizâ‘ ve huşûmet eylemez. Ey gözüm nûrî felâh topını pâdşâha ko. Murâd gedânun saltanat ile ne işi vardur dimekdür. Gūy kâf-i fârsîdür. Top [90a] ma‘nâsına olmak üzere şerh olındı. Kâf-i ‘arabîyle maḥalle ma‘nâsına daḥî maḥalle mülâ’imdir.

3.Beyt

عزیز دار زمان وصال را کاندم

مقابل شب قدرست و روز استفتاح

‘Azîz dâr zemân-i vişâl râ k’ândem

Muḳâbil-i şeb-i ḳadrest u rûz-i istiftâh

‘Azîz dut zemân-i vişâli ki ol vaḳt şeb-i ḳadr ve rûz-i fetḥ muḳâbilidür. Murâd budur ki zemân-i vişâl ve vaḳt-i taḥşîl-i ḥâl şeb-i ḳadr ve yevm-i fetḥ gibi şerîfdür. Anı ‘azîz ve muḥterem dutmak gerekdür.

⁴⁰⁵ Padişah bir ülkeyi fetheder, hemen başka bir ülkeyi zapt etme fikrine giriftar olur. (Sadi, Gülistan)

Mevlânâ Şem'î dir: Vişâl zemânını 'azîz dut. Zîrâ ol dem şeb-i kadrûn ve rûz-ı istiftâhuñ muķâbilidür ya' nî kadr ve şerefde bunlar gibidür. Rûz; rûz-i feth ma' nâsinadur.

4.Beyt

بیار باده که روزش بخیر خواهد بود

هر آنکه جام صبوحی نهد چراغ صباح

Beyâr bâde ki rûzeş be-ḥayr ḥ'âhed bûd

Her ân ki câm-ı şabûḥî nehed çerâğ-ı şabâḥ

Şarâb getür ki günü ḥayr ile olsa gerekdür. Her ol kimse ki şabûḥî kadeḥin kor şabâḥ çerâğı yerine câm-ı şabûḥî koyan kimsenüñ günü ḥayr ile olur. Murâd budur ki şehirde tã' ate şürû' idenüñ yevmi ḥayr ve mübârek olur. Lâ-cerem sen daḥî şehirde aña sa' y it.

Beyt: Ey devîde sū-yi dükkân ez pegâh

Hîn be-mescid rev becû rızķ-ı ilâh⁴⁰⁶

Mevlânâ Şem'î dir: Şarâb getür ya' nî nûş eyle ki anuñ rûzı ḥayr ile olisardur. Her ol kimse ki şabâḥ çerâğı yerine câm-ı şabûḥî koya. Murâd her kim ki vaķt-i şehirde 'aşķ ve tã' ate sa' y ide anuñ günü sa' âdet üzere olur ki lutf-i Ḥaķķa mażhar düşer dimekdür. Rûzeşde olan zamîr-i gâ'ib mışrâ'-yı şânîde olan her ân ki râci' dür. İzmâr ķable'z-zikr tarîķiyle.

5.Beyt

کدام طاعت شایسته آید از من مست

که بانك شام ندانم ز فالق الاصباح

Kodâm tã' at-i şâyeste âyed ez men-i mest

Ki bāng-i şām nedānem zi fālîķü'l-aşbâḥ

Ḳaḅğî lâyık tã' at gelür ben mestden ki aḥşam ezânın bilmezem şabâḥ ezânından. Murâd budur ki kim ki mest-i dünyâ ola ve tevağğul-i mâ' adâ kıla ol vaķt-i şehirüñ şerefın bilmez andan tã' ate şürû' kılmaz.

⁴⁰⁶ Ey erkenden dükkâna koşan, aynı şekilde mescide git, Tanrı'dan rızıkını ara. (Mevlânâ, Mesnevî)

Beyt: Çün seher vaqti dūrūr vaqt-i icābet fāsīkā

Gice iderseñ günehler eyle istiğfār şubḥ

Mevlānā Şem‘ī dir: Ben mestden kaḡı maqbūl tā‘at gelūr aḥşam ezānını şabāḥ ezānından bilmezem ya‘nī farq eylemezem. Bu söz Ḥāfız cānibinden hażmen linefsihīdūr.

6.Beyt

دلا تو غافلې از کار خویش می ترسم

که کس در نگشاید چو گم کنی مفتاح

Dilā tu ġāfilī ez kār-i ḥvīş mī teressüm

Ki kes der negüşāyed çü güm küñi miftāḥ

Ey gönül sen ġāfilsün kendü ‘ameliñden korkarın ki kimse saña ḵapu açmaya. Çün zāyi‘ idesin miftāḥı. Murād budur ki şimdi sen vaqt miftāḥı eliñdedür. ‘Amele sa‘y ḵıl ki korkarın ecel irüp vaqt miftāḥı eliñden gide. Saña fetḥ-i bāb etmeye.

Beyt: Zemān-i şāḥ Şücā‘ est u devr-i ḥikmet u şer‘

Be-rāḥat-i dil u cān kūş der şabāḥ u rāḥ⁴⁰⁷

Mevlānā Şem‘ī dir: Ey gönül sen kendü işiñden ġāfilsün ve korkarım ki kimse senüñ ḵapunu açmaya çünki miftāḥı zāyi‘ idesin. Murād çün tevbe sıra olasın saña kimseden fā’ide irişmez dimekdür.

7.Beyt

ببوی صبح چو حافظ شبی بروز آور

که بکشفد گل بخت ز شعلهء مصباح

Be-būy-ı şubḥ çü Ḥāfız şebī be rūz āver

Ki bekeşfed gül-i baḥt zi şu‘le-i mışbāḥ

⁴⁰⁷ Şah Şücā' zamanıdır, hikmet ve hukuk devridir. Sabah vaktinde ve işrette gönül ve can rahatlığı için çalış.

Şabâh kokusu ile Hâfız gibi gice[y]i gündüze getir ki açıla bahtuñ güli çıırak şu'lesinden. Murâd budur ki şubh sa'âdete irişmek ricâsı ile ihyâ'-i leyl kııl tâ ki feyz-i şehri' irişüp gül nûr u harâret-i şemsden açıldığı gibi senüñ bahtuñ güli şu'le-i mışbâhdan açıla.

Mevlânâ Şem'î dir: Cezebât-i rahmâniyyeden bir cezbe ümîdiyle Hâfız gibi bir giceyi rûze getir ya'nî ihyâ eyle dir ki senüñ bahtuñ güli fettâhuñ nefhasından açıla. Murâd nefeât-i rahmâniyyeden bir nefhâ irişmek ile sa'âdet-i ebediyye bulasun dimekdür. Fettâh mübâlağa-i ism-i fâ'ildür ki murâd Hâk te'âlâ hazretidür.

[GAZEL 114]

ḤURÛFÜ'L ḤÂ

1.Beyt

دل من در هوای روی فرخ

بود آشفته همچون موی فرخ

Dil-i men der hevâ-i rûy-i ferruḥ

Büved âşufte hemçün mûy-i ferruḥ

Mevlânâ Sürûrî demiş: Benim gönlüm ferruḥ yüzi hevâsında karışmış olur ferruḥuñ kıılı gibi. Murâd ferruḥdan ma'nâ-yı haqîkîye nazar, ism-i şahş-i maḥşûş degildür belki vaşfdur mübârek ma'nâsına ki murâd resûlullâh şalla'llâhu 'aleyhi ve sellemdür. Zîrâ mübârek evşâf-ı enbiyâdandır. Nitekim 'İsî 'aleyhisselâm demiş: *Ve ce'alnâ mübâreken eyne mâ küntü.*⁴⁰⁸ Pes benim gönlümde rûy-i mübârek hevâsı olduğuçün anuñ zülfi gibi âşuftedür ve ihtimâldür ki ferruḥ lafzı mübârek ma'nâsına olup şıfat-ı rûy ve mûy ola.

Mevlânâ Şem'î dir: Benim gönlüm ferruḥuñ yüzi muḥabbetinde ferruḥuñ mûyı gibi perişândur. *Büved* bunda edât-ı zemâniyyedür.

2.Beyt

بجز هندوی زلفش هیچ کس نیست

⁴⁰⁸ Meryem,31: Nerede olursam olayım beni kutlu ve erdemli kıldı.

که برخور باشد او از روی فرخ

Becüz hindû-i zülfeş hîçkes nîst

Ki ber-ğor bâşed û ez rûy-i ferruğ

Anuñ hindû zülfünden ğayrı hîç kimse bu kadar ki mîve yiyici ola ferruğ yüzünden. Murād zülf-i şîrînüñ rûy-i mübârek qarîni olup andan [90b]müntefi‘ oldığından taḥassür ve taḥazzündür.

Mevlânâ Şem‘î dir: Anuñ siyâh zülfünden ğayrı hîç kimse bu kadar ki mîve yiyici ve mütemetti‘ ola ol kimse ferruğuñ yüzünden. Zîrâ dâ‘im yüzi üzeredür. Bu söz anuñ pāk dâmen ve ‘âlî-cenâblığından kinâyetdür. *Ber-ğor* vaşf-ı terkîbidür.

3.Beyt

سیاهی نیک بخت است آنکه دایم

بود همراه و همزانوی فرخ

Siyâhî nîk-baḥtest ân ki dâim

Büved hem-râh u hem-zânû-i ferruğ

Eyü baḥtlı bir siyâhdur ol ki dâim olur ferruğuñ yoldâşı ve diz-be-dizi. Murād zülf-i muzlimüñ sa‘âdetin beyândur.

Mevlânâ Şem‘î dir: Eyü baḥtlı bir siyâhdur. Ol ki dâim olur ferruğuñ yoldâşı ve hem-zânûsıdır. Siyâhdan murād zülfidür ki her dem anuñ ile belîdür.

4.Beyt

شود چون بید لرزان سرو بیان

اگر بیند قد دلجوی فرخ

Şeved çün bîd lerzân serv-i beyân

Eger bîned kıdd-i dîlcü-i ferruğ

Olur sögüt gibi ditreyici bûstân servi eger göre ferruḥuñ gōñül alıcı kâmetin. Murâd kâdden ‘ulüvv derecedür. Lâ-cerem serv-i bûstân anuñ derece-i ‘âlîyesin görmege müyesser olsa sögüt gibi ditrer idi.

Hikâyet: Bir pâdişâh süvâr olup seyr iderken serv görüp dimiş: *Serv-i der-bâğ be-yek pâ sitâde çi küned?*⁴⁰⁹ Yanında bir şâ‘ iri var imiş ‘alâl fevr dimiş: *Der rikâb-ı tu reved ger bûdeş pây-i diger.*⁴¹⁰

Mevlânâ Şem‘î dir: Sögüt gibi ditreyici olur bûstânîñ servi eger ferruḥuñ mevzûn kâddini göre.

Beyt: Ân bâlâst nihâlist ki ez ravza-i kuds

Be temâşâ-geh-i ‘uşşâk-ı revân sâhte end⁴¹¹

5.Beyt

بده ساقی شراب ارغوانی

بیاد نرگس جادوی فرخ

Bedeh sâķī şerâb-ı erguvânî

Be yâd-i nergis-i cādū-yi ferruḥ

Vir sâķī erguvânî şarâbı ferruḥuñ cādū gözi yâdına. Murâd vâ‘ iz ve şeyḥe ḥitâbdur ki bize şarâb-ı surḥ ya‘nî ‘aşk-ı ḥunîn şun ‘ayn ve zât-ı resûl yâdına ve anuñ zikri ile ki anuñ şânı teşhîr ve i‘câzdur.

Mevlânâ Şem‘î dir: Ey sâķī erguvân renglü şarâbı vir ferruḥuñ cādū çeşmi şevķine yâd bunuñ gibi maḥallerde şevķ ve ‘aşk ma‘nâsına isti‘mâl olunur.

6.Beyt

دو تا شد قامت هم چون کمانی

ز غم پیوسته چون ابروی فرخ

⁴⁰⁹ Bağdaki servi tek ayak üstünde ne yapmaktadır?

⁴¹⁰ Senin üzenin yanı sıra (yani senin hizmetinde) giderdi, eğer diğer ayağı olsaydı.

⁴¹¹ O cennet bahçesinden âşıkların temaşa etmesi için revan edilen (yani getirilip yürütülen) bir fidandır.

Dü tā şüd kâmetem hemçün kemânî

Zi ğam peyveste çün ebrû-i ferruḥ

İki kat oldu kâmetim yay gibi ğamdan muttaşıl ferruḥuñ kaşı gibi. Murād hicrinden iḥyâdur.

Beyt: Yâ resûlallâh maḳâmuñ cennet-i ‘ulyâ olur

Anda varmazsam yüzüñ görmezsem âḥvâlim n'olur

Mevlânâ Şem‘î dir: Kâmetim bir yâ-y gibi iki kat oldu ğamdan muttaşıl ferruḥuñ ebrûsı gibi. Ebrû münâsebetiyle peyveste ḥûb vâḳı‘ olmuşdur.

7.Beyt

نسیم مشک تاتاری ḥacil kerd

شمیم زلف عنبربوی فرخ

Nesîm-i müşk-i tâtârî ḥacil kerd

Şemîm-i zülf-i ‘anber-bûy-i ferruḥ

Müşk-i tâtâr nesîmin şerm-sâr eyledi ferruḥuñ ‘anber kokulu zülfinüñ kokusu. Murād ṭabîb-i ṭayyibini medḥdür.

Mevlânâ Şem‘î dir: Tâtâra mensûb olan misküñ râyiḥasını ḥacil eyledi ferruḥuñ ‘anber râyiḥalı zülfinüñ râyiḥası.

8.Beyt

اگر میل دل هرکس بجایست

بود میل دل من سوی فرخ

Eger meyl-i dil-i herkes be cāyîst

Büved meyl-i dil-i men sūy-i ferruḥ

Eger her kimsenüñ göñlünüñ meyli bir yere ise olur benim göñlümüñ meyli ferruḥ cānibine. Murād ḥarem-i ḥarîm ḥürmetine meyli beyândur.

Mevlânâ Şem‘î dir: Eger her kimsenin gönlünün meyli bir yere ve bir dilbere ise benim gönlümün meyli ferruḥ cānibinedür.

9.Beyt

غلام خاطر آنم که باشد

چو حافظ چاکر و هندوی فرخ

Ġulām-i ḥāṭır-ı ānem ki bāşed

Çü Ḥāfız çāker u hindū-i ferruḥ

Anuñ ḥāṭırınıñ kulıym ki ola Ḥāfız gibi ferruḥuñ kulı ve hindūsı. Murād budur ki Medīne-i münevver[e]de türbe-i muṭahharanuñ ve mescid-i şerīfūñ türbedārı ve ḳayyumı ve sāir Ḥuddāmı Rūmī Ḥabeş ve Hindī kimselerdür ki anda mücāvır olup ṭūl-i ‘ömrlerin anda ḥizmete şarf idüp ḥāṭırı sāir maşāliḥa meylden ve ḥizmet-i ekābirden ḳaṭ‘ etmişlerdür. Anlarıñ ḥālını ve fıkr ve ḥāṭırını istiḥsān idüp.

Mevlânâ Şem‘î dir: Ol kimsenin ḥāṭırınıñ ġulāmıym ki ola Ḥāfız gibi ferruḥuñ çākeri ve bendesi. Hindū bunda bende ma‘nāsınadır. Ferruḥdan murād maḥbūb olmak ziyāde rüşendür ve mürşid murād olmak mümkindür. *El ma‘nā fī baṭni’ş-şāir*⁴¹² Sürūrī Efendi murād ḥabīb-i ekrem ḥazretidür deyü taşriḥ etmişdür līkin maḥalle çendān münāsib degildür.

[GAZEL 115]

ḤARFÜ’L-DÂL

1.Beyt

ددی ای دل که غم عشق دگر بار چه کرد

چون بشد دلبر و با یار وفادر چه کرد

Dīdī⁴¹³ ey dil ki ġam-ı ‘aşḳ digeṛ bār çi kerd

Çün beşüd dilber u bā yār-ı vefādār çi kerd

⁴¹² Mana şairin karnındadır.

⁴¹³ Dīdī’de ma‘nā-i istiḥām vardır. Beşüd bunda bereft ma‘nāsınadır. -Şem‘î

Mevlânâ Sürûrî demiş: Gördün mi ey gönül ‘aşk gamı bir kerre dahî ne eyledi? Nice gitdi? Dilber ve yâr-ı vefâdâra ne eyledi? Murâd bundan rûhuñ kalbe ‘aşk-ı ilâhî gamından nefsinden şikâyetidür ve dilberden murâd ma‘nâ-yı lûgavîsidür. Pes rûh kalbe dir: Nefs ki gönül alıcıdur hevâya ve mâsivâyâ gitdi. Ben ki yâr-ı vefâdârın gördün mi baña[91a] ne eyledi?

Mevlânâ Şem‘î dir: Gördün mi ey gönül ki ‘aşk gamı gerü ne eyledi? Çünkü dilber gitdi ve vefâdâr yârine ne eyledi? Çün imâle ile istifhâmdur ki Sürûrî efendi ihtiyâr etmişdür ki ma‘nâ böyle olur. Dilberim nice gitdi ve vefâdâr yârine ne eyledi? Bu haķîrûñ muhtârı istifhâm degildir. Dilberden murâd bârî te‘âlâdur. Gitmesinden murâd feyz ve tecellîsin ref‘ idüp ‘âşıkı ‘âlem-i kabzda komasıdır.

2.Beyt

آه از آن نرگس جازو که چه بازی انگيخت

واه ازین مست که با مردم هشیار چه کرد

Āh ez ān ki nergis-i cāzû ki çi bâzî engîht

Vāh ez ĩn mest ki bā merdüm-i huşyār çi kerd

Āh ol cāzû gözden ki ne oyun karışdırdı. Vāh bu mestden ki âyık kişiye ne eyledi? Nergis-i cādūdan murâd nefsüñ şehvâniyyet ile nazarıdur ki *En'nazrate schmün mesmûm min sihâmi iblîse*⁴¹⁴ hasebince müştēhâya nazar ile ‘aceb oyun karışdırdı ki rûhı ‘amelden men‘ ider ve rûh ayık ve ‘âķil iken ol nefs ki mest-i şarâb-ı şehvet[dür] bunun [‘âķl] ve maħvına izlâl virür.

Mevlânâ Şem‘î dir: Āh ol sâķir çeşmden ki ne ‘aceb oyun peydâ eyledi. Āh ol mestden huşyār merdüme ne eyledi. Nergisden murâd çeşm ve çeşmden murâd zât-ı bârîdür. Sâķir olmasından muħâlât anuñ katında mümkün olduğudur. Mestlikden murâd şîfat-ı istiğnâsıdır. Ba‘zı nüsaħda mışrâ‘-yı şânîde *āh* yerine *vāh* vâķı‘ olmuşdur. Ma‘nâ aña göre olur.

⁴¹⁴ Bakışta zehirli bir ok vardır, o şeytanın oklarından. (Hadis-i Şerif)

3.Beyt

اشک من رنگ شفق یافت زبی مهری یار

طالع بی شفقت بین که درین کار چه کرد

Eşk-i men reng-i şafağ yâft zi bî-mihri-i yâr

Ṭâli‘ -i bî-şefkat bîn ki derîn kâr çi kerd

Benim gözüm yaşı şafağ rengin buldı yârüñ şefqatsizliginden. Şefqatsiz ṭâli‘ gör ki bu işde ne eyledi? Murâd budur ki nefsüñ şefqatsizliginden kan ağların ṭâli‘ müsâ‘ade etmedigi ecilden bu hâldeyin.

Beyt: Râh-i bî-hem-râh olmaz devlete ṭâli‘ gerek

Hem-rehim yokdur yolda ṭâli‘ im hem naḥsdurur

Mevlânâ Şem‘î dir: Benim gözüm yaşı yârüñ muḥabbetsizliginden şafağ rengini buldı. Şefqatsiz ṭâli‘ gör ki bu işde ne eyledi? Mihr bunda muḥabbet ma‘nâsınadır. Yârdan murâd bârî te‘âlâdur ki anuñ firâkıdan ötüri olan girye-i hûnîn beyân eyler.

4.Beyt

برقی از منزل لیلی بدراحشید سحر

وه که با خرمن مجنون دل افگار چه کرد

Berqî ez menzil-i leyli bedraḥşîd seḥer

Veh ki bâ ḥırmen-i Mecnûn-i dil-efgâr çi kerd

Bir şimşek Leylî menzilinden yılabdı şabâḥ vâh ki gönli efgâr Mecnûnuñ ḥarmanına ne eyledi? Murâd ma‘şûk-ı ḥaḳîḳî semtinden zuhûr iden âteş-i şevk-i ḥırmen-i ‘âşıkı ifnâ ider dimekdür.

Mevlânâ Şem‘î dir: Seḥer vaḳti leylinüñ menzilinden bir berq yıldıradı. Veh ki gönli mecrûḥ mecnûnuñ ḥırmenine ne eyledi? Murâd ‘aşk-ı ilâhî ile mecnûn olmuş ‘âşıḳa maḥbûb-ı ḥaḳîḳînin tecellîsinden pertev irişmek ile vücûd ḥarmanını fenâya virmiş dimekdür.

Beyt: Bibend dîde geret nîst kuvvet-i Mecnûn

Ki berķ-i menzil-i Leylī kavī dīrahşānest⁴¹⁵

5.Beyt

ساقیا باده بیاور که نگارنده غیب

نیست معلوم که در پرده اسرار چه کرد

Sāḳiyā bāde biyāver ki nigārende-i ğayb

Nīst ma‘lūm ki der perde-i esrār çī kerd

Ey sāḳī şarāb getir ki ğayb naḳḳāşı ma‘lūm degildür ki esrār perdesinde ne eyledi. Murād vā‘ız ve şeyḥden şarāb-ı ‘aşḳ talebidür ve anı taḳdīrdür ki egerçi nefis muvāfiḳ degil ve ṭālī‘ müsā‘id degildür ammā şāni‘-i ‘ālem perde-i esrārda ne eylemişdür ma‘lūm degildür. İhtimāldür ki sa‘īd taḳdīr etmiş. Bunların ‘adem-i muvāfaḳatı zarar etmeyüp ḥayr ve sa‘ādet zuhūr ide.

Beyt: [Bende rā] bāyed ki der ḥizmet büved

Ger nedāned ḥāl-i ḥod çün mī şevēd⁴¹⁶

Mevlānā Şem‘ī dir: Ey sāḳī şarābı getir ki ğayb naḳḳāşı ma‘lūm degildür ki esrār perdesinde ne eyledi. Murād keşret-i zünüb sebebiyle mağfiretten ümīd ḳaṭ‘ etmek ḥaṭā ve nā-ma‘ḳūl idügin beyāndur. Zīrā esrār Ḥudāya kimse maṭla‘ degildür.

6.Beyt

آن که بر نقش زد این دائرهء مینایی

کس ندانست که در گردش پرگار چه کرد

Ān ki ber naḳş zed īn dā‘īre-i mīnāyī

Kes nedānist ki der gerdiş-i pergār çī kerd

Ol kimse ki naḳş üzere urdı ya‘nī mūnaḳḳaş ḳıldı bu gök renglü dā‘īreyi kimse bilmedi ki pergār dönüşünde ne eyledi. Murād Ḥaḳ te‘ālā ḥazretinün taḳdīrine kimse vāḳıf degildür.

⁴¹⁵ Eğer sende Mecnun kuvveti yoksa gözünü bağla. Zira Leylā'nın menzilin şimşegi ziyadesiyle parlaktır.

⁴¹⁶ Köle hizmet etmelidir. Eğer kendi halini bilmezse nasıl olur?

Mevlânâ Şem‘î dir: Ol kimse ki bu mînâyı dâ‘îreyi naķş üzere urdı ya‘nî naķş ve müzeyyen eyledi. *Veleķad zeyyenne’s-semâe’d-dünyâ bi-mesâbiḥa*⁴¹⁷ kimse bilmedi ki felegün pergâr gibi dönüşünde ne eyledi. Murâd esrâr-ı ilâhiyyeye kimsenün ittılâ‘ı olmadığın beyândur. Dâ‘îre-i mînâdan murâd âsmândur.

7.Beyt

فكر عشق آتش غم در دل حافظ زد و سوخت

يار ديرينه ببينيد كه با يار چه كرد

Fikr-i ‘aşķ âteş-i ğam der dil-i Ḥâfız zed u sūḥt

Yâr-ı dîrîne bebînid ki bâ yâr çi kerd

‘Aşķ fikri ğam âteşi Ḥâfızın gönlüne urdı [91b] ve yakdı eski yâri gör ki yâre ne eyledi? Murâd budur ki yâr-ı dîrînedan Rabb-i qadîm ve ‘aşķ-ı ezelîdür ki ‘âlem-i ervâḥda qarîn-i cân olmuşdur.

Beyt: Bende benlik var idi çün âteş-i ‘aşķıyla yâr

Varlığım yakdı yoğ etdi görün yoğ olsun ol

Mevlânâ Şem‘î dir: ‘Aşķ fikri ğam âteşi Ḥâfızın gönlüne urdı qadîm yâri gör ki yârine ne eyledi? Yârdan murâd ‘aşķ-ı ilâhîdür ki rûz-i ezelde virilmişdür. Âteş-i ğamdan murâd ḥâlât-ı ‘aşķdur.

Beyt: Âh mine'l-‘aşķî ve ḥâlâtiḥî

Âḥraķa qalbî bi-ḥarâretiḥî⁴¹⁸

[GAZEL 116]

1.Beyt

سحر بلبل حکایت با صبا کرد

كه عشق روی گل با ما چها کرد

⁴¹⁷ Mülk,5: Andolsun biz, en yakın göğü kandillerle donattık.

⁴¹⁸ Aşktan ve onun hâllerinden âh! Qalbimi hararetiyle yaktı.

Seher bülbül hikāyet bā şabā kerd

Ki ‘aşk-ı rûy-i gül bā mā çihā kerd

Mevlânâ Sürûrî demiş: Şabāh bülbül şabāya hikāyet eyledi ki gül yüzün ‘aşkı bize neler eyledi. Murād ‘āşık-ı mecāzî ma‘şûk-ı mecāziden şikāyet etdiğin rivāyetdür ve etdikleri neler idüğün gelicek beytlerde beyân ider.

Mevlânâ Şem‘î dir: Seher vaqti bülbül bād-ı şabāya hikāyet eyledi belki şikāyet etdi böyle deyü ki gülün yüzi ‘aşkı bize neler eyledi. Bu beytden cefaları rüşendür.

2.Beyt

از آن رنگ رخم خون دردل انداخت

درین کلشن بخارم مبتلا کرد

Ez ān reng-i ruḥem ḥûn der dil endāht

Derin gülşen be ḥārem mübtelā kerd

Ol reng-i ruḥdan benim gönlüme maḥbûb-ı ḥaḳîḳîye iḳbāl ve ta‘alluḳ gerekdür.

Beyt: Eger bülbül bedānistî ki gül bûy ez kocā dāred

Rehā kerdî gülistān rā ṭaleb kerdî gül endāmî⁴¹⁹

Mevlânâ Şem‘î dir: Ol reng-i ruḥdan gül benim gönlüme ḳan atdı. Murād beni ḥûnî dil eyledi dimekdür ve bu gülşenden beni ḥāre mübtelā eyledi. Zîrā gül solup, bülbül ḥarla ḳalur.

Beyt: Bülbül zi rûy-i gül heme ḥarf-i cefā şenîd

Âh ez varaḳ be-bād dehed in risāle rā

Murād ‘aşk-ı mecāzînün belāsında ḡayr fenāsı daḥî vardur dimekdür.

3.Beyt

غلام همت آن نازنینم

که او با عاشقان خود وفا کرد

⁴¹⁹ Eger bülbül gülün kokusunun kaynağını bilseydi gül bahçesini bırakır, bir gül endamhı isterdi.

Ġulām-i himmet-i ān nāzenīnem

Ki ū bā ‘āşıkān-ı ħod vefā kerd

Ol nāzenīnūñ himmeti kulıyın ki ol kendü ‘āşıklarına vefā eyledi. Murād ol nazenīn ve vefādārdan ma‘şūk-ı ħaķīķīdūr ki kārı ‘āşıķa vefādur mevt dahī olursa.

Şi‘r: Şūretü'l-mevti zahmetü'l-ebdān

Ve hiye'r-rūĥa rāĥati'l-aĥzān

Zāhirü'l-mevti muşilü'l-‘uşşāk

Ve ‘ale'l-‘aksi mūhliku'l-füssāk

Mevlānā Şem‘ī dir: Ol nāzenīnūñ himmetinūñ ġulāmıyam ki ĥayr işi riyāsız eyledi. Murād rızā-i Ĥaķ içün kār-i ĥayr andan ziyāde bülend himmet idüġin beyāndur.

4.Beyt

خوش باد آن نسیم صبحگاهی

که درد شب نشینان را دوا کرد

Ĥoşeş bād ān nesīm-i şubĥgāĥī

Ki derd-i şeb-nişīnān rā devā kerd

Ĥoş olsun şabāĥ vaķtinūñ yeli ki gice oturanlaruñ derdine devā eyledi. Murād iĥyā-i leyl idenlerin feyż-i seĥerī olduġudur.

Mevlānā Şem‘ī dir: Anuñ ol şabāĥ vaķtinūñ nesīmi ĥoş olsun ki şeb-nişīnleruñ derdine devā eyledi. Şeb-nişīnāndan murād evliyāullāĥdur ki iĥyā-i leyl sebebiyle anların feyż-i seĥeri müyesser olur. Ĥoşeşde olan zāmīr-i ġā‘ib Ĥudāya rāci’dür. Zihnden melĥūz olduġı i‘tibārle ĥoş bād ān nesīm-i şubĥgāĥeş taķdīrindedür. Bād emr-i ġā‘ibdür ammā nesīm i‘tibāriyle ĥūb vāķı‘ olmuşdur. Ĥoş bunda saġ ma‘nāsınadur. Zīrā bād u nesīm bīmār ıtlāķı ziyāde çoķdur.

5.Beyt

من از بیگانگان دیگر ننالم

که با من هرچه کرد آن آشنا کرد

Men ez bî-gānegān dīger nenālem

Ki bā men herçi kerd ān āšinā kerd

Ben yādlardan daḡī inlemezem ki baña her ne etdiyse ol āšinā eyledi. Murād şuver-i dūstlaruñ bî-ḡaḡīḡatlığın beyāndur.

Mevlānā Şem‘î dir: Ben gerü yādlardan nāle eylemezem. Zîrā baña her ne ki eyledi ol āšinā eyledi. Bundan murād bir ḡaḡīḡatsız dūstdan şikāyetdür.

6.Beyt

گر از سلطان طمع کردم خطا بود

ور از دلبر وفا جستم جفا کرد

Ger ez sultān ṭama‘ kerdem ḡaṭā būd

Ver ez dilber vefā cüstem cefā kerd

Eger sulṭāndan ṭama‘ etdüm ise ḡaṭā etdüm. Eger dilberden vefā istedüm ise cefā eyledi. Murād pâdişāḡ zāhirden nesne ricā etmek ḡaṭādur ve dilberden ki mecāzîdür. Vefā ummak hevādur.

Mevlānā Şem‘î dir: Eger sulṭāndan ümîd etdimse ḡaṭā oldı. Zîrā ümîd ḡaṣıl olmadı. Eger dilberden vefā istedimse cefā eyledi.

7.Beyt

بهر سو بلبل مسکین در افغان

تنعم از میان باد صبا کرد

Be her sū bülbul-i miskîn der efgān

Tena‘um ez miyān bād-ı şabā kerd

Her cānibden miskîn bülbul efgānda tena‘umı ortadan bād-ı şabā eyledi ve etdügi tena"umı beyān ider.

Mevlānā Şem‘î dir: Her cānibde bir ‘āşık bülbul efgānda zevḡ ve tena‘umı ortadan bād-ı şabā eyledi. Murād tā ehller ḡuzūrda idügin beyāndur.

Beyt: Bülbül zi şevk na‘ ra zenān der ẖarīm-i bāğ

Gül her zemān be meclīs-i nā-maḥremī diger⁴²⁰

Bu beyt ile bād-ı şabānuñ tena‘ umı ne vechle idügin beyān eyler.

8.Beyt

نقاب گل کشید و زلف سنبل

گره بند قباى غنچه وا کرد

Niḳāb-ı gül keşīd u zülf-i sünbül [92a]

Girih-bend-i ḳabā-i gonçe vā kerd

Gül niḳābını çekdi sünbül zülfinden ya‘ nī yüzi güline sünbül zülfī niḳābını açdı. Gonca ḳaftānınuñ düğmesini açdı. Murād budur ki ekseriyā ‘āşık-ı ṭālib maḥrūm olur. Nā-maḥrem muğtenem olur dimekdür.

Mevlānā Şem‘ī dir: Gülün niḳābını ve sünbülün zülfini çekdi, bunları oḫşadı. Goncanuñ ḳaftānınuñ girih-bendini çözdi. Girih-bend tügme ve ‘Acemler giydügi ḳaftānınuñ koltuğı altında olan bāğıdur.

9.Beyt

بشارت بر بکوی می فروشان

که حافظ توبه از زهد ریا کرد

Beşāret ber be kūy-i mey-fürūşān

Ki Ḥāfız tevbe ez zühd-i riyā kerd

Mestlik illet şarāb şatanlar maḥallesine ki Ḥāfız zühd-i riyādan tevbe eyledi. Murād şarāb şatanlar maḥallesinden maḳāmāt-ı ‘uşşāḳ ve emkine-i āşḫāb-ı iḥlāş ve ḥālātdur.

Beyt: Riyā ile iderken ṭā‘ atı ben

Bi-ḥamdillāh ki ol iḥlāsa döndi

⁴²⁰ Bülbül iştıyakla bağ hariminde (yuvasında) nara atmakta. Gül ise her zaman başka bir nā-maḥrem (yabancı) toplulukta.

Mevlānā Şem‘î dir: Mey-fürûşlar maħallesine beşâret ilet ki Hâfız riyâ ile olan zühdden tevbe eyledi. Mey-fürûşândan murâd mürşidlerdür. Bunda emr-i hâzırdur.

10.Beyt

وفا از خواجگان ملک با من

کمال دولت و دین بوالوفا کرد

Vefâ ez h‘âcegân-ı mülk bâ men

Kemâl-i devlet u dîn Bü'l-vefâ kerd

Mülk h‘âcelerinden vefâyı baña devlet ve dîn kemâli Ebü'l-vefâ eyledi. Murâd bundan her vezîr ve mîr ehl-i kerem olmadığın ve ehl-i fazl maħrûm kalmadığın beyândur.

Mevlānā Şem‘î dir: Zemâne h‘âcelerinden baña vefâ devlet ve dînün kemâli Bü'l-vefâ eyledi. Bü'l-vefâ bir eyü kimsenün künyetidir. Murâd dünyâda kerîm kem-yâb idüğün iş‘ ârdur.

[GAZEL 117]

1.Beyt

بلبلی خون جگر خورد و گلی حاصل کرد

باد غیرت بصدش خار پریشان دل کرد

Bülbülî h‘ûn-ı ciger h‘urd u gülî hâşıl kerd

Bâd-ı ğayret be şadeş hâr perîşân-dil kerd

Mevlānā Sürürî dimiş: Bir bülbül ciger kanın yedi ve bir gül hâşıl eyledi. Ğayret yeli yüz diken ile anı perîşân dil eyledi. Murâd bülbülden H‘âce Hâfız kendüsidür ve gülden murâd oğlıdur ki anı belâ ve miḥnet ile hâşıl idüp ecel irüp vefât idüp anuñ merşiyenin söyler.

Beyt: Ferzend u yâr çünki be-mîred ‘âkıbet

Ey düst dil mebend be-cüz ḥayyün lâ-yemût

Mevlānā Şem‘î dir: Bir bülbül ciger kanın yedi ve bir gül hâşıl eyledi. Ğayret yeli yüz hârla anı perîşân dil eyledi. Bu hem vechdür. Ğayret yeli yüz hârla anuñ dilini perîşân eyledi.

2.Beyt

طوطی را بخیال شکری دل خوش بود

ناکھش سیل فنا نقش امل باطل کرد

Ṭuṭī'ī rā be ḥayāl-i šekerī dil hoş būd

Nāgeheş seyl-i fenā naqş-ı emel bâṭıl kerd

Bir ṭuṭī'nün bir şeker ḥayālī ile gōñli hoş idi. Nāgāh fenā seyli anuñ ricā şuretinı bozdı. Murād ṭuṭī'den gerü Ḥ'āce Ḥāfız kendüsidür ve şekerden murād oğlıdur. Andan menfa' at ricā iderken ecel seyli ol ricā şuretin bozdı deyü taḥazzün ider.

Mevlānā Şem'ī dir: Bir ṭuṭī'nün bir şeker ḥayālīyle gōñli hoş idi. Nāgāh fenā seyli anuñ ümīdi naqşını bozdı. Ma' lūmdur ki dünyāda kimse murādı üzere olmak müyesser degildür. Ḥ'āce Ḥāfızın bir ferzend-i dil-bendi vefāt etmiş. Bu iki beyt-i sābıkı kendünün ḥasb-i ḥāline berā' at-i istihlāl meşābesinde zıkr eylemişdür.

3.Beyt

قوت العین من از میوه دل یادش باد

که خود اسان بشد و کار مرا مشکل کرد

Ḳurretü'l-ayn-i men ān mīve-i dil yādeş bād

Ki ḥod āsān beşüd u kār-i merā müşkil kerd

Benim gözüm rüşenligi o gōñl mīvesi ańlaması olsun kendü āsān gitdi ve benim işimi müşkil eyledi. Murād fırkat-i ferzendden mütekeddir oldıgın beyāndur.

Beyt: Nāgehān bāng der serāy üftād

Ki felān rā maḥall-i va' de resīd⁴²¹

Mevlānā Şem'ī dir: Benim ol gōñlüm mīvesi gözüm nūrı anuñ zıkr ve yādı olsun ferāmūş olmasun ki kendüsi dār-ı fenādan āsān gitdi ve benim işimi müşkil eyledi. Kār muzāf

⁴²¹ Ansızın saraya bir sadā düştü: "Falanın vadesi yetti"

i'tibār olunursa ma'nā böyle olur ve işi baña müşkil eyledi. Murād ferzendiñ firākından ziyāde perişān ve bî-hużūr olduğın iş'ardur.

4.Beyt

ساربان بار من افتاد خدا را مددی

که امید کرمم همراه این محمل کرد

Sārbān bār-i men üftād Ḥudā rā mededī

Ki ümīd-i keremem hemreh-i īn maḥmil kerd

Ey deveci benim yüküm düşdi. Allāh için bir meded ki kerem ümīdi beni bu maḥmile yoldaş eyledi. Murād sārbandan reīs-i ṭarīqatdūr ve yük düşmekden murād muşībet vāqı' olmakdur ve andan i'ānet etmekden murād naşīḥat ve tesliyet istemekdür.

Şi'r: Velew kānetü'd-dünyā tedūmu li-vāḥid

Li-kāne rasūlu'llāh fīha muḥalleden

Vemā eḥadün yebkī mine'l-mevti sālimen

Feinne'l-minnā yā ḳad eşābe muḥammeden

Mevlānā Şem'ī dir: Ey sārban benim yüküm düşdi. Allāh için bir meded eyle. Zīrā keremün beni bu maḥmile yoldaş eyledi. Sārbandan murād mürşid olmak rüşendür. Maḥmil zıkr-i sārban münasebetiyledür. Yük düşmekden murād ferzendenün vefātıdur ki mürşidden perişān ḥatırına tesliye taleb eyler. Maḥmil sefer için olan devedür. [92b]

5.Beyt

روی خاکی و نم چشم مرا خوار مدار

چرخ فیروزه طرب خانه ازین کهکل کرد

Rūy-i ḥākī vü nem-i çeşm-i merā ḥ'ār medār

Çerḥ-i firūze ṭarabḥāne ezīn kehgil kerd

Benim ḥāke mensūb yüzümi ve gözüm nemini ḥ'ār dutma pīrūze felek şenlik evini bu şamanlu balçıkdan eyledi. Murād beñzi saru tūrāb reng olup gözyāşı ile terkīb olduğın

medh'dür ki mûcib-i sürûrdur. Samanlu balçık ile zâhir ev bünyâd olunur. Bu kâhgil ile dahî feraḥ-ḥâne-i ma' nevî yapulur ki giryenüñ âhîri ḥandedür.

Mevlânâ Şem'î dir: Benim ḥâke mensûb yüzümi ve gözümüñ nemini ḥor tutma. Fîrûze renglü felek şevk ve tarab-ḥânesini bu samanlu balçıkdan eyledi. Murâd tenbîhdür ki Ḥudâ dostlarını zâhîren ḥor görüp taḥkîr etmeyeler. Hem felegüñ ḥilḳatine sebep olduḡın beyândur.

6.Beyt

آه و فرياد كه از چشم حسود مه و چرخ

در لحد ماه كمان ابروى من منزل كرد

Āh u feryâd ki ez çeşm-i ḥasûd-i meh u çerḫ

Der laḥd-i mâh-i kemân-ebrû-yi men menzil kerd

Ba' zı nüsaḥda meh u çerḫ yerine kevneyn vâkı' olmuşdur.

Ma'nâ-yi Beyt: Āh feryâd ki mâh u çerḫiñ ḥasûd gözünden kabirde benim yay kaşlu ayım menzil eyledi. Murâd oğlunuñ yerde medfûn olduḡın zikrdür.

Beyt: Çün ' ilme tâlib idi ḳabr ihtiyâr kıldı

Şuḳl ehline yeridür kim ola ḥücre ḥalvet

Mevlânâ Şem'î dir: Āh u feryâd felegüñ ḥasûd mâhınıñ çeşminden benim kemân-ebrû-yi mâhım kabirde menzil eyledi. Güyâ mâhdan ḥûb idi ki mâhuñ gözi degdi. Murâd ferzendenüñ vefâtından olan taḥazzünin beyândur. Ḥasûddan murâd meh u çerḫdür.

7.Beyt

نزدی شاه رخ و فوت شد امکان حافظ

چكنم بازى ايام مرا غافل كرد

Nezedî Şâhruḫ u fevt şüd imkân Ḥâfız

Çi künem bâzî-i eyyâm merâ ġâfil kerd

Şâhruḫ urmaduñ fevt oldu imkân Ḥâfız neyleyim eyyâm oyunu beni ġâfil eyledi. Murâd budur ki tezcek evlenmek gerek ki veled ḥâşıl olup bir iki ola. Biri giderse biri ḳala.

Beyt: Ānçi bâşed müsteḥab ta‘ cîl-i ū

Zūd bâş u hîç te ‘hîreş mekûn⁴²²

Mevlânâ Şem‘î dir: Şāhruḥ urmadın ve imkân fevt oldu. Ey Ḥāfız neyleyim eyyāmuñ oyunı beni ġāfil eyledi. Murād ferzendini evermedüğinden ötüri olan taḥassürin beyāndur ki bārî andan bir ferzendi ḳalup anuñ ile mütesellî olurdın deyü kendüsine ḥiṭāb eyler.

[GAZEL 118]

1.Beyt

بیا که ترک فلک خوان روزه غارت کرد

هلال عید بدور قدح اشارت کرد

Biyā ki Türk-i felek ḥṽān-i rûze ġāret kerd

Hilāl-i ‘ıyd be devr-i ḳadeḥ işāret kerd

Mevlânâ Sürūrî dimiş: Gel ki felek Türki oruç sofrasın yağma etdi. Bayram hilālî ḳadeḥ devrine işāret eyledi. Murād Türk-i felekden yā felek kendüsüdür, izāfet-i müşebbehün-bih ile'l-müşebbeh i‘tibārî ile; yā māh-i ramazāndur ki *ḥṽān-i şavmî leylen fî leyle ni‘mā* idüp gider ve hilāl nişf-i dāire gibidür. Pes lafz-ı işāret ile temām devr-i ḳadeḥ işāret ider. Lā-cerem ramazānda her münferiden ḥalvetde idi çün ‘ıyd geldi hilāl-i dāireye işāret ḳıldı. Gel imdi müctemi‘ olup ḥalka-i zıkr ve şafāda olalım ramazān gidüp ‘ıyd gelüp hevāya māil olayım dimekdür.

Mevlânâ Şem‘î dir: Gel ki felek Türki şavm ta‘āmını yağma eyledi bayram devri hilālî ḳadeḥ devrine işāret eyledi. Murād i‘tikāfdan ḥalāş bulup mürīdler mürşidden müstefīz olacak zemān geldi dimekdür Türk-i felekden murād māh-ı nev olmak rüşendür Felek kendüsi olmakdan ki evvelā teşbīḥ ṭarīḳiyle Türk diye ve şāniyen hilāl-i ‘ıyd diyü taşriḥ ide. Türk bunda gedā ma‘nāsınadır gerekse teşbīḥ ṭarīḳiyle māh gerekse felek murād olunsun. Murād gedā idüğine ḥṽān ḳarīnedür. Nitekim yukaruda bu beytüñ ma‘nāsında tafşīlî geçmiştir.

⁴²² Çabuk yapılması müsteḥab olan şeylerde acele et ve erteleme.

Beyt: Fiğān k'īn lūliyān-ı şūh u şīrīn kār u şehir-āşūb

Çünān bürdend şabr ez dil çü Türkān h'ān-ı yağma rā

Türkāndan murād gedāyāndur. Ğaflet olunmaya.

2.Beyt

ثواب روزه و حج قبول آنکس برد

که خاک میکدهء عشق را زیارت کرد

Şevāb-i rūze vü hacc-i qabūl ānkes bürd

Ki hāk-i meykede-i 'aşq rā ziyāret kerd

Oruc ve hac maqbūl şevābın ol kimse iletdi ki 'aşq meyḥānesi toprağın ziyāret eyledi. Murād meyḥāne-i 'aşqdan ḥānḳāh ve sāir mevāzī'-ı 'ibādetdür. Pes 'ıyd geldikden soñra evvelki gibi 'ibādetde belki daḥī şevḳ ve ḥāletde olmak gerek.

Şi' r-i 'Arabī: Leyse'l-'īdu li-men tecezze bi'l-ūd

Beli'l-'īdu li-men tābe velā ye'ūd

Mevlānā Şem'ī dir: Maqbūl hac ve maqbūl şavm şevābını şol kimse iletdi ki 'aşq meyḥānesinüñ ḥākini ziyāret eyledi. Murād 'aşqa sa'y itdi dimekdür.

3.Beyt

باب روشن می عارفی طهارت کرد

على الصباح که میخانه را زیارت کرد

Be āb-ı rūşen-i mey 'ārifī ṭahāret kerd

'Ala's-şabāḥ ki meyḥāne rā ziyāret kerd⁴²³

Şarābuñ rūşen şuyı ile bir 'ārif ṭahāret eyledi. Şabāḥdaki meyḥāne[y]i ziyāret[93a] eyledi ve beyt-i şānī ba'zı nüsaḥda böyle vāḳı' olmuş. Hemān ki sāğar-ı zerrīn ḥūr nihān kerd

⁴²³ [Şem'ī nüshası]

ya‘nî hemân ki güneşüñ altun ẓadehi gizlendi. Hilâl-i ‘ıyd be-devr-i ẓadeh işâret kerd. Murâd ne idüğün taḳrîr-i sâbıḳdan zâhirdür.

Beyt: Nemâz der ḥam-ı ân ebrûvân-ı miḥrâbî

Kesî küned ki be ḥûn-i ciger ṭahâret kerd⁴²⁴

Mevlânâ Şem‘î dir: Ol miḥrâba mensûb olan ebrûlaruñ ḥamında nemâz şol kimse ẓılur ki ciger kanıyla ṭahâret eyledi.

4.Beyt

مقام اصلی ما گوشهء خراباتست

خداش خیر دهد آنکه این عمارت کرد

Maḳâm-ı aṣlî-yi mâ gûşe-i ḥerâbâtest

Ḥudâş ḥayr diḥâd ân ki îñ ‘imâret kerd

Bizim maḳâm-ı aṣlîmız gûşe-i ḥarabâtdur. Allâh ḥayr virsün o kimse ki bunı ‘imâret eyledi. Murâd ḥarabâtdan dünyâdur. Anuñ gûşesi ‘ibâdetḥânelerdür. Bu bizim maḳâm-ı aṣlîmızdur ki ehl-i ṭâ‘atine Allâh ḥayr virsün ‘ibâdeti ma‘mûr ider ne.

Mevlânâ Şem‘î dir: Zîrâ maḳâm-ı ‘aṣlîmız meyhâne gûşesidür. Zîrâ insân ‘aşḳ ve ṭâ‘at içün ḥalḳ olunmuşdur. Ol kimse ki bunı ‘imâret eyledi. Allâh aña ḥayr virsün.

Beyt: Buḳ‘a-i ḥayr-ı mâst gûşe-i deyr

Leyse fi'l-kâ’inâti şâinneḥâ

‘Ayş-ı câmî der û müdâm hoşest

Ṭayyeba'llâhu ‘ayşe bâineḥâ

5.Beyt

خوشا نماز و نیاز کسی که از سر درد

بآب دیده و خون جگر طهارت کرد

⁴²⁴ O mihrap gibi kaşlarda ciğer kanıyla temizlenenler (abdest alanlar) namaz kılabilir.

Hoşā nemāz u niyāz kesī ki ez ser-i derd

Be āb-ı dīde vü hūn-i ciger tahāret kerd

Hoşdur nemāz ve niyāzı ol kimsenūn ki derd başından göz suyu ve ciger kanı ile tahārat eyledi. Murād bundan gözi yaşlu bağru yaşlu ehl-i ihlāş olanuñ ‘ibādetin medhdür.

Mevlānā Şem‘ī dir: Ne laţīfdür ol kimsenūn nemāzı ve niyāzı ki derd o ucından āb-ı dīde ve hūn-ı cigerle tahāret eyledi. Murād ‘ucbdan pāk olan ‘uşşākuñ tã‘atleri medh ve istihsāndur ki şıdk ve ihlāş zuhūr bulmuşdur.

6.Beyt

بروی یار نظر کن ز دیده منت دار

که کار دیده همه از سر بصارت کرد

Be rūy-i yār naẓar kūn zi dīde minnet dār

Ki kār-dīde heme ez ser-i başāret kerd

Yār yüzine naẓar kıl ve gözden minnet dut. Ya‘nī benim gözüm saña ta‘dād-ı ni‘met iderse anı qabūl kıl ki kārıñuz dükeli başāret evcinden eyledi. Murād budur ki benim gözüm yāre ta‘alluq etdügi temām başāretlendür sen daḥī yār yüzünden göricek taḥsīn idüp andan minnet qabūl iderseñ vechi vardur.

Mevlānā Şem‘ī dir: Yār yüzine naẓar eyle ve bu ḥālī dīdeden minnet tut. Zīrā dükeli işi başāret evcinden eyledi. Murād dīde ziyāde laţīf ni‘met idügin iş‘ardur. Yārdan murād Ḥudādur ki eşer-i naẓar hemān aña naẓardur şāhib-naẓarlar qatında.

7.Beyt

بهای باده چون لعل چیست جوهر عقل

بیا که سود کسی برد کین تجارت کرد

Behā-i bāde-i çün la‘l çīst cevher-i ‘aql

Biyā ki sūd kesī bürd k‘in ticāret kerd

La‘l gibi şarābuñ behāsı nedir? Cevher ‘aqlıdır. Gel ki fā’ide[y]i evvel kimse aldı ki bu ticāreti eyledi. Murād la‘l gibi şarābdan ‘aşk-ı ilāhīdür. Bunuñ behāsı ‘aql cevheridür. Ol kimse ki ‘aql-ı ma‘āşı virüp ‘aşk-ı ilāhī ola fā’ide ider.

Mevlānā Şem‘ī dir: La‘l gibi bādenüñ behāsı nedir? ‘Aql cevheridür. Gel ki şol kimse fā’ide iletdi ki bu ticāreti eyledi. Murād her kim ki ‘aql-ı ma‘āşını ‘aşk-ı ilāhīye tebdīl eyledi; çok fā’ide eyledi dimekdür.

8.Beyt

فغان که نرگس جماش شیخ شهر امروز

نظر بدردکشان از سر حقارت کرد

Fiğān ki nergis-i cemmāş-i şeyḥ-i şeh̄r imrūz

Naẓar be dūrd-keşān ez ser-i ḥaḳāret kerd

Feryād ki şeh̄r şeyḥinüñ uğurlayın şikār gözleyici gözi bugün posa çekicilere naẓarı ḥaḳāret ile atdı şikāyetdür.

Mevlānā Şem‘ī dir: Fiğān şeh̄r şeyḥinüñ cemmāş çeşmi bugün ‘uşşāka ḥaḳāret evcinden naẓar eyledi. Ser bunuñ gibi maḥallerden ziyāde ma‘nāsına ifāde eyler ḥaḳāret evcinden ki murād ziyāde ḥaḳāret dimekdür.

9.Beyt

دلم که زخلفه زلفش بجان خرید اشوب

چه سود دید ندانم که این تجارت کرد

Dilem ki zi ḥalkā-i zülfeş be-cān ḥarīd āşūb

Çi sūd dīd nedānem ki īn ticāret kerd

Gönlüm ki anuñ zülfi ḥalkāsından cān ile alur fitne. Ne fā’ide gördi bilmezem ki bu ticāreti eyledi.

Mevlānā Şem‘ī dir: İhtiyār etdügi nüshada bu beyt bulunmadı.

10.Beyt

اگر امام جماعت طلب کند امروز

خبر دهید که صوفی بمی قصارت کرد

Eger imām-i cemā‘ at taleb küned imrūz

Ḥaber dehīd ki şūfī be mey qaşāret kerd

Eger imām-i cemā‘ at taleb iderse bugün ḥaber virūn ki şūfī şarāb ile qaşārlik eyledi. Murād şūfī ‘aşk-ı ilāhī ile cāme-şüylik idüp pāk olup imāma iktidā etmege kābil dimekdür.

Mevlānā Şem‘ī dir: Eger cemā‘ at imāmı bugün taleb ide cemā‘ ate ḥaber viriñiz ki şūfī ya‘nī imām mey ile qaşāret ve ṭahāret eyledi. Murād imām çāşını cām-ı ‘aşkdan mütelezziz olup imāmetden ferāğat idüp tālib-i ‘aşk-ı ilāhī oldı dimekdür. Qaşāret yüz çırpmaq ki bunda ṭahāret ma‘nāsınadır.

11.Beyt

حدیث عشق ز حافظ شنو نه از واعظ

اگر چه صنعت بسیار در عبارت کرد

Ḥadīṣ-i ‘aşk zi Ḥāfız şinev ne ez vā‘iz

Egerçi şan‘ at-ı bisyār der ‘ibāret kerd

‘Aşk ḥadīṣini Ḥāfızdan işit ve vā‘izden degil; egerçi çok şan‘atı ibāretde eyledi. Murād[93b] ‘aşk-ı ilāhī ve aḥvāl-i sülūk ḥadīṣini ‘ilm-i zāhir ehli bilmez. Egerçi ‘ibāret ve ıştırılāḥāta kādirdür dimekdür.

Beyt: Ehl-i inşāf çün göre şerḥüm

Bilür ol Ḥāfızın sözi şıdkın

Mevlānā Şem‘ī dir: ‘Aşk sözini Ḥāfızdan işit ve vā‘izden işitme. Egerçi vā‘iz va‘z ibāretinde çok şan‘at eyledi ve feşāḥat ve belāğat gösterdi.

[GAZEL 119]

1.Beyt

چو باد عزم سر کوی یار خواهم کرد

نفس ببوی خوشش مشکبار خواهم کرد

Çü bād ‘azm-i ser-i kūy-i yār h^vāhem kerd

Nefes be būy-i hoşēş müşk-bār h^vāhem kerd

Mevlānā Sürūrī dimiş: Yel gibi yār maḥallesine ‘azm eylesem gerekdür. Nefesi anuñ kokusu ile misk yağdırıcı eylesem gerekdür. Murād cānib-i ilāhiye teveccüh külli idüp ve şafā-i ḳalb ile tā‘at kılup ol Ḥazretten feyz ve fazl taḥşīl eyleyüp nefes-i ṭayyīb ile revāyiḥ-i ṭayyibe nişār idüp ya‘nī irşād-i nās iderem dimekdür.

Mevlānā Şem‘ī dir: Bād gibi yārūñ maḥallesi ṭarafına ‘azm etsem gerek. Nefesi anuñ laṭīf rāyiḥasıyla müşk-bār eylesem gerek. Murād cenāb-ı ḳudse teveccüh idüp nefahāt-i rahmāniyye ile müstefīz olmak isterem dimekdür. Müşk-bār; müşk yağdırıcı līkin müşk rāyiḥālu ma‘nāsına isti‘māl olunur.

2.Beyt

هر آب روی که اندوختم ز دانش و دین

نثار خاک ره آن نکار خواهم کرد

Her āb-ı rūy ki endūḫtem zi dāniş u dīn

Nişār-i ḥāk-i reh-i ān nigār h^vāhem kerd

Her yüzsuyları ki kazandım ‘ilmden ve dīnden ol nigāruñ yolu toprağına nişār eylesem gerekdür. Murād budur ki ‘ilm ve dīnden ki vaḳār ḥāşıl etmiş idüm. Sālik-i ṭarīḳat olup ol vaḳār ve kibriyāyı anuñ yolına nişār ya‘nī dervīş-i bī-i‘tibār olmağı ihtiyār eylesem gerekdür.

Mevlānā Şem‘ī dir: Her ‘ırz [u] vaḳār ki ‘ilm ve dīnden kesb ve ḥāşıl itdüm. Ol nigāruñ ḥāk-i rehine nişār eylesem gerek. Nigārdan murād maḥbūb-ı ḥaḳīḳīdür. Ḥāşıl-ı ma‘nā anuñ ‘aşḳı ḥuşūlünde cemī‘ nesneden ferāḡat eylerem dimekdür.

3.Beyt

بهرزه بی می و معشوق عمر می گذرد

بظالمتم بس از امروز کار خواهم کرد

Be herze bī-mey u ma‘şūḳ ‘ömr miḡüzered

Baṭāletem bes ez imrūz kār ḥ'āhem kerd

Şarāb ve ma'şūksuz bāṭıl 'ömr geçer. Baṭallığım yeter bugünden iş eylesem gerekdür. Murād 'aşq-ı ilāhīsiz ve ma'şūq-ı ḥaḳīḳīsiz 'ömr bāṭıl ve zāyi' geçmekdedür. Yeter baṭallık etdüm şimden gerü 'aşq-ı ilāhī ve şoḥbet-i Ḥaḳḳa iştiḡāl iderem dimekdür.

Mevlānā Şem'ī dir: Şarāb ve maḥbūbsuz 'ömr 'abeş yere geçer. Bu vakte degin olan baṭāletim yeter. Bugünden iş eylesem gerek. Ya'nī 'aşqa sa'y itsem gerekdür. Şarābdan murād 'aşq ve ma'şūqdan murād bārī te'ālā murāddur.

4.Beyt

صبا کجاست که این جان خون گرفته چو گل

فدای نکھت کیسوی یار خواهم کرد

Şabā kocāst ki īn cān-ı ḥūn girifte çü gül

Fedā-i nūkhet-i gīsū-i yār ḥ'āhem kerd

Şabā kandedür ki bu gül gibi kan dutmuş cānı yār zūlfı kokusına fedā eylesem gerekdür. Murād budur ki şabā ki feyz-i şeḥerīdür ol gelse cānīb-i Ḥaḳdan rāyiḥa-i ṭayyibe getürse tā aña cānım fedā etsem. Ya'nī ol koku ile riyāzete iştiḡāl teslīm-i rūḥ eyleyüp ḥatm ölsem.

Beyt: Her bende ki āzād şeved şād şeved

Men şād ezānem ki turā bende şevem

Mevlānā Şem'ī dir: Bād-ı şabā kandedür ki bu gül gibi kan tutmuş cānı, yārūn gīsūsı rāyiḥasında fedā eylesem gerek. Yārden murād Ḥudā-yi 'azze ve celledür. Nūkhet-i gīsūdan murād nefahāt-i raḥmāniyyeden nefḥadur. Şabādan murād feyz-i ilāhdur.

5.Beyt

چون شمع صبحدم شد ز مهر او روشن

که عمر در سر این کار و یار خواهم کرد

Çün şem'-i şubḥ-demem şūd zi mihr-i ū rūşen

Ki 'ömr der ser-i īn kār u bār ḥ'āhem kerd

Şüd lafzının fâ‘ili rüşendür. Lafz-ı zi mihr aña müte‘allıkdur ve bu cümle haber-i şubh-demdir. Mısrâ‘-yı şānī aña müte‘allıkdur. Ma‘nā-yı beyt budur ki şem‘ gibi şabāh vakti baña anuñ muhabbetinden rüşendür. Zīrā aña ‘ömri bu muhabbet-i kār u bārında eylesem gerekdir. Murād budur ki ‘ömri anuñ muhabbetine şarf etmek taşavvurı kalbe cilā ve şafā virür.

Mevlānā Şem‘ī dir: Şabāh vaktinüñ şem‘i gibi baña rüşen oldu ki anuñ muhabbetinden ‘ömri bu ‘aşk-ı kār u bārī sevdāsında şarf eylesem gerek. *Zi mihr-i ū* lafzının ma‘nāsı mısrā‘-yı şānīye kayd olındı. Bu ma‘nā üzere *şem‘-i şubh-demden* murād afitāb olmak rüşendür. Bu vech daḥī hūbdur ki rüşen oldu ki şubh-dem şem‘ī gibi anuñ muhabbetinden ‘ömrümi bu ‘aşk-ı kār u bārī sevdāsında şraf eylesem gerek. Bu vech üzere *şem‘-i şubh-demden* murād şabāha degin yanan şem‘ olur ya‘nī şem‘ün işi yanmak olduğu gibi benim daḥī ‘ömrüm anuñ ‘aşkı āteşine yanmağla geçer. Kār u bār iş güç ma‘nāsınadır. Ser sevdā ma‘nāsınadır.

6.Beyt

بیاد چشم تو خود را خراب خواهم ساخت

بنای عهد قدیم استوار خواهم کرد

Be yād-i çeşm-i tu ḥod rā ḥarāb ḥ‘āhem sāht

Binā-i ‘ahd-i ḳadīm üstüvār ḥ‘āhem kerd

Senüñ yüzün yādına kendümi ḥarāb etsem gerekdir. ‘Ahd-i ḳadīm bināsını muhkem eylesem gerekdir. Murād çeşmden ‘ayndür. ‘Ayn lafzının bir ma‘nāsı zāt-i şeydür. Pes zātullāh için kendümi ḥarāb iderem dimekdir. Zīrā vücūd mānī‘dür. Murād ḳadīmden *elestü*[94a] *birabbiküm*⁴²⁵ nidāsında *belā*⁴²⁶ ‘ahdidür. Lācerem ol ‘ahd bināsını muhkem ve ḳāim idüp ḥizmetde muḳīm ve dāim olmak gerek.

Mevlānā Şem‘ī dir: Senüñ çeşmün yādına kendümi ḥarāb eylesem gerekdir. ‘Ahd-i ḳadīm bināsını muhkem eylesem gerek. Çeşmden murād zāt-i bārīdür. Hāşıl-ı ma‘nā vücūd-ı bāḳī ḥuşūlī için vücūd-ı fānīyi ifnā iderem dimekdir. ‘*Ahd-i ḳadīm*den murād *elestü birabbikümde* olan ‘ahddür.

⁴²⁵ Araf,172: Ben sizin rabbiniz değil miyim?

⁴²⁶ Araf,172: Evet, sen bizim rabbimizsin.

7.Beyt

نفاق و زرق نبخشد صفای دل حافظ

طریق رندی و عشق اختیار خواهم کرد

Nifāk u zerķ nebaḥşed şafā-i dil Ḥāfız

Ṭarīķ-i rindī vü ‘aşķ ihtiyār ḥ‘āhem kerd

Nifāk ve riyā şafā-i kalb virmez. Ey Ḥāfız rindlik ve ‘aşķ ṭarīķin ihtiyār eylesem gerekdür. Murād rindī didigünden zıdd-i riyādur ki ol ihlāşdur ve ‘aşķdan murād zıdd-i nifākdur ya‘nī şıdk-ı imāndur. Öyleya bu beytde leff ü neşr-i müşevveş olur.

Beyt: Der miyān-i men u maḥbūb hümāmeşt ḥicāb

Vaķt-i āneşt ki īn perde be yek sū fikenem⁴²⁷

Mevlānā Şem‘ī dir: Nifāk ve zerķ şafā-i dil bağışlamaz ey Ḥāfız rindlik ve ‘aşķ ṭarīķatini ihtiyār eylesem gerek. Rindlikden murād şüret-i melāmiyyede olmakdur.

[GAZEL 120]

1.Beyt

کنون که در چمن آمد گل از عدم بوجود

بنفشه در قدم و نهاد سر بسجود

Künūn ki der çemen āmed gül ez ‘adem be vücūd

Benefşe der ķadem-i ū nihād ser be sücūd

Mevlānā Sürūrī demiş: Şimdi ki çemende geldi gül ‘ademden vücūda benefşe anuñ ķademinde kodı başı sücūda. Ekşer benefşe gül fidanı dibinden biter ve başı secdeye varmış gibi egridür. Murād bundan bahāruñ evveli ma‘mūr idügin zıkr idüp āḥiri ḥarāb idügin zıkrdür.

Mevlānā Şem‘ī dir: Şimdi ki çemende gül ‘ademden vücūda geldi. Benefşe secde ile anuñ ķademine baş kodı.

⁴²⁷Hicap, benle sevgili arasında gayret sahibi bir bekçidir. Bu perdeyi yırtıp bir kenara atmanın vaktidir.

2.Beyt

بنوش جام صبحی بنالهء دف و چنگ

ببوس غبغب ساقی بنغمهء نی و عود

Be-nüş cām-ı şabūhī be-nāle-i def u çeng

Be-būs ğabġab-ı sākī be-naġme-i ney u ‘ūd

İç şabāḥ şarābını def ve çeng nālesi ile, öp sākīnūñ saġaġını ney ve ‘ūd naġmesiyle. Murād cām-ı şabūhīden seḥer vaġtinde olan aḥvāldür ve defden murād taleb-i ma‘şūġdur ve çengden murād murāġabedür ve ğabġab-ı sākī öpmekden murād kelām-i vā‘iz ve şeyḥi istiḥsāndur. Haber-i ma‘şūġ ve āyīn muḥabbet ile.

Mevlānā Şem‘ī dir: Def ve çeng nālesiyle sākīnūñ cām-ı şabūhını nüş eyle. Ney ve ‘ūd naġmesi ile sākīnūñ ğabġabını öp. Murād bunun gibi laṭīf zemānda mürşidden müstefīz ol dimekdür.

3.Beyt

به دور گل منشین بی شراب و شاهد و چنگ

که همچو دور بقا هفتهء بود معدود

Be devr-i gül menişīn bī-şarāb u şāhid u çeng

Ki hemçü devr-i beġā hefteī būd ma‘dūd

Gül devrinde oturma şarābsız ve maḥbūbsız ve çengsiz ki beġā devri gibi bir haftada ma‘dūd olur. Ya‘nī gül zemānı mümtedd olmaz. Murād devr-i gülden inkişāf ve mükāşefe zemānıdır. Ol vaġti zāyī‘ etmeyüp ‘aşġ ve müşāhede-i ma‘şūġ ve murāġabe ile olmak gerekdür ki zemān-ı keşf mümtedd olmaz.

Mevlānā Şem‘ī dir: Gül devrinde şarāb ve maḥbūbsız ve çengsiz oturma. Zīrā gül zemānı dünyā beġāsı gibi ma‘dūd ve mu‘īn ve bir haftadır.

4.Beyt

شد از بروج ریاحین چو آسمان روشن

زمین باختر میمون و طالع مسعود

Şüd ez burûc-i reyâhîñ çü âsmân rûşen

Zemîn be âhter meymûn u ʔâli' mes'ud

Oldı çiçekler burclarından felek gibi rûşen, yer mübârek yıldız ve mes'ud ʔâli' ile mışrâ'-yı evvel muḳaddem ḥaberdür. Mışrâ-i şânî mazmûnı muahḥar mübtedâdur. Murâd zâhira nazaran ḥüsn-i bahârı medḥdür ve bâṭına nazaran vücûd-i insân zemîn-i ma'mûr olduḡın beyândur.

Mevlânâ Şem'î dir: Reyâhîñ burûclarından âsmân gibi rûşen oldı. Zemîn-i mübârek sitâre ve mes'ud ʔâli' le.

5.Beyt

بباغ تازه کن آیین دین زردوشتی

کنون که لاله برا فروخت آتش ن مرود

Bebaḡ tâze kûn ayîñ-i dîn Zerdüşti⁴²⁸

Kûnûn ki lâle ber efrûht âteş-i Nemrûd

Zerdüşť ve zer-dâşt İbrâhîm peygamber(a.s) milletinden bir imâmuñ ismidür. Ya'nî bâḡda tâze kıll ol imâmuñ mezhebini ayîñini şimdi ki lâle yalıñlandırdı Nemrûd âteşini. Zâhir yüzinden bâḡda lâle-i ḥamrânun rengi âteş gösterdüḡın beyândur ve bâṭın yüzinden ḳalbe âteş-i şevḳ düşüp yanar. *Kûnî berden ve selâmen 'alâ İbrâhîm*⁴²⁹ mûcibince gülistân ve meclis-i şafa olduḡın beyândur. *Fettebi'û millete İbrâhîme ḥanîfâ*⁴³⁰ ḥasebince tecdîd-i millet-i ḥanefiyye etmekdür.

Mevlânâ Şem'î dir: Zerdüşť mensûb olan dînüñ 'âdetini bâḡdan tâze eyle şimdi ki lâle Nemrûd⁴³¹ âteşini şu'lelendirdi. Murâd laṭîf vaḳitde 'aşḳa sa'y eyle dimekdür. Zerdüşť; mecûsîlerin ulusu ve İbrâhîm peygamber 'aleyhisselâmın imâmlarından biridür.

⁴²⁸ "Zerdüşťi"de yâ nisbet içündür - Şem'î

⁴²⁹ Enbiyâ,69: İbrahim'e karşı serin ve esenlik ol.

⁴³⁰ Ali İmran,95: Öyle ise hakka yönelen İbrahim'in dinine uyun.

⁴³¹ Nemrûd zamm-i nûn iledür - Şem'î

6.Beyt

ز دست شاهد نازک عذار و عیسی دم

شراب نوش و رها کن حدیث عاد و ثمود

Zi dest-i šāhid-i nāzik ‘izār u ‘İsî-dem

Şarāb nūş u rehā kūn ḥadīṣ-i ‘Ād u Şemūd

Yüzi nāzik ve ‘İsî nefes maḥbūb elinden şarāb iç. Terk kıl ḳavm-i Hud ve ḳavm-i Şālīḥ ḥaberin. Murād ḥüsnü'l-vech ve ‘İsî-nefes olan vā‘iz ve şeyḥ yedinden ‘aşḳ-ı ilāhî nūş idüp ümem-i sâbıḳa ḳışşasın ferāmūş idüp mühimmât-ı dīniye iştigāle irşaddur.

Mevlânâ Şem‘î dir: ‘İsî nefeslü, Yūsuf ḥüsnlü maḥbūbuñ elinden şarāb iç ve ‘Ād u Şemūd sözini terk eyle. [94b]Murād mürşidden ‘aşḳ-ı ilāhî ḥāşıl idüp ḳışşayı terk eyle dimekdür.

7.Beyt

جهان چو خلد برین شد بدور سوسن و گل

ولی چه سود که در وی نه ممکنست خلود

Cihān çü ḥuld-ı berīn şūd be devr-i sūsen u gül

Velî çi sūd ki der vey ne mümkinest ḥulūd

Cihān ḥuld-i a‘lā gibi oldu sūsen ve gül devrinde velî ne fā’ide ki anda mümkün değıldür mü’ebbed olmak. Murād zāhir yüzinden cihān bahār eyyāmında cennet mişāl oldığın beyāndur ve fenāsın zikrdür ve taḥḳīḳ yüzinden vücūd-ı insān ḥāl-i mükāşefede müzeyyen olur ammā evvel ḥālūñ beḳası olmayup darü'l-ḥuld āḥiret idügüne tenbīhdür.

Mevlânâ Şem‘î dir: Sūsen ve gül devrinde cihān cennet-i a‘lā gibi oldu ama ne fā’ide ki anda beḳa mümkün degildür.

8.Beyt

چو گل سوار شود بر هوا سلیمان وار

سحر که مرغ در آمد بنغمهء داود

Çü gül süvār şüd ber hevā Süleymān-vār

Seher ki murğ der āmed be nağme-i Dāvud

Çün gül süvār ola hevāya Süleymān gibi şabāḥ ki kuş gele Dāvud nağmesine. Bu mışrā‘ın mazmūnunuñ zarfıdur ve bu beyt merhūndur.

Mevlānā Şem‘ī dir: Çün gül Süleymān gibi hevā üzere süvār ola ya‘nī şāḥ üzre peydā ola seher vaḳtı ki bülbul dāvūdī nağmeye gele ve ternnūme başlaya.

9.Beyt

بخواه جام لبالب بباد اصف دهر

وزیر ملک سلیمان عماد الدین محمود

Beḥ‘āḥ cām-ı lebāleb be yād-i āşaf-ı dehr

Vezīr-i mülk-i Süleymān ‘İmādü'd-dīn-i Maḥmūd

İste tolı ḳadeḥi āşaf-ı zemān yādına. Süleymān mülkünün vezīri ‘İmādü'd dīn-i Maḥmūd mazmūnı āşaf-ı dehre ‘atf-ı beyāndur. Murād budur ki ol vezīrün zemānında murğ-ı seher ḥaberün şadāsı ḳalbe keşf virüp feyz-i rûḥānī hevā-i nefsanī üzre süvār ve ḡālib oldukda nûş-i bāde ve ‘aşḳa istiğrāk ḳıl dimekdür.

Mevlānā Şem‘ī dir: Zemāne vezīrinün şevḳine lebāleb cām iste. Süleymān mülkinün vezīri ‘İmādü'd-dīn-i Maḥmūd mülk-i Süleymāniden murād Şīrāzdur.

10.Beyt

بیار باده که حافظ مدامش استظهار

بفضل رحمت غفار بود و خواهد بود

Biyār bāde ki Ḥāfız müdāmeş istizḥār

Be faẓl-i raḥmet-i ḡaffār būd u ḥ‘āhed būd

Getür şarābı ki Hāfızın müdām arķalanması ğaffāruñ rahmeti fazlına idi ve aña olsa gerekdür. Murād ‘aşķ-ı ilāhiye tevaġġul idüp ammā kendü ‘ameline i‘timād kılmayup Hāzret-i fazl-i rahmetine i‘timād etdüġin beyāndur.

Mevlānā Şem‘î dir: Şarāb getür ki Hāfızın dā’im istizhār ve i‘timādı ğaffāruñ rahmeti fazlına idi ve yine olsa gerekdür. Ba‘zı nüsaķda fazl ile rahmetün ortasında vāv-i ‘āṭife vāķi‘ olur ve ba‘zı nüsaķda daķı maķlaş beyti bu vāķi‘ olmuş:

Zi ‘ayş-i kām-i ebed cū be devleteş Hāfız

Ki bād tā be ebed zıll-ı re’feteş memdūd

Anuñ devletinde ‘ayşdan ebedî murād iste ey Hāfız ki tā ebedî halk üzre anuñ merķameti sāyesi memdūd ve dā’im olsun. Murād vezîre isti‘dād hayāt taleb etdüġin iş‘ardur.

[GAZEL 121]

1.Beyt

صوفى نهاد دام سر حقه باز کرد

بنیاد مکر با فلک حقه باز کرد

Şūfî nihād dām ser-i hoşķa bāz kerd

Bünyād-i mekr bā felek-i hoşķa-bāz kerd

Mevlānā Sürūrî dimiş: Şūfî kodı āġ hoşķa başını açdı mekr bünyādını felek-i hoşķa-bāz [ile] eyledi. Murād budur ki şūfî ki ehl-i riyā ola hoşķa-bāz gibi halkı aldamak için dām-ı tezvir koyup hoşķa āġzın açup mekr ve hîle idüp ve mekrde teraķķî eyleyüp felek ki hoşķa-bāzlıkda ve ādem aldamakda mähirdür, anı bile aldamaġa kışsa etmişdür. Pes mışrā‘-yı şānî mazmūnı mürāyî şūfînün mekr kaçdından ve hîlede mübālaġası içündür ve felek aña ġālib alacaġını [beyān] itse gerekdür. Aña tuvti’e içündür.

Mevlānā Şem‘î dir: Şūfî dām kodı ve hoşķa başın açdı hoşķa-bāz felege mekr bünyādını eyledi. Murād mürāyî şūfînün mekr ve hîlesi çok idüġin iş‘ardur. Bu mertebede felege pençe urmak ister.

2.Beyt

بازی چرخ بشکندش بیضه در کلاه

زیرا که عرض شعبده با اهل راز کرد

Bāzī-i çerḫ beşikendeş beyza der külāh

Zīrā ki ‘arz-i şu‘bede bā ehl-i rāz kerd

Be-şikendeş zamīri şūfiye rāci‘dür. Ya‘nī felek oyunu yumurda[y]ı sır şūfinūñ taqıyyesinde zīrā ḥoḳḳabāzlık ‘arzını ehl-i rāza eyledi. Ya‘nī ehl-i rāz olanlara ḥoḳḳabāzlık gösterüp anları aldamak istedi. Murād budur ki ḥoḳḳabāzlar ḥalkı güldürmek için bir şahşı ālet-i hengāme eyleyüp "gel senün külāhunda yumurda saklayayın" deyü yumurdayı anuñ başında şıyup başını ve yüzini mülevveş eyleyüp rüsvāy iderler. Lācerem felek oyunu daḥī mürāyī şūfī[y]i şöyle rüsvāy ider. Ehl-i rāza ḥoḳḳa-bāzlık idüp aldamak kaçd etdügiçün.

Mevlānā Şem‘ī dir: Felegin bāzī ve ḥīlesi şūfī külāhında yumurdayı sır. Ya‘nī anı rüsvāy eyler. Nitekim öyle etmek ḥoḳḳa-bāzlaruñ ‘ādetidür. Zīrā ki ehl-i rāza şu‘bede ‘arz eyledi. Haḳ te‘ālā Ḥazreti bir kimseyi rüsvā etmek istese anı kendüsinden a‘lā ile ḥuşūmet ve ‘ināda sevḳ eyler.

3.Beyt

ساقی بیا که شاهد رعناى صوفيان

دیگر بجلوه آمد و آغاز ناز کرد

Sāḳī biyā ki şāhid-i ra‘nā-i şūfiyān

Diger be cilve āmed[95a] u āgāz-i nāz kerd

Ey sāḳī gel ki şūfīlerūñ ra‘nā maḥbūbı yine cevelāna ve yüz göstermege geldi ve nāza başladı. Murād budur ki ma‘şūḳ-ı ḥaḳīḳī tecelliye şürū‘ eyledi. Ey şevḳ ve ḥālet virici gel ki temām mevḳi‘ idür.

Mevlānā Şem‘ī dir: Ey sāḳī gel ki şūfīlerūñ ra‘nā maḥbūbı gerü cilveye geldi ve nāza şürū‘ eyledi. Şāhiden murād bunda mürşiddür.

4.Beyt

این مطرب از کجاست که ساز عراق ساخت

و آهنگ بازگشت براه حجاز کرد

În muṭrib ez kocāst ki sâz-ı ı' rāk sāht

V'āheng-i bāzgešt⁴³² be rāh-i Ḥicāz kerd

Bu muṭrib kandedür ki sâz-ı ı' rāk düzdi rücū' қаşdını Ḥicāz yolına eyledi. İn muṭribden murād ol mürşid ve nāşihdür ki hikāyet ve mecāz şüretinde pende şürū' idüp ibtidāsı hezl ve hevā görüne ammā intihāsı haḳīḳat ve Ḥüdā olup Ḥaḳḳa irşād olup nitekim Ḥ'āce Ḥāfız böyledür. Pes İn muṭrib deyüp daḥī kendüsin murād etmek cā'izdür.

Mevlānā Şem'î dir: Bu muṭrib kandedür ki ı' rāk sâzını düzdi ya' nî ı' rāk perdesini çaldı ve gerü hicāz perdesine rücū' қаşdın eyledi. Bu daḥī vechdür ve gerü dönmek āhengini hicāz perdesine eyledi. Āheng sâza nisbet temām yerindedür. Vech-i evvele göre қаşd ma'nāsınadır. Rāh bunda perde ma'nāsınadır ve maḳām ma'nāsınadır ki ehl-i sâza ma'lumdur. Muṭribden murād mürşiddür ki merātib ve ṭabaḳāt şāhibidür ki maḳām-ı 'aşḳuñ gāhī tecellī-i şifāt perdesinden ser āgāz eyler.

5.Beyt

ای دل بیا که تاپناه خدا رویم

ز آنجه آستین کوته و دست دراز کرد

Ey dil biyā ki tā penāh-i Ḥudā revīm

Zānçi āstīn kūteh u dest-i dirāz kerd

Ey gönül gel ki tā Allāh sığınağına gidelim andan ki yeñini kısa ve elini uzun eyledi. Murād budur ki şol şūfī-şüret ki kısa yeñlü қаftān giyüp hırқа-püş olur ammā bunu celb-i dünyā için kılar andan Allāh Ḥazretine sığınmak gerek.

Mevlānā Şem'î dir: Ey gönül gel ki biz Ḥudānuñ hıfz ve penāhına gidelim. Ya' nî aña ilticā idelim. Ol nesneden ya' nî ol nā-ma'ḳūldan ki kışa yeñ ve uzun el eyledi. Bu ma'nā terkībūñ ma'nāsıdır. Ḥaşıl-ı ma'nāsı böyledür ol nā-meşrū'dan ki yeñi kışa ve eli uzun

⁴³² -Geşt bunda geştin ma'nāsınadır. -Şem'î

eyledi.⁴³³ Murād şūfīlerdür ki zāhirā yeñleri kışadur ki ‘âdetleridür ve elleri dirâzdur nâ-meşrû‘ mürâyî ve nâ-ma‘kül şūfīlerün kabâhatini beyândur.

Beyt: Şūfî piyâle peymâ Hâfız kırâbe perdâz

Ey kûteh âstīnān tā key dirâz destī⁴³⁴

6.Beyt

صنعت مکن هر آنکه محبت نه راست باخت

عشقش بروی دل در معنی فراز کرد

Şan‘at mekûn ki her ân ki muḥabbet ne rāst bâht

‘Aşķeş be rûy-i dil der-i ma‘nî firâz kerd

Taşnî‘i kılma her ol kimse ki muḥabbeti rāst oynamadı. ‘Aşķ anuñ göñli yüzine ma‘nâ ḳapusın kapadı. Murād budur ki şol kimse ki anda ḥubb-ı ilāhî şaḥîḥ ve ḥaḳîḳat olmaya anuñ ḳalbi muvâcehesinde ma‘nâ ḳapusu açılmaz.

Mevlânâ Şem‘î dir: Şan‘at ve zarâfet eyleme zîrâ her kim ki muḥabbeti rāst oynamadı ya‘nî muḥabbetde şâdık olmadı ‘aşķ-ı ilāhî anuñ göñli yüzine ma‘nâ ḳapusını kapadı. Murād ‘aşķda şâdık olmayana vişâl-i cānân müyesser olmaz dimekdür.

7.Beyt

فردا که پیشگاه حقیقت شود پدید

شرمنده ره روی که عمل بر مجاز کرد

Ferdâ ki pişgâh-i ḥaḳîḳat şeved pedîd

Şermende reh-revî ki ‘amel ber mecâz kerd

Yarın ki ḥaḳîḳat şadrı zāhir ola şermsârdur ol bir sâlik ki ‘ameli mecâz üzre eyledi. Murād budur ki bugün dünyâda riyyâ ve mecâz ile ‘amel idenler yarın ‘uḳbâda şermsâr olur.

⁴³³ Āstīn ve deste isnâd mecâzdur.-Şem‘î

⁴³⁴ Sufi kadeh tut, Hâfız sûrahi al. Ey kısa yenliler daha ne zamana kadar uzun ellilik (uzun el=hırsız).

Mevlânâ Şem‘î dir: Yarın ya‘nî kıyâmetde ki haqîkat şadri⁴³⁵ zâhir ola hacel olur şol sâlik ki mecâz ve riyâ üzre ‘amel eyledi. Murâd dünyâda riyâ ile ‘amel iden ‘uqbâda şermsâr olur ve ‘azâb görür dimekdür.

8.Beyt

ای کبک خوش خرام کجا میروی بایست

غرة مشو که گربه عابد نماز کرد

Ey kebk-i hoş-ıhrām kocā mîrevî beîst

Ġırre meşûv ki gurbe-i ‘âbid nemâz kerd

Ey hoş salıncı keklik kande gidersin? Tur ya‘nî gitme mağrûr olma ‘âbid⁴³⁶ kedisi nemâz kıldı. Ya‘nî egilüp kalkduğun nemâz kalur sanup aldanma. Murâd sâlik hoş reftâre penddür ki her nemâz kılup kimsei şah ve mürşid sanmaya.

Mevlânâ Şem‘î dir: Ey hoş-ıhrām kebk kande gidersin? Tur mağrûr olma ki gurbe gibi hîlekar ve mürâyî ‘âbid nemâz kıldı. Bu maḥal müşebbehün-bih müşebbeh lafzına muzâf olan kabîlden olmak rüşendür. Gurbe murâd olup ‘âbid anuñ sıfatı olmakdan zîrâ bunda filḥaḳîḳî kebk ve gurbe murâd degildür. Belki kebkden murâd maḥbûbdur lakin *Kelîle ve Dimnede* kebk ve gurbe hikâyetine işâret eyler ki buña telmîḥ derler ya‘nî gâfil olma ki gurbe zerâfetle kebki şayd etdügi gibi mürâyî ‘âbid daḥî sen dilberi şayd etmek ister. Hâşıl-ı ma‘nâ zâhiren şalâḥ ve ‘ibâdetde olanların cemî‘ sine i‘timâd u i‘tikâd[95b]câ’izdür.

9.Beyt

حافظ مکن ملامت رندان که در ازل

ما را خدا ز زهد ریا بی نیاز کرد

Hâfız mekûn melâmet-i rindân ki der ezel

Mâ râ Hudâ zi zühed-i riyâ bî niyâz kerd

⁴³⁵ Pişgâh; şadr ma‘nâsinadur. -Şem‘î

⁴³⁶ Lafz-i ‘âbid, sıfat-i gurbedür. -Sürûî

Ey Hâfız rindleri melâmet etme ki ezelde bizi Hudâ-yi te‘âlâ zühd ve riyâdan müstağnî eyledi. Murâd rindlerden mirâren ma‘lûm olan ‘ameli ihlâş ile kılan ve şûret-i melâmiyyede olanlardır ki Hâzret-i Hâk anları zühd-i huşkdan ve riyâdan ‘ârî kılmışdur.

Mevlânâ Şem‘î dir: Ey Hâfız rindleri melâmet eyleme zîrâ ezelde Hâk te‘âlâ Hâzreti bizi riyâ ile olan zühdden müstağnî eyledi. Zühdden soñra vâv-ı ‘âtıfe yokdur.

[GAZEL 122]

1.Beyt

سالها دل طلب جام جم از ما می کرد

و آنچه خود داشت ز بیگانه تمنا می کرد

Sâlhâ dil taleb-i cām-ı Cem ez mā mî kerd

V‘ānçi hod dāşt zi bigāne temennâ mî kerd

Mevlânâ Sürûrî dimiş: Nice yıllar gönül cām-ı Cem taleb eyledi. Ol nesneyi ki kendünün var yâdlardan temennâ ider. Murâd cām-ı Cemden merâtib-i sülûkdan hâl ve bu ta‘bîr olunan şafâ-i qalbdur ve Cemden murâd Hâzret-i Hudâdur.

Mevlânâ Şem‘î dir: Nice yıllar gönül bizden cām-ı Cem⁴³⁷ taleb eyledi ve ol nesnei ki kendü tutardı ya‘nî kendüsinde var idi. Yâddan temennâ eyledi. Cām-ı Cemden murâd bunda ‘aşq-ı ilâhîdür. *Mî kerd* eyledi ve eylerdi ma‘nâsına câ‘izdür maḥaline göre.

2.Beyt

گوهری کز صدف کون و مکان بیرون بود

طلب از گمشدگان لب دریا می کرد

Gevherî kez şadef-i kevn u mekân bîrûn bûd

Taleb ez güm-şüdegân-i leb-i deryâ mî kerd

Bir gevher ki kevn u mekân şadefden taşra idi deñiz kenârında ezmişlerden taleb ider. Murâd gevherden yâ zîkr olan cām-ı Cemdür. Anı deryâ-i ḥaḳîkat kenârında ezmişlerden taleb

⁴³⁷ Cām-ı Cem ba‘zı maḥalde gönül murâd olunur. -Şem‘î

ider. Yâ gevher-i mezkûrdan murâd Hâzret-i Hâkdur. *Lâ yese‘unî erzdi velâ semâi velâkin yese‘unî kalbi ‘abdiye'l-mü‘mini't-tekâ e'n-kâ e'l-verâ*⁴³⁸ hasebince yere ve göge sığmaz. Qalb anı baır-i vaıdet kenârında ezmişlerden ya‘nî mürşid-i nâkışlardan taleb ider. Bu vaıdet qalb-i şâfî anuñ maıallidür lâcerem.

Mışrâ‘: *Yâr der ĥâne vü mâ gird-i cihân miġerdim*⁴³⁹ mücibince kendü ile olanı ġayrıdan ister.

Mevlânâ şem‘î dir: Bir gevher ki kevn u mekân şadefinden şaşra idi deryâ kenârınuñ ġüm olmuşlarından taleb eyledi. Gevherden murâd ‘aşı-ı ilâhîdür. Deryâdan murâd baır-i tevĥîd ve zât-i bârî olmak mümkündür. *Ėüm-şüdegândan* murâd meşâyih kisvetinde olup ‘aşı-ı ilâhîden bî-behre ve bî-ıaber olanlardır. Meşâyih-i zemâne gibi [ki] aġniyâ qapusından ĥâlî degillerdür. Anlara aġniyâ qapusından ne istersiz. Sen ĥıfz eyle zîrâ ekşerî deccâl-i vaıtdür ki nice bî-çârenüñ đalâletine sebep olurlar.

3.Beyt

بی دلی را که خدا در همه جا با وی بود

و نمی دیدش و از دور خدا را می کرد

Bî-dilî râ ki Ėudâ der heme câ bâ vey bûd

Û nemîdîdeř⁴⁴⁰ u ez dûr Ėudâ râ mî kerd

Bir ‘aşık ki Ėudâ her yerde anuñ ile bile idi. Ol görmez idi Ėudâyı ve uzakdan Ėudâyâ iderdi. Murâd budur ki *ve ĥüve me‘aküm eyne mâ küntüm*⁴⁴¹ mücibince ve ĥadıř-i sâbık mücibince kendü ile bile olanı görmedüġiçün ırâq olan kimseye çağırır gibi ref‘-i şavt idüp Ėudâyâ dir. Bî-dilî ġâĥ yüreksiz ya‘nî korkak ma‘nâsına ve ġâĥ ġönülsüz ya‘nî ġönli gitmiş ‘aşık ma‘nâsına isti‘mâl olunur. Ma‘nâ-yi evvel luġavî ve ma‘nâ-yi şânî iřtılâĥıdır. Bunda ma‘nâ-yi şânî münâsibdür.

⁴³⁸ Ben göklere ve yere sığmam, fakat korkan ve sakınan mü'min kulumun kalbine sığarım. (Hadis-i Kudsi)

⁴³⁹ Sevgili evde ve biz dünyanın etrafını (onu bulmak için) dolaşıyoruz.

⁴⁴⁰ Nemîdîdeşde zamîr-i ġâib Ėudâyâ râci‘dür. -şem‘î

⁴⁴¹ Hadid,4: Her nerede olursanız olun, O sizinle beraberdir.

Mevlānā Şem‘î dir: Gönlüm ki dükeli yerde Hudā anuñ ile idi ve gönlüm anı görmezdi ve bir ‘āşık ırākdan Hudā için baña medh ve mu‘āvenet ile dirdi. Bu beyt bu vechle şerh olundu, ziyāde müşkil olduğundan ötürü. Bî-dil ‘āşık ma‘nāsınadır. Bu vech üzre *bî-dil rā* da *rā* lafzı zāid olmaz. Bu daḥî vechdür. Bir ‘āşık ki Hudā dükeli yerde anuñ ile idi. Ol ‘āşık Hudāyı görmezdi ve ırākdan Hudāya eylerdi. Ya‘nî Hudā dirdi murād Hudāyı kendüsinden dūr zann idüp Hudādan ‘avn ve meded taleb eylerdi dimekdür. Bu vech üzre Hudāyadur ve *bî-dil rā* da olan *rā* lafzı zā’id olur.

Beyt: Dūst nezdikter ez men be-menest

Müşkil ānest ki men ez vey dūrem⁴⁴²

4.Beyt

آن همه شعبده عقل که می کرد اینجا

ساخری پیش عصا و يد بيضه می کرد

Ān heme şu‘bede-i ‘aql ki mî kerd ĩncā

Sāḥirī⁴⁴³ pîş-i ‘aşā vü yed-i beyzā mî kerd

Ol dükeli ḥoḳḳa-bāzlık ki ‘aql ider bunda sāḥirligi ‘aşā ve yed-i beyzā öñinde ider. Murād ‘aql-ı ma‘āşuñ dünyāda etdükleri ḥoḳḳabāzlıkları şol sāḥirüñ siḥri gibidür ki Mūsā ‘aleyhisselām ‘aşası ve yed-i beyzāsi öñündedir. Mürāyî olan kimse ‘aql ile iḥtirā‘ etdügi aña diyüp daḥî kerāmet-i evliyāya nisbet böyledür.

Mevlānā Şem‘î dir: ‘Aql ol dükeli ḥoḳḳa-bāzlığı ki bunda eyledi gūyā Sāmīrī ‘aşā ve yed-i beyzā ya‘nî bu iki ma‘cera şāḥibi katında ki murād Mūsā ‘aleyhisselāmdur ḥoḳḳabāzlık eyledi.[96a] Ḥoḳḳa-bāzlık Sāmīrīye göre degildür. Murād Sāmīrī Ḥazret-i Mūsā katında nice maḡlūb oldıysa ‘aql daḥî ‘aşḳ katında öyle maḡlūb oldı dimekdür. ‘Aşā ve yed-i beyzāya isnād sebebiyete isnād olunan ḳabālındendür *benīye'l-emirü'l-Medīnete*⁴⁴⁴ gibi.

Beyt: Siḥr bā mu‘cize pehlū nezened ĩmen bāş

⁴⁴² Dost baña benden yakındır. Müşkil odur ki ben ondan uzağım.

⁴⁴³ Nüsha farklılığı : Sāḥirī-Sāmīrī

⁴⁴⁴ Medine (veya şehir) emirinin oğlu.

Sāmīrī kīst ki dest ez yed-i beyzā bebered

5.Beyt

مشکل خویش بر پیر مغان بردم دوش

کو به تأیید نظر حل معما می‌کرد

Müşkil-i hū'īş ber pīr-i muġān bürdem dūş

K'ū be te'yīd-i nāzar ḥall-i mu'ammā mī kerd

Kendü müşkilimi pīr-i muġān ḫatında iletdüm dün gice ki ol pīr-i muġān taḫviyet-i nazarı ile ḥall-i mu'ammā ider idi. Murād pīr-i muġāndan mirāren ma'lūm olan şeyḥ-i ehl-i şevḳ ve ḥāletdür ve bu beyt merhūndur.

Mevlānā Şem'ī dir: Dün gice kendü müşkilimi pīr-i muġānuñ ḫatına iletdüm ki murād mürşiddür ki ol pīr-i muġān te'yīd-i nāzarla ḥall-i mu'ammā eylerdi. Mu'ammādan murād bunda müşkilāt-ı 'aşḳdur.

6.Beyt

دیدمش خرم و خوش دل قدح باده بدست

و اندر آن آینه صد گونه تماشا می‌کرد

Dīdemeş ḥürrem u hoş dil ḳadeḥ-i bāde be dest

Venderān āyine şad gūne temāşā mī kerd

Gördüm ol pīr-i muġān şād ve göñli hoş şarāb ḳadeḥi elinde ol āyinede yüz dürlü temāşā ider. Murād şarāb ḳadeḥinden ḳalbdür ki maḥall-i 'aşḳ-ı ilāhīdür ki anı taşfiye itmiş anda tecelliyāt-ı esmā ve şıfātı müşāhede ider dimekdür.

Mevlānā Şem'ī dir: Pīr-i muġānı mesrūr ve ḥandān gördüm bāde ḳadeḥi elinde ve ol āyinede rāz ve esrār temāşā eylerdi. Gūne; dürlü ma'nāsına şerḥ olundu. Gūne benz ve yüz ma'nāsına daḥī vardır. Bunda vech daḥī mümkündür. Ḳadeḥden murād bunda 'aşḳ-ı ilāhī ile āyineveş şāfī ve mücellā olmuş ḳalbdür ki niçe esrār-ı nihānī anda peydā ve niçe rumūz-ı nihānī hüveydā olur.

7.Beyt

گفتم این جام جهان بین به تو کی داد حکیم

گفت آن روز که این گنبد مینا می کرد

Güftem in cām-ı cihān-bīn be tu key dād ḥakīm

Güft ān rüz ki in künbed-i minā mī kerd

Didim: Bu cihān gösterici kadehi saña kaçan virdi ḥakīm? Didi: Ol günde ki bu sırça kûbbe[y]i etdi idi. Murād çün *cām-ı cihān-bīn*den kalb-i şāfīdür ve ḥakīmden Ḥazret-i Ḥaḥdur. Lācerem bu şāfī kalbi ‘ālem-i ervāḥda virüp rūḥda şafā-i kalb taḥdīr etmiş dimekdür.

Mevlānā Şem‘ī dir: Pīr-i muḡāna eyitdim: Bu cihān-bīn cāmı ḥakīm saña kaçan virdi? Pīr-i muḡān eyitdi: Ol günde ki bu sırça kûbbe[y]i ider idi. Ḥakīmden murād bārī te‘ālādur.

8.Beyt

گفت آن یار که کزو گشت سر دار بلند

جرمش آن بود که اسرار هویدا می کرد

Güft ān yār ki kez ū gešt ser-i dār bülend

Cürmeş ān bûd ki esrâr hüveydâ mī kerd

Didi: Ol yār ki anda oldı dāruñ başı bülend. Günāhı ol idi ki esrârı âşikâr etdi. Murād ol yârden Manşûrdur ve dār başı bülend olmak andan ya‘nî anuñ gibi ehl-i ḥāl anda şalb olundı. Günāhı esrâr-ı ḥaḥkı ifşâ idüp *Ene'l-Ḥaḥ* didügi idi.

Mevlānā Şem‘ī dir: Eyitdi ol yār ki dāruñ başı andan bülend oldı ya‘nî dāra anuñ sebebiyle şeref ve ri‘at irişdi. Anuñ cürmi ol idi ki esrârı âşikâre⁴⁴⁵ eyledi. Murād esrârı fâş etmemeye tenbîhdür ve taḥdīkdür. Yârdan murād Manşûrdur ki *Ene'l-Ḥaḥ* sözinden ötüri Bağdâdda şalb olunmuşdur.

9.Beyt

فیض روح القدس ار باز مدد فرماید

دیگران هم بکنند آن چه مسیحا می کرد

⁴⁴⁵ Hüveydâ âşkâre ma‘nâsınadır. - Şem‘ī

Feyz-i rūḥu'l-ḳuds er bāz meded fermāyed

Digerān hem bekūnend ānçi Mesīḥā mī kerd

Rūḥu'l-ḳuds feyzi eger meded buyura ğayrılar hem anı iderler ki Mesīḥā ya‘nī Ḥazret-i ‘İsā ‘aleyhisselām ider idi. Murād emr-i ilāhī ile Cebrā’il ‘aleyhisselām cānibinde her kime feyż vāşıl ola ‘İsā gibi iḥyā’i mevt iderdi dimekdür.

Mevlānā Şem‘ī dir: Rūḥu'l-ḳuds feyzi eger meded buyura ya‘nī Ḥazret-i Cibrīlūn iṣālīile ‘İsāya gibi bir feyż irişe. Ğayrılar daḡī Ḥazret-i ‘İsā etdügin etmege ḳadır olurdu dimekdür. Murād Ḥazret-i Ḥaḳḳuñ ḳudretin beyāndur.

10.Beyt

گفتمش سلسله زلف بتان از پی چیست

گفت حافظ گله‌ای از دل شیدا می کرد

Güfemeş Silsile-i zülf-i bütān ez pey-i çīst?

Güft Ḥāfız gileī ez dil-i şeydā mī kerd⁴⁴⁶

Didim pīr-i muġāna bütlerūn zülf-i zincīri ne içündür? Ol pīr-i muġān didi ey Ḥāfız delü gönülden şikāyet eylersün ya‘nī bağlayıcı delü gönül çok kanġı yerin bağlayayın dir. Pes ma‘lūm oldu ki silsile-i zülf delü gönül bağlamak içündür. Murād bütlerden esmā ve şıfāt-ı ilāhīyyedür ve zülfdan murād her birinden vāḳı‘ olan tecellī ve zuhūrdur ve silsileden murād ta‘alluḳ idüp bağlamasıdır ki her bir ism ve her bir şıfat bir ḳalb maḥbūbı maḡhar idüp anda zuhūr ider ki biri *Raḥman* ismine ve biri *Kerīm* ismine ve biri şıfat-ı hidāyete ve biri şıfat-ı izlāle maḡhar olur ve ‘alā zıddi'l-ḳıyās.

Mevlānā Şem‘ī dir: Didim ol pīr-i muġāna bütlerūn zülf-i zincīri ne içündür? Pīr-i muġān eyitdi: Ḥāfız divāne gönülden şikāyet eyledi ya‘nī anuñ içündür. Bunda *bütāndan* murād esmā ve şıfatdur. Zülfdan murād ğayb-ı hüviyet ve esrār-ı ilāhīyyedür ki anlarda mūndericdür.[96b] Ḥāşıl-ı ma‘nā budur ki esmā ve şıfatdan her bir isme ve her bir şıfata bir gönül maḡhar olup kendüde olan ḥāşşada anda sirāyet etmişdür. Meşelā kimisi *ġaffār* ve

⁴⁴⁶ *Mī kerd* lafzının fā‘ ili zāmīr-i silsiledür.- Mevlānā Sürūrī

kimisi *settār* ve kimisi *hādī* ve kimisi *rahmān* ismine mazhar olmuştur. Nitekim meşnevî'nün bu beyti bu ma' nâyı mübeyyindür:

Beyt: Ān hayālātī ki dām-i evliyāst

‘ Aks-i meh-būtān-ı Hudāst⁴⁴⁷

[GAZEL 123]

1.Beyt

دوستان دختر رز توبه ز مستوری کرد

شد سوی محتسب و کار بدستوری کرد

Dūstān duḡter-i rez tevbe zi mestūrī kerd

Şūd⁴⁴⁸ sūy-i muḡtesib u kār be destūrī kerd

Mevlānā Sūrūrī demiş: Ey dostlar üzüm çubuğı kızı mestürlıktan tevbe eyledi gitti muḡtesib cānibine ve işi icāzet ile eyledi Ya' nī muḡtesibden icāzet alup bu işi eyledi. Duḡter-i rezden murād şu' arā ıstılāhında şarābdur ve şarābdan murād ehl-i taşavvuf katında ' aşq-ı ilāhidür ki Hāq te' ālā ile ' ibād-i ' uşşāk ortasında muhaqqāq olur ve dūstlardan murād sālīk olan ' aşıklardur ve mestürlıktan tevbe etmekden murād tesettür ve ihticābdan rücū' eyleyüp ' uşşāka zuhūr ve tecellī kaşd etdügidür ve muḡtesibden şıfat-ı irādetdür. Çün ' aşq-ı ilāhī ve cezbe-i şāhī şıfat-ı irādet ve mestūrī ile zuhūr idüp cānib-i ' uşşāka gele bezl-i feyz ider.

Mevlānā Şem' ī dir: Ey dostlar duḡter-i rez mestürlıktan tevbe eyledi. Muḡtesib cānibine gitdi ve işi icāzet ile eyledi. Ya' nī muḡtesibden icāzet aldı. Duḡter-i rez şarāb ma' nāsınadır ki bunda ' aşq-ı ilāhī murāddur. Dūstāndan murād ' uşşākdur, mestürlıktan tevbe etmekden murād tesettür ve ihticābdan zuhūrdur ve muḡtesibden murād ehl-i şer' olmak rüşendür.

2.Beyt

آمد از پرده بمجلس عرقش پاک کنید

⁴⁴⁷ Evliyaların tuzağı olan bu hayaller Tanr'nın bostanındaki ay yüzlülerinin yansımasıdır. (Mevlānā, Mesnevî)

⁴⁴⁸ Şūd bunda reft ma' nāsınadır. -Şem' ī

تا بگوید بخریفان که چرا دوری کرد

Āmed ez perde be meclis ‘araḳeş pāk kūnīd

Tā begūyed be ḥarīfān ki ṣerā dūrī kerd?

Geldi ol duḡter-i rez perdeden meclise, terini siliñ ki rāḥat olup nuṭṭa mecālī ola tā diye yārana ki niçün ırāqlık eyledi. Murād budur ki sizde isti‘dād yā baña icāzet yok idi deyü vechin beyān ider.

Mevlānā Şem‘ī dir: Duḡter-i rez perdeden meclise geldi anuñ terini siliñüz tā ki rāḥat ve āsūde olup nuṭṭa mecālī ola tā muşāḥiblerne diye ki niçün ırāqlık eyledi.

3.Beyt

جای آنست که در عقد وصالش گیرند

دختر مست چنین کین همه مستوری کرد

Cāy-i ānest ki der ‘aḳd-i vişāleş girend

Duḡter mest çünin kīn heme mestūrī kerd

Anuñ maḥallidür ki ol duḡter-i rezi ‘aḳd-i vişāleş dutalar ya‘nī anuñ ile vaşl ‘aḳd ideler. Böyle mest kızıñ bu dükeli mestürlık eyledi. Murād budur ki ‘aşḳ ki nisbetdür ‘āşık ve ma‘şūḳ ortasında ki ‘āşık ma‘şūḳa niçe ṭālib ise ma‘şūḳ daḥī öyledür. Nihāyet ‘āşıkuñ ṭalebi niyāz ile ma‘şūḳuñ nāz iledür. Lā-cerem ‘aşḳ-ı ilāhī ‘āşık ile Ḥaḳ te‘ālā ortasında mest ve mütekeyyifdür. Böyle iken ḡāyet-i nāzdan bu deñlü mestürlık etmişdür. Çün mest ya‘nī mütekeyyif ve ehl-i şevḳ olup geldi aña muḥkem ta‘alluḳ etmek gerek.

Mevlānā Şem‘ī dir: Anuñ maḥallidür ki duḡter-i rezi vişāl ‘aḳdinden tutalar. Ya‘nī nikāḥ [idüp]⁴⁴⁹ alalar. Bu söz duḡter münāsebetiyledür ve illā [murād]⁴⁵⁰ ‘aşḳa temām sa‘y ve kūşiş zemānı geldi dimekdür. Mest duḡter böyle ki bu dükeli mestürlığı eyledi. Bu söz teşbīḥ ṭarīḳiyledür ve ger ne ḥāşıl-ı ma‘nā budur ki zemān-ı keşīrdür ki feyz-i ilāhiden bī-behre idüñ çün ki feyyāzuñ feyzi irişdi temām ḳadrini bilmek gerek.

⁴⁴⁹ İdüp: Şem‘ī 118a

⁴⁵⁰ Murād: Şem‘ī 118a

4.Beyt

مژده گانی بده ای دل که دگر مطرب عشق

راه مستانه زد و چارهء محموری کرد

Müjdegānī bedeh ey dil ki diger muṭrib-i ‘aşk

Rāh-i mestāne zed u çāre-i maḥmūrī⁴⁵¹ kerd

Muṣṭuluk vir ey gönül ki yine ‘aşk muṭribi mestāne yolın urdı. Maḥmūrlık çāresin eyledi. Murād muṭrib-i ‘aşkdan mirāren ma‘lūm olan şevk virici ve feyz iriştiricidir. Mestāneden murād mest olmayup mest gibi kılınandır. Anuñ yolın urmak aña yol virmemektür. Maḥmūrlıktan murād ḥayret ve bî-ḥodlukdur. Çün mürşid-i müfīz ve müşvīk gele, ḥayretten ḥalāş idüp şevk ve zevk virür.

Mevlānā Şem‘ī dir: Muṣṭuluk vir ey gönül ki girü ‘aşk muṭribi ki murād mürşiddür. Mestāne rāhını urdı ve maḥmūrlığı çāre eyledi. Rāh bunda perde-i sâz ma‘nāsına rüşendür ki muṭrib lafzı aña kavī karīnedür. Rāh-i mestāne zedden murād mestlere ri‘āyet eyledi dimektür ki anları şarāb-ı ‘aşk feyzi ile ‘ālem-i feyẓden ḥalāş itdi. Maḥmūrlıktan murād ‘ālem-i kabẓdur.

5.Beyt

چه شکفت از گل طبعم ز نسیمش شکفت

مرغ شب خوان طرب از برك گل سوری کرد

Çi şiküft ez gül-i ṭab‘em zi nesīmeş şiküft

Murğ-ı şeb-ḥ‘ān ṭarab ez berg-i gül-i sūrī kerd

Ne ‘aceb eger ṭab‘ım güli anuñ yelinden açıldıysa *murğ-ı şeb-ḥ‘ān* gice okuyıcı kuş ya‘nī gice ötici kuş dimektür ki murād bülbüldür ve bu⁴⁵² fā‘il-i kerddür ve *ṭarab* mef‘ulidür.

[97a] *ez berg* aña müte‘allıkdur ve *sūrī* bir nev‘ kıızıl çiçekdür ve kıızıdır ve güldür. Muṭlaqā çiçege daḥī dirler. Bunda *murğ-ı şeb-ḥ‘ān* qarīnesi ile kıızıl gül murād olmak ma‘nāsıdır.

⁴⁵¹ *Maḥmūrī* de yā maşdariyyedür. -Şem‘ī

⁴⁵² bu (Sürûrî 97a): bunun (Zâid 96b)

Murād budur ki meşām-ı ‘āşıkā ma‘şūk nesīmi ya‘nī anuñ hoş kokuşu irişse gül gibi tab‘ı güşāde olup bülbül gibi şād olur.

Mevlānā Şem‘ī dir: Tab‘ım güli eger açıldıysa anuñ rāyihasından açıldı. Bülbül gül-i sūrīnūñ yaprağından şevke geldi. Murād vişāl müyesser olmazsa meşām-ı ‘āşıkā ma‘şūk-ı ḥaḳīḳīnūñ nefehātında anuñ ḳalbi münbasıt ve mesrūr etmege bir nefḥa yeter dimekdür. Gül-i sūrī bunda kırmızı gül ma‘nāsınadır. Berg; muḥabbet ve meyl ma‘nāsına daḥī gelür. Bu i‘tibār üzre ma‘nā böyle olur. Bizi bir nefḥa şevke getürür bülbüli muḥabbet ve ‘aşḳ ve ṭarab ve şevke getürdigi gibi. Nesīm; rāyiḥa ma‘nāsınadır, yel ma‘nāsına degildür. Nihāyeti gāhī mevşūfī ḥazf olunup şıfatı yerine iḳāmet eylerler ki bād-ı nesīm iken nesīm dirler. *Nesīme*şde olan zamīr-i gā‘ib yuḳaruda zıkr olunan duḡter-i reze rāci‘dür ki şarāb ma‘nāsınadır.

6.Beyt

نه بهفت آب که رنگش بصد آتش نرود

آنچه با خرقة صوفی می انگوری کرد

Ne be heft āb ki rengeş be şad āteş nereved

Ānçi yā ḥırḳa-i şūfī mey-i engūrī kerd

Yedi su ile degil anuñ rengi yüz āteş ile gitmez. Ol nesne ki şūfīnūñ ḥırḳasına şarāb-ı engūrī eyledi. Murād ḥırḳadan şalāḥiyyet-i zāhirdür. Anuñ rengi rūḥuñ anuñ ile ittışāfıdır. Lā-cerem şarāb ki ‘aşḳ-ı ilāhīdür anuñ eşeri şalāḥdur. Anuñ rengi ki rūḥuñ anuñ ile muttaşif olmasıdır. Yedi zıkr ile yunsa gitmez. Belki yüz āteş ile maḥv olmaz. *Rengeş* zamīri ānçi lafzına rāci‘dür ki Fārsīde ızmār ḳable'z-zıkr cā‘izdür ve *lafz-i ānçi nereved* lafzınuñ fā‘ili zamīr-i müstetirdür, rāci‘dür mey-i engüre ve andan yuḳarusı mef‘ūlidür ki vezn içün taḳdīm olunmuşdur.

Mevlānā Şem‘ī dir: Yedi deryā ābiyle degil belki yüz āteş ile ol ḥırḳa pāk olmaz. Engürden ḥaşıl olmuş şarāb ol nesneyi ki şūfīnūñ ḥırḳasına eyledi. Bu söz mürāyīlere ta‘n ṭarīḳi üzredür. *Rengeş*de olan zamīr-i gā‘ib mışrā‘-yı şāniye rāci‘dür ki ḥırḳaya ızmār ḳable'z-zıkr ṭarīḳi üzredür.

7.Beyt

حافظ افتادگی از دست مده زآنکه حسود

عرض و مال و دل و دین در سر مغروری کرد

Hâfız üftâdegi ez dest mediḥ zānki ḥasūd

‘Irz u māl u dil u dīn der ser-i⁴⁵³ maḡrūrī kerd

Ey Hâfız üftâdeligi ve tevāzu‘ elden koma. Zîrâ ki ḥasūd ‘ırz ve mālî ve ḳalbi ve dîni maḡrûrluk evcinden eyledi. Ya‘nî aña şarf etdi. Murâd bundan tevāzu‘ı mediḥ ve tekebbûri zemmdür.

Mevlânâ Şem‘î dir: Ey Hâfız tevāzu‘ı elden virme ol sebebdan ki ḥasūd ‘ırz ve mālını ve dil ve dînini maḡrûrluk hevesinde telef ve fedâ eyledi. Murâd tevāzu‘ı mediḥ ve tekebbûri zemmdür.

Beyt: Tevāzu‘ küned huşmen-i güzîn

Nehed şâh-ı pür-mîve ser ber zemîn⁴⁵⁴

[GAZEL 124]

1.Beyt

بسرّ جام جم آن گه نظر توانی کرد

که حاک میکند کحل بصر توانی کرد

Be sırr-ı cām-ı Cem ān geh naẓar tevānī kerd

Ki ḥāk-i meykede kuḥl-i başar tevānī kerd

Mevlânâ Sürûrî demiş: Cām sırrına ol vaḳt naẓar idersin ki meyḥâne toprağın göz sürmesini idebilirsin. Murâd sırr-ı cām-ı Cemden vücūd-ı insānda şafâ-i ḳalbdür ki anuñ ile müşâhede-i ‘âlem olur. Nitekim cām-ı Cem cihân-nümâ idi ve meyḥânedan murâd ḥânḳâh ve mevzi‘-i ibâdetdür. Çün anuñ toprağın kuḥl-i dîde idesin. Bu ‘âlemüñ fenâsın ve ḳadr-i zarûretten ziyâdesi zâid idigün ‘ayne'l-yaḳîn ile müşâhede idersin.

⁴⁵³ Ser bunda şaraf ma‘nâsına olmak câ’izdür. -Şem‘î

⁴⁵⁴ Seçkin ve akıllı kimse tevazu yapar. Meyve dolu ağaç başını yere koyar.

Mevlānā Şem‘î dir: Cām-ı Cemūñ sırrına⁴⁵⁵ ol vaqt nazar etmege qādir olursın ki meyḥānenūñ ḥākiñi çeşmiñe sürme etmege qādir olasın. Ḥāşıl-ı ma‘nā ‘aşq-ı ilāhiye ol vaqt vāşıl olursın ki bir mürşide irādet-i külliye getüresin dimekdür.

2.Beyt

مباش بی می و مطرب که زیر طاق سپهر

باین ترانه غم از دل به در توانی کرد

Mebāş bī-mey u muṭrib ki zīr-i ṭāq-i sipihr

Be īn turāne ğam ez dil be der tevānī kerd

Olma şarābsız muṭribsız ki felek kemeri ve çārṭāķı altında bu turāne ile ğamı gönülden çıkarıbilürsın. Murād ‘aşq-ı ilāhī ve mürşid-i Ḥaķ müferriḥdür dimekdür.

Mevlānā Şem‘î dir: ‘Aşq ve mürşidsiz olma zīrā felek çārṭāķı altında bu turāne ile gönülden ğamı iḥrāc etmege qādir olursın.

3.Beyt

گل مراد تو آن گه نقاب بگشاید

که خدمتش چو نسیم سحر توانی کرد

Gül-i murād-i tu ān geh niķāb begüşāyed

Ki ḥizmeteş çü nesīm-i seḥer tevānī kerd

Senüñ murāduñ güli ol vaqt niķāb açar ki anuñ ḥizmetini seḥer yeli gibi bilesin. Murād gül-i murāddan cenāb-i ilāhīdür ve ol ref‘-i ḥucubı ol vaqt ider ki seḥer-ḥiz olup ‘ibādet idesin.

Mevlānā Şem‘î dir: Senüñ murāduñ güli ol vaqt niķābını⁴⁵⁶ açar ki aña nesīm-i seḥer gibi ḥizmet etmege qādir olasın. Murād ‘aşq-ı[97b] cānān-ı ezel ol vaqt saña müyesser olur

⁴⁵⁶ Bu vech daḥī cā‘izdür. Senüñ murādıñ güliniñ niķābı ol vaqt güşāde olur. -Şem‘î

ve şāhid-i sūrādīķ-ı ‘izzet ol zemānı saña tecellī eyler ve vişāli seni müşerref eyler ki anuñ
tā‘atiyle şehir-ḥız olasın dimekdür.

4.Beyt

بعزم مرحله عشق پیش نه قدمی

که سودها کن اراین سفر توانی کرد

Be ‘azm-i merḥale-i ‘aşķ pīş nih ḳademi

Ki sūdhā kūn er īn sefer tevānī kerd

‘Aşķ konağı ‘azmi ile öñe ḳo ḳademi ki fā’ideler idersin. Eger bu seferi idebilürsün
murād ḳadem-i ‘ibādet [ile] sūy-i ḳadīme taḳaddümdür ki ribḥ-i ḥaḳīķi bu seferdedür.

Mevlānā Şem‘ī dir: ‘Aşķ merḥalesi ḳaşdına bir ḳadem eyle ve ḳo ki zīrā fā’ideler
eylersin eger bu seferi etmege ḳādir olasın.

5.Beyt

بیا که چاره ذوق حضور و نظم امور

بفیض بخشش اهل نظر توانی کرد

Biyā ki çāre-i zevķ-i ḥuzūr u nazm-i umūr

Be feyz baḥşış-i ehl-i nazar tevānī kerd

Gel ki zevķ ḥuzūr ve nazm-ı umūr çāre ve dermānını ehl-i nazar ‘atāsı feyz ile
idebilürsin. Murād ferāğ-i bāl ve intizām aḥvāl ve māl-i bī-melāl ‘atā-yi ehl-i ḥāl birle ḥāşıl
olur dimekdür.

Mevlānā Şem‘ī dir: Gel ki ḥuzūr zevķine ve umūr nazmına ya‘nī aḥvālün muntazām
olmağa çāre ehl-i nazaruñ baḥşış ve teraḥḥümi feyzi ile eylemege ḳādir olursun. Murād bunlar
evliyāullāhın iltifātıyla ḥāşıl olur. Ancak ğayr nesne ile müyesser olmaz dimekdür.

Beyt: Derīn meyḥāne ger şadr-ı ḳabūlī ārzū dārī

Çü şāhī himmetī deryūze mīkūn ez der-i dilhā⁴⁵⁷

6.Beyt

جمال یار ندارد نقاب و پرده ولی

غبار ره بنشان تا نظر توانی کرد

Cemāl-i yār nedāred niķāb u perde velī

Ġubār-i reh benişān tā naẓar tevānī kerd

Yārūñ cemālīnūñ yoķdur perde-i niķābı velī yol tozın sākin ķıl tā naẓar idebilesin. Murād budur ki yār cemālīnūñ ħicābı ve niķābı yoķdur. Māni‘ olan ġubār-i rāhdur. Anı teskīn ķıl tā ki ħicāb-ı māni‘ gidūp cemāl-i yāri müşāhede idesin.

Mevlānā Şem‘ī dir: Yārūñ cemālī niķāb ve perde tutmaz. Ya‘nī mestūr degildür ammā yolıñ tozını sākin eyle tā naẓar etmege ķādir olasın. Ġubār-i rehden murād muĥabbet-i māsivādur. Çünki bunu terk idesün anı görürsün.

7.Beyt

تو کز سرای طبیعت نمی روی بیرون

کجا بکوی حقیقت گذر توانی کرد

Tū kez serāy-i ṭabī‘ at nemīrevī bīrūn

Kocā be kūy-i ḥaķīķat güzer tevānī kerd

Sen ṭabī‘ at serāyından çıkmazsın ṭaşra ḥaķīķat maĥallesine kande uğrayıbilürsün. Murād budur ki bir kimesne sālīk-i rāh olsa līkin evinden ṭaşra çıkmasa maķşada vāşıl olmaz. Sen ki ṭabī‘ at ve ‘ādeti terk etmeyesün, sālīk-i rāh olup gitmeyesün maĥalle ve menzil-i ḥaķīķate güzer idemezsün.

Mevlānā Şem‘ī dir: Sen ki ṭabī‘ at serāyından ṭaşra gitmezsün ḥaķīķat maĥallesine güzer etmege kande ķādir olursun. Murād ḥvāb ve ḥorī ve şāir ‘ādeti terk etmeden vişāl-i cānān müyesser olmaz dimekdür.

⁴⁵⁷Bu meyhanede eğer baş köşede ağırlanmak dilersen, bir şah gibi göñül kapılarında himmet dilen.

Beyt: Sa‘ âdet h̄vâhî ez ‘ âdet güzêr kûn

Ki terk-i ‘ âdetest aşl-ı sa‘ âdât⁴⁵⁸

8.Beyt

گدایی در میخانه طرّفه اکسیرِست

گر این عمل بکنی خاک زر توانی کرد

Gedâi-yi der-i meyḥāne ṭurfe iksîrist

Ger in ‘amel bekûnî ḥāk zer tevānî kerd

Meyḥāne ḳapusı gedālîḡı ‘aceb kîmyâdur. Eger bu ‘ameli iderseñ topraḡı altun idebilürsün. Murād budur ki riyāzet nûrın bulan riyāzetde bezl-i rūḥ ider raḡbet ile.

Mevlānā Şem‘î dir: Meyḥāne ḳapusınuñ gedālîḡı bir ‘aceb kîmyâdur. Eger bu ‘ameli idesün ḥākî zer etmege ḳādir olursun. Murād budur ki vücūd-i insānî ki ‘aşḳ-ı ilāhîsiz ḥākî meşābesindedür ‘aşḳ-ı ilāhî ile anı laṭîf ve maḳbûl-i dergāḥ etmek mümkindür.

9.Beyt

دلا زنور ریاضت گر آگهی یابی

چو شمع خنده زنان ترک سر توانی کرد

Dilā zi nûr-ı riyāzet ger āgehî yābî

Çü şem‘ ḥande-zenān terk-i ser tevānî kerd

Sürûrî Efendi şerḥ etdüḡi nüşḥada bu beyt bulunmadı.

Mevlānā Şem‘î dir: Ey gönül riyāzet nûrından eger āḡāḥlîḡ bulasun şem‘ gibi ḥande iderek başıñı terk etmege ḳādir olursun.

Beyt: Ser endāz der ‘āşîḳî şādîḳest

Ki bed-zehre ber-h̄vîştēn ‘āşîḳest⁴⁵⁹

⁴⁵⁸Saadet istiyorsan alışkanlığı terk et. Zira asıl saadet alışkanlığı terk etmektir.

⁴⁵⁹Âşıklıkta baş vermek doğrudur. Zira korkak kimse kendine âşıktır.

10.Beyt

ولی تو تا لب معشوق و جام می گیری

طمع مدار که کاری دگرتوانی کرد

Velî tu tâ leb-i ma'şûk u cām-ı mey gîrî

Ṭama' medār ki kārî diger tevānî kerd

Velî sen tâ ma'şûk lebini ve şarâb kıadehın dutasun, ṭama' dutma ki bir iş daḥî idebilesün. Murâd budur ki tena'uma ve ḥazẓ-ı nefsanîye tevağğul iden riyâzet ve 'amel-i rûḥânî iştiğâlin idemez.

Mevlânâ Şem'î dir: Ammâ mademki sen leb-i ma'şûk ve cām-ı mey görürsen ümîd tutma ki bir ğayrı iş eylemege kıâdir olasun. Murâd budur ki ḥazẓ-ı nefsanîden ferâğat etmeyesün bir murâda vâşıl olmazsun bu daḥî mümkindür. Madamki sen leb-i ma'şûka ve cāma nazar eylersün bu vech üzre cām muzâf olmaz ve mî mimûn kesriyle olup mîbînî fi'l-i muzâri' olur.

11.Beyt

گر این نصیحت شاهانه بشنوی حافظ

بشان راه طریقت گذر توانی کرد

Ger in naşîḥat-ı şāhāne bişnevî Ḥāfız

Be şāhrāh-ı ṭarîḳat güzer tevānî kerd

[Eger bu pâdişāhāne nasîhati işidesin ya'nî kıabûl idesin]⁴⁶⁰ ṭarîḳatûn ulu yolına uğrayıbilürsün murâd budur ki hevâ-i nefsi terk etmeyen ṭarîḳate sâlik olunmaz.

Beyt: 'Aşk bâzî çîst ser der kūy-i cānān bâḥten

Bâ ser ender kūy-i dilber 'aşk netüvān bâḥten⁴⁶¹

⁴⁶⁰ Eksik olan ilk mısranın tercümesi Sürûrî şerhine müracat edilerek ilave edilmiştir (Sürûrî 98a)

⁴⁶¹ Âşıklık nedir? Sevgilinin semtinde başını feda etmektir. Sevgilinin mahallesinde baş ile (baş vermeden) aşk kazanılmaz.

Mevlânâ Şem‘î dir: Eger bu şāhāne naşīḥati istimā‘ idesün ey Ḥāfız ṭarīḳat şāhrāhına gūzer etmege ḳādir olursun. Murād erbāb-ı[98a] ṭarīḳatden olursun dimekdür. Ḥ‘āce Ḥāfız kendüsini bunda muḥāṭab menzilesine tenzīl etmişdür.

[GAZEL 125]

1.Beyt

بعدازین دست من و دامن آن سرو بلند

که به بالای چمن از بن و بیخم برکنند

Ba‘ dezīn dest-i men u dāmen-i ān serv-i bülend

Ki be bālā-i ḫemān ez būn u bī-ḫem ber kend

Mevlânâ Sürūrī dimiş: Bundan soñra hergiz anı terk itmezem ki salıncı ḳadd ile beni dibden ve kökden kazdı. Murād budur ki bālādan istivā-i istilā-i ilāhīdür. Çün tecellī ve cevelān-ı ma‘şūḳ [‘āşīḳ-ı] ṭālib üzre ḡālib ve cālib ola ‘āşīḳ muḫṭarib olup dāmen-i dildāra muḫkem teşebbüs ider.

Beyt: Şöyle muḫkem dutayın ‘aşḳla dildār etegin

Yā elim ḳat‘ ideler yā keseler yār etegin

Mevlânâ Şem‘î dir: Bundan soñra benim elim ve ol serv-i bülendüñ dāmeni ya‘nī şimden soñra hergiz anı terk itmezem ki nāzla salıncı ḳāmeti ile beni *bun u bīḫ*den kopardı. Būn dip; bīḫ gök ma‘nāsnadır. Serv-i bülendden murād bārī te‘ālā olmak rüşendür. *Bālā-i ḫemāndan* murād tecellī-i zātdur. Ḥāşıl-ı ma‘nā anuñ tecellisi beni māsivādan fāriḡ itdi dimekdür.

Beyt: Eger her dem zenī şad tīḡ ber mā

Büriden ez tu netüvānīm ḳat‘ ā⁴⁶²

2.Beyt

حاجت مطرب و می نیست تو برقع بگشای

⁴⁶² Eger her an bize yüz kılıç vursan beni senden asla kesemez.

که برقص آوردم آتش رویت چو سپند

Hācet-i muṭrib [u] mey nīst tu burqa‘ begüşāy

Ki be raqş āverdem âteş-i rūyet çü sipend

Muṭrib ve şarāba hācet yokdur, sen burqa‘ aç ki beni raqşa getüre senüñ yüzüñ âteşi yüzerligi gibi. Murād budur ki tecellī-i cemāl olıcak ‘aşık pür vecd ve hāl olup semā‘ ider.

Mevlānā Şem‘ī dir: Muṭrib ve meye ihtiyāc yokdur. Sen burqa‘ nı aç ki senüñ yüzüñ âteşi beni yüzerligi gibi raqşa getüre. Murād cānān-ı ezel ‘arz-ı cemāl idecek olursa ‘aşık-ı bī-dil pür vecd ve şevk olup bi'z-zarūri raqş ve semā‘ eyler dimekdür.

3.Beyt

هیچ رویی نشود آینهء چهره ء بخت

مگر آن روی که مالند بر آن سم سمند

Hîç rûyî neşevd âyine-i çehre-i baht

Meger ân rûy ki mälend ber ân sümm-i semend

Hîç bir yüz olmaz baht yüzi âyinesi meger ol yüz ki sürüne yâ süre ol at tırnağına. Murād ol yüz ki tārīḫ-i Hāḫḫa yüz süre baht yüzünüñ âyinesi olur ki anda baht ve sa‘âdet görünür ki anuñ gibi yüz ḫaḫḫında vārid olmuştur. *Vücūhūn iz erāe ve'zḫürulāhe te‘ālā.*

Mevlānā Şem‘ī dir: Hîç bir yüz baht yüzine âyine olmaz. Ya‘nī devlet aña yüz göstermez. Meger ol yüz baht çehresine âyine olur ki ol rûy cānānun atınuñ toynağı üzre süreler. Murād budur ki her kim ki rāh-i ‘aşḫda rûy-i niyāzını ḫāk-i mezellete komaya sa‘âdet-i ebediyyeden aña nesne yokdur. *Sümm* toynaḫ ma‘nāsınadır.

4.Beyt

گفتم اسرار غمت هرچه بود گو می باش

صبر ازین بیش ندارم چه کنم تا کی و چند

Güftem esrār-ı ğamet herçi büved gū mībāş

Şabr ezīn biş nedārem çi kūnem tā key u çend

Didim senüñ ğamuñ esrârını her ne olursa di olsun. Bundan ziyâde şabrım yokdur neyleyeyin tâ kaçan ve niceye dek. Murâd ‘âşık bî-şabr ve qarâr keşf-i esrâr etse ma‘zûrdur dimekdür.

Beyt: Çend gūyî sūhan-ı ‘aşk harâmet hırâm

Bâ men in kışsa megūyîd ki men hayrânem⁴⁶³

Mevlânâ Şem‘î dir: Senüñ ğamuñ sırlarını didim ve fâş eyledim di her ne olursa olsun bundan ziyâde şabr tutmaz neleyim kaçana dek ve niceye degin.

Beyt: Ey ki der ‘aşk-ı bütân lâf-ı şabûrî mî zenî

Şabr kün tâ zîn hikâyet çend gâhî begüzered⁴⁶⁴

5.Beyt

مکش آن آهوی مشکین مرا ای صیاد

شرم از آن چشم سیه دار و مبنش بکمند

Mekeş ân âhû-i müşkîn-i merâ ey şayyâd

Şerm ez ân çeşm-i siyeh dâr u mebendeş be kemend

Çekme benim âhû-yi müşkînimi ey avcı ol kara gözden utan anı kemend ile bağlama. Murâd âhû-i müşkînden maḥbûb-ı zâhirdür ve şayyâddan murâd şeyḥ-i şūrîdur ki cem‘-i mürîd etmege sâ‘îdür aña hitâb idüp dir ki maḥbûbı mürîd idinmege sa‘y idüp anı şikâr eyleyüp dutmak da‘vet idüp alup ki anuñ çeşm-i siyâhı fitnedür, seni meftûn ve mürîdleri maḡbûn ider. Lâ-cerem andan utan bunı kemende çekme.

Mevlânâ Şem‘î dir: Ey şayyâd benim ol müşkîn âhûmı depleme. Ol siyâh çeşmden utan anı kemendle bağlama. Sürûrî Efendi mekeş ihtiyâr etmiş çekme ma‘nâsına.

6.Beyt

من خاکی که ازین در نتوانم بر خاست

⁴⁶³Daha ne kadar aşk sözü haramdır diyeceksin? Bana bu hikâyeyi anlatmayın çünkü ben hayranım.

⁴⁶⁴Ey put gibi güzellerin aşkı hakkında sabırdan dem vuran! Bu nasihatten bir zaman geçsin, sabret.

از کجا بوسه زنم بر لب آن قصر بلند

Men-i hākī ki ezīn der netüvānem berhāst

Ez kocā buse zenem ber leb-i ān ẓaṣr-ı bülend

Ben hākī ya‘nī hāke mensüb üftāde bu ẓapudan ẓalkmağa ẓādir degilüm. Kande öpem ol yüce köşk kenārını. Murād kendünün ḥaḳāretini ve Ḥazret-i Ḥaḳḳuñ ‘ulüvvini beyāndur ki *eyne rabbü'l-celīl ve eyne ‘abdüz-zelīl*.⁴⁶⁵

Mevlānā Şem‘ī dir: Ben hāk gibi ḥaḳīr ki bu ẓapudan ẓalkmağa ẓādir degilüm. Ol bülend ẓaṣruñ maḳāmını kande öpem? Murād Ḥaḳ te‘ālānuñ ‘ulüvv-i kibriyāsın ve kendünün ḥaḳāretini iş‘ardur. Bu sözler teşbīḥ ṭarīḳi üzredür. Ğaflet olunmaya.

7.Beyt

چون غزلهای تر و دلکش حافظ شنود

گر کمالیش بود شعر نکوید به حجند

Çün ğazelhā-i ter u dil-keş-i Ḥāfız şineved

Ger Kemālīş büved şi‘r negüyed be-Ḥucend

Çün Ḥāfızın ter u dil-keş ğazellerün işide eger Ḥucendün ki Kemālī olsa şi‘r dimez idi Ḥucende. Murād kendü şi‘rini Kemāl-i Ḥucendī şi‘rinden tevcihdür ki anuñ eş‘arı ḥayālāt ve bunuñ lisānül-ğayb[98b]kelimātıdır ve ğazelhā didi. Zīrā Kemāl-i Ḥucendī ğazelde mähirdür.

Қıт‘ā: Dü kemälend der cihān meşhūr

Yekī ez İşfahān diger zi Ḥucend

İn yekī der ğazel ‘adīmü'l meşel

V‘ān diger [der] ẓaṣīde bī-mānend

Fi'l-mişāl der miyān-ı in dü Kemāl

Nīst farḳī meger be mūyī çend⁴⁶⁶⁴⁶⁷

⁴⁶⁵ Nerede celīl Rab ve nerede zelīl kul.

Mevlânâ Şem‘î dir: Çünkü Hâfızın laţîf ve dil-keş gazellerini istimâ‘ ide farazâ eger ol istimâ‘ iden Kemâl-i Hucendî ola Hucendde⁴⁶⁸ şi‘r dimez. Ba‘zı nüsaḥda maḥlaş beyti böyle vâkı‘ olur.

8.Beyt

باز مستان دل از آن گیسوی مشکین حافظ

ز آنکه دیوانه همان به که بود اندر بند

Bâz me-s'tân dil ez ân gîsû-i müşkîn Hâfız

Zânki dîvâne hemân bih ki büved ender bend

Alma gönli ol müşke mensûb zülfdan ey Hâfız zîrâ delû hemân yegdûr ki ola bendde. Murâd ḳalb ğayb-ı hüviyete muḳayyed gerek tâ ki hevâya ve mâsivâya gitmeye dimekdûr.

Mevlânâ Şem‘î dir: Ey Hâfız ol miskîn gîsûdan gönülñi alma. Bâz lafzı bunda zâiddûr. Ol sebebdan ki dîvâne hemân yeg ki bendde ola. Gîsûdan murâd esrâr-ı ilâhîyyedûr ki ol ‘âşık anuñ ile bestedûr. Dil-i dîvânedan murâd muḥabbet; mâsivâdan ‘ârî ve pâk olan dildûr. Ba‘zı nüsaḥda maḥlaş beyti yine böyle vâkı‘ olmuş.

9.Beyt

جز بزلف تو ندارد دل حافظ میلی

اه ازین دل که بصد پند نمی کیرد بند

Cüz be zülfi tu nedâred dil-i Hâfız meylî

Âh ezîn dil ki be-şad pend nemî ğired bend

Senüñ zülfünñden ğayrıya yokdûr Hâfızın gönlinüñ meyli. Âh ol gönülden ki yüz bendle pend dutmaz.

⁴⁶⁶Dünyada iki meşhur Kemal var. Biri İsfahanlı diğeri Hucendli. Bu gazelde emsalsiz. Diğeri kasidede benzersiz. Örneğin bu iki Kemal'in arasında bir kaç kıldan başka fark yok.

⁴⁶⁷Be müyî çendde ihâm vardır. Zîrâ Kemâl-i İsfahânî köse ve Kemâl-i Hucendî temâmü'l-liḥye imiş. Ol sebebdan be müyî çend dimiş. - Şem‘î

⁴⁶⁸Hucend; bir şehriñ ismidür. -Şem‘î

Mevlânâ Şem'î dir: Hâfızın gönlü senün zülfünden gayrıya bir meyl tutmaz. Âh bu göñülden ki yüz bendle pend tutmaz.

[GAZEL 126]

1.Beyt

دست در خلقه آن زلف دوتا نتوان کرد

تکیه بر عهد تو و باد صبا نتوان کرد

Dest der hâlka-i ân zülf-i dü-tâ netvân kerd

Tekye ber 'ahd-i tu vü bād-ı şabā netvân kerd

Mevlânâ Sürûrî demiş: Eli ol iki kat zülfün hâlkasına atmak olmaz. Ya'nî aña el urup dutmak ve aña ta'alluğ etmek olmaz. Senün 'ahdüne ve bād-ı şabāya i'timād etmek olmaz. Murād maḥbûb-ı mecāzî ve dünyā ve māsivādur. Lā-cerem anuñ zülfine el urmak ve dünyā ve ehl-i fenā 'ahdine i'timād etmek olmaz. Nitekim 'Alî Rāziyallāh demiş: *'ahdi dehenen ve riḥu's-şabā sevāun*.⁴⁶⁹

Mevlânâ Şem'î dir: Ol zülf-i dü-tânın hâlkasına el eylemek ya'nî el iriştirmek olmaz. Senün 'ahdüne ve bād-ı şabāya i'timād etmek olmaz.

2.Beyt

آنچه سعیت که من اندر طلبت بنمایم

این قدر هست که تقصیر قضا نتوان کرد

Ânçî sa'yest men ender talebet benmāyem

În kadar hest ki taqşir-i qazā netvân kerd

Ol ne sa'ydur ki ben senün talebünde gösterdüm. Bu kadar var ki qazā tağyir etmek olmaz. Ya'nî māsivā talebinde sa'y bātıldur ammā taqđir-i ilāhî böyle olıcak tağyire mecāl yokdur.

⁴⁶⁹ Ağızın vaad ve sözleri sabah rüzgarı gibidir. (Hz. Ali)

Mevlânâ Şem'î dir: Ol nesne ki sa'y⁴⁷⁰ ve ihtimâmdur senüñ talebüñde gösterdüm bu kadar var ki kaçâyı tağyîr eylemek mümkün degildir. Hîṭâb Hudâyadur.

3.Beyt

دامن دوست بصد خون دل افتاد بدست

بفسوسی که کند حصم رها نتوان کرد

Dāmen-i dūst be şad hūn-i dil üftād be dest

Be fusūsī⁴⁷¹ ki küned ḥaşm rehâ netvân kerd

Dūstñ etegi yüz gönül kanı ile düşdi ele. *Küned* lafzınıñ fā'ili *ḥaşm*dur ve mef'ûli *fusūs*dir ve bunda yâ sebep içündür ve yâ yâ-i vaḥdetdür ve mışrâ'-yı şānî maзмünü ḥaberdür ki ya'nî ḥaşm ki bir fusūsî ider. Ya'nî musahḥarlığa dutar anuñ sebebi ile elden salıvirmek olmaz dūst etegin. Murād budur ki riyāzet ve 'ibādet ile ki Ḥazret-i Ḥaḳḳa nisbet ve ta'alluḳ ḥāşıl olur. Ehl-i dünyā ki ḥaşm ehlidür. Anuñ ta'n-āmîz kelāmı ile terk-i ta'alluḳ etmek olmaz.

Mevlânâ Şem'î dir: Dūstñ dāmeni yüz *hūn-i dil* ile düşdi ele. Ya'nî yüz kerre gönül kan olmağla müyesser oldu şol ta'n ve temeshuri ki düşmen eyler anuñ sebebiyle terk eylemek olmaz. Dūstdan murād Hudā ve mürşid olmak mümkündür. *Ḥaşm*dan murād 'aşḳdan bî-behre olan kimsedür.

Beyt: Dāmen-i çün tu nigārî zi kef âsân nede hem

Ki be hūnābe-i bisyār bedest āmede⁴⁷²

4.Beyt

عارضش را بمثل ماه فلک نتوان گفت

نسبت یار بهر بی سروپا نتوان کرد

'Ārizeş rā be meşel māh-i felek netvân güft

⁴⁷⁰ Murād sa'yda kuşur komazum demekdür. -Şem'î

⁴⁷¹ Be fusūsîde yâ nisbet içündür. -Şem'î

⁴⁷² Senin gibi bir güzelin eteğini kolaylıkla bırakmam. Çünkü çokça kanlı gözyaşı sayesinde ele geçtin.

Nisbet-i yār be her bī-ser ü pā netvān kerd

Anuñ ‘ārızına temşil ile felek ayı demek olmaz. Yārūñ nisbetini ve teşbîhin her başsıza ve ayaksıza yā her faķīre etmek olmaz. Murād budur ki dūst ki Hāzret-i Hāķdur lā yeşbehu şey'en⁴⁷³ hasebince hiç bir nesneye şebihe degildür. Anı ğayra teşbîh etmek olmaz.

Beyt: Çün gün yüziñi anuñ māha eylesem teşbîh

Her ol kim anı işidür beni ider tesfîh

Mevlānā Şem‘î dir: Anuñ ‘ārızını mäh-ı felege benzedmek olmaz. Dūstı her bī-ser ü pāya nisbet eylemek olmaz . Bī-ser ü pā hāķır ma‘nāsına isti‘māl olunur. Devletden murād Hāķ te‘ālā Hāzretidür ki aña nisbet maşnū‘āt lā şey’dür.

5.Beyt

سرو بالای من آن گه که در آید بسماع

چه محل جامه جانرا که قبا نتوان کرد

Serv-i bālā-i men āneħ ki der āyed be semā‘⁴⁷⁴

Çi maħal cāme-i cān rā ki qabā netvān kerd

Benim serv qaddim ol vaķt ki semā‘ya gele ne maħal cān qāftānına ki çāk etmek olmaya. Murād budur ki Hāzret-i Hāķ ‘ulüvv derecesi ile ki tecellî ide cāme-i cānı çāk [99a]maħalli olur.

Beyt: Hānķāh içinde etseñ āstīn-efşān-ı semā‘

Qalmaya bir ħırķa ehlinūñ giribānı dūrūst

Mevlānā Şem‘î dir: Benim serv qadd maħbūbım ol dem ki semā‘a gele. Ne maħal cān qāftānına ki yırtmak mümkün olmaya. Murād budur ki her kaçan ki ol semā‘a gele anda olan kimseler cān virmek muķarrerdür. Qabā bunda yırtmak ma‘nāsınadır. Cāme-i cān qabā kerdem ölmek ma‘nāsınadır. Semā‘dan murād bunda tecellîdür. Serv-i bālādan murād maħbūb-ı hāķīķī olmak rüşendür ve mürşid olmak mümkündür ki semā‘ kendü ma‘nāsına

⁴⁷³ O hiç bir şeye benzemez.

⁴⁷⁴ Semā‘dan murād semā‘-i iştilāhîdür. -Şem‘î

olur. Serv muzâf i'tibâr olunursa ma'nâ böyle olur: Benim bülend servim. Bâlâ, bülend ma'nâsına olur.

6.Beyt

من نه گویم که ترا نازکی طبع لطیف

تا به حدیست که آهسته دعا نتوان کرد

Men ne gūyem ki turā nāzuki-i ṭab' -i laṭīf

Tā be ḥaddīst ki āheste du' ā netvān kerd

Ben ne diyem saña ṭab' -ı laṭīf nāzikliği ki bir ḥaddedür ki arkın arkın du' ā etmek olmaz. Ya'nî sen şöyle nāzuñ ṭab' ısn ki egil egil daḥī du' ā etseler yine incinürsün. Murād budur ki zıkr ve du' ā āşikâre olıcak anda şâibe-i riyâ vardır. Ḥazret-i Ḥaḳḳa maḳbûl degildür. Anuñçün zıkr ḥafî memdūḥdur.

Beyt: Nakşibendiyye 'aceb kâfile-sālārānend

Ki berend ez reh-i pinhān be-ḥarem kâfile rā⁴⁷⁵

Mevlānā Şem'î dir: Ben ḥasb-i ḥālimden ne diyem ki senüñ laṭīf ṭab' inuñ nāz gelini tā bir mertebededür ki āheste du' ā eylemek olmaz. Murād cemî' ḥuşûşdan ḳazāya rızā virüp sükût üzre olmak lâzım idüğün beyāndur. Ḥiṭāb Ḥudāyadur. Nāzuki-yi⁴⁷⁶ ṭab' -i laṭīfden murād kemāl-i istiğnādur. Ṭab' ve ṭab'î gibi elfāzuñ isnādı teşbîḥ ṭarīḳiyledür ve ger ne cemî' sinden münezzehdür.

7.Beyt

نظر پاک تواند رخ جانان دیدن

که در آینه نظر جز بصفایتان کرد

Naẓar-i pāk tevāned ruḥ-i cānān dīden

Ki der āyine naẓar cüz be şafā netvān kerd

⁴⁷⁵ Nakşibendiler acayip bir kâfile reisidirler. Zira gizli yoldan kâfileyi hareme götürürler.

⁴⁷⁶ Nāzukide yâ maşdarīdür. -Şem'î

Naẓarı pāk kâdir olur cānān ruḥın görmege ki āyine naẓarı şafādan ğayrı ile etmek olmaz.

Mevlānā Şem‘ī dir: Pāk naẓar kâdir olur cānānuñ ruḥını görmege. Zīrā āyine şafādan ğayrıyla naẓar eylemek olmaz. Şafādan murād nāẓırde olan şafādur. Cānāndan murād Hudā-yi ‘azze ve celledür.

8.Beyt

غیرتم کشت که محبوب جهانی لیکن

روز و شب عربده با خلق خدا نتوان کرد

Ġayretem küşt ki maḥbûb-ı cihānī lîken

Rûz [u] şeb ‘arbede bâ ḥalq-ı Hudā netvân kerd

Beni ğayret depledi ki sen maḥbûb-ı cihānsın ya‘ nî cümle ḥalq seni severler öyleyse her kimse benim raḳībimdür bu cihetden ğayret beni helāk etdi. Likin gice ve gündüz Allahu te‘ālā maḥlûkâtı ile ceng etmek olmaz. Ya‘ nî bu maḥlûk benim raḳībimdür deyü ceng etmek olmaz. Murād muḥāṭabdan Hâzret-i Hâḳḍur ki maḥbûb-ı ḥaḳīḳîdür.

Mevlānā Şem‘ī dir: Ġayret beni depledi ki cihān ḥalqınuñ maḥbûbısın lîkin rûz u şeb Allāhuñ maḥlûkıyla ceng ve ğavġā etmek olmaz. Ḥiṭāb Hudāyadur. Bâ ḥalq-ı Hudā demek ile ḥiṭābdan ğaybete iltifāt itmişdür.

9.Beyt

مشکل عشق نه در حوصله دانش ماست

حل این نکته بدین فکر خطا نتوان کرد

Müşkil-i ‘aşḳ ne der ḥavşala-i dāniş-i māst

Ḥall-i in nükte bedin fikr-i ḥaṭā netvân kerd

‘Aşḳ müşkili bizim ‘ilmimiz ḥavşalasına müteḥammil degildür. Bu nüktenün ḥalini bu fikr-i ḥaṭā ile etmek olmaz. Murād mesele-i ‘aşḳ, mesele-i ġāmıza idügin beyāndur.

Mevlânâ Şem‘î dir: ‘Aşk müşkili bizim ‘ilmimiz havşalasında degildir. Bu haṭâ fikr ile bu nükteyi ḥall eylemek olmaz. Hâşıl-ı ma‘nâ müşkilât-ı ‘aşk ‘ilm-i zâhirle keşf olmaz dimekdür. Nükteden murâd müşkilât-ı ‘aşk ve fikr-i haṭâdan murâd ‘ilm-i zâhirdür.

10.Beyt

بجز ابروی تو محراب دل حافظ نیست

طاعت غیر تو در مذهب ما نتوان کرد

Be cüz ebrû-i tu mihrâb-i dil-i Hâfız nîst

Ṭâ‘at-i ğayr-ı tu der mezheb-i mâ netvân kerd

Senûn kaşuñdan ğayrı Hâfızın göñli mihrâbı yoḡdur. Senûn ğayrın ṭâ‘ati bizim medhimizde olmaz. Murâd budur ki ‘uşşâk-ı muḡliş mezhebi budur ki ‘amelde aṣlâ riyâ ve ğayra irâdet olmayup mücerred Allâh içün ola.

Mevlânâ Şem‘î dir: Dil-i Hâfız senûn ebrûñdan ğayrı mihrâb yoḡdur bizim medhimizde senden ğayrıya ṭâ‘at eylemek olmaz. Hiṭâb Hudâyadur. Murâd ‘uşşâkuñ zât-ı Hudâdan ğayrıya teveccühi olmaz dimekdür.

[GAZEL 127]

1.Beyt

دل از من برد و روی از من نهان کرد

خدا را با که این بازی توان کرد

Dil ez men bürd u rûy ez men nihân kerd

Hudâ râ bâ ki ĩn bâzî tevân kerd

Mevlânâ Sürûrî demiş: Göñli benden aldı, yüzi benden gizledi. Allâh içün kime bu oyunu etmek olur? Murâd budur ki erbâb-ı fenâ ve aşḡâb-ı dünyâ bî-vefâ idigin beyândur.

Mevlânâ Şem‘î dir: Göñli benden aldı ve yüzini benden nihân eyledi. Allâh içün bu bâzî zerâfeti kime etmek olur?

2.Beyt

سحر تنهاییم در قصد جان بود

خیالش لطفهای بی کران کرد

Seher tenhāiyem der qaşd-ı cān bûd

Hayāleş luṭfhā-i bî-kerān kerd

Şabāḥ yalñuzlık benim cānım qaşdında idi. Anuñ hayāli kenārsız ya‘nî nihāyetsiz luṭflar eyledi. Murād budur ki üns-i Hāḳdan ḥālî olmak mevt-i rūḥānîdür. Çün hayāli hem-rāh ola luṭf bî-nihāye olur ki ḥayāt-ı ebediyye bulunur.

Mevlānā Şem‘î dir: Seher vaḳti tenhālîk benim cānım qaşdında idi. Anuñ hayāli nihāyetsiz luṭflar eyledi. Murād maḥbûb-ı ḥaḳîḳînüñ hayāli sebeb-i ḥayāt idigin beyāndur.[99b]

3.Beyt

چرا چون لاله خونین دل نباشم

که با ما نرگس او سرگران کرد

Çerā çün lâle ḥūnîn-dil nebāšem?

Ki bā mā nergis-i ū ser girān kerd

Niçün lâle gibi kana mensûb gönüllü olmayam ki bize anuñ nergisi baş ağırlığın eyledi. Ya‘nî iltifāt eyledi. Murād budur ki ‘ayn-ı ilāhî sâlik-i ‘āşîḳa iltifāt etmeyüp ḳabz-i feyz olıcak ḳalb ḥūnîn olur.

Mevlānā Şem‘î dir: Niçün lâle gibi ḥūnîn-dil olmayam ki anuñ çeşmi bize kibr idüp iltifāt etmedi. Nergisden murād çeşm ve çeşmden murād zāt-ı bārîdür ki şıfat-ı istiğnâsı katında hezārān ‘āşîḳ dāne-i ḥardal degildür. Çünki uşşāḳa bu sebebden feyz olmaya ‘âlem-i ḳabza düşer.

4.Beyt

صبا گر چاره دانی وقت وقتست

که درد اشتیاقم قصد جان کرد

Şabā ger çāre dānī⁴⁷⁷ vaqt vaqtest

Ki derd-i iştīyākem qaşd-ı cān kerd

Ey şabā eger çāre bilürseñ vaqt vaqtdür ki iştīyāk derdi benim cānıma qaşd eyledi.
Murād feyz-i şeherī ve başt-ı ilāhīdür.

Mevlānā Şem‘ī dir: Ey şabā eger çāre tutarsañ vaqt vaqtidür ki anuñ iştīyākı derdi cānıma qaşd eyledi. Murād firākdur dilden halāş müyesser olsun içün feyz-i şeherī sebebiyle nefha-i cānān taleb etdügin beyāndur.

5.Beyt

بدان سان سوخت چون شمع که بر من

صراحی گریه و بریط فغان کرد

Bedānsān sūht çün şem‘em ki ber men

Şurāhī girye vü berbaṭ fiğān kerd

Ancılayın yakdı şem‘ gibi ki benim üzerime şurāhī ağladı kopuz efgān eyledi. Murād şurāhīden maḳām ve kopuzdan refīḳ-i müşfikdür.

Mevlānā Şem‘ī dir: Beni şem‘ gibi ancılayın yakdı ki benim üzerime şurāhī girye, kopuz fiğān eyledi.

6.Beyt

کجا گویم که با این درد جان سوز

طبيب قصد جان ناتوان کرد

Kocā⁴⁷⁸ gūyem ki bā īn derd-i cānsūz

Ṭabībem qaşd-ı cān-ı nātüvān kerd

Kande diyem ki bu cān yakıcı derd ile ṭabībim za‘īf cāna qaşd eyledi. Murād tesettür ve inḳıbāzdan kimseye şikāyet mümkün degil idügin hikāyetdür.

⁴⁷⁷ Nüsha farklılığı: Dānī - Dārī

⁴⁷⁸ Nüsha farklılığı: Kocā- Kirā‘

Mevlânâ Şem‘î dir: Kime diyem bu cân yakıcı derdle tabīb benim za‘îf cânıma kaçd eyledi. Murād ‘âlem-i kabzda olan elemden şikāyet müyesser olmadığın iş‘ardur. Bu dahî câ‘izdür. Tabībim benim za‘îf cânıma kaçd eyledi.

7.Beyt

میان مهربانان کی توان گفت

که یار ما چنین کرد و چنان کرد

Miyân-i mihribânân key tevân güft

Ki yâr-ı mâ çünin kerd u çenân kerd

Müşfikler ortasında kaçan demek olur ki bizim yârimiz böyle eyledi ve öyle eyledi.

Beyt: Ân [düst] nebâşed ki şikāyet küned ez düst

Her hûn ki dilârām berîzed diyeti nîst⁴⁷⁹

Mevlânâ Şem‘î dir: Mihribânlar ortasında demek kaçan mümkündür ki bizim yârimiz böyle dedi ve öyle eyledi. Murād ‘âşık ma‘şûqdan şikāyet etmek ma‘kûl degil idüğün beyândur.

8.Beyt

عدو با جان حافظ آن نکردی

که تیر چشم آن ابروکمان کرد

‘Adū bā cân-ı Hâfız ān nekerdî

Ki tîr-i çeşm-i ān ebrû-kemân kerd

Düşmen Hâfızın cânına anı etmez idi ki ol yay kaşlunuñ gözi okı atdı. Murād mazarrat-i ma‘şûq-ı mecâzî yâ ifnâ-i ma‘şûq-ı haķîķî te‘şîr-i ‘adūdan eşüddür dimekdür.

Mevlânâ Şem‘î dir: Düşmen Hâfızın cânına anı eyledi ki ol kemân-ebrû maḥbûbuñ çeşmi tîri eyledi. Murād ma‘şûq-ı haķîķînün ‘aşkı cāna te‘şîr etmekde‘adūdan ziyāde idüğün iş‘ardur.

⁴⁷⁹Dosttan şikayet eden dost olmaz. Sevgilinin döktüğü kanlar diyetlik değildir.

Beyt: Merâ hûd küşed tîr-i ân çeşm-i mest

Çi hâcet ki ârî be şemşîr dest⁴⁸⁰

[GAZEL 128]

1.Beyt

یاد باد آنکه ز ما وقت سفریاد نکرد

بوداعی دل غمدیده ما شاد نکرد

Yād bād ân ki zi mâ vaqt-i sefer yād nekerd

Be vedâ'î dil-i ğamdîde-i mâ şād nekerd

Mevlânâ Sürûrî demiş: Anılsun ol ki sefer vaqtinde bizi aňmadı bir vedâ' ile. Bizim ğam görmüş gönlimizi şād eylemedi. Bi'l-küll ki zâhir-i nazm bunı gösterir ki bir şahş şâhib-i hüsni şehrdan gidüp H'âce Hâfız vedâ' etmiş olmaya ammâ murâd kendünün muhtedâ ve şeyhî olan hüsni ma'nevî şâhibi sefere gitmiş ola. Zîrâ meşâyih 'âdetinde ale'l-ġafle sefere gitmek vardır ve şeyh müridün maḥbûbı meşâbesindedür. Anuñ firâkıñdan taḥazzün idüp ve şâ'ir olan mürid nazm ile izhâr-ı hüzn ider.

Mevlânâ Şem'î dir: Anılsun ol ki sefer vaqtı bizden yād eylemedi bir vedâ' la bizim ğam görmüş gönlümüzü şād eylemedi. Murâd bir yâr-ı kâdîmi ve yâ mürşidi olmak mümkündür.

2.Beyt

آن جوان بخت که میزد رقم خیر قبول

بنده پیر ندانم ز چه آزاد نکرد

Ān cevân-baḥt ki mîzed raqam-ı ḥayr u qabûl

Bende-i pîr nedānem zi çi āzād nekerd

Ol baḥtı yigit ki ḥayr-ı qabûl ḥaṭṭını urır ya' nî yazar idi koca kulı bilmezem neden āzād etmedi bi'l-küll kim mürşid-i pîre belki mürşid-i cevâna cevân-baḥt ve baḥt-ı cevân ıtlâq olunur. Nitekim Mevlânâ demiş:

⁴⁸⁰Bizi sarhoş gözün zaten öldürür. Elini kılıca götürmene ne hacet.

Beyt: Kerde'em baht-ı cevân rā nām pîr

Kû zi Hâk pîrest ne ez eyyâm pîr⁴⁸¹

Mevlânâ Şem'î dir: Ol cevân-baht ki maqbûl-i hayr raqamını urdı ya' nî hayr eyledi. Pîr bendesini bilmezem neden âzâd eylemedi. Murâd budur ki mürşidi yâ yâr-ı qadîmi kendünüñ düstlarına mektûb ile selâm irsâl eylemiş. H'âce Hâfız mektûb ve selâm irsâl etmiş. H'âce Hâfız dağî anuñ cevâbından bunu demiş ammâ tevâzuen kendüsini bende menzilesine tenzîl etmişdür.

3.Beyt

کاغدين جامه بخونابه بشويم که فلک

رهمنونيم به پای علم داد نکرد

Kāgedîn cāme be hūnāb beşūyem ki felek

Reh-nemūnīm be pāy-i 'alem dād nekerd

Kāğıddan qaftānı kanlu [100a]şu ile yuyarın ki felek baña yol göstermegi 'adl sancāğı ayağına eylemedi. Murâd 'adl sancāğından Resûlullāh 'aleyhisselāmdur. Pes ihtimāldür ki ol sefere giden hacca gitmiş ola yāhūd *eş-şeyhu fî kavmihi ke'n-nebiyyi fî ümmetihi*⁴⁸² hasebince şeyh āhar yere gidüp bu andan dūr olup ve aña irişmek müyesser olmayup böyle dir. *Reh-nemūnīm* yol göstericidir ve harf-i yâ maşdariyyedür ve mīm mütekellim içündür ve *nekerd* lafzının fā' ilî felekdür.

Mevlânâ Şem'î dir: Kāğıddan cāme[y]i kanlu yaşa ğarķ eyleyem. Zîrā felek 'adl sancāğı yanına baña delālet eylemedi. 'Acemde 'adetdür ki pâdişāha şikāyet idenler kāğıddan qaftān giyüp pâdişāha karşı ol qaftāna âteş ururlar. Nitekim Rūmda 'adetdür ziyāde zulm gördüğünü iş'âr etmek için haşîr yakarlar. H'âce Hâfız bunda mübālağa eyler *be-hūn-ābe beşūyem* demek ile zîrā pâdişāh çünki baña 'adl eylemedi. Ol başğa bir zulmden ötürü kāğıdın cāmeyi hūnāba ğarķ eyleyem dir. Bu mazmūnadadır Mîhr ü Müşterînüñ beyti.

⁴⁸¹ Genç bahtımın adını "pir" yaptım. Ki o Hak'tan pirdir, günler sebebiyle değil.

⁴⁸² Peygamber ümmeti için neyse şeyh de kendi topluluğu için öyledir.

Beyt: Zi dest-i zulm-i kilkem kerde defter

Ḳabā-yı kâğedin hemvâre der ber⁴⁸³

4.Beyt

دل بامید صدایی که مگر در تو رسد

نالها کرد درین کوه که فرهاد نکرد

Dil be ümmîd-i şadâyî ki meger der tu resed

Nâlehâ kerd derîn kūh ki Ferhâd nekerd

Göñül bir şadâ ümîdi ile saña irişe nâleler eyledi. Bu tağda ki Ferhâd eylemedi ya‘nî saña sadâ irişdürem deyü göñül Ferhden ziyâde feryâd eyledi. Hikâyet: Meşâyihden biri bir hacca gider kimesne[y]i teşyî‘ için esterine süvâr olup şehir kenârına varup sâir yârân vedâ‘ idüp rücû‘ kı lup şeyh bir iki kâdem böylece giderek şevk-i tavâf-i Ka‘be ve zevk-i ziyâret-i Resûl gâlib olup gūyiyâ ester burâk olup kendüsi pür iştiyâk olup gitmiş.

Rubâ‘î: Cemâl-i Ka‘beye müştâk göñlüm

Karâr etmezem iki gün bir arada

Deñizden gidene irişmek için

Gice gündüz gibi gitdüm karadan

Mevlânâ Şem‘î dir: Göñül bir şadâ ümîdiyle ki meger saña irişe ya‘nî şadâ irişe deyü bu tağdan nâleler eyledi ki Ferhâd eylemedi.

5.Beyt

شاید از پیک صبا از تو بیاموزد کار

ز آنکه چالاکتر ازین حرکت باد نکرد

Şâyed ez peyk-i şabâ ez tu beyâmûzed kâr

Zi ânki çâlâkter ez îñ hareket bâd nekerd

⁴⁸³Kalemimin zulmünden dolayı defter, kağıt elbiseyi daima üzerinde taşır.

Yârar eger şabâ peyki senden iş ögrene zîrâ bu hareketden çabuk hareketi yel etmedi. Ya‘nî yel sen çabuk ve çâlâk imişsin yel senden çabukluk ögrene lâyıkdur.

Mevlânâ Şem‘î dir: Lâyıkdur eger şabâ peyki sür‘atde senden iş ögrene. Zîrâ bu hareketden çabuk peyk-i bād eylemedi. Hâşıl-ı ma‘nâ şöyle sür‘atle gitdün ki vedâ‘a mecâl olmadı deyü taḥassür ve taḥazzün izhâr ider.

6.Beyt

سایه تا باز گرفتۍ ز چمن مرغ سحر

آشیان در شکن طره شمشاد نکرد

Sāye tā bāz giriftî zi çemen murğ-ı seḥer

Âşiyân der şiken-i ṭurre-i şimşād nekerd

Gölge[y]i tā gerü dutuñ çemende bûlbûl şimşādın⁴⁸⁴ saçı bûklümünde yuva etmedi. Ya‘nî sen çemende gölge[y]i kaldırmayınca bûlbûl şimşâddan yuva etmedi. Murâd budur ki sen mürşid-i kâmil iduñ ve zılluñ zıll-i hüma gibi mes‘ûd idi bûlbûl gibi ‘âşıklar senden dūr olup dūn olan mürşidlere ilticâ etdiler.

Mevlânâ Şem‘î dir: Tâ ki çemende sāyeñi gerü tutduñ murğ-ı seḥer şimşāduñ ṭurre-i bûklümünde âşiyânı peydâ eylemedi. Zîrâ oraya senüñ şevkûnle gelürdi sen ferâğat itdün. Şimşād Çemşîr didikleri ağaçdur ki yaprakları ṭurre gibidür. Hiṭâb mürşide ve yâr ḳademine olmak mümkündür.

7.Beyt

کک مشاطه صنعش نکشد نقش مراد

هر که اقرار باین حسن خداداد نکرد

Kilk-i meşşâṭa-i şun‘eş nekeşed naḳş-ı murâd

Her ki iḳrâr be in ḥüsn-i Ḥudâ-dād nekerd

⁴⁸⁴ Şimşād cemşîr didikleri ağaçdur. Anuñ budaklarında âdem saçı gibi saçı olur. -Sürûrî

Ol kimsenüñ şun⁴⁸⁵-ı ilâhî meşşâtasınuñ qalemi murâdı naqşı geçmez. Her kim ki bu hüsni Hudâda ikrâr eylemedi. Ya‘nî şol kimse ki senüñ Hâk te‘âlâ virdigi hüsnuñe ikrâr kılmaya. Şun⁴⁸⁵-ı ilâhî meşşâtasınuñ qalemi anuñ murâdı naqşını yazmaz. Ya‘nî murâdı hâşıl olmaz.

Mevlânâ Şem‘î dir: Şun⁴⁸⁵-ı ilâhî meşşâtasınuñ qalemi ol kimsenüñ murâdı naqşını çekmez. Her kim ki bu hüsni Hudâda ikrâr eylemedi. Murâd budur ki her kim ki hüsni ma‘nevî şâhibine ki murâd mürşiddür, ikrâr ve muhabbet etmeye Hâk te‘âlâ Hâzreti anuñ murâdını hâşıl itmez. Zîrâ aña inkâr ve ‘adâvet fi’l-hâkıka inkâr ve ‘adâvetdür.

8.Beyt

مطربا پرده بگردان و بز ن راه عراق

که بدین راه بشد و یار ز ما یاد نکرد

Muṭribâ perde begerdân u bezen râh-i ‘ırâq

Ki bedîn râh beşûd u yâr zi mâ yâd nekerd

Perde[y]i döndür ve ur ‘ırâq yolın ki böyle gitdi ve yâr da bizi anmadı. Murâd ‘Irâq-ı ‘Arabdur ki râh-i Hicâz olmağa aqrebdür.

Mevlânâ Şem‘î dir: Ey muṭrib perdeyi döndür ce ‘ırâq perdesin çal. Zîrâ yâr böyle gitdi ve bizden yâd eylemedi. *Bedîn râh*dan murâd ‘Irâq-ı ‘Acemdür ki aña İsfahân dirler. [100b]

9.Beyt

غزلیات عراقیست سرود حافظ

که شنید این ره دلسوز که فریاد نکرد

Ġazeliyât-ı ‘ırâqist sūrûd-i Hâfız

Ki şenîd in reh-i dil-sûz ki feryâd nekerd

‘Irâqî ğazelleridür Hâfızın ırı ya‘nî ırladığı kim istedi bu gönül yakıcı yolu ki feryâd eylemedi. ‘Irâqî bir şahşun ismidür. Şu‘arâ-i şūfiyeden ‘âşıq-ı muṭrib kimse idi. Tekmîl-i

⁴⁸⁵ Şun⁴⁸⁵ eş lafzında olan zâmir-i gâ‘ib ahîr olanlara olan her ki lafzına râci‘dür. – Sürûrî

‘ulûm-ı zâhire idüp diyâr-ı Hindde Şeyh Bahâiddîn zıkr yâ hizmetinde tekmi̇l-i tarîkat eyleyüp Şeyh Fahreddînü'l-‘Irâkî demekle ma‘rûf olup kelimât ve eş‘ârda sūziş ğâlip idi. Anuñ eş‘ârındandır.

Beyt: Sâz-i tarab-ı ‘aşk çi dānî ki çi sâzest

Kez zaḥme-i ū nüh felek ender tek u tâzest⁴⁸⁶

Mevlânâ Şem‘î dir: ‘Irâkî ğazelleridür Hâfızın sūrûdı bu gönül yakıcı perdeyi kim işitdi ki feryâd eylemedi. *Reh* bunda perde-i sâz ma‘nâsınadır. ‘Irâkda îhâm vârdur. İki vech üzere biri ‘Irâk şehri ki dostı yâ mürşidi ol semte gitmişdür ve biri ‘ırâk ki perde-i ma‘rûfın ismidür ve şeyh-i ‘Irâkî ki meşhûrdur maḳşadun bu olmak evlâdur ki H‘âce Hâfızın kendü eş‘arını anuñ eş‘ârına teşbîh ide. *Sūrūd* ırlamak ma‘nâsınadır.

[GAZEL 129]

1.Beyt

دلبر برفت و دلشدگان را خبر نکرد

یاد حریف شهر و رفیق سفر نکرد

Dilber bereft u dil-şüdegân râ ḥaber nekerd

Yâd-i ḥarîf-i şeh̄r u refîq-i sefer nekerd

Mevlânâ Sūrûrî demiş: Dilber gitdi ve gönli gitmişlere ḥaber eylemedi şeh̄r-i yârânı ve sefer yoldaşını anmadı. Murâd ğazel-i sâbıkda olan gibidür.

Mevlânâ Şem‘î dir: Dilber gitdi ve ‘âşıklarına ḥaber etmedi şeh̄r muşâḥibine ve sefer yoldaşını yâd eylemedi.

2.Beyt

یا بخت من طریق محبت فرو گذاشت

یا او به شاهراه طریقت گذر نکرد

⁴⁸⁶ Aşk neşesinin sazı nasıl bir sazdır, nereden bileceksin. Onun mızrabıyla dokuz kat gök koşturmaktadır. (F. Irâkî)

Yā baht-i men ʔarīḳ-i muḥabbet⁴⁸⁷ fūrū güzāşt

Yā ū be şāhrāh-i ʔarīḳat güzēr nekerd

Yā benim bahtım muḥabbet ʔarīḳini aşāğa kodı ve maḡlūb kıldı yā da bir ʔarīḳatūñ sulṭān yolına uğramadı.

Mevlānā Şem‘ī dir: Yā benim bahtım mürüvvet ʔarīḳini terk eyledi yā dilber ʔarīḳat şāhrāhına uğramadı. Dilberden murād mürşid idügi ziyāde rüşendür.

3.Beyt

من استاده ام که کنم جان فدا چو شمع

او خود گذر بما چو نسیم سحر نکرد

Men istādeem ki künem cān fedā çü şem‘

Ū ḥod güzēr be mā çü nesīm-i seḥer nekerd

Ben turmuşam ki cānı fedā idem şem‘ gibi ol ḥod bize seḥer yeli gibi uğramadı. Murād anuñ yolında bezl-i rūḥ etsem gerek idi mürāfaḳata muvāfaḳat etmedi demekdür. Nitekim ğazel-i sābıḳda buña ʔarīb ma‘ nā zıkr olunmuşdur.

Mevlānā Şem‘ī dir: Ben durmuşam ki şem‘ gibi añā cānımı fedā eyledim ol ḥod bize nesīm-i seḥer gibi uğramadı.

4.Beyt

گفتم مگر به گریه دلش مهربان کنم

در سنك خاره قطرهء باران اثر نکرد

Güftem meger be girye dileş mihribān künem

Der seng-i ḥāre ʔatre-i bārān eşer nekerd

Didim ki anuñ göñlini ağlamak ile şefḳatlü eyleyem berk taşdan yağmur ʔatresi eşer eylemedi. Murād ʔasvet-i ʔalbi olandan şikāyetdür.

⁴⁸⁷ Nüsha farklılığı: Muḥabbet - Mürüvvet

Mevlânâ Şem‘î dir: Eyitdim meger girye ile anuñ göñlini mihribân idem seng-i hâraya bârân kaçresi eşer eylemedi. Bu söz mürşidüñ ziyâde istiğnâsından kinâyetdür.

5.Beyt

مرغ دل ارچه بال و پر از غم شکسته شد

سودای دام عاشقی از سر بدر نکرد

Murğ-ı dil er çi bâl u per ez ğam şikeste şüd

Sevdâ-yi dâm ‘âşıkî ez ser be der nekerd

Göñül kuşunuñ egerçi kanadı ve kuyruğı ğamdan sınımış idi. ‘Âşıklık agı sevdâsını başdan çıkarmadı.

Mevlânâ Şem‘î dir: Murğ-ı dilüñ egerçi ğamdan bâl u peri sanmış idi. Ya‘nî ziyâde ğam çekmiş idi. ‘Âşıklık dâmınuñ sevdâsını başından çıkarmadı ya‘nî ‘âşıklık ki aña dâm idi terk itmedi. Ba‘zı nüsaḥda dâm yerine ḥâm vâkı‘ olur ki ma‘nâ böyle olur. ‘Âşıkuñ ḥâm ya‘nî ḥâşıl olmaz fikr-i sevdâsını terk itmedi.

6.Beyt

هرکس که دید روی تو بوسید چشم من

کاری که کرد دیده ما بی نظر نکرد

Herkes ki dîd rûy-i tu bûsîd çeşm-i men

Kârî ki kerd dîde-i mâ bî-naẓar nekerd

Her kim ki gördi senüñ yüzüñi öpdî benim gözimi. Bir iş ki eyledi, bizim gözümüz nazarsız eylemedi. Murâd budur ki her kim ki ‘ayne'l-ya‘kîn ile müşâhede-i Rabbe'l-‘âlemîn ider. ‘Âşık-ı Hâk olanuñ ‘aynını öpüp taḥsîn ider ki ğâyetde ḥûb ve nihâyetde maḥbûb sevmişsün dimekdür.

Mevlânâ Şem‘î dir: Her kimse ki senüñ yüzüñi gördi benim gözimi öpdî. Zîrâ bizim gözimiz bir iş ki eyledi, başarsız eylemedi. Murâd budur ki her kim ki dîde-i dil ile cemâl-i bârî-i te‘âlâ müşâhede ide. Aña âşık olanuñ çeşmini öpüp taḥsîn eyleriz. Zîrâ Hâk nazarı temâm yerine getürüp başîret üzere olmuş olup, bunda ḥiṭâb mürşide daḥî olmak câ‘izdür.

7.Beyt

كلك زبان كشیده حافظ در انجمن

با کس نگفت راز تو تا ترک سر نکرد

Kilk-i zebân-ı keşîde Hâfız der encümen

Bâ kes negüft râz-ı tu tâ terk-i ser nekerd

Dili çekilmiş kâlemi Hâfızın deyrinde kimseye dimedi senin râzıñı tâ terk-i ser eylemedi. Murâd ketm-i sırr memdûh olup anuñçün terk-i ser etmek gerek idüğine remzdür.

Mevlânâ Şem'î dir: Hâfızın zebânı kaç⁴⁸⁸ olunmuş⁴⁸⁹ kalbi encümende⁴⁸⁹ senün râzıñı kimseye dimedi. Mâdâmki başını terk eylemedi murâd kitmân-ı sırr lâzım idügin iş'ardur. Hıttâb Hudâya ve mürşide olmak câ'izdür.[101a]

[GAZEL 130]

1.Beyt

رو بر رهش نهادم و بر من گذر نکرد

صد لطف چشم داشتم و یک نظر نکرد

Rû ber reheş nihâdem u ber men güzêr nekerd

Şad lutf çeşm dâstem u yek nazar nekerd

Mevlânâ Sürûrî dimiş: Yüzi anuñ yolu üzere kodım benim üzerime uğramadı. Yüz lutfına nazar dutdım bir nazar eylemedi. Gâzel-i sâbıkda nazîre ve aña murâdda muvâfıkdur.

Mevlânâ Şem'î dir: Yüzi anuñ yolu üzere kodım ve benim üzerime uğramadı. Yüz lutf ümîd tutdım ve bir nazar eylemedi.

2.Beyt

یارب تو آن جوان دلاور نگاه دار

⁴⁸⁸ Dil çekilmek sükûtdan kinâyetdür. - Şem'î

⁴⁸⁹ Encümen keşret dimekdür. -Şem'î

که تیر آه گوشه نشینان حذر نکرد

Yā Rab tu ān civān-ı dil-āver nigāh dār

Ki tīr-i āh-ı gūşe-nişīnān ḥāẓer nekerd

Yā Rab sen bahādır civānı sakla ki gūşe-nişīnlerūñ āhı okından ḥāẓer eylemedi. Murād bundan ihtimāl vardır ki şol mürīd tāze ola ki naḳẓ-i ‘ahd-i erbāb-ı tarīḳat ide ve bu ṭā’ifeye naḳẓ eyleye.

Mevlānā Şem‘ī dir: Yā Rabbi sen ol dil-āver civānı ḥıfẓ eyle ki gūşe-nişīnlerūñ āhı tīrinden ḥāẓer eylemedi. Civāndan murād mürşid olmak rüşendür ki mürīdlerni terk idüp gitmiş ola ve anı dilber menzilesine tenzīl etmek ile civān demiş ola, gūşe-nişīn bu ma‘nāya ḳarīnedür.

3.Beyt

در سیل سریشک ما ز دلش کین بدر نبرد

با سنگ خاره قطره باران اثر نکرد

Der seyl-i sirīşk-i mā zi dileş kīn be-der nebürd

Bā seng-i ḥāre ḳatre-i bārān eşer nekerd

Bizim gözimiz yaşı seyli anuñ gönlünden intikāmı çıkarmadı. Mıṣrā‘-ı şānī ma‘nāsı yukarıda bir def‘a şerḥ ve beyān olunmuştur.

Mevlānā Şem‘ī dir: Bizim seyle beñzer sirīşkimiz anuñ gönlünden kīni gidermedi. Senūñ ḥāreye bārān ḳatresi eşer eylemedi.

4.Beyt

جانا کدام سنگ دل و مذهب است

کو پیش تیر خود را سپر نکرد

Cānā kūdam seng-i dil u mezhebest⁴⁹⁰

Kū pīş-i tīr ḥodrā siper nekerd

⁴⁹⁰ Nüsha farklılığı: Mezhebest- Kifāyetest

Ey cān kangı taş gönüllü ve za‘îf mezhebdir ki⁴⁹¹ o seng tîrûn zahmı öninde cānını siper eylemedi. Ya‘nî senûn yoluñda terk etmeyen dîndür.

Beyt: Cān ez berāy-ı tuhfe-i cānān büved ‘azîz

Ġāfil gümān bered ki bedīn mahtasar hoşîm⁴⁹²

Hiṭāb Hudāya olmak rüşendür.

5.Beyt

ماهی و مرغ دوش ز افغان من نخفت

آن شوخ دیده بین که سر از خواب بر نکرد

Māhî vü murğ dūş zi efġān-i men neḥuft

Ān şūḥ dīde bīn ki ser ez ḥ‘āb ber nekerd

Balık ve kuş dün gice benim efġānımdan uyumadı ol yüzsüzi ve küstāhı gör ki başı uykudan kaldırmadı. Murād budur ki iki beytde saht-dil ve bî-şerm olanı kadehdür.

Mevlānā Şem‘î dir: Dün gice māhî ve murğ benim fiġānımdan uyumadı⁴⁹³ gör ki ḥ‘ābdan başını kaldırmadı ya‘nî istemezlendi.

6.Beyt

حافظ حدیث نقر تو از پس که دلکش است

نشنید لیس که از سر رغبت زیر نکرد

Hāfız ḥadīṣ-i naḳz-i tu ez pes ki dilkeş est

Neşenīd kes ki ez ser-i raġbet zeber⁴⁹⁴ nekerd

Ey Hāfız senûn pāk sözûn çü dilkeş olduğu evcinden istemedi kimse ki raġbet başında yukarı eylemedi ve ḥāṭırda dutmadı. Murād kendünüñ kelāmını medḥ ve kelām-i pākî ḥāṭır-nişān etmege turāībdür.

⁴⁹¹O seng okın zahmı önünde kendüyi kalķan eylemez.–Mevlānā Şem‘î dir:Ey cān kankı idrāksiz seng-i dildür ki

⁴⁹²Can cananın tuhfesiyle aziz olur. Gafil sanır ki bu muhtasar ile hoşuz.

⁴⁹³ [taḥsīndi]

⁴⁹⁴ Zeber ezber ma‘nāsınadır.

Mevlānā Şem‘î dir: Ey Hâfız senüñ laţîf sözüñ kim ziyāde dil-keş ve maqbûldür. Kimse istemedi ki rağbet evcinden ziyāde ezberlemedi. Murād her kim ki istimā‘ itdi. Anı ziyāde rağbetden ezberledi dimekdür.

[GAZEL 131]

1.Beyt

واعظان کین جلوہ در محراب و منبر می کنند

چون بخلوت میروند آن کار دیگر می کنند

Vā‘ izān k’în cilve der mihrāb u minber mīkūnend

Çün be ḥalvet mīrevend ān kār-i dīger mīkūnend

Mevlānā Sürūrî dimiş: Vā‘ izler ki bu nāz ve şīve-i mihrāb minberde iderler çün tenhā giderler ol ğayr iş iderler. Murād budur ki vā‘ izler meclis va‘ zlarında taqvā şüretin gösterip ammā tenhāya varıcak fāsıklar ‘amelin iderler.

Mevlānā Şem‘î dir: Vā‘ izler ki mihrāb ve minberde bu cilveyi ki eylerler çün ḥalvete gideler ol işi ğayr eylerler. Murād vā‘ izlerden mihrāb ve minberde ḥalqa riya için itdikleri şevk ve ḥālını tenhālarında etmezler. Belki fışk ve fücür eylerler dimekdür.

2.Beyt

مشکلی دارم ز دانشمند مجلس باز پرس

توبه فرمایان چرا خود توبه کمتر می کنند

Müşkilî dārem zi dānişmend-i meclis bāz pürs

Tevbe fermāyān çerā ḥod tevbe kemter mīkūnend

Bir müşkilim vardır meclis dānişmendinden gerü şor tevbe buyur meclisler niçün tevbe[y]i eksik iderler. Murād budur ki bir müşkilim vardır meclisde va‘ z iden dānişmendden

sū'āl kıl. Ol müşkil budur ki tevbe idūñ deyü emr idenler niçün kendüler tevbe *etmezler*. *E te'murūne-nāse bi'l-birri ve tensevne enfusekum*⁴⁹⁵ hitābından gāfillerdür.

Beyt: Hayretî dāred dilem zīn vā' izān hānde-rūy

Ān çi ber minber hemî gūyend kemter mīkūnend⁴⁹⁶

Mevlānā Şem'î dir: Bir müşkilim vardır vā' izden sū'āl eyle. Ol müşkil mışrā'-yı şānīdir. Tevbe buyurıcılar niçün kendüler tevbe eylemezler. *Kemter mīkūnend* bu ma' nāya isti' māldür.

3.Beyt

کوییا باور نمشدارند روز داوری

کین همه قلب و دغل در کار داور می کنند

Gūiyā bāver nemīdārend rūz-i dāverī

K'īn heme qalb u dağal der kār-i dāver⁴⁹⁷ mīkūnend

Gūiyā inanmazlar hükümet gününe ki bu dükeli qalbi ve hıyāneti hākim üstünde iderler. Murād budur ki Kāne yevm-i kıyāmete taşdıq etmezler ki Hāq te'ālā 'amelinde böyle qalblık ve hīle iderler.

Mevlānā Şem'î dir: Gūiyā kıyāmet gününe inanmazlar ki Hāq te'ālānuñ üstünde ya' nī 'amelde bu dükeli riyā ve hīle ve qalb ve dağal [101b] eyler.

4.Beyt

یارب این نو دولتانرا با خر خودشان نشان

کین همه ناز از غلام ترک و استر می کنند

Yā Rab īn nev-devletān rā bā ḥar-i ḥodişān nişān

K'īn heme nāz ez gūlām-i Türk u ester mīkūnend

⁴⁹⁵ Bakara,44: Siz Kitab'ı (Tevrāt'ı) okuyup durduğunuz halde, kendinizi unutup başkalarına iyiliği mi emrediyorsunuz?

⁴⁹⁶ Bu şaşkın ve donuk yüzlü vaizlere hayret ediyorum. Minberde söylediklerini azca yapıyorlar.

⁴⁹⁷ Dāverden murād Hāq te'ālā ḥazretleridür. -Sürūrī

Yâ Rab bu nev-devlet olanları kendü hârları ile naşb eyle ki bu dükeli Türk kul ve katır ecli için iderler. Murâd budur ki yekî devlete irenler Türk kul istihdâm idüp ve katıra süvâr olduklarıçün ‘aceb ve tekebbür iderler. Merkeb ile bağlanmağa müsteḥâklardur.

Mevlânâ Şem‘î dir: Yâ Rabbi bu nev-devlet olanları hârlarına bend eyle ya‘nî evvelki katırlarını vir tâ ki kıdret gıtmek ile gerü şalâḥ üzere olalar. Zîrâ bu dükeli kesb ve nâzı maḥbûb ve ḡulâmdan ve katırdan ötüri eylerler. Herkes bu binek ma‘nâsına muṭṭali‘ degildür.

5.Beyt

بر در میخانه عشق ای ملک تسبیح گوی

کاندر آن جا طینت آدم مخمر می‌کنند

Ber der-i meyḥâne-i ‘aşḳ ey melek tesbîḥ gūy

K'ender ancâ tıynet-i âdem muḥammer mîkûnend

‘Aşḳ meyḥânesi ḳapısı üzere ey melek tesbîḥ di ki o yerde âdemüñ ḥılḳati mâddesini yoğururlar. Murâd meyḥâne-i ‘aşḳdan ‘âlem-i ilâhîdür ki *ḥammertü tînete âdeme bi'-yediyye erbe‘îne şabâḥân*⁴⁹⁸ ḥasebince âdemüñ ḥılḳati balçığın anda yoğururlar. Melâ’ike ol dergâhdan tesbîḥ etmek gerek.

Mevlânâ Şem‘î dir: ‘Aşḳ meyḥânesinüñ ḳapısı üzere ey melek tesbîḥ di. Zîrâ orada âdemüñ gilini yoğururlar. Meyḥâne-i ‘aşḳdan murâd ‘âlem-i ilâhîdür ki *ḥammertü tînete âdeme bi'-yediyye erbe‘îne şabâḥân* ḥasebince âdemüñ gilini anda taḥmîr eyler. Melâ’ike ol yerde âdeme ta‘zîmen tesbîḥ etmek gerek. Zîrâ derd ve ‘aşḳ âdemdedür. Tıynet cism olan balçıkdur. Tıyn her balçıkdur.

6.Beyt

حسن بی پایان او چندان که عاشق می‌کشد

زمره دیگر بعشق از غیب سر بر می‌کنند

Hüs-n-i bî-pâyân-i ü çendân ki ‘âşıḳ mîküşed

⁴⁹⁸ Adem'in çamurunu kendi elimle kırk gün yoğurdum. (Hadîs-i Kudî)

Zümre-i dîger be ‘aşk ez ğayb ser ber mîkûnend

Anuñ âhirsiz hüsni ol deñlü ‘âşık öldürür bir cemâ‘ at nûr-ı Hâkdan yanup helâk olup bir cemâ‘ at maḥlûk olur idi. Hilḳat-i Âdemden soñra ol hâl zâ‘îl olup hizmetde bâķî kıldılar.

Mevlânâ Şem‘î dir: Ol ilâhuñ bî-pâyân hüsni ol kadar ki ‘âşık depler bir tâ‘ife tekrâr ‘aşk-ı ilâhiyle ğaybdan baş kaldırırlar. Yâ anuñ gibi ma‘şûk ‘âşıksız mı kalur. Hüsni-i bî-pâyândan murâd maḥbûb-ı ḥaķîķinüñ tecellî-i sermedîsidür ki aña pâyân yokdur.

7.Beyt

بنده پیر خراباتم که درویشان او

کنج را از بی نیازی خاک بر سر می کنند

Bende-i pîr-i ḥarâbâtem ki dervîşân-i ū

Künc râ ez bî-niyâzî ḥâk ber ser mîkûnend

Meyḥâne pîrinüñ kulıym ki anuñ dervîşleri ḥazînenüñ istiğnâdan başına toprak iderler. Murâd ‘âlem-i ilâhî şeyḫi olup dünyâyı bi'l-küllîye târik olanuñ kulıym ki anuñ müridleri şeyḫleri tarîķine sâlik olup ḥazîne-i ğayba mâlik olup mâl-ı keşîr başına toprak döküp ğınâ-i ḳalb ile müstağnîlerdür.

Mevlânâ Şem‘î dir: Mürşid-i kâmilüñ bendesiyim ki anuñ dervîşleri istiğnâ ve ihtiyâcsızlıktan gencüñ başı üzere ḥâk eylerler. Ya‘nî muḥabbet ve iltifât itmezler.

8.Beyt

ای گدای خانقاه بر چه که در دیر مغان

آبی و دلها را می دهند توانگر می کنند

Ey gedâ-i ḥanḳâh ber ceh⁴⁹⁹ ki der deyr-i muğân

Mîdehend âbî vü dilhâ râ tevânger mîkûnend

Ey ḥanḳâh dilencisi sıçra ki deyr-i muğânda bir su virürler ve gönülleri ğanî iderler. Murâd bundan ḥanḳâhda mücerred fuḳarâ içün sâkin olana penddür ki bu ḥâlden ḳalḳup ehl-i

⁴⁹⁹ Ber ceh rakş ve semâ‘ eyle ma‘nâsinadur ki mesrûr ol anuñ ma‘nâ-i lâzımıyyesidür. - Şem‘î

ihlâş maḳâmına gelüp şevḳ ve zevḳ taḥşîl idüp şarâb-ı ‘aşḳ nûş idüp ğınâ-i ḳalb ḥâşıl etmege irşâddur.

Mevlânâ Şem‘î dir: Ey ḥânḳâhuñ gedâsı ḳalḳ ya‘nî mesrûr ol. Zîrâ muğlar deyrinde ki murâd ḥânḳâhdur. Bir âb virürler ve gönülleri tevânger eylerler.

Beyt: Mey-i şırf-ı vahdet kesî nûş kerd

Ki dînyâ vü ‘uḳbâ-ferâmûş kerd⁵⁰⁰

9.Beyt

خانه حالی کن زبت تا منزل جانان شود

کین هوسناکان دل و جان جای دیگر می کنند

Ḥâne ḥâlî kün zi bût tâ menzil-i cānân şüved

K’in hevesnâgân dil u cān cāy-i dîġer mîkûnend

Ev ḥâlî ḳıl bûtten tâ menzil-i cānân ola ki heveslûler dil ve cānı ġayr yerde iderler. Murâd ev ḥâlî ḳılmakdan dil ve cān fîkr-i māsivâdan olmamakdur ammâ şûfî-şûret olup hevâ ve heves ehli olanlaruñ dili ve cānı perîşândur. Anunçûn vücûdları menzil-i cānân degildür.

Mevlânâ Şem‘î dir: Ḥâne-i dili bûtten ḥâlî eyle tâ cānân-ı ezelûñ menzili ola ya‘nî ḳalbiñi muḥabbet-i māsivâdan pāk eyle tâ cānân-ı ezelûñ ‘aşḳı nûrı anda zuhûr ide ki bu hevâ ve heveslûler dil ve cānı ġayra yer eylerler. Murâd muḥabbet-i māsivâdan pāk olmayan dil-i menzil-i cānân olmaġa lâ’yıḳ olmaz dimekdür. Bûtten murâd bunda Ḥakdan ġayrı olan nesnedür.

10.Beyt

صبحدم از عرش می امد صغری خروشی عقل گفت

قدسیان گویی که شعر حافظ ازبر میکنند

Şubḥ-dem ez ‘arş mî âmed şâġarî ġurûşî ‘aḳl ġüft

Ḳudsiyân ġüyî ki şî‘r-i Ḥâfız ezber mîkûnend

⁵⁰⁰Vahdetin saf şarabını içen kişi dünya ve ahireti unuttu.

Şabâh vaktinde ‘arşdan bir âvâz geldi ‘aql didi kıdsiler gūyîyâ Hâfız şî‘ rini ezberlerler. Murâd bundan hâl-i mükâşefede vâkı‘ olan semâ‘ya ‘âlem-i rü‘yâda olan istimâ‘dur ve ba‘zı şu‘arâ maqbûl-i hâzret-i kird-gâr olup melâ‘ike-i tıbb-ı envâr ile nâzil oldukları rü‘yâda müşâhede olunmuşdur. Nitekim Şeyh Sa‘dî’nün [102a] eş‘arından bu beyt: Berg-i dırâhtân sebz der nazar-ı hūşyâr / Her varâkeş defterîst ma‘rifet-i kird-gâr⁵⁰¹ Pes H‘âce Hâfız zıkr etdüginün vuku‘ı müsteb‘id degildir.

Mevlânâ Şem‘î dir: Şabâh vakti ‘arşdan bir hurûş⁵⁰² geldi. ‘Aqlım eyitdi dırsın ki kıdsiler Hâfızın şî‘ rini ezberler.

[GAZEL 132]

1.Beyt

دانی که چنگ و عود چه تقریر می‌کنند

پنهان خورید باده که تعزیر می‌کنند

Dānī ki çeng u ‘ūd çi taqrîr mîkûnend

Pinhân ħorîd bâde⁵⁰³ ki ta‘zîr mîkûnend

Mevlânâ Sürûrî demiş: Bilür misin çeng u ‘ūd ne taqrîr iderler. Gizlû içün şarâbı ki gizlû içmezseñüz ta‘zîr iderler. Murâd *çeng*den şeyh-i murâkıbdur ve ‘üddan vâ‘iz-i şâhib-hâldür. Mısrâ‘-ı evvelde olan *mîkûnend* lafzının fâ‘ili zamîr-i çeng ve ‘üddur ve bâdeden murâd kelimât-ı ‘aşk ve esrâr-ı ilâhiyyedür ve ihbâr-ı tarîqatdür ve mısrâ‘-ı şânide olan *mîkûnend* lafzının fâ‘ili zamîr-i müstetirdür ki hükm-i mezkûrda olan muqaddere râci‘dür. Ya‘nî nâs ve ‘avâm ve sâlik-i hâim nitekim kendüsi bu beyt ile beyân idüp murâd işâret ider.

Mevlânâ Şem‘î dir: Bilür misin ki çeng ve ‘ūd lisân-i hâlî ne taqrîr iderler. Şarâbı nihân içünüz zîrâ âşkâre içerseñüz sizi ta‘zîr eylerler. Çeng ve ‘üddan murâd mürşidlerdür ki müridler ne ‘aşkı fâş itmeñüz deyü tenbîh eylerler.

2.Beyt

⁵⁰¹ Akıllı kimsenin nazarında yeşil ağaçların her yaprağı Sâni' olan Tanrı'nın marifet defteridir.

⁵⁰² *Hurûş*de yâ vahdet içündür. -Şem‘î

⁵⁰³ Bâdeden murâd ‘aşkdur. -Şem‘î

گویند کہ رمز عشق مگویند و مشنوید

مشکل حکایتست کہ تقریر می کنند

Gūyend ki remz-i ‘aşq megūyīd u meşnevīd

Müşkil hikāyetest ki taqrīr mīkūnend

Dirler ki ‘aşq remzini dimek ve işitmek müşkil hikāyetdür ki ‘aşq remzini taqrīr iderler.

Şi‘r-i ‘Arabī: Yeḡulūne Leylī bi’l-firāḡi marīzatū

Fe yā leytenī küntü ṭabīben müdāviyen⁵⁰⁴

Mışrā‘-yı evvelde olan yeḡulūne lafzınuñ içinde müstetir olan zamīr-i fā‘il nāsa rāci‘dür ki ḥukm-i mezkūradur.

Mevlānā Şem‘ī dir: ‘Aşq remzini dimeñüz ve işitmeñüz dirler. Tā ki fāş olmaya. Bir müşkil hikāyetdür ki taqrīr iderler. Zīrā hergiz ‘aşq nihān olmağa imkān yoḡdur.

3.Beyt

ناموس عشق و رونق عشاق می برند

عیب جوان و سرزنش پیر می کنند

Nāmūs-ı ‘aşq u revnaḡ-ı ‘uşşāḡ mīberend

‘Ayb-ı civān u serzeniş-i pīr mīkūnend

‘Aşḡuñ ‘ırzı ve nāmūsını ve ‘uşşāḡlaruñ revnaḡını iletirler. Civānı ‘ayblarlar ve pīri başına kakarlar. Bu beyt mażmūnı daḡī maḡul-ı ḡavl-i çengdür ve ‘ūddur. Ya‘nī anlar dirler ki ‘avāmü’l-nās ve mürīdān-i pīr ve hevāsı nāmūs-ı ‘aşḡı ve revnaḡ-ı ‘uşşāḡı yitürürler ve ‘uşşāḡ ve ‘āşıḡ civānı ‘ayblarlar ve ‘āşıḡ pīri kakarlar. Lācerem esrār-ı ‘aşḡı ve aḡbār-ı ḡaḡīḡātı ve ketm etmek gerek.

Mevlānā Şem‘ī dir: ‘Aşḡuñ nāmūsını ve ‘uşşāḡuñ revnaḡ ve leṭāfetini iledirler. Civānı ta‘yīb ve mürşide ṭa‘n eylerler. Murād esrār-ı ‘aşḡdan bī-ḡaber olan münkirlerden şikāyetdür.

4.Beyt

⁵⁰⁴ Diyorlar ki Leyla ayrılık sebebiyle hastadır. Keşke onu iyileştirecek bir hekim olsaydım.

ما از برون در شده مغرور صد فریب

تا خود درون پرده چه تدبیر می‌کنند

Mā ez birūn-i der şūde mağrūr-ı şad firīb

Tā⁵⁰⁵ ḥod derūn-i perde çi tedbīr mīkūnend

Çapudan yüz aldamaya mağrūr tā perde içinde anlar ne tedbīr iderler. Murād budur ki cumhūr-i ‘avāmdan ve mürīdān-ı ḥāmdan nice kimseler meşāyih ve ehl-i diller nazarlarında gelüp ‘arz-i ihlāş ve irād-i irādet iderler ammā bunlardan istimā‘ etdükleri kelimāt-ı ṭarīqatı ve esrār-ı ḥaḳīqatı ve aḥbār-ı ‘aşqı ve āsar-ı şıdkı fehmi etmeyüp belki ma‘ nā-yı murādı gayr-i murāddan fark etmeyüp anlarıñ lafzından ma‘ nā-yı bāṭıl murād idinüp bunuñ ma‘ nāsı budur ve bu küfr ve ḥaṭādur deyü kendüler mişli münkirler ile cem‘ olup perde içinde ve ḥalvet yerde fikr-i mekr idüp tedbīr-i zarar iderler.

Mevlānā Şem‘ ī dir: Biz çapudan taşra yüz firīb ve ḥīleye mağrūruz. ‘ Aceb perde içinde anlar ne tedbīr iderler. Murād biz evvel münkirlerün zāhir ḥāllerine ve sözlerine aldanup anlarıñ zararlarından gāfiliz. ‘ Aceb anlar tenhālarında bizim ḥaḳqımızda ne tedbīr eylerler dimekdür. Bu vech üzere mīkūnendün fā‘ili münkirlerdür. Bu vech daḥī cā’izdür. Bir çapudan taşra ya‘nī ḥükm-i ilāhīye muṭṭali‘ degil iken yüz firīb mağrūrın ki kendüzi ehl-i sa‘ādetden zan eyleriz. ‘ Aceb perde içinde ne tedbīr eylerler. Ya‘nī *Allāhu yüdebbiru'l-emr*⁵⁰⁶ ḥasebince bizim için olan ḥükm ve taḳdīrdən gāfilleriz. Bu vech üzere mīkūnendün fā‘il bārī te‘ālādur şīğa-yi cem‘ ta‘zīm içündür.

5.Beyt

تشویش وقت پیر مغان میدهند باز

این سالکان نگر که با پیر می‌کنند

Teşvīş-i vaḳt-i pīr-i muḡān mīdehend bāz

Īn sālīkān niger ki bā pīr mīkūnend

⁵⁰⁵ Tā bunda ‘aceb ma‘ nāsınadur. -Şem‘ ī

⁵⁰⁶ Yunus,31: Yüdebbiru'l-emr: işleri yürüten, düzenleyen.

Bāz lafzı lafzen mu'ahhar ve ma'nen muqaddem ve *mīdehend* lafzının fā'ili mışrā'-yı āhir evvelidür. *Mīkünend* lafzının fā'ili müstetirdür ki in sâlikân lafzına râci'dür. Ma'nâ-yı beyt ya'nî pîr-i muğānuñ ve mürşid-i pîr sözün vaktine gerü teşviş virürler deyü sâliklere nazar kılar ki ne eylerler pîre. Murād sâlik-i hām olanlar nice ta'n ve teşviş ile belki teşhîr ve tekfîr ile vaktine teşviş virüp pîr-i tarîkatı [102b] bî-hużûr iderler dimekdür. 'Aceb budur ki pâdişâhlar ehl-i habere ye havâle kılmazlar. Ya'nî meşâyiḡ kelimâtının şavâb ve ḡaḡasını meşâyiḡe ve ehl-i taşavvûfa havâle eylemeyüp anlardan istifşâr etmeyüp ehl-i zâhire tefvîz eyleyüp anlar daḡı *innâ naḡkümü bi'z-zâhir*⁵⁰⁷ deyü ḡaḡa ile ḡükm iderler.

Beyt: Her ḡırfet ehlini salar ehline kaḡdılar

Nâ-ehle saldılar beni ḡayf etdüler dirîḡ

Mevlânâ Şem'î dir: Pîr-i muğānuñ vaktine gerü teşviş virürler. Bu sâlikleri gör ki pîre ne eylerler. Pîr-i muğāndan murād mürşiddür. Sâlikāndan murād 'aşḡda henüz puḡte olunmuş müridlerdür ki mürşide cefâ ve ihânet eylerler. *Mīkünendün* fā'ili sâlikāndur.

Beyt: Fiḡân zi ebleḡî-i in ḡerân-ı bî-düm ü ḡuş

Ki cümle şeyḡ-tırâş âmedend u şeyḡ-fürüş⁵⁰⁸

6.Beyt

صد آب روی بنیم نظر میتوان خرید

خوبان درین معامله تقصیر می کنند

Şad âb-rûy be-nîm-naẓar mîtevân ḡarîd

Ḥübân derîn mu'âmele taḡşîr mīkünend

Yüz yüz suyu yarım nazar ile almak olur maḡbûblar bu mu'âmelede taḡşîr ve ihmâl iderler. Murād ḡübāndan⁵⁰⁹ esmâ ve şıfât-ı Ḥazret-i Ḥudâdur ki kaşd idicek yüz kimse[y]i bir nazar ile 'aşık-ı şûride etmege kaḡdirlerdür.

⁵⁰⁷ Biz zahire göre hükmederiz.

⁵⁰⁸ Bu kuyruksuz ve kulaksız eşeklerin aptallığından fiḡân! Hepsi şeyh yontan ve şeyh satan çıktılar.

⁵⁰⁹ Ḥübân lafzı mey tevân lafzının fā'ilidir. - Sürûî

Mevlânâ Şem‘î dir: Yüz yüz suyını yarım nazarla satun almak mümkündür. Ya‘nî bir iltifâtla vâfir kimseyi kendülerine mürid ve muhibb etmege kâdirlerdür. Hûblar bu mu‘âmelede takşîr ve ihmâl eylerler.

7.Beyt

قومی بجد و جهد نهادند وصل دوست

قومی دگرحواله بتقدیر می‌کنند

Ḳavmî be cidd u cehd nihâdend vaşl-ı dūst

Ḳavmî diger havâle be taḳdîr mîkûnend

Bir ḳavm ciddü cehde kodılar dūst vaşlını ya‘nî sa‘y ile vaşl müyesser olur didiler. Bir ḳavm daḥî taḳdîre havâle iderler ya‘nî vaşl-ı dūst sa‘y ile olmaz taḳdîrde vār ise olur dirler. Murād tullâb-i Ḥaḳ iki fırḳa idügin beyândur. Fırḳa-i ûlâ evlâdur.

Beyt: Gerçi netüvân be-dūst reh bürden

Şarḫ-ı yârîst der taleb mürden⁵¹⁰

Lâcerem ‘amele sa‘y idüp beḳāya i‘timâd etmek gerek.

Mevlânâ Şem‘î dir: Bir ḳavm dūstıñ vişâlini cidd cehdde kodılar ki vişâl-ı Ḥaḳ sa‘y ile müyesser olur dirler. Bir ḳavm daḥî taḳdîri havâle eylediler. Bu söz öyledir zîrâ Ḥaḳ söz budur.

Beyt: Heme kes be-meydân-ı kûşîş derend

Velî gūy-ı devlet ne herkes berend⁵¹¹

8.Beyt

فی الجملة ايعتماد مكن بر ثبات عمر

کین کارخانه ایست که تغییر می‌کنند

Fi'l-cümle i‘timâd mekûn ber şebât-ı ‘ömr⁵¹²

⁵¹⁰Her ne kadar dostu ulaşamazsa da bu yolda ölmek dostluk şartıdır.

⁵¹¹Herkes mücadele meydanındadır. Ama devlet topunu herkes kazanamaz.

K'in⁵¹³ kārḥāneist ki tağyīr mīkūnend

Muḥaṣṣal-ı kelām i' timād etme ' ömr şebâtına ki bu kārḥānedür ki tağyīr iderler. Murād budur ki *el'ālemü müteğayyeru*⁵¹⁴ ḥasebince bunda beḳā ve şebāt yoḳdur. Aña i' timād ḥaṭādur. Pes ṭaleb-i āḥiretde te'hīr ve taḳşīr cā'iz degildür.

Mevlānā Şem'î dir: Muḥaṣṣal-ı kelām-ı dehrüñ şebāt ve beḳāsına i' timād eyleme. Zîrā bu bir kārḥānedür ki tağyīr eylerler. Kārḥāneden murād bu 'ālem-i fānīdür.

9.Beyt

جز قلب تیره هیچ نشد حاصل و هنوز

باطن درین خیال که اکسیر می‌کنند

Cüz ḳalb-i tīre ḥiç neşüd ḥāşıl u henūz

Bāṭın derīn ḥayāl ki iksīr mīkūnend

Bulanık ḳalbden ḡayrı nesne ḥāşıl etmezler ammā bāṭınları bu ḥayāldeki iksīr iderler. Murād budur ki ṭaleb-i dünyāda olanlar ḳasāvet-i ḳalbden ḡayrı nesne ḥāşıl etmezler ammā bāṭınları bu ḥayāl-i fāsiddedür ki iksīr ve kīmyā iderler.

Mevlānā Şem'î dir: Riyā ile olan 'amelden siyāh ḳalbden ḡayrı ḥiç nesne ḥāşıl olmaz ve henūz mürāyīlerüñ bāṭını⁵¹⁵ bu ḥayālde ki kīmyā eylerler. Murād budur ki riyā ile olan 'ameldür yā zātın ve zıkr ve ṭā'atden kendülerini maḳbūl-ı Ḥaḳ zan eylerler. Līkin merdūd olduklarından bī-ḥaberlerdür.

10.Beyt

می‌خور که شیخ و حافظ و قاضی و محتسب

چون نیک بنگری همه تزویر می‌کنند

Mey ḥor ki şeyḫ u Ḥāfız u ḳāzī vü muḥtesib

⁵¹² Nüsha farklılığı: Şebāt-i ' ömr – Şebāt-i dehr

⁵¹³ K'in in taḳdīrindedür. -Şem'î

⁵¹⁴ Dünya değışir.

⁵¹⁵ Ba'zı nüsaḥda bāṭın yerine bāṭıl vāḳı' olur ki ma'nā böyle olur. Mürāyīler bu bāṭıl ḥayāldeki iksīr eylerler. Bu vech üzere derīn ḥayāl bāṭıl taḳdīrindedür. - Şem'î

Çün nîk bingerî heme tezvîr mîkûnend

Şarâb iç ki şeyh ve Hâfız ve kâzî ve subaşı çün eyü görsün dükeli tezvîr iderler. Murâd ‘aşk-ı ilâhî ve ‘amel-i bi'l-ihlâş gerekdür ki oña nice nazar idersen bilürsün ki şeyh riya ve tezvîr [ider] ve Hâfız şî‘ rinde şan‘at ve naşîhati taşannu‘ı ile tezvîr [ve riya ider.] Kâzî hükmi-şer‘i kendüde icrâ etmeyüp gayrda tenfîz ile riya ve tezvîr ve muhtesib kendü nefsinî habs etmeyüp gayrı zabt ve siyâset etmek ile tezvîr ve riya ider ki dimişlerdür: *mâ min ‘ameli illâ fihi şâibetün mine'r-riyâ*.⁵¹⁶

Mevlânâ Şem‘î dir: Sa‘y eyle zîrâ bu mezkûrlar çünki im‘ân nazar idesün, cemî‘ si tezvîr eylerler. Hâfız bunda hûb vâkı‘ olmuştur.

[GAZEL 133]

1.Beyt

آنان که خاکرا بنظر کیمیا کنند

آیا بود که گوشه چشمی بما کنند

Ānān ki hāk rā be nazar kīmyā kûnend

Āyā büved ki gûşe-i çeşmî be mā kûnend

Mevlânâ Sürûrî dimiş: Anlar ki toprağı nazar ile kimyâ⁵¹⁷ iderler. Ya‘nî altun iderler. ‘Acaba ola mı ki bir göz ucın bize ideler. Murâd anlardan şâhib-dillerdür ki nazarlarında te‘şîr vardır.

Mevlânâ Şem‘î dir: Anlar ki nazar ve iltifâtla hâki kīmyā eylerler. Ey ‘aceb ola mı ki bize bir gûşe-i çeşm eyleyeler[103a] ya‘nî göz ucuyla bize bir nazar ideler. Ānāndan murâd evliyâullâhdur ki hāk gibi hor ve bî-ğadr olan hevâ-perestleri te‘yîd-i nazarla kīmyā gibi laţîf ve pāk idüp maqbûl-i dergâh eylerler. Ānāndan murâd şâhib-dil olmak maħalle çendān mülâyim degildür.

2.Beyt

⁵¹⁶ İçinde riya şüphesi olmayan iş yoktur.

⁵¹⁷ Bunda kīmyā bu ma‘nâyadur. Şîfât-i şan‘at ma‘nâsına degildür. Nitekim o öyle kitâbda beyân olunmuştur. Sürûrî

دردم نهفته به ز طبیبان مدعی

باشد که از خزانه غیبش دوا کنند

Derdem nühüfte bih zi ṭabībān-i müdde‘î

Bâşed ki ez hîzâne-i ğaybeş devā künend

Derdüm gizlû yegdûr, kezzâb olan yâ haşım olan ṭabīblerden ola ki hîzâne-i ğaybdan ol derde devā ideler. Murād derdden derd-i ilāhîdür ve müdde‘î ṭabīblerden murād nâkış ve ehl-i da‘vâ ve lâf [uran] şeyhdür. Derdi anlardan ihfâ‘ etmek yegdûr. Ümîddür ki hâzînesinde ol derde devā ideler. Hîzâne-i ğaybdan murād hâzîne-i cenâb-i kıudsdu ki anda cemî‘ derde devā vardur. Derdden murād derd-i ‘aşkdur. *Ṭabībān-i müdde‘î* den murād meşâyih kisvetinde olan ‘aşk-ı ilāhîden bî-behre vü bî-ḥaber ve ḍall u muḍill olan mürâyîlerdür.

3.Beyt

چون حسن عاقبت نه برندی و زاهدیست

آن به که کار خود بعنایت رها کنند

Çün ḥüsn-i ‘âkıbet ne be rindî vü zâhidîst

Ân bih ki kâr-i ḥod be ‘inâyet rehâ künend

Çün ‘âkıbet güzelliği rindlik ile degildür. Ol yegdûr ki kendü işini ‘inâyete terk ideler. Murād budur ki ḥüsn-i hâtime ne ile ma‘lûm degildür. ‘Amel-i zâhire i‘tibâr yoḡdur. Lâcerem Ḥazret-i Ḥaḡḡa tefvîz ve teslîm gerekdür.

Mevlânâ Şem‘î dir: Çünki ḥüsn-i ‘âkıbet rindlik ve zâhidlik ile degildür. Ol yeg ki ḡaḡ kendü işini ‘inâyet-i Ḥaḡḡa tefvîz ideler. Murād her ḡuşuşda Ḥaḡḡa tefvîz lâzım idügin iş‘ârdur.

4.Beyt

معشوق چون نقاب ز رخ بر نمی کشد

هرکس حکایتی بتصور چرا کنند

Ma‘şûḡ çün niḡâb zi ruḡ ber nemîkeşed

Her kes hikāyeti⁵¹⁸ be taṣavvūr çerā künend

Ma' şūḳ çün niḳābı yüzden ḳaldırmaz. Her bir kimse hikāyeti taṣavvur ile niçün iderler. Murād budur ki Ḥazret-i Ḥaḳ perde-i cemālini ref' etmez. Kendüyi 'ayān göstermez. Her kimse kendü mülāhazası ile söz söylemek revā degildür dimekdür.

Mevlānā Şem'î dir: Ma' şūḳ-ı ḥaḳīḳî çünki yüzinden niḳāb ref' eylemez. Ya' nî kimseye cemāl-i şerīfını 'arz eylemez. Dükeli kimse taṣavvurla niçün bir hikāyet eylerler. Her ve heme dükeli ma' nāsınadır. Murād budur ki her kimse zu'm-ı fāsidi üzere Ḥaḳ te'ālānuñ ḥaḳḳında kelimāt eylemek ma' ḳül ve lāyık degildür. Ma' şūḳada olan tā te'nîş içün degildür.

5.Beyt

گر سنگ ازین حدیث بنالد عجب مدار

صاحب دلان حکایت دل خوش ادا کنند

Ger seng ezīn ḥadīṣ benāled 'aceb medār

Şāḥib-dilān hikāyet-i dil hoş edā künend

Eger taş bu sözden inlerse 'aceble şāḥib-diller gönül hikāyetini hoş edā iderler. Murād budur ki derd-i dil bir 'aceb derddür ki bunun aḥvālī beyān olınsa taş inlemek cā'izdür.

Mevlānā Şem'î dir: Eger senüñ bu sözden ki murād süḥan-i 'aşḳdur nāle ide 'aceb tutma. Şāḥib-diller gönül hikāyetini laṭīf edā ve beyān eylerler.

6.Beyt

بی معرفت مباش که در من یزید عشق

اهل نظر معامله با آشنا کنند

Bî-ma' rifet mebāş ki der men yezīd-i 'aşḳ

Ehl-i nazar mu' āmele bā āşinā künend

Ma' rifetsiz⁵¹⁹ olma ki 'aşḳıñ men yezīddinde ehl-i nazar olanlar mu' āmeleyi āşinā ile iderler.

⁵¹⁸ Hikāyetde yā vaḥdet içündür. -Şem'î

Mevlânâ Şem‘î dir: ‘Aşk ma‘rifetinsiz olma. Zîrâ ‘aşk bezzâzistânında ehl-i nazar olanlar âşinâ ile mu‘âmele eylerler. Ehl-i nazardan murâd evliyâullâhdur ki ‘aşk âña qarînedür. Men yezîd kim ziyâde eyler ma‘nâsinadur ki bunda murâd bezzâzistândur.

7.Beyt

حالی درون پرده بسی فتنه می‌رود

تا آن زمان که پرده بر افتاد چها کنند

Hâlî derûn-i perde besî fitne mîreved

Tâ ân zemân ki perde ber üftâd çihâ⁵²⁰ künend

Hâliyâ perde içinde çok fitne vâkı‘ olur tâ ol zemân ki perde yukarı düşe. Ya‘nî kalğa neler ideler. Murâd budur ki tesettür ve istitârda bu kadar fitne ve şûriş olur. Bâ tecellî-i ef‘âl ve şîfât ve zât olıcak neler iderler ki her birinûn muhteziyâtı zuhûr ider.

Mevlânâ Şem‘î dir: Hâliyâ perde içinde çok fitne vâkı‘ olur. ‘Aceb kıyâmetde ânlarıñ hâlî nice olur. Bu vech dağî câ’izdür. Hudâ-yi Rabbü'l-‘âlemîn zâhiren kimse görmeden bu kadar gavgâ ve fitne vâkı‘ olmuşdur. Ol zemân ki aşikâr ola ne fitneler ve ne gavgâlar peydâ olur. Hâlâ ‘Arabîdür hâlî ve hâliyâ Fârsîdür.

8.Beyt

می‌خور که صد گناه ز اغیار در حجاب

بهتر ز طاعتی که بروی و ریا کنند

Mey ħor ki şad günâh zi ağıyâr der ħicâb

Bihter zi tâ‘atî ki be rûy u riyâ künend

Şarâb iç ki yüz günâh ki ağıyardan ħicâbda ola yegrekdür şol tâ‘atden ki rûy ve riyâ ile ideler. Murâd budur ki riyâ gâyet mezmûmdur. Zîrâ şirk-i ħafîdür.

⁵¹⁹ Ma‘rifetden murâd ehlullâh ve aşhâb-i nazar olanlar ile âşinâlık etmekdür ki anlar feyzi âşinâyâ iderler ve haberde vârid olmuşdur. Ekşerü'l ma‘ârif minel fuğarâ‘ fe in lehm-i devle yevmü'l kıyâmete. -Sürûrî

⁵²⁰ Çihâ ceh lafzının cem‘îdür. -Şem‘î

Mevlânâ Şem‘î dir: Şarâb iç. Zîrâ yüz günâh ki ağıyardan hicâbda ola yegrekdür şol tã‘atden ki riyâ ile eylerler.

9.Beyt

پیراهنی که آید از وی بوی یوسفم

ترسم برادران غیورش قبا کنند

Pîrâhenî ki âyed ez vey bûy-i Yûsufem

Tersem birâderân-i ğayûreş qabâ⁵²¹ künend

Bir gönlek ki ândan gelür Yûsufum kokusu, korkarın hasûd kardeşleri[103b]yırta. Murâd pîrâhenden bedendür ve Yûsufdan rûhdur ve kardaşlardan murâd nefis ve anuñ kuvâsıdır. Lâcerem her birinden bir tã‘at ve ‘ibâdet ire ve andan râyiha-i rûh gele havf vardur ki kuvây-i nefis anı çāk ve ma‘şiyet ile nâ-pāk ideler.

Mevlânâ Şem‘î dir: Şol gönül ki andan baña Yûsufuñ râyihası gelür. Korkarım ğayûr kardaşları anı yırtarlar. Bu sözden murâd maḥbûb-ı ḥaḳîḳîdür. Pîrâhenden murâd mürşiddür ki anuñ feyzi sebebiyle tãlib-i ‘aşḳ olanlara nefahât-i raḥmâniyyeden nefḥa irişür. Birâderân-i ğayûrdan murâd ehl-i şer‘dür. Ğayûr fa‘ûl ya‘nî fâ‘ildür ki mübâlağa içündür ziyâde ğayretlü ma‘nâsına andan olan zamîr-i ğâ‘ib pîrâhene râci‘dür.

10.Beyt

بگذر بکوی میکده تا زمرهء حضور

اوقات خود ز بهر تو صرف دعا کنند

Bügzer be kûy-i meykede tâ zümre-i ḥuzûr

Evḳât-i ḥod zi behr-i tu şarf-i du‘â künend

Geç meyḥâne maḥallesine tã ḥuzûr cemâ‘ati kendü vaḳtlerin senüñ içün du‘âya şarf ideler. Murâd *meykeded*en şavma‘adur. Ya‘nî ḥanḳâha uğra tâ ki cemâ‘at-i ḥuzûr saña du‘â ideler. Pes mevâzi‘-ı ‘ibâdete mürûr mûcib-i du‘â ve cãlib şenâdur.

⁵²¹ Qabâ bunda yırtmak ma‘nâsınadır. -Şem‘î

Mevlānā Şem‘î dir: Meyhâne maħallesine güz̄er ile t̄a ħuzūr cemā‘ati ki murād ‘uşşāḳdur. Kendü vaḳtlerini senden ötürü du‘āya şarf iderler. Ĥiṭāb mürşidedür.

11.Beyt

پنهان ز حاسدان بخورم خون که منعمان

خير نهان بسی ز برای خدا کنند

Pinhān zi ḥāsīdān be ḥorem⁵²² ḥūn ki mün‘ imān

Ḥayr-i nihān besī zi berāy-ı Ḥudā kūnend

Ḥasūdlardan gizlū yerem ni‘meti ki ḡanīler gizlū ḥayrı çok Allāh içün iderler. Murād faẓl-i ilāhī ve feyẓ-i kerāmet ecnebīlere denilmek cā‘iz degildür dimekdür. Ḥayrda iḥfā evlā idüğine tenbīhdür.

Mevlānā Şem‘î dir: Beni kendüñe ḥasudlardan maḥfī okı, zīrā mün‘imler Allāh içün nihānī çok ḥayr eylerler.

12.Beyt

حافظ دوام وصل میسر نمی شود

شاهان کم التفات بحال گدا کنند

Hāfız devām-ı vaşl müyesser nemīşeved

Şāhān kem iltifāt be ḥāl-i gedā kūnend

Ey Hāfız devām-ı vaşl müyesser olmaz. Şāhlar gedā ḥāline az iltifāt iderler. Murād tecellī ve müşāhede ‘ale'd-devām olmadığın beyāndur ki müşāhedetü'l-ebrār beynü't-tecellī ve el istitār.

Mevlānā Şem‘î dir: Ey Hāfız ebedī vişāl müyesser olmaz. Şāhlar gedānuñ ḥāline az iltifāt iderler. Murād devām üzere müşāhede-i cemāl-i cānān müyesser olmaz dimekdür.

⁵²² Nüsha Farklılığı: Be ḥorem- Be ḥodem

SONUÇ

Bu çalışma içerisinde Fars Edebiyatında önemli bir yeri olan Hâfız-ı Şîrâzî'nin Dîvânı'na şerh yazmış bulunan iki önemli şârihin şerhi transkript edilerek Latin harflerine aktarılmış ve eser genel olarak incelenmiştir. Bilinen ilk Türkçe Hâfız şerhlerinden biri olan Zâhid Bin Muhammed'in 'Kitâb-ı Şem'î ve Sürûrî 'Alâ Dîvân-ı Hâfız' adlı eseri (Metin-İnceleme 52a-103b) çeşitli yönleriyle incelenmiş ve eser transkripsiyonlu bir şekilde aktarılaraq Türk Edebiyatına tanıtılmıştır.

Henüz yazma halinde Süleymaniye kütüphanesinde bulunan bu eserin bir başka nüshasıyla karşılaşılmamıştır. İncelenen bu eserde görüldüğü üzere her iki şârih de eseri genel olarak tasavvufi açıdan ele almış ve beytleri bu şekilde yorumlamışlardır. Bu çalışma ile daha önce ayrı ayrı ele alınmış bu şerhlerin bir arada verilmesi oldukça dikkat çekicidir. Bunun bir tek örneğine rastlanmış olması da eserin mühim olan bir diğer noktasıdır.

Türk Edebiyatı için şerhler her zaman başvuru kaynakları olmuştur. Edebiyat tarihinde de en az şerh edilen metinler kadar önemli ve değerli görülen şerhler vardır. Sürûrî ve Şem'î'nin Hâfız Dîvânı şerhleri de bunlar arasındadır. Hâfız Dîvânı'na yazılmış ilk Türkçe şerh Sürûrî'ye aittir. Sürûrî eseri şerh ederken eserdeki tasavvufî sırları da açıklamaya çalışmıştır. Şem'î tarafından yazılan şerh ise Hâfız Dîvânı'na yazılmış olan ikinci şerhtir. O da tıpkı Sürûrî'de olduğu gibi metni şerh ederken genellikle eseri tasavvufî açıdan ele almıştır.

Ali Nihat Tarlan (1970:311)'ın Hafız'ın şiirlerindeki tasavvufî sınırların çerçevesini ifade etmek için söylediği "Hafız'ın bütün yazdıklarını tasavvuf sistemi ile izah etmek doğru olmasa gerektir." sözü O'nun şiirlerine tamamiyle tasavvufî açıdan yaklaşılmaması gerektiğini ifade etmektedir. Hâfız Dîvânı'na yazılan şerhler ve bu konuda her şârihin bu eseri farklı şekillerde yorumlamaya çalışması O'nun eserinin geniş bir perspektifle yorumlanmaya açık olduğunu gösterir.

Eserde iktibâs niteliğinde yer alan ve eserin beslendiği kaynaklar arasında sayılabilecek çok sayıda Türkçe, Arapça, Farsça beyitler ve bunların yanı sıra ayet ve hadislerin varlığından söz edilebilir. Tüm bu alıntılarının da esere zenginlik katan unsurlardan olduğu söylenebilir. Metnin yorumlanmasında Kur'ân ve hadislerin temel referans olduğu söylenebilmektedir. İslam kültürünün temel kaynaklarının yanı sıra Mevlânâ, F. Attâr, Molla Câmî, Sa'dî gibi şair ve mutasavvıfların Bostan, Gülistan, Mantıku't-Tayr, Mesnevî gibi eserlerinden de iktibâslar yapılmıştır. Bunlar şârihlerin kendi müktesebatını ve dönemin referans metinlerini göstermesi

açısından önemlidir. Şerhler aynı zamanda klasik şiir metinlerinin nasıl algılandığı ve yorumlandığı hakkında da bir fikir vermektedir.

Eser genel olarak şerh ve şerh geleneğinden, aynı zamanda şerhin usullerinden yola çıkılarak incelenmiştir. Bununla birlikte Hâfız Dîvânı'na yazılmış şerhlerle ilgili bilgi verilmiş ve eseri kaleme alan Zâhid bin Muhammed hakkında ulaşılabilmüş bilgilere yer verilmiştir. Eserde sıkça karşılaştığımız iktibâs niteliğindeki ayet, hadis, kelâm-ı kibâr sözleri ayrıca meşhur Arapça, Türkçe ve Farsça beyitler tezin inceleme kısmında da ele alınarak eserin tavsifiyle ilgili bilgi verilmiştir.

Çalışmamızda Zâhid bin Muhammed'in '*Kitâb-ı Şem'î ve Sürûrî 'Alâ Dîvân-ı Hâfız*' adlı eseri transkript edilmiş ve çeşitli şekillerde incelenmiştir. Eserin 50 varağının ele alındığı bu tezde 71 gazel incelenmiştir. Bu eser her iki şârihin şerhini bir arada vermiş olmasından ötürü önem taşımaktadır. Daha önce hakkında bir çalışma yapılmamış ve tek nüsha olan bu eserle ilgili incelemenin eski Türk edebiyatı çalışmalarına katkı sunmasını ümit ediyoruz.

KAYNAKÇA

- Aşık Çelebi. (1556). Meşairü’ş-Şuâra. İstanbul.
- Bursalı Mehmed Tahir Efendi. (1972). Osmanlı Müellifleri. İstanbul.
- Ceylan, Ö. (2000). Tasavvufi Şiir Şerhleri. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Faik Reşat. (1312). Eslâf. İstanbul.
- Gölpınarlı, A. (1992). Hâfız Divânı(tercüme)(2.baskı), İstanbul.
- Kastamonulu Latifi. (1314). Tezkire-i Latifi. İstanbul.
- Kaya, İ. (2011). *"Konevî'nin Hâfız Dîvânı Şerhi ve Tasavvufî Yorumu Üzerine Bazı Düşünceler"*: Turkish Studies.
- Kılıç, A. (2007). *"Dağılmış İncileri Toplama: Şerh Tasnifi Denemesi"*. Ankara: Turkish Studies.
- Kınalızâde Hasan Çelebi. (1978). Tezkiretü’ş- şuarâ, haz. İbrahim Kutluk. Ankara: cilt.1.
- Kortantamer, T. (1994). *"Teori Zemininde Metin Şerhi Meselesi"*. İzmir: Ege Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi.
- Mehmed Vehbi Konevî. (1288). Şerh-i Dîvân-ı Hâfız 1-2. İstanbul.
- Molla Kazvînî. (1367) ‘Abdu’n-Nebî Fâhru’z-Zamân, Tezkire-i meyhâne,nşr.Ahmed-i Gülçîn-i Me’ânî. Tahran.
- Mustafa b. Şemseddîn el-Karahisarî. (1321). Ahterî-i Kebîr. İstanbul: Matbaa-i Âmire.
- Mütercim Âsım Efendi. (1304). Kâmûs-i Okyânûs. İstanbul: Matbaa-i Âmire, C. I.
- Öztürk, Ş. (2007). *Şem‘î'nin Mesnevî Şerhi*. İstanbul.
- Ritter, H. (1993). *"Hâfız"* mad., V/1. İA.

- Rypka, J. (1968). Persian Literature to the Beginning of twentieth Century. Dordrecht.
- Safâ, Z. (1347-1361). Târih-i Edebiyat der Îrân 1-8. Tahran.
- Saraç, M. A. Y. (2006). “*Şerhler*”. Türk Edebiyatı Tarihi (Editörler: Talat Sait Halman ve diğerleri), C. II, İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Sûdî-i Bosnevî. (1288). Şerh-i Dîvân-ı Hâfız 1-2, İstanbul, 1288.
- Sürûrî ve Şem‘î. Şerh-i Dîvân-ı Hâfız. Süleymaniye Kütüphanesi.
- Şafak, Y. (1991). Sürûrî’nin Bahru’l-ma‘ârif’i ve Enisü’l-uşşâk ile Mukayesesi. Erzurum: Atatürk Üniv, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış doktora tezi.
- Şemseddin Sami. (2010). Kâmûs-i Türkî. İstanbul: Çağrı Yay.
- Tarlan, A. N. (1981). Edebiyat Meseleleri. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Tarlan, A. N. (1944). İran Edebiyatı. İstanbul.
- Yazar, S. (20110.) Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği. İstanbul.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Cansu AKGÜNDÜZ

Uyruğu : T.C.

Doğum Tarihi ve Yeri : 10.08.1992 MARDİN

E-posta : ekingencansuu@gmail.com

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Yılı
Lisans	Fırat Üniversitesi	2015
Yüksek Lisans	Artuklu Üniversitesi	2019

T.C.

MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İNTİHAL RAPORU

Tez Başlığı: Zâhid Bin Muhammed'in Kitâb-ı Şem'î ve Sürûrî 'Alâ Dîvân-ı Hâfız Adlı Eseri (İnceleme-Metin:52a-103b vr.).

Yukarıda başlığı gösterilen Tez çalışmamın kapak sayfası, giriş, ana bölümler ve sonuç kısımlarında oluşan toplam 433 sayfalık kısmına ilişkin 19/09/2019 tarihinde Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü tarafından "Turnitin" adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinalite raporuna göre, projemin benzerlik oranı % 08'dir.

Uygulanan Filtrelemeler:

Kaynakça Dahil

Alıntılar Dahil

Açıklamalar:

Mardin Artuklu Üniversitesi "Turnitin" adlı intihal tespit programı sonucunda; azami benzerlik oranlarına göre Tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Adı Soyadı:Cansu AKGÜNDÜZ

Öğrenci No:15760001

Programı :Türk Dili ve Edebiyatı

Statüsü :Tezli Yüksek Lisans

Tarih ve İmza

19/09/2019

Enstitü Sekreteri

Hasan TAN